Viktor Serge

BİR DEVRİMCİNİN ANILARI

İR DEVRİMCİNİN

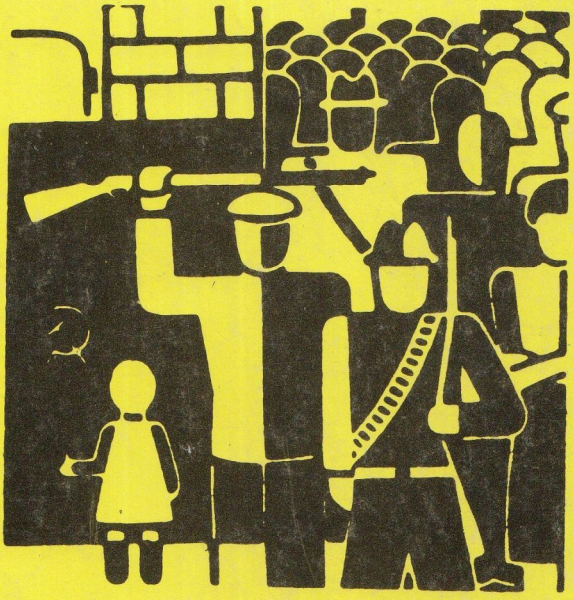

Pencere Yayınları

Victor Serge
Bir Devrimcinin Anıları

Bu kitap 1963 Writers and Readers Publishing Cooperative Ltd. 1978
İngilizce baskısından çevrilmiştir.
Birinci Baskı: Mart 1991
Kapak: Nejat Çoşkun
Kapak Baskı: Matbaa 70
Dizgi: Yöntem Dizimevi
Baskı: Doyuran Matbaası
PENCERE YAYINLARI: 12

Pencere Yayınları

Salkımsöğüt Sok. 2/4 Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 513 27 17

Victor Serge

Bir Devrimcinin Anıları

Çeviren: Celal Kapkın

İÇİNDEKİLER

Bir Devrimcinin Anıları	7
Başlangıç	8
1978 Basımı İçin Yayıncının Notu	22
Önsöz	23
Kaçışı Olmayan Dünya	24
Yenmek İçin Yaşamak	63
Üzüntü ve Çoşku	85
İçerdeki Tehlike	125
Avrupa Karanlık Yol Kavşağında	161
Devrimin Ölü Noktası	193
Direnme Yılları	237
Tutsaklık Yılları	272
Batıda Bozgun	306
İleriye Bakış	349
EK: Victor Serge ve Gaulle'culuk	359
Seçkin Kaynakça	362
Dizin	365

BİR DEVRİMCİNİN ANILARI

Sürgün edilmiş Rusların oğlu Victor Serge 1890'da, yoksulluk ve açlık korkusuyla ilk kez tanıştığı Bürüksel'de doğdu. Gençliğinde Paris anarşist hareketinde etkin rol aldı ve Bonnot skandalıyla ilişkili olarak ilk kez cezaevine girdi. Rus Devrimi patladığında zamanı Petersburg, Moskova ve bir gazete yönettiği Berlin arasında bölündü.

Victor Serge, devrimci etkinliklerini, Troçki ile yakın ilişkisinin Sibirya'ya sürülmesine neden olduğu zamana, 1933'e kadar sürdürdü. Fransa'daki arkadaşlarının –ötekiler arasında Andrè Gide bu işlemi protesto etmeleri kurtulmasına ve Rusya'yı son kez bırakmasına neden oldu. Bir süre güney Fransa'da çalıştı ve İkinci Dünya Savaşı'nın patlamasıyla Meksika'ya gitti ve 1947'de orada öldü.

BAŞLANGIÇ

1890'da doğup 1947'de ölen Victor Serge, bir anarşist, bir bolşevik, bir Troçkist, bir revizyonist-Marksist ve kendi oluruna göre bir 'personalist' (kişilikçi)dir. Doğup büyüdüğü yer olması bakımından Belçika'lı, yazınsal anlatımı ve benimsenmesi yönünden Fransız, soyu ve sonraki yurttaşlığıyla Rus'tu. Sonunda uyruksuz oldu ve ölüm belgelerine ulusu 'İspanyol' olarak geçti. O, bir gazeteci, ozan, kitapçık yazarı, tarihçi, kışkırtıcı ve bir romancıydı. Çoğu kez, aynı anda bunların birçoğu oldu, yaşamında en az iki ya da üç uyrukluluğu, ideolojiyi ve profesyonel uğraşı birleştirmediği zaman azdır. Bununla birlikte, her ne kadar uyumsuzluklarının dizelgesi olmadan kısa bir betimlemesini yapmanın bir yolu yoksa da, o, çok kusursuz bir insandı. Onun anılarını okumak, güçlü ve tutarlı bir kişiliğin; politikaya ve yaşama karmaşık, ama bütünsel bir yaklaşımın; belli belirsiz bağlılıklarından dolayı değil o denli gerçek koşuşturmalardan dolayı parçalanmış; ama belki de dağıtılmış bir yüreğin izlenimlerini edinmektir. Victor Serge'in bileşimine giren değişik siyasal akımları sıraladığımız da, eylemin belli kalıcı ikilemlerine sürekli duyarlığını yalnızca kaydediyoruz. Serge şiddetten nefret ederdi; ama kimi zaman kötünün iyisi diyerek şiddeti de yaşadı. Politikada zorunluluğun bazen çok korkunç olabildiğine inanırdı; ama zorunluluk az da değildi; ancak onu hiçbir zaman bir erdem gibi algılamaktan, yüceltmekten yana olmadı. Devlet, toplumun gelişmesinde kaçınılmaz bir biçimdi ama ona hep kuşkuyla baktı. Politik açmazların böyle genel bir tanıtımı, kuşkusuz basma kalıptır; ama gerçekte, bir ikilemin her iki ucunu, asıl seçimi şu ya da bu uca çok keskin biçimde yönelik olsa bile eşit duyarlıkla yazan bir halk adamı (üstelik devrimci bir halk adamı) bulmak da oldukça zordur.

Politik seçim karmaşasının bir değerlendirilmesi belki etkin sol kanat kuramı ya da önderliğine götürmüyor. Toplumsal değişime anahtar aramaya her şeyden çok ilgi duyan doğuştan politikacı, toplumsal gerçekliğin kimi özelliklerine, ötekilere göre, daha çok önem vermeye hemen hemen zorunludur. Ama karmaşık kökenli içtepilerin devrimcisi, zamanının büyük değişimlerine çok iyi *tanıklık* edebilir. Çeşitli köktenci (radikal) geleneklerin kavşak noktasında durarak, programları, eylemleri ve karşıt partilerin düşüncelerini kesin bir yansızlıkla yargılamaya gücü yetebilir. Sonunda onun

yansızlığı, kavranamayacak, en azından devrimi betimlemeyi, belki bir dizi despotça eylem dışında, olanaksız kılacak türden bir yansızlık olmayabilir.

Bundan dolayı, 1917'lerin devrimcisinin, eşsiz değerdeki görkemli tarihinden, Sosyal Devrimci, eski Bolşevik sempatizanı Menşevik, N.N. Sukhanov sorumludur[1]. Devrim sonrası dönemde ortaya çıkan ve daha sonra da devam eden kitle zorbalığı, terör ve yozlaşma evreleri için Serge, kahramanlık ve onun bozulması deneyimi içinde önceden olgunlaşmış bir anımsatma yapar. Yirmi sekiz yaşında devrim hizmetine girdiği zaman, ardında, ticarileşmiş Belçika Sosyal Demokrasisinden tiksinti duyduğu yılları bırakmıştı; anarşist terörizmle düşkırıklığına uğradığı üç yıl ve yargılı olarak yargılılar arasında bulunduğu beş yıl. Özgürlükçü geçmişi, 'bireyci' psikoloji ile doygundu; insanca güdülemenin çok yönlülük bilincini, insanın hem Titanik çaba hem de yabanıllığa geri dönüş gizil gücünü hep güçlü ve uyanık tuttu.

Serge'in yazgılarında kişisel siyasal eğilimler, bireylerin içindeki ahlâki ve psikolojik kaynakların anlatımı olarak gösterilir. Birincil olan, Marksizm ya da reformizm, Stalinizm ya da Liberalizm değil; irade, korku, duyarlık, namussuzluk yüreklilik, ansal katılık, ruhsal dinamizm ve bunların karşıtları ya da yokluklarıdır. Serge size 'filanca adam saplantılı biridir' der, ya da hoşgörülü davranmaya yönelir, bu bilgilendirme onun parti sıralaması konusunda olduğu kadar tam anlamıyla, bile biledir; gerçekten politik nitelendirme belki de nedensel olarak daha çok kişisel kanıya dayanır. Serge, sık sık, kişiyi fizyonomik ayrıntılar aracılığıyla anımsamayı yeğler: Bu yüzden ne denli şiş *(Bouffi)*, katı görünüşlü *(carè)* biri, güvenilir gözler nasıl da yumuşak, haşin ya da sertti. 1936'da, Batı Avrupa'ya dönüşünde Serge, yalın bir anatomik gözlemden –Belçikalılar şimdi semizdiler– (arkadaşlarının daha çok felâket getirici beklentilerden daha iyi sayılabilecek bir zaman sınavından geçmiş olduğu için) uzun bir siyasal yargılar kervanı çıkardı.

Serge'in halkın anlamlı dış görünüşünden büyülenişiyle *Anılar*'ın sayfalarını dolduran, çoğu kısacık, devrimci, yazar ve sıradan insan portreleri, film yapmada özellikle kullanılmıştır. Serge, siyasal ve yazınsal öncülerle birlikte çeşitli yolları izlediğinde, her biri özetlediği kişiliklerin canlı izlerini taşıyan tek paragraflar ya da yetersiz tümceler patikasının arkasında kalıyor: Gramsci, Toller,

1. N.N. Sukhanov, *The Russian Revolution, 1917: A Personal Record* (Rus Devrimi, 1917: Kişisel bir Kayıt) Özetleyerek yayıma hazırlayan Joel Carmichael. Oxford University Press, 1955.

Lukàcs, Yesenin, Balabanova, Gide, Troçki , Vandervelde, Pilniak, Barbusse; bu inanılmaz dizelge sonsuza kadar genişletilebilir, ancak Serge anlaşılması en zor kahramanlarda yoğunlaştığı için böyle yapmaya kalkışmak bir zaaf yaratabilir. Bu portreler kısa ve atakça çizilmişlerse de, Serge anılarını titiz bir yansızlık doğrultusunda sürdürdüğü için, genelde, konuşan karikatürler değildirler. O, bir Alman Sosyal Demokratlar üçlüsü, Komüntern görevlileri hizipleri ya da beleşci *illegalistes* (yasadışı kişiler) derlemi yapabilir, onların canlı kişiliklerini, şaşılası bir paragrafa hemen hemen tam bir duygudaşlıkla, üstelik kendi görüş açısına saydam bir bağlılık içinde yansıtır. *Kirov'un Öldürülmesi* romanında bir bölüm vardır. Orada Stalin'i acımanın beyaz ışığında inceleyerek, onu bize 'temizlikler'in doruğunda, sadist ya da aşağılık biri olarak değil de umutsuzca yalnız biri olarak gösterir. Serge'in insanlara ilgisi, kesinlikle, siyasal olmayan bir yazarın aynı önemli kişilere göstereceği türden bir ilgi değildir. Serge'in siyasal portreleri, yuvarlanmış, ince ayrımlı ve insancadır, o, onların özelliklerini her zaman özel bir devrimci bakışla gözler ve ayırır, aslında kendisine 'Bu adam devrim yapmaya mı yarar?' 'Yoksa yanlış bir devrime mi hizmet eder?' diye sormaktadır. *Anılar*'ın sonuna doğru ve yine günlüklerinde Serge, siyasanın en büyük sorunlarından birine, uzlaştırma uyuşmazlığına dikkat çeker, insanlara saygı ve eleştiri ilkesi kadar denemeye değer her hangi bir kanıdan vazgeçilemeyeceğini düşünür. 'Uzlaşmazlık değişmezliktir, *yaşayandır*... Nietzsche "gerçeğe sahip çıkma"yı egemen olma iradesine bağlı saymakta tümüyle haklıydı'. Victor Serge'in devrimci bir tanık olarak değeri budur. Yalnızca bu da değil; o en azından sorunu kestirmişti, ve bunu, uzlaşmazlıkla sevgiyi eritip birleştiren bir kavrayış içinde, kendi kendine sık sık çözmüştü de.

Serge'in görünüşünün belirgin bağımsızlığı Bolşevik kariyerinde çok erken ortaya çıktı. Mayıs 1921'de Petrograd'tan bir Fransız anarşist yoldaşına 'Rusya'da varolan rejimin birinci yanlışı üretimin yönetimini sanayide örgütlenmiş işçilere (sendikalizm) bırakmak yerine, tam bir bürokratik çark yaratmasıdır. Bu, ilke olarak atılım anında başarısız olmuştu, baştan sona askeri baskı ve merkezi disiplin yöntemleri, ne bir bireysel girişim, rekabet ya da eleştiri (hatta kardeşçe ve devrimci bile olan) ne de özgürlüğe yönelik her hangi bir soluklanma; kısacası, anarşizmin tersi bir ruhla yönlendirildi' diye yazıyordu. Rejimin bürokratlaşmasına karşı çıkmak için parti önderlerinden bir franksiyonun (Troçki, Zinovyev ve Kamenev cevresinde) toplanmasından çok önce Serge, anarşinin kara sancağına eski bir bağlılığı canlandırarak, özgürlükçü ve sendikalist bir karşı çı-

kışı dile getirir:

> Açık olalım, bugün bize gerekli olan, pratik bir programla donatılmış proleterya devriminin bütün deneyimleriyle zenginleşmiş kitle hareketlerine yön vermeye yetenekli, yeni bir anarşizmdir. Onun temel ilkeleri, üretimin yeniden örgütlenmesi için olduğu gibi, yalnız sendikalizmde bulunabilir.

Mart 1921'de C.P.S.U.'nun onuncu kongresinde, bu gibi görüşler yaymanın parti üyeliğiyle bağdaşmadığı ilân edildi ve Serge az sonra, oturumlarında görevli üye olarak bulunduğu Komüntern'in üçüncü kongresinde, uluslararası bir mezhep sapkanı gibi afaroz edildiğini yazdı. Haberleştiği kişiye 'bu mektubu yak ve sakın ortada bırakma' demesi biraz şaşırtıcıdır[2].

Herkese açık yazılarında Serge, dikkat sınırlarını zorluyordu. Ağustos 1921'de Fransız Sosyalist yayınevi, onun bir kitapçığını satın aldı, *Les Anarchistes et l'expérience de la révolution russe*; kitapçık 1920 yazında, konumları onunkiyle en yakın parti hiziplerinin yasaklanmasından önce yazılmıştı. Biz burada, (*Anılar*'ın 123. sayfasında kendisinin dolaylı olarak anlattığı gibi), kimi kez ilkel; ama çoğu kez, tam gelişmiş bir biçim buluruz, Kızıl diktatörlüğün ve totaliter eğilimlerinin bütün temel kavramları, Serge tarafından daha sonraki çözümlemelere yayılmıştır. Onun eleştirisinin temeli, devrimlerde yozlaşmanın kaçınılabilir ve kaçınılmaz yönleri arasında bir ayırım gözetmektir. Bolşevizmin öteki yandaşlarının çoğuna benzemez. O kurulan rejimi idealize etmez, ya da o olduğu için yalanlamaz. 'Rusya'daki proleter diktatörlük, gittikçe artan bir katı merkeziyetçilik getirdi. İnsan buna, belki de, üzülmelidir. Ne yazık ki ben ondan kaçınılabileceğine inanmıyorum' (sayfa 48). Ancak zorunluluk despotizmin düşünülebilecek herhangi bir oranına izin veren sınırsız bir özür dileme olarak yardıma çağırılmamalı: 'Bir Jacobin Parti'nin doğuşu ve onun başkalarını dışlayan diktatörlüğü, o zaman kaçınılmaz olarak görülemez; bu noktada her şey partiyi esinlendiren düşüncelere, bu düşünceleri uygulayan insanlara ve kitleler tarafından denetimi gerçeğine dayanır' (sayfa 50). Dahası 'her devrimci yönetim, çok tutucu doğasıyla iç içedir ve bu nedenle geriler. Güç alıştırmaları, onu elinde bulunduranlar üzerinde kötü bir

2. Yoldaş Michel'e 29 Mayıs 1921 tarihli mektup (başka kimlik belirtilmemiş). Şimdi Paris'de Musée Social'de. Serge ilişkin bu belgeye ulaşmayı Colette Chambelland'a borçluyum.

etki yapar ki, bu üzücü, uğraşa ilişkin yozlaşmalar *(déformation professionalles)* bir çok kez dile getirilmiştir.' (s. 53; *Anılar* s, 110 ile karşılaştırın).

Bundan dolayı, özgür düşünen devrimcilerin sorumluluğu hepsinden büyüktü: 'Eleştirileri ve etkinlikleriyle, her ne pahasına olursa olsun korunması gereken işçi Devletinin billurlaşması gerektiğini açıkça söylemek özgürlükçü Komünistlerin görevi olacak.' (s. 53). Devletin malsahipliğini tümüyle benimsemesi sorununun çözümü 'işçi sendikaları için, üreticiler için üretim' olmalı (s. 58) Bu siyasa, birliklerin kendilerini yeni bir bürokrasi devletine döndürmeleri tehlikesini içinde bulunduruyor olsa bile. Anarşizm, 'ürkütücü kötülük otoritede, otoriter merkezcilik ve devletçiliğin zararında yerleşik' *(aynı yapıt)*tir dediği bildirgesinde hakkını korumuştur. Gerçekten devrimin birçok başarısında 'Otoriteye küçük bir onur payı düşer. Başarılanların çoğu, onun ruhundadır' (s. 60); Serge burada, Stalin'in ekonomik yarar yitiklerine sonraki vurgusunu, önceden tasarladığını gösterir (*Anılar* s, 354'e bakın). Bununla birlikte, anarşistler 'Her yerde ve her zaman devrime hazır ve ondan yana "olmak zorundadırlar" yoksa sıfır olurlar' (s. 61). Onlar, Kömünist olacak; ama 'çok sayıdaki ötekilerin tersine, özgürlük ruhunu korumaya çalışarak, böylece daha eleştirel bir yaklaşım sağlayarak ve en yüce erekleri daha zekice ayrımsayarak ödüllenmiş olacaklar. Herhangi bir komünist hareket içindeki saydamlıkları, onları, onun tutkunlarının, yeni yetme siyasacıların ve komiserler, biçimciler, bilginler ve entrikacıların en korkulu düşmanları yapacak.'

Victor Serge'i öteki eski komünist yaşam öykülerinin çoğundan bu kadar ayıran temel nokta geleneğe karşı çıkışındaki sürekliliktir. Serge, türlü beklentilerle çevriliymiş gibi görünen siyasal eylemlerin, bir bağnazın 'ya hep ya hiç' biçiminde algılayabileceği, çıkara ilişkin türlü sakıncalarıyla, hem boş bir vaat olma hem de katı gerçeğe dönme olasılıklarına karşı kendini sağlama alma önlemlerini, tümüyle kişisel direnişi ve aydın çoğulculuğuyla kafaca dengeledi. Gençliğinin korkunç çalkantılı yıllarına kadar uzandığında en ufak bir pişmanlık duymuyordu. Bolşevik uğraşını anlatırken de pişman olduğu bir şey yoktu. Serge'nin canlı ve doğrudan anıları bizi bir olayın önemini hafifçe yapay biçimde sonradan kavradığı zaman olduğu gibi çarpmaz; ve gerçekte Rusya üzerine vardığı yargılar, on yıllara ayırılmış yazılarda gelecekten haber verme şişinmesine deği-

nilerek ileri geri alıntılanmış, benzer biçimde çok sık yinelenmiştir.

Son yirmi beş yıl onca önemli tartışma ya da sorunu dondurdu: Stalinizm mantıki mi, organik mi? Bolşevizmin sürekliliği kaçınılmaz mı? Batılı gözlemcilerin çoğu yalın bir doğrulama ile yanıtladı; Sovyet dünyasının etkisindeki siyasal cebirciler tarafından son günlere değin, yalnızca bütün niceliklerin işaretleri eskiden artıya dönüştürülmüş benzer bir denklem ortaya atılmıştı. Öte yandan, Marksizmin Troçkist okulu uzun süre, Stalinizm'in, Bolşevizmin 'dolaysız yadsınması' olduğunda direndi. Oysa resmi Sovyet kuramı 1956'dan sonra 'Leninist Normlar' ile Stalin'li günlerin 'aşırılıkları, yolsuzlukları ve cinayetleri'nden hiç değilse biri arasında daha çok aynı tür kutupsal karşıtlık bulunduğunu doğrulamak için gittikçe artan bir yönelişe girdi. Victor Serge'in soruna yamtı inatla çift yanlıdır. Troçki ve onun izleyicilerine karşı ölümcül katılığını, Marksist Leninist öğretinin belirsizliklerini ve Çeka gibi ilk Sovyet kurumlarındaki yozlaşmanın kaynaklarını vurgular. Stalinizm ile Bolşevizmin eşleşmesine karşılık olarak, Stalinistlerle Leninistlerin pratikte nasıl olduklarını, yalın biçimde betimler, İç Savaş'la, Sovyet Sosyalizminin özgür gelişmesine konan katı sınırlamaları ve bunun sonucu olan yıkımı ayrıntılarıyla gösterir. Serge, tarihi yazgıcılığı kurmak için, herhangi bir niyetin korunduğundan kuşkuluydu, bu onu, hem Leninist ve Stalinistlerin kıyımı bağışlatmakta kullandığı, kolaycı gerekliliğe başvurmanın karşısına hem de tarih içinde aranıp bulunmasına hâlâ izin verilen tek gerçek Demir Yasa'dır diyerek, devrimlerin zorbalığa dönerek yozlaşacağını varsayan genel Batılı alışkanlığının karşısına yerleştirdi. Serge'in tartışma yazılarındaki bir yer bu bakımdan özellikle önemlidir[3]. 1938 ve 1939'da Troçkist ve özgürlükçü çevreler, 1921 Kronstadt ayaklanmasının içyüzü tartışmasına ateşli biçimde katıldılar, bu ayaklanmanın Bolşevikler tarafından acımasızca sona erdirilmesi, Büyük Temizlik'e gidişle açıkça karşılaştırılmasına yardımcı oluyordu. Serge, hem, ayaklanmış askerlere Bolşevik davranışlarından dolayı hiç kuşku duymayan Troçki ile hem de Kronstadt ayaklanmasını bürokrasiye karşı bir proleter devrimi olarak ve onun bastırılmasını Stalin Parti'sinin, Leninst doğrultuya indiğine kanıt olarak gören bir Yugoslav Troçkisti, Anton Ciliga ile mücadeleye girdi. Troçki, Serge'in ilk Kronstadt toplu kıyımı anılarını kabaca reddetti: 'Bir takım gereksiz kurbanlar oldu mu bilmiyorum. Bu konuda ben, onun gecikmiş eleştirilerinden

3. *New International*, Şubat 1939, s. 53–4.

çok Dzerzjinski'ye güveniyorum... Victor Serge'in bu konudaki –üçüncü elden– sonuçlarının benim gözümde hiç değeri yok.' Serge Kronstadt hakkında anarşist görgü tanıklarından bilgi aldığını, ayaklanmadan hemen sonra da cezaevinde röportaj yaptığını söyledi. Dzerzjinski'nin sonuçları 'yedinci ya da dokuzuncu elden' ise de Çeka'nın başı, o sırada Petrograd'ta bulunuyordu. 'Tek gerçek o ki, bütün sıradan komünistlerin bildiğini –proleterlere ve köylüye karşı insanlık dışı, gereksiz bir suç işlemiş olduğunu– Troçki bilmiyor, yineliyorum, çok derin bir anlamı var bu olayın.

Serge, öte yandan, Ciliga'ya karşı, Kronstadt sırasında Partili olmayan kitlelerin sosyopolitik birleşiminin gelişmeden çok uzak olduğunu öne sürdü. '1921'de, Sosyalizmi amaçlayan herkes Parti'nin içindeydi... Bu dönemin işçileri, Partili değillerdi, partiye katılanların sayısı 1924'de, bürokrasinin zaferini sağlayan, Lenin'in ölümüne doğru 2.000.000'u bulmuştur. Ayaklanmanın öncülüğünü yapan bilinçli devrimciler 'yadsınamaz bir seçkin tabaka kurdular ve başarılarıyla kendi kendilerini kandırdılar, kendilerine karşı korkunç bir karşı devrime kapı açtılar.' Sorunun genel çıkış yolu üzerine Serge'in yorumu yaşam boyunca devrime karşı tutumunun bir toplamı olarak alınabilir: 'Sık sık denilir ki "Stalinizm tohumları, başlangıçtan beri Bolşevizmin içindeydi". Peki, bence sakıncası yok. Ancak, Bolşevizm, birçok başka tohumlar –başka tohumlar kütlesi– da içeriyordu ve muzaffer devrimin ilk yıllarının çoşkusu içinde yaşayanlar onu unutmamalı. Yaşayan adamı, otopsinin, cesedinde ortaya çıkardığı tohumlarla –ki onları doğumundan beri içinde taşıyor olsa gerek– yargılamak akla yakın değil midir?'

Victor Serge'in siyasal kariyeri, bir bakıma, 1940'da Fransa'nın düşmesinden sonra Avrupa Solu'nun ölümüyle sona erdi[4].

Halk olayları üzerine gözle görülür bir etki yaparak herhangi bir toplumsal harekete katılmaya artık gücü yetmiyordu. Yaşamının son altı yedi yılı gerçek bir siyasal yalnızlık içinde geçti; durumu Meksika olaylarına herhangi bir katkıda bulunmasını engelledi ve onu dinleyecek geniş bir dinleyici kitlesi bulamadı. Ama yine de Serge, hiçbir zaman, herhangi bir biçimde, devrimci yazar olarak uğraşından geri durmadı. Temizlikler üzerine güzel romanını yazmayı Fransa'nın yenilgisi sırasında, Marsilya'nın kaçak tavşanlar

4. Başka türlü belirtilen yerler dışında, Serge'in son yıllarının ana çizgilerini izlemek için bütün gereç, *Anılar*'ın 1957 basımına Julian Gorkin'in yaptığı, değer biçilmez Ek'ten, Serge'in basılmış notlarından ya da *Témoins* dergisinin, Antoine Borie'e mektuplarını içeren sayısında alınmıştır. Bunların ayrıntıları kaynakçada bulunmaktadır.

bölgesinde sürdürdü. Yalnız bir kez, Meksika'da, ara vermeden yazdı: Romanlar, denemeler şiirler, başyazılar, yaşam öyküsü ve özyaşam öyküsü. Zamanın büyük toplumsal ve kültürel gelişmesine eş düzeyi koruma kaygısıyla, anlamlı her kitabı, Rus, Fransız, İspanyol, Alman ya da İngiliz, rastladığı her süreli yayını ya da gazeteyi yutar gibi okudu. Ciltler dolusu günlük tuttu, Meksika kültür ve tarihi üzerine gereç topladı ve yurtdışındaki dost çevresine olduğu kadar önde gelen siyasa yazarlarından herhangi birine de eleştiri biçiminde uzun siyasal mektuplar yazdı. Küçük bir sosyalist sürgün grubuna *rapporteur* olarak üstlendiği, bir avuç göz için hazırlanmış, uzun incelemeleri, yayımlama amaçlı çalışmalarıyla aynı ölçü ve yoğunlukta yapılmıştı. Bu milyonlarca sözcüğün hepsi Serge tarafından en ucuz ince kâğıt toplarına sık aralıklı satırlarla çok az silinti ya da düzeltme ile yazılmıştı. Bir elyazması yazı taslağı bittiği zaman, geriye bakmadan doğruca bir sonrakine başlıyordu. *Anılar*'ın metni üzerine, arkadaşı Julian Gorkin kitabın 'yoğun ve aşırı özlü, baştan sona telgrafımsı bir biçemi benimsemiş' olduğu yorumunu yapmıştı; onca zengin, güvenilir gereç, elbette geliştirilip genişletilebilmeliydi. Serge, gülümseyerek 'Ne yararı olurdu ki? Beni kim yayımlayacak ki? Zaten zaman dardı. O sırada öteki kitaplar vardı.'yanıtını verdi. O, kimi kez, çevresini saran katışıksız boşluk yüzünden yeteneklerinin zayıflayabileceği duygusuna kapılarak çalıştı. 'Korkunç zor' diyor 'boşlukta yaratmak, en küçük destek, en küçük gerçek çevre olmaksızın' yalnız yazı masası çekmecesi için yazmak. Geçen elli yaş, zorbalıkların, yaşamının kalanından çok yaşayacağı varsayımını kabul etmek olası değil...' ve 'eğer gerçek ünüm romanımın yayımlanmasını engellemezse şaşarım'diyor.

Bu ezici başarısızlık duygusu son sözlerinde de hesap dışı kalmamıştı. Serge, öngörüşlülüğünün alışılmış cezasını Meksika'ya gelir gelmez ödedi. Rusya'ya karşı Nazi saldırısı üzerine kitabı *(Hitler Contra Stalın)* savaşın ilk yıllarında köylülerin Hitler'in istilalarını gerçekten hoş karşılamaları nedeniyle, felâket getiren Sovyet başarısızlıklarını önceden haber verdiğinde, halkın beğenisi için de doğru düşündüğünü kanıtlıyordu. Sonuçta kitabı yayımlayan küçük firma iflas etti. Serge'in kötümser tahminleri kuşkusuz, tümüyle doğru çıktı. Serge, Gorkin ve onların çevresinden ötekilerin söylev verdiği halk mitingleri komünistler tarafından (birinde 200 kişilik silahlı bir çete) acımasızca basıldı. O ve arkadaşları bir çok kez saklanmak zorunda kaldılar. Çok az dışarı çıkabildiği pansiyonunda, bir işe yaradıysa, ön kapıda açılmış bir gözetleme deliği vardı, böylece kapıyı çalanları içeri almadan önce tanıyabiliyordu. Tehlike her zaman öy-

le açıktan açığa gelmiyordu. Komünistler ve onların güçlü ortaklarından (İşçi Sendikaları önderi Lombardo Toledano gibi) etkilenen Meksika Basınının bir çok organı Serge ve çevresine suçlama sağnağı yağdırıyordu. Güçlü Alman Stalinist göçmenler grubu *(Freies Deutschland)* da, ki içlerinde André Simone (Katz) ve Paul Merker gibi deneyimli propagandacılar da vardı, kampanyaya kendi zehir paylarını eklediler.[5]

Serge'in dostları, savaş öncesi Fransız Sosyalist Solu'nun önderi Mraceau Pivert; İspanya'daki Uluslararası Brigades'lerden, son günlerin siyasal komiseri Gustav Regler; bağımsız Marksist parti P.O.U.M.'in eski uluslararası sekreteri Julian Gorkin gibi çok eski Sosyalist militanlarla benzer yapıdaki öteki İspanyol yoldaşlardı. Buna karşın onlar (özellikle de Serge ve Gorkin) sürekli Nazi ajanları, Birleşmiş Milletlerin düşmanları, *sinarquistos* ya da yerel faşistlerin ortakları, yeni Troçkist Enternasyonal'in kurucuları ve demiryolu grevlerinin kışkırtıcıları olarak suçlandılar. Meksika yayıncıları birer birer, bu ne idüğü belirsiz, yabancı belalılar takımına sütünlarını kapattılar. Yabancı yazıişleri müdürü olarak Gorkin'e ve yazar olarak Serge'e hâlâ olanak tanıyan bir haftalık derginin yazıişleri müdürü, İçişleri Bakanı'nı ve geleceğin Başbakanı'nı görmeye çağrıldı; oradan öğrendiğine göre Sovyet ve İngiliz Büyükelçileri Meksika büyükelçileri Meksika yönetimine Serge ve Gorkin'in bütün haberleşme araçlarından uzak tutulması için baskı yapıyordu. Yayıncı kabul etmediyse de dergisi daha sonra, Sovyet Elçiliğinin isteğine uygun bir yönetime geçti. O da, Gorkin ve Serge'i, tam bir yüzsüzlükle kovdu. Boykot artık tamdı, Serge kıt kanaat geçiniyordu. Yaşadığı sürece yalnız bir kitabının daha basıldığını gördü, Kanada'da ve Birleşik Devletler'de (çevirisi) bir romanı yayımlandı. *Anılar*'ın ABD'de yayımlanmasına boşuna uğraştı. 'Acı biçimde anlamıştı ki, her yayınevinde en az bir tutucu ve iki Stalinist vardır ve hiç kimse için Avrupalı bir militanın yaşamı küçücük bir değer taşımaz.' Serge beş parasız öldü ve cenazesi arkadaşlarının aralarında topladıkları parayla kalktı.

5. Saldırıda bulunanların kimisi sonradan aynı türden işleme maruz kaldı. Paul Merker, 1953 Ocak'ında Doğu Alman Yönetimi tarafından, Maksika'da sürgündeyken, *Freies Deutschland*'ı Siyonist gazetesi durumuna getirmekle suçlandı; o ve eski işbirlikçisi Jungmann tutuklanarak cezaevine kondular. Bu temizleme, sonucunda Simone Katz'ın İngiliz Haberalma Ajanı olarak asıldığı, Kasım 1952 Prag Duruşmalarının sonuçlarına ilişkindi. İddiaya göre, Simone Katz 1939'da Noel Coward tarafından işe alınmıştı.

Göçmen, *émigre*, siyasi grupların tipik yabancılaşmaları ve anlaşmazlıkları özellikle Serge'in çok canını sıkıyordu. O, Bağımsız Sosyalist koloni içinde özel bir Bolşevik geçmişi olan tek üyeydi. Sosyalistlerle işbirliği, öteki geleneklerden daha sıcak ve kesintisizdi; ama biz, Ocak 1944 ortasında günlüğüne yazılmış bir nota bakarak kesin bir yalıtılmışlık yargısına varabiliriz. Orada, Troçki'nin dul eşi Natalya ile yeniden dost olmanın sevinciyle şöyle yazıyor: 'Rus Devrimi'nin burada ve belki de dünyanın herhangi bir yerinde yaşayan tabanı, bağnazlıkla tamamıyla bölündü ve bu gerçek, Bolşeviklerin insanca eğilimiyle uyuşmuyordu'. Arkadaşlarıyla birlikte hemen yazıp çıkardığı bir kitapta Natalya'nın belki Troçki karşıtı gözlemlere üzülmüş olabileceğini düşünüyor; belki bu işbirliğindeki yalnızlığımı ayrımsayamayacak.' Üzgün bitiriyor 'Rus Devrimi'nin gerçekte neye benzediğini, Bolşeviklerin gerçekte nasıl olduklarını bilen hiç kimse kalmadı, insanlar bilmeden, acımasızca ve hoşgörüsüzlükle karar veriyorlar.'

Serge, başka bakımlardan, çoğu, savaştan sonra gerçekleşecek bir Avrupa Devrimi'yle Eski Dünya'ya dönecekleri umudunu besleyen, daha geleneksel Marksist yoldaşlarına bir revizyonistten de daha uzaktı, Serge'in böyle umutları yoktu. İkinci Dünya Savaşı, onun için, savaş sonrası kalkınma koşullarında, proleter karışıklıklarının yokluğunda bile, kapitalist özel mülkiyet zincirlerini kıran plânlı ve denetimli ekonomiler çağının haberini veren 'bir toplumsal değişim savaşı' idi (hemen bütün yoldaşların düşündüğü gibi yalnızca klasik emperyalist bir savaş değil)! Yol açtığı savaşla zayıflamış ve saygınlığını yitirmiş Avrupalı büyük sermaye şimdi kendisini, *kanıt saydamlığındaki* kamu yararı ve üretim çoğalmasına *muhalefetin* içinde bulacak'[6]. Serge, bu kaçınılmaz kolektivist değişimin, bir totoliter eğilim gösterebileceğine, ama bunun siyasal düzeyde sınıf mücadelesiyle büyük ölçüde giderilebileceğine inanıyordu. Parlamentolar, belediyeler, sendikalar ve işçi konseyleri, bu kitlelere aynı güçle karşı koyabilecekleri alanlar sunuyordu. Serge, bu bakış açısını savaştan sonra da korudu. 'Sonuçta, eski anakaranın kendisini yeniden oluşturması için ayrı ayrı ülkelerde kazanılmış insan haklarım güvenceye alan, yarı totaliter, ama aydın bir tür kolektivizm kurulmazsa şaşarım; teknisyenler tarafından yönetilip kitlelerce etkin biçimde denetlenirse, böyle bir sistemi kabul edilebilir sayarım.'[7].

Bu denli kötümser bir bakış açısı (kuşku götürmez sezgilerine karşın), yetkin bir ekonomik çözümlemeden çok, tasarlanmış

6. Yayımlanmamış MS., *Economie Dirigée et Démocratic* (tarih yok).

7. Borie'e mektup, 26 Eylül 1947.

izlenimciliğe dayalı yoldaşlarının çoğunu kızdırmakta başarısız kalamazdı. Onların 'teknokratçılık' suçlamaları (onun, 'yaşamımdaki küçük, yerinde bir 'sapma' olarak nitelediği) onu bıktırdı, sırası gelince de onların, savaştan sonra Avrupa'da bir başkaldırının yer alacağı yolundaki boş umutlarını ciddiye almayabildi. İşgal Avrupa'sı koşullarında devrimci kitle partilerinin doğması için dayanak yoktu ve o günlerde ne olursa olsun 'uçakları olmayan halk devriminin yenilgisi kaçınılmaz olacak'tı. Özellikle proleter iktidarı, artık pek de söz konusu olamazdı; 'öncü' daha çok, toplumun gelişen teknisyen ve büro işçileri içinde aranmalıydı. 'Çalışan sınıfın eğitimi yeniden yönleniyordu...'

Serge'in Batılı toplumsal düzen üzerine düşünceleri anlamlı; ama sık sık, son aşamada dolaylı anlatılmıştır. O, gerçekte, bir yorumcu olarak, Avrupa'daki siyasacıların doğrultularını belirleyici olarak gördüğü Sovyet görüşleri üzerine daha güvenilir bir zemindedir. O, Büyük, Churchill, Roosvelt ve Stalin ittifakının, Almanya ile düşmanlıklarının sona ermesinden sonra da yaşayabileceği türü aldatıcı görünümlerin hiçbirine katılmadı. Daha Ocak 1944 başlarında 'Avrupa üzerinde Stalin'ci bir egemenlik, bir kurtuluş değil ancak bir karabasan olabilir' ve 'bu, Üçüncü Dünya Savaşı'nın başlangıcı olabilir' notunu buluyoruz. Serge'in son yılları, bu 'sürekli savaş' (bir günlüğünün girişine, Ekim 1944 için bu adı koymuş) bekleyişi ile gittikçe daha da karardı. O, bunu, Batılı siyasacıların Stalin'in niyetleri üzerinde, sık sık, en gülünç toylukları yaptıkları zamanlarda görmüştü. Bu, 'ürkütücü ileriyi görme güçsüzlüğü' duygusu, ona beklediği karabasanın gözler önüne serildiği zaman duyacağı kadar acı veremezdi: Doğu Almanya'ya Stalinist boyun eğdiriş, nükleer savaşın önlenmesi için Batılılardan aşırı istemler. Bu dönemin not defterleri ve mektupları kaygılarının savaş tehdidi ile Stalinizm tehdidi arasında bölünüşünü yansıtır. Kitaptan, bu kaynakların parçalarını bulup çıkararak ya bir Batı yanlısı ya da bir özgürlükçü tiksintisiyle hem Komünizmi hem kapitalizmi reddeden bir tür 'Yeni Solcu' örneği Victor Serge sunulabilirdi. Gerçek, Serge'in bağımlılıkları içindeki bir adamın Soğuk Savaş'ın yol açtığı çelişkileri tanımlayabileceği ancak hiçbir zaman üstesinden gelemeyeceğidir.[8]

Serge Sovyet yayılmacılığının kaynaklarının, totoliter zırh altında, toplumsal yapının aşırı içsel zayıflığında yattığına inanmıştı. İngilizce yazılmış, yayımlanmamış bir yazısında şunları[9] görüyoruz:

8. Serge'in mektuplarında bu özel tartışma noktası için, Ek, *Victor Serge ve Gaullcuiluk*, sayfa 359'e bakın.

9. Yayımlanmamış MS., *On the Russian Problem* (Rus Sorunu Üzerine) Ekim 1945.

'Kötü olasılıklara karşın, yaşayan bir halk devrimi eğitimi, yönetim çevrelerinde tiksindirici bir blöf, yürekliliği göze alma, günlük önlem anlayışının tek güç ve doğru olduğu inancını oluşturuyordu. En büyük tehlike içindeki rejim, geri çekilme, evrim, uzlaşmacı düşünme değil, saldırgan bir savaş ister ki bunda uzlaşmalar, gerçekten kolay anlaşılır çaredir.' Serge'in savaş sonrası döneme bakışında olası üç doğrultunun her biri bulunabilir. Eğer Sovyet sistemi içteki ve dıştaki baskıya boyun eğmezse, savaş çıkabilir; bir seçenek olarak rejim yurtiçinde herhangi bir ödünü geri çevirirken uluslararası alanda geri çekilebilir; o zaman savaş ertelenmiş olur, ama bütünüyle de uzak değildir'. Ya da, yine yurt içindeki kitlelerin ve türlü biçimde doğabilecek uluslararası anlaşmazlıkların ortak baskısı altında, rejimi demokratikleşme yönünde adımlar denebilir. Terörist totaliter sistemde en hafif bir yumuşama Rusya'da, sosyalist bir eğilim ya da sosyalist demokrasinin ortaya çıkmasına, dış dünya ile barışçı işbirliği iznine neden olabilecek sınırsız olanaklar ortaya cıkacaktır. O zaman savaş karabasanı uzaklaşır'[10].

Gerçekte, Serge'in en yakından ilgilendiği, bu son olanaktı. Yazıları ve mektupları birçok kez, Rusya'da halk için ve dış dünya için durumu en elverişli biçimde değiştirebilecek beklenmedik bir şeylerin olduğu düşüncesine değinir. Serge, bu değişmenin ne olabileceği konusunda bile bile belirsiz kalmayı yeğler. Bu, elbet, Troçki'nin savunduğu türden bir Stalin karşıtı devrim değildir. O, 'içsel bunalımlar'[11] 'Rusya'da rejim değişikliği'[12] ya da bir 'büyük Sovyet reformu'[13] görüşünden söz eder. Günlüğüne, Serge'in bu konudaki kanısının gücünü gösteren, aydınlatıcı bir Mart 1944 bölümü eklenmiş. Otobüste Troçki'nin torunu, Siova Volkov'a rastlar. Siova, o zamanlar, on yedi yaşındadır ve Rusya'da olanları acı acı kavrayabilmektedir. Annesi, çocukluğu sırasında Berlin'de intihar etmiştir, babası Rusya'da kayıptır. Büyük babası ile Meksika'ya sığınmış, yanında sanatçı Siqueiros'un bulunmasına karşın, evin her yanma doğrultulmuş makineli tüfek mermilerinin selâmı ortasında, ayağından yaralı, bir yatağın altına saklanmak zorunda bırakılmıştır. Troçki, kendisini bütün aileye sevdirmiş bir ajan tarafından öldürüldüğü zaman, aynı evde oturmaktaydı. Siova, Serge'e Rusya'yı tümüyle unuttuğunu söyledi. 'Sonra öğrenirsin' dedi Serge. Siova sert yanıtladı, 'Duygusal bağlılık dışında niçin? İstemem, teşekkür ederim!'

10. Yayımlanmamış MS., (Adsız ve trihsiz).

11. Borie'ye mektup, 26 Eylül 1947.

12. Borie'ye mektup, 16 Nisan 1947.

13. *On the Russian Problem* (Rus Sorunu Üzerine).

Serge'de 'Rusya çok geçmeden büyük oranda değişecek. Biz ona bağlı kalmalı ve umudumuzu yitirmemeliyiz' diye yanıt verdi.

Serge'in, şimdi ürkütücü bir kehanet gibi görünen, bu uzun vadeli iyimserliği, karanlık yakın gelecek sezileriyle aynı yerden kaynaklanıyordu: Onun, Stalinizmin terörist yapısının (İkinci Dünya Savaşı'nın yaptığı yıkımla daha çok vurgulanan) dayamlmaz toplumsal gerilimler üzerine kurulduğu konusundaki, bireysel Rusya deneyimlerine dayalı, kesin inancından. O, 'Sosyalist devrimin törel birikimi' dediği şeyin uzun kan ve yalan yıllarıyla bile tükenmediğine hâlâ, belki de gereğinden çok inanıyordu. Serge, Sovyet Devleti için 'totoliter' sözcüğünü ilk kullananlardan biri olmuştu (herkesten önce o düşündü). Ama kimi batılı düşünürlerin tersine bunu sona ermiş her şeye kapalı değişmez yapıda, salt güç irdelemeleriyle her şeye güç yetiren, tepeden yönetme anlamında söylemiyordu. Bu konuda az ayrımlı olan kehanetinin ayrıntıları belki de düşseldi; ölmeden birkaç gün önce, oğlu Vlady'ye –Benim ömrüm yetmeyecek ama belki sen Rus kentlerinin halka açık alanlarında Troçki ve Stalin adına dikilmiş anıtlar göreceksin.[14]" demişti. Bugünkü Rus rejimi onun umduğu gibi 'Sosyalist eğilimli ya da Sosyalist demokrasi ' saydığı şeyi destekleyen bir görünümde değil. Bununla birlikte, Serge'in Sovyet gerçeği sezgisi, geçmiş için olduğu kadar gelecek için de, çift yönlülüğünün ana çizgileri içinde ve olayların şaşırtıcı aşamada gerçeğe dönüşmesiyle haklı çıkmıştır.

Bu, Serge'i bir uzman kehanetçi, yirminci yüzyıl devrimciliğinin Nostradamus'u durumuna yükseltmek demek değildir. Çünkü onun dayanağı ve deneyimi daha çok Rusya'ya yoğunlaştığından Sovyetler Birliği sınırları dışındaki belli siyasal alanlar için, o her zaman değerli bir klavuz değildir. Sömürge milliyetçi hareketlerine anıştırmaları, *Anılar*'da olduğu gibi başka yerde de, neredeyse belirsiz ya da küçük düşürücüdür. Yaşamında daha sonra, Kremlin ve N.K.V.D. örgütünün genişletilmesinden biraz daha çok, Rus olmayan Komünist Partilerin (ki onlar üzerine hiçbir zaman çok yüksek bir düşünceye sahip olmadı) hepsini dikkatealma eğilimi gösterdi. 1944 sonlarında örgütlü direniş hareketlerinin Moskova denetiminden sıyrılmış özerk bir karekterde gelişebileceği telkinine karşı çıktığı zamanki içten yanıtı aşağılayıcı oldu: Yalnızca 'Mao Zedung ya da Tito tipinde, klinik ve *kandırılmış*, kabul ettikleri düzenlere dayalı olarak "devrimci" ya da "karşı devrimci" –ya da aynı anda ikisi birden– olabilecek ve bir günden ötekine yüz geri edebilecek

14 Vlady'den sağlanmış bilgi.

"totoliter Komünist kondotiyer" vardı'[15]. Komünizm Yugoslav ve Çin hiziplerini önceden göremediği için Serge'i suçlamak, kuşkusuz acımasızca olurdu; ama onun kehaneti, özellikle Bolşevik hareketin paylaşıcısı ve olağanüstü duyarlı bir görgü tanığı olduğu yeterince söylenmişti.

Victor Serge'in yaşamında olduğu gibi ölümünde de çekingen bir nitelik vardı. Fransa'daki tutukluluk yıllarına geri dönme bunalımı sağlığını birkaç yıl içinde bozdu. Meksiko Siti'nin yüksekliği onun durumuna uygun değildi, yoksulluk ve işkence yıllarından sonra, çok istediği, ülke içinde romantik gezintiler bile ancak küçük iyileşmeler sağlayabildi. 1947 ortasında iki anjin krizi geçirdi. Korkunç yaşlı ve yorgun görünüyordu; ama iyimserdi ve plânlarla doluydu. Kanada, Fransa ve ABD'de yayımlanan *(Kirov'un Öldürülmesi)*, Meksika dergilerinden işbirliği, hatta Amerika'dan vizenin bile sözkonusu edildiği öneriler vardı. 17 Kasım Pazartesi'nin ilk saatlerinde karısına, yeni yazdığı bir şiirini okudu. Bu, damarları düğüm düğüm, tuğla rengi, Rönesans dönemine ait, bir çift yaşlı el yontusu üzerine düşüncelerdi. Şiiri okurken Serge'in gözleri yaşardı; eller, insan kuşaklarının acısını ve direncini simgeliyordu, onlardaki düğümler de kendi damarlarındakiler gibiydi. Şiiri daktilo ettikten sonra yattı, sabah saat ona doğru kahvaltısını yaptı, karısı ile antropoloji tartıştı, altının mistik anlamı üzerine bir şeyler söyledi. Sonra karısı çalışmaya gitti. Serge'in o günün, akşam yedide oğlu Vlady'yi görünceye kadar nasıl geçtiği üzerine hiçbir kayıt yoktur. Oğlu ile onun resimleri üzerine konuşmak istemişti, ama oğlu evde değildi. Yolda dostu Julian Gorkin ile karşılaştı; bir süre konuştular ve ayrılırken el sıkıştılar. Bu, gece on sıralarında oluyordu. Çok geçmeden, hiç kuşkusuz kendini hasta duyumsadığı için, Serge bir taksi çağırdı, arka sıraya yerleşti ve nereye gideceğini söylemeden öldü. Ailesi onu bir polis karakolunda, pis bir odada, eski bir ameliyat masasına yatırılmış olarak buldu. Gorkin, nasıl göründüğünü şöyle anlatıyor: Burunları yukarıya dönük ayakkabılarının tabanları delikti, giysisinin havı dökülmüştü, gömleği kabaydı. Aslında o, serserinin teki ya da sokakta bulunan ötekilerden biri olabilirdi. Victor Serge'in yüzü alaycı bir karşı çıkış içinde katılaşmıştı ve devlet, en azından bir sargı beziyle onun ağzını kapamıştı.

Liverpoll, 1963 Leeds, 1977
PETER SEDGWICK

15. (...) s. 172–3; Serge'in (...) ya Şubat 1945'deki *'Stalinism and The Resistance'* (Stalinizm ve Direniş) üzerine mektubuna da bakın.

1978 BASIMI İÇİN YAYIMCININ NOTU

Anılar'ın İngilizce'de ilk kez yayımlanmasından bu yana Serge'in yapıtları dağarcığına birçok ad eklendi. Kaynakça, günün gereksinimlerine uygun duruma getirildi. Başlangıç ve Ek yeni gereçler ışığında yenileştirildi.

Bu noktada, romanlarının çevrilmesine ve yüceltilmesine çalışarak –gerçek bir bilimsel görevi olduğu kadar içten bir bağlılığın gereğini de yerine getiren– daha büyük bir teşekkürü hak eden Dr. Richard Greeman'a, İngilizce konuşan Serge okuyucularının önemli oranda borçlu bulunduklarını not etmek gerekir. Jean Riére'in büyük bağlılığı ve yorulmak bilmez çalışkanlığı birçok Serge metnini –her ne kadar herhangi bir klavuza ya da çağdaş Fransız yazın tarihinde yayımlayıp yeniden tanıttı. Victor Serge'in, şimdi basımda ya da yayımlanmak üzere olan anayapıtını, çevirmeni olarak, dostlarım Jim ve Ellen Edmondson'un evlenme yıldönümleri için yazılmış, (bana oğlu Vlady'nin gönderdiği), yayımlanmış kısa bir şiirini İngilizce yazımını ekleyerek selâmlayacağım:

O nuit pleine de toi, o nuit pleine d'etoiles
j'ai besoin, pour t'aimer, de comprendre le monde
Pour comprendre le monde, j'ai besoin de t'aimer.

A night filled with stars, a darkness filled with you:
So that I could love you I had to understand the world
And before I could understand the world, I had to love you.

Gece yıldızlarla doluydu, karanlık sizinle
öyle sevebildim ki sizi dünyayı algıladım
ve dünyayı anlamadan önce sizi seviyordum

ÖNSÖZ

Bu çeviri metni, Fransızca özgününden sekize bir kadar daha kısadır. Dokunulmamış son bölümün dışında, kitap boyunca kısaltmalar yapıldı. Özgün metnin paragrafları genelde buradakinden daha uzundur. Serge'in bir tümceyi sık sık üç nokta ile bitirme alışkanlığı çeviride genel olarak bırakıldı. Serge'den gelen tümüyle mekanik yanlışlar (örneğin yabancı adların çevirisinde) işaret edildiği yerlerde düzeltildi.

Bu basımın hazırlanmasında Victor Serge'in oğlu Vlady'ye babasının arşivlerinden gereçler ödünç verdiği canlı, dokunaklı ve aydınlatıcı mektupları için gönül borcum var, hepsi de başlangıç bölümünde bana çok yararlı oldu. Jean Riére, Julién Gorkin, J.P. Samson, Enid Starkie, André Malraux, Paul Avrich, Richard Greeman, Michael Futrell, Gero Neugebauer, Jean Maitron, Pierre Naville, Paul Schmierer, Pierre Frank ve Boris Björklund'a dip notları ve başyazı gereçleri yardımları için teşekkür borçluyum. Metnin kendisindeki en güç noktalarm birçoğu Pierre Marteau, Philip Burnett ve Gill Seidel'in yardımlarıyla çözüldü. Bir tarih sorunu olarak: Serge'in *Anılar*'ının İngilizce olarak yayımlanması için Serge'in el yazısını ilk çözen George Orwell'di; ve de o basımı çevirme ve yayıma hazırlama izni için Oxford Universty Press başvurumu Isaac Deutscher destekledi.

KAÇIŞI OLMAYAN DÜNYA
1906 – 1912

Çocukluğumda bile bana deneyimliymişim gibi gelirdi, yaşamımın ilk bölümü süresince bu çelişik duygu hep egemen oldu: İçinde, başarmak olanaksız olduğu için, savaştan başka bir şeyin bulunmadığı kaçışı olmayan bir dünyada yaşamak. Bu dünyada rahatça yerleşmiş gördüğüm kişilere öfkeyle karışık bir tiksinti duyuyordum. Tutsaklıklarının ve haksızlıklarının nasıl bilincinde olmayabilirlerdi? Bütün bunları şimdi görebiliyorum, benim, Rusya üzerinde esen ilk siyasal fırtınada Batının büyük kentlerine savrulan devrimci sürgünlerin çoğu olarak yetişmemin sonucuydu.

1 Mart 1881'de ben doğmadan dokuz yıl önce, kar aydınlığı içinde ki bir günde, sarı saçlı bir genç kadın, yüzü dingin ve kararlı, St. Petersburg'da bir kanalın yanında, kazakların eşlik ettiği büyük bir kızağın geçmesini beklerken, ansızın bir mendil sallandı. Boğuk bir yankılama, yumuşacık patlamalar oldu, kızak beklenmedik bir biçimde durakladı ve orada, kar üzerinde tıkanmış kanalın duvarı yanında, bacakları ve karnı paramparça savrulmuş favorileri kırlaşmış bir adam yatıyordu: Çar II. Alexander. Ertesi gün, parti ölüm kararını *Halkın İradesi* diyerek yayımladı. Babam, İmparatorluk Muhafızı süvari alayında resmi görevli olmayan bir subaydı, Rus halkı için 'ekmek ve özgürlük' isteyen ve en çok altmış üyesi ve iki üç yüz sempatizanı olan bu gizli partiye yakınlık duyuyordu. Suikast girişiminden sorumlu olanlardan Nikolai Kibalchich[1], kimyacıydı ve babamın uzaktan akrabasıydı. Zhelyabov, Russakov ve eski St. Peterburg valisinin kızı Sofia Perovskaya ve Mikhailov ile birlikte tutuklandı ve asıldı. Mahkeme vakur ve yürekli, özgürlükçü istemlerini savunanların beşinden dördünü ölüme mahkûm etti; darağacında birbirlerini kucakladılar ve başları dik ölüme gittiler.

1. Nikolai Ivanovich Kibalchich (1854 – 1881): Çarı havaya uçuran bombanın yapımcısı olduğu kadar *Narodnaya Volya*'nın kuramcı bir öncüsüydü. Ölüm hücresinde roketlerle yönlendirilen bir uçan makine tasarısı hazırladı ki, günümüz Sovyet bilim adamlarınca Sputnik'lere öncü olduğu öne sürüldü.

Babam mücadeleye Rusya'nın güneyinde hemen tamamen parçalanmış bir askeri devrimci gruba katılarak girmişti; birkaç gün Kiev'de Rusya'nın en eski manastırı St. Lavra'nın bahçelerinde saklandı; polis mermileri altında, yüzerek Avusturya sınırını geçti ve kutsal bir toprakta yeni bir yaşama başlamak üzere Cenevre'ye gitti.

Doktor olmaya niyetliydi; ama Jeoloji, Kimya, Sosyoloji ve Felsefe de onu çok ilgilendiriyordu. Hayatı boyunca, doymak bilmez bir öğrenme ve anlama tutkunu bir adam olarak kaldı. Akıl hocaları Alexander Herzen, Belinski ve Çernişevski (o zamanlar Yakut illerinde sürgün) olan devrimci kuşaktan kalanlarla birlikte aldığı din eğitimine karşın tepki ile, Londra'da konuşmasını dinlediği Herbert Spencer'den sonra (agnoltik) bilinmezci oldu.

Büyükbabam Karadağ kökenliydi ve Chernigov eyaletinde küçük bir kentte papazdı; ondan belleğimde kalan, sağlıklı yalınayak çocuklarla dolu bir bahçede, geniş bir alın ve sevecen yüzüyle, papaz sakallı, zayıf birinin gümüş plak üzerine çekilmiş sararmış bir fotografıydı. Annem, Polonya sosyetesindendi, St. Petersburg burjuva yaşamından kaçmış ve okumak için o da Cenevreye gelmiş. Ben, raslantı sonucu Bürüksel'de doğdum, çünkü annemle babam günlük geçim derdi ve iyi kitaplıklar peşinde Londra (British Museum), Paris, İsviçre ve Belçika arasında yarım dünya turu yapıyorlardı. Bizim alçak gönüllü ve geçici kira odalarımızın duvarlarında her zaman idam edilmiş kişilerin portreleri bulunurdu. Büyüklerimin konuştukları hep güçlükler, idamlar, kaçışlar ve Sibirya yollarıyla, üzerinde sürekli tartışılan büyük fikirler ve bu fikirler üzerine en son kitaplardı. Çocukluk anılarımda dünya izlenimlerimi biriktirdim: Canterbury Katedrali, eski Dover Kalesi'nin deniz üstü gezinti alanı, Liége tepesinde Beyaz Şapel'deki tuğla kırmızısı yol. Okumayı Shakespeare ve Çehov'un ucuz baskılarından öğrendim ve onlarla uykuya daldım, saatlerce bilinçsiz Kral Lear'in, acımasız çalılıklarda dolaşırken, Cordelia'nın sevecen ilgisine dayanışını düşledim. O geleneksel buyrukların acı deneyimini de edindim: 'Aç kalacaksın.' Düşünüyorum da on iki yaşımdayken biri bana 'yaşam nedir?' diye soracak olsaydı (ki bunu kendime sık sık sorardım) şöyle yanıtlardım 'Bilmiyorum ama görebiliyorum ki anlamı: "*Düşüneceksin, savaşacaksın, aç kalacaksın*".

Altı ile sekiz yaşlarım arasında suç işlemeye başladım sanırım. O sıralar yeni bir buyruk öğrendim: *Gizli savaşacaksın*. Ailenin ilk çocuğu olarak, sevilen bir çocuktum; ama kimi yıllar, açıklanamaz biçimde suçlu çocuk oldum. O suçlu çocuk yaramazlıklarını evren-

den, hatta en çok sevdiklerinden bile, çok acımasızca öç almak ister gibi, şeytanca bir kurnazlıkla yapıyordu. Babam çok değerli bilimsel notlarını paramparça buluyordu. Akşam yemeği için pencere kenarına soğumaya bırakılmış süte tuz karıştırılıyordu. Annemin giysileri anlaşılmaz biçimde kibritle yakılmış ya da makasla kesilmiş oluyordu. Yeni ütülenmiş çamaşırların üzerine gizlice mürekkep dökülüyordu. Eşyalar iz bırakmadan yok oluyordu. Suçlu çocuğun ellerini –benim ellerim– hiç kimse durduramadı. Sonunda uzun söylevler dinliyor uyarılıyordum, sık sık annemin gözlerini yaşlarla dolu görüyordum; dayak da yedim, yüz türlü cezalandırıldım, çünkü küçük suçlarım delice, delirtici, anlaşılmazdı. Tuzlu sütü içiyor, her şeyi (doğal olarak) yadsıyordum, berbat sözler veriyor ve sonra avutulamaz üzüntüler içinde Kral Lear'in Cordelia'ya dayanışını düşünerek yatağa giriyordum. Zaman zaman yaramazlıklarım duruyor ve yaşam çekici olmaya başlıyordu; ta ki, hep uyanık kalan gizli bir kesinlikle beklemeyi öğrendiğim, başka karanlık gün gelinceye kadar. Sonuçta bir zaman geldi, kötülüğün kesin kehanetine erdim: Biliyor ve hissediyordum ki, annemin önlüğü kirletilmiş ya da makasla kesilmiş olmalıydı. Ceza bekliyor ve –sanki kötü hiçbir şey olmamış gibi ağaçlara tırmanıyor, oyun oynuyor rolü yapıyorsam da –azar bekleyerek yaşıyordum. Tuhaf bir gizliliğe bürünmüştüm, akıllanıyordum; sorunu kafamın içinde taşıyor ve çözümünü olgunlaşmaya bırakıyordum. Karakterim üzerinde derin bir etkisi olduğuna hiç kuşku duymadığım bu dönemin sonu, bana tattığım en çoşkulu sevecenlik anısını bıraktı. Öğrendim ki, iki kişi derin bir bakışma ve kucaklaşma ile birbirlerini anlayabilir ve en kötü olasılıkla yenebilir. Biz, Belçika'da Verviers varoşlarında, büyük bir bahçesi olan bir köy evinde oturuyorduk. İki gün önce ev halkı üzerine, içeriğini tam anımsamadığım, çirkin bir suçun gölgesi düşmüştü. Ne var ki ben, bu özel günü küçük kardeşim Roul ile bahçede geçirdim. Akşam karanlığı bastığında, annem bizi havasında sıcak ekmek kokusunun asılı durduğu büyük mutfağa çağırdı. Önce kardeşimle uğraştı onu yıkadı, doyurdu ve yatağına yatırdı. Sonra hınzır çocuğu bir sandalyeye oturttu, önünde diz çöktü ve ayaklarını yıkadı. Yalnızdık, unutulmaz bir tatlılıkla kucakladı. Annem, benden yukarıya doğru bakıyordu ve ansızın, sitem dolu bir tonla, sordu, 'Bütün bunları neden yapıyorsun zavallı adamım benim?' ve sonra aramızda gerçek parladı, çünkü tuhaf bir güç beni içten itiyordu: 'Ama o ben değilim' dedim, 'O, Silvie.' 'Ben her şeyi biliyorum her şeyi!'

Silvie, yeni yetmelik yaşını aşmış kuzinimdi, sarışın hoş ama soğuk bakışlı bir kız, annemle babam onu evlat edinmişti ve bizimle

yaşıyordu. Öyle çok gözlem ve kamtı öyle çözümsel güçle biriktirmiştim ki inatçı ve ağlamaklı halim çürütülemezdi. Sorun, tam ve sürekli bir güvenin sağlanmasıyla kapandı.

İlk büyük açlık deneyimim, onbir yaşımdan biraz sonrasına rastlar. Geçmişte bir gün, İngiltere'de babamın bir tarlanın kenarından topladığı başaklardan çıkarılmış taneleri nasıl yediğimizi anımsadım; ama bu hiçbir şey değildi. Oturduğumuz odanın üzerini bir kahvehane sahibi, iş için kullanırdı: *Midyeler ve Cips!* Yabancı kokular... O, bize kardeşim ve benim için biraz kredi verdi ama yeterli değildi, hiçbir zaman hoşnut etmedi. Oğlu, kordon parçaları, Rus posta pulları ve çeşitli ıvır zıvırı bizimle değiş tokuş için, şeker çalıyordu. Koyu kahveye (ki o bu alışverişe dayalı olarak iyice şekerli olurdu) batırdığımız ekmekte benzersiz bir tat bulmaya alışmıştım ve bu benim daha çok yaşamam için, açıktır ki, yeterli olmuştu. Kardeşim, benden iki yaş küçüktü –o zaman sekiz buçuk yaşında– bu diyeti yürütemedi, zayıf, soluk ve bunalımlı büyüdü; onu gittikçe sevdiğimi farkediyordum. Ona 'eğer yemek yemezsen ölürsün' diyordum; ama ölümün ne olduğu üzerine fikrim yoktu ve o bizi azıcık bile korkutmuyordu.

Bürüksel Üniversitesi Anatomi Enstitüsüne atanan babamın şansı ansızın dönmüştü. Bizi kendi yanına aldırdı, artık çok iyi besleniyorduk. Yazık ki, Roul için artık geçti, o hızla çökerek yatağa düştü, birkaç hafta dayanabildi. Alnına buz koydum, ona öyküler anlattım, sağlığına kavuşacağına inandırmaya çalıştım onu, kendimi de inandırmaya çalışıyordum; onun içinde olup biten, inanılmaz bir şey gördüm: Yüzü yeniden küçük bir çocuk yüzü oldu, gözleri parladı ve siyahı büyüdü, babamla doktorlar karanlık odasına hep ayaklarının ucuna basarak girer oldular. Bir yaz günü Uccle'daki mezarlığa, onu ikimiz, babam ve ben götürdük. Bu görünüşte mutlu kentte, ne denli yalnız –ve kendi içimde yalnız– olduğumuzu anladım. Babam yalnızca bilime inandığından bana dini bilgi verilmedi. 'Ruh' sözcüğüne kitaplarda rastladım; bu benim için bir esinlemeydi. Bir tabut içinde apar topar uzaklaştırılan cansız beden her şey olmayabilirdi.

Sully Prudhomme'ın ezbere bildiğim kimi dizeleri, bana hiç kimseye söylemeye cesaret edemediğim bir tür kesinlik veriyordu.

Sevmiş ve sevilmiş, mavi gözler, siyah gözler,
Açılmış sonsuz şafağa,
Bakıyor hâlâ, mezarın ötesinden
Kapakları sımsıkı kapanmış da olsa.

Pansiyonumuzun önünde bana göre görkemli, incelikle işlenmiş ücgen çatılı bir ev vardı. Üzerinden her akşam altın renkli bulutlar geçiyordu. Ona 'Roul'un Evi' diyor ve sık sık gözlerimi gökyüzündeki bu eve dikerek dalga geçiyordum. Yoksul çocukların bıktırıcı açlığından tiksiniyordum. Onların gözlerinde Roul'un bakışını buluyor, düşünüyor, görüyordum. Onlar bana, başka herhangi bir kişiden daha yakındılar, onlar benim kardeşlerimdi ve onların kınandığını hissediyordum. Bu duygular derinlere kök saldı ve beni hiç bırakmadı. Kırk yıl sonra, Bürüksel'e döndüğüm zaman, yoldan, gökyüzündeki o çatıyı görmek için Charleroi'ya gittim; ve yaşamım boyunca Paris, Berlin, Moskova alanlarının kötü beslenmiş afacanlarında sınıfımın hep aynı kınanmış yüzlerini görmek kaderim oldu.

İlk arkadaşlığım hemen sonraki yıllara rastlıyor. Üzerimde, annemin yeni diktiği, beyaz üzerine leylak rengi damalı bir Rus gömleği, elimde bir kımızı lahana, Ixelles'de bir kır yolundan eve gidiyordum; gömleğimle övünerek, lahanadan biraz gülünç olduğumu hissederek. Benim yaşlarımda, tıknaz ve gözlüklü bir çocuk, yolun ortasında gözlerini şaşılatmış alayla bana bakıyordu. Lahanayı bir kapı aralığına bırakıp üzerine yürüdüm, ona 'dört gözlü' deyip kavga çıkartmak için. 'Cam surat! Gözlüklü! Suratını dümdüz edeyim ister misin?' küçük döğüş horozları gibi, birbirimizin omuzlarından itekleyerek, birbirimizi tartıyorduk. 'Hele bir cesaret et!' 'Bas git!' ne var ki döğüşmüyorduk, ama böyle kurulan arkadaşlığın çoşku ve trajedisi hiçbir zaman döğüşten uzak olmadı. O, darağacında öldüğü zaman yirmi yaşındaydı, biz hâlâ arkadaş –ve düşman– dık. Ağız dalaşından sonra, gelip onunla oynamak isteyip istemediğini soran o oldu ve böylece üzerimde bir bağımlılık kurdu, oysa ilerde her zaman, o, sevgimize karşın, yüreğimin derinliklerinde başkaldırıcıydı. Raymond, evinin önünde babasının sabahtan akşama kadar mahallenin ayakkabılarını onardığı kundura tamir tezgahı bulunan boğucu arka odasından kaçabildiği oranda sokakta büyüdü. Babası ruhsuz bir ayyaştı, sosyalizmden tiksinmiş eski bir sosyalist. Anne babamın gezileri ve yabancılaşmaları nedeniyle on üç yaşımda yalnız yaşıyordum; Raymond barınak aramak için çoğunlukla benimle gelirdi. Üzerinde mızraklarla silahlanmış *sanscullottes* resimleriyle bize, sık sık uğradıklarımıza benzeyen sokakları gösteren, Louis Blanc'ın büyük *Fransız Devrimi Tarihi (History of the French Revolution)* uğruna Fenimore Cooper'm öykülerinden vazgeçmeyi birlikte öğrendik. En sevdiğimiz eğlence, bu sürükleyici öyküleri okurken değerli çikolata sosunu bölüşmekti. Bunlar beni, özellikle aklım erdiğinden beri öğrenmiş olduğum, insan ideallerinin özünü veren

geçmişin söylenceleri için harekete geçiriyordu. Her ne kadar biraz geç idiyse de, Zola'nın kahredici *Paris* romanını, cinayet denemesinden sonra Bois de Boulogne (Boulogne Ormanı)da tuzağa düşen Salvat'ın umutsuzluk ve öfkesini yeniden yaşama çabası içinde, birlikte keşfettik, sonbahar yağmuru altında Bois de la Cambre'ı baştan sona saatlerce gezdik.

Babam sıradan bir üniversite öğretmeni olarak *émigré* olma kaygısını sürdürüyordu. Tefecilerle gizli bir mücadele içindeydi. İkinci karısı, yoksulluktan ve çocuk doğurmaktan yıpranmış, korkunç histeri krizleri geçiriyordu. Ev halkı, ki ben çok seyrek gidiyordum, ayın 1'inden 10'una kadar oldukça iyi, 10'undan 20'sine daha az iyi ve 20'sinden 30'una hep kötü besleniyordu. Çok eskiye ait belli anılar, bedenime çakılı çiviler gibi ruhuma gömülü kaldı: Örneğin (Cinquantenaire parkı önündeki yeni mahallede bir yerlerde yaşadığımız zaman) bir sabah babam koltuğunun altında sarı tahtadan küçük bir tabut, dışarı çıkıyor. Duygusuz yüzü: *'Ekmeğini veresiye elde etmeye çalışmak zorundasın'* diyor. Geri geldiğinde, anatomi ve jeoloji atlaslarının yalnızlığına çekiliyor, babam, o, –yoksullar için budala burjuva eğitimi'ni küçümsediği ve kolej eğitimini karşılayamadığı için hiçbir zaman okullu olmadım. Benimle kendisi uğraştı sık sık ve yeterli değil ama, bilgi tutkusu ve parlak zekasıyla kendisine hiçbir zaman dinlenme izni vermeden, hiçbir zaman bir araştırma ya da karardan geri durmadan, ışığı öylesine güçlüydüki, tümüyle hipnotize oluyordum ve müzeleri, kitaplıkları ve kiliseleri gezerek not defterlerimi dolduruyor ansiklopedileri yağmalıyordum. Hiçbir zaman dilbilgisi öğrenmeden yazmayı öğrendim; sonuçta Rus öğrencilere öğretilen Fransızca dilbilgisini öğrendim. Öğrenmek, benim için yaşamın bir parçası, kendisiydi. Yaşamla ölüm arasındaki gizem dünya nimetlerinin çok şeffaf önemi aracılığıyla açıklanıyordu.' 'Ekmek', 'açlık', 'para', 'parasızlık', 'borç', 'kira', 'malsahibi' sözcükleri, benim gözümde, olgunlaşmamış somut bir anlam edinmişti ki bu, sanırım, beni tarihi materyalizmi yeğlemeye yatkın kıldı... Babam, diplomaları açıktan açığa küçümsemesine karşın, bana hâlâ yüksek öğrenim yaptırmak istiyordu. Beni o doğrultuda etkilemeyi umarak bunu sık sık söylerdi. Peter Kropotkin[2]'in bir kitapçığı bana, görülmemiş düzeyde anlaşılır bir dille sesleniyordu. O zamandan beri, ona geri dönmedim ve o zamandan bu yana en az

2. Peter Kropotkin (1842–1921): Ünlü anarşist yazar; Rusya'daki kışkırtıcılığı yüzünden tutuklandı, tutukevinden İngiltere'ye kaçtı (1876); Avrupa'nın çeşitli yerlerinde bulunduktan sonra orada yerleşti. 1917 Ocak Devrimi'nden sonra Rusya'ya geri döndü.

otuz yıl geçti, ama o bildiri yüreğimde hâlâ saklı. Çalışmalarının ortasında anarşist genç adama sorar 'Ne olmak istiyorsun? Duruluğu içinde acımasız olan zenginlerin yasasını yardıma çağırmak için, Avukat mı? Zenginlere bakmak ve yoksul evlerinin veremlilerine bol gıda, temiz hava ve dinlenme salık vermek için, doktor mu? Mal sahiplerini konfora boğmak için, mimar mı? Çevrenize bakın ve sonra duyuncunuza danışın. Anlamıyor musunuz, göreviniz tümüyle başka: Kaderini sömürülenlerle birleştirmek ve çekilmez bir sistemin yıkılmasına çalışmak.

Bir burjuva üniversite hocasının oğlu olmam bu tartışmaları her şeye karşın, önemsiz bir tutarsızlık bir sisteme karşı aşırı sert gibi gösterebilirdi... Gelişme kuramı, geçmiş dönemlerde hep öyle yavaş ilerlemişti ki, beni baştan çıkaran bu olabilirdi... Kişisel olarak ben bu kanıtları öyle pırıltılı buluyordum ki, benim gibi düşünmeyen birine bu, suç gibi göründü. Babama öğrenci olmayacağımı bildirdim. Bunu söylemek için zamanlamam doğruydu: Kara yıkım getiren ay sonu.

'O zaman ne yapacaksın.'

'İş. Çalışacağım.'

Daha doğrusu, 'Ben sizin gibi, yaşam boyu mücadele etmek zorunda kalmış biri gibi, savaşmak istiyorum. Sizin yenik düşmüş olduğunuzu tüm açıklığıyla görebiliyorum. Ya gücüm ya da şansım olacak. Bundan başka çare yok! Yanıtını verme yürekliliğine karşılık, görkemli bir sondaj ya da büyük bir fikir tartışması başlamasından korkmuştum. Bu düşündüğüme oldukça yakındı.

Daha on beşindeydim. Önce bir fotoğrafçıya çırak girdim. Sonra odacı, teknik ressam ve merkezi ısıtma teknisyeni. Günde on saat çalışıyordum. Bir buçuk saat öğle yemeği molası ve bir saat yol, gitme gelme, ile bu on iki buçuk saati buluyordu. Ve genç işçi, eğer tümü ödenirse gülünç ücretler alıyordu. Pek çok işveren, bir meslek öğretmek karşılığında iki yıl ücretsiz çıraklık öneriyordu. En iyisi ilk işimdi. Norveç ve Cezayir'de madenleri olan yaşlı bir işadamı için çalıştım. Ayda kırk frank (sekiz dolar) getiriyordu... Delikanlılığın bu döneminde arkadaşlıktan tad almıyorsam neden alabilirdim?

Kardeşten yakın bir arkadaş grubumuz vardı. Raymond her akşam biraz alaycı biraz da dik kafalı bir miyop olan boynu ve yüzü düğümlü kaslarla kaplı ayyaş, yaşlı babasına dönerdi. Kız kardeşi genç sevimli ve büyük bir okurdu. Yaşamı, sardunyalarla süslü bir pencere önünde, eski ayakkabıların pis kokuları arasında, hâlâ, bir gün birinin onu bulacağını umarak geçmişti. Jean bir basımcıydı ve

yarım gün çalışıyordu. Babası yoktu. Anderlecht'te, Senne'in pis kokan sularından ötede, yarım yüzyıldır hiç durmadan yıkayıp ütüleyen bir büyükanne ile yaşıyordu. Dört kişilik grubumuzun üçüncüsü, Luce uzun, solgun, ürkek çocuk, *L'Innovation* mağazalarındaki 'iyi bir iş'i ile mutluydu. Oysa nasıl ezilmişti! Disiplin, dolandırma, yararsızlık yararsızlık, yararsızlık... Çevresindeki herkes ona, bu koskoca hayran olunacak kadar düzenli pazarda delirmiş gibi görünüyordu ve belki de belli bir bakış açısından, öyle düşündüğü için haklıydı. On yıl ağır işlerde çalıştıktan sonra sorumlu tezgahtar olabilir ve bir bölüm şefi olarak ölebilirdi; denetleyici ile yatmayı kabul etmediği için, kaba davranmakla suçlanarak işten atılan güzel yardımcı kız öyküsündeki gibi sayısız aşağılanmayı sineye çekerek.

Kısacası, yaşam kendisini bize, daha çok aşağılanmaya mahkum olmanın türlü yönleriyle gösteriyordu. Pazar günleri mutlu bir salıverilmeydi, ama bu yalnızca haftada bir kezdi ve para yoktu. Ara sıra kent merkezinin canlı sokaklarında, şen ve alaycı, kafalarımızda binbir düşünce, ayartıcı her şeye tiksintiyle küfrederek geziyorduk. Tiksinmeye eğilimliydik de. Biz zayıf genç kurtlardık, büyüklenme ve tasarı dolu: Tehlikeli tipler. Büyüklerimizin çoğunu devrimci bir görünüme sahip saydığımızdan iş sahibi olmaktan belli bir korkumuz vardı ve sonra...

Bir akşam kendimize 'yirmi yıl içinde ne olacağız' diye sorduk. Şimdi otuz yıl geçti. Raymond, giyotine gitti: Gazetelere göre 'anarşist gangester'. Sayın Dr. Guilletin'in iğrenç makinasına doğru yürürken son gırgırını geçti: 'Ölmüş bir adam görmek güzel değil mi?' Jean'a Bürüksel'de yine rastladım, işçi ve sendika örgütlerini ve cezaevinde geçen on yıldan sonra hâlâ bir özgürlük savaşçısıydı. Luce, tüberkilozdan öldü, çok normal. Bana gelince, ben on yıldan çok, çeşitli biçimlerde hapse girdim, yedi ülkede kamuoyunu kışkırttım ve yirmi kitap yazdım. Hiçbir şeyim yok. Birkaç kez, büyük bir basımevi, doğruyu söylediğim için bana çamur attı. Arkamızda, yolundan saptırılmış muzaffer bir devrim, birkaç başarısız devrim girişimi ve kesin olarak insanı serseme çeviren kıyımlar yatıyor. Ve hâlâ aşırı olmadığını düşünüyorum. Bu saptamayı yapmama izin verin: Bunlar bizim için ancak olası görünen yollardı. İnsanoğluna ve geleceğe geçmiştekinden daha çok güvenim var.

Biz Sosyalisttik: *Jeunes-Gardes*[3] üyeleri. Fikirler bizim kurtuluşumuzdu. Bizi, elde ders kitabı, toplum çatışmasının varlığı üzerine

3. *Juenes-Gardes Sosyalistleri:* Genç Sosyalist Grupları Belçika Federasyonu, 1890'da kuruldu ve günümüzde hâlâ etkilidir. Belçika Sosyalist Partisi'ne üye kabul edildi.

sınamaya gerek yoktu. Sosyalizm, yaşama bir anlam veriyordu ve bu mücadele demekti. Açlıktan ve uykusuzluktan zor taşıdığımız bayraklar ellerimizde sarhoş edici gösteriler olurdu. Ve sonra, hafiften hınzırca kahkülü, kubbeli alnı, bükülen ağzı ile *Maison du Peuple*'ın balkonuna çıkan Camille Huysmans'ı[4] görürdük. *La Guerre Sociale*'in savaş sever başlıkları vardı. Gustave Hervé, Fransız Sosyalist Partisi'nin ayaklanma yanlısı çevresinin lideri, okuyucuları arasında bir anket düzenledi: 'O, öldürülmeli mi?' (Bu Clemenceau yönetimi dönemindeydi). Fransız kaçaklar, büyük anti-militarist deneyimlerin izinde, bizi Pataud, Pouget, Broutchoux, Yvetot, Griffuelhes, Lagardelle'nin[5] saldırgan sendikalizmine getirdi. (Artık, bu insanların çoğu yaşamıyor; Lagardelle, Musolini ve Pétain'e akıl hocası olmak için yaşadı). Sveaborg ayaklanmasını, Odessa'da bir cezaevinin dinamitlenmesini, idamları, 1905 genel grevini, özgürlük günlerini bize Rusya'dan kaçanlar anlattı. Jeunes-Gardes'in Ixelles kolu için her zaman açtığım tartışmaların ilki bu konulardaydı.

Yaşıtlarımızın tek konusu kızlar ve bisikletti. Biz temizdik kendimizden umutluyduk. Ve gelecek yazdıklarımızdan daha iyi olacaktı. Gençlik, bizim için, kuramın yararı dışında tartışmaya açık yeni bir sorun çıkardı. Uygunsuz çamaşırların asıldığı karanlık bir pasajın sonunda, pis bir sokakta tanıdığımız bir aile yaşardı: Kaba ve kuşkulu kalan güzelliğini özenle korumaya çalışan bir anne; dişlek, çapkın bir kız; çiçek gibi dudakları, yumuşak ve saf, büyüleyici gözleri ile tam bir İspanyol güzeli. Anaç koruyucusu eşliğinde yanımızdan

4. Camille Huysmans (1871-1968): Önde gelen Belçika'lı Sosyalist, Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki İkinci Enternasyonal'in sekreteri; daha sonra saygın bir parlementer, 1936-9 ve 1954-8 arasında Meclis Başkanı, 1925-7 ve 1947-9 arasında Eğitim Bakanı ve 1946-7 de Başbakan oldu.

5. Pouget, Yvetot ve Griffuelhes, o dönemde Fransız sendika sahnesine egemendi. Emile Pouget (1860-1932), patlayıcı anarşist gazete *Le Pére Peinard* sonra da C.G.T. organı *Voix du Peuple*'ın yayıncısı parlak bir gazeteciydi. Georges Yvetot (1868-1942) 1901'de Labour Exchanges sendikasının sekreteri olan bir anti-militarist ve *L'A.B.C Syndicaliste*'in yazarı. Victor Griffuelhes (1874-1923) 1902'den 1909'a kadar C.G.T.'nin kuramsal olarak değil, ama çok etkili olarak sekreteriydi. Emile Pataud (Pouget ile) sendikalist Utopya yazarı bir elektrik teknisyenleri öncüsüydü. Benoit Broutchoux madenci bir sendikalist önder ve gazeteciydi. Hubert Lagardelle (1874-1958) *Le Mouvemen Socialiste* (1898) dergisini kurdu; 1904'de Sosyalist Parti'ye katıldı ve bir tür şiddet yanlısı sendikalizmi savundu; Faşizmin doğuşundan sonra İtalya'ya gitti ve Mussolini'nin ekonomik danışmanı ve sırdaşı oldu; Petain'in Çalışma Bakanı idi (1942-3).

geçerken hafifçe gülümseyerek selam gönderirdi bize. 'Besbelli' diyordu Raymond, 'onu dans derslerine yolluyorlar ve zengin yaşlı bir piçe saklıyorlar' Bu gibi sorunları tartışırdık. Bebel'in *Woman and Socialism* (Kadın ve Sosyalizm)'i okuma programımızdaydı.

Kavga başlıyordu. Sosyalizmle değil, işçi sınıfı hareketi çevresinde sürüklenen bütün anti-Sosyalist gruplarla: Çevresinde dolaşan, içine sızan, ona egemen olan ve kara çalan. Yerel gösterilerin geçeceği yollar üzerindeki duraklama noktaları, hepsine uygun düşmesi olanaksız olduğundan, işçi dernekleriyle anlaşmış belli taverna sahiplerine uygun düşecek biçimde düzenleniyordu. Seçime ilişkin politika sosyalizmin iyice özüne inince bizi özellikle ayaklandırırdı. Şimdi düşünüyorum da, biz karışıklıklar ve uzlaşmalarla dolu hayata yabancılığımız nedeniyle, hem haklı hem haksızdık. Yüzde iki kâr payı, arkasındaki zaferi ele geçirmemiz olanaksız olduğundan bizi acı acı güldürürken, kooperatifler tarafından pay sahiplerine geri dönüyordu. 'Gençliğin yürekliliği' diyorlardı: Oysa biz salt olana susamıştık. Racket[6] her zaman her yerde yaşıyordu, insanın çağından kaçması olanaksızdı ve para çağında yaşıyorduk. Ben Racket'i, ticaret çağında ve devrimin ortasında serpilmiş kimi kez de yararlı buluyordum. Biz, bir tutku halinde salt sosyalizmi özlüyorduk. Savaş Sosyalizmi ile kendimizi kandırıyorduk ve bu büyük reformizm çağıydı. Belçika İşçi Partisi'nin özel bir kongresi; Vandervelde[7] daha genç, zayıf esmer ve ateşli; Kongo'nun bağlanmasını savunuyor. Biz protesto ederek ayağa kalktık ve salondan çıktık, şiddetli bir jest. Nereye gidebilirdik, bu 'salt' gereksinim bu savaş özlemi, bütün engellere karşın kentten kaçma ve kaçışın olmadığı yerde yaşama kör istemiyle biz ne olabilirdik?

Sosyalizm, reformizm, parlamantarizm ve tükenmemiş Talmudizm anlatır. Onun uyuşmazlığı, ters düşenlere sert davranan, güçlü bir devlet ile, bütün evlerin birikiminin aynı olacağı bir kent düşüncesi oluşturan Jules Guesde'de[8] somutlaşıyordu. Bu teorik katılığı düzeltme biçimimiz ona inanmayı kabul etmemekti. Bizim eylem ilkemiz salt bir özgürlük (gereksiz metafizik olmadan); yalnızca

6. Esnaf ve tüccardan yasadışı para çeken örgüt ağı (Ç)

7. Emile Vandervelde (1866-1938): İkinci Enternasyonal'in önde gelen Belçika'lı Sosyalist önderi; 1. Dünya Savaşı sırasında Kabineye girdi 1925-7 Dış İşleri Bakanı.

8. Jules Guesde (1845-1922): İmparatorluk egemenliğinde Cumhuriyetçi devrimci, Prusya-Fransa savaşına karşı çıktığı için tutuklandı. Komün'ün bastırılmasından sonra İsviçre'ye sürüldü, Devlet 'kollektivizmi'ne dönmeden önce Bakuninci düşünceleri benimsiyordu. Savaş patlayınca 'Ulusal Savunma Kabinesi'ne katıldı.

bencil olmayan çoşkulu bir yaşam felsefesi; bu boğucu dünyada yalnız yer edinmek değil (ki o hâlâ moda olan bir oyundur), yıkmak olanaksız olduğuna göre, ondan kurtulmaya çalışmaktı.

Bu ilke, bizi anarşist olarak tanımlıyordu. Onların, yıllarını öldürdüklerini düşünüyorum. Gölgesi insanın kendisinden büyüktür. Borinage'den, cezaevinden yeni çıkmış bir maden işçisi, Emile Chapelier, Stockel'de, Soignes ormanında hemen bir komünist –ya da Komüntern yanlısı– bir koloni kurdu. Ardennes'deki Aiglemont'da, giyotine yenilmiş terörist Emile Henry'nin kardeşi, Şanslı Henry, benzer bir Kır Cenneti için koşuşuyordu. 'Özgürlük içinde yaşamak ve topluluk içinde çalışmak, o günlerde...' Çite kadar, sonra da bir bahçe kapısına kadar güneşli patikalardan yürürdük. Arıların vızıltısını, altın yaz, yaş on sekiz ve anarşiye açılan kapı! Kitapçılarla ve broşürlerle yüklü bir açıkhava sofrası vardı. C.G.T. *Soldier's Handbook*, (Askerin El Kitabı), *The Immorality of Marriage* (Evliliğin Ahlaksızlığı), *The New Society* (Yeni Toplum), *Planned Procreation* (Planlı Doğurma), *The Crime of Obedience* (Boyun Eğme Suçu), *Citizen Aristide Briand's Speech on the General Strike* (Yurttaş Aristide Briand'ın Genel Grev Üzerine Söylevi). Sesleri canlıydı. Bir fincan dolusu bozuk para ve bir not, 'ihtiyacın kadarı al, bırakabildiğini bırak'. Soluklandırıcı buluş! Bütün kent, bütün dünya o metelikleri hesaplıyordu, biri özel fırsatlarda kumbaralarla bağışlamıştı. Saygınlık Yok, kimseye Güvenme, Kapıyı Sıkıca Kapat, Ne Demek Benimki Benim? Bay Th–, Patronum, bir kömür ocağı sahibi, bütün pullarını dağıttı; bu milyonerden on para dolandırmak olanaksızdı! Anarşi uğruna havaya savrulan paralardan şaşırmıştık.

Biraz ileride, ağaçlar altında küçük beyaz bir eve geldik: Herkese açık kapının üzerinde *İstediğinizi yapın* yazıyordu. Ciftlik avlusunda, korsan profilli, siyah bir şeytan, kendilerinden geçmiş dinleyicilere uzun bir söylev veriyordu. Ses tonu şakacı, hazırcevaplığı çarpıcı, biçemi gerçek bir adam. Konusu: Özgür aşk. Ama, aşk nasıl olursa özgür olmaz?

Basımcılar, bahçevanlar, bir kundura tamircisi, bir ressam burada kadınlarla birlikte arkadaşsa çalışıyorlardı. Tertemiz olabilseydi, keşke... Kardeşler gibi, hiçbir şey başlatmış değillerdi, kemerleri hâlâ sıkılıydı. Bu koloniler, çoğunlukla parasal olanakların azlığı yüzünden, hızla çöktüler. Onlarda kıskançlık, kadın kavgaları, biçimsel olarak izin verilmese de, yüce gönüllülük patlamalarıyla çözülse de, yine de en büyük yıkımı yaptı. Özgürlükçü Stockel kolonisi, Boitsfort'a aktarıldı, uzun yıllar sürdü. Yalnız dört sayfadan oluşan ga-

zetemiz *Communiste*'i, hazırlama, düzeltme ve basma işlerinin hepsini kendimiz yaparak yayımlamayı öğrendik. Kimi boşta gezerler, olağanüstü zeki İsviçre'li, bodur bir sıvacı, bastırılan bir ayaklanmadan kurtulduğunun ertesi yılı Fontainbleau korularında açlıktan ölen, soylu, solgun yüzlü, Tolstoy'cu anarşist Rus subayı Leon Gerassimov, bir de Odessa'dan Buenos Aires yoluyla gelen yiğit kimyacı, birçok büyük sorunun çözümlerini araştırmada bize yardımcı oldular.

Bireyci basımcı: 'Arkadaş, dünyada tek başınasın. Bir kalleş ya da ahmak olmamaya çalışmalısın.'

Tolstoycu: 'Gelin yeni insanlar olalım. Kurtuluş içimizdedir.'

İsviçre'li sıvacı, Luigi Bertoni'nin[9] öğrencisi: Peki, ama şakacı cinin çivilediği botlarımızı unutmamak koşuluyla: 'Onları fabrikalarda bulabilirsiniz.'

Kimyacı uzun süre dinlendikten sonra İspanyol aksanlı Rusçasıyla: 'Yoldaşlar, bunların hepsi palavra' dedi 'toplumsal mücadelede iyi laboratuvarlara gereksinmeniz var.' Soğukkanlı bir adam olan Sokolov, Rusyadaki keskin mücadelede biçimlenmişti, ayrı yaşayabiliyordu. Fırtınanın içine daldı, fırtına onun içindeydi. Döğüştü, öldürdü, cezaevinde öldü.

'İyi laboratuvarlar' fikri Rus kökenliydi. Rusya'dan baştan sona bütün dünyaya oğul vererek korkunç savaşlarda biçimlenmiş, yaşamda bir tek amacı bulunan tehlikeden soluk alan kadınlar ve erkekler geldi. Batının konforu, barışı ve sevimliliği onlara bayat göründü; ve bu ayrıcalıklı ülkelerde kimsenin düşünmediği, toplumsal çarkın işleyişini çoktan öğrenmiş bu insanları kızdırdı. İsveç'te, Tatiana Leontieva, Çar'ın elçisine benzettiği için bir genç kadını öldürdü. Serseriler Place de République'de bir otobüsün üzerinden *Gardes Républicians* üzerine ateş ettiler. Bir devrimci, polis güvencesinde, Belleville'de bir odasında Ohrana'nın gizli servisinin başını öldürdü. Londra'da Houndsditch[10] denilen (böylesi pis olaylara uygun bir ad) bir bölgede, Rus anarşistler bir kuyumcu dükkanının bodrumundan bir kuşatmaya karşı koydular; kuşatmanın nedeni o zaman genç bir bakan olan Winston Churchill'in klişe fotoğrafıydı. Svoboda, Bois de Boulogne'da denediği bombalarını Paris'te patlatıyordu. 'Alexander Sokolov' (asıl adı Vladimir Hartenstein'dı)

9. Luigi Bertoni (1872–1947): İsviçre'li basımcı ve anarşist yazın yayımcısı önce 1900–1940, iki dilde yayımlanan *Le Réveil (Il Risveglio)* gazetesi sonra çeşitli kitapçıklar; her iki Dünya Savaşına karşı çıkış. Kropotkin, Malatesta ve öteki anarşist yazarların yayımcılığı.

10. Tazılar hendeği (Ç)

Svoboda ile aynı gruptandı. Rue de la Musée'de gününü, Rusya ve Arjantin'deki arkadaşlarına, Yunan harfleriyle ama İspanyolca yazarak geçirdiği Royal Library'den hemen bir kaç yarda ötede, bir dükkanın arka odasında tam bir labrotuvar kurdu.

Barışa gebe bir dönemdi, hava şaşılası biçimde elektirikli, 1914 fırtınası öncesindeki durgunluktaydı. Birinci Clemenceau yönetimi Draveil'de (1908'de) işçi kanı dökerek daha yeni çekilmişti, orada polis, yalnızca bir kaç suçsuz kişiyi vurmak için, bir grev toplantısını basmış ve burada ölenler için yapılan cenaze törenine birlikler ateş açmıştı.(Bu gösteri, Gıda İşçileri Sendikası'nın sekreteri bir gün önce İçişleri Bakanı Georges Clemenceau'dan özel emir alan aşırı sol militan ve polis ajanı Métivier tarafından örgütlenmişti.) Bu öldürme olaylarını öğrendiğimiz zamanki öfkemizi anımsıyorum. Aynı akşam yüz kadar genç Hükümet binası yakınlarında kızıl bayrak açtık ve bilerek polisle çatıştık. O anda kendimizi dünyadaki bütün ezilmişlere ve başkaldıranlara çok yakın hissediyorduk; biz, Montjuich ya da Alcala del Valle cezaevlerinde yatan insanlar için seve seve, çarpışıyorduk. İçimizde olağanüstü ve müthiş bir uyanış büyüyordu.

Sokolov, gösterimize güldü, sadece çocuk oyunu, dedi. Kendisi, işçi katillerine, sessiz sedasız gerçek bir yanıt hazırlıyordu. Bir dizi üzücü olay sonunda laboratuvar ortaya çıkarıldı; kendisini kaçışı olmayan bir izleme içinde buldu. Dikkat çekici güçlü gözleri ve üst yanı ezik burnu (herhalde bir demir çubukla vurularak olmuştu) ile kalabalık arasında bile kolayca tanınabilirdi. Bu nedenle kaçması olanaksızdı. Kendini Ghent'de döşeli bir odaya kapattı, tabancaları dolu, bekledi; polis geldiği zaman da onların üzerine, Çar polisine ateş eder gibi ateş etti. Ghent'in uysal komiserleri Cossaks kıyımını ona ödettiler ve Sokolov yaşamından oldu, 'büyük günde umursamamak koşuluyla, şurada burada baskıyı uyaran küçük şeyler'.

Rue de Ruysbrock'de ihbarcı olduğundan kuşkulanılan, kitap da satan küçük bir bakkal dükkanında tornacı Edouard'a rastladım; Herkül gibi acayip bir bedeni, ürkek, güven vermeyen, küçük, şaşkın gözleri, kaslı yüzü ile kaba yapılıydı. Liége atölyelerinden geliyordu ve Haeckel'in *Riddle of the Universe*'ini okumayı severdi. Kendiliğinden 'görkemli bir haydut olma yolundaydım! Anlamaya başladığım için şanslıyım...' dedi ve bana Meuse'un mavnaları üzerinde ('Tıpkı ötekiler gibi; ama kuşkusuz daha dayanıklı'), biraz kadınları yıldırarak, arasıra doklardan küçük şeyler aşırarak, güç koşullarda çalışarak 'insan nedir ya da yaşam nedir bilmeden' nasıl bir çapulcu yaşamı sürdürdüğünü anlattı. Grubumuza kabul edilme-

yi istedi. 'Okumaya nasıl ihtiyacım var, düşünebiliyor musun?'

'Elisée Reclus', diye yanıtladım[11].

'Bu çok güç değil mi?'

'Hayır' dedim, ama zaten nasıl korkulacak oranda güç olduğunu yeni yeni görüyorduk. Bize katılmasına izin verdik, o, iyi bir yoldaştı. Kendisini, kendi eliyle öldüreceğini önceden bilmesi, bildiğini benden gizlemesi, birlikte geçen günlerimizi gölgelemedi.

Salvat'ın, Komün'ün, C.G.T.'nin, yakıcı çabalarla basılmış küçük gazetelerin, bizim gözde yazarlarımız, Anatole France ve Jehan Rictus'un Paris'i, bizi çağırıyordu; Lenin'in zaman zaman *Iskra* (Kıvılcım)yı yönettiği ve küçük kooperatif evlerindeki *émigre* (göçmen) toplantılarında konuştuğu Paris; Rus Sosyal Demokrat Parti'nin Merkez Komitesinin karargahlarının bulunduğu, partinin terörist örgütünde Burtsev'in gizlenmeden yaşadığı, Bakan von Plehve ve Grand Dük Sergei'nin celladı ve polis ajanı, mühendis, Evno Azev'in Paris'i. Raymond'dan acı bir alayla ayrıldım. Bunu ona bir sokağın köşesinde, işsizlik yüzünden, bir terzi dükkanı adına reklam dağıtırken bildirdim. 'Baksana Özgür Adam' dedim. 'Neden Sandviç Adam değil?'

'Bu, belki de gelecek' dedi gülerek 'ama benim için başka kentler yok. Onlar değirmenden başka bir şey değil. Ben çalışmak ya da yol ortasında yumruk atmak istiyorum; en azından kırlara ve temiz havaya sahip olmalıyım. Bütün bu anlamsız yüzlere karnım tok. Yalnız bir çift ayakkabı alacak kadar kazanmayı umuyorum'. Gözlerinin üstünde eski fötr şapkası ve cebinde bir Verhaeren cildi, ekin biçenlere yardım ederek, duvarcılara taş çıkararak, odun yarıcılarla kereste biçerek, eşi ile Ardennes üzerinden İsviçre'ye, açıklık alanlara gitti:

Dünyayla ve kendimizle sarhoş,
Eski evrene yeni insan yürekleri getiririz.

Bu şiir ve yanıtı sürekli çoşku ihtiyacımız bizi o kadar yücültti ki, sık sık bizim için dua yerine geçtiğini düşünürdüm Verhaeren, Walt Whitman'a (biz daha onu tanımıyorduk) en yakın Avrupalı ozan, bize parlak bir ışık yaktı, üzdü, modern kent, demiryolu istasyonları, kadın ticareti, dönüp duran kalabalıklar üzerine düşündürdü; onun zorbalık çığlıkları bizimkiler gibiydi: *'Açın ya da*

11. Elisée Reclus (1830–1905): Fransız coğrafyacısı, bu konuda önde gelen beş kardeşten biri; Birinci Enternasyonel'e yakın bir kişi. Komün'ün dağıtılmasından sonra Belçika'ya sürüldü.

kırın yumruklarınızı kapıya çevirin'. Yumruklar kırıldı, niçini yok. Bu, durgunluktan iyidir. Jehan Rictus, gecelerini yabancı caddelerin banklarında geçiren meteliksiz aydınların acısını haykırırdı ve uyaksız şiirleri onunkinden daha zengindi: *songe-mensonge* (yalan düş), *espoir-déses poir* (umut, umutsuzluk). Bahar zamanı *'yabanelması ve leylakların kokusu...'*

Bir gün, tümüyle raslantı sonucu, on franka, bir dar gömlek, kimi alıştırma kitapları ve her zaman yanımda taşıdığım birkaç fotoğrafı sattım. İstasyonun önünde babama rastladım, onunla Gustave Le Bon'un halkın anlayacağı biçime getirdiği, maddenin yapısı üzerine yeni buluşları konuştuk.

'Gidiyor musun?'

'Evet, onbeş gün için, Lille'e.'

Biliyordum; hiç dönmeyecektim, onu bir daha hiç görmeyecektim, ama son mektuplarını, ben Rusya'da iken, Brezilya'dan aldım, otuz yıl sonra hâlâ, Amerika kıtasının yapısı ve uygarlık tarihinden söz ediyordu.

O zamanlar Avrupa pasaport tanımıyordu ve sınırlar yok gibiydi Fives in Lille'de bir madenci köyünde oturuyordum; temiz bir tavanarası için peşin, haftada iki buçuk frank (elli B.D. senti) ödeyerek. Madene inmek istedim. Şen, yaşlı madenciler güldüler: 'İki saatte işin biter dostum.' Üçüncü gün dört franktan vazgeçtim. Kendimi, günde bir paund ekmek, iki paund yeşil armut, bir bardak süt (ev sahibemden ödünç alıyordum) lüks bir diyete bağlayarak iş aramaya çıktım. Ayakkabılarımın tabanları yeterince can sıkıcı biçimde beni düş kırıklığına uğratmaya başladı, bu programın sekizinci gününde baş dönmeleri ile halka açık parkların banklarını aramaya zorlandım. Düşümde bir domuz eti çorbası, gücüm azalıyordu, işe yarayanın en kötüsü olmak için bile işe yaramaz bir duruma geliyordum. Sokakta kanal kazanları denetleyen bir yoldaşla şans eseri karşılaşarak kurtulduğum zaman, demiryolu üzerindeki yaya köprüsü, beni adeta büyüledi. Hemen hemen bir anda, günde dört franka -büyük para- Armantières'de bir fotoğrafçıda iş buldum. Madenci köyünü bırakmak istemiyordum. Gün doğarken boğucu sabah sisi içinde, deri ceketli, çelik miğferli işçilerle evden çıktım. Cürüf kümeleri arasından işe gittim, sonra kendimi bütün gün sırasıyla yeşil ve kırmızı ışıkla çalıştığımız bir laboratuvara kapattım. Akşam yorgunluk yere serilmeden önce, üzüntü ve hayranlık karışık, Jaurès'in *L'Humanité*'sini okumaya biraz zaman ayırdım. Bölmenin arkasında bir çift yaşıyordu. Birbirlerine tapıyorlardı ve erkek karısına vahşice sahip olmadan önce döverdi. Onun mırıltılarını 'vur bana, yi-

ne, yine' çığlıklarını duyabiliyordum. O zamana kadar okuduğum işçi sınıfı kadınları incelemelerini yetersiz buldum. Bu dünyayı ve bu insanları değiştirmek her şeye karşın yüzyıllar mı alacaktı? Hâlâ her birimizin önünde yalnız bir yaşam var. Ne yapmalıydı?

Anarşizm, bizi süpürüp götürmüştü; çünkü hem bize her şeyi sunuyor hem her şeyimizi istiyordu. Yaşamın, aydınlatılınamış hiçbir ıssız köşesi yoktu, en azından bize öyle geliyordu. İnsan kendi yaşamında değişiklik yapmadan katolik, protestan, liberal radikal, sosyalist hatta sendikalist bile olabilirdi, bu nedenle de yaşam geneldi. Sonuçta, benim için gazete alıp okumak; ya da hoşgörüsüz biri için, bağlanmak istediği eğilime ortak olan cafe'ye sık sık gitmek yeterliydi. Baştan sona çelişkilerle doluydu, türlere ve yan türlere bölünmüştü, ama anarşizm, her şeyden önce sözlerle işler arasında uygunluk istiyordu (Gerçekte bu, idealizmin bütün biçimleri tarafından istendi; ama hatır gönül sayanların hepsi bunu atlar). Canlı diyalektikle yer değiştiren (o andaki) en aşırı türü uygulamamızın nedeni, devrimciliğin kendi mantığından dolayı, devrim için gerekliliği yok edişteydi. Bir dereceye kadar biz, Papa'sı *Temps Nouveaux*'den Jean Grave[12] olan daha ılımlı bir tür, akademik anarşizmden tiksinmemiz aracılığıyla bu doğrultuya itilmiştik. Bireycilik, kahramanımız Albert Libertad tarafından doğrulanıyordu. Kimse gerçek adına vaaza başlamadan önce ne yaptığı üzerine herhangi bir şey bilmiyordu. Her iki bacağı sakattı, koltuk değnekleriyle yürüyor, dövüşlerde bu onu hızla hareket ettiriyordu (engeline karşın kavgada büyük biriydi), güçlü bir gövde üzerinde çok biçimli yüzüyle sakallı bir baş taşıyordu. Güneyden, yoksul bir serseri gibi gelip, Montmartre'da özgürlükçü çevrelerde ve Sacré Coeur bölgesine pek uzak olmayan yerlerde, sadaka çorbalarını bekleyen yoksul şeytanların oluşturduğu kuyruklarda vaaz vermeye başladı. Sert, mıknatıs gibi çekici, bugün bile olağanüstü canlılığı bütünüyle ölmemiş bir hareketin ruhu ve yüreği olmaya başladı. Libertad, sokakları, kalabalıkları, dövüşleri, düşünceleri ve kadınları seviyordu. İki ayrı olayda bir çift kız kardeşle ev açtı: Önce Mahés sonra da Morands ile. Çocukları oldu onları devlet siciline yazdırmayı kabul etmedi. 'Devlet mi? Bilinmiyor mu? Adı ne? Metelik vermem, onlar kendilerine uygun olanı seçerler. Yasa mı? O, şeytan için.' 1908'de, bir dövüş sonucunda bedenini (o 'Leşimi' demişti) bilimsel amaçlarla kullanılmak üzere bağışlayarak, bir hastanede öldü.

12. Jean Grave (1854 – 1939): Anarşist militan ve yazar *La Révolte* gazetesinin kurucusu, romancı ve denemeci. Bir bomba yaptı ama hiçbir zaman atılmadı.

Hemen tümüyle benimsediğimiz öğreti şuydu: 'Devrimi bekleme. Devrim sözü verenler, tıpkı ötekiler gibi, sahtecidirler. Yoldaşça yaşamak ve özgür insanlar olmak için kendi devrimini yap.' Kuşkusuz ben biraz sadeleştirdim, ama düşüncenin kendisi de güzel bir sadelikteydi. Yaşamın kuralı şuydu: 'Bırak, eski dünya ateşe atılsın.' Doğal olarak, bu konumdan birçok sapma vardı. Kimisi, insan 'Bilim ve Uslamlamaya uygun yaşamalı' sonucunu çıkardı ve onların bilim sevgisi yoksullaştı. Bu Félix le Dantec'in[13] Mekanikçi Biyolojisinin korumasındaydı. Onlar, tuzsuz vejeteryan rejim ve meyve yandaşlığı gibi bütün aptalca davranış türlerine ve de belli durumlarda korkunç sonlara öncülük ettiler. Biz, toplumun bütününe karşı amaçsız bir kavgaya bulaşmış genç vejeteryanlar gördük. Başkaları, 'bırakın herkesten ayrı olalım. Bizim için tek yer toplumun kenarlarıdır' dedi. Onlar, toplumun kenarları bulunmadığını düşünmek için bir an duraksamadılar. Zindanların dibinde bile kimse toplumun dışında olamazdı ve onların bu 'bilinçli bencilliği', en acımasız burjuva bireyciliğiyle derinden bağlı, bozulmuş yaşamı paylaşıyordu.

Son olarak beni de içine alan birileri, Elisée Reclus'un 'Son toplumsal haksızlığa kadar sürekli devrim durumunda kalmalıyız' (Bunu belleğimden aktarıyorum) sloganına uygun olarak, ondan birlikte yararlanmak için, devrimci eylem ve kişisel değişimi aradı. Özgürlükçü bireycilik bize en çoşkun gerçeklik üzerine bir dayanak verdi: Kendimiz. *Kendin ol.* Ancak bu, başka bir 'kaçışı olmayan kent'te –bütün ilişkilere, bizimkinden ayrı biçimde tehlikeli, kesinlikle Darvin'ci bir varolma mücadelesi olan, ilkel bir bireyciliğin egemen olduğu, uçsuz bucaksız çengel, Paris'te– gelişti. Yoksulluğun aşağılamalarına son vererek, kendimizi, bir kez daha, onların karşısında bulduk. Kendimiz olmak için değerli bir buyruğumuz ve belki de yüce bir başarımız olmalıydı, bu ancak böyle olabilirdi; bir zamanlar, elde edilebilen insanı, insan türdeşlerinden çok, hayvanla özdeşleştiren, en ivedi insan gereksinimleri giderilmişti. Kalacak yerimizi, giyeceğimizi ve yiyeceğimizi zor da olsa kazanıyorduk; okumaya ve düşünmeye de zaman buluyorduk. Parasız genç sorunu kökünden çözüldü (dememeye alışık olduğumuz gibi) ya da karşı konulmaz 'bir anda köpürme' idealizminden dolayı pratik olarak anlaşılmaz biçimde bize karşı koydu. Birçok yoldaş neredeyse 'yasadışı' olmaya kayıyordu, toplumun dışında olmadığı gibi ahlâkın dışında da olmayan bir yaşam biçimine. 'Sömürücü olmayı da sömürülen olmayı da kabul etmiyoruz' dediler, bunların her ikisi de olmayı

13. Felix le Dantec (1869–1917): Lamarck'çı biyolog, evrim kuramcısı ve uscu.

sürdürdüklerini ve avlanmış insanlara, neyin daha çok yakışacağını algılayamadan. Oyunun onlara bağlı olduğunu öğrendikleri zaman cezaevine gitmektense kendilerini öldürmeyi yeğlediler.

Browningini hiç yanından ayırmayan biri bana 'Cezaevi yaşanmaya değer mi! Altı kurşun av köpeği polisler için, yedinci benim için! biliyorsun, ben gamsızım' dedi. Aydınlık yürek ağır bir yüktür. Kendini koruma ilkesi, toplumsal yabancılaşma içinde, kişinin her şeye karşı mücadelesi sonucunda, hepimize yerleşmişti.

Gerçek bir umutsuzluk patlaması, içimizdeki gizi koruyordu. İnsan tükenmiş, yok olmuştur. Ne yaparsak yapalım, ilerlemede yenik düştük. Genç, anarşist bir ebe, –çünkü bir insan varlığına zarar vermek suçtur' çağrısını yaptı. Yıllar sonra, Rus Devrimi ile umutlar uyandı, Petrograd'a gitmek istiyordum, o zaman alevler içindeydi, Champagne cephesinin bir kesiminden, ya orada genel grevde bulanan solcuların ya da karşı cephede benden daha öldürücü adamların çekincesi içinde, geçmeye razı oldum. Şöyle yazmışım: 'Yaşam, onu yitirmenin yanlış ya da suç kabul edileceği kadar büyük bir çıkar değildir.'

Arkadaşım, René Valet, şen, yerinde duramaz bir insandı. *Quartier Latin*'de tanıştık, birlikte, çoğunlukla geceleri, St. Geneviève tepesi çevresinde, St. Michel Bulvarı üzerindeki küçük barlarda itişe kakışa, Barrès, Anatole France, Apollinaire, Louis Nazzi üzerine her şeyi tartıştık. Birlikte, Vildrac'ın *White Bird* (Beyaz Kuş)ünden, Jules Romains'ın *Ode to the Crowd* (Kalabalığa Övgü)'undan, Jehan Rictus'un *The Ghost* (Hayalet)'undan parçacıklar mırıldandık. René, yasaya saygılı ve varlıklıydı. Danfert–Rochereau'dan çok uzak olmayan bir çilingir işliği bile vardı. Şimdi onu genç bir Siegfried gibi ayakta, Anatole France'ın bu gezegenin yıkılması konusunu ele alış biçimini eleştirirken görebiliyorum. Kurnazca bir sırıtışla, bulvarın asfaltı üzerine yavaşca çömelerek, diyeceğini diyordu. 'Hepimizin avanak olduğu ne belli. Evet, avanaklar!'

Onun, güzel kare biçimli, canlı başını, güçlü çenesini, yeşil gözlerini, güçlü ellerini, sporcu (doğal olarak bir özgürlük sporcusu) davranışını anımsıyorum. Mavi flanel kemerli, geniş çubuklu pazenden gemici pantolonları giymekten hoşlanırdı. Bir keresinde, bir ayaklanma akşamında, son derece kederli, güçsüzlüğümüzden bıkkın, öfkeden kudurmuş, birlikte bir giyotin çevresinde dolanmıştık. 'Önümüzde bir duvar var' dedik birbirimize 'hem de ne duvar'. 'Ah orospu çocukları, diye mırıldandı, canlı arkadaşım ve ertesi gün bana o gece, bütün gece elinin bir Browning üzerinde sıkılı kaldığını söyledi. Kavga, kavga. Burada başka ne yapılırdı? Ve eğer o

ölüm demekse, sorun yok. René bozguna uğramış arkadaşlarına arka çıkmak duygusu dışında mücadele etme ihtiyacı dışında ve yüreğindeki umutsuzluk dışında da ölüm tehlikesinin içine atılırdı. Bu 'bilinçli benciller' arkadaşlık uğruna kendilerini toplu kıyıma atıyorlardı.

Paris'e Libertad öldükten az sonra gelmiştim. Passy ve Champs Elysées'in görkemli Paris'i büyük ticaret bulvarları ile bile benim için yabancı ya da düşman bir kent gibiydi. Bizim Paris'imizin üç merkezi vardı: Büyük işçi sınıfı kasabası, acımasız kanallar bölgesi, mezarlıklar, sahipsiz arsalar ve Charonne, Pantin ve Flandre köprüsü çevresindeki fabrikalarda başlardı; Belleville ve Ménilmontant tepelerine tırmanır ve orada canlı, çalışkan bir karınca yuvası gibi eşitlikçi, halkçı bir başkent olurdu; sonra eğlenceler ve tren istasyonları kentinin sınırlarında, kuşkulu bölgelerle karışmaya başlardı. 'Kısa süre' için 'uyku satıcısı' yirmi sou'ya içinde insanın güçlükle soluk aldığı havalandırmasız bir tavanarasının bulunduğu küçük oteller, sık sık kadın satıcılarının uğradığı publar ve kaldırımlar üzerinde halka biçiminde kıvrılmış saçları ve renkli önlükleriyle, inatla kışkırtan, ogul vermiş gibi çok kadınlar.

Métro'nun gürültülü trenleri, bir anda kentin altında bir tünele dalıveriyor ve ben Herkülleri, şaşılası gevezelikleriyle Harika Kemiksiz'i, kaldırım üzerine serilmiş eski bir kilim üzerinde en iyi numaralarımı göstermeden önce hep başka bir on beş sou isteyen şakadan soylu hödükleri duyup görmek için, gelip geçenler çemberinden ayrılamıyordum. Başka bir çemberde, akşam olup işyerleri boşaldığında, kör adam, iri yarı kadın yardımcısı ve duygulu yetim kız günün sevilen şarkılarını söylerlerdi: *'The riders of the moo-oon...'* ve şarkının anlattığı öyküde 'karanlık gece' ve 'umutsuz aşk'dan da söz edilirdi.

Biz Montmarte'a bitişiktik ama, sanatçı tavernalarının, altı çok dar etekli ve kuş tüyü şapkalı kadınların uğradığı barların *Moulin Rouge* vb.nin Montmartre'ıyla hiç rastlaşmadık. Biz yalnız yaşlı Fréd é'nin *Lapin Agile*'ini biliyorduk, orada insanlar eski Fransız şarkıları söyler, belki biri, bizim gibi başkaldırıcı, -ipten kazıktan kurtulma-, bir ozan, neşeli genç bir fidan umutsuz bir serseri olan François Villon'un günlerine dönerdi. General Lecomte ve General Clément Thomas'ın Komün buyruğuyla vuruldukları eski Rue des Rosiers, barikatlar döneminden beri uzunluğu boyunca yalnız bir noktada görünümü değiştiği halde yeni adı Rue de la Chevalier de la Barre olmuştu. Yokuşun üst başındaki Saré Coeur de Jésus bazilikası sahte hindu biçimi içinde tembelce tamamlanıyordu. Az sonra

buradaki taş avluya genç radikal düşünürler Engizisyon tarafından yıkılmış olan genç Chevalier de la Barre'nin bir heykelini diktiler.

Bazilika ve beyaz mermer Chevalier Paris'in çatılarından aşağıya bakıyordu: Geceleri yalnız birkaç bulanık ışığın ve gürültülü alanlar üzerinden büyük bir kızıllığın yükseldiği gri çatılar okyanusuna. Burada düşüncelerimizi toparlamak için duraladık. Caddenin öteki ucunda biri dik bir yokuşla, öteki kaba gri basamaklı merdivenler yükselen iki caddenin kesiştiği oransız bir alan uzanırdı. İkisi de Libertad tarafından kurulmuş *Causeries Populaires* ve *L'Anarchie* gazetelerinin büroları, baskı makinelerinin, şarkıların ve çoşkun tartışmaların gürültüleriyle dolu olarak uzun ve eski kepenkli bir evin önündeki yıkık bir binadaydı. Kısa, ince, Gotik profilli, saldırgan kız militan Rirette[14] ve hastalıklı keçi sakallı Emile Armand[15] ile burada tanıştım, hep yan duran burundan sıkma gözlüğü, bir zamanlar Kurtuluş Ordusu subayı, son zamanlarda ıssız bir akıl hastanesi mahkumu, serkeş, tümüyle kendi bazında tartışmaya alışkın, çoğu zaman anlaşılması güç bir diyalektikçi olan Emile Armand. 'Ben yalnız öneririm hiçbir zaman kabule zorlamam', o hemen hemen cızırdardı; cızırdamalarından olası en yıkıcı kuram çıktı: 'İllegalizm'. Bu gizli ve yasak becerilerin teknisyenlerine aşırı yoldaşca yaşama heveslilerine dönüşmüş özgürlük tutkunları.

Tartışmalarımızın en önemli konusu, ki bunlardan biri yoldaşlar arasında yaralama ve kan dökülmesiyle sonuçlandı, 'bilimin önemi' idi. Yeni Adam'ın bütün yaşamını, mantıksızlık, duyarlılık ve 'ata inanlarından kalıt' idealizmin dışında, bilimsel yasalar mı düzenlenmeliydi? Taine'ın ve Renan'ın bilinçsiz bilim tutkusu, burada, bağnaz, halkın anlaması adına hemen hemen cebirsel formüllere indirgendi, bireyci başkaldırının kutsal kitabı oldu: Hegel'ci Max Stirner'in[16] bir zamanlar öne sürdüğü gibi 'Herkese karşı tek başına' ve 'Hiçbir şey bana herhangi bir şey anlatmaz'. 'Yoldaşca yaşama' öğretisi bu başkaldırıcıların bağışlanamaz yalıtılmışlıklarının

14. Riette ve Serge, gerçekte sevgiliydiler ve sonradan Melun'da sürgündeyken evlendiler. Riette ona İspanya'da kavuştu ama Fransa'ya geri dönüyordu, o yüzden ilişkileri, haberleşme dışında yok oldu.

15. Emile Armond – Ernest Jouin'in takma adı– (1872–1962): Kurtuluş Ordusu'ndaki döneminde anarşizmden etkilendikten sonra Hristiyan – Tolstoy'cu – Anarşist bir gazete (L'Ere Nouvelle) kurdu, sonra bireyci anarşizme döndü ve *L'Anarchie*'yi sonra da *L'En – Dehors*'u yönetti.

16. Max Stirner (1806–1856): Alman anarşist düşünür, *The Ego and His Own* (Ego ve Onun Özü)nun yazarı: 'Hiçbir şey bana herhangi birşey anlatmıyor', bu kitabın açılış tümcesidir. (Goethe'den bir alıntı, *Ich habmein 'Sach' auf Nichts gestellt*).

etkisini bir ölçüde giderdi; ama bunun dışında uzun bir geçmiş gerektiren psikolojik bir cengelle donanmış, bir grup ortaya çıkıyordu. Bu grubu aynı anda hem büyüleyici hem tikisindirici buldum. Ben bu ilkel kavramlardan biraz uzaktım; üzerimde ne terkedebildiğim ne de uygulayabildiğim başka etkiler başka değerler vardı: Temel olarak da Rusların devrimci idealizmi.

Bir rastlantı sonucu Belleville'de bir makine araçları işinde kolayca iş buldum, günde on, gidiş gelişle birlikte on iki buçuk saattı ve sabah 6.30'da başlıyordu. Akşamları kablolu demiryolu ve *Métro* ile, Sol Yaka'ya Latin Meydanı'na, bizim üçüncü Paris'imize –işin doğrusu, en çok sevdiklerimden biri– gidiyordum. St. Genevié ve kitaplığında, zihinsel çalışma yorgunluğu ve ekonomi politik üzerine eğilmeyi inatla kabul etmeyen gözlerimle, ancak yarım yamalak okumak için yarım saat kalıyordu. Okumama yardımcı olması için alkol alıyordum, ama ertesi gün her şeyi unutuyordum.

'İyi İş'imin insanlıktan çıkaran atmosferini, sabahları Charmont tepelerinin solgun çekiciliği, akşamları, sokakları işçi kızların gözleri ve ışıklar doldurduğu zaman bırakıyordum. Rus öğrencilere Fransızca öğretmek ve belirli ufak tefek kafa işleri yaparak yaşamayı denemek için kendimi. Place du Panthéon'da bir hanın tavanarasına attım. Luxemburg Bahçeleri'nde hafif açlık sıkıntısı çekerek okumak, düşünmeye bile zaman bulamadan krank milli tasarımları çizerek doymaktan daha iyiydi.

Penceremden, alanı, Panthéon'nun kapısını ve Rodin'in 'Düşünen Adam'ını görebiliyordum. Dr. Tony Moilin'in Komün'ün yaralılarına baktığı için 1871'de öldürüldüğü noktayı tam olarak bilmek isterdim. Bronz Düşünür bana bir suçu düşünüyor ve vurulmayı bekliyor gibi görünürdü. Her şeye karşın, hiçbir şey yapmıyor ama nasıl da küstahça düşünüyordu; ve herhangi bir anda karara varması nasıl da tehlikeliydi.

Bir sosyal Devrimci beni, partisinin, Rus göçmenler arasındaki üyeleriyle tanıştırdı. O, uzun boylu, dazlak partisi tarafından sık sık Birleşik Devletler'e gönderildiği için Amerikanlaşmış tavırlı biriydi. Rus Sosyal Demokrat Parti'si Savaş Örgütü'nde birkaç polis ajanı (örneğin Azev ve Zhuchenko) türediği için ciddi bir manevi bunalım içindeydi. Geldiğimde beni karşılayan militanla bütün gece yaşamın anlamını ve Maeterlinck'i tartıştık, adı Patrick'di. Örnek bir yaşam sürüyordu, genel moral bozukluğu içinde inancını koruyor ve sağlıklı bir iyimserlik besliyordu. Ohrana gizli servisinin Paris arşivleri 1917'de açıldığı zaman Patrick'in de bir polis ajanı olduğunu öğrendim, ama bunun pek de önemi yoktu.

Çok yanlı bir yaşam sürüyordum; *déclassé* (sınıfsız)ın, proletere yakını, 'bağımsız' adamlar, özgürlük ve saygınlık düşleyen ve sürekli tutukluluğun sınırında bulunan, partizan Paris savaşçılarıyla çoştum; Ruslar arasında daha saf, enerji, kültür ve özveriden damıtılmış bir hava soludum. Genç bir kadına Fransızca öğrettim, St. Petersburg'da, Aptekarsky Adası girişiminden nasılsa geri kalmış, hep kırmızılar giyen, çok güzel bir Maximalist'ti[17]. Başbakan Stolipin'in Villasındaki bir kabul töreninde, kendilerini üniforma ile tanıtan üç Maximalist, villanın havaya uçup tümüyle yok olacağından emin olmak için salonda kavrulmayı göze aldılar. Çevremdeki kişiler bana, dağıtıp altüst etmek için Ohrana'ya katılan Ayı Medved takma adlı Salomon Ryss'in yakalanıp yakınlarda asıldığını, aynı işi St. Petersburg da yapan Petrov'un geçenlerde gizli polis şefini öldürdüğünü; Çar'a saygısızlıktan –buna karşın onu asmamaya cesaret etmişlerdi– bağışlanmayı kabul etmeyen sonra da kaçan Gershuni'nin, burada yabancısı olmadığımız tüberkülozdan öldüğünü; Yegor Sazanov'un iki kez, önce von Plehve'nin arabasının altına bomba attığı zaman, sonra da salıverilmesinden birkaç ay önce yoldaşlarının kötü davranmalarını protesto ederek, cezaevinde kendini öldürdüğü zaman yaşamını sunduğunu; sanki onlar odanın dışındaymışlar gibi anlatıyordu.

Bu görüşmelerden dönüşte St. Michel Caddesi ile Rue Soufflot'un köşesinde *L'Intransigeant* satan, yaşlı Edouard Ferral'e rastlıyordum *L'Intran! L'Intran!* Yumuşak, titrek bir sesle sattıklarını duyuruyordu. O, inanılmaz ölçüde yıpranmış bir çift çizme ve tümüyle inandırıcı bir serseri giysisi giyerdi. Başında kale gibi duran rezalet bir hasır şapka, Sokrat biçimi sakalı, gözlerinde. Seine nehri rengindeki o canlı parıltıyla temel ihtiraslarını bile karşılayamayarak düşkünlüğün sınırında yaşardı. O, özgürlükçü hareketin en ince zekalılarından, doğal olarak dini düşüncelere uzak, gençlerce sevilen ve kesinlikle çok beğenilen biri olduğu halde, nasıl bu hale geldiğini hiçbir zaman anlayamadım. Place Maubert'deki (onu kendi isteğimizle izlediğimiz) perişan meyhanelerde çoşkun duygularla ezbere Virgil okuyup çevirmeyi derinliğine bilirdi. Georges Sorel'in öğrencisi ve bir sendikalizm kuramcısıydı, bu kuramı, en yüce devrimci davranışın hırsızlık olduğunu savunup gerçekte Latin Quarter'de açlıktan

17. Maximalist parti 1906'da Sosyal Devrimci'lerden ayrıldı, daha geniş (bireysel öldürmeler kadar, sosyal sınıfların kundaklanması ve yağmalanması da içinde) bir terörizm uygulanması ile birlikte toprak gibi, sanayiin de sosyalizasyonunu savunuyordu. Hareketin genel konumu Anarşistlere kimi yolları kapatıyordu. 1908'de ha-

ölen Mécislas Golberg'in düşünceleriyle birleştirirdi[18].

Beni, ruhsuzluk aşamasındaki yoksulluğun çok korkunç dünyasıyla; büyük kentin molozları altındaki insanlık sınırıyla tanıştıran Ferral oldu. Orada, tam bir ezici yenilmişlik geleneği –şimdi de olduğu gibi– en az on yüzyıldır korunuyordu. Bu zavallılar, Paris'in ilk dilencilerinin, belki de Roma'lı Lutetia'nın en değersiz pleblerinin torunlarıydılar. Notre Dame'dan eskiydiler ve ne St. Geneviéve'in ne de kutsal Virgin'in onlar için herhangi bir şey yapmaya gücü yeterdi. Kuşkusuz onlar kurtarılmaz sınıfındandı. Ben onları *La Maub*'un meyhanelerinde çekme şaraplarını içerken, domuz eti dükkânlarının artıklarını yerken, yaralarını (kimi kez olağanüstü taklit edilmiş) sararken gördüm; derneklerinin işlerini tartışmalarını, yenilikte bir köprü altında ölü bulunan belli bir üyenin geçici olarak boşalttığı özel bir dilenme noktasının paylaşılışım dinledim. Birileri tepsilerini kibritler, pabuç bağlarıyla dolduruyor, ötekiler dikkatle bitlerini ayıklıyordu. Kentin, insanı nasıl perişan, ahlâksızlık yayıcı duruma getirdiğini, onu köpek kulübelerinde yaşayan sokak köpeği düzeyine nasıl indirdiğini korku ve şaşkınlık içinde gözledim; bu Peter Lavrov'un *Historical Letters* (Tarihi Mektuplar)'ını anlamama yardımcı oldu[19].

Clochard (serseri, berduş), kişisel girişim gücü sıkılıp kurtulmuş, yavan bitkisel varlığından hafifçe, ama inatla tad almayı öğrenmiş, harcanmış bir bireydir. St. Quen'de Barriére d'ltalie'de, komşu ama ayrı bir dünyada, paçavra toplayıcılar merkezleşmişti; kendini daha az koyvermiş bir kaçı bol bir hammaddenin –kentin süprüntüsü– işletilmesiyle olumlu bir değer biriktirişi yönetiyordu. Daha az güçlü ve daha çok tembel bir insan, çöp kutuları alayını sistematik biçimde araştırma işini yapmayı bile kabul etmeyebilirdi.

Cana yakın bir Rus gazeteci için, onun imzasıyla yayımlanan, Rusça roman ve şiirler –Artzybashev, Balmont, Merezhkovsky– çevirdim. Bu iş sayesinde, Les Halles'de St. Eustache'ın bodur, masif karaltısı altında gece yarısı bir pirinç işçisinin saldırısına uğrayan Ferral'e soğan çorbası alabildim. O dönemde işçi sınıfı Paris'inin şaşılası özelliklerinden biri, geniş ölçüde, yolsuzların, kimsesizlerin,

18. Mécislas (Mieczyslaw) Golberg (1870–1907): Polanyalı bir anarşist ve Bohem, 1894'den sonra Paris'e yerleşti; zamanının Apollinaire, Picasso ve öteki yazın ve sanat adamlarındandı. Golberg, işsizler için bir süreli yayın yayımladı, kuramsal biçimde Kübizm'e katıldı *(Le Moral des Lignes, 1908)* ve çevresinin düşüncesine canlı bir etki yaptı.

19. Peter Lavrov (1823–1900): Ayaklanmacı olmayan okuldan Rus Popülist Sosyalist'i.

dilencilerin ve suçluların dünyası, yeraltı dünyası ile sınırlanmış olmasıydı. Eski merkezi bölgelerin genç işçi ya da zanaatkârıyla Les Halles'in dar sokaklarının ahlaksızlığı arasında birkaç esaslı ayrım vardı. Bir sürücü ya da usta makinist, sınıf bilinci ('hepsi içinde!') ve modası geçmiş haksız yargılardan 'kurtulmuş' olduğu için, birkaç övücü sözle, patronundan, doğal olarak aşırabildiği kadarını aşırırdı. İşçi sınıfı, saldırgan ve anarşist davranıyor, iki karşıt hareket içine çekiliyordu: Taze ve güçlü bir idealizmle gerçek işçi sınıfının istemler savaşımını kazanmakta olan C.G.T.'nin devrimci sendikalizmi ve anarşist grupların biçimsiz etkinliği. Bu iki akım arasında ve altında rahatsız ve hoşnut olmayan kitleler yaratılıyordu. Bu çağın olağanüstü iki kanıtı, bütün Parisle birlikte benim için de yeni bir çağı belirledi: Bunların önemini yadsıyabilecek tarihçi olduğunu sanmıyorum.

İlki 13 Ekim 1909'da oldu. O gün inanılmaz bir olayın haberini aldık: Françisco Ferrer'in[20] idamı Maura tarafından emredilmiş ve XIII Alfonso tarafından onaylanmıştı. Barselona'da Modern Okul'un kurucusu, yok yere, birkaç gün süren bir halk ayaklanmasından sorumlu tutuldu, Montjuich'de bir hendeğe yığılırken idam mangasına bağırıyordu: 'Sizi bağışlıyorum çocuklar! Hedefe doğru!' (İspanyol adaleti daha sonra 'saygınlığını geri verdi').

Onun için yürütülen büyük basın kampanyasında, daha tutuklanmadan önce, ilk başyazıyı ben yazmıştım. Apaçık suçsuzluğu, eğitimsel etkinliği, bağımsız düşünür yürekliliği, sokaktaki adam olarak ortaya çıkışı onu, o zamanlar duygusalca liberal ve çoşku içindeki Avrupa'nın tümüne sevdiriyordu. Kapitalist uygarlığın adım adım ilerlemesiyle yıldan yıla gerçek bir uluslararası kendinden geçiş gelişiyordu. Gerekli işlemler olmaksızın sınırlar geçiliyor; kimi sendikalar üyelerine gezi yardımı yapıyor; ticari ve fikri alış veriş dünyayı birleştiriyor gibi görünüyordu. Rusya'da 1905'de bile Yahudi karşıtı kıyımlar evrensel bir kınama dalgası oluşturmuştu. Ferrer *cinayeti, yirmi dört* saat içinde Anakara'nın bir ucundan ötekine (Türkiye ve Rusya dışında) bütün halkları öfkeli protestolara itti.

Hareket, Paris'te anında oldu. Yüzbinler, her *fauborurg* (kenar mahalle)den işçiler ve sıradan halk, korkunç bir öfke içinde kent merkezine doldu. Devrimci gruplar bu kitlelere öncülük etmekten

20. Francisco Ferrer (1859-1909): barışçı, başsız sendika yanlısı ve eğitim reformcusu. Onun *Escuela Moderna* (Modern Okul)sı Barcelona'da öğrencilerine uscu ve özgürlükçü ilkeleri öğretiyordu. Fransız C.G.T'den çok etkilendi, Fransızca sendikalist materyali İspanyolcaya cevirdi ve dağıttı, *Solidaridad Obrera* gazetesini kurdu.

çok onları izlediler. Devrimci gazete yöneticileri onların ani tepkileri karşısında şaşırıp kaldılar, şu çağrı yayıldı: 'İspanyol Elçiliği'ne!' Elçilik alt üst edildi, Males Bulvarı'nın bütün çıkışlarına barikatlar kurduran Polis Müdürü Lépine yoktu. Kızgın ayaklanmacılar bu bulvardaki bankalarla aristokrat konutlarını işaretlemeye başladılar.

Kalabalık beni, kaldırımlar üzerinde alev alev yanan gazeteci kulübelerine ve devrilmiş binek arabaları arasına sürükledi. Arabaların özene bezene süslenmiş beygirleri, bu anlamsız işlere aptal aptal bakıyorlardı. Bisikletli polisler bisikletlerini öteye beriye rasgele sürüyorlardı. Lépine, *La Guerre Sociale La Libertaire* ve *L'Anarchie* gazeteleri habercileri grubundan birinin silahıyla yaklaşık on metreden vuruldu. Gece bastırdı. Ortalık duruldu. Parisliler yorgun düşmüştü, ama halk kendi gücünü keşfetmenin sevinci içindeydi. Yönetim iki gün sonra Jaurés'ın öncülüğünde yasal bir gösteri düzenledi; 500.000 kişi, aldığı önlemlere her şeyi yerli yerine oturtan, yeni çıkma güç, bindirilmiş *Gardes Republicains*, tarafından kuşatılmış olarak yürüdük.

Birinciyi, ikinci gösteri izledi, kendiliğinden. Miguel Almereyda[21] ilk düzenlemeye katılmıştı ve başarının arkasındaki hareketli güçtü. Bürüksel'de ona yardım etmiştim, saklanması için. O sıralar bir Tolstoycu'ydum, o da benimle alay ederdi. Yani arkadaştık. Ona 'Sen tam bir fırsatçısın. İnsanlarımız tamamıyla yanlış başladılar' derdim. O 'Paris'e gelince, siz, kara cahilsiniz dostum. Sen kendini Rus romanlarıyla avutabilirsin, ama burada devrim para gerektirir' diye yanıtlardı.

O, benim şimdiye kadar hiç görmediğim bilmediğim ölçüde insan başarısının somut bir örneğiydi. O, aşırı bir incelikle birleşmiş tertemiz yetişmiş bir Catalan'ın – uzun alın, alev alev gözler – güzelliğine sahipti. Parlak bir gazeteci, olağanüstü bir konuşmacı, yetenekli, özgürlükçü bir siyaset adamıydı ve işinde ustaydı. O, bir kalabalığı yönetebilir ya da kimi yoldaşları polis dayağına katlanma, silah ya da yönetimin kini ile denenmeye sokabilir ve şaşılası entrikalar çevirebilirdi. Bakanlıklarla bağlantıları; yoksul mahallelerde ona bağlı arkadaşları vardı. Sendikalist harekette Clemenceau'nun çekmecesinden *egant–provocateur* (kışkırtıcı ajan) diye imzalanmış bir makbuz karşılığında 500 frank alınmasının arkasında o vardı. Sonra

21. Miguel Almereyda (Bonaventure Vigo) (1883–1917): Devrimci militan ve yazar; *Jeunesses Révolutionnaires* 1908'i örgütledi, sonra siyasi hiciv dergisi *Le Bonnet Rouge*'u kurdu, 1916–17'de kapatılıncaya kadar bozguncu bir kampanyaya öncü oldu. Almereyda sonradan Almanya'dan para almakla suçlanarak tutuklandı.

kendisini Assize Court'a çıkarttı ve jürinin kutlamalarıyla aklandı. Gustave Hervé ('General') ve Paris'in en güçlü ve Balzac'çı gazeteci olan Eugéne Merle ile birlikte öncüsü olduğu *La Guerre Sociale*'in dağıtımını düzenledi. Almereyda, önemsiz bir hırsızlık yüzünden, bir eğitme yurdunda, bir aşamaya kadar aşırı eleştirilmiş bir çocukluk geçirmişti. Ferrer gösterisinden sonra ona Liabeuf işini yakalatan bu oldu. Bu öteki birkaç dram için bir başlangıçtı.

Aşağılık bir yaşam savaşıydı bu. Liabeuf, Sivastapol Bulvarında büyümüş yirmisinde genç bir işçi, küçük bir fahişeye aşık olmuştu. Kızlara işkence eden günah mangası onları birlikte gördü ve onu ahlaksızlıkla suçladı. Bu doğru değildi, tersine onun düşü kızı 'oyun'dan kurtarmaktı. Resmen toplanan koruma konseyi duruşmaya gerek görmedi, pek tabii, sanığın karşı çıkışları boşunaydı, önemsiz oturumlar yargıcı (bu konularda uzman olduğu gibi) beş dakikada rapora geçti, polis de hiç kuşkusuz aşağıladı. Liabeuf alçaklıkla damgalandı. Cezaevinden çıktığında, kendisine bir tabanca edindi, giydiği pelerinin altındaki kısa kollara tutturdu ve öcünü almaya gitti. Onu tutuklamak için bir binici kılıcıyla duvara mıhladılar. Dört polis yaralamıştı ve idama mahkumdu. Sol basın günah mangasını suçladı ve Liabeuf için af isteminde bulundu. Soğuk, isterik görünüşlü, kısa boylu komisyon üyesi Lépine, her yıl Mayıs Günü göstericilerin dövülmesini yöneten keçi sakallı, onun öldürülmesini istiyordu. Almereyda, giyotin kurmaya cesaret ederlerse çevrede, giyotinde akan kandan daha çoğu akabilir diye yazdı. İdamı zorla durdurmak için Paris halkına başvurdu. Sosyalist Parti hareketi destekledi.

İdamın uygulanacağı gece, bütün *faubourgs* (kenar mahalleler)den suçlu ve yoksullardan oluşan o büyük kalabalık Paris'in gündüz iğrenç ve gece korkunç olan o tek noktasına yöneldi: Argo Bulvarına. Bir yanda her şeye duyarsız burjuva evleri, 'herkes kendisi için' (ve hoşnut ederseniz 'Tanrı herkes için') der biçimde, düzenle indirilmiş pencereleriyle ve öte yanda iki dizi halinde kestane ağaçları, altında, grimsi kahverengi, çimento ile tutturulmuş büyük taşlardan duygusuz bir duvar, duvarların en sessiz en katı yüreklisi, cezaevi duvarı: Yirmi ayak yüksekliğinde. Rirette, öfkeli René ve acısı içinde kesinlikle tutucu, inanılmaz derecede zayıf, eski püskü giysileri içinde yüzüyor gibi görünen, yaşlı Ferrel ile geldim. Her gruptan militanlar vardı, şaşılası manevralar yapan siyah üniformalı polis duvarları ile itiliyorduk. Bir atlı mangasının koruduğu giyotin arabası geldiği zaman bağırışlar ve kavgalar patladı. Olay yerinde birkaç saat için savaş çıktı, polis etkisiz kaldı. Karanlık sokaklardan gelen

takviye ile kalabalık yeniden doluşuyordu. Jaurès bir bölümün başı, neredeyse beyniydi. Almereyda insan kitlelerini yarıp geçme manevrasındaydı. Zorbalık diz boyu. Bu arada küçük çapta bir kanlı olay da oldu. Bir polis memuru öldürüldü. Gün doğarken, kalabalık yorgun ve suskundu. Bıçak, hâlâ suçsuzluk çığlıkları atan öfkeli başın üzerine indiği anda yirmi otuz bin gösterici inanılmaz bir çılgınlığa tutuldu ve haykırdı. Ses uzadı gitti: 'Katiller!' Polis barikatı, şimdi uyuşuk uyuşuk hareket ediyordu. Réne bana bağırdı 'Görüyor musun? Duvar!'

Sabah caddenin o bölümüne geri döndüğümde, dimdik duran, dev gibi bir polis memuru, dikkatle bir gülü eziyor, biraz ilerde, duvara dayanmış Ferrel yavaşca ellerini ovuşturuyordu: 'Toplum pis bir numaradır.'

Bende geri bırakılmış, yoksul bırakılmış, yarı deli ya da ortaklaşa bir suçun hiçi olmaktan umutsuz, ilkenin suçuna karşılık, yetki ile donatılmış o nedenle de döktükleri acınası kanda suçları bulunmadığına inanan adamların yerine getirdiği ölüm cezasından iğrenme ve onu küçümseme o tarihi günde doğmuştu. Tutukluluk yaşamının ya da çok uzun yargılamaların işkencesine gelince bundan daha aptalca, insanlık dışı bir şey bilmiyorum.

Ferrel için düşünce mücadelesinden sonra Liebauf için savaş, Paris devrimci hareketinin içinde bulunduğu ayrılık gösterme eğiliminde olmama çıkmazını, çılgın biçimde kanıtladı. 1906-7'de güçlü ve canlı olan *Confédération Générale du Travail* zayıflamaya başladı, işçi sınıfı arasında yüksek ücretli kesimlerin gelişmesiyle, birkaç yıl içinde yumuşadı. Gustave Hervé ve Miguel Almereyda'nın 'başkaldırıcılığı' sonunda sözel ve bedensel şiddet özleminden ibaret bir boşluğa dönüştü. 1880'den beri otuz yılda görülmemiş ölçüde büyüyen yükselen, zenginleşen şişirilmiş Avrupa, hâlâ, eski adil olmayan toplum sistemine dayanıyordu ve bu nedenle büyük kentlerinde, sanayideki gelişmenin kendilerine gerçek bir umut vermediği, sınırlı ama çok sayıda toplumsal katman oluşmuştu. Yalnızca bu bile en alt düzeydeki bilincin kendi kötü yazgısını aydınlatmaya yetti. Dahasi: Tüm Avrupa, tarihi yapısının yeni toplum gereksinimlerine aykırılığı kadar, aşırı canlılığından dolayı da, şiddet sorunlarını çözmeye yöneldi. Savaş başlangıcının bunaltıcı havasını soluduk. Olaylar, yeterince açık biçimde karayıkım haberi veriyordu. Fas'ın bölünmesi, Agadir olayı, Kazablanka kıyımı; Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmaya başlayan Trablusgarb'a karşı İtalyan saldırısı ve savaş alanında gün ışığında dumanı tüten iç organları betimleyen 'fütirist' ozan Marinetti. Avusturya İmparatorluğu, Bosna -Her

sek'i kendisine bağlıyor. Çar, Cumhuriyet Fransası'ndan borç para almayı ve en iyi Rus aydınlarını sürgüne göndermeyi ya da asmayı sürdürmüyordu. Moral verir gibi dünyanın iki ucunda Meksika ve Çin'de devrim parladı.

Sol Yaka'da, Latin Alanı yakınında Rue Grégoire-de-Tours'da bir sosyalist kooperatifinin üst katlarında, varillerle alt üst edilmiş karanlık koridorların sonunda, 'Özgür Araştırma'*(La Libre Recherche)* denilen bir çalışma yeri buldum. Hemen yakınından, kırmızı fenerleri büyük numaralı, ışıl ışıl aydınlatılmış kapıları ve onyedinci yüzyıl yazısı ile yazılmış *Çiçek sepeti* tabelalarıyla genelevler vardı. Rue de Buci'nin canlı kalabalığı doluyordu içlerine, kaldırıma yayılmış sergiler, ağızına kadar dolu iğrenç küçük barlar ve gezici manavlar bana XV. Luis Paris'ine geri dönüş duygusu (ya da öyle düşünüyordum) veriyordu. Yol boyunca sıralanan bütün eski kapılar ve ön cephelerindeki kiralık gece giysisi reklamlarıyla tanışıktım, başkalarının göremediği Terör Sultanlığının damgasını ayrımsıyordum.

Halk mitinglerinde, *Le Sillon'un*[22] çok sert, silahlı şiddet taktiklerine düşkün Hıristiyan Demokratlarıyla, Léon Daudet[23] tarafından çok şiddetli çılgınlıklara kışkırtılan Kralcılar'la tartışıyordum. Uzun boylu Léon, daha çok bir Bourbon düşkünü ya da Musevi bir para babasına benzerdi (bunlar arasında benzerlik doğru olurdu), tombul profiliyle sahanlıkta göründüğü zaman, koridorun önceden seçtiğimiz bir köşesinde savaş düzeninde hazır olurduk ve onun sesi 'Monarşi, geleneksel, anti parlamenter!' vb. diye gürlediği anda bizim alaycı sözlerimiz araya girerdi: 'Çağlar önceki yüzyıl! Coblenz![24] Giyotin!' ve ben korkusuz yoldaşlar siperiyle korunarak konuşmasını kesmeye zorlayabilirdim. *Camelots du Roi*[25] (İşportacılar Kralı) kalemize yüklenmek için bu anı beklerdi ama her zaman yenilmezdik.

Georges Valois[26], aslında kralcılığa sonradan dönmüş bir

22. *Le Sillon*: Toplumsal katoliklik'in Marc Sangnier tarafından 1894'de kurulan gazetesi; Ağustos 1910'da X. Pius tarafından kınandı.

23. Léon Daudet (1868-1942): Alphonse Daudet'nin oğlu; tekerçi ve aşırı Sağcı *L'Action Française*'in ortak kurucusu. Romancı ve Yahudi düşmanı yazar.

24. Coblenz: Fransız Cumhuriyeti sırasında Kralcı *émigrés* (sürgünler)in tabanı.

25. *Camelots du Roi: L'Action Française* satan genç bıçkınlara verilen takma ad.

26. Georges Valois (Alfred Gressent) (1878-194?): Önce anarşist ve yardımcılar birliği kitabevinin ilk düzenleyicisi (1903); sonradan *L'Action Française*'ın önderi ve ilk Fransız faşist hareketinin kurucusu *(Les Faisceaux)* (1925-8); daha sonra devlet düşmanı konumunda bir sol kanada döndü. Çeşitli evrelerinden dolayı çok verimli bir yazar, Valois bir Nazi toplama kampında öldü.

anarşist olduğu halde, sendikalist kralcı öğretisini tartışmaya çok hevsliydi. Nietzsche'ye, 'toplumsal mit' Georges Sorel'e, Orta Çağ'ın halk loncalarına, ulusal duyarlığa başvururdu. O sıralar, belli yoldaşlar, şimdi Montmartre'dan Romainville Gardens'e geçmiş bulunan *L'Anarchie*'yi yayına hazırlamayı yeniden üstlenmem gereğini hatırlattılar ve çeşitli eğilimler arasında bölünmeyle tehdit ettiler. Eski yönetim ve basım kadrosunun (önderliğini Raymond'un yaptığı bir 'bilimsel bireycilik' derneği) uzaklaştırılmasını şart koştum, bu bana kendi arkadaşlarımı toplama izni oluyordu. Ama yine de, bir ay için iki kadro bir arada çalıştı eskisi ve benimki. Bir süre için Raymond ve Eduard ile yarıştım. Onlar cebirsel formülleri ve perhiz disiplinlerine bağlılıklarıyla (salt vejeteryanlık; şarap, kahve, çay ya da katkı maddeleri yok ve başka türlü beslenen bizleri 'yetersiz gelişmiş' sayarlar) köleydiler. Her şeyden önce sersemletici sertlikte ve ateşli siyah gözleriyle, yakışıklı, yağız ve suskun bir delikanlı olan Octave Garnier'in etkisiyle, şimdiden yasadışıydılar ya da oluyorlardı. İşçi sınıfı kökenli, küçük Octave, grev sırasında bir yapı işliğinde öldüresiye dövülmüştü. 'Aydınlar'la her tartışmayı küçümserdi. Yumuşacık, 'Laf, laf!' yorumunu yapar ve çıkıp, kimi tehlikeli gece görevlerini ya da ötekileri hazırlamak için, veresiye, Rubens tablolarından çıkma Felemenkli sarışın bir kıza giderdi.

Bütün yaşamımda, beni, yaşam kavgası için bütün tekniklerine uygun bir zeka biçimini kabaca harekete geçiren, bu gibi katı ilkel yaratıklarla karışlaştırıldığında aklın güçsüzlük ve hatta boşluğuna öylesine inandıran bir başka adam yok. O, kutba gönderilmek için olağanüstü bir gemici, koloniler için iyi bir asker olabilirdi; ya da başka bir çağda, bir nazi yıldırım birliği önderi ya da Rommel için bir NC. Hiç kuşku yok ki o, olabildiğince yasadışıydı. Olanaksız yeni bir durum için, huzursuz, denetimsiz bir ruhu vardı, nasıl ya da ne oluyordu da kendini bilmiyordu. Bir çok önemsiz çekişme vardı. Raymond, Edouard ve Octave tam zamanında ayrıldılar ve ben, Chaumont tepeleri arkasında, Belleville'in üst başında, Rue Fessart'da yaşlı bir işçinin evinde yoldaşlarla birlikte oturduğumuz basımevimize geçtim. Gazeteye, bireycilikten sosyal eyleme dönen bir vurgu vermeye koyuldum. Nietzsche'yi, savaşın uygarlaştırıcı işlevi savına yerleştiren sanat tarihçisi Elie Faure'ye karşı bir polemik başlattım. Karl Marks'ın damadı ve kızı, Paul ve Laura Lafargue'ın intiharını, hemen hemen çoşkuyla önemsedim; Lafargue, etkin yaratıcı yaşamının bittiği yaşa, altmışına gelmiş, karısını ve kendisini zehirlemeye karar vermişti. Elisée Reclus'tan aktararak 'burada ve şimdi dayanışma ve başkaldırma öğretisi'ni doğrulamaya çalıştım:

'İnsan kendi bilincinde olan doğadır.' Marks'ı hemen hemen hiç bilmiyordum. Sendikalizm'i, ötekiler kadar tehlikeli, geleceğin devletçiliği olarak suçluyorduk. 'İşçiler'mezhebi bizi politikacılara (parlementer uğraşıları içinde öncelikle avukatlığa ilgi duyanlar) bir tepki olarak aşırı katı kılarak ve kendi içinde aydın karşıtı uğraşlarda yükselme tohumlarını taşıyarak, çarpıyordu.

1911'in sonu dramatik olaylar yaşadı. Kentlerden olabildiğince uzakta Arjantin çalılıklarında özgür bir yaşam düşleyen kıvırcık saçlı küçük bir militan, İtalyan Joseph, Melun Road'da ölü bulundu. Söylentilerden anladığımıza göre, onun arabasında Bonnot adıyla (adamı tanımıyordum) yolculuk eden Lyons'lu bir bireyci tarafından öldürülmüştü. İtalyan ilk yarayı bir tabancayı kurcalarken almıştı. Ama bir yoldaş ya da 'kandırılmış', ötekini öldürmüş de olabilirdi. Soruna ışık tutmayan, resmi olmayan bir araştırma yapıldı ve yalnız 'bilimsel Yasadışıcı'ları kızdırdı. Onlara yönelik düşmanca düşünceler dile getirdiğinden, Raymond beklenmedik bir ziyarette bulundu. 'Ortadan kalkmak istemiyorsanız, bizi suçlarken dikkatli olun.' Gülerek ekledi, 'Ne istersen yap! Yoluma çıkarsan seni yok ederim!'

'Sen ve arkadaşların tümüyle çatlaksınız ve bitmişsiniz' diye yanıtladım. Birbirimizle tıpkı bir kırmızı lahananın iki yanındaki o küçük çocuklar gibi yüzyüzeydik. O, hâlâ, bücür ve güçlü, bebek yüzlü ve güleçti. 'Belki de doğru' dedi 'ama bu doğa yasasıdır'.

Gerçek bir şiddet ve umutsuzluk dalgası büyümeye başladı. Yasadışı anarşistler polise saldırdı ve onların beyinlerini patlattı. Başkaları, son kurşunu kendi kafalarına sıkmadan önce giyotini alaya alma gücünü buldular. 'Tüme karşı tek!' 'Benim için hiçbir şeyin hiçbir anlamı yok?' 'Efendilere lânet, kölelere lânet, bana da lânet!' Çeşitli gazete haberlerinde sezdim, yüzyüze geldim ya da öğrendim; Libertad tarafından kurulan hareketin, bir tür çılgınlıkla, toplumun posası durumuna sürüklendiğini gördüm; bunun için hiç kimse herhangi bir şey yapamazdı, hele ben hiç. Kuramcılar korku içinde başlarını çevirdiler. Bu, toplu bir intihardı. Gazeteler, Montmartre'da Rue Ordener'de, yarım milyon frank taşıyan bir banka veznedarına karşı, bir araba içindeki haydutlarca yapılan, özellikle meydan okuyucu bir saldırıyı duyurmak için özel baskı yaptılar. Betimlemeleri okuyor, Raymond'u ve aydınlara güven duymayan delici siyah gözlü delikanlı Octave Garnier'i seçiyordum. Mücadelelerinin mantığını anlıyordum. Şimdi izlenerek kıstırılmış olan Bonnot'u kurtarmak için, ya para, hepsinden uzaklaşmak için para, ya da toplumun bütününe karşı savaş içinde hızlı bir ölüm bulmalıydılar. On-

lar bu pis, miskin, tetikçekme mutluluğu tartışmalarına mahkum, mücadeleye kendi küçük tabancalarıyla ve dayanışmasız girdiler. Ve şimdi beşi, bozguna uğramıştı ve kaçmaya kalkışmak için bile beş parasızdı. Para –ilk haber veren için ödül olarak 100.000 frank– onların karşısına dikilmişti. Kaçışı olmayan kentte, bir yerlerde, tramvayda ya da kahvehanede, ölmeye hazır herhangi bir yerde, tümüyle köşeye kısmış, harcanabilir olma duygusu içinde, iğrenç bir dünyayı göze alarak yalnız, başı boş dolaşıyorlardı. Katılan ötekilerin, kızıl saçlı René (oda huzursuz bir ruha sahipti) ve zavallı küçük Andre Soudy gibi ilk birkaçı mücadeleye değgin hiçbir aldatıcı düşü (daha sonra cezaevinde karşılaştığımız zaman bana anlatılan birkaç güzel şey) bulunmadan, dayanışmasız, bu acı öldürme girişimi oyununu paylaşıyordu. Soudy'ye Lâtin Alan'ındaki halk toplantılarında sık sık rastladım. Ezilmiş kenar mahalle çocuklarının tam bir örneğiydi. Kaldırımda büyüdü: Onikisinde T.B. onüçünde D., yirmisinde mahkum olmuştu. Bir bisiklet çaldığı için. Ténon Hastanesi'nde ona portakal ve kitap götürdüm. Soluk benizli, keskin yüzlü, açık kurşuni gözlüydü, sıradan şivesiyle 'Ben şanssız bir herifim, hiçbir şey yapamam.' demişti. Yaşamını, altı yaşında tezgahtarlığa yükseldiği, yedisinde sergi düzenlediği ve akşam dokuzdan sonra, çok yorgun, yukarıya tavanarasına uyumaya gittiği, patronlarını, her gün ev kadınlarına eksik fasulye tartarken, sulu süt, şarap ve parafin verirken ve etiketleri değiştirerek kazıklarken gördüğü, Rue Mouffetard'daki bakkal dükkanlarında kazanıyordu... Çok duyarlıydı; sokak şarkıcıları ile birlikte o da ağlardı. Gülünç duruma düşmeden bir tek kadına yaklaşabildi ve günün orta yerinde, açık havada, çimenler üzerinde bu ona tatlı bir sarhoşluk verdi.

Ya birinin ona 'yoldaş' dediğini duymuş, ya da biri 'yeni bir insan olmak' gerektiğini, olabileceğini açıklamış olmalı ki, yeniden yaşama döndü. Dükkanın arkasında onun küçük bir çılgın olduğunu düşünen ev kadınlarına çift ölçü fasulye vermeye başladı. Yaşamak için ona çok acı bir şaka, bu dünyayı pek de istemiyorken, 'sağaltmanın ödülünü görmek', yardım etti.

Bir sabah büyük bir polis ekibi, ellerinde tabancalar basımevindeki odalarımıza daldı. Çıngırak çaldığında, yedi yaşında yalınayak bir kız çocuğu açmış ve bu silahlı devlerin baskınıyla korkuya kapılmıştı. Sonradan, *Sûreté* (Emniyet) müdür yardımcısı, Join, uzun boylu, kaygılı yüzü, incelikli, hemen hemen canayakın bir beyefendi geldi ve daha sonra yapı arandı, bana dostça, düşüncelerden, hayranı olduğu Sébastian Faure'den[27], yasadışı olanların, saygınlıklarını, büyük ölçüde, yitirdikleri acınası yoldan söz etti.

27. Sébestian Faure (1858–1942): Bir konuk'luk döneminden sonra, anarşist komünist yazar ve politika yazarı oldu; *L'Encyclopédie Anarchiste*'in yayımcısı.

'İnan bana', göğüs geçirdi, 'dünya öyle kolay değişmeyecek.'Bana ne kötü niyetli ne de iki yüzlü, yalnız insafla işini yapan, kederli bir adam gibi göründü. Öğleden sonrasını bana ayırdı, beni bürosuna çağırdı, yeşil abajur altındaki koltuğuna yaslandı ve aşağı yukarı şunları söyledi.

'Sizi oldukça iyi tanıyorum; size herhangi bir rahatsızlık vermek –ki bu çok önemli olabilirdi– beni çok üzecek. Bu çevreleri, bu adamları bilirsiniz, sizden uzaktırlar ve arkanızda az çok bir silahları vardır. Onlar tümüyle bitti. Size kanıtlayabilirim. Burada bir saat kalıp onları tartışacağız. Bu konuda hiç kimse hiçbir şey bilmeyecek ve güvence veriyorum, sizin için hiçbir sıkıntı olmayacak.'

Utanmıştım, inanılmaz derecede utandım, ondan, kendimden, herkesten öyle utandım ki, ne öfke ne de korku duydum. Ona, 'benimle böyle konuşmak, hiç kuşkum yok, en çok sizi utandırdı'dedim.

'Ama hiç değil!' Ne var ki, yine de, sanki altında ezildiği pis bir görev yapıyordu.

La Santé'nin bir hücresinde, özel olarak korunan ölüme mahkum insanlara ayrılmış bölümünün duvarı arkasında, ciddi biçimde çalışmaya başladım. İşin kötüsü sürekli açlıktı. Gazetenin yönetimi ve yayım müdürlüğü Rirette'in sorumluluğunda olduğundan kendimi kolayca temize çıkarabilirdim; ama bütün sorumluluğu üzerime almaya karar verdim.

Cinayetler ve toplu intiharlar sürüyordu. Bunların ancak hafif yankılarını duyuyordum. Bu arada, belli 'bilinçli çıkarcılar'ın beyninde 100.000 franklık ödül yatıyordu ve tutuklamalar başladı; Bonnot, Choisy-le-Roi'da, bir tabanca ile kendisini savunurken çatışma sırasında suç ortaklarını temize çıkaran bir mektup yazarak, bütün bir gün kuşatılmıştı. Son çılgınca saldırıya karşı kendisini korumak için iki döşek arasında öldü, belki de kendini öldürdü, gerçeği kimse bilmiyor. Octave Garnier ve René Valet, çilekeş kadınlarıyla Nogent-sur-Marne'da bir villada polis, jandarma ve askerin yer aldığı daha da uzun bir kuşatmaya uğrayarak yakalandılar. Kendilerine saldıranları, katiller (kendilerini kurbanlar) olarak görerek yüzlerce mermi yaktılar ve ev dinamitlendiği zaman beyinleri dağıldı. Başka bir başkaldırıcının açmazının aynısı, artık hiçbir şey yapamayız; iyice çabuk olmalı ve yeniden doldurmalıyız. Aslında onlar dünyaya meydan okuyarak, *Viva la Fai*! diye bağırarak tanklara karşı duran İspanyol *dynamiteros* (dinamitçiler)lara benziyorlardı. Raymond, bir kadın tarafından, önemli bir para karşılığında satıldı, şaşırdı ve tutuklandı. André Soudy'yi anarşist bir yazar elc verdi, tü-

berkülozunun sağaltıldığı Berck-Plage'da tutuklandı. Edouard Carouy'yu -bu olaylarda bir rolü yoktu- yanında saklandığı aile ele verdi ve ötekiler gibi silahlı olduğu halde, kendini savunmak için bir girişimde bulunmadan tutuklandı; bu atletik genç adam, intihar etmeyi aklına koyduğu halde, cinayet işlemekte olağanüstü güçsüzdü. Ötekiler de hep ele verildiler. Kimi anarşistler bu ele vericileri vurdu, onlardan biri öldürüldü. Bununla birlikte, en kurnazlarından biri, gölge gibi izleyenlerden dolayı, canı dişinde çabalıyor görünebilmek için Yeni Adam'ın mavi kapağı doğrultusunda küçük bir bireyci dergi yayımlamayı sürdürdü.

Ben, ayıp olmasın diye, gerçeği suçladığım için, sorgulamam kısa ve anlamsız oldu. Amaçları belirlemek için beni sorguya çeken ilk yargıç, gelecek üzerine derin derin düşünmüş, saf kişilikli, oldukça yaşlı biri olarak neredeyse bir sertlik nöbetine tutuldu. 'Yirmisinde bir devrimci! Evet ve kırkında plutokrat, olacaksınız!' Bütün ciddiyetimle 'öyle düşünmüyorum' diye yanıtladım. Ona, öfkesini böyle dışa vurduğu için hâlâ teşekkür borçluyum. Cezaevi yaşamının zenginleştirici deyimlerini edindim. Ziyaretlere ve gazetelere değil ama yasal, pis günlük tayınlara (kadrodaki hırsızlar seçiyordu) ve kimi güzel kitaplara izin vardı. İnsanları manastırlarda, kendileriyle ve Tanrı ile, başka bir deyişle evrenin engin yalnızlığıyla başbaşa düşünceler içinde yok olan eski Hıristiyan kaçış geleneğini kavradım ve o zamandan beri kurtuldum. Bu gelenek, en azından, insan kendini düşünmeye adadığı zaman, yeniden canlansa iyi olacaktı. Bu amaç için çok yalın kimi kurallar yeterli: Beden ve akıl için kurulan bir disiplin ve alıştırma, (hücredeki biri için kesinlikle gerekli), düşünerek yürüme (benimki her gün, hücremin çevresinde altı mil tutuyordu), ussal çalışma ve buna eklenen çoşku ya da büyük şiir çalışmalarıyla sağlanan, hafif manevi sarhoşluğa başvurmak. Bütünüyle ayrımlı, kimisi cehennem gibi koşullarda, yaklaşık on beş ay (münzevi) çekilgin yaşamı yaşadım.

1913 Duruşması, belki yarım düzünesi suçlu, yirmi tutuklu için Assize Court'un kürsüleri önünde yapıldı. Bir ay süresince mahkeme salonunun sanık yerinden birbirinden çok değişik üç yüz tanık geçti. Onlar her şeyi yalanladığı için yarım düzine asıl suçluya karşı işe yarar kanıt yoktu. Sanıkları en çok suçlayanların kimliklerinin saptanması sırasında kırk tanıktan altısı birbirinin tersini söyledi; bu utanç verici tanıklığa karşın bir tek sözcük amacına ulaştı ve jüri'yi inandırdı. Birisi belli bir şive ile bir sözcüğü, küçük bir sokak kavgasının ortasında Soudy'nin ('Tüfekli adam') haykırışını yeniden şöyle seslendirdi: 'Haydi arkadaşlar vuralım!' Ve tanımdan, şivesin-

den ve argosundan kuşkulanmak artık olanaksızdı. Bu bilimsel bir kanıt olarak çok zor kabul edilebilirdi ama insana ilişkin bir kanıttı.

Kimi günler, bir polis duruşması oluyordu, yarı kör bir ihtiyar yarı sağır bir köylü kadın, polisin soru yağmuru altında fotoğrafları tanımakta önemli bir tanık oluyordu. Sûreté'in başı Xavier Guichard, estetik savların adamı, bir kadına iğneli sözler dokundurur, ona bağırırdı: 'Sen gençsin, Senden hâlâ lokum olur! Yutturmacalarına gelince, Genel Yardım'ının cehenneme kadar yolu var!'

Dr. Paul, adli tıp uzmanı, saçı biryantinli, şık ve biraz tombulca, cesetler üzerine görülebilir tatlı bir konferans verdi. Son kırk yıldır –artık yataktan öğle yemeği için kalkıyor, çay için bir kravat seçiyor ve bir kabul salonunun şömine rafına yaslanarak on binlerce suç öyküsünü sayıp döküyorduysa da– Paris'in bütün cinayet kurbanları üzerinde otopsi yapmıştı. Antropometri'nin bulucusu Parlak M. Bertillon, parmak izleri üzerinde yanlışlık olabileceğini alçak gönüllülükle kabul ediyordu: Milyarda bir kadar yanlışlık olasılığı vardı. Ondan bu bombayı yakalamış, Bertillon'u zora sokma girişimindeki avukat kendi şaşkınlığından kurtulamıyordu.

Asıl sanıklar, Raymond Callemin, André Soudy, bir bahçıvan olan Monier ve bir marangoz, Eugéne Dieudonné her şeyi yalanladı ve kuramsal olarak da akla yakındı bu. Gerçekte, suçluluğun çürütülemez izleri, bütün suç ortaklığında değil ama, özellikle sanık sayıldığı konuda gerçekten suçsuz olan Dieudonné dışında ölüyordu. Tutuklanması, onun siyah gözleriyle daha da siyah bir çift göz arasındaki benzerlikten kaynaklanıyordu. O, tek başına, bir tür çılgınlık içinde suçsuzluğunu, duyumsamazlıkla haykırdı; bu bütün tutumu dingince meydan okuma olan, küstah ve alaycı asıl sanıklarla çarpıcı bir karşıtlık oluşturuyordu: 'Biz razıyız kanıtlayın.' Gerçeği herkes biliyordu, onların da ayrımında oldukları gibi, kanıt gereksizdi ama onlar gözü dönmüş çılgınlar olarak rollerini oynamayı sürdürdüler; gülümseyerek, gürültülü tehditler savurarak, notlar alarak. Raymond 'mahkemenin yargı hakkını yadsıdı' Mahkeme Başkanı'na, huysuz bir öğrenci gibi, küçük saldırılar yöneltti. Soudy, tüfek onun muydu değil miydi diye sordu, yanıtladı, 'Benim değil, ama bildiğiniz gibi Proudhon bu mal çalıntıdır dedi.'

Kovuşturma (kamunun yararı için), 'kuramcısı' rolü bana ayrılmış, romansı bir komployu inanılır biçimde aydınlatma niyetindeydim, ama ikinci oturumdan sonra bu proje bırakıldı. Temize çıkmayı yürütebileceğime inanıyordum ama şimdi anlamıştım ki böyle bir ortamda genç bir Rus'un, üstelik de militan, gerçeğin bütün açıklığına karşın, aklanması olanaksızdı; oysa bu trajedilerden dolayı ba-

na, dolaylı ya da dolaysız bir sorumluluk yüklenemezdi. Ben yalnızca konuşmayı kesinlikle kabul etmediğim için buradaydım; ispiyoncu olmak budur. Ben kovuşturmanın tutumunu çeşitli noktalardan ayrıntılarla yıktım (bu kolaydı). İlkelerimizi – korkusuz çözümlemeler, dayanışma ve ayaklanma – savundum (bu çok daha zordu); ve toplumun, suç, suçlu, korkunç fikirler ve paranın zehrini ürettiğini sergileyerek 'suçsuz' sanıkları rahatsız ettim.

Davalılarla avukatları arasında – kimi suça yardım edenleri ya da başkalarını uygun bir ustalıkla savunan ama hâlâ uzak kalan Paul Reynaud dışında – ince bir sempati bağı oluşuyordu. Moro-Giafferi, Napolyon kravatı ve aslansı görünüşü içinde, Dieudonné adına kükrüyordu. Onun büyük, el kol hareketiyle hitap etmesi, çarmıha gerili İsa'ya yakarışı, Fransız Devrimi, anaların üzüntüsü, çocukların karabasan korkuları lafları önce midemi bulandırdı. Yirmi dakika sonunda, sersemletici tartışma üslubunun güçlüğüyle, tıpkı galeridekiler ve jüri gibi, hipnotize olmuştum. Nerdeyse dostça bir yakınlık beni Adad'a (birkaç yıl önce Paris'te intihar etti. Meteliksiz, yaşlı bir avukat için daha iyi bir yol mu vardı?) ve gizli bir alayla da olsa, yalnız nedene başvuran, soğuk, çok zeki konuşmacı, César Campinchi'ye çekti. Onu çok daha sonra, Birinci Dünya Savaşı'nda ciddi biçimde yaralıyken ve Donanma Bakanı yardımcılığı sırasında yine gördüm. (Ölüme direnmekten yana olanlardan biriydi, 1941'de Marsilya'da, tam ben Amerika'ya gitmek için yola çıktığım sırada, evde tutukluyken öldü.) Anlatmak istediğim şu: Bu çılgınlar, önce, bu gibi anlayışlı kütürlü ve hem eğilim hem de uğraş bakımından özgür düşünceli (belki gerçekten çok görünüşte ama bu bile yeterli olabilirdi) insanlarla tanışmayı başarabilselerdi o karanlık patikalarına dalmayabilirlerdi. Bana öyle geliyor ki, ayaklanma ve yakıp yıkmaların nedeni onların insan ilişkilerinden yalıtılmış olmaları. Onlar kendi başlarına yaşıyorlardı.

Duruşma süresince, turistlerin hâlâ ziyaret ettiği, Jironden'lerin ve Marie-Antoinette'in hücresinin bulunduğu yapıların aynı taş işçiliğiyle yapılmış, delik deşik karanlık girişleriyle Conciergerie'nin daracık hücrelerinde kapalı tutulduk. *Gardes Républicains* korumasında mahkemeye giderken, bize yeraltında olduğumuz duygusu veren eski kemerler altında toplanıyorduk. Küçük bir yan kapıdan geçerek Seine'i görmemizi engelleyen sivri kulelerden birinin içinde bir turbişon merdiveni tırmanarak Assizes'in kalabalıktan uğuldayan büyük mahkeme salonuna girerdik. Son oturum yirmi saat sürdü ve jüri kararı gün doğarken bildirildi. İki bekleme odasında, Montmartre'daki eski toplantılarımızda olduğu gibi, daha çok ya-

bancı bir atmosfer içinde bir arada oturarak bekledik. Olağan tartışmalar baştan başladı. Avukatlarımız, yüzleri solgun, bizi almaya geldiler. Sonra mahkeme salonunun gergin, dimdik ve yüzlerinde sert bir ifadeyle tutuklunun bunaltıcı suskunluğu. Dört idam kararı, bir kaç ömürboyu ağır iş cezası. Gerçi jüri üyeleri Parisli olanları suçlu bulmaya pek gönülü değildi ama, gerçekte de suçsuz oldukları için kadınlar aklandı. (Onlar, kocasını öldürmekten sanık Mme Steinheil'i aklamışlardı; *Le Figaro*'nun müdürünü öldürmüş olan eski Başbakanın karısı Mme Joseph Caillaux'u aklamışlardı; daha sonra, Kralcı bir önderi öldüren anarşist Germaine Berton'u akladılar.)

Suçsuzluğuna hiç kuşku olmadığı halde Dieudonné ölüme mahkum edildi. (Oysa, suçun işlendiği sırada onun başka yerde olduğu kanıtlanmıştı); bir kez daha suçsuz olduğunu haykırdı, suçlananlar arasında bir başına, çöküşün sonunda gibi göründü. Raymond, yüzü kıpkırmızı ayağa fırladı, bir aklama isteminde bulundu, sonra da şunları söyledi: 'Dieudonné suçsuzdur, suçlu benim, ben ateş ettim!' Başkan onun oturmasını istedi, savunmalar yapılmıştı ve günah çıkartmanın da yasal bir değeri yoktu.

Ben beş yıl yalnız tutuklu kalma cezası aldım, ama Rirette'in aklanmaya ulaşmasını sağladım; gazetenin eklentilerinde, duruşma sırasındaki dingin düşmanlığımla hiç kuşkusuz kışkırttığım, suçluluğumu haklı göstermekte iş gören iki tabanca bulundu. Bu adaleti mide bulandırıcı buldum; temelde en kötü suçlulardan daha suçluydu. Bu kuşku götürmez biçimde apaçıktı. Onlar için suçlulardan oluşan ayrımlı bir tür düşman vardı. Yargılamayı düşündüğümde çirkinliği beni şaşırtmıyordu. Yalnız, çok zayıf olduğum için –bedensel olarak– bu uzun süreyi yaşayabilirsem şaşardım. Bunun dışında fikren yaşamaya hazırlandım ve hemen hemen şu ötekiler gibi kendini düşünüyor olmaktan çok utandım...

Birbirimize Terör'ün yüksek kubbeleri altında veda ettik. Raymond'a o anda düşünmeden söylediğim sözler için kendimi hiç bağışlamayacağım. 'Yaşa ve gör' diye uyarmıştım. Niye böyle demiştim, şimdi bilmiyorum. Belki de yaşamaya karar vermiş olmamdandı. Gözlerini dikti ve sonra birdenbire gülmeye başladı, 'Sorun da yaşamak ya!' dedi.

'Bağışla beni' ağzımdan kaçtı.

Omuzlarını silkti 'Elbette adam! Aklım yerinde.'

Bir saat sonra, sabahın alaca karanlığında, boğucu hücremin çevresini bir kez daha adımlıyordum. Üst yandaki hücrede birisi boyuna haykırıyor ve sinirlerime dokunuyordu. Kısa boylu, yaşlı bir gardiyan, üzüntülü ve sevecen, geldi başını öte yana çevirdi: 'Caro-

uy (Edouard) ölüyor. Onu duyabiliyor musun?' Gerçekten, hıçkırıkların geldiği yandaki kapının ötesinden şaşılası bir soluk sesi duyuyordum. 'Bu onun kesilen soluğu... Ayakkabılarının tabanına gizlediği bir zehiri aldı... Hayret, ne yaşam!' Ölüme mahkum değildi.

Açıkça suçsuz olan Dieudonné'nun ölüm cezası ertelendi, başka bir deyişle, yaşam boyu zorunlu çalışmaya mahkum oldu. Onsekiz yıl boyunca köleliğe karşın, birkaç kez kaçarak ve gire çıka cezaevlerinde yıllarını harcayarak inanılmaz bir mücadele verdi. Son kaçışından sonra Brezilya'ya gitti. Albert Londres'nin güzel çalışmaları yardımıyla Fransa'ya geri dönebildi[28].

Raymond, ölüm hücresinde öylesine kayıtsız ki, idam tarihini ondan saklamadılar. Bekleme dönemini okuyarak geçirdi. Giyotinin önünde gazetecilerin dikkatini üzerine çekti ve onlara bağırdı: 'Güzel bir görünüm değil mi?'

Soudy'nin son isteği bir bardak kremalı kahve ve birkaç çörek. İnsanların küçük *bistros*larda neşeyle kahvaltı ettikleri bu gri sabahtan kendine ayırmak istediği, yeryüzündeki son zevki oldu. Sabahın o saatinde ancak biraz koyu kahve bulabildiler. 'Kısmet' diye yorumladı 'amaç için doğru.' Korku ve sinir krizleriyle sarsılıyordu ve basamakları yardımla inebildi, ama kendini toparladı ve kestane ağaçları üzerinden gökyüzünün temizliğini gördüğü zaman duygusal bir sokak şarkısı mırıldandı: 'Selam, benim son sabahım.' Monier kuruntuyla çıldırdı, ama kendine hakim oldu ve durgunlaştı. Bu ayrıntıları ancak uzun zaman sonra öğrendim.

Fransa'da ikinci anarşizm patlaması böyle sonuçlandı. Aynı oranda umutsuz olan ilki, 1891-1894'dü, Ravachol, Emile Henry, Vaillant ve Caserio'nun[29] yasaları hiçe saymasıyla belirlenmişti. Her iki aşamada da aynı toplumsal etkenler ve aynı psikolojik özellikler bulunuyordu; onlar herhangi bir çıkışı maddi olarak yadsıdıkları için, enerjilerine daha yüksek bir saygınlık ya da duyarlık yolu bulamamış, karmaşık olmayan insanların göğüslediği aynı titiz idealizm. Yoksunluklarının bilincinde deliler gibi mücadele ettiler ve yenik düştüler. O günlerde dünya o kadar bütünsel, öylesine değişmez

28. Yani, onun yararına bir basın kampanyasından dolayı.

29. Ravachol, yenilikteki bir anarşist duruşma ile ilgili iki görevlinin evlerini bombaladı; 1892'de giyotinle idam edildi. Vaillant, Aralık 1893'de, Millet Meclisinde, kimsenin ölmediği, bir patlama nedeniyle idam edildi. Emile Henry, Café Terminus'a bomba attı, (niyeti daha büyük idiyse de) yalnızca önemsiz zarara neden oldu; Mayıs 1894'de idam edildi. Genç bir İtalyan anarşisti olan Caserio, aynı yılın Haziranında Başkan Canot'yu öldürmek için bıçakladı.

görünüyordu ki, köklü bir değişim olanaksız sanılabilirdi. O, sürekli ilerlerken, yörüngesi üzerindeki halk kitleleri hep ezildiler. İşçilerin içler acısı durumu ancak çok yavaş düzeliyordu ve işçi sınıfı için çıkış yolu yoktu. Geniş emekçi kitleleri açısından, yoksulluk dışında bütün yollar kapalıydı. Küstah ve kendini beğenmiş zenginlik bunların tepesine çöküyordu. Bu durumun sonuçları acımasızca ortaya çıktı: Suç, sınıf mücadeleleri, kanlı grevler ve de Bir'in Hep'e karşı savaşma çılgınlığı. Bu çatışma bir ideolojinin başarısızlığını da kanıtladı. Peter Kropotkin ve Elisée Reclus'un çok uzun kuramı ile Albert Libertad'ın öfkesi arasında anarşizmin, burjuva çengelinde çöktüğü artık apaçıktı. Kropotkin tümüyle farklı, daha canlı bir Avrupa'da büyümüştü, orada özgürlük ideali, bir geleceğe sahip olmak gibi görünürdü ve halk değişime ve eğitime inanırdı. Reclus, Komün için savaştı; önlenen düşünün büyüklüğünden esinlenen kendine güveni o günlerin dinginliğine dayanıyordu; o bilimin gücüne inandı. Savaşın eşiğindeki Avrupa'da bilim, yalnızca geleneksel ve barbarca bir düzenin gelişmesine yardımcı olmakla görevliydi. İnsan kaçınılmaz olarak bir şiddet çağının yaklaştığını duyumsuyordu. Polonya ve Rusya adlı devrimci hareket, öteki ülkelerde, yarı mutlakiyetçi yarı kapitalist, melez karakterli rejimlerle karşılaştı: Hareket burada bu dağınık çabaları yoğunlaştırmayı başardı ve onları özveri yoluna kanalize etti, bunun sonunda yatan zaferler, yalnız olası değildi aynı zamanda yaygın biçimde isteniyordu da.

İnsanlar, durumlar ve çatışmalar hemen hemen aynıydı, Fransa'daki, Yves Guyot'un[30] koyduğu adla 'Rantiye Devlet'den yalnızca tarihi bir yaradılış ayrımıyla. Polonya'da Joseph Pilsudski'nin Sosyalist Partisi (P.P.S) Hazine'nin kamyonlarına ve vergi dairelerine baskın yapıyor, yöneticilere ve polis görevlilerine saldırıyordu. Rusya'da Sosyal Devrimci Parti benzer bir kampanya yürütüyor – olağanüstü terörist Kamo, aydın ve laboratuvar yapımcısı Krasin, usta örgütleyici Koba – Stalin, eylem adamı Tsintsadze ve kurye, Litvinov'da içinde[31] – Sosyal Demokratların Bolşevik kanadında mücadele grupları, elde silah ve bomba, karayollarında, Tiflis'in kamu

30. Yves Guyot (1843–1928): Özgür ticaret iktisatçısı, Milletvekili ve 1889'dan 1892'ye kadar Kamu İşleri Bakanı.

31. 'Kamo': S. A. Ter-Petrosian'nın (1882–1922) Parti adına, çok sayıda soygun yapmış Bolşevik devrimci, dört kez ölümle yargılandı ve Rusya'ya iade edilmeyi önlemek için Almanya'da dört yıl deli numarası yaptı. 'Koté' Tsintsadze, Kamo'nun daha az yankı uyandıran Yoldaşı, devrim öncesi dönemde benzer etkinlikler yaptı; daha sonra önde gelen bir Gürcü Bolşevik oldu, Stalin'le arası açıktı; 1929'da tutuklandı ve 1931'de sürgünde öldü.

alanlarında ve Bakü gemilerinde Parti için mücadeleyi sürdürüyordu. İtalya'da 1 Ocak 1911 tarihli *Pagine Libere*'de genç bir sosyalist ajitatör, Benito Mussolini, anarşist çılgınlara övgüler yağdırıyordu.

O güç çocukluk dönemi, o tasalı gençlik ve şu korkunç yıllar; kendime ilişkin olan kadarıyla hiçbir şeyden pişman değilim. Ben asıl, bu dünyada, onun acımasız yanını hiç sınamadan bütün gerilimiyle ve körü körüne de olsa yine de insanlık için mücadele gerektiğini öğrenmeden büyüyenler için üzülüyorum. Tek üzüntüm, yaralı olmakla sınırlı mücadelelerde boşa giden çabalar için. Bu mücadele bana insanın en iyi ve en kötü yaşamının yanyana ve kimi kez içiçe olduğunu –bu en kötü ve en iyinin çürümesinden dolayıdır– öğretti.

YENMEK İÇİN YAŞAMAK
1912–1919

Burada biraz cezaevinden söz etmeliyim. Beni öyle ağır, öyle çekilmez bir deneyimle sıktı ki, uzun zaman sonra, yeniden yazmaya başladığımda ilk kitabım (bir roman), hiçbir zaman öylesine özgür olamayacaklara *(Les Hommes dans le Prison)* yönelik bir görevi yerine getirmek olduğu kadar, kendimi içsel bir karabasandan kurtulma çabası yerine de geçti. Fransa'da ve İspanyolca konuşulan ülkelerde oldukça tanındı. Bol zaman bulduğum cezaevinde, çoğu sekiz yılla yaşam boyu arasında değişen uzun mahkum esirli, canından bezmiş, üç dört yüz kişi kadardık. Bu insanlar arasında, zayıf yaradılışlılara, insan curufu olanlara, ortalama tiplere ve tanrısal kimi kıvılcımlarla ödüllendirilmiş olağanüstü insanlara, herhangi bir yerde rastlanabilecek oranlarda rastladım. Çoğunlukla, yalnız birkaç istisnasıyla her aşamadaki gardiyanlar, daha çok, alt düzeydeydiler. Onlar saygı değer ama açıkça, cezalandırılmadan bağışık tutulma güvencesiyle ve anlatılamaz yaşamlarının sonunda emeklilikle ödüllendirilen, suçlulardı. İçlerinde sadistleri, iki yüzlüleri, kuş beyinlileri, şantajcıları, aşırıcıları, hırsızları ve inanılmaz gibi gelebilir ama iyi ve hemen hemen aydın olanları vardı.

Fransız cezaevi, çok eski yönergelerle yönetilir ve içine atılan bu insanları bozmaya yarayan anlamsız bir makineden başka bir şey değildir. Oradaki yaşam bir tür makineleşmiş çılgınlıktır; orada her şey, tutuklu en iyi nasıl güçten düşürülür, şaşalar, uyuşur ve tanımlanamaz bir şiddetle nasıl zehirlenir; onun normal yaşama dönmesi sonuçta tamamıyla olanaksız kılınmalıdır; hesabına göre düzenlenmiştir. Bu aşamaya, devrim öncesi düzenin ceza gelenekleri, dinsel cezalandırma düşüncesi (şimdi herhangi bir kutsal inanç dayanağından yoksun ancak toplum sadizmi için psikolojik bir haklılık bağışlayan düşünce) ve pek çok modern yönetimlerimizin anlamsız ayrıntılarıyla aşılanmış bir örgütlenmeyle gelindi. Yarı deliler, suçlular ve bütün bu kurbanların betimlemelerinin karışımı; yetersiz beslenme; bütün ortak etkinlikler üzerine her an uygulanan tam ve sürekli sessizlik kuralı; küçük düşürme, işkence ve moral bozma için tasarlanmış keyfi cezalar; savaş işgal ya da ulusal tehlike için bile ol-

sa dışardaki yaşama ilişkin herhangi bir bilgilenmenin yasaklanması; olabildiği kadar zihni faaliyetten uzak tutulmanın, aptal kısa romanlardan oluşan (bereket versin ki Balzac'ı içeriyordu). Cezaevi kitaplığı ve haftada bir kitaptan çok kitap hakkının olmaması. Sonuçta bu çark cinsel sapmalar, çatlak beyinler, beş para etmez ve eski sağlığını yeniden kazanmaya gücü yetmez kısacası *La Maub*'daki fahişeler sırasına katılmaya adanmış, ahlaksız yaratıklar yaratır ya da kendilerine özel, geleneği koruyan, acıyla katılaşmış, başka asalak belalılar. Kinik ama birbirine bağlı, böyle adamlar "özgür" saygınlıklarını, ne topluma ne de kendileri üzerine düşleri olmadığı için koruyorlar. Bu sınıfa profesyonel katiller kayıtlı.

Gerçekten şaşırtıcıdır, mücadele yaşama yetilerini koruyan, acınası bir azınlık tarafından yürütüldü. Ben kesinlikle onlardan biriydim. Bu amaç için bir tür kişisel irade gücü, önemli aşamada gerekliydi, görünüşe göre edilgin ama yine de hinoğlu hin ve uslanmaz. Yeni birileri geldiği zaman, onların, yaşlı olsun genç olsun, canlı çıkıp çıkmayacaklarını bilirdik. Onlar üzerine tahminlerimizde hiç yanılmadık ama onlar benim hakkımda yanılıyorlardı; ben ölümü ne zamandır, alın yazısı olarak görüyordum. Paris barosunun eski bir üyesi, bir avukat, korkunç bir orta sınıf yaşamı trajedisinin kurbanı, yaşamboyu hapis cezası çekiyordu, rüşvet vererek, bilimsel ve felsefi kitaplardan oluşan beceriyle gizlenmiş bir kitaplık kurmayı başarmıştı. Onun arkadaşlığı ve bu çok değerli ruh gıdası, biliyorum, benim kurtuluşum oldu. Herbirimizin içinde uyuduğu, penceresi gökyüzüne bakan, daracık hücremde, yalnız sabah ve akşam birkaç dakika okuyabiliyordum. Basımevinde zorunlu çalışmam sırasında, belli yoldaşların okuması için gale içinde notlar ve yorumlar hazırlamaya alıştım. Bizim için yaşamak düşünme ve öğrenme olanağı olduğu andı ve zahmetine değerdi. Bu yavaş işkencenin keskin ağzı bize karşı, özellikle de bana karşı körlendi. Çarkı kıracağıma güveniyordum. Savaş, havanın açık olduğu mevsimde beklenmeyen bir fırtına gibi ansızın patladı. İlk belirtilerini gözleyememiştik ama gardiyanların (çoğu askere çağrılmaya uygun değildi) yakalandığı alışılmamış panikten öğreniyorduk. Bu fırtına bize dünyanın anlamını açıkladı. Benim için başka bir temizlik fırtınasının müjdecisi oldu: Rus Devrimi. Devrimciler çok iyi biliyorlardı ki, cellatlarıyla, toplu kıyımlarıyla, kıtlıkları, süslü kılıkları, Sibirya cezaevleri ve çok eski haksızlıklarıyla bu otokratik imparatorluk bu savaştan sağ çıkamaz. En sonunda bir ışık pırıltısı görülüyordu: Bu herşeyin başlangıcı, yaradılışın olağanüstü ilk günü olabilirdi. Ve de çıkmazın sonu: Bu dev gibi kapı geleceğe açılıyor olabilirdi. Mücadelenin hedefi ya da

yaşam kuralları üzerine artık sorun yoktu, çünkü Rus Devrimi geleceğin tam yüreğinden sesleniyordu.

Alman Sosyal Demokratları ile Fransız sendikalist, sosyalist ve anarşistlerinin yürtseverliklerinin ansızın kardeş kavgasına dönüşmesi bizim için şimdilik anlaşılır gibi değildi. Bunlar dün sözünü ettikleri şeylerin hiçbirine şimdi inanmıyorlar mıydı? Onlara, her şeye karşın güvenmeyi kabul etmemekte haklı mıydık? Trenlerin kalkışını görmeye giden kalabalıklardan yükselen *"Marseillaise"* ezgileri cezaevimizden bile duyuluyordu. *Berlin'e! Berlin'e!* çığlıklarını da duyabiliyorduk. Açıklayamadığımız bu delilik, sürekli bir toplumsal bunalımın en sivri ucu, doruğuydu. Merkez cezaevi içine dağılmış yarım düzine kadar yoldaşımız, altmış ya da seksen saatı zındanlarda geçirme ve sonucunda hemen hemen kesinlikle tüberkülozdan ölme tehlikesi içinde, ateşli bir tez değiş tokuşu sürdürüyordu. Önceleri savaşa karşı açıkça başkaldıran, Gustave Herve şimdi orduya yazılma istemindeydi; *Guerre Sociale* adını *La Victoire*'a çevirdi. Onlar fırıldakçıdan başka bir şey değillerdi: Oysa bu, hareketti, rüzgâr fırıldağı değil, rüzgârdı. Aslında, kalabalıklar 1870'den beri varlığı unutulan modern savaş gerçeğine korkunç bir bilgisizlikle sürükleniyorlardı kırmızı pantolonlu piyadeler ileri cepheye sürülüyorlardı ve beyaz eldiven, tüylü *kepisleriyle* St. Cyr öğrencileri sanki geçit törenindeydiler. Tüm Avrupa'da kitleler baskı altındaki enerjilerini salıverdiler. Fransa, alt düzeydeki doğum oranı ile 38.000.000 yurtdaşından gelen güç dengesizliğini unutarak 60.000.000 luk doğurgan Almanya'ya karşı savaşa girdi.

Bizim savaş karşıtlığımız aslında insanca bir duyguydu. İkili güçbirlikleri hemen hemen aynı toplumsal düzenlemedeydiler: Yalnız Rusya dışında, burjuva parlementolarıyla, az çok tekerklikçi ama yönetimli, yüksek parasal tabanlı cumhuriyetler. Bizim yanımızda ve onların yanlarında sömürü ile yok edilmiş aynı özgürlük eşitliği, insanı çatlatan aynı ağır gelişme. Alman militarizmi korkunç bir tehlikeydi ama önceden görüyorduk ki Müttefiklerin zaferi Avrupa üzerinde Dreyfus olayıyla açığa çıkan (General Galliffet[1] kanlı anısı bir yana) gerici aptallığı kapasitesindeki bir Fransız militarizmi kurabilirdi. Belçika'nın işgali iğrençti ama iki küçük Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Britanya ordusu tarafından haritadan silinmesinin anıları belleklerimizde tazeydi (1902). Trablusgarb ve Fas üzerindeki çekişmeler kıyımın Avrupa'ya kolonileri yeniden bölüşme çabaları içinde salıverildiğini gösteriyordu. Zafer umudu bizi her yönüyle

1. General Galliffet (1830-1909): Paris Könünü'nü acımasız bir şiddetle bastırmasıyla dikkat çekti. Daha sonra (1899) Savaş Bakanı olarak atandı.

düş kırılığına uğrattı. Nasıl oluyordu da o denli çok kurban arasında hiç kimse birbirini kardeşçe selamlamaya ve "düşman" yanlardan birine karşı birlikte saldırmaya yeterli yürekliliği bulamıyordu? Biz birbirimize bu soruyu sorarak yeni bir umutsuzluk yaşıyorduk. Hiçbir şeyden haberimiz olmadan işgal çizgisi Paris'e doğru ilerledi. Düşünüyorum da, cezaevi dışında olsaydık; seli izleyecek ve hemen sezinleyecektik ki, bütün kuramsal irdelemelere karşın, saldırı altındaki bir ülke, toplumsal bunalımların doruğunda da olsa, kendisini korumak zorundadır; ilkel tepkiler, ilkelere göre sonsuz büyük roller oynar, *"ulus tehlikede"* duygusu baskın çıkar.

Cezaevi, Marne'dan yirmibeş milden daha uzak bir Seine adasındaydı. Marne savaşı sürerken Melun halkı kaçmaya başladı. Hiç kimse zafere inanmıyordu ve Paris yitirilmiş gibi görünüyordu Öğrendiğimize göre bu savaş Seine kıyılarına kadar gelse de cezaevi boşaltılmayabilirdi. Kendimizi savaş alanının orta yerinde kafese kapatılmış gibi hissediyorduk. Gardiyanlar ve tutuklular ortak bir korku ve mide bulantıları içindeydiler. Ben değildim. Tersine, bu top atışlarının, sonuçta molozların altına gömülsek bile, bu akıldışı çarkı yıkabileceği düşüncesiyle çıldırtıcı bir mutluluk duyuyordum. Savaş uzaklaştı, her şey eskiye döndü.

Cezaevinde ölüm bolluğu vardı. Salıverilmesine 3 ay kala, cezaevi koşullarına biyolojik uyumlarını yitirerek bir tür ateşli hastalığa yakalanan, yaşamak için pırıldayan gözleri son kez uyanan ve sonra içsel bir çırpınmadan dolayı üç gün içinde ölen genç adamlar gördüm. Ben de altı ile sekiz ay sonra kötü beslenmeden çöktüm. Uzun süre ayakta kalamıyordum, revire kaldırıldım, orada etsuyu ve süt beni on beş günde ayağa kaldırdı. Sonra bulantılarım yeniden başladı. İlk fırsatta, mezar kazıcının yönetiminde kısacık bir açıkhava yürüyüşünde, mahkuma verilmesi âdet olan dörtte bir galon şarap verilerek, yakındaki küçük bir mezarlığa atılabileceğimden korkuyordum. (Onun ödüllü konumu bizim için imrenme nedeniydi). Sonra kendimi uyardım, daha çok yaşamak için aklımı başıma topladım. İçimde, bilinçli iradenin ötesinde, daha derin ve daha güçlü, bana kendisini zorla kabul ettiren başka bir irade duyumsuyordum.

O saatte yollarından yalnız başları miğferli, duygusuz ve gösterişsiz kişilerin geçtiği, uyuyan küçük yıkık kentin üzerine, Seine'in sevgili, uzun kavakları üzerinden bilinen kış güneşi doğuyordu. Tek başıma, yanıma hiçbir şey almadan, yolda şaşılası ölçüde neşeli adımlar atarak, gerçek bir sevinç duymaksızın, kafam, benim ötemde, o çarkın hiç durmadan insanları ezeceği düşüncesine takılı, ayrıldım. O kurşuni sabahta, istasyon kahvesinde bir bardak kahve içtim. Kahvenin sahibi bana bir tür sempatiyle yaklaştı.

"Cezaevinden mi?"

"Evet"

Başını salladı. 'Suçum'a ya da geleceğime ilgi duymuş olabilir miydi? Gereğinden çok sokuldu: "Sabırsızlanıyor musunuz? Buralarda allahın belası bir genelev vardır..."

Sis içindeki köprüde rastladığım ilk adam kaygılı bir er oldu; bu ikincisi de kadın satıcısıydı. Kaçışı olmayan dünya her zaman olmuş muydu? Savaş neyi iyi yapmıştı? Ölüm dansı herhangi bir kimseye hiçbir şey öğretmemiş miydi?

Paris ikili bir yaşam sürdürüyordu. Tek başıma yürüyerek, Belleville mağazalarının sade vitrinleri önünde, büyülenmiş, durdum. Örgü yünlerinin renkleri harikaydı, sedef kalem açacakların önünden ayrılamadım ve birkaç dakika, askerlerle nişanlılarının birbirlerine, gagasında bir zarf tutan posta güvercini aracılığıyla,öpücükler gönderdiği resimli kartları izledim. Gelip geçen kadınlarla erkekler nasıl da gerçek: Dışarıya taze ekmek kokusu yayan bir fırının sıcak pencere kenarında rahatça kıvrılmış bir kedi: Ona sarhoş gibi gülümsedim. Belleville aynıydı ancak daha üzgün daha yoksul. "Yirmi dört saat içinde akla uygun fiyat cenaze törenleri, taksitle ödeme..." Bir mermer ustasının sergilediği mineli madalyonların hepsi genç askerleri betimliyordu. Her biri bir kömür kovası ve patates torbası taşıyan evkadınları kent pazarından geliyorlardı. Rue Julien Lacroix'in gri ön cepheli binaları soğukta çok eski mutsuzluklarını sızdırıyorlardı.

Durumu bana halk açıkladı: "Bilirsiniz, bu oldukça keyfli bir yaşam. Her evin birçok ölüsü var ama erkekler öyle uzun süre uzakta kaldılar ki, karıları başka erkeklerle yaşıyor. İşsizlik yok, bir yabancı işçi çılgınlığı yaşanıyor, ücretler yükseldi... Dünyanın her ülkesinden askerler var: Kimileri, İngilizler, Kanadalılar, paralı, bütün ıssız köşelerde hiçbir zaman bunca çok aşk yapılmadı. Pigalle, Clichy ve Montmartre yöresi, güzel bulvarlar, bütün şu asalaklar kendilerini eğlendiriyorlar: Bizden sonra tufan: Savaşın işi azizim. Göreceksiniz halk tepki gösterecek, hiç kimse daha bitmesini istemiyor. Kalabalıklar usandı kuşkusuz, ama sıla iznindeki gençler caka satıyorlar. Bunun için hiçbir şey yapmayın, onu kavramaya çalışmak için sıkıntıya girmeyin", dedikleri bu. Almereyda'nın çıkardığı gazete kentin iyi semtinde, iki arabası ve büyük bir evi var... Jules Guesde ve Marcel Sembat[2] Yönetimdeler: Jaurés'in katili bir sosyalist, onu tanırsınız, Maitre Zévaés, savunuyor. İllegalist Chose, Askeri

2. Marcel Sembat (1862-1922): Başlangıçta Devrimci Sosyalisti, sonra Fransız Sosyalist Partisi'nin önderi ve 1914'den sonra "Ulusal Savunma Kabinesi" üyesi.

Madalya'ya hak kazandı. Kropotkin, Jaen Grave ile savaş gücüne karşı çıkan bir başkaldırı imzaladı. Maçhin, cephane işinin içinde... Siz ne diyorsunuz? Sovyet Devrimi mi? Zavallı dostum, siz yaya kalmışsınız. Ruslar katıdır, orada Karpatlarda, inanın bana, bütün bunlarda hemen hemen hiçbir değişme yok. Yapılacak tek şey: Küpü doldurmak. Bu, şimdi savaş öncesinden çok daha kolay.

Bunlar duyduğum çeşitli konuşmalardı. Sokaklarda tembel tembel çamurları sürükleyen sıska Cezayirlilere dikkat ettim, pislik hiçbir zaman bitmedi, tersine büyüdü. Vilayet'i ve La Santé'ı koyun postlu ve miğferli Çin Hindi'den gelenler koruyordu. *Métro* çift çift birbirine bağlı, yoğun kalabalıkları çevreye taşıyor, iyileşme dönemindekiler hastane pencerelerinde can sıkıntılarını yaşıyor, biçimsiz bir asker Luxemburg Bahçeleri'nde bir işçi kızın beline sarılıyordu ve kahvehaneler kalabalıktı. Kenar mahalleler derin karanlıklar içinde çürüyordu ama kentin merkezi geceleyin yanar-döner ışıklarla benekleniyordu. 'Günümüzde, dikkat edin, yalnızca iki kutup var aşk ve para önde geliyor.'

Ruslar üzerine araştırmalar yaptım. Terörist Savinkov[3] yabancılar Lejyonu'na yazılıyordu. Bolşeviklerin birkaçı gönüllü olarak, cephede öldürülmüştü. Plehanov, imparatorluk'un savunulmasını destekliyordu. Troçki'ye İspanya sınırına kadar iki polis müfettişi eşlik etti, Amerika'da bir yerde enterne edilmesi söz konusuydu. Almereyda, gösterişli bulvarların sönük ve gözden uzak imparatoru, son zamanlardakinden daha ince ve daha pişkin, bana, birleşik bürosunda, işçi sınıfı hareketinden polis provokasyonu kokularının geldiğini ve bu durumda onun yarardan çok zarar vereceğini söyledi: "Onlardan çok da var!" Savaş hiçbir yerden yönetilmiyordu: O, barış için çalışıyordu, bunun destekçileri çoğalıyordu ve gelecek onların ellerindeydi. "Poincaré ve Joffre bitti... Burada her şey hızla değişiyor."

Belli kişiler ona karşı acımasızdı: "O, bir bankerler grubuna satıldı; Polis Şefini cebinde getirdi." Maitre César Campinchi bana, Fransa'nın kanının sömürüldüğünü ama Amerikalılarla, onların yanında, bir iki yıl içinde kazanabileceğini açıkladı. *The Bluebird* oyununu görmeye gittim: Tiyatroda, çiftler, çiftler ve üniformalılar.. Her şey çılgınca uçuruma yuvarlandığımız duygusunu güçlendiriyor.

3. Boris V. Savinkov (1879-1925): Toplumsal Devrimci önder ve terörist Grand Duke Sergei ve Bakan von Plehve'nin katili. Daha sonra Kerenski dönemi Savaş Bakanı. 1924'de Sovyet Yönetimine karşı fesatçı çalışma yüzünden on yıl tutuklu kaldı. Söylentiye göre cezaevinde kendini öldürdü.

Elveda, Paris! Barselona ekspresine bindim. Trenler ve tren istasyonları savaşın başka bir yüzünü ortaya koyuyordu: Askerler. Onlar, kaba, katı ve saf bir taş kitlesi gibi, kendi sertliklerindeydiler: Yıkık. Pireneler'in ötesinde, yaralı sakatların, izin saatleri hesabındaki erlerin, cenaze töreni siyahının, ölümün eşiğinde yaşama çılgınlığının bulunmadığı, barış ve bolluk manzaraları yeniden gözler önüne serildi. Küçük Katalonya köylerinde alanlar uzun ağaçlarla çevrili ve kemerler altında kaygısızlık soluyan küçük kahvehanelerle saçaklanmış. Barselona, gece aydınlatılmış ve gündüz günışığı bolluğu içinde kadınlar ve kuşlarla dolu Ramblas'ı[4] ile cıvıl cıvıldı. Burada savaşın bereket boynuzu da fışkırıyordu. Hem Müttefikler hem de Merkezi Güçler için fabrikalar var güçleriyle çalışıyor ve şirketler altın kesiyorlardı. Yaşamın tadı yüzlerinde ve mağaza vitrinlerinde ışılıyor, ev yığınlarından size sızıyor dolayısıyla da neşelendiriyordu. Her şey çılgınca gidiyordu.

Şiddetli bir perişanlık dönemine girdim. İnsan öğüten çark beni hâlâ içinde döndürüyordu. Bu tok gözlü kentte, genç askere alınmış yaşıtlarım arasında, tek başına, ayrıcalıklı ve özgür, yaşama dönmekte mutluluk bulamadım. Hepsinde belli belirsiz bir törel bilinç üzüntüsü duyumsuyordum. Ötekilerden pek çoğu bütün bir kıtanın siperlerinde kan dökerken, ben niçin burada, bu kahvehanelerde, bu altın kumlar üzerindeydim? Onlardan nasıl değerli olurdum? Neden aynı kaderi paylaşamamıştım? Sınırın ötesinde, en azından güvencede olmaktan mutlu kaçaklara rastladım. Onların güvencede olma hakkını kabul ediyordum ama içten içe, herkesin yaşamı tehlikedeyken, insanların kendi kurtuluşları için öylesine şiddetle nasıl savaşabildikleri düşüncesiyle dehşete düşmüştüm; paylaşılmış ve son damlasına dek içilmiş sınırsız bir acı ortaklaşa çekilmeliydi. Bu duygu, muhakememe kesinlikle aykırıydı ama ondan daha güçlüydü. Şimdi görebiliyorum ki, bu kaderi paylaşma gereksinimi beni her zaman elinde tuttu ve en derindeki eylem kaynaklarımdan birini oluşturdu. Bir basınevinde çalıştım, boğa güreşlerine gittim, okumayı sürdürdüm, dağlara tırmandım, Castil'li, Sevilla'lı, Endülüs'lü ya da Katalan kızları dans ederken izlemek için kahvehanelerde oyalandım.Sezinledim ki böyle bir yaşam benim için olanaksızdı. Düşünebildiğim bana seslenmeyi sürdüren, savaştaki insanlardı.

Uzun zamandır beklenen olaylar aynı anda harekete getirmiş olmasaydı da şu ya da bu orduya katılacağım kesindi.

"Victor Serge" adı ile ilk başyazımı *Tierre y Libertad*'da

4. Barselona'nın iki yanı ağaçlı geniş caddesi.

Viyana'da ölüme mahkum edilen Friedrich Adler'i[5] savunmak için yazdım: Birkaç ay önce savaştan sorumlu politikacılardan biri, kont Stürgkh öldürülmüştü. Bir sonraki yazım Rus otokrasisinin çöküşü üzerineydi. O zamanlar öyle istekle bekleniyordu ki, Devrim belirip gerçek olmaya başladığında hâlâ inanalım mı inanmayalım mı bilemiyorduk. Rusya'da olup bitenleri okuyor biçim değiştirtiyorduk; çünkü verdiği izlenimler yalın ve somuttu. Bir anlık ışık ötekileri aydınlatıyordu; dünya çok geçmeden umutsuzluk çılgınlığına sürüklendi. Belli Fransız bireyciler depo edilmiş beylik alaycı tümceleriyle beni rezil ettiler: "Devrimler yararsızdır. Onlar insan doğasını değiştiremez. İleride tepki başlar ve her şey yeniden başa döner. Ben yalnız kendi postumu döverim; ben savaş ya da devrim için yürümüyorum, teşekkür ederim. "

Onları yanıtladım, "Gerçekte sen hiçbir şey için pek iyi değilsin. Yolunun sonundasın: Hiçbir şey için biraz daha yürüyecek değilsin zaten; çünkü sen yürümeye değer değilsin... Sizin tür her şeyin yozlaşmasının ürünü: Burjuvazinin, burjuva düşüncesinin, işçi sınıfı hareketinin, anarşizmin... "

Böylece, yoldaşın gölgesinden başka bir şey olmayan bu "yoldaş"larla ayrılışım tamamlanmış oldu: Tartışmak yararsızdı ve birbirimize katlanmamız güçtü. İspanyollar, benden başka, dükkân tabanı üzerinde bile çalışıyorlar; militan değiller, düşgüçleri olayları Madrid ve Barselona'ya uyarladığı için, Petrograd günlerini içgüdüsel olarak kavradılar. XIII. Alfonso tekerkliği II. Nicholas'ınkinden daha halka özgü ya da daha durağan değildi. Devrimci İspanya geleneği, Rusya'nınki gibi, Bakunin çağına döndü. Her iki ülkede benzer toplumsal nedenler işliyordu: Toprağa ilişkin sorunlar, gecikmiş sanayileşme, Avrupa'nın en az birbuçuk yüzyıl gerisinde bir siyasal rejim. Savaş sonrasındaki sanayi ve ticari patlama, eski toprak sahipliği aristokrasisi ve tümüyle geri kafalı kralcı yönetim, düşmanı olan burjuvaziyi, özellikle Katalonya'da, güçlendirdi: Hiçbir zaman, burjuvalaşmış bir işçi sınıfı aristokrasisi biçimini almamış genç proletaryanın enerjisi ve istekleri de onu büyüttü. Savaş bilgisi şiddete yönelik bir eğilim yarattı ve düşük ücretler (ben günde dört peseta, yaklaşık seksen Amerikan senti kazanıyordum) çalışanların ivedi baskı istemlerini kışkırttı.

5. Friedrich Adler (1879-1960): Avusturyalı Marksist, Avusturya Sosyalist Partisi'nin kurucusu Victor Adler'in oğlu: Ölüm cezası sonradan tutukluluğa çevirildi. Savaşın sonunda salıverildi, İşçiler ve Askerler Konseyi'nin Başkanı oldu. Sonradan birçok yıllar İkinci Enternasyonal'in Genel Sekreter'i oldu.

Ufuk, haftadan haftaya, gözle görülebilir biçimde aydınlandı. Üç ay içinde Barselona işçi sınıfının ruhu değişmişti. Mücadeleleri yürekliliğe dayalıydı. C.N.T. güçlendi. Yayınevindeki küçücük bir sendikaya bağlıydım. Eylemcilerin sayısında herhangi bir artış olmadan (otuz kadar olmalıydık) etkisi öyle bir büyüklüğe erişti ki bütün işçi kuruluşları uyanmış gibi görünüyordu. Sovyet Devrimi haberlerinden üç ay sonra, Obrero Komitesi bir genel grev hazırlamaya başladı. Katalan liberal burjuvazisiyle siyasi anlaşma görüşmelerine girdi ve rahat rahat monarşinin devrilmesini plânladı. Haziran 1917'de düzenlenip *Solidaridad Obrera* adıyla yayımlanan Obrero Komitesi'nin istemler programı Rus Sovyetler'inin birikmiş deneyimlerinden aktarılmıştı. Az sonra, Fransa'da da aynı şiddette umutlar doğurarak, siperlerden fabrikalara, aynı, güçlü, canlı elektriksel akımın geldiğinin ayrımına vardım.

Yaklaşan savaş için silahlanmış militanlara rastladığım yer, akşamın alev alev yanan ışıkları içinde kalabalıklaşan Paralelo caddesi üzerinde, tozlu yan sokakları, ahır gibi yerlere açılan kapı aralıklarında cilveleşen yarı çıplak kızlarla dolu korkunç *barrio chino*ya yakın Café Espagnol'du. Onlar orda, bu savaşta kimlerin yıkılacağını konuşur, Browning tabancaları elden çıkarırlar ve komşu masalarda, meraklı casuslar, hepimiz için pusuya yatarlardı. Bir yanda *Guardia Civil* barakaları, ötekinde zavallı ucuz apartmanlarıyla, devrimci bir yan sokakta, politikacıların güvenmediği, politikanın korkusuz adamı, taçsız kralı, canlandırıcı insan, zamanın Barselona kahramanını buldum: Salvador Seguf, sevgiyi anlatan, *"Noy del Sucre"* takma adıyla.[6] Parafin lambasının titrek zayıf ışığında birlikte akşam yemeği yemeye alıştık. Yemek, düzgün tahta masa üzerinde, domatesler, soğanlar, kırmızı şarap ve memleket usulü bir çorbadan oluşurdu. Bir dizi ipte, bebeğin çamaşırları asılı durur ve Teresita bebeğe bakardı. Balkon, katillerle dolu barakalar üzerinden, Rambla'nın yıldızlı kızıl hâlesi üzerinden, tehdit dolu karanlıklara açılıyordu. Burada çeşitli sorunları gözden geçirirdik: Sovyet Devrimi, genel grevin gidişi, Katalan liberallerle anlaşma, sendikalar, yeni örgütleme biçimleri için yerleşik anarşist düşmanlığı. Sovyet Devrimi konusunda kesinlikle bir tek nokta üzerinde duruyordum: Yarı yolda kalmamalıydı. Çığ doğru sona yuvarlanmayı sürdürüyordu. Hangi son? "Köylüler toprağa ve işçiler fabrikalara sahip olacak. Bundan sonrasını bilmiyordum."

6. Yani "Şeker çocuk": Öyle deniyordu çünkü, bir çocuk gibi, şekere düşkündü.

Şöyle yazdım: "Bundan sonra herhangi bir büyüklükten yoksun müücadeleler bir kez daha başlayacak, ama gençleştirilmiş bir ülkede. İnsanoğlu bundan sonra büyük bir sıçrama yapacak. " Obrero Komite'si kendi kendine temel bir soru sormadı. Eyleminin sonuçlarının değerlendirmesini ya da son görünümünü bilmeden mücadeleye katıldı: Yoksa bunun yapılması güçtü. Komite hareketsiz kalamayan sürekli genişleyen bir gücün anlatımıydı; ne de, daha uzun bir süre, kötü savaştırılsa bile kolayca yenilebilirdi. Barselona'yı ele geçirme düşüncesi doğruydu: Ayrıntılarıyla incelendi. Ama Madrid? Öteki bölgeler? İspanya'nın kalanıyla Liaison zayıftı. Monarşinin yıkılmasına götürecek miydi? Bundan umutlu olan (Sol'da saygınlığını yitirmiş ama halk arasında hâlâ sevilen) Lerroux'da içlerinde kimi Cumhuriyetçiler, Özgürlükçü Barselona'yı, Barselona'da bozguna uğranırsa geri çekilirken kendilerine açık yol bulmak için ön plâna çıkarmak istediler. Katalan Cumhuriyetçiler, monarşiden yalnızca bir ölçüde bağımsızlık koparmak için, işçilerin gücüne dayanan Marcelino Domingo ile birleştiler; bu yönetimi karışıklık tehditi altında kıvrandırıyordu. Ben, Seguf ile birlikte Katalan liberal burjuvazi ile Obrero Komitesi arasındaki görüşmeleri izledim. Kuşkulu bir anlaşmaydı, ortaklar çekiniyorlarda, haklı sayılabilir biçimde kuşkuluydular ve birbirlerine ince ayak oyunları yapıyorlardı.

Seguf konumu şöyle özetledi: "Onlar bizi kullanmak sonra da yere çalmak isteyebilirlerdi. Siyasi şantajları içinde bir an için yararlıydık. Biz olmayınca onlar hiçbir şey yapamazlar: Bizim sokaklarımız, baskı gruplarımız, halk arasında yiğit yüreklerimiz var. Biz bunları biliyoruz, ama onlara gereksiniyoruz. Onlar, paraya, ticarete, olası yasallığa (başlangıçta, her şeye karşın), basına, kamuoyuna vb. dayanıyor."

"Ama" diye yanıtladım "biz parlak bir zafer kazanmadıkça, ki buna inanmıyorum, bizi ilk engelde bırakıp kaçmaya hazırlar. Önceden açığa vurulduk."

Seguf, tehlikeleri görebiliyordu ama hâlâ iyimserdi: "Biz yitirirsek onlar da bizimle yenilmiş olacaklar, o zaman bizi ele vermek için geç olacak. Kazanırsak, durumun efendisi biz olacağız, onlar değil." Bana *Naissance de Notre Force*'daki Dario karakteri için esin veren Salvador Seguf oldu. Çoğu kez, kafasında pelte gibi ezik, bez bir kasket, ucuz kravatının altında yakası iliklenmemiş gömleği ile işten eve dönen bir işçi gibi giyinen; uzun boylu, güclü kuvvetli, yuvarlak başlı, yüzü pürtüklü, gözleri büyük, zeki ve ağır gözkapakları altında kurnaz, olağan düzeyde tehdit edici ama göz-

göze gelindiğinde çok büyüleyici ve tümünü kendi sergilediği bir enerjiyle kıvrak ve inatçı, pratik, acıkgöz ve hiç yapmacıksız bir işçi. O, İspanyol işçi hareketine yeni bir işlev getirdi: Olağanüstü örgütleyici rolü. O, anarşist değil, daha çok "özgürlük güneşi altında uyumlu yaşam", "kişiliğin çiçeklenmesi" ya da "geleceğin toplumu" üzerine çözümleri çabucak alaya alan bir özgürlükçüydü; o, bunların yerine, ücretler, örgütlenme, kiralar ve devrimci güç sorunlarını koydu. Anarşistler gücü ele geçirme sözünü duymayabilirdi. Obrero Komitesi'ni, zafer kazanırsa, yarının Katalan yönetimi olacağını görmek istemiyorlardı. Seguf bunu gördü ama onu yalıtabilecek, bir düşünce ayrılığı başlamasından korktu, bundan söz etmemeye kalkıştı. Ve böylece savaşa karanlıktaymış gibi girdik.

Coşkumuz ve gücümüz büyük günde toplanıyordu ve onun için hazırlıklar hemen hemen tamamdı. Temmuzun ortalarına doğru, her şeyi mavi, militan mangaları kentte tabancalar kol geziyordu. Bu kolların üzerine gittik ve sakallı yüzleri, yana yatık siyah şapkalarıyla at sırtındaki *Guardia Civil*'i geçmeye alıştık. Ertesi gün ayaklanacağımızı biliyorlardı ama bizimle savaşa tutuşma emri almamışlardı. Yetkililer akıllarını yitirmişti ya da olayın başka türlü gelişeceği umuluyordu: Katalan demokrat parlamenterlerin temizlenmesi. Birgün Seguf ile rastlaştığım La Calle de la Egypciacias yapısı siyah şapkalılar tarafından kuşatıldı; evlerin düz çatıları üzerinden kaçması için Seguf'a yardım ettik. Ben tutuklandım ve kırmızı aşı boyalı daracık polis hücresinde üç feci saat geçirdim. Rambla yakınlarındaki ayaklanmanın kükreyişini duyabiliyordum, öyle bir gürültüydü ki sevecen, yaşlı bir polis görevlisi beni özür dileyerek salıverdi. Peşimizdeki sivil polisler (tek düze giysili adamlar), acınacak kadar ince, bizi sempati duyduklarına inandırıyor ve çoluk çocuklarının ekmeğini kazanmak için onca utandırıcı bir işlem olduğu için özür diliyorlardı.

Kazanacağımızdan kuşkuluydum ama gelecek için savaşmaktan hoşnuttum. Çok daha sonra, gücün fethi üzerine bir düşüncemi şöyle yazdım:

"Çok olası ki Dario, bu kadar sıkıntının sonunda yaralanacağız. Bu gün ve kendimiz üzerine kuşkularım var. Bunu sana yüksek sesle söylesem gülerdin Dario. Büyük, kıllı, kardeşçe, güçlü ellerini uzatarak şöyle derdin: "Bana, her yolla kazanabilirim gibi geliyor. Her yolla." Başka hiçbir şey duymayacağımız anı haklı olarak ölümsüz duyumsamamızın nedeni bu. Yaşam bizim küçük su damlamızdan sonra da okyanusa akmayı sürdürecek. Bu bakımdan sizlerden

herhangi birine güvenirim. Bu fethi boşuna hazırlamadık. Bu kent kazanılmalı, bizim ellerimizle olmasa da, en azından bizimkiler gibi ama daha güçlü eller tarafından: Belki de bizim eksikliklerimizin çokluğundan doğan güçlüğe daha iyi alıştığı için daha güçlü. Biz yenilirsek, başka adamlar, bizden sonzuz farklı ama, bize sonsuz benzeyen, bunun gibi bir sabah Rambla'ya saldırmalı, on yılda, yirmi yılda, bu önemli değil, bu aynı fetih plânlanmalı; belki de onlar bizim döktüğümüz kanı düşünmeliler. Düşgücümle, onları şimdi bile görebiliyorum. Onlarında kanlarının akacağını düşünüyorum. Ama kenti alacaklar."

Haklıydım. Bu ötekiler 19 Temmuz 1936'da kenti aldılar. Onlara, Ascaso, Durruti, Germinal Vidal[7], C.N.T., F.A.I., P.O.U.M. deniyordu. Ama 19 Temmuz 1917'de hemen hemen döğüşmeden yenildik, çünkü Katalan liberalleri sonunda korku sardı ve savaşa katılmayı kabul etmediler. Güneşli ve gürültülü bir günde, çekingen siyah şapkalılar tembel tembel saldırır ve hiç çoşkusuz kovalarken, zorlu kalabalıklar ve sokak kovalamacalarıyla tek başımıza savaştık: Onlar korkuyorlardı.

Obrero Komitesi geri çekilme emri verdi. Öğleye doğru, Conde del Asalto yapısında sıkışmış yoldaşlar kalabalığına katıldım. Biz emir beklerken, *Guardia Civil*, tüfekler yukarıda, Rambla'dan doğru ansızın patladı ve üzerimize saldırdı, bizi yavaşça geri sürdüler. Küçük, hastalıklı bir subay dağılmazsanız ateş emri vereceğim diye bağırdı. Dağılmamız olanaksızdı çünkü arkamızda başka bir halk kalabalığı vardı, ayrıca öyle bir niyetimiz de yoktu. Aramızda bir gedik oluştu ve bu insan duvarı tüfeklerini bize yöneltti. İçlerinden biri, gri giysili genç bir adam bir anda fırladı, elinde gazeteye sarılı bir bomba tutuyordu. Şöyle bağırdı: "Ben özgür bir insanım! Orospu çocukları!" Ona doğru atıldım ve bileklerini yakaladım. "Deli misin? Yararsız bir kıyım başlatıyorsun." Polis hareketsiz kalakalmışken, kısa bir an için itiştik; sonra kimi yoldaşlar çevremizi sardı ve bizi uzaklaştırdılar...Tek tek silahlar patlıyordu. Bir kapı girişindeki genç adam, hâlâ öfkeyle sarsılıyor, koluyla alnını siliyordu. "Siz Rus'sunuz değil mi? İyi ki sizi zamanında anımsadım."

Akşam, Seguf, yorgunluktan bitkin halde döndü. "Korkaklar,

7. Ascaso ve Durruti İspanyol anarşist hareketinin önde gelen adlarıydı, alınyazıları tutuklulukta, sürgünde bulunmak sonra da İç Savaşta savaşıp kahramanca ölmek oldu. Germinal Vidal, bağımsız Marksist Parti, P.O.U.M.'in Gençlik Sekreteriydi, o da Cumhuriyetçilerden yana savaşırken öldü. Serge'in kehaneti: 1929-30'da yazdığı *Naissance de Notre Force*'dadır.

korkaklar!" diyordu dişlerinin arasından. Onu bir daha hiç görmedim. Çünkü Ağustos ayaklanmasını örgütlemek için gizlenmeye gitti. 1921'de, ben Petrograd'da iken, ondan Rusya'ya gelmekte olduğunu haber veren bir mektup aldım. Barselona'nın tartışma götürmez halk temsilcisi olmuştu ve bir süredir sürgünde olduğu Minorca'dan dönüyordu. 1922'nin başlarında işverenlerin aracısı *Sindicato Libre*'nin *pistoleros* (silahlı adam) tarafından Rambla'dan birkaç yarda uzakta sokak ortasında öldürüldü.

Ağustos 1917'de ayaklanma patladı, her yandan yüzlerce cesetle sonuçlandı ve ezildi, ama Barselona işçi sınıfının ilerlemesini önleyemedi. Ben Rusya yollarındaydım. Kararımı 19 Temmuz bozgunu verdirmişti. Bu yörede zafer umudumu yitirmiş, bana sık sık büyük çocuklardan başka bir şey değillermiş gibi gelen militanlarla tartışmaktan bıkmıştım. Rusya'nın Barselona Baş Konsolosu, Prens K.-, adımı duyar duymaz görüşmeyi hemen kabul etti: "Size nasıl hizmet edebilirim?" Bu beyfendi Geçici Yönetime hemen bağlılık göstermişti. Kentte, onun kışkırtmasıyla, kumandan tarafından tutuklanmış Sovyet devrimcileri bulunduğunu bildiğim için onu biraz ürkütüyordum. Şimdi şipşirindi. Ondan yalnızca orduya katılma formu istedim, böylece gidebilir ve özgür Rusya'da askerlik görevimi yapabilirdim. "Ama elbette, memnuniyetle! Hemen." Birbirimizin dediklerini yarıda keserek çabucak anlaştık.

Paris. Avenue Rapp'daki Rus Askeri Karargâhı, yeni konuma tümüyle alışmış, temiz giyimli subaylarla doluydu: Hafta içi cumhuriyetçileri ve kuşkusuz namuslu cumhuriyetçiler. Bana ve öteki ziyaretçilere, son derece incelikli, bütün güçlükleri sayıp döktüler. Rusya ile iletişim her türden engelle tıkanmıştı. Niçin, yeniden canlanan ülkemize, Sovyet savaş birliği içinde Fransa'da hizmet etmeyesiniz, önerisini yaptılar? Bunu düzenlemek daha kolay olurdu. Ne var ki, ben çabalarımı sürdürdüm, ancak sonradan Britanya Amiral-lik Dairesi'nin, üyesi bulunduğum geri dönen devrimciler grubuna geçiş izni vermeyi kabul etmediğini öğrendim. Petrograd Sovyeti'ne ve Kerenski'ye telgraf çekmekten alıkonduk, bu acınası bir izlemin uyandırdı, şu ya da bu sansürden dolayı, telgraflarımızın ulaşacağına hiçbir güvence verilemiyordu. Bu arada, La Courtine kampında bir Sovyet birliği geri dönme isteğiyle ayaklanmış, top ateşiyle bastırılmıştı. Sovyet gönüllüleri Sovyet ordusunda birleştirme sözü veren Yabancı Lejyon yoluyla yolculuk etme düşüncesindeydim; ama bu rotayı izleyen yoldaşlardan çoğunun, kendi istekleriyle buyruk altına girmiş temsilciler olmalarına karşın, siperlerin oldukça ötesinde vurularak birer kahraman gibi öldüklerini öğrendim.

Askeri misyonun ön odalarında, Britanya güçlerinde Ürdün'de çarpışmaktan yeni dönmüş, otuzunda bir sovyet askeriyle tanıştım. Ayrı nedenlerle de olsa, benim gibi, geri dönmeye çabalıyordu ve benden önce başardı. İlk görüşmemizde konumunu dürüstçe şöyle tanımladı: "Ben, bir gelenekçi, monarşist, emperyalist ve pan Slavistim. Benimki, tümüyle Ortodoks Hıristiyanlığın biçimlendirdiği, gerçek Rus özelliğidir. Siz de gerçek Rus doğasındansınız ama karşıt uçtan, içten gelen anarşi, ilkel zorbalık ve ele avuca sığmaz inançlar. Ben bütün Rusyayı severim, içindeki savaşma isteğini, hatta sizin temsil ettiğinizi bile... "

Les invalides alanlarında, aşağı yukarı yürüyerek, bu konularda çok güzel tartıştık. O, en azından doğru sözlüydü, yüreklice düşünüyordu, macerayı ve savaşı olağanüstü seviyor ve zaman zaman tuhaf bir etki yapan, ezbere dizeler okuyordu. Oldukça zayıf ve olağanüstü çirkindi: Yüzü çok uzun, burnu ve dudakları hantal, alnı komik, gözleri gizemli, gri mavi ve balık ya da bir Doğu tanrısı gibi aşırı büyüktü, gerçekte de, her birinin onu andırdığını düşündüren, Asurrahip yontularına çok düşkündü. Bu, bizim kuşağımızın, o zamandan ünlü, en büyük Rus ozanlarından biriydi: Nikolai Stepanovich Gumilev. Rusya'da birkaç kez karşılaştık, düşman ama arkadaş. 1921'de Çeka'nm onu vurmasını durdurmak için boş yere birkaç gün uğraştım. Ama bu geleceği önceden göremedim.

Rus subaylar kendilerine Toplumsal-Devrimciler derlerdi ve gerçekte geleceğin Kurucu Meclis'inde çoğunluğu alacağı hiç kuşkusuz olan S-R Parti (Toplumsal Devrimci) öyküdeki kurbağa gibi şişmiş görünümdeydi. Ben Bolşevizm üzerine çok az şey biliyordum, ağzı köpüklü muhteşem görevlileri, dillerden düşmeyen gücü, Petrograd'daki Temmuz huzursuzluklarında denenmiş oldu. Ben de dahil herkes için, o süre boyunca şu kritik soru vardı: "Bolşevizmden yana mı ona karşı mı? Kurucu Meclis'ten yana mı ona karşı mı?" Ben bunu istediğim gibi yanıtlayabilirdim, düşünçesizce ve dobra dobra: Sovyet Devrimi kendisini siyasi rejimi değiştirme amaçlı olarak tanımlayamaz; o toplumsal özyapıdadır ve öyle olmalıdır. Başka bir deyişle, köylüler toprak kapmaya koyuldular ve bu toprak ağalarından alınacaktı, ayaklanarak ya da ayaklanmadan, Kurucu Meclis'in izniyle ya da ondan izinsiz; işçiler geniş çaplı sanayinin ve bankaların millileştirilmesinde ya da denetimlerinin en aza indirilmesinde diretecekti. Onlar Romanoflar'ı, dün olduğu kadar güçsüz, hemen işyerlerine dönmek ya da kral toplarının daha da büyümesine yardımcı olmak için kovmadılar. Bu, benim için apaçık bir gerçekti, ama, kendimi Sovyet askeri göçü içinde ilân ederek sınırlandırmış

da olsam, Fransız yetkililerle başımı derde sokacak çok büyük bir tehlikeye girdiğimi çabucak gördüm. Gerçekten de dert geldi, hem de çok açık bir biçimde. Bilmeden Lenin'i savunma "çizgisinde" olmuştum.

Bütün bunların en şaşırtıcı yanı, herhangi bir kimse, asıl programlarının toprağın millileştirilmesi, eski mirasın karşılığı ödenmeden hemen kamulaştırılması ve toprak aristokrasisinin temizlenmesi olduğunu anımsattığı zaman bu yeni türeme Toplumsal Devrimcilerin öfkelenmesiydi. "Ama savaş var!" "Önce yenelim." diye bağırıyorlardı. Onları, otokrasi imparatorluğu bozguna ve istilaya götürdü; hemen sonra da, tutucu cumhuriyet, halkın gereksinimlerini anlamadan, beklenmedik bir yıkımla battığı zamana, korkunç bunalım günlerine kadar yalnızca daha büyük yıkımları çağıracak biçimde yönetti, yanıtını vermek kolaydı.

Port Royal Bulvarı'nda bir basımevinde çalışıyordum. Burada ve başka yerlerde çalışanlarla ilişkim vardı. Onlar Çarlık Devriminin tuttuğu beklenmedik doğrultudan açıkça rahatsızdılar. Başlangıçta yürekten sevinerek selamlamışlardı; sonra karışıklıklar ve 'aşırı solcu' denilenlerin istemleri, Rus ordusunu zayıflatıyor düşüncesine satıldılar. Ben her zaman şöyle diyordum (halk, çıkarım için söylediğimi sanabileceğinden Rus olduğumu hemen açıklardım). "Bolşevikler dönektir, Almanya'yı sattılar" ya da "Rusların hepsi sarıdır." Bir *bristo*'da Rusça bir gazete çıkarmak için hemen hemen kafamı patlatıyordum. Kendime, bu halk, zaten nesi var nesi yoksa verdi, çok istekli olduğu için aşırı çalışmış ve aynı oranda kan dökmüş, uzaktaki başka bir halkı kardeşçe algıladığı halde, sessizce düşünmeyi umuyor olmayabilir, demeyi sürdürdüm. Olayların çarpıcı bir rastlantısıyla öğrendim ki Fransa bir devrimci bunalım selinden geçmektedir. Mart 1917: Rus otokrasisinin yıkılışı. Nisan 1917: Champagne ayaklanmaları. Bunlar yapılmış olanlardan güncel olarak daha ciddiydi. Bütün bir ordu hemen hemen parçalanmıştı ve Paris üzerine yürüdüğü söyleniyordu. Joffe'den sonra gelen, Baş komutan Nivelle, Alman cephesini Craonne ve Rheims'de yarmayı denedi ve küçük bir ilerlemeyi öyle ağır ödedi ki kendi saldırısını kendisi durdurdu. Ayaklanma o noktada patlak verdi. Aşırı baskı yapılmadan bastırıldı ve bunun en akıllıca hareket olduğu kanıtlandı. Olağanüstü önemde başka bir psikolojik etken, ordunun moralini düzeltmek için tam zamanında yetişti; Birleşik Devletler savaşa girdi. (6 Nisan; Nivelle saldırısı 9 Nisan' da başladı). Özgüven yerine gelmişti, bundan sonra zafer olasılığı vardı. Sovyet Devrimi gözden düşmeye başladı. Yalnız küçücük bir işçi sınıfı azınlığı, *Vie Ouvrière*

grubu (Monatte ve Rosmer)[8],Jean Longuet ve Rappoport[9] gibi birkaç sosyalist ve daha çok sayıda ama daha çok iş karıştırıcı olan anarşist elemanlarla birlikte desteklemeyi sürdürdü. Görünüşe göre en kritik anda Clemenceau iktidara geldi; gerçekte bunalımın en kötü anı aşılmıştı, nasıl görürseniz öyle. Moral düzelmiştir, Amerikan birlikleri karaya çıkıyor, Atlantik Savaşı Müttefikler'den yana dönüyordu (Nisan'da, kara ay, Britanya'da, deniz altı harekatı nedeniyle yalnız üç haftalık yiyecek kalmıştı). O barışçı partiyi içinden yıkmakla işe başlayan; onun yarı resmi önderi, yenilerde bir gazete başlığında *"Caillot de sang"* (Kan pıhtısı) diye adlandırdığım, gerici ve kurnaz bir para babası, Le Sarthe Milletvekili ve eski Başbakan, Joseph Caillaux'du[10]. Barışçı parti kitlelerin yorgunluğuna, bir Avrupa devrimi korkusuna, Habsburg'ların bocalamasıyla Almanya'daki toplumsal bunalımın olgunlaşmasına ve Alman ajanlar tarafından türlü yollardan yüreklendirilmesine bel bağlıyordu. *Le Bonnet Rouge*'un yeni yönetmeni Almereyda bu partinin kahyası olmuştu, kazansaydı, dürüst ama yine de sosyalizm ve anarşizme sempati duyan kitlelerin duygularını hainliğine kullanabilecek güçte halkın sevdiği bir bakan olabilirdi. Bütün öteki devrimciler gibi, bizim de alayla "yüksek politika" dediğimiz, yüksek parasal olaylar arkasında bulunmaya başladığı zamandan beri, ben de onu görmüyordum. O, para ve tehlike ile sarhoştu, yaşamım harcıyordu, şimdi morfinman olmuştu, çevresi tiyatrocular, şantajcılar, güzel kadınlar ve türdeş

8. Pierre Monatte (1881-1960): Anarşist sendikalist; grev öncüsü, birlik örgütleyicisi, gazeteci; Birinci Dünya Savaşı öncesi yıllarda önemli olan sendikalist haftalık *Le Vie Ouvrière*'in, sonra Serge için birçok yıllar bir kürsü oluşturan *La Revolution Proletarienne*'in kurucusu.

Alfred Rosmer (1881-1964): Birinci Dünya Savaşında Enternasyonalist, Komünist Enternasyonal'in (1920-1) Yürütücü üyesi ve temsilcisi, 1924 farklı fikirlerinden dolayı atılıncaya kadar Fransız Komünist Partisinin önde gelenlerinden. Sol muhalefetin yurt dışındaki destekçisi Troçki'nin ve sürgünlüğü sırasında Serge'in arkadaşı. İşçi sınıfı ve Komünist tarih üzerine kitapların yazarı.

9. Jean Longuet (1876-1938): Hukukçu, Karl Marks'ın büyük oğlu: Sosyalist Parti'ye ait olduğu sıralarda *L'Humanitè*'nin yayıncısı, sonra *Le Populaire*'in kurucusu. Milletvekili ve yazar. Charles Rappopart (1865-1941): Eski Rusya yurttaşı ve *Narodnaya Volya* üyesi; Fransa'ya yerleştikten sonra(1887), Fransa Sosyalist hareketinde etkin, Fransız Komünist Partisi'nin üyesi, birçoğunun kişisel olarak tanıdığı Eski Bolşevikler'in duruşması gösterisinden sonra C.P.'dan ayrıldı.

10. Joseph Caillaux (1863-1941): Radikal Sosyalist Miletvekili ve Bakan, Aralık 1917'de Clemenceau yönetiminde "düşmanla ilişki" içinde bulunduğu için tutuklandı ve Şubat 1920'de "düşmanla ilişki kurmak"tan şuçlu bulundu. Üç yıl tutukluluktan sonra salıverildi, yeniden siyasete döndü ve Maliye Bakanı (1925-6) ve Senatör oldu.

siyaset çığırtkanlarıyla doluydu. Alın yazısının grafiği Paris'in yeraltı dünyasında başlıyor, devrimci kavgacılığının doruğuna yükseliyor ve şimdi para babaları arasında, çürüyerek, son buluyordu. Clemenceau onu ve kadrosunu tutukladığı zaman[11], onu yargılamanın olanaksız olduğunu hemen anladım; arkasındaki adamlar tam bir uzlaşma içinde rıhtımda savaş başlatabilirlerdi. Belki vurulurdu: Ama tek başına değil. Birkaç gün sonra, cezaevindeki yatağında ayakkabı bağıyla boğulmuş olarak bulundu. İş hiçbir zaman açıklığa kavuşmadı.

Paris o yazı, kararlı özgüven kadar, önlemsizlikten dolayı da, keyifli yaşadı, Amerikalı askerler kendileriyle birlikte para bolluğu getiriyorlardı. Almanlar 100 kilometre ya da biraz daha uzakta Noyon'daydılar, halk, onca zamandır onlara alışmıştı ve özel bir kaygıları yoktu. Gece, Gotha bombardıman uçakları yaklaşır, uyarı sirenleri çalar, herkes bodrumlara iner ve birkaç bomba düşerdi. Kuşku, ihanet ve korku her yerde kural olmuştu, bir zavallı kimsesiz üç laf etse tutuklanırdı. Ben, sanat tarihi inceleyerek güvenilmez özgürlüğümün tadını çıkarıyordum, bu soluklanma sürerken yapılacak daha iyi ne vardı ki? Bir gün sokakta çok ürkütücü iki müfettiş tarafından tutuklandım, bilmediğim bir nedenle beni öldürmek için direnmemi bekliyorlardı. Onlara silahlı ve güçlük çıkarmaya niyetli olmadığımı söyleyince açıkça sevindiler. Beni tutuklamaları için, belki "tehlikeli düşünceler" dışında, kesinlikle hiçbir şey bulunmadığı için, Japon yasa adamlarının mutlu anlatımını takınmışlardı, yönetimsel bir kararla La Sarthe'da Precigne'de bir toplama kampına götürüldüm.

Orada tam bir devrimciler derlemesi buldum, başlıca Ruslar ve Yahudiler, benim gibi, türüne bakılmaksızın "Bolşevik" etiketliler. Precigne'de çabucak, yaklaşık on beş militan ve yirmi kadar sempatizandan oluşan bir Rus devrimci grubu oluşturdum. İçlerinde yalnız bir Bolşevik vardı, kimya mühendisi Krauterkrafft, onun değişmez düşmanıydım, çünkü o acımasız bir diktatörlüğün, otoriter devrimin ve Marksist çizgide eğitimin savunucusuydu ve basın özgürlüğüne de karşıydı. (Daha sonra Rusya'ya gitmeyi kabul etmedi). Burjuva demokrasilerinin ikiyüzlülüğünden ve gevşekliğinden arınmış özgürlükçü ve demokratik bir devrim istiyorduk, halka ve düşüncelere hoşgörülü ve eşit davranılmalıydı, caydırıcı yönüne rağmen ölüm cezası olmamalıydı. Bu sorunları belirlemede kuramsal bakımdan çok yetersiz kaldık. Bolşevik onları bizden daha iyi koyuyordu. İnsani bakımdansa biz gerçeğe daha yakındık. Biz de, onun gibi, en derin umutlarımızın yaşama geçişini Sovyetlerin gücünde

11. Gerçekte onları tutuklatan Ribot olmuştu, Clemenceau'nun ikinci kabinesinden önce oldu.

görüyorduk. Karşılıklı anlayışımız, bütünüyle gerekliliğe olduğu gibi derin bir yanlış anlamaya da dayanıyordu.

Bize, cömertçe bir kar karşılığı yeni şarap şişeleri yutturmaktan başka hiçbir düşüncesi bulunmayan yorgun gönüllülerin koruduğu bu laikleştirilmiş manastırın avlusunda Sovyet yanlısı toplantılar düzenleyebiliyorduk. Lafargue'ya benzemesinden dolayı yapmacıksız bir gurur duyan, ateşli eski bir özgürlükçü olan Paul Fouchs kürsüyü benimle paylaşırdı. Belçikalılar, Makedonyalılar ve Alsaslılar değişik kuşkular içinde (bunların kimisi içtenlikle, gerçekten kötüydü) bizi, sessiz kalmadan saygılı; ama hem bir salıverilme umudunu harcadığımız için hem de yetkililerce "kötü ünlü" olduğumuz için beğenmeyerek dinliyorlar; sonra da "nasıl olacak", zengin ve yoksul her zaman vardı, savaş insanın kanındadır, bunların hiçbirini değiştiremeyeceksiniz, önce siz kendi pisliğinizden kurtulmanız daha iyi diyorlardı.

Belçikalılar ve Alsaslılar belli belirsiz Alman yanlısıydılar; Makedonyalılar, gururlu, yoksul ve sessiz, dağlılara özgü özgürlükler için tüm dünya ile savaşmaya hazır tam Makedonyalıydılar. Bu, hepsi aynı mutsuzluğu paylaşan, hepsi pis, aç ve kardeş gibi bir topluluk yaşamıydı. Belçikalılar ve Alsaslılar, zengini, yoksulu, bozulmuş aracısıyla, tamamıyla kendine yeter ve tamamıyla bölünmüş, minyatür bir topluluk oluşturuyor, bizi hor görüyor ve bizden biraz da korkuyorlardı.

Kampın rejimi dürüst ve özgürdü. Tek tehlike aç kalmamızdı. Ispanyol nezlesi egemenliğini sürdürüyordu ve ölümle arkadaş olmuştuk. Gönüllü hasta bakıcılarımızla bodrum katında bir revir bir de ölüm odası, oluşturuldu. Hastalar, hırıltıyla soluk almaya ve mavileşmeye ya da panter derisi gibi beneklenip sonra soğumaya bırakıldılar. Ne yapabilirdik ki? Kendi payıma arasıra geceyi, ölmekte olan bir adama bir içecek vermeye kalkarak, bu pis kokulu morgun kapısına yakın açıkta geçiriyordum. Hastalık kapmış olanlara yakın olduğumuz halde, her nedense bizim grup tek bir ölü vermedi; ama dayanışmamız, öteki çaresiz şeytanlardan daha iyi beslenmemize neden olmuştu. Kamp halkının dörtte biri birkaç haftada gitti, ne var ki zengin hiçbir tutuklu ölmedi.

Salgın sırasında toplantılarımızı sürdürdük. Bir toplantımızın özellikle, grubumuzdan birinin fırtınadan yararlanarak kaçmayı denediği akşam, gardiyanların dikkatini dağıtmak için yaptık. O, ışıldakların mor öfkesi altında kamp çevresinde vuruldu: "Yirmi yaşındaydı ve bedeninde altı kurşun" saptandı. Ertesi gün kampı ayaklanmaya çağırdık. Starost ya da Elder'li Makedonyalılar geldi ve bizi desteklediklerini söylediler. Belçikalılar ve Alsaslılar, bunun çok önemsiz olduğu, hepimizin başını derde sokacağı, onların işi olmadığı ve hiç birşey yapamayacak kadar ilgilenemedikleri yanıtını ver-

diler. Yerel Vali gelerek, bize soruşturma sözü verdi. Kamp komutanı benimle gizli bir görüşme isteminde bulundu. Kaçış planını bir kamp tacirinden öğrendiğini açıkladı, birkaç gözaltı buna yoruldu ve bu gardiyanların, ispiyon üstelik şikayetçi de olan, başka bir tutukluyu, Romanya'lı bir hergeleyi öldürmelerine neden oldu.

"Namusum hakkı için, yoldaşlarınızın kaçmasına göz yummaya niyetliydik ve olanlardan çok üzgünüm; bir yanlış, sizi temin ederim.."

Aldığı bilgi doğruydu ve ayaklanma yatıştı. Casuslara maddi bir tiksinti duyuyorduk. Haberci rahat soluk aldı, pis sigaralarını tüttürerek voltasını sürdürdü.

Rusya'da İç Savaş çıkıyordu. Yaroslavl'da yükselen karşı devrim ve Dora Kaplan'ın Lenin'e karşı girişimi üzerine, Çeka, Britanya'nın Moskova Konsolosu Mr.Lockhart ve General Lavergne komutasında ki Fransız askeri Misyonunu tutukladı. Rehinelerin değiştirilmesi açısından, Danimarka Kızılhaç'ı aracılığıyla görüşmeler yapılıyordu. Londra'da tutuklu bulunan Litvinov'un ve Fransa'da enterne edilen Bolşeviklerin-bunlar bizlerdik-bırakılması istendi, Chicherin, İngiliz toplama kampından çıkarıldı. Görüşmeler ancak savaşın durdurulmasında, ortak iyiniyet işlemeye başladıktan sonra başarıya ulaştı. Yetkililer bize, yakın gelecekte kurtulmakla, Fransız görevlilerin kurtuluşu başımızın üzerinde asılı durumdayken Rus rehineler olarak yaşamak arasında bir seçim hakkı sundular. On beşten çok olan grubumuzdan beşi, değişim üzerinde direnmekte bana katıldı. Torbalarımız omuzlarımızda, gecenin soğuğunda, bütün kampın neşeli gürültüleriyle izlenerek yola koyulduk. Donmuş kar ayaklarımızın altında sertçe yankılanıyor ve önümüzdeki yıldızlar uzaklışıyorlardı. Gece kocaman ve ilgisizdi. 'Tomiler'in topraklarına gelinceye kadar, demiryolu setleri ağaç çaprazlarla işaretlenmiş kırlarda,bombalanmış kentlerde dolaştık. Bir gece, yapıları bombalarla tuz buz olmuş bir limanda grubumuzdan hasta bir adam kimi polis memurları ve ben İngiliz askerlerle dolu bir tavernaya gittik. Alışılmadık görünüşümüze dikkat ettiler. 'Kimsiniz? Nereye gidiyorsunuz?'

'Devrimciyiz, Rusya'ya gidiyoruz.' Otuz yağız yüz sabırsızlıkla çevremizi sardı, tüm çevremizde yürekten haykırışlar vardı ve herkes elimizi sıkıyordu. Savaşın durdurulmasından bu yana, halka özgü duygular bir anda yeniden değişmişti, Rus Devrimi, bir kez daha, uzaktan insanlara ışıldıyordu.

Dunkirk'deki tutsak değişiminde Dr.N..ko tarafından getirilmiş başka bir tutsak grubu bizi bekliyordu. Değişme adam adama yapıldı ve Ruslar aldatıldı: Kırk rehineden en çok onu gerçek militandı ve yaklaşık yirmisi çocuktu. Bu aldatmacaya karşı çıkmalı mıydık? Çok uzun boylu, beyaz saçlı ve çipil gözlü Dr.N..ko dedi ki 'göğüs

germekte, bir çocuk bir general değerindedir.' O, Rus denizciler birliğiyle ilişki içinde Marsilya'da, Beyazlar için cephane yükleyen gemilerde grev düzenliyordu. O ve ben, bütün grup tarafından temsilci seçildik.

'Bunlar da mı rehine, bu on yaşından küçük oğlanlar da mı?' Kimi subaylara 'Askerlik onuruna uygun düştüğüne inanıyor musunuz?' diye sordum. Utanarak ellerini iki yana açtılar: 'Bu konuda hiçbir şey yapamayız.' Oldukça sevimli adamlardı hepsinin de kamarasında Roma in Rolland'ın *'Above the Battle'* (Savaş üzerine) vardı[12]. Bu konuşma, Danimarka'nın tek düze kıyılarının açıklarında, batırılmış gemilerin uçlarının görülebildiği kaymak gibi bir denizde geçti. Uyarılarımız tam da, Rusya'da kimi Fransız subaylarının öldürüldüğü söylentisinin yurtdışında yayıldığı sıradaydı; misilleme tehlikesi içinde olduğumuzu haber aldık.

Birinci sınıf yataklarda güzel bir yolculuktu. Gemimizi bir destroyer koruyordu ve arasıra yüzen mayınları patlatmak uzun zaman alıyordu. Dalgalardan, kara bir fışkırma yükseliyor ve rehine çocuklar alkışlıyorlardı. Sis ve denizden, donuk zümrüt renkli çatılarıyla, gri renkli taştan Esinoré kalesinin kocaman ana çizgileri ortaya çıkıverdi. Güçsüz Prens Hamlet, cinayet sisleri arasında kararsızdı ama soruyu iyi koymuştu.'Olmak ya da Olmamak' benim yaşımda ve yalnızca seçme hakkına sahip insanlar için, özgür olmak ya da kölelik anlamında. Biz boşluğu yaşıyor ve irade krallığına giriyoruz. Bu, belkide, düşsel bir sınır. Bizi yaşamanın yeniden başlayacağı, bilinçli irade, zekâ ve acımasız insan sevgisinin iş başında bulunduğu bir ülke bekliyor. Arkamızda, bütün Avrupa, tutuşmuş, kendi kıyımlarının sisinde hemen hemen yokluğa boğulmuştu. Barselona'nın alevi içten içe sürdü. Almanya devrimin bulanıklığı içinde, Avusturya – Macaristan özgür uluslara bölündü. İtalya, kızıl bayraklarla kaplı... Bu yalnızca başlangıçtır. Biz şiddetle doğan varlıklarız, biz, yalnız, hiç önemi olmayan sen ve ben değil, biz, kendilerinden haberi olmayanların hepsine, kederli gözleriyle subayların geçtiği yerleri izleyen, kürk paltoları altında donmuş, teneke başlıklı Senegalliler'e kadar, hepsine aitiz. Böyle idealizm patlamaları, gerçek biliniyorsa, öğretinin uçları üzerinde ateşli tartışmalarımızla zihinleri hareketlendirerek sürdürülür. Hem gülen hem de sanki içindeki korkuyu yatıştıran büyük gözleriyle yirmisinde, şaşırtıcı bir kız çocuğu, güverteye beni aramaya geldi, kamarada çayın hazır olduğunu söyledi, bizden bile daha coşkulu yaşlı bir anarşist işçinin kamarasıydı ve tıka basa çocuk doluydu. Bu çocuk genç kıza 'Mavi kuş' dedim; Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un öldürüldüğü haberlerini o getirmişti.

12. Roland'ın *Above the Battle*'ı (Au – dessus de la Mèlè), özgünü *Journal de Génève*'de yayımlanmış, savaşı kınayan, başyazılar derlemiydi.

Aland Adalarından Baltık'a ilerliyoruz, buz beyaz adacıklarla halka halka zincirleniyor. Yüz yarda ilerde, bir destroyer buzları parçalıyor ve gemimiz denizde yüzen buzlar arasından, daracık, çağıldayan bir kanal boyunca yavaşça ilerliyordu. Kocaman buz blokları, zorlu bir çabayla parçalanıp uzaklaştırılıyor, pruvamızda döne döne yüzüyordu. Gözlerimizi, başımız dönene kadar onlara dikiyorduk. Bu tiyatromsu gösteriyi, anlam dolu ve kırların bütün gizeminden daha güzel bularak, kendimden geçtiğim anlar oldu.

Finlandiya bizi, Beyaz Terör daha yeni geçtiği için olacak, düşman gibi karşıladı. Hangi, karlar altında bırakılıp gidilmiş bir liman. Beyaz başlıklı, buz gibi bakışlı, (uyarıldığımız gibi) treni ilk bırakma girişiminde vur emri almış, sessiz, sarışın devler tarafından korunan yük vagonlarına kapıtıldık. Ben inatla soruyordum: 'Lütfen Beyefendi Finli subaya sorun, bu emir çocuk rehineler için de geçerli mi?'

Beyefendi subay çileden çıktı: 'Herkes için!'

'Teşekkürler subay bey.'

Soğuk hava dondurucuydu. Bu, koskocaman, uykulu ağaçlar, karla kaplı göller, bembeyez bölgeler ve kırlarda yitip gitmiş güzel boyalı köşkler ülkesini trenden hiç çıkmadan geçtik. Öyle derli toplu tertemiz ve sessiz kentlerden geçtik ki, oyuncak maketlere benziyorlardı. Akşam indiğinde tren bir açıklıkta durup da yol boyunca yan yana askerler dizildiği zaman bir panik anı yaşardık: İnmemiz söylenirdi. Kadınlar 'Bizi öldürmeye götürecekler'diye mızıldanırdı. Treni bırakmak istemiyorduk ama bu, vagonların temizlenmesini beklerken bir soluklanma oluyordu ve makine odun yakıyordu. Nöbetçiler emirlere aldırış etmemeye ve çocuklar için sevimli olmaya başlıyorlardı.

Sovyet sınırım, bir ormanın ortasından, gece yarısı geçtik. İlerleyişimiz çok can sıkıcıydı, kar gidişi engelliyordu. Kesici soğuk, ince Batıh giysilerimizi delip geçiyor ve dişlerimizi takırdatıyordu. Çocuklar, sarındıkları kötü giysiler içinde ağlıyorlardı. Puslu ayışığında küçük beyaz bir köprü üzerinde duran fenerli adamlar, geçerken bizi saydılar. Sevince boğulmuştuk, bir kızıl nöbetçiye 'Selam, yoldaş' diye bağırdık; başını sallayarak selamladı ve sonra yiyecek bir şeyiniz var mı diye sordu. Vardı. Orada alındı. Devrim, açtı.

Düşsel gölgeleriyle sarhoş eden bir odun ateşi çevresinde toplandık. Cephenin bu ölü bölgesinin kumanda noktasında, telefonla donatılmış ama döşeli olmayan bu ahşap kulübe, anayurdumuza, devrimimize bu ilk dokunuşun tedirginliği bizi düşündürdü. Eskimiş paltoları içinde iki üç kızıl asker, bizde herhangi bir ilgi uyandırma-

dan telefonlarla uğraşıyordu. Yüzleri bıkkındı ve korkunç yorgunluklarını yenerek neleri var neleri yoksa ortaya dökerek çalışıyorlardı. Biraz konserve yiyecek verdiğimizde canlandılar. 'Fransa'dakiler aç değiller miydi? Oralarda hâlâ beyaz ekmek yapılıyor muydu?' Onlardan gazete sorduk ama getirecek kimse çıkmadı.

Yine yük vagonundaydık, uyumayı hiç düşünmedik. Demir bir sobayla yeterince ısıtılmıştı, tıknefes bir lokomotif tarafından çekiliyordu ve o bizi baştan aşağı solgun, olağanüstü temiz görünen Petrograd'a götürüyordu. İnsan izinin bulunmadığı bütünüyle kışa bürünmüş bir görünüm. Kar parlaklığı boşluk sınırında. Bir başına kalmış ikinci bir ileri karakolda yiyecek dışında her şeye duyarsız başka askerler, bize, Petrograd Sovyeti'nin organı *Sevemaya Kommuna*'nın bir sayısını buldular. Bu, soluk mürekkeple basılmış, oldukça geniş, tek bir gri sayfaydı. İlk şaşkınlığımızı bunda yaşadık. Devrim düşüncesinin özgürlükten ayrılmış olabileceğini hiç düşünmemiştik. Fransız Devrimini, Paris Komünü'nü, 1905 Rusya'sını hep biliyorduk, bize–Tanrı'nın Saltanatı'nda, Terör süresi dışında–halk karışıklıkları, kaynaşan düşünceler, külüpler, partiler ve yayınlar göstermişti; ama 1793 Terör'ü aynı zamanda hem doruk hem de Termidor'a yakın, bir çöküşün başlangıcıydı. Petrograd'da kuşkusuz hırçın ve hatta düşmanları için acımasız ama yine de yüce gönüllü ve canlandırıcı bir özgürlük havası soluyacağımızı umuyorduk. Ve bu sayfada 'Güç Tekeli'ne değin 'G.Zinovyev' imzalı renksiz bir başyazı bulduk. *'Partimiz tek başına yönetiyor...hiç kimseye izin vermeyecek..Sahte demokratik özgürlükler karşı devrim tarafından istendi.'* Belleğimden aktarıyorum ama yazımın ruhu kesinlikle böyleydi. Ölümcül tehlikeler ve kuşatma durumu dolayısıyla haklı görmeye çalıştık; ne var ki, böylesi irdelemeler, özel eylemleri, insanlara ve düşüncelere karşı zorbaca eylemleri haklı gösterebilirdi ama bir kuramın bütün özelliklerinin yok edilmesi üzerine dayandırılamazdı. Bu başyazının tarihini not ettim: Ocak 1919. Kar çölü hâlâ gözlerimizin önünde yuvarlanıyordu. Petrograd yakınlarındaydık.

ÜZÜNTÜ VE ÇOŞKU
1919 – 1920

Donarak ölmüş bir dünyaya giriyorduk. Kar altında pırıldayan Finlandiya istasyonu, bomboştu. Lenin'in zırhlı bir aracın tepesinde halka seslendiği alan, ölü evlerle çevrili bir çölden başka bir şey değildi. Geniş, dümdüz caddeler, şimdi buza kesmiş bir kar ırmağı olan Neva üzerindeki köprüler, terkedilmiş bir kente aitmiş gibi görünüyordu, önce gri paltolu sıska bir asker, uzan zaman sonra atkıları altında donmuş bir kadın umursamaz bir sessizlik içinde gölge gibi gelip geçti.

Kentin merkezine doğru, yaşamın hafifi, hayaletimsi belirtileri başladı. Açlıktan ölmek üzere olan atların çektiği, açık kızaklar, geniş, beyaz alanlar üzerinde hiç acele etmeden ilerliyordu. Hemen hemen hiç araba yoktu. Çok seyrek geçen, açlık ve soğuğun kemirdiği yayalar hortlak gibi bembeyaz yüzlüydü. Yırtık pırtık giyimli küçük asker birlikleri, tüfekleri omuzlarına çoğu kez bir iple asılı olarak, birliklerinin kızıl flamaları altında düzensiz adımlarla yürüyorlardı. Engin görünümlerin ötesinde ya da donmuş kanalların önünde saraylar uyukluyor; ötekiler, daha kocaman olanlar, dünün geçit alanları üzerinde gururlu. İmparator ailesi konutlarının gösterişli, barok tarzı cepheleri, aşı boyası kırmızıya boyanmıştı; hepsi imparatorluk biçemi içindeki tiyatrolar, askeri karagâhlar, eski bakanlıklar, dev gibi bir boşluğa uzanarak soylu sütunlar arasında arka planı oluşturuyordu. St.Isaac'ın çok sağlam kırmızı granitten sütunlar üzerinde yükselen yaldızlı kubbesi, bu yıkık kent üzerinde geçmişteki görkemin bir simgesi gibi asılıydı. Peter Paul Kalesi'nin alçak mazgallarını ve altın kule tepeliğini, Bakunin ve Nechayev'den beri, dünya bizim olmalı diyerek çarpışan ve şimdi bu taşların altında yatan bütün devrimcileri düşünerek, uzun uzun izledik.

O, Soğuk açlık, kin ve direncin başkentiydi. Yerleşik nufus bir milyon kadarken, bir yıl içinde, yediyüz binden aza inmişti.

Bir kabul merkezinden, kara ekmek ve kurutulmuş balıktan oluşan temel er azığı ile çıktık. Kendimi bildim bileli hiç bu kadar iğrenç bir diyetim olmamıştı. Kırmızı başlık bandlı kızlar ve gözlüklü genç kışkırtıcılar bize işlerin gidişinin bir özetini yaptılar: 'Her yer-

de kıtlık, tifüs ve karşı devrim. Ama dünya devrimi bizi kurtarmaya hazır.' Onlar bizden daha güvenliydiler ve bizim kuşkularımız onları bizden kuşkulanmaya yöneltti. Hepsi bize Avrupa'nın uyanıp uyanmayacağını soruyordu: 'Fransız proletaryası iktidara geçmek için ne bekliyordu?'

Benimle aşağı yukarı aynı tonlarda konuşan Bolşevik önderler gördüm. Zinovyev'in eşi Lilina, Kuzey Komünü Toplumusal Plânlama Halk Komiseri, kısa saçlı, kurşuni gözlü, üniforma ceketi içinde tatlı ve zorlu bir kadın, bana 'Ailenizi birlikte mi getirdiniz?' diye sordu. 'Onları saraylara yerleştirebilirdim, çok güzel olduklarını biliyorum ne var ki ısıtmak olanaksız. Daha iyisi Moskova'ya giderdiniz. Biz burada, kuşatılmış bir kentte kuşatılmış kişileriz. Açlıktan ayaklanmalar başlayabilir, Finliler bize saldırabilir, Britanya saldırabilir. Tifüs öyle bir kırdı geçirdi ki, ölüleri gömmeye yetişemedik; neyse ki donmuşlardı. İşse istediğiniz kadar, o sebil!' Ve bana şevkle Sovyet'in başarılarını anlattı: Okul yapıları, çocuk merkezleri, emeklilere yardım, parasız sağlık hizmeti, tiyatroların hepsi açık... 'Her şeye karşın çalışıyoruz ve son saatimize kadar çalışmak zorundayız!' Daha sonra, hiçbir yorgunluk belirtisi göstermeden, nasıl zorlu bir çalışma içinde olduğunu gözlerimle gördüm.

Son günlerde askeri ana karargâh olan bir odada beni, Dış İşleri Halk Komiseri (Kuzey Komünü), siyah sakallı ve teni sarılaşmış bir aydın, Skolovski, karşıladı.

'Yurtdışında bizim hakkımızda ne diyorlar?'

'Diyorlar ki Bolşevizm eşkiyalıkla eşit.'

'Çünkü kimi şeyler var' diye dinginlikle yanıtladı. 'Kendiniz göreceksiniz, bizim için daha da öyle. Bir devrim olayında, çok küçük bir yüzde.' Bana, hiçbir şeyi küçültmeden, durumun ana çizgilerini çizdi: Devrim ölüyor, kuşatmayla boğuldu, karşı devrim karmaşası içinde içinden yıkılmaya hazır. O, acıyı açıkça gören bir adamdı. (1930'larda intihar etti.)

Sovyet'in başkanı, Zinovyev, tersine, olağanüstü yapmacık bir özgüvene sahip. Temiz traşlı, solgun, yüzü hafifçe şiş, Merkez Komite'de Lenin yandaşlarının uzun süredir ayakta kalmalarına bakarak Rusya'nın gücünün doruğunda olduğunu çıkarıyor: Bununla birlikte bir gevşeklik izlenimi de var, hep pusuda. Bu onun kişiliğine damga vurmuş. Yurtdışında, Zinovyev denilince hemen terör geliyordu akla; ona bunu söyledim.

Gülümseyerek 'kuşkusuz' diye yanıtladı, 'onlar bizim halka özgü mücadele yöntemlerimizi sevmediler.' Ve böylece, burjuvalardan alınan rehinelere karşılık olarak Konsolosluk Kurulunca ona

gönderilen yeni temsilcileri de anlatmış oldu. Onları ötede beride kimi işlere gönderdi: 'Biz bitkin olsaydık, bu efendiler çok mutlu olurlardı, olmazlar mıydı?'

Konuşmamız, ilke olarak, Batılı ülkelerdeki kitle duyarlılığına geldi. Ben, çok büyük olayların olgunlaştığını ancak yönetimin hantal, kekeme ve kör olduğunu söylüyordum; öyle ki, özellikle de Fransa'da uzun bir zaman için devrimci, ani bir gelişme beklenemezdi. Zinovyev, alçak gönüllü, sevecen gülümsedi. 'Marksist olmadığınız için böyle söylemeniz kolay. Tarih yarı yolda duramaz.'

Maksim Gorki beni çok sıcak karşıladı. Gençliğinin açlık yıllarındaydı, Nizhni-Novgorod'da annemin ailesiyle tanışmıştı. Kronverski Prospect'deki, kitaplar ve Çin işi elsanatı parçalarla dolu apartmanı bir sera kadar ılık gibiydi. Kendisi kalın gri süveteri içinde bile üşüyordu, 30 yıldır tüberkülozla uğraşıyordu ve hâlâ öksürüyordu. Uzun, zayıf ve çıkık kemikli, geniş omuzlu ve çökük göğüslü, yürürken biraz kamburumsuydu. Sağlam yapılı ama kansız, bedeni sanki başı için bir destekmiş gibi görünüyordu. Başı sıradan bir Rus başı, kemikli ve çukurlu, çıkık elmacık kemikleri, ince dudaklı büyük ağzı enli ve sivri profesyonel koku alıcı burnuyla çirkin sayılırdu. Ölü gibi yüzü, kısa, dik bıyıkları altında, sürekli üzüntü ya da daha çok, öfkeyle karışık bir acıyı çiğniyordu. Çalı gibi kaşları kolayca çatılıyor ve büyük kurşun renkli gözleri olağanüstü bir irade gücü kazanıyordu. Bilgi ve insanca yorumla, insanlık dışı davranışları derinliğine araştırıp belirleme, hiçbir zaman yalnızca görünüşte kalmamaya, kendisine söylenen yalanları hiç hoşgörmemeye ve hiçbir zaman kendi kendini aldatmamaya susamıştı. Onu, devrimin, hemen hemen en yüce, en dürüst, en acımasız tanığı olarak gördüm ve o benimle bu sıfatla konuştu.

Bolşevikler hakkında acı konuşuyordu: Onlar 'Yetke ile sarhoş' 'Rus halkının doğasından gelen anarşi ve şiddetine kenetli' ve 'yeni baştan kanlı zorbalık başlatan'lardı; buna karşın, önderler arasındaki kimi namuslu adamlar sayesinde 'yalnızca karışıklıkla yüzyüze' idiler. Gözlemleri hep olaylardan başlıyordu. İyice düşünülmüş genellemelere dayanan moral bozucu anekdotlardan.

Fahişeler ona, sendika kurma hakkı istemiyle bir temsilci heyet gönderiyordu. Cezaevlerinde tutuklu bulunanların kaderi bütünüyle iğrençti. Açlık, kitleleri zayıflatıyor ve ülkenin beyinsel gelişimi çarpılıyordu. Şimdiki durumda, devrim rejiminden yana olmak zorunluydu çünkü yabanıllık patlaması daha az olmayacak, bir kırsal kesim karşı devrimi korkusu vardı. Alexei Maximovich, ülkenin uzak bölgelerinde korkunç işkencelerin yeniden başladığını anlattı; karnı

bıçakla yarıp, bağırsakları çekip çıkararak onları yavaş yavaş bir ağaca dolamak gibi. O, bu işkence geleneğinin *The Golden Legend*'in[1] okunduğu zamanlardan beri korunduğunu düşünüyordu.

Görüştüğüm Komünist olmayan (yani Bolşevik karşıtı) aydınlar da aşağı yukarı aynı genel tabloyu çizdiler. Bolşevizmin bittiğini, kıtlık ve terörle tükendiğini kırsal kesimdeki bütün köylülerin, bütün aydın sınıfın ve işçi sınıfının büyük çoğunluğunun karşı çıktığını düşünüyorlardı. Bunu söyleyenler Mart 1917 Devrimine coşkuyla katılan sosyalistlerdi. Aralarındaki Yahudiler soykırımım yaklaşan terör içinde yaşıyorlardı. Hepsi toplu kıyımla dolu, karmaşa bekliyorlardı. Kurucu Meclis'in dağıtılması ve Devrimin başlangıcındaki *Hingleize Kardeşlerin* idamı (ya da öldürülmesi) ve bir hastanede, liberal milletvekilleri Shingarev ve Kokoshkin öldürülmesi gibi cinayetler bir çileden çıkışı başlattı. Kronştadt denizcileri gibi gösteri kışkırtıcılarının şiddet eylemleri iyi niyetli insanların sevecen duygularını öylesine kırdı ki, bütün eleştiri güçlerini yitirdiler. Bu aşırılıklar, hangi asılan, aşağılanan, acımasızca ezilen, misillemeyle tehdit edene karşı hazırlanmıştı? Öteki yan yenseydi sanki daha mı hoşgörülü olurdu? Dahası, Beyazların egemen oldukları bölgelerde yaptıkları neydi? Ben, duygulu bir Parlamento'nun yönettiği ve idealist bir Basın'dan (kuşkusuz, kendileri) esinlenen bir aydınlar demokrasisi düşlerine ağlayan aydınlar arasındaydım. Onlarla yaptığım her konuşmada, tarihin acımasızlığıyla yüz yüze gelindiğinde, onların haksızlığına inanıyordum. Onların demokrasi sorunlarının, iki ateş arasında (bu iki fesat arasında demekti) bulunduğu 1917 yazında sona erdiğini gördüm ve bana açıkça öyle geldi ki, Bolşevik ayaklanması bu noktada gücü ele geçiremeseydi, subay örgütlerince desteklenen eski generaller fitne takımı, kesinlikle aynı şeyi yapacaktı. Rusya, Kızıl Terör'den ancak Beyaz'a ve gerici proleter diktatörlüğe katlanmakla kurtulabilirdi. Sonuçta, Bolşevik karşıtı aydınların en saldırgan gözlemleri bana ancak, Bolşevizmin ne kadar gerekli olduğunu açıklayabildi.

Moskova, eski İtalyan ve Bizans mimarisi ile, sayısız kiliseleriyle, çok yağan karıyla, karınca yuvası gibi insanlarıyla, büyük kamu daireleriyle, yarı kapalı pazarlarıyla, perişan ama renkli, çok geniş alanları kaplar: Moskova, Petrograd'tan biraz daha iyi yaşıyordu sanki. Burada, Konseylerin tepesinde Komiteler ve Komisyonların tepesinde Yönetim Kurulları kurulmuştu. Bana, zamanın dörtte üçünü yaşama geçmeyecek projeler için harcayan, çoğunlukla boşuna bir işlev gibi görünen bu örgütten hemen, alabileceğim en kötü

1. *The Golden Legend* (Altın Söylence): On üçüncü yüzyıl 'Azizlerin Yaşamları'.

izlenimi aldım. O, daha şimdiden, genel perişanlık ortasında, namuslu çalışmadan çok yaygaracı, bir yığın bürokratı besliyordu. Levazım bürolarında insan, incelikli beyefendiler, güzel ve kusursuz pudralanmış daktilo kızlara, süslemeler altında ezilmiş şık üniformalara rastlıyordu; Artık açlığın sonuna dayanan sokaktaki adama ters düşen bu şıklık içindeki herkes sizi, en küçük bir şey için ve en küçük bir nedeni olmadan yüz geri edip bürodan büroya gönderiyordu. Otelde, yani 'Sovyetler Evi'nde bir oda ya da bir tren bileti elde etmek için Lenin'e telefon eden devlet dairesi üyelerine tanık oldum. Merkez Komitesi sekreterliği bana pansiyonlar için birkaç bilet verdi. Ama hiçbirini elime geçiremedim, çünkü dolap çevirmek biletten daha gerekliydi.

Menşevik önderler ve belli anarşistlerle karşılaştım. Her ikisi de, Bolşevik hoşgörüsüzlüğünü, devrimciler arası fikir ayrılığına herhangi bir hak tanınmamasını ve terörün yayılmasını şiddetle eleştiriyorlardı. Ne var ki, hiçbir grubun önerecek sağlam bir seçeneği yoktu. Menşeviklerin geniş okuyucusu bulunan bir günlük yayınları vardı; yenilikte rejime bağlılıklarını ilan etmişler ve yasallıklarını yeniden kazanmışlardı. Çeka'nın ortadan kalkmasını istiyorlardı ve Sovyet demokrasisine geri dönüşe övgüler diziyorlardı. Bir anarşist grup, özgün komünler federasyonu düşüncesi için kamu yoklaması yapıyor; ötekiler kıtlığın her ne kadar ilerleyişini engellediğini kavrıyorsa da yeni ayaklanmalarda gelecek olmadığını da görüyorlardı. 1918 Sonbaharına doğru, anarşist Kara kolcu önderlerin, kendilerini, Moskova'yı ele geçirip geçirmemeyi tartışacak güçte hissettiklerini öğrendim. Novormirski ve Borovoy çekinilecek güçler üzerinde çoğunluğu kazanmışlardı. 'Kıtlık üzerine ne yapıldığını bilmiyorduk' diyorlardı. 'Bırakın Bolşevikler tükensin ve Komiserler Diktatörlüğünü mezarına götürsün. Sonra bizim sıramız gelecek!'

Menşevikler bana, hayranlık duyulacak derecede akıllı, namuslu ve Sosyalizm'e adanmış, ama tamamıyla olaylara kapılmış gibi göründü. Onlar, işçi sınıfı demokrasisi sağlam ilkesini temsil ediyorlardı ama, demokratik kurumların hiçbir işlevine izin vermeyen kuşatma sahnesinin ölümcül tehlikeyle dolu durumu içinde. Sertlikleri de, düşünceleri sevimsizleşmiş, uzlaşma partisi olarak yabanıl yenilgilerinden kaynaklanıyordu; bir kara yıkım gelmesini bekledikleri için rejimi destekleme bildirileri yüzeysel bir saygınlık buldu. Bu arada ben, Moskova'da Bolşevik önderlerden yalnız, – Cumhuriyet yönetiminin güncel anahtar noktası – Bütün Birleşik Sovyetlerin Yürütme Komitesi Sekreteri, Aveli Yenukidze'yi gördüm. O, mavi gözlü, güçlü, sevecen, aydınlık yüzlü bir Gürcü idi. Doğma büyüme

dağlı davranışlı göbekli ve heybetliydi. Sokulgan, nükteli ve gerçekçi, Petrograd'ta Bolşevikler gibi çarpıcıydı.

'Bürokrasimiz bir rezalet, buna kuşku yok. Petrograd daha sağlıklı diye düşünüyorum. Hatta size, Petrograd'ın özel tehlikelerinden korkmadıysanız, orada yerleşmenizi öneririm. Burada, eski Rusya'nın bütün kepazeliklerini yenileriyle birleştiriyoruz. Petrograd cephe ileri karakoludur.'

Gorki,'Evrensel Yazın' yayınevinde onunla çalışmamı önerdi ama ben orada yalnız Boccacio, Knut Hamsun ya da Balzac çevirileri yaparak günlük yaşamdan kurtulmaya çalışan, yaşlı ya da yaşama küsmüş aydınlarla karşılaştım. Kararımı vermiştim: Ne Bolşeviklere karşı ne de yansızdım; eleştirel duygu ya da düşünceden vazgeçmeden bağımsızca da olsa, onlarlaydım. Birkaç önemli noktada yanılıyorlardı: Hoşgörüsüzlüklerinde, inançlarındaki durağanlıkta, yönetime ilişkin merkezcilik ve teknik eğilimlerinde. Ama, insan, ruh özgürlüğü ve özgürlük ruhuyla onlara karşı çıkacak bile olsa onlar arasında ve onlarla olmalıydı. Ne de olsa bu belalar, kuşatma ve kıtlık, iç savaşla gelmişti ve sağ kalmayı becerirsek çaresi de gelebilirdi. Rusya'dan ilk mektuplarımdan birinde 'Devrim dışında kalmayı uğraş edinmemeye ve öldürücü tehlike geçtiği an yeni rejimin kötülükleriyle mücadele edecek olanlarla birleşmeye karar verdim...' diye yazdığımı anımsıyorum.

Halk eğitim kulüplerine kılavuz, İkinci Bölge okulları için denetmen, Petrograd milisi için konferans yardımcısı vb. olan Petrograd Sovyeti'nin organı Severnaya Kommuna'nın (Kuzey Komünü) kadrosundaydım. Kadrolara kıran girmişti ve işe boğulmuştum. Bu etkinlikler bana, şasılacak biçimde düzenli bir karmaşa içinde, bugünden yarına yaşama aracı oldu. Akşamları tarih ve 'siyasi bilgiler' (ya da, hep denildiği gibi 'siyasi dilbilgisi') dersleri verdiğim yedek erler, eğer ders ilginç geldiyse bana bir parça kara ekmek ve bir ringa balığı verirlerdi. Sonu gelmeyen sorular sorma mutluluğu içinde bana, kentin karanlık sokakları boyunca, ponsiyonumdan yukarıya, herhangi bir kimsenin gizlice girebildiği küçük bölmeme kadar eşlik ederlerdi; ve biz hep, Opera Binası önünde kanlar içinde ölmüş bir at leşi üzerinden geçerdik.

Üçüncü Enternasyonel Moskova'da toplanmak üzereydi (1919, Mart) ve Yürütücü Başkanlığa Zinovyev önerilmişti (Gerçekte Lenin'in önerisiydi). Yeni yönetim biçiminde ne görevliler ne de memurlar yönetimdeydi. Parti üyesi olmadığım halde, Zinovyev, yönetimini düzenlemem için ağız aradı. Rusya'da yaşam konusunda bilgim sınırlıydı, böyle bir sorumluluğu üstlenmeye istekli değildim.

Birkaç gün sonra Zinovyev bana 'Yetkin bir adam buldum, onunla gerçekten iyi geçineceksiniz...' dedi; ve böylece de isteğini ortaya koymuş oldu. Benimle aynı nedenlerle, tam zamanında gelen Vladimir Ossipovich Mazin'le tanışmaya gittim, partiye yeni katılmıştı.

Rus Devrimi gücün hemen hemen şiddetle merkezleşmesi ve seçkinlikle bireyciliğe tiksintisinden dolayı, en azından ünlenenler kadar çok sayıda birinci sınıftan insanı bilinmezliğe itti. Mazin bana, bütün bu büyük ama hemen hemen bilinmeyen kişilerin en dikkate değer olanlarından biri olarak görünüyor. Bir gün Smolny Enstitüsü'nün kocaman bir odasında, ancak sağlanmış bir masa ve iki sandalye ile, yüz yüze geldik, ikimiz de oldukça anlamsız giyimliydik. Ben hâlâ, bir Kazak'ın armağan ettiği koyun derisi bir başlık ve kısa, Batılı işsiz kılığında, yıpranmış bir üstlük giyiyordum. Mazin, dirsekleri eprimiş eski, mavi bir üniforma vardı; sakalı üç günlüktü, gözleri beyaz metalden modası geçmiş gözlükle çevrilmişti, yüzü uzamış, kaşları kendini beğenmiş ve cildi, şiddetli açlıktan gevşemişti.

Bana, 'Pekâlâ' dedi 'Demek ki biz yeni Enternasyonalin Yöneticileriyiz. Gerçekten gülünç!' Ve bu çıplak masa üzerinde pürüzlü mühür taslakları çizmeye başladık, çünkü başkan için ivedilikle bir mühür gerekiyordu: Dünya Devriminin mührü, ne az, ne çok! Amblemin de dünya olmasına karar verdik.

Aynı kaygı, kuşku ve güven noktalarında birleşen arkadaşlardık. Yoğun çalışmamızdan kendimize, otorite, terör, merkezileşme, Marksizm ve dine aykırılık sorunlarını birlikte incelemek için dikkatle harcanan birkaç dakika ayırdık. İkimiz de dini düşüncelere karşı çıkmaya çok eğilimliydik. Ben Marksizme katılmaya başlıyordum. Mazin oraya cezaevindeki kişisel deneyimi yoluyla varmıştı. Bu kanılarla eski moda bir özgürlükçü yüreğini ve çekilgin doğasını birleştirmişti.

1905'de bir delikanlıyken 22 Ocak devrim gününde o, St.Petersburg sokaklarında işçi sınıfı ricacılarının kanının aktığını gördü. Kazaklar, sert kıllı kamçılarıyla insanları kamçılarken, bir anda patlayıcı maddeler kimyası öğrenmeye karar verdi. Hemen 'tam' Sosyalist bir devrim isteyen, Maximalist grubun kimyacılarından biri oldu. Ilımlı bir liberal ailenin oğlu olan Vladimir Ossipovich Lichtenstadt, bombalar yaptı ve onları, subay gibi giyinip kendilerini öyle tanıtan ve bulundukları evle birlikte kendilerini de havaya uçuran üç arkadaşı ile 12 Ağustos 1906'da Başbakan Stolypin onuruna verilen bir galaya gönderdi. Bir süre sonra Maximalist'ler St.Petersburg'ta güpegündüz bir hazine kamyonuna saldırdılar. Lichtenstadt

ölüme mahkum oldu, sonra bağışlandı; Schlüsselburg[2] cezaevinde on yıl yattı, bunun çoğu, Sovyet sanayileşmesinin düzenleyicilerinden biri olan Gürcü Bolşevik Sergo Orjonikidze ile aynı hücrede geçti. Lichtenstadt, cezaevinde bilimsel düşünce üzerine bir kitap yazdı, bu sonradan yayımlandı (*Goethe and the Philosophy of Nature* – Goethe ve Doğa Felsefesi) ve Marks'ı inceledi.

Başka bir mahkum, çok sevdiği bir arkadaşı, öldükten sonra Lichtenstadt, onun adını aldı ve onun örneğine bağlı kalmak için kendisine Mazin dedirtti. Bir Marksist olarak, başlangıçta demokrasi için Menşevikti, sonra onların en etkin, en yaratıcı ve en tehlikeli kanadına Bolşevik Parti'ye girdi. Bir öğrenci ruhu, şeytansı görünümü içinde çocuksu açık yürekliliğiyle büyük kitaplara ve birkaç gereksinime ilgi duyuyordu. Karısını görmek için onbir yıl beklemişti; şimdi de onu ondan Güney Cephesi ayırıyordu. Bana tekrar tekrar 'Yanlışlık Devrimde' diyordu 'boğuşma eylem ülkesinde olmalıydı.'

Yaşamlarımızı telefonlar, otomobil vızıltıları içindeki koskocaman dingin kentin çevresinde sürüklenerek, basımevlerine el koymak, kadro seçmek, tramvaylarda bile provaları düzeltmek, Ticaret Bakanlığı ve Devlet Bankası basımcılarıyla kâğıt için uzlaşmak, iğrenç bir şeyden, ölümcül bir yanılgı ya da bir acımasızlık örneği, haberdar edildiğimiz zaman (ki bu, hemen her gün oluyordu) Çeka'ya ya da uzak banliyolardaki cezaevlerine koşmak ve akşamları Zinovyev ile görüşmek için harcadık. Baş görevliler olduğumuz için, bodrum katına yerleştirilmiş makineli tüfeklerin korumasında Parti militanlarının en güvenilir olanlarının kaldığı, önde gelen 'Sovyet Evi', Hotel Astoria' da kalıyorduk. Karaborsadan, pirelerinden arınmış, içi kürk astarlı bir binici ceketi edindim, bana olaganüstü görünmüştü. Eski Avusturya – Macaristan Elçiliği'nde, yeni kadromuzdaki yoldaşlar için çok iyi durumda, Habsburg görevli giysileri bulduk. Olağanüstü ayrıcalıklıydık ve her ne kadar burjuvazi kamulaştırılmış ve artık düşünülebilir her spekülasyona alışmış idiyse de biz olduğumuzdan daha iyi yaşıyorduk. Kuzey Kömünü Yönetimi için ayırılmış masada her gün yağlı çorba ve sık sık, azıcık bozulmuş ama hâlâ lezzetli at eti buluyorduk. Müsteriler arasında Zinovyev, Merkez Komite'den Yevdokimov, Petrograd Komitesi'nden Zorin, Çeka Başkanı Bakayev, kimi zaman Merkez Komite Sekreteri Helena Stassova ve arada bir de o zamanlar pek tanınmayan Stalin vardı. Zinovyev, Astoria'nın ilk katındaki bir dairede kalıyordu.

2. Schlüsselburg: (Petrokrepost) ya da 'Petro'nun Kalesi' olarak da bilinir, Petrograd'dan Neva Irmağı'na doğru kırk mil kadar uzakta, siyasi tutuklular için korkunç bir cezaevi.

Olağanüstü bir ayrıcalık olarak bu diktatörler oteli hep ılık tutuluyordu ve çalışma hiç durmadığı için bütün gece ışıl ışıl aydınlıktı; böylece halkın karanlık mahalleleri üzerinde koca bir ışık kütlesi oluşturuyordu. Doğal olarak, akıl almaz bir konfor içinde olduğumuz, hatta *corp de ballet'den* sanatçılarla, içki âlemleri yaptığımız ayrıntılarıyla anlatılıyordu. Bütün bu süre içinde Çeka'nın Bakayev'i, çizmeleriyle hep yanımızda dolaştı. Yönetim görevlisi olarak özel öğünlerime karşın, Fransa'dan getirdiğimiz küçük servetlerimizle alış veriş yaptığımız iğrenç karaborsa dalavereleri olmasa açlıktan ölebilirdik. Devlet kitaplığının kurucusu ve müdürü ve Sovyet Yönetici üyesi, Zinovyev'in kayınbiraderi dostum Yanov'un en büyük oğlu gözümüzün önünde açlıktan öldü. Bu arada mal ve zenginlik peşinde görülüyorduk ama bir yandan da Devlet'in sıkı denetimi altındaydık. Aylığımız 'Komünist tavanı' ile sınırlıydı, kalifiye bir işçinin ortalama ücretine eşit: Bütün bunlar olurken, bugün artık hatırlanmayan büyük adam yaşlı Leton Bolşevik, Peter Stuchka[3], Sovyetleşmiş Letonya'sında, Parti Komitesi'nin Yönetimde olduğu, tam anlamıyla eşitlikçi bir rejim kurdu; bu Yönetim'in üyeleri hiçbir maddi ayrıcılıktan yararlanmıyordu. Votka, her ne kadar yoldaşlar, mısırdan evde çekilmiş seksen derecelik korkunç bir alkol biçimindekini köylülerden elde ediyorlardıysa da, yasaktı.

Telefon benim kişisel düşmanım olmaya başladı; belki de onun için, ondan hâlâ tiksinti duyarım. Bana, her saat, tutuklananları, çok yakın idamları ve haksızlıkları haber veren ve Tanrı aşkına hemen araya girmem için yalvaran, paniğe kapılmış kadınların seslerini ulaştırıyordu. Kızıl tutsakların Beyazlar tarafından ilk toplu kıyımından Volodarski ve Uritski'nin[4] öldürülmeleri ve Lenin'e girişimden (1918 yazı) beri, tutuklama alışkınlığı ve çoğu kez, tutukluların idamı genelleşmeye ve yasal olmaya başlamıştı. Kuşkulanılanları, daha şimdiden kitle halinde tutuklayan Çeka (vurgunculuk, asker kaçakları ve karşı devrime karşı Olağanüstü Baskı Komisyonu)

3. Peter İvanovich Stuchka (1865-1932) Letonya Marksist hareketinin kurucusu, sonradan önde gelen bir Sovyet hukukçusu. 1903'de Bolşevik Adalet Halk Komiseri (1917-18), Letonya Sovyet Yönetimi'nin Başkanı (1918-19), R.S.F.S.R'nin Adalet Halk Komiseri Yardımcısı (1921) ve 1923'den ölümüne kadar R.S. F.S.R'nin Yargıtay Başkanı oldu. Sovyet yasa kuramı üzerine birçok kitap yazdı.

(4) V.Volodarski (1891-1918): Bolşevik konuşmacı ve Petrograd Basın Propaganda ve Agitasyon Komiseri. Haziran 1918'de bir Toplumsal Devrimci terörist tarafından öldürüldü. Moisei S.Uritski (1873-1918): 1917'de Bolşevik ve Ekim ayaklanmasını yöneten Devrimci Askeri Komitenin üyesi; 1918'de 'Solcu Komünist'; bir Toplumsal Devrimci tarafından öldürüldüğü zamana kadar Petrograd Çeka'sının Başkanı.

onların yazgılarını, Parti'nin resmi denetimi altında, ama gerçekte kimsenin bilgisi olmadan, bağımsız olarak saptama eğilimindeydi. O, *in camera*(çok gizli) raporlar ve askeri gizlilikte korunmuş, Devlet içinde devlet olmaya başlamıştı. Parti, acımasız ama mert, gerçek bir idealist avurdu avurdunda Engizisyon Yargıcı profilli, eskinin mahkûm Dizerjinski gibi namuslu adamlarla onu budamaya çabalıyordu. Güzel alın, kemikli bir burun, derbeder bir sivri sakal ve yorgun, gösterişsiz bir yüz ifadesi. Ne var ki Parti, bu nitelikte birkaç adama oysa birçok Çeka'ya sahipti: Bunlar adamlarını onların psikolojik eğilimlerine göre, yavaş yavaş ayıklıyorlardı. Kendilerini bu 'İç Savunma' görevine seve seve ve inatla bağlayan tek özellikleri kuşku, yaşamı zehir etme, şiddet ve sadizm ile karakterize ediliyordu. Çoktandır süren toplumsal aşağılık kompleksi ve Çarlık cezaevlerinde çekilen acıların, aşağılanmaların anıları onları büsbütün yoldan çıkardı. Mesleki yozlaşma hızla etkilediğinden Çeka'lar, fesat odağı olduğu için kanunsuz olarak her yerde fesat görme eğilimindeki baştan çıkmış adamlardan oluştu.

Bence Çeka, Bolşevik önderlerin komplolar, kuşatmalar ve dıştan karışmalarla akıllarının başlarından alındığı günlerde yaptıkları en ağır ve en yapılmaması gereken yanlışlardan biri. Devrimci mahkemeler, gün ışığında işleyerek (özel durumlardaki gizli oturumlar dışında) ve savunma hakkı tanınarak, çok daha az kötüye kullanarak ve böyle bir ahlaki yozlaşma içine düşmeden aynı etkiyi sağlayabilirdi. Engizisyon yöntemlerine dönmek bu kadar gerekli miydi? 1919'un başlarında Çeka'lar bu psikolojik bozulma ve çürüme karşısında hiçbir dirençleri yoktu. Bir olay biliyorum ki, Dizerjinski, onda 'yarı kokuşmuş' yargısına vardı ve en kötü Çeka'cıları öldürmek ve ölüm cezasını olabildiğince hızla ortadan kaldırmaktan başka çözüm göremedi. Bu arada, bütün Parti, yenilecek olurlarsa toplu kıyıma uğrayacaklarını içten içe bilmenin güveni içinde yaşadığından, Terör sürüyordu; ve dağıtma herhalde, bir haftadan bir sonrakine kalıyordu.

Her cezaevinde, Çeka'cılar, yargıçlar, her türden polis, haberciler ve cellatlar için yedek yerler vardı... Nagant tabancalar kullanan cellatlar varlıklarını genelde kendilerini öldürerek sona erdiriyorlardı. Onlar içmeye, ötede beride dolaşmaya başlar, hiç kimsenin beklemediği bir anda, ateş ederlerdi. Bu tür olayların birkaç tanesinden haberim oldu. Chudin'in korkunç durumundan da haberliydim. 1905 modeli bir devrimciyse de hâlâ genç, çapkın bakışlarını burundan sıkma gözlüklerinin yumuşattığı, uzun, kıvırcık saçlı delikanlı, Chudin bir derste tanıştığı bir kıza âşık olmuştu. Kızla birlik-

te yaşamaya başladılar. Birkaç dolandırıcı sözümona kurtarmak adına, aslında daha çok kuşku sağlayacak kimi gerçek vurguncular adına aracı olmak için üzerlerine baskı kurdular. Dizerjinski Chudin'i, sevgilisini ve dolandırıcıların hepsini vurdurdu. Chudin'in dürüstlüğünden kimsenin kuşkusu yoktu; her yerde aynı acı korku vardı. Yıllar sonra yoldaşlar bana 'o gün aramızdaki en iyi adamı vurduk' dediler. Kendilerini hiçbir zaman bağışlamadılar.

Neyse ki, Parti'nin demokratik yaklaşımı belli gaflara karşı, Çeka ile araya kolayca dürüst militanlar yerleştirmeye hâlâ yetecek güçteydi. Aralarında, Olağanüstü Komisyon'un Başkanı Ivan Bakayev'de olmak üzere, Astoria'da yaşayan Çeka önderlerinden dolayı bunu yapmak benim için daha da kolaydı. Bakayev, bir Rus köyü akardioncusunun savruk görünümünde, otuz yaşlarında, yakışıklı bir adamdı; gerçekten de tıpkı bir çalgıcı gibi, yakası işli ve renkli pervazlı bir iş gömleği giymekten hoşlanırdı. Korkunç işini yaparken yan tutmayan bir irade ve titiz bir uyanıklık gösterirdi. Birinde başarılı olamadıysam, hem gülünç hem acınası koşullardaki birkaç kişiyi kurtardım. Bu çerçevede, adı sanırım Nesterenko olan, Fransız kadınla evli bir görevli, Kronstadt'la Lindquist komplosuyla ilgili olarak tutuklanmıştı. Bakayev bana, dosyayı yeniden gözden geçireceğine söz verdi. Yeniden karşılaştığımız zaman gülümsüyordu: 'Ciddi değil, onu hemen salıvereceğim' Bu iyi haberi sanığın kızına ve karısına bildirmekten kıvanç duydum.

Birkaç gün sonra Bakayev, Smolny'de şakalaşarak, odadan odaya geçiyordu. Beni gördüğü zaman, yüzü sarardı: 'İş işten geçti, Victor Lvovich! Ben uzaktayken vurdular zavallıyı.' Çaresiz ellerini iki yana açarak, bir sonraki işe geçti.[5]

Bu tür şoklar çok sık olmuyordu ama bizim için Terör daha çoktu. Peter Paul Kalesi'nde rehine olarak tutulan uzaktan akraba bir teğmeni ben kurtardım. Bana, bırakıldığına ilişkin kâğıtlarını geri vermediklerini anlatmaya geldi. 'Git onları geri iste' dedim. Gitti ama yıldırımla vurulmuş gibi döndü. 'Bir görevli bana bir çözüm fısıldadı 'Kâğıtlar için baskı yapma, son on gündür vurulduğun bildiriliyor'. Konuya üzülmekten vazgeçmişti.

Çeka'da sık sık, aklımda 'büyük arabulucu' adını verdiğim adam, Maksim Gorki ile karşılaşıyordum. Onun çabaları, Zinovyev ve Lenin'i kıvrandırırdı ama istediğini her zaman elde ederdi. Güç

5. Petrograd Çeka'sı Başkanlığı döneminden sonra, Bakayev güney doğu Rusyada benzer bir göreve gönderildi (1920). Daha sonra, önde gelen bir Zinovyev Muhalifi üyesi olarak ölüme mahkûm edildi ve 1936 'On altılar Duruşması' sonucunda öldürüldü.

durumlarda onu yardıma çağırıyordum ve araya girmeyi hiç geri çevirmedi. Ama, *Communist International* gazetesinde yazdığı halde, biraz aşırı tarzda Zinovyev ile yoğun tartışmaları eksik değildi, bir keresinde bütün öfkesi bana patladı. O gün Zinovyev ile bir tartışmadan geliyordum. Gorki 'bana bir daha bu hayvandan söz etme; ona deki işkenceleri insanca görünümü için yüz karasıdır!' diye bağırdı. Kavgaları, Petrograd, yeni, ölümcül bir tehlikeye uğrayıncaya kadar sürdü.

1919 İlkbaharı, beklenen ve şaşırtıcı olaylarla başladı. Nisan başında Münih bir Sovyet rejimi edindi. 22 Martta Macaristan Kont Karolyi'nin burjuva yönetiminin çekilmesinden sonra, tam bir Sovyet Cumhuriyeti oldu. Budapeşte'ye Lenin ve Zinovyev tarafından gönderilen Bela Kun cezaevinden çıkıp iktidara geldi. İç Savaş cepheleri önemini yitirdi. 1 Mayıs'ta General Hoffmann tarafından alınan Münih'in düşmesi bile, Orta Avrupa, Bohemya, Italya ve Bulgaristan'da beklenen devrimci zaferlerle karşılaştırıldığında şimdi daha önemsiz görünüyordu. (Her ne kadar Münih'deki kıyım, terörist ruh halini güçlendiriyor ve Kızıl tutsakları diri diri yakan Amiral Kolçak birliklerinin Ufa'da yaptığı acımısızlıklar, son günlerde Çeka'cılara, daha büyük bir insanlık aşaması umudundaki Parti üyeleri karşısında, üstünlük sağlıyorduysa da.)

Enternasyonal Yürütme Kurulu, Angelica Balabanova'nın sekreterliğinde Moskova'da toplanıyordu; aslında siyasi denetim, sık sık Karl Radek ve Buharin'e danışan Zinovyev tarafından Petrograd'tan yürütülüyordu. Yürütme Kurulu Petrograd'ta da bir oturum yaptı, bu Finliler (Sirola gibi), Bulgarlar, Macaristan Sovyeti temsilcisi Rudnianski ve Volga Almanı Klinger tarafından ayarlanmıştı ben bu toplantılarda bulundum, hâlâ partiye katılmış olmadığım halde kısa bir süre için eski başkentin askeri valisi olan anarşist William Shatov'un da çağırıldığını anımsıyorum. Burada, yabancı devrimcilerle karşılaştırıldığında, Rusların üstünlüğü beni şaşırttı: Bu, çok açıktı; Zinovyev'in iyimserliğini ürkütücü buldum. En ufak kuşkum yoktu. Avrupa Devrimi, yolundaydı ve hiçbir şey durduramazdı. Şimdi onu, toplantının sonunda, kravat yerine taktığı küçük, püsküllü ipek kordonuyla oynayarak, çok iyi bildiği, gülücüklerle süslü, şu ya da bu çözüm üzerinde, 'Yeter ki yeni devrimler gelip, gelecek haftalara ilişkin plânlarımızı bozmasın!' diyerek, ayarlı ses tonuyla konuşurken görür gibi oluyorum.

Hava olağanüstüydü ve gecelerimiz bembeyaz. Sabahları, Neva kanalları, sarayların altın kuleleri ve ölmüş imparatorların atlı heykelleriyle bomboş alanlar üzerinde soluk mavi bir ışık uzanıyordu.

Askeri karakollarda yatıyor ve Alexander Herzen okuyarak, uzak demiryolu istasyonlarındaki nöbet görevimi teslim etmeye gidiyordum. Nöbetlerimizin oldukça azını kitaplar aldı. İnsanların evlerini araştırdım: Ev, ev Beyaz ajanı ve silah arayarak bölmeleri didik didik ettik. Bu sevimsiz işten kolayca kaçınabilirdim ama benim gideceğim yerde acımasızlık, hırsızlık ya da aptalca tutuklamalar olmayacağını bildiğim için seve seve gittim. Gök mavisi bir kanalı görmezden gelen yüksek yapıların çatılarında bir silahlı çatışma anımsıyorum. Adamlar baca çömleklerinin arkasından silahlarım bizden önce ateşleyerek kaçtılar. Çatı saçları üzerinde kayıyordum ve ağır tüfeğim beni sürüklüyordu. Kurtulduktan sonra adamlar sabahın üçünde bütün gizemli solgunlukları içinde gibi görünüyorlardı ama ben hazineme kentin unutulmaz bir görünümünü katmıştım.

Kent, aslında, bir *mujik* gibi kaba, kıvırcık kırçıl saçlı, yaşlı bir denizci olan Grigori Yevdokimov aracılığıyla korunmuştu. O kalın sesli içki düşkünü, hiçbir zaman umutsuz bir durumu kabul eder görünmedi. Kuru odun sağlanması bile iki günden çok süreceği için, Moskova - Petrograd demiryolunu işletmek olanaksız gibi göründüğü sıra onun 'Pekalâ, onlar yol üzerinde odun bulabilirler! Yolculuk yirmi saat sürecek, daha çok değil!' diye bağırdığını duydum. Silah bataryalarını Komünist Parti'den genç kızların dizdiği, Kentin ikinci savunma çizgisinin düzenleyicisi de oydu.

Denizcilerin Krasnaya Gorka kalesini alması için güncel işlemlere öncülük Bill Shatuv tarafından yürütülüyordu. Astoria'daki odasında, Filodaki kişileri kullanmanın en iyi yöntemleriyle ilgili bir toplantıda bulundum. Shatov, bu neşeli delikanlıların, onlara arasıra bir kutu konserve aşırabildikleri için, kızlar tarafından en çok beğenilen, garnizonun en iyi beslenip en iyi barındırılanları olduğunu açıkladı; bundan dolayı onların hiç biri birkaç saatten çok çarpışmaya hazırlıklı değildi; aslında onları ilgilendiren gemilerinde rahat bir uyku çekmekti. Birisi, onlar bir kez karaya çıkarıldıktan sonra gemilerin sözde uygun bir nedenle uzaklaştırılması gerektiğini ima etti. Geri çekilme aracı bulunmayınca cepheyi yirmidört saat tutarlardı!

Bill Shatov tombulluk ve neşeliliğini korumayı nasıl beceriyordu? O, Amerikalı iş adamları gibi temiz traşlı ve taze, dikkat çekici yüzüyle aramızdaki tek şişman adamdı. Kanadadaki sürgünler tarafından anarşizme dönmüş, canlı ve kararlı işçi sınıfı örgütleyicisi, Onuncu Kızıl Ordu'nun gerçek önderiydi. Cepheden her dönüşünde bize, Kızılları, Beyazlar ve Shatov'un kendisini albay sanarak, top ateşi altında övgü dolu bir söylev sunmak üzere ona gelen, bir

küçük kent belediye başkanının öyküsü gibi, anektodlar anlatırdı. Bill onu oracıkta yere yıkmıştı. 'Düşünün şimdi, budala, boynunda kocaman Çarlık madalyası taşıyordu!' 1929'da ya da daha da sonra Shatov, Türkistan–Sibirya demiryolunun yapımcısı oldu.

Birkaç ay geçici bir dinginlik yaşadık. Yaz bize anlatılması zor bir ferahlık getirdi. Kıtlık bile biraz azaldı. Moskova'ya sık sık geziler yaptım. Dairesel, çok yapraklı caddelerini, akşamları açık renk giysili, âşıklar kalabalığı dolduruyordu; akşam karanlığında aydınlatma çok azdı ve kalabalığın uğultusu alaca karanlıkta ve gece bastırdıktan sonra çok uzaktan duyulabilirdi. İç Savaştan askerler, gündüzün Sovyet bürolarında ambalaj yapan eski burjuva kızları, Milliyetçilerin, Yahudi halkı sistemli biçimde hayvan keser gibi kestiği Ukrayna'daki toplu kıyımlardan kaçanlar, Çeka'nın aradıkları, iki adımlık hücrelerinde güpegündüz plânlar yapan Simgeci ozanlar ve Fütürist ressamlar, yaşama koşarken görülebilirlerdi.

Tverskaya Sokağı'nda birkaç ozan kahvehanesi vardı; zaman, kimi görkemli şiirlerini yeni lâikleştirilmiş Passion Manastırı'nın duvarlarına yazmış, Sergei Yesenin'in ünlenmeye başladığı zamandı. Onunla salaç bir kahvede tanıştım. Parmakları arasında sigaraları, kalın mermerlere yaslanarak kavrulmuş yulaftan yapılma kahve içen, aşırı pudralanmış, aşırı boyanmış kadınlar; kolları kadınların bellerine dolanmış, kemerlerinde ağır tabancalarıyla, çatık kaşlı ve sımsıkı dudaklı, siyah deri giysili adamlar. Bu adamlar güçlükle yaşamanın ne olduğunu, kanın tadını, bedene çarpan bir merminin şaşılası acısını biliyorlardı ve bu, onları, sert görünümlü ve savaştaymış gibi birbirini itip kakan bu insanları, gizemli ve müzikal şiirlerin değerini bilir kılıyordu.

Yesenin'i ilk gördüğüm zaman, ondan hoşlanmadım. Yirmi dört yaşında, Moskova'nın karanlık köşelerinden baldırıçıplaklar, kabadayılar ve kadınlara karışmıştı, Sesi ayyaş gibi boğuktu, gözleri çok yorgun, yakışıklı genç yüzü şiş ve parlaktı, altın sarısı saçları şakaklarının çevresinde dalgalanıyordu. Muhteşem bir görünümü vardı yaşlı Simgeci ozanlar ona eşit gözle bakıyor, aydınlar kitaplarını alkışlarla kapışıyor ve sokaktaki halk onun şiirlerini mırıldanıyordu! Hepsine değerdi. Beyaz ipekli bir gömlek giyiyor, sahneye çıkıp doğaçtan konuşabiliyordu. Yapmacık davranışı, hesaplı inceliği, alkolik sesi, her şey beni ona karşı önyargılı yapmıştı; Bohem yaşam bozuntusu ortam, onun homoseksüelleri ve ekzotikleriyle, bizim militanların karışması beni hemen hemen tiksindirdi. Derken, her hangi biri gibi, insan ve çağın gizli derinliklerinden gelen bir şiirin, o iflas etmiş sesin olumlu gizemini bir anda kabullendim.

Oradan dönüşte, Mayakovski'nin, uzlaşmaya, Flea[6], Beyyaz generaller Lloyd George, Clemenceau ve şiş karınlı, silindir şapkalı, kocaman bir sigara tüttüren bir karakterle simgelenmiş kapitalizme karşı kışkırtıcı posterlerini yapıştırdığı, son yılın mermileriyle uzun çatlaklar edinmiş bir cam dolap önünde durmaya alıştım. Ehrenburg'un küçük bir kitabı ortalarda dolaşıyordu (Şimdi toplatılıyor): Devrimin önce sevinçle karşıladığı sonra çarmıha gerdiği *Prayer for Russia* (Rusya için Yakarı). Kamusal Eğitim Halk Komiseri, Lunaçarski, Moskova'nın dekorasyonu için Fütirist ressamlara tam yetki veriyordu; onlar pazarların birindeki satış bölmelerini dev çiçeklere dönüştürdüler. Büyük lirik gelenek şimdiye değin yazın çevreleriyle sınırlı kalmıştı, halka açık alanlarda yeni pazarlar arıyordu. Ozanlar, sokaklardaki çok büyük dinleyici kitlelerine seslenmeyi ya da yapıtlarını okumayı öğreniyorlardı; bu yaklaşımla onların kişisel tonları yeniden canlandı ve özentili anlatımlara güç ve coşku geldi.

Sonbahar yaklaşırken, biz ön cephe kenti Petrograd'ta, bu kez belki de ölümcül tehlikenin geri döndüğünü sezinledik, Ona, gerçekten alıştık. Estonya'da, Tallinn (Reval)'de Britanya'lı bir general, başına büyük bir petrol kapitalisti olan Mr.Liasinov'u yerleştirdiği, Rusya için geçici bir yönetim kurmuştu. Bu hiç tehlikeli değildi. Helsinki'de göçmenler Taşınabilir Değerler Borsası kurup, Çar'ın resmini taşıyan parayı kabul etmeyi sürdürdüler. (Bu da, biz onları zavallı budalalar için özellikle bastığımızdan, oldukça iyiydi). Burada da toplumsallaştırılmış girişimlerin paylarına ve Sovyet taşınamaz mallarına ihanet ediyorlardı; hortlayan kapitalizm daha çok yaşamaya çabalıyordu. Bu da pek tehlikeli değildi. Gerçekten tehlikeli olan Tifüs ve kıtlıktı. Estonya cephesinde Kızılların bölünmesi, bitler ve açlık moral bozucuydu. Yıkılmış siperlerde, bir deri bir kemik, parmağını oynatacak hali kalmamış kederli askerler gördüm. Soğuk güz yağmurları başladı ve savaş, umutsuz, başarısız, çizmesiz ve azıksız bu zavallı insanlar için kaygıyla yüklü olarak geldi; onlardan bir bölümü altı yıldır savaşıyordu ve barışı sağlamak için Devrim yapmışlardı! Kendilerini cehennemdeymiş gibi hissediyor olmalıydılar. *ABC of Communism* (Komünizm'in ABC'si) yakın gelecekte, dünya devrimine ulaşıldığı zaman onların toprak, adalet, barış ve eşitliğe sahip olacağını boşyere açıklıyordu. Bizim düşünce ayrılıklarımız soluk benizli umutsuzluk güneşi altında yavaşça eriyip dağılıyordu.

6. Mayakovski'nin, Moussorgski'nin ünlü şarkısı için parodisi. Mayakovski'nin yorumunda Flea, Denikin'dir.

En zararlı hareket İç Savaş'a girişmiş Kızıl ve Beyaz ordularla ötekiler arasında gelişiyordu. Bunlar adlarını, içlerinde barındıkları ormanlardan almışlardı: Yeşiller. Ne Komiserler ne de Generaller için çarpışmayı istemediklerinden bütün ordulardan kaçıp birleşiyorlardı: Bunlar yalnız İç Savaşın dışında bulunmak için yalnız kendileri için çarpışıyorlardı. Hareket bütün Rusya'ya yayılmıştı. Pskov bölgesi ormanlarında etkin Yeşil güçlerin on binlerin üzerine çıktığını biliyorduk. İyi düzenlenmiş, kendi genel kurmaylarıyla bütünleşmişlerdi . Kızıl Ordu'nun ulaşamadığı köylüler bunları barındırıyor ve destekliyordu. Generallerin kendi birliklerine beyaz ekmek verdikleri duyulduğundan beri düşmandan yana geçme olayları da artmıştı. Neyse ki, eski rejim subaylarının kast görüşü belayı yansızlaştırıyordu; apuletler takmakta, askeri selâm beklemekte ve zorunlu olarak 'Şerefiniz' diye nutuk atmakta, böylece geçmişin o pis kokularını yaymakta direndikleri için bizden kaçanlar, beslendikten sonra, yeniden kaçıyor ve eğer Yeşillere katılmamışlarsa, geri gelerek bağışlanmalarını diliyorlardı. Cephenin her iki yanında sayıları sürekli inip çıkıyordu.

11 Ekim'de General Yudenich komutasındaki beyaz ordu Yamburg'u ele geçirdi; gerçekte herhangi bir direnmeyle karşılaşmış sayılmazdı. Iskelet askerlerimiz yarıldı ve kaçtı. Bu berbat bir andı. General Denikin'in Milli Ordu'su Ukrayna'nın bütününü ele geçiriyor ve Orel'i almaya gidiyordu. Amiral Kolçak, karşı devrimin 'En yüce Başı', bütün Sibirya'yı denetliyor ve Şimdi Uralları tehdit ediyordu. Biritanya Archangel'i almıştı, orada babamın eski bir arkadaşı, en eski devrimcilerden biri, Chaikovski, Kızılların yargılanmadan vurulduğu 'demokratik' bir yönetime başkanlık ediyordu. Fransız ve Romenler bu Siyah (Anarşist) ordu tarafından Odessa'nın dışına sürülüyorlardı ama bir Fransız Filosu Karadenizdeydi. Macar Sovyeti yok olmuştu. Kısacası, bilanço çıkardığımız zaman Devrimin can çekişme noktasına yaklaştığı, beyaz askeri diktatörlüğün hızla egemen olabileceği ve bunun hepimizi asmak ya da vurmak anlamına geldiği kuvvetli görünüyordu. Bu içtenlikli kanı, yüreklilik-ğimizi kırmak yerine dayanma gücümüzü arttırdı.

Dostum Mazin (Lichtenstadt), Zinovyev ile birlikte yaptığımız bir görüşmeden sonra cepheye gitti. Ona 'Cephe her yerdedir' dedik 'Yakında, fundalıklar ya da bataklıklar dışında, herhangi bir şey başaramadan öleceksiniz. Adamlar, savaş için sizin gereksindiğinizden daha iyi donanmış ve sıkıntıları yok'. Ama o diretti. Sonradan yüzyüzeyken ve belki de yazgımız çizilmişken, yalnız kendi yaşamına birkaç aylık bir ferahlama sağlamak için, bundan böyle yararı

olmayan örgütleme, yayım gibi işleri yapmakta bir anlam görmediğini söyledi; o, bir saat içinde yığınla insan vahşet içinde ölürken, Smolny bürolarından, komitelerden, basılı yazılardan ve Hotel Astoria'dan ürküntü duyuyordu. Küçük şeyler üzerinde düşünmekten yoksun bu miyop aydının savaş hizmeti olsa olsa son on beş günle sınırlı diye düşündüm. Mazin-Lichtenstadt gitti ve bundan biraz daha uzun bir süre savaştı. Zinovyev, kuşkusuz, onu kurtarmak isteğiyle, Yudenich'in etki alanı dışında bulunun Altıncı Tümene siyasi komiser atadı. Altıncı Tümen ateş altındaydı, ezildi ve bozuldu; kalanlar kendi başlarına saçma sapan bir biçimde kaçtılar. Bill Shatov, bana, Mazin'in şaşırtıcı bir mektubunu gösterdi, şöyle diyordu: 'Altıncı Tümen artık yok, yalnızca, üzerlerinde denetim kuramadığım kaçan bir kalabalık var. Artık komuta yok. Siyasi görevlerimden sıyrılma ve bana özel bir tüfek verilmesini istiyorum'.

Shatov, 'Çıldırmış' diye bağırdı, 'bütün komiserlerimiz böyle romantik olsalardı, durumumuz şimdi pek güzel olurdu. Onu telgrafla azarlayacağım ve inanın sözümü sakınmayacağım!'

Vladimir Ossipovich Mazin, yazdığı gibi yaptı; Komutayı bıraktı, bir tüfek kaptı, küçük bir komünistler grubu topladı ve aynı anda hem düşmanı hem kaçanları durdurmaya çalıştı. Bu kararlı yoldaşlar, bir ormanın kenarında dört kişiydiler; kaçmayı kendilerine yediremeyen bu dört kişiden biri onun emireriydi. O dört savaşçı Beyaz atlılara karşı savaştılar ve öldüler. Komiserin, düşmezden önce son mermilerini yaktığı noktayı çok daha sonra bize, köylüler gösterdi. Onu oracıkta gömmüşlerdi. Toprağın çürüttüğü dört ceset Petrograd'a geri getirildi; biri, küçük bir asker, dipçikle vurularak öldürülmüştü, kafatası parçalanmıştı, kaskatı olmuş, koluyla sanki hâlâ yüzünü korumaya çalışıyordu. Mazin'i güzel el tırnaklarından tanıdım, Schlüsselburg'dan eski bir tutuklu dişlerinden tanıdı. Mars alanındaki mezarına bıraktık. (Bu, zaferden sonraydı, o zamanlar hiçbirimizin inanmadığını düşündüğüm zaferden).

Bütün yoldaşlar gibi, doğal olarak, ben de ev sahipliği görevlerimi yerine getirdim. Ben, Enternasyonal'in Romen dili ve yayımları bölümünde koşuşturuyor, kuşatmanın dikenli tel örgülerinden dolayı macera dolu yollardan gelen yabancı temsilcileri karşılıyordum. Eski İçişleri Bakanlığı, yani Ohrana'nm arşivleri üzerinde bir komiserin görevlerini yapıyordum; aynı zamanda İkinci Bölge Komünist taburunda atlı er ve Rusya ile Finlandiya arasındaki gizli geçişlerle uğraştığım Savunma kadrosunda üyeydim. Helsinki'deki namuslu tüccarlardan çok iyi silahlar satın alıyorduk. Mauser tabancalar bize ahşap kasalar içinde, Leningrad'dan elli kilometre kadar uzaklık-

ta ki, cephenin 'sessiz bölge'sinde (gidiş gelişin çok az olmasından dolayı sessiz) teslim ediliyordu. Bu yararlı eşyayı ödemek için, İmparatoriçe Katerina, onun toplumsal düzeni ve bankası gibi ölmüş banka müdürünün imzası ve Büyük Katerina'nın resmi ile, görünüşte tatsız, tümüyle antika, güzel 500 rublelik banknotlar basmıştık. Alış veriş, zaman zaman, –gerçekte bu düşlenebilecek en çılgınca ticari işlemdi– karanlık bir köknar koruluğunda sessizce yapılıyordu. İmparatorluk banknotlarını alanların, bizim ölümümüz üzerine ipotek koydukları, aynı zamanda bizi savunmamız için gerekli araçlarla donattıkları apaçıktı.

Otokrasinin son dönem siyasi polisi, Ohrana'nın arşivleri, ciddi bir sorun çıkardı. Onların, hiçbir olayda, yeniden gericilerin eline geçmesine izin verilmiyordu. Oysa bunlar devrimci partilerin yaşam öykülerine, hatta onlar üzerine bilimsel incelemeleri içeriyordu; bizim bozguna uğramamız durumunda bunu beyaz terör ve yasadışı direniş izler (ki biz buna hazırdık) ve bütün bunların birikimi o günün cellatları ve idam mangalarına değerli silahlar sağlayabilirdi. Bundan başka, sonumuzun geldiğini tahmin eden, kimi çok bilgili, sempatik arşivcilerin, tümüyle onların yok olmadığını görmeye duydukları hayran olunası ilgiden dolayı, bu coşkulu belgeleri el altından aşırmaları görece olarak küçük bir sıkıntıydı. Onları Moskova'ya taşımak için ne vagon ne zaman vardı. Petrograd her hafta düşebilirdi. Sokak başlarında barikatlar yükselirken, bu kutuların en ilginçlerinin paketlenmesine eşlik ettim, onları öylece, son anda dışarı çıkarmayı deneyebilirdim; ve güvenilir bir yoldaşlar mangası tarafından Senato binası ya da onun istasyonunda, hiçbir kurtarma olanağı bulunmadığı anda, her şeyin yakılıp havaya uçurulmasının düzenlenmesini buyurdum. Arşivciler (bu plânı onlardan gizlemiştim) bir şeyler hazırlanmakta olduğundan kuşkulanıyor, korku ve kızgınlıktan hasta oluyorlardı. Leonid Borisovich Krasin, içinde anlaşılır önemde bir kişi olduğu polis arşivinin kurtarılması ya da yok edilmesi için alınan önlemler üzerine Merkez Komite adına bilgi almak için geldi. Bizim kütüklükler takınmış ve kasketle palto giymiş işçilerle dolu karargâhımızdan, doğruluk ve inceliğe içten bir ilgiyle burjuva gibi giyinmiş, kusursuz bir beyefendi geçti. Kenarları titizlikle düzeltilmiş geniş sakalıyla yakışıklı bir adam, kusursuz bir aydın; kısa süren konuşmamız sırasında öylesine yorgundu ki kimi kez ayakta uyuduğunu sandım.

7 Ekim'de Yudenich Petrograd'a yirmibeş mil uzaklıktaki Gatchina'yı ele geçirdi. İki gün sonra ileri güçleri kentin varoşlarına dokuz mil uzaklıktaki Ligovo'ya girdi. Bill Shatov öfkeden kuduruyor-

du: 'Askerlik Bilimi İlkeleri uzmanlarım bana hiç durmadan Tümen karargâhının ateş hattından birkaç mil uzakta olması gerektiğini filan anımsatıyorlardı. Burada 200 yarda uzaktayız!' dedim onlara 'sizin bilimsel ilkelerinizi korumak için!'

Can çekişmekte olduğumuz oldukça açıktı. Boşaltma için trenlerde yakıt da yoktu, olsa olsa birkaç düzine araba. Tanınmış militanların çocuklarını Urallara gönderdik; onlar şimdi ilk karla birlikte, nerede durulacağını bilmeden aç bir köyden bir sonrakine gidiyorlardı. Kendimiz için 'görünüşlerimizi değiştirme'ye çalışarak yeni kimlikler düzenledik. Sakallı olanlar için bu bir derece kolaydı, onlar yalnızca traş oluyordu ama ya ötekiler...Çocuk gibi tatlı ve yetenekli, canlı bir kız yoldaş gizli silah depoları oluşturdu. Bodrum katında kuşatmaya karşı, makineli tüfekler ve kum torbaları dizili Astoria'da daha uzun süre uyuyamazdım; gecelerimi komünist gruplarla içsel savunmada geçirdim. Karım hamileydi, uyumaya, küçük bir keten gömlekle en değerli eşyamızı elde tutarak, bir ambulansın arkasında gidiyorduk, savaş sırasında yeniden birleşebilelim ve Neva boyunca geri çekilirken birlikte savaşalım diye.

Kentin içsel savunma plânı, kenti bölen kanallar boyunca savaşımı, köprülerin inatla savunulmasını ve uygulanması tümüyle olanaksız son geri çekilmeyi ön görüyordu. Petrograd'ın çok büyük kutsal alanları, güz solgunluğunun melankolisi içinde, bu kaçınılmaz bozgun atmosferine çok iyi uyuyordu. Kent öylesine bırakılmıştı ki atlılar kentin en merkezi caddelerinde bütün hızlarıyla dörtnala koşabilirlerdi. Smolny Enstitüsü (bir zamanlar aristokrasinin genç leydileri için, eğitim kurumu) şimdiki Sovyet Yönetimi ve Parti Komitesi bürosu, girişindeki topun görüntüsüyle ters bir tablo oluşturuyordu. O, geniş sokaklarla, iki yakası hurda bir demir köprüyle birleşmiş Neva'nın eş oranda geniş kargaşası arasında durarak, çevresi bahçelerle çevrili iki yapı topluluğu oluşturuyordu. İlki, süslü çan kuleleriyle oldukça yüksek bir yapı olan kilisesiyle, Baroque mimarisinin büyüleyici süslemelerine sahip bir manastırdı; tamamı açık maviye boyanmıştı. Hemen yanındaki, dikdörtgen üzerine dikdörtgen, dümdüz çizgilerden başka hiçbir şey bilmeyen mimarlarca yapılmış iki katlı yüksek barakalar, dört yanda sütunları ve üçgen alınlıklarıyla Enstitüye aitti. Manastır, İşçilerin Koruculari'nı barındırıyordu. Pencereleri, ölü kentin hemen hemen boş, sahipsiz alanlarına bakan, büyük, kare büro odaları. Burada, küskün, solgun, omuzları düşmüş, konuşmaz olmuş, Lenin'le sürekli haberleşme içinde, telefonlar ortasında Zinovyev yaşıyordu. Yetenekli uzmanları,mühendisler ve eski Askeri Okul Öğrencileri (eksiksiz) direnmeyi tama-

mıyla olanaksız görüyorlar ve sürekli, yol açabileceği toplu kıyımdan söz ediyorlardı. Sanki kentin teslimi ya da bırakılması daha moral bozucu bir toplu kıyıma götürmezmiş gibi.

Öteki cephelerden gelen haberler öyle kötüydü ki, Lenin elde kalan son güçlerin, ölmüş bir kentin savunmasında kurban edilmesine istekli değildi. Troçki başka türlü düşünüyordu; Politbüro son girişim önceliğiyle ona bırakılmıştı. Hemen hemen son anda yetişti ve onun bulunuşu, karargâhları ve Peter Paul Kalesi'ni gezdiği zaman olduğu gibi, Smolny'deki havayı bir anda değiştirdi.

Troçki trenle geldi, bu ünlü tren, bir önceki yıl makinistleri, emirerleri, daktiloları ve askeri uzmanlarıyla, Troçki, Ivan Smirnov ve Rosengoltz ile birlikte Sviazhsk savaşını umutsuz bir durumdan kurtardığı günden beri, çeşitli cephelerde hızla oraya buraya gidiyordu. Devrimci Savaş Konseyi Başkanı'nın treni, otomobiller, bağlantı kadrosu adil bir mahkeme, propaganda için bir basımevi, sağlık ekipleri, mühendislik, araç gereç sağlama, sokak savaşı uzmanları ve topçular içeriyordu; bu adamların hepsi savaşta sivrilmiş, kendine güvenen, birbirine arkadaşlık ve güvenle bağlı, hepsi de, hayranı oldukları önderlerinden sert ve canlı bir disiplin almış, siyah deri giysiler içinde, kasketlerinin tepesinde kızıl yıldızları, enerji saçan adamlardı. Bu, tehlikenin gerektirdiği yerde, etkili ve kararlı hizmet örgütleyen bir çekirdekti.

Her şeyi çoşku ve titizlikle ele aldılar. Büyüleyici bir şeydi bu, Troçki, '15.000 kişilik küçük bir eski subay ordusunun, 700.000 nufuslu bir işçi sınıfı başkentine efendilik etmesi olanaksızdır' diyordu. Bundan böyle kentin 'kendi topraklarında kendisini savunması'nın en iyi yöntem olduğunu, bu küçük beyaz ordunun güçlendirilmiş sokakların labirentinde yok olup gideceğini, buranın onlara mezar olacağını duyuran afişler astırdı. Bu kazanma kararlılığının tersine, Lenin'le yeni konuşmuş bir Fransız Komünist, René Marchard bana Vladimir İlyich'ın her zamanki gibi, gerçekçi ve zarar verici yorumunu aktardı: 'Oh, iyi, yeniden yeraltına çekileceğiz!' Yoksa bu daha da mı tersti?

Troçki'yi sokakta yalnız bir kez gördüm. Bu, Finlandiya biraz kıpırdasa acımasızca harekete geçirebileceğimiz Bashkirian atlılılarının gelmekte olduğunu bildirdiği (oysa bu kendimizi Finlandiya üzerine öldürücü vuruşa adamamıza bağlıydı) bir Sovyet toplantısından sonraydı. Bu, çok ustaca bir tehditti ve Helsinki üzerinde soğuk bir terör havası estirdi. Bu toplantı, Eski İmparatorluk Meclisi'nin amfiteatrında, Tauride Sarayı'nın yüksek Beyaz sütunları altında yapıldı. Troçki bütün gerilim ve enerjisiyle konuşuyordu: Ayrıca o, ger-

çekten içten gelen bir hırsla, çoğu kez alaylı ve her zaman inandırıcı kısa tümceler haykıran, metalik sesi oldukça uzaklarda yankılanan, eşsiz nitelikli bir konuşmacıydı. Ölene kadar savaş kararı çoşkuyla alındı ve bütün amfiteatrdan uçsuz bucaksız güç şarkısı yükseldi. Mutlaka aktarmalıyım ki, Cromwell'in Roundheads'lerince sonucu belirleyen savaşlardan önce söylenen ilahiler de başka bir tonda söylenmiş değildi herhalde.

Şimdi kentin içinden, dış mahallelerdeki konumlarını almak üzere Polonya cephesinden geri çekilen piyade kalabalığı geçiyordu.

Sokaklar dolusu Bashkirian atlıları steplerden gelme, uzun saçlı, küçük atlara binmişlerdi. Bu atlılar, keskin bir ıslık eşliğinde genizden gelme seslerle eski türkülerini söyleyen, siyah koyun derisinden kasketler giymiş, uzak geçmişten karayağız kişilerdi. Kimi kez başlarında cılız, gözlüklü bir aydın bulunuyordu. Yazgısı yazar Konstantin Fedin olmaktı. Onlar, çok seyrek ve acınası biçimde savaştılar ama önemli olan bu değildi. Nereden nasıl alındığını yalnız tanrının bildiği gereç konvoyları geliyordu: Bu da en etkili silahtı. Beyazlar'ın tankları olduğu söyleniyordu. Troçki, piyadelerin tankları yere serecek yetenekte olduğunu ileri sürüyordu. Kesinlikle gizemli ama açık yürekli ajitatörler Yudenich'in tanklarının boyanmış tahtadan olduğu söylentisini yayıyorlardı ki doğru olabilirdi. Kent gerçek kalelerle bezenmişti; top dizileri sokakları kaplıyordu. Bu istihkâmların yapımında, yeraltı kanal sistemi gereçleri, özellikle de yakındaki lağımlardan büyük borular kullanıldı.

Anarşistler, savunma görevi için harekete geçtiler. Bir zamanlar Schlüsselburg'da tutuklu olan Kolabushkin, onların yol göstericisi oldu. Parti onlara silah verdi ve kaçmış bir dişçiye ait yıkık bir apartmanda bir 'Kara Karargâh' edindiler. Orası her şeyden önce emirsiz ve yoldaşça yönetiliyordu. Aynı zamanda, Ukrayna'dan korkunç toplu kıyım raporları ve en son Makhno haberleriyle gelen çok büyüleyici bir sarışının gülümsemeleriyle de yönetiliyordu. Tsvetkova kısa süre sonra tifüsten öldü. O, bu coşkun ve kızgın adamlar grubuna gerçek bir günışığı demeti getirmişti. En tehlikeli gecede, ölene kadar savunmaya kararlıydılar. İğrendikleri Bolşevik gazete Pravda'nın basım işlerini yüklenenler de onlardı. Aralarında, onları havaya uçurmak için oraya buraya el bombaları koyan, silahlı iki beyaz yakaladılar. Ne yapmalıydılar? Onları bir odaya kilitlediler ve utanarak birbirlerine baktılar: 'Gardiyan olduk, tıpkı Çeka gibi!' Çeka'yı tüm içtenlikleriyle küçümsüyorlardı. Bu düşman ajanlarını öldürme önerisi ürküntüyle geri çevirildi. 'Neden cellat olalım?'

Sonuçta, dostum Kolabushkin, eski mahkûm, zamanında Cumhuriyetin yakıt sağlama düzenleyicilerinden biri, onları Peter Paul Kalesi'ne götürmeyi üstlendi. Çeka onları orada, o saat öldüreceği için bu kötü bir uzlaşmaydı. Geçmişte buna benzer bir geziyi, Kara Korucu otomobilinde, Çar yanlısı iki jandarma arasında yapan Kolabushkin, tutsaklarının kapana kısılmış görünümleri karşısında gençlik günlerini anımsadı. Arabayı durdurdu ve onları, düşüncesizce: 'Çekin arabanızı, piçler' dedi. Sonra ferahlamış ama alt üst olmuş durumda, onların katlanılamaz anlarını anlatmak için bana geldi. 'Ben bir aptalım, Değil miyim?' dedi 'Ama biliyorsun, hepsi bir, mutluyum'.

Petrograd, 21 Ekimde, yarı kuşatılmış kentin on mil kadar güneyinde Pulkovo tepelerindeki savaşla kurtarıldı. Savunma öyle tam bir başarıya dönüşmüştü ki, Yudenich'in birlikleri apartopar ve düzensiz Estonya sınırına doğru çekildiler. Orada yollarını Estonyalılar tıkadı. Petrograd'ı almayı başaramayan beyaz ordu acınacak biçimde yok oldu. Beyazları, Schlüsselburg'dan hızla gelen üç yüz kadar işçi de, kiritik bir anda, boğuşmanın içine geçit törenindeymiş gibi dalan bir subaylar kitlesi tarafından biçilmeden önce, durdurmuştu. Mazin–Lichtenstadt'ın son haberi savaştan sonra elime geçti. Bu karısına göndermemi istediği bir mektuptu. 'İnsanları ölmeye gönderen kişi, kendisinin öldürüldüğünü görmek zorundadır' diyordu.

Bu, toparlanma gücümüzün, hem toplumsal hem psikolojik nedenlerinin (aynı oranlarda) ne kadar derine kök salmış olduğunu kanıtlayan olağanüstü bir olaydı: Ama aynı görece mucize, her ne kadar Ekim sonunda ve Kasım başında, durum heryerde aynı oranda umutsuz gibi görünüyorduysa da, İç Savaşın bütün cephelerinde aynı anda başarılmıştı. Pulkovo yakınlarındaki savaş sırasında General Denikin'in beyaz ordusu, Troçki tarafından palas pandıras kurulmuş ve Budyenny adında eski bir N.C.O tarafından komuta edilen Kızıl atlılarca, Voronezh'den pek de uzak olmayan bir noktada yenildi. 14 Kasım'da Amiral Kolçak, 'Yüce Başkan', Sibirya'daki başkenti Omsk'u yitirdi, kurtuluş geliyordu.

Beyaz felâket iki büyük yanlışın sonucuydu: Birincisi haber almaktaki eksiklikleri ve Devrimden koparıp aldıkları topraklarda toprak reformu yapacak kadar zeki ve yürekli olmamaları. İkincisi, her yerde eski, generaller, rahipler ve toprak sahipleri üçlüsünü yeniden kurmaları. Bize gelince, kitlelerin sınırsız güvenini yeniden kazandık. En kötü kıtlık günlerimizde sokaklarda, çok zayıf parmaklarındaki küçücük teneke kutuyu uzatarak yığılıp kalmış yaşlı in-

sanları gördüğümüz zaman Mazin'in dediklerini anımsadım. 'Her şeye karşın' demişti bana 'biz, dünyanın en büyük gücüyüz'. Yalnız biz, dünyaya yeni bir adalet ilkesi ve akla yakın çalışma düzeni getiriyoruz. Kimsenin daha çok savaşmak istemediği bu savaş hastası Avrupa'da yalnız biz, yeni ordular oluşturabiliriz. Ve yarın gerçekten adil savaşlara ancak bizim gücümüz yeter. Onların iskambil kağıdından kuleleri yıkıldı; sonuncular daha uzun, daha acı ve kan dökücü, daha pahalı olacak. 'İskambil kağıdından kule' derken Haziran 1919'da imzalanan Versailles antlaşmasını kastediyorduk.

Maksim Gorki, tarihçi, P.E.Shchegolev ve *Halkın İradesi* Partisi'nin emektarı Novoruski ile birlikte Devrimin ilk müzesini kurduk. Zinovyev, Kış Sarayı'nın büyük bir bölümünü bize ayırdı. Parti önderlerinin çoğu gibi o da gerçekte Bolşevik propagandası için bir müze kurulmasını istiyordu ama devrimci aydınların desteğiyle bilimsel görünüm kaygısı bize namuslu bir başlangıç yapma izni verdirdi. Ben Ohrana arşivlerini incelemeyi sürdürdüm. Orada bulduğum korkunç belgeler kitlesi eşsiz bir tür psikolojik ilgi oluşturdu; ama gerçeği araştırmaya ilgim belki daha da büyüktü. Bir anda Çarlık polisinin bütün baskı mekanizması devrimcilerin eline geçiyordu. Bu materyalin baştan sona incelenmesi öteki ülkelerin militanlarına yararlı ipuçları sağlayabilirdi. Coşkumuzu ve doğruluk duygumuza karşın, bir gün tepkinin bizi geri sürmeyeceğine emin değildik. Gerçekte, az çok tersine inanıyorduk: Lenin'in birkaç kez tanımladığı, genellikle kabul gören bir savı şuydu: Rusya, tarıma bağlıydı ve sanayi bakımından geri kalmıştı, kendisi için, kendi güçleriyle sürekli bir Sosyalist sistem yaratamazdı. Bunun sonucu olarak Avrupa devrimi ya da en azından Orta Avrupa'da Sosyalist devrim olmadıkça, eninde sonunda biz daha geniş ve daha yaşayabilir temelde güvenilir bir Sosyalizmin üstesinden gelmek zorundaydık. Son olarak biliyorduk ki eski polis ajanları aramızda çalışmaktaydı, onların çoğu çalışmalarını karşı devrim için sürdürmeye hazırdı; bu bizim için ciddi bir tehlikeli yoldu.

1917 Mart Devriminin ilk günlerinde, Petrograd Adliye Sarayı yanarak yok olmuştu. Biliyorduk ki arşivlerinin antropometrik kartları ve düzenlenmiş bilgilerin yok oluşu, hem bu belgelerin yok olmasıyla ilgilenen yeraltı dünyası hem de polis ajanlarının işiydi. Kronstadt'ta aynı zamanda polis ajanı olan bir 'devrimci' Güvenlik arşivlerini çaldı ve yaktı. Ohrana gizli bilgileri, son yirmi yılda etkili 30-40 bin kayıtlı *agents-provocateurs* (ajan provokatör) içeriyordu. Ölümle ya da başka nedenlerle saf dışı kalan ve arşivcilerin titiz çalışmaları sonucu ortaya çıkarılanları 3000 kabul ederek, Devrim

için hâlâ birkaç bin eski gizli ajanın etkin olduğunu tahmin ettik; Volga'da bir kentte geçen, aşağıdaki olayı anlatan tarihçi Shchegolev'e göre en az 5000.

Genelde, çeşitli Aşırı Sol ve Sol partilerin tanınmış üyelerinden oluşan bir komisyon, bu kışkırtıcı sorunu üzerinde Çarlık polisinin önde gelen memurlarını sorguya çekiyordu. Siyasi polis şefi, bu üst komisyonun üyeleri olduklarından, iki eski ajanın adlarını veremeyeceği için özür diledi; o, bu beyfendilerin kendilerini tanıtmalarını yeğliyordu! Ve o iki 'devrimci' utanç içinde ayağa kalktılar.

Siyasi yaşama atılmış eski ajanların devrimcilere renk kattığı söylenebilirdi; çünkü onlar vicdanlarından rahatsız değildiler; içinde iyi konumlar elde etmenin onlar için kolay olduğu iktidardaki partiyi toparlamayı kendileri için çıkar üstünlüğü saydılar. Bunun sonucu olarak da sistemde belirleyici bir rol oynadılar: Sanırız bunların kimisi, olası en kötü mühendislik aşırılıkları ve ekim güvensizliği politikalarını seçme ve izleme buyrukları altındaydılar. Onları ortaya çıkarmak son derece güçtü; ilke olarak, kayıtlar takma adlarla düzenlenmişti ve bir kimlik saptaması, kabul edilmeden önce yanılmak bilmez bir çapraz denetleme gerektirirdi. Örneğin, 1912'de Moskova'daki devrimci örgütlerde (hiçbir anlamda kitle örgütleri değildiler) elli beş polis ajanı vardı: On yedisi Toplumsal Devrimci, yirmisi Menşevik ya da Bolşevik Sosyal Demokrat, üçü anarşist, on biri öğrenci ve birkaçı Liberal. Aynı dönemde Meclisteki Bolşevik fraksiyonun önderi ve Lenin'in sözcüsü, Malinovski, bir polis ajanıydı. Toplumsal Devrimci Parti'nin terör örgütünün başkanı, Merkez Komite üyesi, Evno Azev, bir Ohrana ajanıydı; 1903–1908 arası en çarpıcı cinayetlerin işlendiği zamandı. Bu uzun öyküyü kısa kesmek için, son olarak, birçok eski polis ajanı 1930'larda Leningrad önderliğinde ortaya çıkarıldı! No 378 şifresinin çözülmesini gerektiren olağanüstü bir sütun buldum: 1918 de Chita'da vurulan çok iyi bir militan olan, İkinci İmparatorluk Meclisinin Bolşevik Milletvekilinin karısı Julia Orestovna Serova. Serova'nın hizmetleri kataloğu bir Bakanlık raporunda sıralandı, silah ve gizli belgelerin yerlerini gösterdiği, Rikov, Kamenev ve daha başka kişileri tutuklattığı ve uzun süre Parti komitelerinde casusluk yaptığı açıklandı. Sonunda kuşku altına düşüp sepetlendiğinde, 1917 Şubatında, otokrasinin yıkılmasından bir hafta önce, gizli polis şefine yazarak 'yakında gelecek büyük olaylarda görev alıp almayacağını' sordu. Yeniden, bir Bolşevik işçiyle evlendi ve böylece etkinliğini yine sürdürme konumuna geldi. Mektuplar, pratik zekâlı, ateşli, paraya düşkün ve belki de isterik bir kadın olduğunu gösteriyordu. Bir akşam, bir arkadaş

çevresinde çay içerken, bu özel psikolojik durumu tartışıyorduk. Yaşlı bir kadın militan şaşırıp kalmıştı: 'Serova? Ama ona kentte rastladım! Gerçekten yeniden evlenmiş, Vyborg bölgesinden bir yoldaşla!' Serova tutuklandı ve öldürüldü. Polis ajanları iki ruhludur. Gorki, bana hâlâ tutuklanmamış olanlardan birinin ona yazdığı mektubu gösterdi. Ana fikri şöyle: 'Kendimden tiksiniyorum ama biliyorum ki benim küçük ihanetlerim Devrimi yolundan alıkoymadı'. Ohrana'nın buyrukları, gözdelerini, yüreksiz, küskün, ya da düşkırıklığına uğramış devrimcileri arayıp bulmaları, kişisel rekabetten yararlanarak usta ajanların en usta militanları elemelerine ve ilerlemelerine yardımcı olmaları için uyarıyordu. Eski dava vekili, ilk Adalet Halk Komiseri Kozlovski bana, Malinovski için izlenimlerini anlattı. Duma'nın Bolşevik önderi 1918'de Almanya'dan Rusya'ya döndü, Smolni'de kendisini tanıtarak maskesi düştükten sonra tutuklanması istendi. Güvenlik komutanı 'Malinovski? Bu adı bilmiyorum!' diye yanıtladı, 'Gidin, kendinizi Parti Komitesi'ne açıklayın!' onu Kozlovski sorguya çekti; Malinovski dedi ki, devrim dışında yaşayamazdım: 'Ben, en iyi duygularıma karşın iki yüzlüyüm. Ölmek istiyorum!' Bu tutumu devrim mahkemesi önünde de sürdürdü. Krilenko, acımasızca son sözü söyledi ('Maceracı son kartını oynuyor') ve Malinovski Kremlin bahçelerinde öldürüldü. Birçok belirtiler beni onun tümüyle içten olduğuna ve yaşamasına izin verilseydi ötekiler kadar bağlılıkla görev yapacağına inanmaya yöneltti. Ama, onun içindeki ötekilere nasıl güvenilebilirdi?

Gorki, içinde, eşsiz toplumsal ve psikolojik bir deneyimin saklandığı dolaplar gibi gördüğü polis ajanlarının yaşamlarını kurtarmaya çalıştı. 'Bu adamlar bir tür doğa dışı yaratıklar, inceleme için saklamaya değer!' O, Çarlık Rusyası siyasi polisindeki yüksek kademedeki görevlilerin yaşamlarını savunmak için aynı usavuruşları kullandı. Çocuklara ölüm cezası uygulamasının gerekliliği sorununa dayanan bu konularda bir konuşma anımsıyorum. Sovyet önderleri gençlere ilişkin suçun ölçeği ile ilgileniyorlardı. Az çok kendi haline bırakılmış belli çocuklar etkili çeteler oluşturuyordu. Bunlar, içinde, yine öldükleri çocuk yuvalarına konuyor sonra kaçıp suç işlemeye geri dönüyorlardı. Olga, on dördünde tatlı bir küçük kız, birkaç kez cinayet işledi ve birkaç kez kaçtı. Ana babası tarafından yalnız bırakılmış çocukların olduğu apartmanlarda soygunlar düzenledi. Kapıdan konuşuyor, çocuğun güvenini kazanıyor ve kapıyı açtırıyordu... Onunla nasıl başa çıkılırdı ki? Gorki, yaşamın pürüzlü ve maceranın her zaman el altında bulunduğu Kuzey'de çocuk suçlular için koloniler oluşturulmasını tartıştı. Bu tartışma nasıl sona erdi

bilmiyorum.

İç Savaş sona ermiş gibi görünüyordu. General Denikin'in Ulusal Ordu'su Ukrayna'yı kaçarak geçti. Sibirya'da Amiral Kolçak'ın güçleri, Kızıl partizanlarca kuşatıldı, geri çekiliyorlardı. Parti içinde yaşamın doğallaştırılması düşüncesi giderek artan bir baskı ortaya çıkardı. Riyazanov, yorulmak bilmeden, ölüm cezasının kaldırılmasını istiyordu. Çeka, artık halka özgü değildi. Ocak 1920'de Dzerjinski, Lenin ve Troçki'nin onamasıyla, askeri işlemlerin sürmekte olduğu bölgeler dışında, bütün yurtta ölüm cezasının kaldırılmasını önerdi.

17 Ocak'ta tasarı Yönetimden geçti ve Halk Komiserleri Konseyi Başkanı olarak Lenin tarafından imzalandı. Cezaevleri günlerce, kuşku dolu, gergin bekleyiş içinde yaşadı. Terör'ün son bulacağı biçiminde çok güzel haberler gelmişti; karar hâlâ gazetelerde görülmüyordu. 18. ya da 19. gün Smolny'deki yoldaşlardan biri bana, bir önceki trajedi gecesinin düşüncelerini –hiç kimse sözünü etmemişti– sessizce anlattı. Gazeteler kararı baskıya verirken, Çeka stoklarını temizlemişti! Şüpheler, gece yarısı, arabalarla kentin dışına götürülmüş sonra da yığın yığın öldürülmüştü. Kaç tane? Petrograd'ta 150–200 kadar denildi. İzleyen günlerin gündoğumunda, toplu kıyıma uğrayanların aileleri, yüzleri ölü gibi sapsarı, yeni kazılmış topraktan, sonuç çıkarılabilecek düğme ya da çorap parçası gibi herhangi bir iz bulmaya geldiler.

Çeka'cılar, Yönetime bir *fait accompli* (oldu bitti) yapmıştı. Çok daha sonra Petrograd toplu kıyımından sorumlu olanlardan biriyle kişisel olarak tanıştım: Ona Leonidov deyeceğim. Bana 'Düşündük ki Halk Komiserleri insancıllığa dönecek olurlarsa işleri var. Bizim işimiz her zaman karşı devrimi kırmak oldu ve onlar öyle kalsalardı ilerde bizi vurabilirlerdi!' dedi. Bu korkunç ve trajik bir mesleki psikoz örneğiydi. Ben tanıdığım zaman, Leonidov, kesinlikle yarı deli durumdaydı. Her olasılıkta, başedilemez karşı devrimciler, kurbanların ancak çok küçük bir yüzdesiydi. Birkaç ay sonra, karımın lohusalığı sırasında, ölü doğum yapmış hasta bir kadınla konuştum. Kocası, mühendis Trotsky ya da Troytsky, o iğrenç gece öldürülmüştü. Eski bir Toplumsal Devrimciydi, 1905 devriminde yer almış ve karaborsa şeker satın aldığı için 'vurguncu' olarak cezaevine atılmıştı.

Bu dram, Smolny'de bile, bütün acılığıyla gizlendi. Ne var ki, bu, rejimin saygınlığını daha da zedeledi. Çeka baskısı dolayısıyla düzenli mahkemeler ve savunma hakkının geri getirilmesinin artık Devrim'in kendi güvenliğinin ön koşullarından olduğu benim için-

de, başkaları için de ortaya çıkmıştı. Ama kesinlikle bir şey yapamıyorduk. O zamanlar (yanılmıyorsam) Lenin, Troçki, Zinovyev, Kamenev, Rikov ve Buharin'den oluşan Politbüro, sorunu, hiç kuşkum yok, kendi varlığının acımasız otorite ve korkunun yarattığı belli bir psikozun kurbanı olduğu yanıtım vermeye cesaret edemeden, gözden geçirdi. Parti karşısında anarşistler kara sancaklarına 'güçten daha kötü zehir yoktur' –salt güç anlamında– yazdıkları zaman haklıydılar. Bundan sonra salt güç psikozu önderlerin büyük çoğunluğunu, özellikle de aşağı düzeylerdekileri büyüledi. Bu adamların büyüklüğünü biliyorum; ama geleceğe ait bulunanlar, bu bakımdan geçmişin tutsaklarıydılar.

1920 Baharı bir zaferle açıldı –şimdi Britanya'nın boşalttığı Archangel'in alınışı– ve sonra, bir anda görünüm değişti. Yine ölümcül ve yakın tehlike belirdi: Polonya akını. Ohrana dosyalarında Çar'a karşı komplo düzenlemekten yıllar önce yargılanan Pilsudski'nin fotoğraflarını buldum. Kaçabilmek için, St.Petersburg hastanesinde, az rastlanır bir başarıyla deli numarası yapan Pilsudski'yi tedavi eden doktorla tanıştım. Kendisi devrimci ve teröristti, lejyonlarını şimdi bize karşı yönetiyordu. Ona karşı bir öfke ve düşmanlık dalgası oluştu. Eski Çar'cı generaller, Brissilov ve Polivanov, Troçki tarafından yapılan bir isteme yanıt olarak, çarpışma için gönüllü oldular. Gorki'yi Nevsky Prospect'de bir balkondan, cepheye giden kalabalığa iki gözü iki çeşme, tumturaklı bir söylev verirken görebiliyorum. Diken diken olmuş bıyıklarının altından 'Bütün bu öldürme ve kan dökmeyi ne zaman durduracağız.' diyordu.

Ölüm cezası yeniden kondu ve bozgunun yeniden gündeme gelmesi ile Çeka'lara daha geniş yetkiler verdi. Leh'ler Kiev'e giriyorlar. Zinovyev konuşmayı 'kurtuluşumuz Enternasyonal'de yatıyor'diye sürdürdü. Lenin onunla aynı düşüncede. Savaşın doruğunda, apar topar, İkinci Komünist Enternasyonal Kongresi toplantıya çağırıldı. Hazırlıklar için, Batı dünyasını ve dillerini biliyordum. Ev sahipliği görevi için tek uygun kişi bendim, tam anlamıyla gece gündüz çalıştım. Geldiklerinde Lansbury[7] ve John Reed ile tanıştım. Macaristan Sol Komünist temsilcilerinden birini sakladım, o, Bela Kun'a karşı ve Rakovski ile bir bağlantı içindeydi. Enternasyonal'in süreli yayınını dört dilde yayımladık. Yurtdışına, tehlikeli yollardan sayısız mesaj gönderdik. Ben Lenin'in mesajlarını ve de Troçki'nin

7. George Lansbury 1920 Şubatında Rusya'yı ziyaret etti ama Komüntern kongresi için değil.

askeri trende yazmakta olduğu 'Sosyalizme geçiş döneminde' uzun, en az birkaç onyıl için, bir diktatörlüğün gerekliliğini vurgulayan, *Terrorism and Communism* (Terörizm ve Komünizm) adlı kitabım çeviriyordum. Troçki'nin plâna ve iradeye bağlayıcı katı düşünceleri beni biraz rahatsız etmişti. Her şey az bulunuyordu: Kalem sapı, kâğıt, mürekkep, iletişim kolaylıkları kadar ekmek bile. Hepimiz, Helsinki'den, cepheyi bu amaçla geçen kaçakçıların getirdiği, birkaç tane yabancı gazeteyi alma peşindeydik. Tanesine 100 ruble ödüyordum. Aramızdan biri öldü numarasıyla arasıra ekstra para istemeye geldiklerinde de karşı çıkmazdık. Moskova'da düzenleme etkinliği, Angelica Balabanova ve Buharin gözetiminde eşit ateşlilikte ilerliyordu.

Lenin'i, kongrenin ilk oturumu için Petrograd'a geldiği zaman tanıdım. Smolny'de küçük bir konuk odasında birlikte çay içtik; Lenin geldiği zaman Yevdokimov ve C.N.T. İspanya temsilcisi Angel Pastena benimleydiler. Gülümsedi, herkesi tek tek selamladı. Hepimizin ellerini sıktı. Yevdokimov ile çocuklar gibi, birbirlerinin gözlerinin içine bakarak, sevinçle kucaklaştılar. Vladimir Ilyich, belki Zürih'ten getirdiği, göçten kalma eski ceketlerinden birini giymişti; onu her mevsimde üzerinde gördüm. Hemen hemen saçsızdı, kafası ağır ve çıkıntılı, alnı güçlü ve sıradan özlliklere sahipti: Şaşılacak kadar taze ve pembe bir yüz, küçük kızılımsı bir sakal, hafifçe çıkık elmacık kemikleri, yatay ama gülme kırışıkları yüzünden eğimli görünen, sürekli halka bakan gri yeşil gözler ve cana yakın, güleryüzlü şaşırtıcı bir kötü niyet havası.

Hâlâ Kremlin'de bir saray görevlisi için yapılmış küçük bir apartmanda oturuyordu. Geçen kış, herkes gibi, pek ısınmış değildi. Berberine gittiği zaman, herhangi birinin önüne geçmenin yakışıksız olacağını düşünerek sıra beklerdi. Yaşlı bir kâhya kadın, odalarının bakımını yaptıktan sonra onarma işlerini yapıyordu. Partisinin önde gelen beyni olduğunu biliyor ve son günlerde, ciddi bir durumda, halka başvurmak için Merkez Komite'den çekilme tehdidinden daha kötüsünü yapmıyordu. Herhangi bir tören görüntüsünden uzak, kitlelerin onay mührüyle damgalanmış, bir kürsü tanınmışlığını özlerdi. Biçem ve davranışı, herhangi bir otorite tadına en küçük bir eğilimle ihanet etmedi; baştan sona yalnızca, işi yapmak, çabuk ve iyi yapmak isteğiyle teknisyenine takaza ettiği görüldü. Yalnızca konuya ilişkin simgesel varlıklar oldukları için zayıf olan ama yine de gözönüne alınması zorunlu yeni kurumlara ilişkin kararlılığını kanıtladı.

O gün ya da izleyen günlerden birinde Kongrenin ilk resmi otu-

rumunda Tauride Sarayı'nın beyaz sütunları altında saatlerce konuştu. Açıklaması Versailles Antlaşması'nın sonucu olan tarihi duruma ayrılmıştı. Maynard Keynes'den bol bol alıntılar yapan Lenin, emperyalizmin zaferiyle keyife göre paylaşılmış bir Avrupa'nın iflasını ve Almanya üzerine onca aptalca yükletilmiş yükümlülüklere herhangi bir boyutta katlanmasının olanaksızlığını kanıtladı; Asya'nın sömürülen haklarını da sarmaya yönelmiş, yeni bir Avrupa devriminin kaçınılmaz olduğu sonucuna vardı.

O, ne büyük bir konuşmacı ne de birinci sınıf bir konferansçıydı. Tumturaklı ve halk avcılığı izleri taşıyan bir anlatımı yoktu. Sözcük dağarcığı bir gazete başyazısınınki kadardı ve tekniği, tümüyle düşünceler içinde bir gezinti amacıyla, çivi çakar gibi, ayrımlı biçimlerde yineleme içeriyordu. Onu yöneten, usavurulmuş inancı ve canlı mimiklerinden dolayı hiç cansıkıcı olmadı. Alışık olduğu jestleri, söylediğinin önemini vurgulamak için elini kaldırmaktan ve sonra dinleyicilere doğru bükerek, gülümseyerek ve içten bir gösteri davranışı içinde avuç içlerini açmaktan ibaretti. 'Bu apaçık, öyle değil mi?'. Burada, temel yalınlıkta, yalnızca sizi inandırmak için konuşan, olgular ve tam zorunluk için özellikle sizin yargınıza başvuran bir adamdı. 'Olaylar, sevimsiz başlar edinir' demeyi seviyordu. O, sağduyunun kolay anlaşılır somut biçimiydi, o kadar ki, Parlamento biçemi, etkin, at-mızrak döğüşüne alışık Fransız temsilciler düş kırıklığına uğradılar. Kendisi ile konuştuğum, mizah yeteneği güçlü, olumlu açıdan şüpheci bir Fransız milletvekili 'Lenin'i yakından gördüğünüz zaman, büyüsünün çoğunu yitiriyor' dedi.

Komüntern'in İkinci Kongresi kalan işleri Moskova'da tamamladı. Kongre kadrosu ve öteki temsilciler, bir yanında, Beyaz savaş düzenindeki Kitay-Gorod tabyasının uzandığı geniş bir caddenin sonunda, merkezi durumdaki *Delovoy Dvor* Oteli'nde kalıyorlardı. Orta Çağa özgü girişlerde, ilk Romanov'ların yaşadığı Varvarka'nınkine çok benzeyen antik bir kule yükseliyordu. Buradan kent içinde kent'e, her girişini her geçişini nöbetçilerin koruduğu, Kremlin'in içine giriyorduk. Burada, geçmişin sarayları, eski Bizans kiliseleri ortasında, Sovyet yönetimi ve Enternasyonal'in Devrimci ordusunun karargâhları uzanıyordu. Ama yabancı temsilciler, kenti tanımaya hiç girişmediler (onların bu konudaki meraksızlıkları beni rahatsız etti), karneye bağlanmış açlığı, tutukluları, iğrenç cezaevi maceraları, perde arkası şantajlarıyla Moskova yaşamı, gerçekti. Genel perişanlık ortasında fevkalade beslenen (her ne kadar yemek sırasında birçok çürük yumurta ortaya çıkıyorduysa da), müzelerden çocuk odası modelleri alan Uluslararası Sosyalizm temsilcileri,

bizim, kuşatmayla derisi yüzülmüş, kanı akıtılmış, yoksul Cumhuriyetimizde tatil yapanlar ya da turistler gibi davranıyorlar sanılırdı. Duygusuz bir roman türü buldum: Marksist duygusuzlugu. Alman Komünist Partisi'nden, atletik yapılı ve kendine güvenen biri, Paul Levi, bana açıkça 'bir Marksist için, Rus Devrimi'nin içsel çelişkileri, şaşılası şeyler olmamalı' dedi; bu ortak gerçeği, bütünüyle önemli İvedi bir olayı örtecek bir perde olarak kullanması dışında hiç kuşkusuz doğruydu. Şimdi Bolşevikleşmiş, Marksist Sol'un çoğu, bu kendini beğenmiş tutum içindeydi. 'Proleterya Diktatörlüğü' sözcükleri, onlar için, bu proleter diktatör nerede, ne düşünüyor, ne hissediyor, ne yapıyor sorusu hiç sorulmadan, gizemli bir açıklama işlevi gördü.

Sosyal Demokratlar, tersine, eleştirel ruhları ve anlayışsızlıklarıyla ünlülerdi: Onların en iyileri arasında (Almanları, Daümig, Crispien ve Dittman'ı[8] düşünüyorum) egemen barışçı, burjuvamsı Sosyalist hümanizm, Devrimin göz kamaştırıcı iklimi ile öyle rahatsız oluyordu ki doğru düşünmeye gücü yetmiyordu. Defalarca tartıştığım birçok anarşist temsilci 'Resmi Doğrular'a ve iktidarın süslü koşum takımına sağlıklı bir tepki ve gerçek yaşama ateşli bir ilgi duyuyorlardı; ama ekonomi politikten habersiz ve iktidar sorunu ile hiçbir zaman yüz yüze gelmemiş, aslında kurama duygusal bir yaklaşımın yandaşları olarak, ardından gidilecek bir kuramsal anlayış oluşturmayı hemen hemen olanaksız buluyorlardı. Onlar, az çok, çağdaş sanayi oluşmazdan ve onun proletaryası yetişmezden önceki, 1848–1860 arası özgürlükçü el işçilerince yönetilen 'evrensel devrim'e ilişkin romantik tartışmalar arenasında kusursuz yoldaşlardı. Aralarında Barselona C.N.T'den narin yapılı, güzel siyah gözlü ve yine siyah küçük bıyıklı Angel Pestana; İtalyan *Unione Sindicale*'den, güzel yüzlü, sakallı, genç ve Mazzini gibi ateşli ama yumuşak sesli, Armando Borghi; İsveç ve Alman sendikalistlerin temsilcisi, kızıl saçlı ve yaşlı bir atlı polis suratlı, Augustin Souchy; Fransız C.G.T ve *Libertaire*'den güçlü kuvvetli bir demiryolu işçisi, şen ama kuşkulu ve sanki birden 'Fransa'da devrim tümüyle ayrımlı olmuştu' diye küfredecek gibi ikircikli, Lepetit vardı. Lenin 'anarşistlerin en iyisi'nin desteğini edinmeye çok istekli görünüyordu.

8. Arthur Crispien (1874–1946) ve Wilhelm Dittmann (1875–1954), her ikisi de Komünist Enternasyonal'e bağlanmak için '21 Koşul' ileri sürdüler ve bu kongreden sonra ilgileri kesildi; Ernst Daümig (1866–1922) deneyimli bir darbe savaşçısı ve yeraltı çalışanı, 1918'de Devrimci Dükkân Yöneticileri hareketini yönetti, bu bunalımda Enternasyonal'e katıldı ve destekledi, ama 1921'deki Komüntern'den çıkarılma mektubundan sonra Paul Levi ile kenarda kaldı.

Doğrusu, Rusya ve belki Bulgaristan dışında, dünyanın hiçbir yerinde gerçek Komünistler yoktu. Eski devrim okulları ve savaşta doğmuş daha genç kuşak, Bolşevik mantığına uzaktı. Yeteneği kıt iyi niyeti bol bu adamların büyük bölümü, olayları oldukça hızlı geçmiş, artık kullanılmayan akımların belirtilerini gösteriyorlardı. Fransız Sosyalist Partisi, ikisi de kendi yaklaşımları içinde, yüksek Parlamenter olan Marcel Cachin ve L.O.Frossard ile temsil ediliyordu. Cachin, her zaman olduğu gibi, egemen kanadın doğrultusu dışına burun kıvırıyordu. O, hep, kendi ününü düşündü, 1916'da İtalya'da Musolini'nin aşırı milliyetçi kampanyalarının, Fransız yönetimi yararına, destekçisi ve savaş sırasında 'Gizli Birlik' yanlısı olduktan sonra sola kaymıştı. Üçüncü Enternasyonal'in Paris Komitesi, Alfred Rosmer'ı göndermişti; o, İbsen tarzı takma adlı bir sedikalist, kendini adamış bir Enternasyonal'ci ve Troçki'nin eski dostuydu. Yarım gülümseyişi altında, uyanıklık, sağduyu, sessizlik ve verme niteliklerini somutlaştıran bir kişiydi Rosmer. Aynı Komite'den iş arkadaşı ise, Verdun'de sedyeler taşımış, uzun sert yüzlü bir genç adam, Raymond Lefebvre idi. Bir ozan ve romancı, şimdilerde siperleri yurt edinmiş bir adam olarak, çok özentili, şiirsel bir biçem içinde inancının gizdökümünü yazıyordu. Adı *Revultion or Death!* (Devrim ya da Ölüm!) dü. O, şimdi halka ait mezarlarda yatan bir kuşaktan geride kalanlara sesleniyordu. Çabucak arkadaş olduk.

İtalyanlardan, ölümsüz bir çoşkuyla tutuşan ateşli sesiyle, namuslu yaşlı adam Lazzari'yi, Serrati'nin sakallı, miyop profesör yüzünü; uzun, çileli alnıyla, keskin zekâsının birkaç sayfasını dünyaya verdikten sonra yaşamının en iyi yıllarını cezaevlerinde geçiren genç kuramcı Terracini'yi; patavatsız yüz çizgileri, sert ve siyah, sık saçlarıyla, düşünceleri, deneyimleri ve karamsar tahminleri altında titreyen, coşkulu ve çalışkan bir adam olan Bordiga'yı anımsıyorum.[9]

9. Bu İtalyan tekstilciler, Giacinto Serrati (1872–1927), Sosyalist Parti önderi, '21 Koşul'la 'Remormist'lerle ilişiğini kesmesi istendiğinde bir süre ikirciklendi ama daha sonra Komünist Parti'ye katıldı. Constantino Lazzari (1857–1927) benzer eğilimdeydi ama Sosyalist Parti'de kaldı. Umberto Terracini (1895–) önde gelen bir komünist oldu, Musolini tarafından 1926'dan 1943'e kadar tutuklandı ve Kurtuluş'tan sonra Ulusal Meclis'in Başkanı oldu (1947); şimdi Senato'da Komünist grubun Başkanı, 1956'dan sonraki Stalinizm'le ilgili iç tartışmalarda 'ortodox' bir tutum aldı. Amadeo Bordiga (1889–1970) birkaç yıl İtalyan Komünizmi'nin belli başlı öncüsüydü ama sonuçta daha yumuşak başlı Togliatti tarafından yerinden edildi özgürlük yanlısı bağnazlığına düştü.

İncecik, anaç yüzü iki siyah saç örgüsüyle çevrelenmiş, dal gibi bir kadın vardı, Angelica Balabanova. Çevresini aşırı bir incelik havası kuşatıyordu. O, sürekli çalışırdı. Açık yürekli ve daha çok romantik, sınırsız bir Enternasyonal umut ederdi. Alman Komünistlerini Rosa Luxemburg'un avukatı Paul Levi temsil ediyordu. Daümig, Crispien, Dittmann ve Alman Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi'ni temsil eden ötekiler, insanın işçi sınıfı örgütlerinin ağır kuruluşunda insaflı görevliler olduklarına kolayca güvenebileceği, iyi bira içen, cana yakın, oldukça çaresiz, orta karar adamlardı. Burada ayaklanma ruhunun bulunumadığı ilk bakışta görülüyordu. Britanya'dan yalnız, bodur bir profosyonel boksör gibi görünen, Gallacher ile tanıştım. Birleşik Devletler'den, ağır kuşkular altında kalan Fraina[10] ve Devrim'e ilişkin kitabı derhal otorite kabul edilen, 1917 Bolşevik ayaklanmasının görgü tanığı John Reed gelmişti. Reed'i, Finlandiya'dan gizli geçisini düzenlediğimizde tanımıştım: Finliler onun işini bitirmeye çok hevesliydiler ve bir süre için bir cezaevinin ölüm hücresine kapatmışlardı. O hemen, Moskova varoşlarındaki kimi küçük ilçeleri gezdi ve gördüklerini yazdı: Yalnız açlığın gerçek olduğu hayalet ülke. Sovyet üretiminin her şeye karşın sürmesine şaşırmıştı. Reed, hafif alayla karışık kıvrak bir zekâ ve soğukkanlı bir idealizmle düşe kapılmayan, uzun boylu, güçlü biriydi. Rakovski'yi yeniden gördüm, Ukrayna'daki Sovyet yönetiminin başı olarak şimdi, Beyaz, Milliyetçi, Siyah (ya da anarşist), Yeşil ve Kızıl, başıboş takımından yüzlercesinin avıydı. Sakallıydı ve eski bir asker ünifiorması giymişti, kürsüde yetkin bir Fransızca ile konuşuyordu.

Bulgaristan'dan Kolarov[11] geldi, dev gibi ve biraz göbekliydi yüzü soylu ve buyurucu, güvencenin damgasını taşıyordu: Kongre'ye, Enternasyonal onu ister istemez; Ülkemizde iktidara gelme sözü verdi! Hollanda'dan ötekilerle birlikte Wijnkoop gelmişti:[12] Kara

10. Louis Fraina (1894–1953), 1922 sonunda Komünten'i bıraktı. Serge, ya aşırı biçimde zimmetine para geçirme ya da o zamanlar temize çıktığı, bir polis ajanı olduğu öyküsü yüzünden 'tehlikeli kuşkulu' diye anıyor. Komüntern'den ayrıldıktan sonra Fraina, Lewis Corey adı altında ekonomist olarak ün yaptı ama yine de McCarthy'nin büyücü avı nedeniyle, geçmişinden dolayı sıkıntı çekti.

11. Vasil Kolarov (1877–1950): Batı Avrupa Partileri için özel görevli olarak gönderilmiş bir Komüntern öncüsü, Komüntern Yürütme Sekreteri (1922–4) ve Dimitrov'un ölümünden sonra, Bulgaristan'da Başbakan oldu.

12. David Wijnkoop (1876–1941): Hollanda'lı 'Tribunist' (1907'de Sol kanat gazetesi *De Tribune*'ün kurucularından biri), sonra Solcu Sosyal Demokrat ve Komünist. Amsterdam'da başarısız bir yarı özerk komünist merkez kurma deneyi oldu (1920); Parti dışında bir muhalefet oluşturdu (1926–1931); sonra ortodoksi'ye döndü.

sakallı ve uzun çeneli, saldırgan görünüşlüydü ama yazgısı sınırsız bir teslimiyete dönüşmek oldu. Hindistan'dan, Meksika yoluyla çiçek bozuğu, Manabendra Nath Roy gelmişti: Çok uzun, çok yakışıklı, çok esmer, çok dalgalı saçlarıyla o, artistik giysileri içinde çıplak izlenimi veren Angelo-Saxson bir hanıma eşlik ediyordu. Meksika'da kimi sevimsiz kuşkulara hedef olduğunu bilmiyorduk, birçok yılını cezaevinde geçirdiği için yeniden etkin olduğu için, anlamsız sözlerle Muhalefeti yerdiği için, kendisi ayrıldığı ve sonra yeniden döndüğü için -ama bu uzak gelecekteydi- zayıf Hindistan Komünist Partisi' nin kılavuz adamı olması kaçınılmazdı.[13]

Dansı Ruslar yönetiyordu, onların üstünlüğü o kadar açıktı ki, bu tümüyle meşru sayıldı. Batılı Sosyalizmden, onlar kadar yetenekli belki de, güçlü özgürlük duygusu ve zekâsı ile, onları geçen tek kişi Rosa Luxemburg'du. O, Ocak 1919'da Alman görevlileri tarafından tabanca kabzalarıyla vurularak öldürüldü. Ruslar, Lenin dışında, Zinovyev, Buharin, Rakovski (O, kökeni bakımından Rumen idiyse de Fransızlaşmış olduğu kadar Ruslaşmıştı da) ve Berlin'de, yanı başında Leo Jogiches'in[14] öldürüldüğü ve kendisinin ölüme mahkûm olduğu cezaevinden yeni kurtulmuş, Karl Radek'ten oluşuyordu. Troçki, Kongreye, eğer gerçekten geldiyse çok az görünmüş olmalı, çünkü ben onu orada gördüğümü hiç anımsamıyorum. O esas olarak cephelerin durumuyla uğraşıyordu ve Polonya cephesi hâlâ alevler içindeydi.

Kongre'nin dikkati üç konu üzerinde ve açılış oturumunda değinilmemiş, ama daha önemli olan, bir dördüncüsü üzerinde toplanmıştı. Lenin, 'Sol Komünistler'i-Hollanda'lı, Alman ya da (Bordiga gibi) İtalyan-seçimlere ve Parlamenter politikaya katılmaya ve uzlaşmanın gerekliliğine inandırmak için elinden geleni yaptı; onların devrimci inançlarının tehlikesine dikkat çekti. 'Ulusal sorun ve sömürge sorunu' tartışmasında Lenin, Asya tipi sömürge ülkelerde

13. Serge, Roy'un kariyeri konusunda tam doğru değildir. Örneğin, Roy, Almanya'daki Brandlar grubuna destek verdiği için 1929'da kovulmuştu ve Hindistan Komünist Partisinde hiçbir zaman yeniden önem kazanmadı. Ne var ki, daha sonra ki yıllarda bile Stalin'den yana düşündü. Roy 1954'de öldüğü zaman dergisi *The Radical Humanist'i* yönetiyordu. Serge'in sözünü ettiği 'sevimsiz kuşkular' Roy'un Hindistan'ın bağımsızlığı için Alman yardım kampanyalarından kaynaklanmış olabilir.

14. Leo Jogiches (tyszko) (1867-1919): Polanya Sosyal Demokrasi'sinin ve daha sonra Alman Komünizmi'nin kurucusu; savaş sırasında Karl Liebknecht ile birlikte ilk *Spartakus* grubunu örgütledi; Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un tutuklanmalarından sonra devrimci etkinliğini sürdürdü ve Mart 1919'da bir cezaevinde öldürüldü.

Sovyet tipi devrimin olanaklarını ve zorunluluğunu vurguladı. Rus Türkistan'ı deneyimi onun tartışmalarını destekler gibi göründü. Öncelikle Çin ve Hindistan'ı amaçlıyordu; o, zaman Sovyet Cumhuriyeti'nin esas düşmanı olarak görünen Britanya emperyalizmini zayıflatmak için, darbenin doğrudan bu ülkelere yönetilmesinin zorunlu olduğunu düşünüyordu. Ruslar geleneksel Avrupa Sosyalist partilerinden pek de umutlu değillerdi. Onlar, tek çıkar yolun eski reformist ve parlamenter önderleri bölmeye çalışmak ve böylece Moskova Yönetimince denetlenen ve disipline edilen, iktidara geçip yeterli biçimde sürdürebilecek yeni partiler yaratmak olduğuna karar verdiler.

Serrati, sömürgelerdeki ulusal hareketleri destekleyen Bolşevik siyasetine bu akımlarda ilerde ortaya çıkabilecek gerici ve karıştırıcı öğeleri gerekçe göstererek, ciddi karşı çıkışlarda bulundu. Doğal olarak, onun sözü kaale alınmadı. Bordiga, örgütleme sorunlarında ve genel görünümde Lenin' e karşı çıktı. Açıkca şöylemeye cesaret edemiyorduysa da Sovyet Devleti'nin Komünist Parti'ler üzerindeki etkisinden uzlaşma, halk avcılığı ve bozulmanın baştan çıkarıcılığından korkuyordu. Hepsinin ötesinde Rus köylüsünün uluslararası işçi sınıfı hareketini yönlendirecek güçte olduğuna inanmıyordu. Kuşkusuz, Kongredeki en etkileyeci zekâlardan biriyde ama çok zayıf bir grup tarafından desteklendi.

Kongre, Enternasyonal'e kabul ettirmek üzere, altında Fransız (tours'da) ve İtalyan (Livorno'da) partilerinin parçalanmasının yattığı, yirmi bir, aslında yirmi iki sıkı koşul hazırladı: En azından iyi bilinmeyen, yirmi ikinci Farmason'ların alınmamasıydı. Dördüncü sorun gündeme alınmadı ve her zaman bulunabilecek basılı anlatımlarda izi yoktu; ama ben, İmparatorluk Sarayı'nın büyük altın aynalı salonundan uzak, küçük bir odasında toplanan yabancı temsilcilerin oldukça heyacanlı görünen Lenin'le tartıştıklarını gördüm. Buradan dışarı çıkarılan tahtın, hiçbir yararı olmayan bu mobilya parçasının yerine duvara Polonya cephesinin bir haritası asılmıştı, salonu daktilo tıkırtıları dolduruyordu. Lenin, ceketliydi, kolunun altında evrak çantası, cevresinde temsilciler ve daktilolar, Tuhaçevski'nin ordusunun Varşova'ya yürümesi üzerine görüşlerini bildiriyordu. Olağanüstü bir ruh hali içindeydi ve zaferden emindi. Karl Radek, cılız, mayınunsu, alaycı ve gülünç, boyundan büyük pantalonunu yukarıya çekerek (hep kalçalarından aşağıya kayıyordu) ekledi; 'Versailles Anlaşması'nı süngülerimizle yırtacağız!'

Daha sonra ayrımına vardık ki Tuhaçevski, birliklerinin çok yorgun olduğundan yakınıyordu; Troçki, bu koşullarda saldırının acele-

ci ve tehlikeli de olacağını hesapladı; Lenin, Tuhaçevski'ye siyasi komiserler olarak eşlik etmeleri için Rakovski ve Smilga'yı göndermekle atağı bir oranda zorladı; ve her şeye karşın bu, Stalin ve Budyenny, kendi kişisel zaferlerini sağlamak için Lvov üzerine yürüyecek yerde destek sağlasalardı belki başarılabilirdi.

Varşova'da, hem de tam Polonya başkentinin gerçekten düştüğü bildirildiği zaman, bozgun geldi. Çok az öğrenci ve işçi dışında, Polonya köylüsü ve proletaryası Kızıl orduya hoşgeldin demedi. Şuna inanmıyorum ki, Ruslar, Polonya'yı yöneten Devrimci Komite'ye Marchlewski ile yan yana, terör adamı, Dizerjinski'yi katmakla psikolojik bir yanlış yaptılar. Dizerjinski adının, halkın coşkusunu ataşlemek bir yana, bütün bütün dondurduğunu bildirdim. Olan buydu. Devrimin batıya yayılması bir kez daha başarısız kalmıştı. Bolşevikler için doğuya yönelmekten başka seçenek yoktu.

Hemen, Doğunun Eziyet Görmüş Ulusları Kongresi, Bakü'de toplantıya çağırıldı. Komintern Kongresi biter bitmez, Zinovyev, Radek, Rosmer, John Reed ve Bela Kun özel bir trenle Bakü'ye gittiler, trenin güvenliği (tehlikeli bölgelerden geçecekleri için) ve yönetimi bir arkadaşıma, Yakov Blumkin'e verilmişti. Blumkin'in korkunç ölümünden sırası gelince söz edeceğim. Bakü'de Enver Paşa, alkışlarla ortaya çıktı.[15] Bütün salon Doğuluların havada sallanan palaları ve yatağanlarıyla gürültüden yıkılıyordu: *'Emperyalizm'e ölüm!'* İslam dünyasının kendi milli ve dini içtenlikli kavrayışıyla hızla geçti ama her şeye karşın yine de güçtü. Enver Paşa Orta Asya'da İslami bir devlet yaratmayı amaçlıyordu; iki yıl sonra Kızıl atlılara karşı bir savaşta öldürüldü. Bu olağanüstü yolculuktan dönüşünde John Reed, tablo gibi bir Dağıstan pazarından satın aldığı karpuzdan büyük bir ısırık aldı. Bunun sonucu olarak da tifodan öldü.

Moskova Kongresi benim için, böyle birden çok kayıpla birleşti. Bu ölümleri yazmadan önce zamanın koşullarını daha ayrıntılı anlatmak istiyorum. Bu dönemde, resmi çevrelere, sıradan insanlara ve Devrimin sıkıntı çekmiş karşıtlarına günlük ilişki içindeki yaklaşımında güvenilir bir açıklığı sürdürdüğüm için benim başımdan geçenlerin belki de benzeri yoktu. Her ne kadar, benim ve kimi arkadaşlarımın çok zamanı onun yaşamını kurtarmak için harcandıysa da, Petrograd kutlamaları boyunca yalnız Voline'in yazgısıyla ilgilendim. Gerçek adı Boris Eichenbaum olan Voline 1905 St.Petersburg Sovyeti'nin kurucularından bir işçi aydındı. Rus anarşist

15. Enver Paşa (1881–1922): 1913'de Türk Savaş Bakanı; Kemalist devrime karşı çıktı ve 1918'de Rusya'ya kaçtı.

hareketine öncü olmak için 1917'de Amerika'dan dönmüştü. Makhno'nun 'Ukrayna, Ayaklanmış Köylüler Ordusuna katıldı, Beyazlarla çarpıştı, Kızıllara karşı koydu ve Gulyai-Polye bölgesinde özgür bir köylü federasyonu örgütlemeye çalıştı. Tifüs'e tutulduktan sonra Siyahların bir geri çekilişi sırasında Kızıl ordu tarafından yakalandı. Elde olmadan vurulabileceğinden korkuyorduk. Bu büyük tehlikeyi, hemen namuslu bir Petrograd'lı yoldaş bulup göndererek önledik; o, tutukluyu Moskova'ya aktardı. Artık haberleri kuşkulu değildi: O sırada, saray içindeki eski santralda Komintern temsilcileriyle birlikte gerçek bir Sovyet dini oyununu izliyordum. Paris Komününde kızıl sancakların yükselişini sonra düşüşünü gördük; Jaurés'in öldürülüşünü ve izleyenlerin acıyla haykırışlarını dinledik; sonunda, muzaffer ve onurlu Devrimin tüm dünyada üstün geldiğini izledik.

Moskova'da, Lenin ve Kamanev'in, şimdi bir Ceka cezaevinde bulunan Voline'i görme sözü verdiklerini öğrendim, ölmeyebilirdi. Biz, burada, Kremlin'in İmparatorluk salonlarında tartışmalarımızı sürdürürken, örnek devrimci bir hücrede, belirsiz sonunu bekliyordu.

Kremlin'den ayrıldıktan sonra bir başka karşıtı, bu kez bir Marksisti yoklayacaktım, onun ilk kuralı dürüstlük ve çarpıçılıktı: Yuri Ossipovich Martov, Plehanov ve Lenin'le birlikte, Rus Sosyal Demokrasisinin kurucusu ve Menşevizm'in öncüsüydü. İşçi sınıfı demokrasisi için kampanya açtı, Çeka'nın aşırılıklarını ve Lenin-Troçki 'otorite manisi'ni açığa vurdu. 'Sanki hücrelerde insanları vurarak ve kararnamelerle sosyalizm kurulabilirmiş gibi!' diyordu. Lenin, onu çok severdi ve her ne kadar Martov'un sert eleştirisinden sonra ürktüyse de onu Çeka'ya karşı korudu. Ben gördüğüm zaman, Martov küçük bir odada tam yoksulluğun sınırında yaşıyordu. İlk bakışta, onlar gibi, çok kültürlü, uzlaşmaz ve son derece yürekli bir Marksist idiyse de Bolşeviklerle salt uyuşmazlıktan uzaklaşmış izlenimi verdi bana. O, çelimsiz, hastalıklıydı. Biraz aksıyordu. Geniş alınlı, gözlüklerinin arkasında yumuşak ve gizemli bakışları, dağınık sakalı ve aydın görünümüyle hafifçe asimetrik bir yüzü vardı. Engelleri bir anda bir yana iten, sert ve dinç devrimcinin yok olduğu yerde şimdi kaygılı ve derin bilgili bir adam vardı. Eleştirileri yerinde, genel çözümleri kuramsal olarak çekiciydi ama gerçekleşmesi olanaksızdı. 'Demokrasiye dönmeyen Devrim yitirilmiştir': Ama demokrasiye nasıl dönmeli ve ne tür demokrasiye? Hep, bu çapta bir insanın zengin düşüncelerin devrime sunamaz hale getirilmesini hiçbir zaman bağışlamadım. 'Göreceksiniz, göreceksiniz' diyordu

bana 'Bolşeviklerle özgür işbirliği hiçbir zaman olası değildir.'

Raymond, Lefebvre, Lepetit, Vergeat (bir Fransız sendikalist) ve Sasha Tubun ile Petrograd'a döndükten hemen sonra, korkunç bir dram yaşandı, Martov'un en büyük korkusu gerçekleşti. Her ne kadar işler karanlıkta kaldıysa da olanları özetleyeceğim. 1918'de kanlı bir bozgundan bölünmüş ve kırgın çıkmış Fin Komünist Partisi yeni kurulmuştu. Tanıdığım önderleri Sirola ve Kusinen özellikli yapıtaşları gibi görünmüyorlardı ve gerçekten komisyonun birçok yanılgısı olduğu kabul edildi. Kusinen'in bütün işi üzerine bir kitabını yeni yayımlamıştım; o, çalışkan ve kapsamh düşünen, sıkılgan sade bir adamdı. Parti içinde, bozgundan sorumlu olan ve günümüzde Komünist Enternasyonal'e katılan eski Parlamenter önderlikten gelen tepki içinde bir karşıtlık oluşmuştu. Petrograd'taki Parti Kongresi Zinovyev tarafından desteklenen Merkez Komite'ye karşı, bir muhalif çoğunluk içinde sonuçlandı. Komintern Başkanı Kongre işlerini durdurdu. Kısa bir süre sonra bir akşam, kimi genç Finli askeri okul öğrencileri Merkez Komite toplantısını basıp oradaki üyelerden sekizini vurdular. Basın, beyazlar lehine, cinayeti kınayan ahlaksızca yalanlar yayımladı. Onların eylemleri açıkça haklı gösterildi, kötülükten Merkez Komite suçlanarak cepheye gönderilmesi istendi. Olayı incelemek için Enternasyonal tarafından, Rosmer ve Bulgar Shablin'i içine alan üç kişilik bir komite kuruldu; kazara toplandığından bile kuşkuluyum. Durum, daha sonra Moskova Devrim Mahkemesi tarafından gizli oturumda ele alındı, davacı Krilenko oldu. Sonuç, kimi bakımlardan aklayakın kimi bakımlardan iğrençti. Birileri resmen suçlandı ama cepheye gitme izni verildi (onlara gerçekten ne olduğunu bilmiyorum). Bununla birlikte, 'politik sorumlu' sayılan muhaliflerin önderi, Voyto Eloranta, önce bir süre tutuklandı sonra da 1921'de vuruldu.

Raymond Lefebvre, Lepetit ve Vergeat ile yolculuk eden son arkadaşım aslında hiç karşılaşmadığım Sasha Tubin'di. Fransa' da tutukluluğum sırasında gizli zırhı içinde kalarak bana dayanma desteği sağlamıştı. Şimdi Petrograd'tan geçtiğimiz sırada onu gördüm. Karanlık sezilere takılmıştı ve gitmek için can atıyordu. Dörtlü, deniz kuşatmasını yarmak için tasarlanmış, Kuzey Buz Denizi'nden geçen, güç bir rotayla Murmansk'tan yola çıktı. Uluslararası ilişkiler Bölümümüz bu tehlikeli yolu çözmüştü: Yelkenli bir balıkçı teknesi içinde Finlandiya kıyılarının ucundan geçiliyor ve Norveç'te Vardoe bölgesinin özgür ve güvenli topraklarına geliniyordu. Dörtlü bu rotaya girişti. Bir C.G.T. kongresine gitmenin coşkusu içinde fırtınalı bir günde yola çıktılar ve denizde gözden kayboldular. Bel-

ki fırtınada yok oldular, belki de bir Fin motoru yollarını kesti ve onları aşağı döndürdü; biliyordum, bu Petrograd'daki casuslar bizi adım adım izliyorlardı. Zinovyev on beş gün süreyle her gün kaygılı bir yüzle sordu. 'Fransız yoldaşlardan bir haber varmı?' Bu felaket çevresinde haksız söylenceler dolaştı: Onların hepsi yalandı.[16] (Bunlar Ağustos yada Eylül 1920'de.)

Bu bölümü Eylül ve Ekim 1920'de, İkinci Enternasyonal'in sonunda bitirdim. Bu tarihin bizim için bir tür sınır belirlediğini hissediyorum. Her ne kadar kimse böyle görmediyse de Varşova'ya saldırının başarısızlığı, Rus Devrimi'nin orta Avrupa'daki bozgunu anlamındaydı. Yurtiçinde yeni tehlikeler baş gösterdi ve ancak belli belirsiz sezinlediğimiz felaketlerin yakınındaydık ('biz'derken en anlayışlı yoldaşları kastediyorum; Parti'nin çoğunluğu resmi düşüncenin tasarımcılığına hemen hemen körü körüne bağlıydı.) Ekimden sonraki günlerde, ülkede ayrıntılarıyla kavranmamış kaçınılmaz olaylar bir çığ gibi büyüyordu. Kendi içimizdeki duyguyu, bu, kesinlikle muzaffer Bolşevizmin yaradılış ve karakterindeki içsel tehlike duygusunu sertçe söyleme sınırında olduğumuzu sezmeye başladım. Hoşgörüsüzlüğün ve görevlilerin birçoğu arasında köleliğin, ayrıcalığa yönetilmelerinden dolayı da, Devlet kuramıyla gerçek arasındaki zıtlığın üzüntüsünü duyuyordum. Görkemli beyaz sakalı, doğruyu gözeten bir adam olan Beslenme Halk Komiseri, Tsiuriupa ile bir konuşmamızı anımsıyorum. Kimi Fransız ve İspanyol yoldaşlarla, karne sistemimizin yararını açıklaması için ona gitmiştim. Bize güzel çizilmiş grafikler gösterdi, bunlarda korkunç açlık ve sınırsız karaborsa kayıplara karışmıştı.

Ona 'karaborsa nerede?' diye sordum. Yaşlı adam 'bütün içinde önemsiz' yanıtını verdi. Kuşkusuz, içtendi ama tasarladığı düzenin tutsağıydı, bürolarda oturanları yalanlarıyla dolduran bir tutsak. Hayretler içinde kaldım. Zinovyev'in Batı Avrupa proleter devrimine nasıl inanabildiği anlaşılıyordu. Lenin'in onca inanabildiği, doğu halkları arasındaki ayaklanma görüntüleri acaba bundan mıydı? Bu olağanüstü parlak Marksistler, düşle çevrili bir kuramsal sarhoşlukla sersemlemenin eşiğindeydiler. Onlar hep köle gibi davranışların budalalıkları ve aldatmacaları içinde kalmaya başlamışlardı. Petrograd cephesindeki toplantılarda, Zinovyev'i, yeni parlak deri donanımlar içindeki genç askeri iş sahiplerinin dalkavuklukları karşısında, utançla kızaran yüzünü öne eğerken gördüm. Onlardan

16. Yani, burjuva basınında Komünist politika gereği iyice düşünülmüş bu ölümlerin etkisi ayrıntılarıyla anlatıldı.

biri, 'Kazanacağız, çünkü biz şanlı önderimiz Yoldaş Zinovyev'in komutasındayız!' diye bağırıyordu. Eski bir suçlu olan yoldaşın biri, Zinovyev'in kitapçıklarından birini en büyük Rus sanatçılarından birinin tasarlayıp görkemle renklendirdiği bir ciltle kaplamıştı. Sanatçı ve eski suçlu birlikte, Zinovyev'in Roma'lı profilinin, kabartma amblemli çerçeve içinde bir prokonsül gibi göze çarptığı bir dalkavukluk başyapıtı üretmişlerdi. Bunu Enternasyonal'in Başkanı'na getirdiler, başkan onlara yürekten teşekkür etti ve onlar gider gitmez beni yanma çağırdı.

Zinovyev bana utanç içinde, 'Bu, kötü beğeninin doruğu ama onların duygularını incitmek istemedim. Çok az sayıda basıldı ve çok yalın bir kapak tasarımı vardı' dedi.

Başka bir gün de bana Lenin'in, yeni bürokrasiye değinen ve onlara 'Sovyet döküntüsü, o kadar' diyen bir mektubunu gösterdi. Bu ortam, dayanılmaz acımasızlık ögesi tarafından sürdürülen Terörden dolayı, sık sık, sertleşiyordu.

Lenin'in önemli bir sözü geliyor aklıma; 'İlk Sosyalist devrimi Avrupa'nın en geri halkının başlatmak zorunda kalmasının getirdiği gurur korkunç bir şanssızlıktır!' (Belleğimden aktarıyorum; Lenin, birkaç kez söylemişti.) Her şeye karşın, Avrupa'nın bugünkü, kana bulanmış, yanıp yıkılmış ve adamakıllı sersemlemiş durumu içinde Bolşevizm, benim gözümde, son tahlilde açıkça doğruydu. Tarihin yeni bir dönüm noktasını belirliyordu.

Dünya kapitalizminin, ilk intihar savaşından sonra, şimdi yapıcı bir barış düzenlemeye ya da (eşdeğer olay ne idiyse) zenginlik, özgürlük, güvenlik ve insan onurunu arttırmak için düşündeki teknolojiyi yaratmaya gücü yetmezdi. Devrim, kapitalizm karşısında bundan dolayı doğruydu; ve görüyorduk ki, gelecek savaşın hayaleti, Avrupa'nın toplumsal sistemi hızla biçim değiştirmedikçe, kendi uygarlık varlığı üzerinde bir soru işareti oluşturabilirdi. Artık ilk sözlerini tümüyle yantsıma sürecinde, yeni bir devrimci Devlet'in kuruluşu olduğu için Rus Devrimi'nin korkunç Jekobenizmi bana tümüyle kaçınılmaz görünüyordu. Bunda çok büyük bir tehlike görüyordum: Devlet bana, bir üretim örgütleme aracı değil, başlı başına bir savaş silahı gibi görünüyordu. Yaptıklarımızın hepsi üzerinde bir ölüm fermanı asılıydı; yenilgi, hepimiz için, ideallerimiz için, her yerde sözü edilen adalet için, hâlâ emekleyen yeni kolektif ekonomimiz için kesin bir ölüm getirebilirdi ve ondan sonra'sını kim bilir? Devrimin, geleceğin hatırı için gerekli, çok büyük bir kurban ol-

duğunu düşündüm; bana hiçbir şey, onun içindeki özgürlük ruhunu sürdürmek ya da kurtarmaktan daha zorunlu görünmedi. Yukarıdaki satırlarda, bu dönemdeki yazılarımı özetlemekten başka bir şey yapmadım.

İÇERDEKİ TEHLİKE
1920–1921

Bu yıllardaki toplumsal sistem daha sonraları 'Savaş Komünizmi' olarak anıldı. Zamanında yalnızca Komünizm deniliyordu ve benim gibi, onu şimdiye kadar geçici saymış herkes, küçümseyerek üstten bakıyordu. Troçki, bu sistem, eğer gerçek Sosyalizme dönüşürse, güvenilir olması birkaç onyıldan çok sürebilir diye yazmıştı. Buharin, ana çizgilere indirgenmiş Marksizim'i, Lenin'i kızdıran, kitabı. *Teh Economy In the Period of Transition* (Geçiş Döneminde Ekonomi)yi yazıyordu. Oysa, sonuç olarak varolan örgütlenme modelini gözönünde tutuyordu. Ve şimdiye değin onun içinde yaşamak yalnızca olanaksız olmuştu: Kuşkusuz yöneticiler için değil halk kitleleri için olanaksız. Gerçekte, beslenmek için her gün, sık sık ve ardı arkası kesilmeden karaborsaya başvurmak zorunluydu; herkes gib Komünistler de öyle yapıyordu. Banknotlar hiç de değerli şeyler değildi ve becerili kuramcılar paranın ortadan kaldırılmasından söz ediyorlardı. Kâğıt ya da pul basmak için renkli basım mürekkebi mi yoktu, öyleyse postaya ilişkin harcamaları kaldıran bir kararname yayımlanırdı: 'Sosyalizmin gerçekleşmesinde yeni bir adım!' Felaket getirici etkilerle stoklar günden güne bozulduğundan, tramvay ulaşımdan kaldırıldı.

Devlet kooperatiflerince çıkarılan günlük azık çok azdı: Kara ekmek (ya da onun yerine kimi kez birkaç fincan yulaf) her ay birkaç ringa balığı, birinci kategori' (işçiler, askerler) için çok şeker, üçüncü kategori (işçi olmayanlar) için hiçbir şey. ST.Paul'un her yerde asılı *'Çalışmayan ne burada ne orada beslenir'* sözü, eğer beslenmek istiyorsanız işyeri yerine sık sık karaborsaya uğramanız gerektiği için, alay konusu olmuştu. Ölü fabrikalarda işçiler zamanlarını, yeraltı pazarlarında değiş tokuş etmek için, makine parçaları yerine küçük çakılar, taşıyıcı kayışları yerine ayakkabı tabanı yaparak harcıyorlardı. Toplu sanayi ürünü 1913 yılı sayısının %30'undan daha aşağı düştü. Bu tür şeyleri kaçak olarak kasabaya getiren köylülerden biraz un, tereyağ ya da et almak istiyorsanız, değişmek için bir şeyleriniz olmalıydı. Bereket versin, son burjuvaziden kentte kalan epeyce halı, desenli duvar örtüsü, keten kumaş ve tabak, ele geçiril-

mişti. Kanapelerin deri kaplamasından insan şöyle böyle ayakkabılar, duvar örtülerinden giysi yapabilirdi.

Kış, kent halkı için bir işkence (başka bir sözcük bulmak zor) idi: Yakacak yok ışık yok ve kıtlığın yıkımı. Çocukların, gücsüz yaşlıların yüzlercesi öldü. Bitlerle her yere tifüs yayıldı ve korkunç sayıda can aldı. Hepsini, uzun bir süre gördüm ve yaşadım. Petrograd'ın büyük apartmanları, şimdi yüzüstü bırakılıyor, halk, bacası pencereden dışarıya açılan, küçük tuğlalı ya da döküm bir soba çevresinde tek bir odada birbirinin üstünde yaşıyordu. Odaların taban tahtaları, kullanılmayan mobilya parçaları, kitaplar yakıt olarak kullanılıyordu. Bütün kitaplıklar böylece yok oldu. Ben *Laws of the İmmpire* (İmparatorluk Yasaları) derlememi komşu bir aile için yakıt olarak kullandım, görev bana bir hayli hoşnutluk verdi. Halkın akşam yemeği küçücük parçalara bölünmüş bir topak şeker, çok az yulaf ezmesi ya da yarı bozulmuş at etiydi. Payına düşenden fazla bir lokma ya da sırayı bozan öfkeyle karşılanıyordu. Yerel Komün, çocukları beslemeyi sürdürebilmek için her şeyi yapıyordu ama sonuç, açınacak bir başarıydı.

Kolektif kumanya sistemi, öncelikle açlıktan ölmek ve temelinden yıkılmak üzere olan proletarya, ordu, donanma ve Parti çalışanları için sürdürülüyordu. Bu nedenle de ülkenin uzak bölgelerine, yalnızca uzaklaştırmak, öyle değilse, kimi kez diğrenli *müjikler* tarafından öldürülmek için, elkoyma birlikleri gönderiliyordu. Dağ köylüleri bir komiserin karnını deşebiliyor, tahılla denk edip, hepsine ders olsun diye, yol kenarına bırakabiliyorlardı. Benim yakın yoldaşlarımdan birinin, bir basım işçisinin ölümü böyle oldu. Olay Dno'dan çok da uzak olmayan bir yerde oldu ve sonradan oraya, gözü dönmüş köylülere, bunun hep emperyalist kuşatmasının sonucu olduğunu anlatmaya gittim. Doğruydu ama, aynı köylüler hem elkoymanın kaldırılmasını hem de alışverişin yasallaştırılmasını istemeyi, pek de mantıksızca olmadan , sürdürdüler.

'Savaş Komünizmi' şöyle tanımlanabilirdi: Önce kırsal bölgede elkoyma; sonra kategorilere ayırılmış kent halkı için katı karneye bağlama yöntemi; üçüncü olarak emek ve ürünün tam 'kolektifliştirmesi'; dördüncü olarak, geri kalan yapılmış eşya stokları için olağanüstü karmaşık ve öneriye boğulmuş dağıtma sistemi; beş, tek partiye doğru giden bir iktidar tekeli ve bütün karşı düşüncelerin bastırılması; altı, bir kuşatma devleti ve Çeka. Bu sistem Mart ve Nisan 1920'de Komünist Parti'nin Dokuzuncu Kongresi'nde kabul gördü. Kimse bunun yürümeyeceğini ileri sürmeye cesaret edemedi, Parti, Troçki'nin o yılın Şubat ayında, elkoymanın kaldırılması için Mer-

kez Komite'ye başvurduğunu bilmiyordu. Marksist tarihçi Rozhkov, Lenin'e felâkete davetiye çıkardığımızı yazdı; kırsal bölgelerle ekonomik ilişkilerde ivedi değişiklik yapılmalıydı. Merkez Komite onu Piskov'a gönderdi ve orada yaşamaya zorunlu kıldı, Lenin de ona, kırsal karşı devrimden önce bir teslim olma politikasına katılma niyetinde olmadığı yanıtını verdi.

1920-1 Kışı korkunçtu. Kadromuzun yerleşmesine uygun evler aramak için Petrograd'ın ortasında birçok yapıyı gezdim. Bir zamanlar güzel Morskaya sosyetesine ait olan, bizim asıl askeri karargâhlarımızdan ve Kış Sarayı'nın bahçelerine açılan zafer geçitinden pek uzak olmayan büyük bir konakta, bütün odaları donmuş dışkıyla kaplı buldum. Tuvaletlerin basınçlı suyu yoktu ve burada konaklayan askerler tarla tuvaletlerini döşeme üzerine kurmuşlardı. Birçok ev benzer durumdaydı; bahar gelip pislikler döşeme üzerinde yüzmeye başlayınca kentte her şey olabilirdi. Hemen zorunlu temizlik mangaları düzenlendi.

Bir gün, askeri bölge kumandanlarından, son otuzbeş yılın eski devrimcisi, iktidarın mimarlarından korkusuz savaşçı Mikhail Lashevich ile kar üstünde dolaşırken olanları anımsıyorum. Lashevich, bodur, şişmanca bir adamdı. Yüzü toplu ve kırışıklarla buruş buruştu. Herhangi bir sorunun çözümünde onun için tek yol vardı; zor. Spekülüsyon mu? Pekalâ oraya bir nokta koy! 'Gizli pazarları yıkacağım ve kalabalıklar dağılmış olacak!' Dediğini yaptı da, ancak daha kötü şeyler oldu.

Siyasi yaşam gelişmeyle aynı çizgiyi izliyordu; başka türlü de olamazdı. Ekonomik güçlükleri zorla ve şiddetle aşma eğilimi genel hoşnutsuzluğun büyümesine yol açtı; herhangi bir eleştiri, düşüncelerin özgürce ifade edilmesi, tehlikeli bir hal aldı. Sanki düşman faaliyeti gibi izlendi. Bu zararlı gidişi izlemek için olağanüstü iyi bir yerdeydim: Petrograd'ın yönetildiği çevrelere aittim ve çeşitli karşıt güçler olan anarşistler, Menşevikler, Solcu Toplumsal Devrimciler ve hatta Komünistlerle-bunların 'İşçi Muhalefeti' rejimin büyüyen bürokrasisini ve sıradan işçinin perişan durumunu hemen hemen cezalandırıyordu: Yönetim onlara konuşma olanağını kaldırdığından beri yalnız maddi koşullar açısından değil yasa açısından da (hangisi daha kötüydü?) perişandılar- ikili ilişkilerim güvenilir biçimdeydi.

'İşçi Muhalefeti' dışında, kendi aralarında sürekli kavgalı olan bu muhalifler, siyasi bakımdan farklı biçimlerde iflas ediyorlardı. Menşevikler, iktidarın Sovyetler tarafından ele geçirilmesinin tam karşısındalardı; başka bir deyişle onların varlık nedeni, bir burjuva

demokrasisinin sürdürülmesi ve kimi önderler bakımından, Bolşevizmin zorla bastırılmasıydı. Solcu Toplumsal Devrimciler, Maria Spiridonova ve Kamkov tarafından yönlendiriliyordu. Önce Bolşevik yetkilileri boykot ettiler, sonra onlarla birlikte çalıştılar ve sonra da 1918 Temmuzunda onlara karşı, onların tek başlarına iktidar olmayı amaçladıkları savıyla, bir ayaklanma başlattılar. Anarşistler Sovyet yandaşı, Sovyet karşıtı ve ara güç olarak farklı konumlarda dağılmışlardı. 1919'da Sovyet karşıtı anarşistler, Komünist Parti'nin Moskova Komitesi genel oturumuna bomba atarak toplam on beş kişinin ölümüne neden olmuşlardı.

Bununla birlikte, devrimin bu coşkun, olabildiğince ezilmiş ve işkenceye uğramış karşıtları, birçok noktalarda, her şeyden önce kendileri ve halk için ifade özgürlüğü ve Sovyetlerde özgürlüğün yenilenmesini isterken haklıydılar. 1918'de o kadar canlı olan Sovyetler, şimdi gerçekten Parti'nin yardımcı organlarından başka birşey değillerdi; girişimci değildiler, denetleyemiyorlardı ve hemen hemen yerel Parti Komitesi'nden başka hiçbir şeyi temsil etmiyorladı. Ama, ekonomik sistem, halkın onda dokuzundan çoğu için katlanılamaz olarak kaldıkça, Sovyetlerde ya da başka bir yerde, bir Tom, Dick ya da Harry için söz özgürlüğü tanımak sorun olmayabilirdi. Kuşatma devleti şimdi, Bakanları tarafından gittikçe artarak tepeden yönetilen, Parti'nin kendisine katılıyordu. Bu bürokratlaşmaya çare bulmak için ne yapacağımızı şaşırmıştık: Partiyi, yalnız yükselmeyi düşünenlerin, maceracıların, güçlüden yana çıkarcıların ele geçirdiğini biliyorduk. Parti içinde bu gidişe tek çare, eski, namuslu ve sağlam üyelerin, başka bir deyişle Eski Korucu'nun önlemli diktatörlüğüydü.

Kronstadt ayaklanmasıyla tarihi anlam kazanan, anarşizmin gözler önüne serilen dramını özel bir gizlilikle izledim. Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi sırasında, işi sürgün, matematik ve Hollanda'da bir 'Sovyet İşadamı' olarak çalışmayı içeren, aydın bir anarşist Benjamin Markovich Aleynnikov ile Lenin arasındaki görüşmeleri izlemiştim. Tartışma, anarşistlerle işbirliği çerçevesindeydi. Lenin düşünce ile uyumunu belirtti. O, yenilerde, Nestor Makhno için dostça bir kabul vermişti; Troçki, çok daha sonra (1938'de sanırım), Lenin'le, Makhno'nun askeri önderi olduğu Ukrayna'nın anarşist köylüleri için özerk bir bölge kurmayı düşündüklerini anlatmıştı. Bu düzenleme hem doğru hem diplomatik olabilirdi ve belki yüce gönüllü görünümde olduğu kadar Devrimi sürüklenmekte olduğu trajediden kurtarabilirdi. Dışişleri Komiserliği'nde Çeçerin ile iki Sovyet yanlısı anarşist, canlı ve yetenekli iki adam çalışıyordu:

Herman Sandomirski, Varşova'da ölümle yargılanmıştı ve cezaevinin iç yüzünü biliyordu ve Alexander Shapiro; ılımlı yaradılışlı tehlikeli bir adam.

Moskova Sovyeti'nin Başkanı Kamenev, anarşistlere, yeğlediklerı uğrak yerlerini, hoşnut olmayanlar, denetlenemeyenler, yarı çılgınlar ve birkaç kılık değiştirmiş gerçek karşı devrimciden temizleyip taşımaları kendi sicil defterlerini düzenlemeleri koşuluyla kendi basınları, kulüpleri ve kitapevleriyle bütün hareketlerini yasallaştırmayı önerdi. Anarşistlerin çoğunluğu bu sicile geçme ve örgütlenme önerisini dehşetle geri çevirdi: 'Ne, bize bile bir Parti biçimi mi?' Daha çok yok oldular, basınları ve malları daha da azaldı.

Bu fırtınalı 1918 yılının anarşist önderlerinden biri şimdi tümü tek heceli, 'Ao' denen yeni evrensel bir dil kuruyordu. Kronstadt denizcileri arasındaki bir başka önemli kişi, Yarchuk, iskorbüt acıları içinde, Butyrki cezaevindeydi. Bir üçüncüsü, Nikolai Rogdayev, Türkistan'da Sovyet propaganda sorumlusuydu. Dördüncü biri, Novomirski, eski terörist ve mahkûm, Parti'ye katılınıştı ve şimdi Zinovyev'in servisinde benimle çalışıyor ve yeni başlayanların şasılası tutkusunu gösteriyordu. Beşinci biri, Grossman–Roschin, 1906'nın ilk günlerinde 'kışkırtmasız terör'ün (eski rejime herhangi bir yerde, herhangi bir zamanda vurmayı anlatır) kuramcısıyken, Lenin ve Lunaçarski'nin arkadaşı, sendikacı olmuştu; proletarya diktatörlüğünün özgürlükçü kuramını geliştiriyordu. Son olarak, eski dostum Appolon Karelin, Paris'te tanıdığım, Rue d' Ulm'da, küçük bir odada kooperatif sorunlarını incelediğimiz olağanüstü yaşlı adam vardı. Şimdi Bütün Rus Sovyetleri Yönetimi'nin bir üyesiydi, hâlâ National Otel'in (Sovyet Evleri'nden biri) küçük bir odasında ak saçlı karısıyla yaşıyordu. Orada, yaşlılıktan ezik, artık iyice az gören, ak sakallı ve açık sözlü dost, eski bir yazı makinesinde tek parmakla, özgür komünler federasyonunun erdemi üzerine çok büyük ve ayrıntılı yapıtı *Against the Death Penalty* (Ölüm Cezasına Karşı)yi daktilo ediyordu.

Askarov'un Komünizme hemen hemen ortak olan grubu bir 'evrensel anarşizm' tasarlıyordu. Bir başkası, Atabekian gözetiminde Kropotkin'ci oluşum, özgür kooperatifleri tek çare olarak gördü. Hâlâ tutuklu olan Boris Voline, Bolşevik önderlerin, Ukrayna'da eğitim müdürü olarak görev alması önerisini geri çevirdi: 'Ben hiçbir zaman komiserler otakrasisi ile iş yapmayacağım' diye yanıtladı. Bu, bütünüyle mezhep çıkarı düşünen, acınası bir iyi niyetler karmaşasıydı. Anarşizm temelde akıldan çok, gücü harekete geçiren bir öğretiydi. Bu adamların, bir araya geldikleri zaman, öne sürdük-

leri tek sav *'Biz bütün sınırlamaların ve devlet sınırlarının kalkması için savaşıyoruz. Biz diyoruz ki tüm dünya tüm insanlara aittir!'*idi (Anarşist Birliği Moskova Konferansı, Ocak 1919). Onların düşünce ve anlatım özgürlüğü güvencede olsaydı Sovyet rejimini tehlikeye sokarlar mıydı? Böyle düşünmek delilik olurdu. Bolşeviklerin çoğunluğu, gerçekte Marksist gelenek için, onları, varlıkları 'bilimsel Sosyalizm'in yayılmasına ters düşen 'önemsiz burjuva Utopyacıları' sayıyordu. Bu 'önemsiz burjuva' örnekleri, yetki çılgınlığına kapılmış belli bürokratların ve Çeka'cıların beyinlerinde, ilk ve son olarak susturulması gereken karşı devrimciler kalabalığı olarak, hızla büyüyordu.

Gorki'nin sık sık dediği gibi, Rus halkının, hem zorbalığa direnmek hem de ona boyun eğmekle yoğrulmuş karakteri, bir yetki karşıtı kompleksi oluşturuyor ki, bu, tarih boyunca dönemsel patlamalar doğuran kendiliğinden olma anarşizmin güçlü bir ögesi demektir. Ukrayna köylüleri arasında, onların başkaldırma ruhu, öz örgütleme yetileri, yerel özerklik tutkuları, Beyazlara, Almanlara, Sarı ve Mavi milliyetçilere karşı ve Moskova'nın sık sık, sonsuz istemlerde bulunmakla görevli sert ve kaba komiserlerine karşı savunmada kendilerinden başka kimseye güvenmeme zorunlulukları –bütün bu etkenler– olağanüstü canlı ve güçlü bir hareket başlatıyor: 'Başkaldıran Köylü Orduları', anarşist bir öğretmen ve eski bir suçlu olan Nestor Makhno tarafından Gulyai–Polype bölgesinde bir araya getirildi. Boris Voline ve Aaron Baron'un esinlemesiyle anarşist *Nabat* (ya da 'Alarm') Federasyonu bu hareketi hem bir Üçüncü (özgürlükçü) Devrim ideolojisi hem de bir sancak, kara bayrak, ile donattı. Bu köylüler, örgütlenme ve savaş için gerçek bir destansı yeti gösterdiler. Ayyaş, palavracı, Nestor Makhno, düzensiz ve idealistçe, kendisinin doğuştan stratejist olduğunu kanıtladı. Komutası altındaki savaşçılar zamanla on binlere ulaştı. Silahlarını düşmandan aldı. Kimi kez onun ayaklanmacıları iki üç kişiye bir tüfekle savaşa girdiler: Bir savaşçı düşerse, onun ellerinden hemen yanında bekleyen ve hâlâ yaşar akta olana geçen bir tüfek.

Makhno, arabalara bindirilmiş bir yaya asker düzeni buldu, bu onlara geniş bir hareketlilik veriyordu. O ayrıca, bir süre için güçlerini dağıtma ve silahlarını gömme yöntemi de buldu. Adamları cepheden silahsız olarak geçiyor başka bir noktada toprağı kazarak yeni bir makineli tüfek sağlıyor ve beklenmedik bir yerden yeniden saldırıyordu. Eylül 1919'da General Denikin'i daha sonra hiç geri alınamayan Uman'da bozguna uğrattı. Makhno *Batko* (küçük baba, yada usta) olarak tanındı. Yekaterinoslav (sonradan Dniepropet-

rovsk)ın demiryolcuları ona ücretlerini sordukları zaman 'Gidin kendinize düzenli ve çalışan demiryolu bulun. Ben onlara gerek duymuyorum.' yanıtını verdi.

Bütün Rusyaya yayıldı Çetelerinin yaptığı bir takım zorbalıklara; Beyazlara karşı ölüm kalım savaşı verdiği sırada, Komünist parti tarafından birkaç kez üretilen, onlarla anlaşma imzaladığı suçlamalarına kadar varan onca karalamaya karşın değişmedi de.

Ekim 1920'de Baron Wrangel Kırım'ı hâlâ elde tutuyorken Kara ordu ile Kızıl ordu arasında bir Birleşme Antlaşması imzalandı. Kızıllar adına imzalayanlar Bela Kun, Frunze ve Gusev'di. Bu antlaşma, bütün Rusyadaki anarşistlerin bağışlanması, hareketlerinin yasallaşması ve Kharkhov'da bir anarşist Kongresinin toplanmasına başlangıç oldu. Kara atlılar Beyaz hatlarını geçerek Kırım'a sızdılar; bu zafer Britanya ve Fransa tarafından yeni tanınan Beyaz Kırım rejimine karşı belirleyici bir darbe olan Frunze ve Blücher'in, Perekop'daki zaferleriyle aynı zamana rastladı.

Petrograd ve Moskova'da anarşistler Kongreleri için hazırlık yapıyorlardı. Ama bu ortak zafer kazanılır kazanılmaz (Kasım 1920) Çeka tarafından ansızın *(en masse)* toptan tutuklandılar. Kırım'ın Kara galipleri, Karetnik, Gavrilenko ve ötekiler, aldatıldı, tutuklandı ve vuruldu. Makhno, Gulyai–Polye'de sarıldı, deli gibi karşı koydu. Birlikleri için bir çıkış yolu açtı ve Ağustos 1921'e kadar çarpışmayı sürdürdü (Daha sonra Romanya, Polonya ve Danzig'de oturmaya zorlandı ve Paris'te bir fabrika işçisi olarak günlerini doldurdu.)

Bolşevik yetkililerin bu sonsuz yürekli devrimci köylü azınlığa verdiği sözleri param parça eden bu şasılası tutumunun korkunç bir göz yıldırıcı etkisi oldu; Kornstadt ayaklanmasının temel nedenlerinden birini bunda görüyorum. İç Savaş son dönemeçteydi ve sürekli elkoymadan dolayı kızgın köylü sınıfı 'komiserler'le herhangi bir anlayışa varmanın olanaksız olduğu sonucunu çıkarıyordu.

Komünist işçilerin küçük bir bölümünü de içine alan, birçok işçinin de aynı kanıya oldukça yakın olmaları eş oranda gerçekti. Shliapnikov, Alexandra Kollontai ve Medvedev tarafından yönlendirilen 'İşçi Muhalefeti', Parti örgütlemesinde köklü değişiklikler getirmekteydi. Gerçek özgürlüğün ve işçi sendikaları yetkisinin onarılmasında ve gerçek bir Sovyet demokrasisi kurmaya doğru ivedi bir dönüş yapmakta başarısız olursa, devrimin sonunun gelmiş olacağına inanıyordu. Bu sorun üzerine Shliapnikov ile uzun tartışmalarım oldu. O, eski bir metal işçisi, Şubat–Mart 1917 devriminde Petrograd'ta Parti'ye alınan, anlayışını, önyargılarını ve hatta işçiyken sa-

hip olduğu giysilerini, güçlendiği zaman bile koruyan çok az Bolşevik'ten biriydi. Memurlardan ('bu çöpçüler çokluğu') kuşkuluydu ve içinde yalnızca paracanlısı birçok parazit gördüğü için Komintern hakkında da kuşku duyuyordu. Tanıştığım zaman şişman ve hantal, geniş, yuvarlak ve bıyıklı yüzüyle amansız bir adamdı. Tutkunu ve ilk katılanlarından biri olduğu işçi sendikalarına ilişkin tartışma önemsiz usavurma ürünleri verdi. Troçki işçi sendikalarının eriyip devletle birleşmesini savunuyordu. Lenin, sendikaların bütünüyle partiye bağlanması koşuluyla ilke olarak sendika özerkliği ve grev hakkı üzerinde duruyordu. Parti, çalışmada muhalefeti bastırma aracıydı. Petrograd bölgelerinden birindeki tartışmada bulundum, Lenin'in ve Zinovyev'in oy toplamak için nasıl dolandıklarını görmek dehşet vericiydi. Bu yol hiçbir şeyi çözmedi: Smolny'de konuşulan, tek konu fabrika olayları, grevler ve Parti afitatörlerinin ıslıklanmasıydı. Bu Kasım-Aralık 1920'de böyleydi.

Yaşlı Kropotkin şubat'ta Moskova yakınında Dimitrovo'da öldü. Aramızdaki konuşmanın üzücü olmasından korkarak onu görmeye çalışmamıştım. O, hâlâ, Bolşeviklerin Alman parası aldıklarına vb. inanıyordu. Arkadaşlarla onun soğuk ve karanlıkta yaşadığını, *Ethicsi* üzerinde çalıştığını ve küçük bir yaratıcılıkla piyano çaldığını biliyorduk o nedenle de büyük bir paket mum göndermiştik. Kitap ticaretinin ulusallaştırılması ve Bolşevik hoşgörüsüzlüğü üzerine Lenin'e gönderdiği mektupların içeriğini bilirdim. Hepsi yayımlansaydı, yönelttiği düşüncenin tehlikeleri Kropotkin'in suçladığı şiddette açıkça belli olacaktı. Cenaze töreni için Moskova'ya gittim. Acı günlerdi bunlar: Açlığın ortasında büyük fiyasko. Ben anarşist çevreden, bir yoldaş olarak Parti'ye kabul edilmiş tek üyeydim. İşçi Sendikaları Yapısının Sütunlu Salonunda ziyarete açılan, büyük yaşlı adamın cenazesinin başında, Kamenev'in bütün iyiniyeti ve ince tutumuna karşın, üst üste bir sürü terslik oldu. Çeka'nın gölgesi her yerde dolaşıyordu ama coşkulu kalabalık bu cenaze törenini başka bir anlam verilemez bir gösteriye dönüştürerek tabutun çevresine toplandı.

Kamenev, tutuklu bütün anarşistlerin bugün için bırakılacaklarına söz vermişti; bu nedenle Aaron Baron ve Yarchuk cenazenin başında nöbet tutuyorlardı. Donmuş yüzü, geniş, güzel alınlı, ince burnu, kar gibi sakalıyla Kropotkin, bir büyücü tarafından uyutulmuş gibi yatarken, çevresinde öfkeli sesler Çeka'nın, Kamenev'in sözünü bozduğunu ve cezaevlerinde açlık gerevi oylaması yapıldığını fısıldıyordu: Falan filan tutuklanmışlardı; Ukrayna'da vurulmaya götürülüyorlardı...

Kara bayrak ve cenaze başında konuşmak izni için uzun görüşmeler kalabalığın içine bir öfke dalgası yaydı. Uzun geçit alayı, el ele tutuşarak bir zincir oluşturan öğrencilerce sarıldı, bütün zorbaları lânetleyen yazılar taşıyarak Kara bayraklar arkasında yürüyen koro eşliğinde Novo-Devichy mezarlığına doğru yola çıkıldı. Bu donuk ışıklı kış gününde mezarlıkta, gümüş renkli bir kayın ağacı altında bir mezar kazılmıştı. Bolşevik Merkez Komite temsilcisi Mosotovenko ve Enternasyonal Yürütme Kurulundan Alfred Rosmer yatıştırıcı konuşmalar yaptılar. Sonra Aaron Baron, bir daha çıkamayacağı cezaevine gitmek üzere o akşam, Ukrayna'da tutuklandı. Zayıf, sakallı, altın gözlüklü profilini, yeni despotluğa karşı acımasız protestolar yağdırmak için yükseltmişti: Mahzenlerinde kasaplar iş başında, Sosyalizme şerefsizlik saçıldı. Memur zorbalığı, Devrimi ayaklar altında çiğniyor. Korkusuz ve ateşli, yeni fırtına tohumları ektiğini görür gibiydi. Yönetim bir Kropotkin müzesi kurdu, birkaç okula Kropotkin adını koydu ve yapıtlarını yayımlama sözü verdi...(10 Şubat 1921)[1]

On sekiz gün geçti. 28-29 Şubat gecesi, Astoria'da bitişik odadaki telefonun sesiyle uyandım. Kışkırtıcı bir ses bana dedi ki: 'Kronstadt Beyazların ellerinde. Hepimiz buyruk altındayız.'

Bana, bu korkunç (korkunç çünkü bu birkaç dakikada Petrograd'ın düşmesi demekti) haber veren Zinovyev'in kayınbirederi İlya Yonov'du. 'Ne Beyazları? Nereden geldiler? olamaz!'

'General Koslovski.'

'Ama denizcilerimiz? Sovyet? Çeka? Arsenal'deki işçiler?'

'Bütün bildiğim bu!'

Zinovyev, Ordu Devrimci Konseyi ile toplantıdaydı. İkinci Bölge Komitesi binasına koştum. Üzgün yüzlerle karşılaştım. 'İnanılmaz ama ne yazık ki, hepsi doğru!'

'Pekalâ', dedim. 'herkes hemen harekete geçmeli'. Olabilir ama Petrograd'tan emir bekliyorduk yollu kaçamak yanıtlar aldım.

Gecenin kalanını, birkaç yoldaşla, Finlandiya Körfezi haritasını inceleyerek geçirdim. Şimdi işçi sınıfı mahallelerinde önemli sayıda küçük vurgunların yayılmakta olduğu kanısına vardık. Önümüzde Beyazlar, açlık ve arkamızda vurgunlar! Gün doğarken döndüğümde, otel çalışanlarından yaşlı bir hizmetçi kadının birkaç paketle sessizce yola çıkmakta olduğunu gördüm.

'Sabahın köründe nereye böyle, büyükanne?

1. Kropotkin'in dul eşinin 1938'de ölümünden sonra, Kropotkin müzesi kapatıldı ve içindekiler dağıtıldı.

'Kent üzerinde belâ kokusu var. Hepimizin boğazını kesmeye gidiyorlar, zavallı küçüğüm benim, her şeyi yağmalamaya gidiyorlar, yeni baştan. Onun için eşyalarımı uzaklaştırıyorum.'

Hâlâ bomboş sokaklarda duvarlara karşı devrimci General Kozlovski'nin, Devlet'e ihanet ederek gizdüzenle Kronstadt'ı ele geçirdiğini öne süren küçük afişler yapıştırıldı; proletarya orduya çağırılıyordu. Ama daha önce Bölge Komitesi'ne gittim karşılaştığım yoldaşlar silahlarıyla dışarı fırlarken bana acımasızca bir yalan olduğunu söylediler: Denizciler ayaklanmıştı, bu Sovyet tarafından yönlendirilmiş bir gerici ayaklanmasıydı. Bu öykü ötekinden herhalde daha az ciddi değildi: Tam tersine. Hepsinden kötüsü resmi yalanlarla felç olmamızdı. Partimiz bundan önce bizi hiç böyle aldatmamıştı. 'Kamunun yararı için gereklidir!' dedi biri, en azından aynı devrede şaşkınlık içindeydi. Artık herkes şaşkındı. Hiç kimse tramvayların işleyip işlemediğini bilmiyordu.

Aynı gün, Fransızca konuşan Komünist grubtaki arkadaşlarımla karşılaştım (Marcel Body ve Georges Hellfer'in orda olduğunu anımsıyorum.) Silaha sarılmanın ya da savaşa kalmanın söz konusu olmadığı, ya aç yağmacılarla ya da sabırlarının son sınırına gelmiş denizcilerle karşılaşacağımız kanısına vardık. Vassili-Ostrov'da kar beyazı sokağın ortasında duran, fabrikalara yaklaşanı vurmak için gönderilmiş askeri okul öğrencilerini engelleyen ve yavaşça geri iten, kahrolmuş kadınlardan oluşma bir kalabalık gördüm. Dingin, üzgün görünüşlü bir kalabalıktı; askerlere perişanlıklarını anlatıyor, onları kardeşler diye çağırıyor ve yardım etmelerini istiyordu. Askerler torbalarından ekmek çıkarıp paylaştırdılar. Genel grev tertibi Menşeviklere ve Toplumsal Devrimcilere yüklendi.

Kronstadt Sovyeti'nin istemlerini geri bıraktıran işçi sınıfı bölgelerinde kitapçıklar dağıtıldı. Bu, Devrimin yenilenmesi programıydı. Özetleyeceğim: Sovyetlerin gizli oyla yeniden seçilmesi; bütün devrimci partiler ve grublar için sözlü ve yazılı ifade özgürlüğü; sendikalara özgürlük; devrimci siyasi tutukluların salıverilmesi; resmi propagandanın kaldırılması; kırsal bölgelerde elkoymaya son vermek; sanatçı sınıfına özgürlük; halkın besin maddelerini dilediği gibi sağlamasını engelleme mangalarının hemen kaldırılması. Sovyet, Kronstadt garnizonu ve Birinci ve İkinci Filo Mürettebatı bu programın zaferini sağlamak için ayaklanmışlardı.

Yalanlarla, kesinlikle çılgına dönen Basın aracılığıyla duman perdesi aralandı ve gerçek yavaş yavaş ortaya çıktı. Bu bizim kendi basınımızdı, Devrimimizin Basını, ilk Sosyalist Basın ve bundan böyle dünyada yansız ve satın alınamaz ilk Basındı! Daha önce belli

bir ortamda halk avcılığı yaptığı olmuştu ama onlar düşmanlara yönelik kimi şiddet taktikleriydi ve içtenlikle coşkuluydu. Bu, kabul edilebilir ve bir oranda anlaşılabilirdi. Şimdiyse sistemli biçimde yalan söylüyordu: Liningrad *Pravda,* ordu ve donanmanın sorumlu komiseri Kuzmin'e Kronstadt'taki tutsaklığı sırasında acımısızca davranıldığını ve karşı devrimcilerce onun için yazılan emirdeki gibi, hemen idam edilmekten ancak son anda kurtulduğunu söyledi. Kuzmin'i, kendi çizgisinde uzman, güçlü ve çahşkan, üniformasından kırış kırış yüzüne kadar baştan ayağa yaşlı bir asker olarak tanırdım. O, Kronstadt'tan 'kurtuldu' Smolny'e geri döndü. Ona 'Sizi öldürmek istemlerine inanmak çok güç. Emri gerçekten gördünüz mü?' dedim.

Sıkıntı içinde duraksadı: 'O, Siz bu abartmaları her zaman anlarsınız. Tehdit eden sözcüklerle dolu küçük bir sayfa vardı'. Yaşadığı, kısa, ateşli bir andan başka bir şey değildi. Kronstadt ayaklanması tek damla kan akıtmadı, yalnızca, tümüyle doğru davranmış birkaç komünist görevli tutuklandı; Komünistlerin büyük çoğunluğu, sayıları birkaç yüzdü, ayaklanmak için toplandılar (temelde Partinin kararsızlığının açık kanıtı). Yine de çevreye idamların önlendiği söylentisi yayıldı. Söylenti, bu trajidinin her yanında ölümcül bir rol oynadı. Resmi Basın, rejimin başarılarını olmayan her şeyi gizledi, Çeka'nın yaptığı, tüm gizliliği içinde kefenlemekti, her dakika felâket getiren söylentiler doğuruyordu. Kronstadt ayaklanması Petrograd'taki grevlerle ve de onların bastırıldığına ilişkin kahredici söylentiler sonucu, askeri bir hareket olarak başladı.

Gerçek suçlular, acımasızca becereksizlikleri ayaklanmayı kışkırtan, Kalinin ve Kuzmin'di. Cumhuriyet Yönetimi'nin Başkanı Kalinin, Kronstadt garnizonunda müzik ve hoşgeldin selâmlarıyla karşılandı; askerlerin istemleri bildirildiğinde onlara namussuzlar, vatan hainleri, yalnız kendi çıkarlarını düşünenler gözüyle baktı ve onları acımasızca misilleme yapmakla tehdit etti. Kuzmin, disiplinsizlik ve ihanetin, proletaryanının demir yumruğuyla karşılaşacağını haykırdı. Bir yuh! korosuyla kovalandılar; artık ipler kopmuştu. 'Beyaz General Kozlovski'yi belki de Petrograd'a dönüşünde Kalinin uydurdu. Böylece, mücadeleyi yatıştırmanın kolay olduğu ilk anda Bolşevik önderler, zordan başka doğru herhangi bir şeyden yararlanmaya niyetlenmediler. Daha sonra, Kronstadt tarafından, tartışmalı konuları açıklamak için Petrograd Sovyetine gönderilen kişi ve temsilcilerin Çeka'nın cezaevlerinde olduğunu anladık.

Yakınlarda gelen kimi Amerikalı anarşistlerle her akşam yaptığım tartışmalar sırasında arabuluculuk düşüncesi ortaya çıktı:

Emma Goldman, Alexander Berkman ve Birleşik Devletler'deki Rus İşçiler Birliği'nin genç sekreteri Perkus. Parti'de kimi yoldaşlara konuyu söyledim. Onlar, 'Hiçbir yararı yok. Biz Parti disipliniyle sınırlıyız. Siz de öyle.' yanıtını verdiler.

Birden öfkelendim: 'İnsan bir Parti'yi bırakabilir!'

Soğuk ve ciddi yanıtladılar: 'Bir Boşevik Parti'sini bırakmaz ve her neyse, nereye gidebilirsiniz? Bizden başka döneceğiniz kimse yok.'

Anarşist arabulucu grubu kaynatam, Alexander Russakov'un evinde toplandı. Bu girişim yalnız anarşistlerin sorumluluğunda olmalı kararı alındığı için (Kronstadt Sovyeti içinde etkili olmaları bakımından) ben o toplantıda bulunmadım ve bu, Sovyet Yönetimi kadar, girişimin tek sorumlusu olan Amerikalı anarşistleri de ilgilendiriyordu. Emma Goldman ve Alexander Berkman, uluslararası işçi sınıfının hâlâ önemli bir kesimi adına yetki ile konuşabildikleri için Zinovyev tarafından yumuşak karşılandılar. Arabuluculukları tam bir başarısızlıktı. Bir avutma olarak Zinovyev onlara bütün Rusyayı özel bir trenle gezmeleri için her kolaylığı sundu: 'Gözleyin anlayacaksınız.' Benden başka bütün Rus 'arabulucular' tutuklandı. Bu hoşgörüyü, Zinovyev, Zorin ve ötekilerin beni, Fransız işçi sınıfı hareketinin bir militanı olarak nitelendirmelerine borçluydum.

Tarifi olanaksız bir acıyla ve birçok duraksamadan sonra Komünist arkadaşlarımla ben sonuç olarak Parti'nin yanında olduğumuzu duyurduk. Nedeni budur. Kronstadt, kendi bakımından haklıydı. Kronstadt bir başlangıçtı, halk demokrasisi için devrimi özgürleştirme: Başları çocukça düşlerle dolu belli anarşistlerce 'üçüncü Devrim!' diye adlandırıldı. Ne var ki, üllke kesinlikle tükenmişti ve üretim hemen hemen durma noktasındaydı; hiçbir türün yedeği yoktu, kitlelerin yüreklerindeki dayanma gücünün bile. Eski rejime karşı mücadele içinde yoğrulmuş *élite* (seçkin) işçi sınıfı tam anlamıyla onda bire inmişti. Güç meraklılarının üşüşmesiyle şişirilmiş Parti, pek güven vermiyordu. Karakterleri su götürür öteki partilerin ancak önemsiz çekirdekleri vardı. Bu gruplaşmaların yaşama dönebilmesi, açıkça haftalar alacak bir olaydı. Ancak, içlerindeki binlerce,yaşama küsmüş, hoşnutsuz ve artık, 1917'deki gibi, genç devrime kızgın elemanların birleştirilmesiyle mümkündü. Sovyet demokrasisi önderlik, kurum ve esin kaynağından yoksundu; ardında yalnızca açlıktan ölmek üzere olan ve umutsuz kitleler vardı.

Halka özgü karşı devrim özgür seçilmiş Sovyetler isteminden 'Komünistsiz Sovyetler' istemine dönüştü. Bolşevik diktatörlük yıkılsaydı, bu, karmaşaya, karmaşadan dolayı köylü ayaklanmasına, Komünistlerin toplu kıyımına, *émigrés* (sürgündekiler)in dönmesine ve

sonunda olayların sapma gücünden dolayı, bu kez proletarya karşıtı, başka bir diktatörlüğe, küçük bir adım olurdu. Stokholm ve Tallin'den gelen haberler *émigrés'in* birçok bakış açısını akılda tuttuklarını doğruluyordu; bu haberler, rastlantısal olarak, Bolşevik önderlerin, Kronstadt'a hızla ve bedeli ne olursa olsun boyun eğdirme niyetlerini güçlendirdi. Soyut akıl yürütme içinde değildik. Biliyorduk ki, yalnız Avrupa Rusya'sında en az elli köylü ayaklanması merkezi vardı. Moskova'nın güneyinde Tambov bölgesinde, sovyet sisteminin kaldırılması ve Kurucu Meclis'in yeniden kurulması savını öne süren Sağ Toplumsal Devrimci okul öğretmeni Antonov komutasında, eksiksiz düzenlenmiş, on binlerle tanımlanan, bir köylü ordusu vardı. O, beyazlarla görüşmeler yapıyordu. (Tuhaçevski, 1921 ortalarında bu *Vendée'yi* bastırdı.)

Bu koşullarda Parti'nin görevi, ekonomik rejimin katlanılamaz olduğunu kabul ederek ödünler sağlanması, yoksa iktidardan çekilmek değil. 'Yanlışlarına ve kötüye kullanmalarına karşın Bolşevik Parti şu anda en üst düzeyde örgütlü, yetenekli ve kararlı güçtür bu da, her şeye karşın, güvenimizi hak ediyor. Devrim başka bir dayanağa sahip değil ve herhangi bir yenilenme sürecinden geçmeye de pek öyle gücü yetecek durumda değildir.' diye yazdım.

Politbüro Kronstadt ile görüşmeye, sonra bir ultimatom vermeye ve son çare olarak da kaleye ve şimdi buz içinde hareketsiz bulunan savaş gemilerine saldırı düzenlemeye karar verdi. Gerçekte, görüşme olmadı. Tiksindirici terimlerle belirtilmiş Lenin ve Troçki tarafından imzalanmış bir ultimatom yayımlandı: 'Teslim olun yoksa tavşanlar gibi öleceksiniz.' Troçki Petrograd'a gelmedi, yalnız Politbüro içinde harekete geçti.

Güz sonu ya da Kış başında, onların yardımıyla kazanılan zaferin ertesi günü anarşistlerin yasal haklarının geri alınmasıyla aynı anda Çeka, Menşevik Sosyal Demokratları yasa dışı saydı. Tümüyle ürkütücü resmi bir belgede Menşevikler 'düşmanla işbirliği içinde demiryolu kazaları düzenlemek', öteki iğrençliklerle, eşit iğrençlikteki bir anlatım içinde, suçlandılar. Yüzü kızaran Bolşevik önderler oldu. Onlar omuz silktiler ('Çeka çıldırdı') ama düzeltmek için hiçbir şey yapmadılar; bütün yaptıkları Menşeviklerin tutuklanmayabilecekleri, her şeyi kendilerince seçebilecekleri umudunu vermek oldu. Menşevizmin önderleri Theodore Dan ve Abramovich[2]

2.Theodore Dan (1891–1947): Sağ Menşevik, Birinci Dünya Savaşı sırasında ılımlı bir Enternasyonal'ci; 1922'de göç etti; New York'ta daha çok Sovyet yanlısı bir dergi yayımladı ve orada öldü. Rafail Abramovich (1880–1963): Bundist ve sonra Savaşta Menşevik Enternasyonal'ci Rusyadan sonra İkinci Enternasyonal'de kalburüstü bir kişi ve 1921'den ölümüne kadar *Sotsialistichesky Vestnik* gazetesinin yayımcısı oldu.

Petrograd'ta tutuklandı. Çeka, o zamanlar belleğim yanıltmıyorsa, kızıl saçlı, terbiyesiz ve acımasız küçük bir işçi olan ve şimdi hemen hemen bir general konumunda bulunan Semionov'un yönetimindeydi ve onları grevin önderleri olarak öldürmek istedi. Bu, grev aynı anda üç bölgede olduğundan , en gerçek dışı olasılıktı. Tam o sırada Semionov'la buz gibi hücrelerde tutulmuş ve tartaklanmış iki öğrenci konusunda tartışıyordum. Gorki'ye başvurdum: O, Menşevik önderlerin yaşamlarını kurtarmak için birkaç dakika içinde Lenin'le görüştü. Lenin, onların kesinlikle kurtarılması için hemen uyarıda bulundu. Ama biz onlar için birkaç geceyi ayakta geçirmek zorunda kaldık.

Mart başlarında Kızıl ordu buz üzerinden Kronstadt'a ve donanmaya karşı saldırıya geçti. Gemilerden ve kalelerden saldıranlara topçu ateşi açıldı. Birkaç yerde buz, ilerleyen piyadenin ayakları altında kırıldı, dalga dalga, beyaz örtüler giydirdi. Çok büyük buz kütleleri taşıdıkları insan yükünü kara akıntının içine yuvarladı. Bu korkunç bir kardeş katilliğinin başlangıcıydı.

Parti'nin onunucu Kongresi'nin Moskova'daki oturumu sırasında Lenin'in önerisi, elkoyma sisteminin ya da başka deyişle 'Savaş Komünizmi'nin kaldırılması ve 'Yeni Ekonomi Politikası' ilan edilmesi oldu; Kronstadt'ın bütün ekonomik istemleri yerine getirilmiş oluyordu! Kongre aynı zamanda muhaliflere az çok zaman verdi. İşçi muhalefeti, anarşizmle hiçbir ortak yanı olmadığı halde ve yalnız ürünün birlikler tarafından yönetilmesini istiyorduysa da (bu, işçi sınıfı için demokrasiye yönelik büyük bir adım olabilirdi) 'Parti ile bağdaşmayan anarşik sendikacı bir sapma' olarak nitelendirildi. Kongre Kronstadt'a karşı savaş için, birçok muhalif de içinde, her bulduğunu askere aldı. Eski bir Kronstadt denizcisi ve Solcu Komünist olan Dibenko ve yazar, asker ve 'Demokratik Merkezcilik' grubunun önderi Bubnov, yürekten haklı gördükleri ayaklananlara karşı buz üzerindeki savaşa katılmaya gittiler. Tuhaçevski son saldırıyı hazırladı. Bu karanlık günlerde, Lenin arkadaşlarından birine, laf arasında: 'Bu Thermidor'dur. Ama biz kendi kendimizi giyotine vermeyeceğiz. Kendimiz bir Thermidor yapacağız.' dedi.

Herhangi biriyle ilişkisi olmayan Oranianbaum olayı, bildiğim kadırıyla, Kronstadt'ı, onun devrimci denizcilerinin umut etmediği bir zaferin bir adım uzağına ve Petrograd'ı bir yıkımın eşiğine getirdi. Bütün bir alay Kronstadt ile dayanışmaya girme ve orduyu ayaklanmaya çağırma noktasındaydı. Bu anda Zorin, alayı güvenilir adamlarla pekiştirdi, ileri karakolların ve nöbetçilerin gücünü iki katına çıkardı ve alay kumandanını tutukladı. Kumandan eski bir İm-

parator ordusu subayıydı ve hayvancasına açık sözlüydü: 'Yıllardır bu anı bekledim. Rusyanın katilleri, sizden tiksiniyorum. Partiyi yitirdim ve artık yaşamın benim için bir anlamı yok! 'Birçok iyinin yanısıra öldürüldü. Bu, Polonya cephesinden geri çağırılmış bir alaydı.

Buzlar çözülmeden önce iş düzeldi. Son saldırı Tuhaçevski tarafından 17 Martta başlatıldı ve buz engelini aşan yürekli bir zafer ile doruğu ulaştı. Nitelikli subayları olmadığından, Kronstadt denizcileri topların nasıl kullanılacağını bilmiyordu; gerçi, aralarında Kozlovski adında eski bir subay vardı ama küçük rütbeliydi ve inisiyatif gösterip harekete geçemedi. Ayaklananların kimi zengin Finlandiya'ya yöneldiler. Ötekiler, göğüs göğüse ve sokak sokak çatıştılar. 'Dünya Devrimi çok yaşa!' diyerek vuruluyorlardı. 'Komünist Enternasyonal çok yaşa!' diye bağırarak ölenler de vardı. Petrograd'a yüzlerce tutsak gönderildi ve Çeka'ya teslim edildi; aylar sonra onlar hâlâ anlamsız bir cinayet tutkusu içinde, küçük topluluklar halinde öldürülüyordu. Bu yenik denizciler bütün varlıklarıyla Devrim'e aittiler; onlar Rus halkının acısını ve isteğini dile getirdiler; N.E.P. haklı olduklarını kanıtladı; sonuçta onlar savaş, iç savaş tutsağıydılar ve Yönetim, uzun süre desteklemeleri koşuluyla, rakiplerini bağışlamak için söz vermişti. Bu sonsuz toplu kıyım, Dzerjinski'nin ya gözetiminde ya da izniyle yapıldı.

Kronstadt ayaklanmasının önderleri o zamana kadar tanınmayan adamlardı, bir dizi tehlikeye atılmışlardı. onlardan biri, Petrichenko, belki hâlâ hayattadır; Finlandiya'da oldukça çabuk sığınak buldu.[3] Bir başkasına, Perepelkin'e, görmeye gittiğim bir arakadaşımla birlikte, eski günlerde (Lenin ve Troçki de dahil) birçok devrimcinin "ziyaret" ettiği, Shpalernaya sokağındaki eski Tutuk Evi'nde rastladım. Perepelkin, hücresinin derenliklerinde bize neler olduğunu anlattı. Sonra bir daha görünmedi.

18 Mart, sıkıntılı karanlık bir gündü, sabah gazeteleri bir işçi sınıfı yıldönümünü –bu Paris Komünü'ydü– kutlayan parlak başlıklarla çıktı. O sırada Kronstadt göklerini, pencereleri titreten top sesleri sarmıştı. Smolny'de görevliler, suçluluk duygusu içinde rahatsızlardı. İnsanlar, yakın arkadaşları dışında konuşmaktan sakınıyorlardı. Arkadaşlar arasında söylenenlerse kin doluydu. Aynı 18 Mart günü, çarpıcı bir rastlantıyla, Berlin'de de bir Komünist ayaklanması çöktü; bu başarısızlık Enternasyonal'in taktiklerinde yeni bir yön belirledi, artık saldırıdan savunmaya dönülüyordu.

3. Petrichenko, Finlandiya'da Sovyet yanlısı *émigré* gruplara katıldı ve İkinci Dünya Savaşı sırasında bu yanlılığından dolayı yetkililerle başı derde girdi. 1945'de Rusya'ya geri döndü ve hemen tutukevine atıldı. 1946'da cezavinde öldü.

Kronstadt, Parti içinde bir korku ve kuşku dönemi açtı. Moskova'da İç Savaş'ta seçkin yeri olan bir Bolşevik, Paniushkin, yeni bir siyasal örgüt kurmak için Parti'den ayrıldı: Sanırım 'Sovyet Parti' adındaydı. Bir işçi sınıfı sokağında bir kulüp açtı; kısa süre hoşgörüldükten sonra tutuklandı. Kimi yoldaşlar evlerinden çıkarılan ve şimdi bir aralıkta yaşamakta olan karısı ve çocukları için benden aracı olmamı istediler. Onlar için hiçbir şey yapamadım. Bir başka eski Bolşevik, 1905'de Yukarı Volga ayaklanmasında rol almış ve Lenin'in kişi olarak tanıdığı, Miasnikov adında bir işçi 'anarşistlerden monarşistlere herkes için' Basın özgürlüğü istedi. Sert bir bilgi alışverişinden sonra Lenin'le ilişkisi kesildi ve Ermenistan'da Erivan'a sürüldü. Buradan Türkiye'ye kaçtı (yirmi ya da daha çok yıl sanra onunla Paris'te karşılaştım.) 'İşçi Muhalefeti Parti'den kopmaya yönelik bir bölüm başlığı gibi göründü.

Gerçek belliydi, su yüzüne çıkan başta politik parçalanmamızı hızlandırdı. Diktatörlük sözcük olarak daha yoktu; varlığından haberimiz olmasa bile üzerimizde ağır baskı yapmaya başlamıştı. Nereye gidildiğinin farkında olan, acınacak derecede küçük azınlıktan biriydim. Parti önderliği ve uygulayıcıların çoğu, Savaş Komünizmine ilişkin düşüncelerini yeniden gözden geçirdiklerinde, onun savaş sırasında Almanya, Fransa ve Britanya'da yerleşik 'savaş kapitalizmi' denen merkezi rejimlere benzer, uygun bir ekonomi olduğu sonucuna vardılar. Bir kez barış geldi mi, kuşatma devletinin kendiliğinden zayıflayacağını ve kimsenin açıkça anlamadığı, bir tür Sovyet demokrasisinin geri gelebileceğini umuyorlardı. Bolşevik Parti'yi köylü kitleleri, ordu, işçi sınıfı ve Marksist aydınlar sınıfı üzerinde galip kılan büyük 1917 düşünceleri açıkça, bütünüyle ölmüştü. Lenin, 1917'de, 10.000 oyu olan herhangi bir grubun, kamu hesabına kendi organını yayımlayabileceği, Sovyet biçimi bir özgür basın önermemiş miydi? O, Sovyet iktidarı bir partiden ötekine acı mücadelelerine gerek kalmadan geçebilir diye yazıyordu. Onun Sovyet Devleti kuramı, eski burjuva devletlerinden tümüyle farklı, görevlileri ya da polis gücü halktan kopuk olmayan, işçilerin, seçilmiş konsülleri aracılığıyla, iktidarı doğrudan doğruya kullanabildiği ve bir milis sistemi aracılığıyla kendi düzenlerini sürdürdükleri bir devlet yapısı öngörüyordu.

Çeka ve Kızıl ordu siyasi tekeli yüzünden, bunların hepsi, düşlerimizin 'komün devlet'i, kuramsal bir mit olmuştu. Savaş, karşı devrime karşı içte olanlar ve kıtlık (karneye bağlama için bürokratik bir örgüt yaratmıştı) Sovyet demokrasisinin canına okudu. Nasıl canlanabilirdi ve ne zaman? Parti, şundan emindi; yetkişinde en küçük bir gevşeme tepkiye fırsat verecekti.

Bu tarihi özelliklere belli önemli psikolojik etkenler de eklenmeli. Kapitalist sanayi toplumu bütün dünyayı sarıyor ve yaşama tümüyle o yön veriyor. Sonuç olarak, yirminci yüzyılın başlarından beri Marksizm her şeyi değiştirmeyi ve yenilemeyi amaçladı: Mal sahipliği sistemi, çalışma düzeni, dünya haritası (sınırların kaldırılması) ve hatta insanın ruhsal yaşamı (dinsel düşünce modelinin ortadan kaldırılması). Toptan biçim değiştirme tutkusu, dünyanın etimolojik anlayışında, sonuçta totaliteryan oldu. O, egemen toplumun, demokratik ve totaliter iki yüzünü aynı anda sunuyordu. 1880'den 1920'ye kadar en büyük Marksist parti olan Alman Sosyal Demokrat Parti'si, Devlet çizgisinde bürokratik biçimde örgütlenmiştir ve Devlet içinde iktidara gelme aracı olarak iş görmektedir. Bolşevik düşüncesinin temeli gerçeğe sahip çıkmadır. Parti, gerçeğin biriktiği yerdir ve ondan farklı her düşünce biçimi tehlikeli ya da tutucu bir yanlıştır. Hoşgörüsüzlüğünün tinsel kaynağı işte burada. Gücündeki baştan sona şaşırtıcı –ve aynı zamanda onu ruhban sınıfı mantığıyla, hızla Engizisyon yargıcı olmaya iten– moral enerji, salt yüce görev inancını sağlıyor. Lenin'in 'proleter jakobenizm'i, hem düşünce hem eylemdeki ayrılık ve disipliniyle, sonuçta, zorbalığa karşı mücadele ederek, eski rejimin yoğurup biçimlendirdiği uygulayıcıların, varolan yaradılışları üzerine aşılanmıştır; tümüyle inanıyorum ki bu, otoriter yaradılışlıların bir tür doğal ayıklanışı sonucudur.

Bütün bu nedenlerle, halka mal olmuş büyük önderler bile, üstesinden gelme izni verdiği, kaçınılmaz yalanlamalar içinde bocalıyorlar. Lenin, yirmi belki de yüz kez, demokrasiye övgüler düzer ve proletarya diktatörlüğünün 'sınıfların varlığını kamulaştırma'ya karşı bir diktatörlük aynı zamanda da 'olası en geniş işçi demokrasisi' olduğunu vurgular. O buna inanır ve öyle olmasını diler. Fabrikalardan önce kendi kendisiyle hesaplaşır; işçilerden acımasızca eleştiri ister. 1918'de, proletarya diktatörlüğü kişi iktidarıyla hiç bağdaşmaz diye de yazar; böylece kimi Bonapartist değişiklikleri önceden haklı çıkarır.

Eski dostu ve yoldaşı Bogdanov'u, bu öndegelen aydını, karşı çıkışlarıyla onu engellediği için tutuklatır. Menşevikleri, bu 'küçük burjuva Sosyalistleri, beceriksizce yapılmış yanlışların suçluları oldukları için yasadışı sayar. Anarşist partizan Makhno'yu gerçek sevgiyle, iyi karşılar, ona Marksizmin haklılığını kanıtlamaya çalışır; ama anarşizmin yasadışı kılınmasını ya yönlendirir ya da buna izin verir. Dini inançlar için barış sözü verir ve kiliselere saygılı olunması buyrukları çıkarır; öte yandan 'din halkın afyonudur' demeyi sür-

dürür. Biz sınıfsız özgür insanlar toplumuna doğru ilerliyoruz; ama Parti, her yere, 'işçilerin eğemenliği hiçbir zaman durmayacak' diyen afişler asıyor. Öyleyse, eğemenlik afişlerde mi kalacak? Ve şu *egemenlik* sözcüğünün anlamı nedir? Totaliteryanizm bizim içimizde.

1921 Baharının sonunda Lenin, N.E.P'nin ne olduğunu açıklayan uzun bir başyazı yazdı: Köylüden mal türünde alınan vergilere ve elkoymalara son; alışveriş özgürlüğü; elişleriyle uğraşanlara üretim özgürlüğü; yabancı sermayeye, çekici koşullarla ödünler; Sovyet yurttaşlarına, özel girişim (kuşkusuz belli sınırlar içinde) özgürlüğü. Bu, kapitalizmin bir oranda yeniden kurulmasıydı: Lenin, birçok konuşmasında bunu kabul etti. O, aynı zamanda, ülkeye hiçbir siyasi özgürlük tanımıyordu: 'Menşevikler cezaevlerinde kalacak!' Ve o, Parti'de, öteki partilerden gelen devrimcileri –Bolşevik mantığını içine iyice sindememiş olanları– hedef alan bir temizlik önerdi. Bu, Parti içinde bir eski Bolşevikler Diktatörlüğü kurmak ve yalnızca yükselmeyi düşünen ahlaksızlara ve sonradan gelme tutuculara karşı değil, bunların tehlikeli görünenlerine karşı da disipline ilişkin önlemler almak demekti.

Kısa süre sonra, Enternasyonal'in üçüncü Kongresi sırasında, Buharin'in yabancı temsilcilere verdiği bir söylevde bulundum. N.E.P.'yi 'kırsal kesim küçük burjuvasını (küçük özel mülkiyete bağlı köylüler)–tek tek kan dökerek kırmanın olanaksızlığı– Rus Devriminin yalıtılmışlığından kaynaklanan bir olanaksızlık' sözcükleriyle haklı çıkardı. Eğer Alman Devrimi, Almanya'nın arkasındaki sınai kaynaklar, yardımımıza gelseydi, tam Komünizm yolunda yürümekte direnebilirdik. Elimde konuşmanın tam metni yok. Ama basılmasından sorumluydum ve doğru bir özet yaptığımdan kuşkum yok. Bu beni, Zinovyev döneminde Buharin ile birçok kez karşılaşma şansına eriştiğim ve ona hayran olduğum için, daha da çok şaşırtmıştı.

Lenin, Troçki, Karl Radek ve Buharin, hiç kuşkusuz, Devrim'in beyinleriydi. Onlar aynı Marksist dili konuşuyorlardı ve Avrupa ve Amerika Sosyalizm'i ile aynı pratik içindeydiler. Bundan dolayı birbirlerini, en ince noktalarına kadar, öylesine iyi anlarlardı ki bu onların ortak düşüncesi gibi görünürdü. (Parti'nin gücünü kolektif düşünceden aldığı da bir gerçekti). Onlara bakarak, Halk Eğitim komiseri Lunacarski amatör gibiydi: O, bir oyun yazarı, ozan ve hafifçe kendini beğenmiş birinci sınıf bir konuşmacıydı. Hölderlin'i çevirmişti ve Fütirist ressamların koruyucusu gibi davranıyordu. Onların yanında, Zinovyev, Lenin tarafından çözümlenmiş düşünceleri

halka mal ettiren sade bir demagogtu; dışişleri uzmanı Çiçerin hiç bir zaman arşivlerden çıkmadı; Kalinin görkemli köylü yüzü ve halka özgü hassas durumlarda çok etkili koku alma yeteneği için seçilmiş kurnaz bir figürandan başka bir şey değildi. Göze çarpan başka kişiler, yetenekleri sınanmış adamlar da vardı ama bunlar uygulayıcı olan ikincil kişilerdi: Krasin, Piyatakov, Sokolnikov, Similga, Rakovski, Preobrajenski, Joffe, Orjonikidze, Dizerjinski.

Nikolai Ivanovich Buharin otuz üç yaşındaydı; bu yılların onbeşinde militandı. Onega'da bir sürgün dönemi geçirdi, bir süre Cracow'da Lenin ile bulundu ve Viyana, İsviçre ve New York'da Parti adına çalıştı. Onun kuramsal ekonomiye bağlılığı hiç kesintisiz sürdü. O, Lenin'in, kapitalist devleti bütün bütün yıkan bir kuramın titiz çalışması içinde olduğunu sanmıştı. Zekâsı coşkulu, her zaman uyanık ve etkindi ama çok katı disiplinliydi. Açık alın, çıplak şakaklar, seyrek saç, hafifçe yukarı kalkık burun, kestane rengi bıyık ve küçük sakal, ona ortalama bir Rus görünümü verir ve özentisiz giyimi bu profili tamamlardı. Üzerine tam uyan bir takım edinmeye hiç zaman bulamamış gibi, hep baştansavma giyinirdi. Çoğu zaman güler yüzlüydü; sessiz olduğu zaman bile gözleri şakacı parıltılarla keskinleşirdi; öylesine canlıydı ki her an bir espri yapacak ya da başka bir şey söyleyecek sanırdınız. O, ötekilerin üslubu içinde iyi huylu bir sinisizmin tadını çıkarırdı. Kitapları birkaç dilden yutar gibi okudu ve ilgili olduğu en ciddi konulara şaka yollu değindi. Açıkça belliydi ki, en çok hoşlandığı doğru düşünmekti. O, zekice gözlemlerinin hepsini tek sözcüğünü şaşırmadan dinleyen güleryüzlü genç dinleyici kalabalıkları tarafından sarılmaya alışıktı. Batı'nın Parlamenter politikacılarını ve sendikacılarını en acı biçimde aşağılardı.

Karl Bernardovich Radek (otuz beş yaşında), hep denildiği gibi ancak kendi dilini konuşabilirdi. En kötü o konuşurdu. Meramını bile doğru dürüst anlatamazdı. Galiçya'nın, Polonya'nm, Almanya'nın ve Rusya'nın, aynı zamanda hepsinin Sosyalist hareketleri içinde büyümüş bir Galiçya Yahudisi'ydi. O, sentez yaparken de, edebi değinmelerinde de parlak bir yazardı. Zayıf, ufak tefek, sinirli, sık sık yabancı bir şey eklediği anektodlarla dolu, acımasızlık derecesinde gerçekçiydi. Özenle traş edilmiş yüzünü cevreleyen perçem biçiminde bir sakalı vardı, tıpkı bir eski zaman korsanı gibi. Yüz çizgileri güzel değildi. Miyoptu, kalın çerçeveli gözlükleri vardı. Dudakları bükük, suratı asıktı, kısa adımlar atardı. Belirgin bir ayak sesi vardı. Her yanı anlamlıydı. Ama gülünç ve maymunsu bir şeyler vardı.

Lenin'in bir karma ekonomi düşündüğü 1918'de Radek ve Bu-

harin sanayiin büyük çapta ulusallaştırılmasını ilk isteyenler oldular. Aynı yıl, Brest-Litovsk görüşmeleri sırasında, büyükleri olan 50 yaşlarındaki Lenin'i eyyamcılıkla suçladılar ve Sovyet Cumhuriyeti'nin intiharı anlamına gelse bile Alman İmparatorluğu'na karşı olanca dirençle romantik bir savaşı savundular. 1919'da Radek, cesaretle ve sağduyusuyla Alman Spartakist hareketini yönlendirdi. Ve arkadaşları Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht ve Leo Tyszko (Jogiches) ile öldürülmekten şans eseri kurtuldu. O beni, ılımlı Almanları harekete geçirmek için, horgördüğü diyalektiği kullanırken görmüştü. Şimdi ben onu, kürsüde durup, pantolonunu (ona göre her zaman büyük olan) çekiştirerek sinir bozucu bir *Parteigenossen*!'den sonra Avrupadaki o köhne düzenin yıkılmasının yakın olduğunu sergilemeye çabalarken görebiliyorum. Her ne kadar bir kuramcıdan çok doğaçtan konuşmacı idiyse de, bilgindi de ve aklı başında her gazeteyi okurdu. Alman Konünist Partisi hakkında gösterişçi sözler etmediği için şimdi sağcı olarak anılıyor ve Orta Avrupa'da saldırı ve başkaldırı döneminin bittiğine inanıyordu.

Komünist Enternasyonal'in üçüncü Kongresi Moskova'da, daha geniş katılım ve daha yumuşak yöntemler dışında, bir önceki kongrenin aynı havası içinde toplandı.N.E.P.'nin gelmesiyle, açlık daha az bir ciddiyet alıyor ve halk kaygıyla bir yatıştırma politikası izlenmesini bekliyordu. Yabancı temsilciler, Kronstadt trajedisine ilgi göstermedi ve birkaçı dışında, onu anlama eğilimlerini özellikle gizlediler. Onlar komisyonda İşçi Muhalefetini kınamakla meşgul olanlar; bu onları ona kulak vermeksizin çoşturdu. N.E.P.'yi Devrimi kurtaran, (Fransız temsilcilerden birinin anıştırdığı gibi) 'bir sağa dönüş esinlemiş' olmak için yeterince yumuşak saydılar. Durum tümüyle dayanılmazdı, o zaman açlığa yenilmek zor düşünülebilirdi. Ama Rus Devrimi'nin görkemi, tehlikeli duyguları destekleyen her şeyi silahsızlandırdı; bunu onaylamanın sağ düşüncenin tahttan inmesi gerektirdiğine inanmış göründüler.

Kremlin'de, İmparatorluk Sarayı'nın büyük taht odasında, Lenin Yeni Ekonomi Politikası (N.E.P)nı savundu. Uzun, aşırı yaldızlı sütunlar, Sovyetlerin resmi nişan ve işaretlerini taşıyan al kırmızı kadife bir kubbenin altında konuştu. Uluslararası strateji ile ilgili olarak ve kitleler üzerinde gerçek yengiyi tartıştı. Ilımlı, dostça, güleryüzlüydü, olabildiğince yalın konuşuyordu; bütün davranışıyla sanki, Rus Komünist Partisi ve Sovyet Yönetimi'nin başının -kuşkusuz, başka bir şeyden değil, yalnızca fikri ve moral otoritesinden dolayı kabul edilmiş ve hiçbir zaman başka bir devlet adamı ya da diktatör gibi olmayan- hep haktanır başka bir yoldaş olduğunu vur-

gulamaya kararlıydı. Açıkça Enternasyonal'i ikna yoluyla yönlendirmek istiyordu. Konuşmalar sürerken o, kürsüden iner, dizlerinin üzerinde bloknotuyla, stenografların yakınına basamaklara otururdu. Bu konumdan, bazen kısacık dokunaklı bir yorumla araya girerek herkesi güldürüyor ve yüzü hınzırca bir gülümsemeyle aydınlanıyordu. Ya da yabancı temsilcileri, pek tanınmayan ve önemsiz kişileri söze tutuyor ve onları tartışmayı, yüz yüze sürdürme önerisiyle salonun bir köşesine çekiyordu. Parti kitlelere gitmeli! Evet, kitleler! Ve bir tekkeye dönmemeli! Ve N.E.P. dışarıdan göründüğü kadar bile tehlikeli değildir çünkü hâlâ bütün gücümüzü koruyoruz.

Onu, birkaç kez Kongreden uzaklaşırken, kasket ve ceketini giyerken, yalnız başına, iki yanında Keremlin'in eski katedralleri, sert adımlarla yürürken gördüm. Onu, yüzü sağlıklı ve canlı her zamanki gibi güleç, Bela Kun'ı yerden yere çalan acımasız, aşağılayıcı konuşmasını yaparken gördüm. Bu, Kremlin'in altında Tiyatro Meydanı'ndaki bir otelin, sanırım *Continental*, şölen salonunda yapılan bir Enternasyonal Yürütme Komitesi toplantısındaydı. Bu konuşma Komünist politikada bir dönüm noktası oldu.

Bela Kun'a ilişkin bilgim vardı. Ben onu bütünüyle itici buluyordum. Macaristan Sovyetleri bozguna uğradıktan sonra, Avusturya'lı Sosyal Demokratların ona gerçekten büyük dikkat harcadıkları, Viyana'daki bir akıl hastanesine kapıtıldığı zaman, onun adına çok kaygılanmıştık. Rusya'da askeri mahkemece tutuklanan bir Sosyalistti, Sibirya'da Tomsk Bolşevikleriyle devrimci faaliyetlerine başladı. 1918'de, Moskova'da Solcu Toplumcu Devrimciler ayaklanması sırasında, Lenin ve Troçki'nin Parti desteğinde uluslararası bir birlik oluşturunca bazı farklılıklar kazandı. Ülkesindeki cezaevinden Macaristan Halk Komiserleri Konseyi Başkanı ve Macaristan Komünist Partisi'nin önderi olarak çıktı. Bu görevlerde bir dizi yanlış ve bocalamanın sorumlusu oldu; el altından baskı yaparak ve bütün ülkede denetimi ele geçirmek için bir askeri komploya izin verdi ve böylece kendi partisini kalbura çevirdi. Macaristan Sovyetlerinin bozguna uğraması sırasında onun rolü dokunaklı olmuştu (her ne kadar adı çevresinde, halka özgü bir söylencenin büyümesine izin verdiği için, her zaman güçlükle söz konusu edildiyse de). Kimi başarısızlıklardan sonra, küçük Macar Kızıl Orduları girişim gücünü yeniden kazandı. Romenleri yendiler ve halk hareketinin onlara anlayış gösterdiği Çekoslovakya'ya ilerlediler. Bu geri dönüş Celemenceau'yu kaygılandırdı, Bela Kun'a bir telgraf çekerek saldırıyı durdurmasını istedi ve eğer durdurmazsa, Kızıl Macaristan'la Anlaşma'nın görüşülebileceğini anımsattı. Kun bu inceliği kavramıştı, sal-

dırıyı durdurdu; Romenler güçlerini yeniden toplayıp karşı saldırıya geçtiler. Bu son oldu.

Bela Kun yaşamının kalanında başırısızlık duygusunun altında kaldı. Bunu dengelemeye çalışmaktan geri durmadığını düşünemiyorum. Almanya'daki görevi sırasında, bir önceki yılın 18 Martında (1921), Berlin'de, hem kanlı hem de Komünist Parti'yi çok açık ki zaafa uğratan, başarısız olacağı daha başından belli bir ayaklanmaya kışkırtmıştı. Çok geçmeden, Partide zaaflar su yüzüne çıktı ve böyle 'başkaldırma maceralarına' şiddetle karşı çıkan Paul Levi[4] nin örgütten çıkarılmasıyla Parti bölündü. Bela Kun bir başka başarısızlıkla iyice gözden düştü. Almanya'dan döndükten sonra da Kırım'da galibiyet hırsına kapıldı ve öldü.

Enternasyonal Yürütme Kurulu'nun bir toplantısında Lenin, Berlin sorununun uzun bir çözümlemesini yaptı, bu *Putsch* kitle desteği olmadan, ciddi siyasi hesap yapmadan ve bozgunun kaçınılmazlığı kesinken başlatıldı. Gizlilik nedeniyle tartışmada az kişi vardı. Bela Kun, büyük, yuvarlak, şişkin suratını iyice asmıştı; mide bulandırıcı gülümsemesi yavaş yavaş yok oldu. Lenin canlı ve kulak tırmalayıcı bir sesle, Fransızca konuştu. Belki on kez, *'les bétises de Bela Kun'* (Bela Kun'un saçmalıkları) tümcesini kullandı: Dinleyicileri taş kesen küçük sözcükler. Karım konuşmayı stenoya alıyordu, sonra az bir bölümünü yayımladık: Her şey bir yana, Macaristan Cumhuriyeti'ni temsil eden biri için bir yazıda on kez ahmak demek olanaksızdı!

Gerçekte, Lenin'in polemiği Enternasyonal'in bütün saldırı taktiğinin sonucunu belirledi. Bu yaklaşımın başarısızlığı açıkça ortadaydı ve üstelik Rusya şimdi iç barışı kurtarma dönemine giriyordu; eşit değerde olan bu iki önemli konunun etkili olduğundan hiç kuşku duymuyorum. Kongrenin resmi açıklamasında, her şeye karşın, Alman Komünist Partisi'nin mücadeleci ruhu övüldü ve Bela Kun Yürütme kurulundan çıkarılmadı.

Devrim o zamanlar böyle güç bir durumda olmasaydı; Kun, iki başka suç için de sorguya çekilebilirdi. Makhno'nun Kara ordusuyla bir birleşme antlaşması imzalamıştı ve ortak zafer kazanılır kazanılmaz antlaşmayı yırtmıştı. Bu birincisi. Sonra da Kızıl Ordu Devrimci Konseyi üyesi oldu ve bu ordu 1920 Kasım'ında Baron

4. Paul Levi (1883–1930): Rosa Luxemburg'un avukatı ve Bağımsız Sosyal Demokrat'ların eski bir önderi; Spartakusbund'un ve ilk Alman Komünist Partisi'nin ortak kurucusu; Serrati'nin '21 Koşul'a karşı çıkışını destekledi; 1921'den sonra, küçük bağımsız bir grup kurdu, sonra Sosyal Demokratların Sol kanadına katıldı; sanırım intihar etti.

Wrangel'i Kırım'dan çıkmaya zorladı. Bu yetideki Bela Kun, Beyaz ordunun kalıntılarının teslimini görüştü. Bununla eski Monarşist subaylara af ve sivil işlerde çalışma hakkı sözü verdi; daha sonra, onların toptan öldürülmesini emretti: Binlerce savaş tutsağı, 'ülke temizliği' adı altında, alçakça yok edildi.

Troçki, kongreye birkaç kez geldi. Daha çok, biçemli, büyük bir yazgının hiç yormadığı biri. Kırk bir yaşındaydı ve gücün halkın büyük sevgisiyle –her iki devrimde Petrograd'daki kitlenin önderi–ününün doruğundaydı; Kızıl Ordu'nun yaratıcısı, ki onu (Lenin'in Gorki'ye dediği gibi) tam anlamıyla 'yoktan var etmişti'; Sviazhsk, Kazan ve Pulkovo savaşları onun zaferiydi ve yine; İç Savaş'taki zaferin mimarı Radek'in dediği gibi 'Bizim Carnot'muz! –olarak tanınıyordu. Büyük konuşma yeteneği, önce orduyu sonra demiryollarını örgütleme becerisi ve kuramcı olarak görkemli yaratıcılığıyla Lenin'den daha parlaktı. Ne var ki Lenin, yalnız Devlet'in belkemiğini oluşturan güçsüz Bolşevik Partisi'nin; Devrim'den önce bile başı olmanın sınırsız üstünlüğüne sahipti. Ve onun sıkı partili karakteri, Olağanüstü Savaş Konseyi Başkanı'nın aşırı zengin, aşırı akıcı zekâsına güveniyordu. Kongredeki kimi küçük gruplar içinde, Troçki'nin Enternasyonal başkanlığına yükseltilmesi için, bazı görüşmeler oluyordu. Bu baskı grupları Zinovyev'i kızdırıyor ve Lenin, kuşkusuz, 'Dünya Partisi'nin tepesindeki sözcülüğünü korumayı yeğliyordu. Troçki dikkatini Sovyet ekonomisine vermeye niyetliydi.

O üzerinde her hangi bir nişan taşımayan, bir tür beyaz üniformasıyla, yine beyaz geniş kenarlı ve yayvan kepiyle ortaya çıktı; duruşu, güçlü göğsü kapkara saç ve sakalı ve parlayan gözlükleriyle olağanüstü bir savaşçıydı. Davranışı, otoriter bir hava içinde, Lenin'den daha az gösterişsizdi. Bu belki de, arkadaşlarımın ve benim, biz sakıncalı Komünistlerin görüşüdür; ona daha hayrandık ama bu gerçek sevgi değildi. Sertliği, işte ve savaşta tam zamanında harakete geçme konusundaki titizliği, genel bir kayıtsızlık durumundaki davranışları, ona karşı yapılan sinsi saldırılara hep halkı avlama amacı güden kötü niyet yüklüyordu. Ben bu bakımlardan zor etkileniyordum ama bugünün güçlükleri için önerdiği siyasi çözümlerin temeliyle diktatörce bir yöntem olduğunu doğruluyordu. Lenin bütünüyle haklı olarak, birliklerin kimi özgürlüklerini korumasını isterken o, sendikaların Devlet'le birleşmesini önermedi mi? Hakim olmadığımız sendikalar, daha etkili olabilir ve işçi sınıfının doğrultusunu değiştirerek, Devlet'in yapısı üzerinde gerçekten etkin olabilirdi. İşçi ordularını iş başına o getirmedi mi? Ve akıl almayacak kadar karmaşık olan duruma çözüm diye sanayiin askerileştirilmesi

önerilmedi mi? Merkez Komite'de, daha önce, elkoyma sisteminin sona ermesini önerdiği halde başarılı olamadığını bilmiyorduk. İşçi orduları, durgun ortamda yeterince iyi bir önlemdi. Kronstadt'a karşı iğrenç bir tehdit bildirgesine imzasını koymamış mıydı? Gerçek oydu ki, sırasında doğrudan doğruya ters çözümler deneyerek, özgüveni ve enerjisiyle davranarak her şeyin ortasındaydı.

Bir oturum sırasında, kürsüden indi aramızda, konuşmasının çevirisini yapan Fransız grubunun ortasında, durdu. Fransızcası, biraz yanlışları da olsa akıcıydı. Sıkıştırıldığı zaman – Terör, şiddet, Parti disiplini konularında – sertçe yanıt verdi. Küçük grubum onu kızdırmış görünüyordu. Vaillant – Couturier, André Morizet, Andre Julien, Fernand Loriot, Jaques ve Clan Mesnil ve Boris Souvarine Anne, hepsi ordaydı. Troçki, içten tartışırdı ama buyurucuydu. Başka bir olayda, anarşistlere işkence edilmesine saldıran İspanyol temsilci Orlandis'ten kaçtı. Troçki onun ceketinin yakalarına yapışmış resmen bağırıyordu 'Sizi, kesinlikle, halkınız gibi, küçük burjuvaymışsınız gibi göreceğim!'

1921 Yazı sırasında, yurtdışındaki yoldaşlar arasında sürekli, hatta yaşam boyu süren, birkaç arkadaşlık kurdum. Varolan duruma bağlılıktan (ortodoksi) çok gerçekle ilgilenerek, proleter diktatörlüğe hayranlık duymaktan çok Devrim'in geleceğinden kaygılanarak, gelenlerle sık sık Moskova'ya gittim. İlişkilerimiz, içindeki bütün kötülükler, tehlikeler, güçlükler ve belirsiz görünümlerin açığa çıkmasından her zaman kendimi sorumlu tuttuğum, salt bir açık yüreklilikle söyleşme biçiminde başladı. Bağnaz bir tutuculuk ortamı içinde bu, hâlâ inandığım gibi, biraz yüreklilik gerektiren, övülmeye değer bir şeyler yapmaktı. Gözlerini kapatmadan, Devrimi kurtarma isteğiyle tutuşan, özgür ruhlu bir kişiliğe yöneldim. Bana, akla gelecek en yıkım getirici şey gibi görünen, bir 'resmi gerçek' gelişiyordu. Hollanda'lı Marksist ve önemli bir ozan olan Henriette Roland – Host ile tanıştım. İnce uzun, zayıf ve kır saçlı, boynu guatrdan dolayı biçimsiz, incelik ve aydın şadeliğini tanımlayan, çok güzel yapılmış yontu gibi bir yüzü vardı[5]. Bana yönelttiği sorular, dürüst bir kaygının eseriydi.

İspanyol temsilcilerden iki genç adam bize gelecek için güven verdi, onlar çok büyük bir karşılık ödemeye mahkûmdular: Joaquin Maurin ve Andreu Nin. Ben, her zaman, insanca niteliklerin, insanın dış görünümüne, yüz ifadesine yansıdığına inandım. Lerida'lı

5. Henriette Roland – Holst (1869 – 1952): Hollanda'lı 'Tribunist' ve sonra Komünist; 1924'de kısa yaşamlı bir Bağımsız Komünist Parti kurdu; daha sonra Hıristiyan Sosyalist, barışçı ve sömürgecilik karşıtı oldu; birçok yıllar Hollanda yazınının *doyanne*'ıydı.

öğretmen Maurin ve Barselona'lı öğretmen Nin'e tek bir bakış, onların çapını söylemeye yeterliydi. Maurin, Rafael öncesi bir tablodan inmiş genç bir atlı gibiydi; Nin'nin, altın çerçeveli gözlüğü arkasında, yaşama sevinciyle dolu, yumuşak ve çok anlamlı gözleri vardı. Maurin'in yazgısında ard arda gelen sonsuz bir tutukluluk; Nin'inkinde ise İspanya devrimi sırasında korkunç bir ölüm vardı. O zamanki kahredici izlenim, onları bir idealizmin ve anlayış susuzluğunun sürüklediği biçimdeydi.

Daha deneyimli daha kuşkucu tipleriyle Fransa, genelde farklı bir kadroydu. Boulogne Belediye Başkanı André Morizet hayran olunası sesi, pratik yönü ve hepimizin özlediği içki sofrası şarkılarıyla kendini gösterdi. (Şimdi bile işgal edilmiş Fransa'da, Suresnes'de İşçi belediye başkanı olarak yerini koruma savaşımı veriyor; uzun bir aradan sonra geleneksel Sosyalizm'e döndü.) André Julien, bir kitap için hep not aldı ama onu hiçbir zaman yazamadı. (1936 ve 1937'de Populer Cephe'nın korkusuz Sosyalistlerinden biri oldu.)

Paul Vaillant-Couturier, savaşta tank subayı, ozan, tanınmış bir konuşmacı ve eski askerlerin önderi; olağanüstü yetenekte, uzun boylu, ablak bir genç adamdı, ama onun ölümü benim için büyük bir düş kırıklığı oldu. Her şeyi kavramaya yönelmişti; ne var ki, sonradan kendi içindeki bozulmaya razı oldu, yozlaşan Bolşevizmin bütün kötülükleriyle giderek daha çok sarmaş dolaş oldu ve Paris işçi sınıfı içinde, kıskanılacak kadar halkın bir parçası olarak öldü.

Fransız uyruklu ama kökende Rus Yahudisi Boris Souvarine'in, Sosyalist geçmişi yoktu; bize, yirmi beş yaşında, şaşırtıcı bir bilgi ve eylem hevesi ile, işçi sınıfı hareketinden çok sol kanat gazeteciliği dünyasından geldi. İnce yapılı ve kısa boylu, gözleri alışılmadık kalınlıkta merceklerle maskeliydi, konuşması hafifçe peltek, saldırgan ve sık sık hem kırıcı hem kırgındı, beceriksiz sorularla ansızın çıkış yapma alışkanlığı vardı; Fransız kişilikler ve olaylara ilişkin acımasızca yargılara varır ve kendi tasarladığı küçücük iğneli sözcüklerle şişirilmiş kişilerin balonunu söndürerek eğlenirdi. Birikimi o zaman da çok yoğundu ama, geldiğinde ilk isteği bir cezaevleri turu oldu. Çözümlemelerde her zaman görkemli bir ustalık, gerçeklerin canlı bir kavranışı ve bulunduğu her yerde bir öfke izi bırakarak, planlanmış polemik için özel bir yetenek gösterirdi. Enternasyonal'in önderlerinden biri ve Yürütme kurulu üyesi oldu. Souvarine, 1924'de Komüntern'den çıkarılmasına karşın, bir on yıl Avrupa Komünizminin en katı ve zeki beyinlerinden biri oldu.

Ben hem Rusya'daki Fransız Komünist gruplarıyla çok sıkı, iliş-

kideydim hem de Petrograd'ta bulunanlardan birinin önderi sayılırdım. Bu gruplar kitle hareketlerini bireysel harekete dönüştüren yasal örnekler oluşturdu, onları bilinmez bazı akımlar kışkırttı ve kanılarını kalıplara döktü. Olayların alçalması, insanları uzuklaştırır, tıpkı yükselmesinin yakınlıştırması gibi, diyen yasayı onlar da sergilediler. Onların sıraları, her ne kadar birkaç eski Fransız Sosyalisti de kapsıyorduysa da (Eğilimleri Bolşevizm'e tümüyle yabancıydı) bu, büyük bölümü kusursuz biçimde içten, ateşli Komünistler, siyasal çevrenin her noktasından, bir o kadar farklı yönlerde, yalnızca bir kez daha, hızlı bir değişim yapmak için geldiler. Moskova grubu örnek karakterde bir adam olan Pierre Pascal tarafından yönetiliyordu ama küçük bir engerek yuvasıydı. Kavgalar, suçlamalar, aynı anda iki önderin; Henri Gilbeaux ve Jacques Sadoul'un karşı suçlamaları, grubu bütünüyle bozdu ve sonuçta Çeka'nın dikkatini üzerine çekti. Başarının eteklerinde dolaşıp bütün çabasına karşın, ona ulaşmaktan Gilbeaux'un bütün yaşamı kusursuz bir başarısızlık örneğiydi. Berbat şiirler yazdı, yoldaşlarına ilişkin söylentilerle dolu kart dizinleri tuttu ve gizli notlarla Çeka'ya bela oldu. Yeşilimsi takımlarla yeşil gömlekler giyer açık yeşil boyun bağları bağlardı; çarpık yüzü ve gözleriyle ona ilişkin her şey bir çürüme içindeymiş gibiydi. (1938'lerde Paris'de öldü, o zamanlar Yahudi düşmanıydı, Lenin'in tek gerçek takipçisinin Musolini olduğunu kanıtlamaya adanmış iki kitabı var.)

Jacques Sadaul tamamıyla farklıydı: Bu Paris hukukçusu, orduda yüzbaşı, Albert Thomas'ın[6] Rusyadaki istihbarat, Komüntern Yürütme Kurulu üyesi, Lenin ve Troçki'nin dalkavuğu, büyük bir büyüleyici, görkemli bir maval okuyucu, bir eğlence düşkünü ve ayrıca soğukkanlı bir mevki düşkünü. Fransa'da Bolşeviklerden yana geçtiği için ölüme mahkûmdu. Bir gün aklanarak yurda geri döndü. Yüreğinde Rusya için en küçük bir düş beslemediyse de hem Sovyet grubu için hukukçu bir temsilci hem de Parlamenter çevrenin bir ajanı olarak tüm Stalinizm akımını yanında sürükledi. Devrimcilerin tadına vardığı acı ekmek ona çekici gelmedi.

René Marchand, Katolik gerici *Figaro*'nun eski Petrograd muhabiri, zor kurtulacağı vicdani bunalım içindeydi. Çabucak Türkiye'ye gitti, orada Bolşevizm'i bıraktı ve Kemal Atatürk'ün kuşkusuz içten, bir savunucusu oldu.

6. Albert Thomas (1878–1932): Birinci Dünya Savaşı'nda Levazım Bakanıydı ve Müttefikler için bir coşku yaratmak için 1917 Şubat Devrimi sonrasında Rusya'yı ziyaret etti.

Moskova'daki Fransız Komünist grubunun önde gelen kişisi Pierre Pascal, belki de bana anımsattığı, Blaise Pascal'ın uzaktan akrabasıydı. Onunla Moskova'da 1919'da tanıştım. Rus biçimi traşlı başı, düzgün büyük bir Kazak bıyığı vardı ve parlak gözleri hep gülerdi. Kenti baştan sona yalınayak yürüyerek geçer Çiçerin'e mesajlar kaleme aldığı Dışişleri Komiserliğine bir köylü ceketiyle giderdi. Sadık ve çevresini düşünen bir Katolikti, Bolşevizme bağlanışını hatta Terör'ü onaylamasını bile haklı çıkarmak için St.Thomasın *Summa*'sını kullanırdı. (bilgin azizin metinleri kendilerine bu hayran olunası görev için verilmişti.) Pascal, İşçi Muhalefetine yakınlık gösterdi ve anarşistlerle düşüp kalkarak çileli bir yaşam sürdü. Fransız Askeri Misyonu'nda şifreleme emrinde teğmen olmuştu, işe karışmanın orta yerinde, kendisini yürekten adamak için Devrim safına geçti. Blok'un şiirlerini çevirir ve onun mistik önemini Berdyaev ile tartışırdı. İlerlemiş totaliteryanizmin doğuşundan çok sıkıntı duydu. 1936'da Paris'te yeniden karşılaştık. O, artık Sorbonne'da profesör, Archpriest Avvakum'un yaşam öyküsünün yazarı ve az çok tutucu olmuştu. Biz, kardeş gibi olduğumuz halde, Madrit savaşı üzerine konuşamadık.

Yürütme kurulu, Komintern'e üye kabul etmek için, kuşkusuz Rusya'nın insiyatifinde, Enternasyonal bir sendika kurma kararı aldı. Yeni tip Menşevik ve tükenmez bir konuşmacı olan Salomon Abramovich Lozovski[7] (ya da Dridzo) bu sendikayı örgütlemekle görevlendirildi. O, kendi yurtlarındaki işçi sınıfı dışında pek bir siyasal çevresi olmayan, dünyanın her yanına dağılmış, sendika militanları arasında, zor beğenir bir okul öğretmeni havasına büründü. Burnunun dibinde, tek başına ve kederli tek gözlü bir dev, kalabalığın arasından çıkabildi, ama arasıra arkadaşlarının omuzlarında yumruk sesleri yayarak. Bu eski oduncu, I.W.W.'nin[8] düzenleyicisi, kendisinin bile ancak tanıdığı, onu kavramaya çalışan, içlerinden biri olmadığı Marksistler arasında, Lux Otel'in havası bozuk odalarında günlerinin sonuna gelen Bill Haywood'du. O, hâlâ, halka açık alanlarda, büyük kızıl bayraklardan birini dalgalandırıyor.

Şimdi de, bir Britanya cezaevinde tanıdığım ve şimdilerde Lâtin Amerika'yı yurt edinmiş bir Rus militanı: Dr.Alexandrov'u düşünüyorum. O, otuz beş yaşında, özelliği olmayan esmer yüzlü, siyah

7. Lozovski daha sonra Dışişleri Komiser Yardımcısı ve sonra Sovyet Haberalma Servisi başkanı oldu; 1952'de 74 yaşında öldürüldü.

8. I.W.W.: Industrial Workers of World (Dünya Sanayi İşçileri). Militan sendikacı görünümlü, Birleşik Devletler, işçi sınıfı hareketi. 1905'de kuruldu ve 1910–1920 arasında en iyi dönemini yaşadı.

saçlı, siyah bıyıklı biriydi; koca dünyada olup biten her şeyden haberdardı. Daha sonra Kanton'da Kuomintang'a Rus siyasi danışman, Yoldaş Borodin oldu[9].

Yabancı temsilciler genelde düşünmeye isteksiz çabuk pohpohlayan, açlıktan kıvranan bir ülkede, eğlenmeye düşkün, daha çok düş kırıklığı yaratan bir topluluktu. Aralarında birkaç işçi görülebiliyordu ama çoğunluğu politikacıydı. Jacques Mesnil gözlemini bana 'Sonuçta, geçit resmini platformdan izlemekten nasıl da hoşnutlar!' diyerek belirtti. Enternasyonal'in etkisi yalnızca nitelik zararına genişlemişti. Biz kendimize, Sosyalist hareketi, etkin eyleme gücü yetmezdi, para ve fikir kaynağı, uzmanı Yürütme Kurulunun ajanları olan yazgısı Sovyet Yönetiminin propaganda fabrikaları olarak belirlenen, yeni küçük partilere bölmenin ağır bir yanılgı olup olmadığını sormaya başladık. Bu soruları aslında çoktandır soruyorduk ama içinde bulunduğumuz coşku dalgası ve Batı Avrupa'nın dayanıksızlığı ile yeniden güven duyuyorduk. Yine de içinde bulunduğumuz tehlike Enternasyonal'deki kadar, sonucuna vardım.

Yeni Ekonomik Politika, birkaç ay içinde, hemen hemen olağanüstü sonuçlar veriyordu. Haftadan haftaya, kıtlık ve spekülasyon hissedilir oranda azalıyordu, Restoranlar yeniden açılıyor ve tanesi 1 rubleye birbirinden güzel, gerçekten yenilebilir hamur işleri, satılıyordu. Halk yeniden rahat bir soluk alıyor ve insanlar zenginlik anlamına gelen kapitalizmin dönüşü üzerine konuşuyordu. Öte yandan, Parti üyeleri arasındaki şaşkınlık dikkat çekiciydi. İç savaşın eski savaşçıları acı acı, ne için savaştık, onca kan döktük, onca çok özveriyi kabullendik?' diye soruyorlardı. Bu insanlar genellikle bütün gereksinimlerden yoksundular: Giyim, uygun ev para; ve şimdi her şey piyasa değeri içinde geri geliyordu. Onlar ortadan kaldırdıkları düşman, para, hızla, bir kez daha, krallığına dönüyor kanısındaydılar.

Ben, kendi hesabıma çok iyimser değildim. Değişimden, onun gerici yanı – demokrasinin bütün kalıntılarıyla yok oluşu – beni üzdü hatta bunalttıysa da, sevinçliydim. Savaş Komünizmi'nin başka herhangi bir çözümü olası mıydı? Bu kuramsal bir sorundu ama düşünmeye değerdi. Bunun üzerinde kimi düşünceler geliştirdim, bunları Lux Otel'de iki İspanyol Sosyalist'le yaptığım gizli bir toplantıda açıkladığımı anımsıyorum. Onlardan biri Fernando de lus

9. Daha sonra yine Borodin, başlangıçta Sovyetler Birliğinde çalışan çok sayıda yabancı teknisyen için İngilizce hazırlanan bir gazete *Moscow News*'i yönetti. 1949'da kadrosunun çoğuyla birlikte tutuklandı ve Sibirya'ya sürüldü, 1953'de orada öldü. Çinlilerin onu idamdan kurtardığı söylenmiştir. *Moscow News*

Rios'du.[10] Düşüncelerim aynen şöyleydi:

Bolşevik rejim, hoşgörüsüzlüğü, iktidar tekelini ve bütün kırsal alanlardaki girişim gücünü kendine mal etmesinden dolayı kendi tuzakları içinde bocalamaktadır. Köylü sınıfına büyük ödünler kaçınılmazdı ama küçük ölçüde yapım, orta ölçüde ticaret ve belli ölçüde sanayi ancak üretici ve tüketici grupların inisiyatifine başvurularak yaşama geçirilebilirdi. Özgürlükle, Devletin boğduğu kooperatifler ve ekonomik etkinliğin farklı dallarında çekici çeşitli kurumlar, yönetimi üzerlerine alırsa, çok büyük çapta kendine gelme hiç duraksamadan gerçekleşebilirdi. Ülke hem ayakkabı hem de deri giyecekten yoksundu; ama kırsal kesimde deri ve ayakkabı yapan kooperatifler vardı, onu kolayca elde edebiliyorlardı ve bir kez kendilerine bırakıldı mı derhal çalışmaya başlayabilirlerdi. Onlara olan gereksinme fiatlarını görece arttırabilirdi ama Devlet işletmelerine yardımcı olma sürecinde, fiatlar üzerine, aşağı çekici baskı denenebilirdi ki bu, her durumda, karaborsada istenenden daha küçük olurdu. Petrograd'ta kitap ticaretinde olanları görebiliyordum; kitapevlerinin toplatılmış kitap stokları mahzenlerde çürüyerek tükeniyordu, bu çoğu kez, bahar yağmurlarının selinden değildi. Sahip olduğumuz yığınla güzel kitabı, onları çalıp, el altından, yeniden piyasaya süren hırsızlara borçluyduk. Kitap ticaretini, kitapsever dernekleri üstlenirse piyasa yeniden sağlığına kavuşabilirdi. Ben, bir anlamda, Devlet türü Komünizmin tersine 'Dernekler Komünizmini' tartışıyordum. Rekabet böyle bir sistemin doğasında vardı ve bütün başlangıçlarda kaçınılmaz olan düzensizlik bizim dağınık ve felce uğramış merkezi bürokratik sıkı piyasamızda olduğundan daha az rahatsızlığa neden olurdu. Toplu plânı, Devletin üstten dayatması değil, kongrelerden ve özelleştirilmiş toplantılardan aşağıya yansıyan girişim önceliği uyumu olarak düşündüm. Ne var ki, Bolşevik zekâsı, zaten başka çözümler buyurmuş olduğundan bu katıksız kurum, krallığına özgü bir görüştü.

Kronstadt'tan kimi arkadaşlarımla ben kendimize hep neler yapabileceğimizi soruyorduk. Kurumların sekreterliklerini, büroların başına geçmeyi ya da bürokrasinin buyruğuna girmeyi hiç istemiyorduk. Ben, önce Doğu'da diplomatik bir iş edinmeyi önerdim. Doğu'nun görünümü beni çekiyordu ama diplomasiyle

10. Fernando de los Rios (1879–1949): Granada Üniversitesi'nde Aktöre profesörü, ilk İspanyol Cumhuriyet Yönetiminde Adalet ve sonra Eğitim Bakanı ve İç Savaş sırasında Washington Büyükelçisi.

değil. Bir çıkar yol bulmayı düşündük. Rusya'nın kırsal bölgesinde tarımsal bir koloni kurabilirdik; N.E.P kentlerde burjuva alışkanlıklarını eski durumuna getirir ve arpalıklarıyla kolay işleriyle egemenlikler sağlarken biz yabancılar da, toprağa yakın yaşayabilirdik. Rusya toprağı, dingin ve üzücü genişliğiyle, sonsuz büyüleyicidir. Çok zorlanmadan Petrograd'ın kuzeyinde geniş, terkedilmiş, Ladoga Gölü'nden uzak olmayan, yüzlerce akre ormanlığı ve ekilmemiş tarlaları, otuz baş sığırı ve bir toprakağası konutunu içine alan bir mülk bulduk. Fransız Komünistleri, Macar savaş tutsakları, Tolstoy benzeri bir doktor ve kaynatam Russakov ile birlikte 'Novaya-Ladoga Fransız Komünü'nü kurduk. Bu kahramanca başladığımız deneme, çok güç yürür hale geldi. Mülk, köylüler kolektif işletmeye yanaşmadıkları için bırakılmıştı. Kendi aralarında paylaşmak istiyorlardı. Burada on sekiz ay içinde kurulan kısa yaşamlı iki komünün başkanları öldürülmüştü. Çocukları, biz olağanüstü yaratıkları ikide bir görmeye geliyorlardıysa da, komşu köy bizi boykot etmişti. Aynı zamanda her yerde casusları vardı, bir kürek unutsanız bir anda yok oluyordu. Bir gece, hasat zamanına kadar hem yemeklik hem tohumluk son tahıl stokumuzun tamamı çalındı. Bu, gerçek bir açlıkla çevrelenmekti. Her gece, birilerinin evi yakmasını bekler olduk. Tahılımızı saklayanı biliyorduk ama, onların beklediği gibi, silahlarımızı çekip üzerlerine gidemezdik, bu, yalnızca, bize olan düşmanlığı arttırırdı. Köylülerin bütün gereksinimleri sağlanmıştı ama bizim gibi 'Yahudiler'e ve 'İsa karşıtları'na herhangi bir şey satmayı kabul etmiyorlardı.

Bu engellemeyi kırmaya karar verdik; ben Dr.N-ile birlikte köye gittim, yaşlı ve inançlı Tolstoy benzerinin müzikal sesinin yumuşak törensi konuşmasının bir etkisi olacağını umuyorduk. Bir köylü kadın her istediğimizi kabaca geri çevirdi. Doktor, gömleğinin yakasını açtı ve göğsünde taşıdığı küçük altın haçı çıkardı. 'Bizler de Hıristiyanız kardeşim!' Yüzler aydınlandı ve bize yumurtalar armağan edildi! Ve küçük kızlar akşamları, birlikte Fransız şarkıları söylediğimiz zaman bizi görmeye gelmek için cesaretlendiler...Bununla birlikte, sonunu getiremedik; üç ay açlık ve çıplaklık bizi, tasarıyı bırakmaya zorladı.

Kronstadt'tan beri, Petrograd'ta Terör yeniden canlanmıştı. Çeka otuz kişiyi asarak Tagantsev komplosunu 'temizlemiş'ti. Ben Profesör Tagantsev'i biraz tanıyordum: Beyaz favorili, ufak tefek, zayıf, yaşlı bir adam, bir hukukçu ve eski başkentin en eski üniversitesinin öğretim üyelerinden biri, Onlar, onunla birlikte,

benden karşı devrimci görüşlerini hiçbir zaman gizlemeyen ve kendisine çeviri işleri göndermeye alışık olduğum Bak adında bir avukatı da öldürdüler[11].

Aynı zamanda, Paris'teki eski rakibim ve yoldaşım, büyük ozan Nikolai Stepanovich Gumilev de öldürüldü. Moyka Sanat Evi dediğim evinde, uzun boylu, incecik boyunlu, ürkmüş ceylan gözlü, çok genç karısıyla kaldığı bir odası vardı. Bu, kuğuları ve nilüferleri gösteren duvar resimleriyle süslü –Zamanında düşsel türde şiirden tad alan bir tüccarın banyo odasıymış– büyük bir odaydı. Gumilev'in genç karısı bana, alçak sesle, 'Duymadınızmı? Onlar, onu üç gün önce aldılar' dedi.

Sovyet Yürütme Kurulundaki yoldaşlar bana hem güven verici hem rahatsız edici haberler verdiler: Gumilev'e Çeka'da çok iyi davranılıyordu, kimi geceleri Çeka'cılara şiirlerini olağanüstü bir canlılıkta taşkın şiirler–okuyarak geçiriyordu; ama karşı devrimci grup için belli siyasi belge taslakları bulundurduğunu kabul etmişti. Bunlar yeterli gibi görüldü. Gumilev, düşüncelerini hiçbir zaman gizlemedi. Kronstadt ayaklanması sırasında üniversite çevresi rejimin yıkılmak üzere olduğuna inanıyordu ve onun temizlenmesine yardımcı olmayı düşündü. 'Komplo' bundan daha ileri gidebilirdi. Çeka, hepsini öldürmeye hazırdı: 'Yumuşamanın zamanı değildir!' Bir yoldaş, Dizerjinski'ye bir soru sormak için Moskova'ya gitti: 'Biz önde gelen iki üç Rus ozanından birini öldürmeye yetkili miyiz?' Dizerjinski 'Ötekiler hâlâ öldürülürken bir ozana ayrıcalık tanımaya yetkili miyiz?' yanıtını verdi. Gumilev, gün doğarken, ormanın kenarında, kasketi gözlerine inik, dudaklarından sigarası sarkarak düştüğü zaman, Ethiopia'yı anımsatan şiirlerinden birinde tanımladığı aynı dinginliği sergiliyordu: *'Ve Tanrının önüne korkusuz çıkacağım'*. En azından bana anlatılan öykü budur. 'İşçi' adını verdiği dizeleri, yineleye yineleye, hayranlık ve ürküntü karışımıyla okudum, Bunda, gri gözlü bir adamı, yatmaya gitmeden önce *'beni öldürecek kurşunları...'* yapmayı bitirecek, diye tanımlıyordu. Nikolai ve Olga Gumilev'in yüzleri beni yıllarca izledi.

Aynı dönemde, en büyük ozanlarımızdan biri halsizlikten öldü, ki bu açlıktan ölmekle aynı şeydi: Alexander Blok, kırk bir

11. 'Monsieur Bak, eski bir işadamı ve İmparatorluk döneminde Demir Çelik Bakanlığı gazetecisi, küçük, ince yüzlü bir beyfendi, şaşılası derecede incelikli, devrimci çoşkusuyla olmasa da, kurama değgin yazılar çevirmeye razı biriydi. "Bağışlayın yurtdaş" diye uyarırdı "buluncum..." Doğal olarak buluncuna saygılıydım...' Serge, *Deux Rencontres*

yaşındaydı. Onu çok az tanıyordum ama sonsuz hayranıydım. Andrei Bely ve Sergei Yesenin ile birlikte Devrimin mistik görünümünü esinliyordu: Kar fırtınası içinde, kasketleri siperlikli, tüfekleri kentin gölgeliklerine yönelik askerlerin, On iki Kızıl Koruyucu'nun önünde 'sessiz ve görünmez' yürüyen onu 'İsa güllerle taçlandırdı'. O, bana Devrimin yeni yalnızlığına karşı başkaldırışlarını anlattı ve ben onu son büyük yapıtını okurken dinledim. İki şiiri, 'On iki' ve 'İskitler', birçok dile çevrildi ve bu çağın tinsel anıtları olarak kaldı. İlki, Devrim'in İsa'ya ilişkin karakterinden söz ediyordu; ikincisi, onun Asya'lı yüzünü ortaya çıkardı. Çelişik ama o kadar da gerçekti. Blok, daha çok bir İngiliz gibi, mavi gözlü, uzun boylu, hemen hemen hep gülümseyen ciddi yüzlü, Batılı bir beyfendiydi. Ağırbaşlıydı. Sembolizmin, on beş yıl önceki, yükselişinden beri en önemli Rus ozanı olmuştu. Çeka'nın Gumilev'i ölüme mahkûm ettiği anda Vassili-Ostrov mezarlığında onun cenazesini izliyordum.

Özgür düşünce birliğini yaşatan son kişi olduğuna inanıyordum; ne de olsa ben yalnızca Komünist üyeydim. Bu, gerçek yönlendirici ruhu, başka bir çarpıcı ozan Andrei Bely olan, Özgür Felsefe Derneği, ya da *Volfila*idi. Halka açık büyük tartışmalar düzenlerdik, onlarda konuşmacılardan biri, çoğu kez, kılıksız, gözlerini kısarak bakan, yüzü dikey çizgilerle buruşuk, hırpani kılıklı, küçük bir adam olurdu. O, Rusya'nın eski devrimci aydın sınıfının hâlâ en güzel temsilcilerinden biri olan tarihçi ve düşünür, Ivanov-Razumnik'ti. Tartışma kimi kez, varoluş bilinç ve dünya sorunları üzerine, üst düzeyde lirik açıklamalar içinde çözülürdü. Blok gibi, Bely de, Ivanov-Razumnik de, devrimci romantizmlerinin sonucu, biraz suskun ve ezilmiş Sol Sosyal Devrimci Parti'ye yönelmişlerdi. Bu sempatiden dolayı ve iki ozanın da düşünsel uçuşları Marksizmin sınırları ötesine taştığı için Parti de, Çeka gibi, gözlerini *Volfila*ya dikti. Örgütleyicileri acaba onlar mı diye merak edilerek tutuklanmaya başlandı Biz Andrei Bely'nin özel toplantılarını sürdürdük. O, o sıralar, Kışlık Saray'ın karşısında, eski askeri karagâhların büyük bir odasında, milis polisin tam üzerinde yaşıyordu. Biz orada, birbirimize düşünce özgürlüğünü ilke olarak nasıl koruyabileceğimizi sorar ve bunun karşı devrimci bir ilke olmadığım kanıtlardık. Bely, Moskova'da bir Özgür Düşünce Dünya Komitesi toplantısı düzenlemeyi ve ona Romain Rolland, Henri Barbusse ve Gandhi'yi çağırmayı önerdi. Bir çığlık korosu arka çıktı: 'Asla izinli olmayacak!' Onlara dedim ki, eğer yurt dışındaki, devrimci Rusya'nın gerçek kavranışına

kesinlikle güç yetiremeyen aydınlara başvurulursa, Devrimin saygınlığını Rus aydınları tehlikeye sokar ki bu, hemen hemen *émigres* tarafından yapılan saldırının konusudur.

Andrei Bely, kırkın üstünde, yürekli bir konuşma uslubu olan, güçlü bir şair, yazar ve bir teosofist (ya da kendi deyimiyle antroposofist) idi. O, kelliğinden rahatsızdı ve bu nedenle her zaman siyah bir takke giyer ve onun altında gri mavi ermiş gözleri sürekli pırıltılar yayardı. Kıvrak ve renkli zekâsı olağanüstüydü. Bütün davranışı, kimi kez bir düş niteliğindeki duruşu, kimi kez çocuk saflığındaki patlamaları, tinsel idealizmini yansıtıyordu. 1905 Devrimi'nden kalanlar içinde, dönem üzerine, mistik, Alman ve Lâtin kültürü ile harmanlanmış bir çalışma, psikolojik bir roman, ile ün kazanmıştı. Şimdi büyük enerjisinin tükenmekte olduğunu hissediyordu.

Bir akşam bana, umutsuzca, 'Şimdi bu yaşamda ne yapabilirim?'diye sordu. 'Bu bizimkilerin Rusya'sı dışında yaşayamam, içinde de soluk alamıyorum!'

Kuşatma durumu sona erdi ve kuşkusuz, Batı Sosyalizmi Rusya için geniş olanaklar sağlayabilir, diye yanıtladım. 'Öyle mi düşünüyorsunuz?' dedi, düşünceli, düşünceli. Ne var ki, 1921 Güzü başlarında, örneğin, Terör'ün toplu kıyımları bizi korkuya boğdu, *Volfila*'nın bile dağıldığını gördük.

İyice biliyorum ki terör, şimdiye kadarki devrimlerde, iyi niyetli insanların denenmesine fırsat olmadan, bir anda, fırtına şiddetiyle gerekli oldu; eğer boydan boya kendi budalalığımız içinde boğulmuş değilsek, görevimiz tarihin sağladığı silahları kullanmaktır. Ama aynı zamanda gördüm ki, terörün İç Savaş'ın bitmesinden sonra da sürmesi ve bir ekonomik özgürlük dönemine dönüşmesi, uçsuz bucaksız ve göz yıldırıcı bir yanılgıdır. Şundan emimim ve hâlâ öyle düşünmüyorum, yeni rejim, bundan böyle, Sosyalist bir yönetim olarak, insan yaşamına ve ayrıcalıksız bütün bireylerin haklarına saygılı olduğunu duyursaydı yüz kat daha güvenilir olabilirdi.

Trajediler sürdü. Odessa'dan inanması güç haberler aldık: Çeka, Fanny Baron'u (Aaron Baron'un eşi) ve Rus anarşizminin kuramcılarından biri olan Lev Chorny'yi öldürmüştü. Lev Chorny'yi on iki yıl önceki Paris'ten, iyi biliyordum. Balmumu gibi teni ve çökük yuvalarında şimşekler çakan gözleriyle açıktan açığa bir Bizans ikonasını anımsatan kişi, restoran pencereleri silerek, sonra da, Luxemburg Bahçeleri'nde, ağaçlar altında *Sociometry*'sini yazmaya giderek Latin Ouarter'da yaşadı. Onun ölümü Emma

Goldman ve Alexander Berkman'ı müthiş öfkelendirdi. Enternasyonalin Üçücü Kongresi sırasında Emma Goldman, halka ayrılmış balkonların birinde, İngiliz kadın hakları koruyucusu kadınlar gibi, kendini bir sıraya zincirleyerek, Kongreye protestosunu haykıran bir sahne tasarladı. Rus anarşistler düşüncesini değiştirmesi için onu kandırmaya çalıştılar. İskitler ülkesinde böyle gösterilerin değeri azdı; Lenin ve Zinovyev'e dırdırlanmayı sürdürmek çok daha iyi olurdu.

Bu arada, kıyıcılığa uğramış tutsakların bırakılması için inatçı kampanyamız bir başarı sağladı: Rusya'dan çıkma izni alan sendikacı Maximov ve Boris Voline de içlerinde, on anarşist tutuklu salıverildi. Kamenev, Aaron Baron'un sürgün edilebileceği sözünü verdi; Ne var ki, Çeka karşı koyduğu için yerine getirelememiş bir söz olarak kaldı[12]. Belli Menşevikler, özellikle Martov, yurtdışı gezisi için pasaport da edindi.

Kronstadt, bu trajediler ve Emma Goldman ile Alexander Berkman'ın Yeni ve Eski Dünya'daki işçi hareketine etkisi sonucu, Marksistlerle özgürlükçüler arasında artık köprü kurulamaz bir uçurum açıldı. Bu daha sonra tarihte ölümcül bir rol oynadı: İspanyol Devriminin son yenilgisinin ve aydın şaşkınlığının nedenlerinden biri buydu. Bu konuda, benim en kötü sezgim yaşama geçmiş oluyordu.

Emma Goldman ve Alexander Berkman'ın Amerikan eğitimleri onları Rusya'dan soğuttu. (Makhno hareketinde olanların onları şaşırtıp kızdırdığından hiç kuşkum yok.) Onlar, yüzyıl başlarının hümanistçe başkaldırısını somutlaştırdılar: Emma Goldman, pratik yaradılışı ve örgütçü yeteneğiyle, sınırlı ama yüce gönüllü ön yargıları ve kurumluluğuyla toplumsal işlere adanmış Amerikan kadın tipi; Berkman, geçmiş yıllardaki idealizminden türeyen iç gerilimiyle, Bir Amerika cezaevinde geçen on sekiz yılı onu, gençliğimizin bir grevle dayanışma eylemi sırasındaki davranışları içinde dondurmuştu, o, yaşamını çelik bakanlarından birini öldürmeye adamıştı. Gerilim gevşediği zaman üzülürdü. Onun sık sık intihar düşüncesiyle dertlendiğini düşünemezdim. Gerçekten de yaşamına ancak çok daha sonra, 1936'da Cote d'Azur'da son verdi.

Üzerimizde, kavruk Volga ovalarının sonsuz felaket rüzgârları esiyordu. Bu bölgeler İç Savaş görmüştü, şimdi de kuraklık yıkıyordu oraları. Milyonlar, her şeylerini bırakarak açlıktan

12. Aaron Baron daha sonra kuzeye sürüldü; ama 1937 temizliğinde tutuklanmış ve bir daha kendisinden haber alınamamıştı.

kaçıyordu. Yaya ya da arabalarla Petrograd'a kadar bile geldiklerini gördüm. Elbet herkesin kaçacak gücü ya da olanağı yoktu; bunlar oldukları yerde ölecek olan milyonlardı. Hem Ukrayna'da hem Kırım'da hüküm süren bu felaket, o bölgelerde oturan 23.000.000 nufusu kırıp geçirdi. Çarpma öylesine sertti ki yetkiyi sarstı. Bolşevik diktatörlük ölümün korkunç hayeletiyle başa çıkabilir miydi? Maksim Gorki'yi kemikleri çıkmış, saçları ağırmış ve önceden hiç olmadığı kadar çatık kaşlı buldum; bana aydınlarla komünist olmayan teknisyenlerin öncülüğünde, ülkenin gizli kalmış bütün enerjisine başvuran ve yarının demokratik yönetiminin çekirdeği olabilecek bir komite oluştuğundan söz etti. (Yönetim, Marksist-revizyonist iktisatçı Prokopovich ve Liberal politika yazarı Ekaterina Kusskova başkanlığındaki bu komiteyi tanıdı; sonra bu ikisini tutukladı ve ülkeden kovdu[13].

Gorki'nin düşünçesine katılmadım: Devrimci rejim bana, daha şimdiden öyle aşılmaz bir zırhla örtülüymüş gibi görünüyordu ki, açlığın iskelet eli onu gücünden sıyırmayı beceremezdi. Ve, her şeye, karşın, rejime kesinlikle bağlıydım ve ayakta kalmasını istiyordum; Ve biliyordum ki, Rusya'nın birkaç yıl için, varolan durumundan farklı öyle bir iteklemeyle ilerlemeye gücü yetmeyebilirdi.

Dostluğumu sürdürdüğüm, Rus ve Fransız, iki arkadaş grubu da aynı üzüntü içindeydi. Yoldaşlarımın çoğu ya siyasal yaşamı ya Parti'yi bırakmaya kararhydı. Enternasyonal'de bir üst düzey görevlisi, 1905'lerin eski bir teröristi, eski bir mahkûm ve Lenin'in iyi niyetiyle Bolşevizme kazandırılmış bir eski anarşist olan Novomirski, temeldeki anlaşmazlıklarını dikkate alarak üye kartını geri gönderiyordu. O, kendisini bilimsel çalışmaya adadı ve kimse için herhangi bir kin tutmadı. (Ama, hepsi birdi, O, 1937'de toplama kamplarında karısı ile birlikte ortadan kaldırıldığı zaman anımsandı.) Sosyalist işçi Marcel Body, Oslo'daki Sovyet Elçiliğine gönderilmeyi ayarladı. Bir başkası Türkiye'ye gönderildi. Başka biri Uzak Doğu'nun ortasında bir bıçkı fabrikasını yönetmeye gitti. Pierre Pascal Parti'den sessizce çekildi ve yaşamını çevirmen olarak sürdürdü, aynı zamanda Rus Kilisesi'nin Ayrılışı tarihi üzerine çalışmalar yaptı. Ben daha inatçıydım. Daha az

13. S.N.Prokopovich (1871-1955) ve eşi Ekaterina Kusskova (1869-1958) Rus İşçi ve Kooperatif hareketinin Liberal (ve sonraki 'Revizyonist') kanadında ünlüydüler. Prokopovich, Kerenski döneminde Bakan olarak görev yaptı ve sürgünde Sovyet ekonomisi üzerine önemli kitaplar yazdı. Kusskova *émigres* grupta öncü bir kişiydi, Sovyet rejiminin sonuçta özgürleşmesi gereğine inanıyordu.

bireyciydim, düşündüğüm gibi daha geniş bir Devrim düşüm vardı. Bu özelliklerim bana yardımcı oldu . Ben yolunu şaşırmadım ya da umudumu yitirmedim. Karşılık vermeye gücümün yetmediği, büyümekte olduğunu görebildiğim acımasızlıklar kütlesinin çektirdiği ve Terörün tükettiği belli psikolojik şeylerden bıkkındım. Vardığım sonuçlar; Sovyet Devriminin kendi haline bırakıldığı, şu ya da bu yoldan çökebileceği (nasılını göremiyordum: Savaştan mı yoksa halkın tepkisinden mi?); yeni bir toplum kurmak için insan üstü güç harcayan Rusların güçlerinin hemen hemen sonuna dayandığı ve yardım ve kurtuluşun Batı'dan gelmesi gerektiğiydi. Bundan böyle, Ruslara destek olacak ve bir gün onların yerini alacak yetenekte bir Batılı işçi sınıfı hareketi kurmaya çalışmak gerekirdi. Gelecek olayların odak noktası gibi görünen Orta Avrupa'ya gitmeye karar verdim. (çektiğimiz yoksulluğun sonucu şimdi had safhada tüberküloz olan karımın durumu da bu yönelişimde bir başka etkendi). Zinovyev ve Yürütme Kurulundaki yoldaşlar bana Berlin'de illegal bir görev önerdiler. Tehlike içindeysek, içimizde yanan kurtuluş umudu daha az olmamalıydı.

AVRUPA KARANLIK YOL KAVŞAĞINDA

1922 – 1926

Tren, dikenli tellerle diken diken bırakılıp gidilmiş, siperlerle çizik çizik olmuş insansız, mahzun bir bölgeyi geçti. Çelik miğferlerinin tepesinde aşınmış kızıl yıldızlar, kül rengi paltoları içinde askerler, geçtiğimiz sürece bizi izlediler. Toprak gibi kederliydiler. Elveda yoldaşlar!

Estonya'daki ilk kent Narva'ya, eski, Alman biçemi üçgen çatılı dededen kalma evleriyle Narva'ya doğru ilerlerken, bir anda, hem daha az ağır hem daha az bağlayıcı bir hava esti. Hendeklerle kuşatılmış, donmuş idealizmin sert yasalarıyla yönetilen çok büyük bir kamptan geliyor ve onun yerine, küçük, derli toplu, alçak gönüllü mağazalarına zengin diye baktığımız ve özenle hazırlanmış üniformaların tiksindirici ve gülünç görüldüğü rahat bir burjuva kentine giriyorduk. Nüfusunun sıska milyonları, olmayan ekonomik ard bölgesiyle Estonya, Parlamentosu, generalleri ve yabancı diplomasisiyle çağdaş bir Devlet izlenimi bırakma çabasındaydı. Ruslaşmış üç bölümü, şimdi Tolstoy'un dilini bilmiyordu, Rus öğretmenler Dorpat (şimdi Tartu) Üniversitesi'nden uzaklaştırılmış ve dünyanın kalanıyla ortak bir tek deyimi bulunmayan bir aydın sınıfı anımsatıyordu. Bunun ömrü ne kadar olur ve ne kazandırırdı?

Tallinn'de (son günlerde Reval), yapılmakta olan kimi evlerin önünde heyecanla durdum. Duvarcıların yalın işini o kadar bozulmuş görmek beni derinden yaraladı. Tepeden boş sokaklara bakan kale, ortaçağ günlerinin sivri, küçük kaldırım taşlarıyla yamanmıştı. Börek, pasta satılan cafeler ve dükkânlarla çevrili bir sokaktan atkoşulu bir omnibüs geçiyordu. Bu dükkanlardan birini görünce bizim Rusya'lı çocuklarımız sevinç çığlıkları attılar. Volga topraklarmda yüzbinlerce Rus çocuğu canlı iskelet olmuştu. 'Ulusların kendi yönetim biçimlerine kendilerinin karar vermesi'politikasının anlamını herhangi bir kuramınkinden daha iyi anladım, onun kusursuzluğu Devrim'in engellemesiyle yüceliyordu.

Ben, eşim Liuba ve daha bir yaşında olmayan Vladimir yasaya aykırı olarak geziyorduk; ne var ki bu, yasadışılığın kolay biçimiydi. Petrograd'tan Stettin'e ve öteki birkaç Batılı kente kadar yolculuğumuz engellenmedi. Bir düzine kadarımız Enternasyonal ajanı ve temsilcisiydi, yolculuğumuz süresince, tedbirli davranarak (ya da kimi kez açıktan açığa), bütün polis gümrük ve sınır görevlerini satın almak ya da düşünülebilecek her yolla atlatmakla görevli, iri yarı, güleç bir genç adam olan, Slivkin adında bir diplomatik kurye eşliğindeydik. Son anda ayrımsadım ki, O.M.S. bürosu *(Otdiel Mezhdunarodnoi Sviazy,* ya da Komüntern Yürütme Kurulu Enternasyonal İlişkiler Bölümü) bizim Belçika pasaportumuza çocuğumuzu yazmayı unutmuştu....

Slivkin bana 'Ciddi bir şey yok' dedi: 'Sınır denetimleri sırasında onlara bir numara yapabilirim'. Settin'de kendini daha büyük bir sıkıntıya sokarak bütün Reich polisince Mart 1921 ayaklanmasının düzenleyicilerinden biri (öteki Bela Kun'du) olarak aranan; ince uzun, delici siyah gözlü, kül rengi suratlı, hasta bir genç adam kılığına girdi. Bu, gerçek adı Heifitz olan, zamanında Jewish Bund'da militan ve şimdi Enternasyonal'in en sert ajanlarından biri durumundaki Guralski idi.

Berlin *Polizeiprasidium*'dan, hiçbir güçlüğe uğramadan, on dolar ve birkaç sigara karşılığında gerçek bir oturma izni aldım, ne varki, bu beni Belçikalılıktan Polanyalılığa döndürdü. Berlin'de café'lerin duvarlarında 'Burada Polonyalılara hizmet edilmez' diyen yazılarla kaplı olduğundan uyruğumu, bu kez Litvanyalılığa çevirdim. Bu, olay plebisitin, Reich yönünde sonuçlanmasına karşın Polonya'nın, Yukarı Silezya'da birkaç maden bölgesini topraklarına kattığı sıraya rastlıyordu. Almanya gözle görülebilir bir soğuk öfkeye yakalanmıştı.

Sosyal Demokrat Başkan Ebert tarafından ve Cumhuriyet kurumlarının en demokratlarıyla yönetilen, Versailles sonrası Almanyasında insan çökmüş bir dünya havası soluyordu. Her şey yerli yerindeydi: Alçak gönüllü, sevecen, yoksul, umarsız, darlıktan çıkmış ve küskün insanlar. Karanlık Spree ve Friedrichstrasse ardında kentin sağ merkezinde çok büyük bir demiryolu istasyonu yapılmaktaydı. Büyük Savaş'ın madalyalı gazileri, yemek yiyenlerin çiçeklerle süslü masaları arasında, her şeyden başka bir değere sahipmiş gibi, kızların çıplak dans ettiği gece kulüplerinin dışında, kibrit satıyorlardı. Gemi azıya almış kapitalizm, iflasın ortasmdayken uçsuz bucak-

sız varlık birikimi içindeymiş ve Hugo Stinnes'in[1] etkisindeymiş gibi görünüyordu. Satılık olmayan hiçbir şey yoktur: Burjuvazinin barlardaki kızları, halkın sokaklarda ki kızları, memurlar, dışalım ve dışsatım izinleri; Devlet kâğıtları, geleceğinin olduğuna kimsenin inanmadığı işler: Semiz dolar ve galiplerinin çelimsiz, şişirilmiş parası, herşeyi, hatta becerebilirse insan ruhunu bile satın alıyordu. Silahsızlanmayı denetleme olanıksız görevini yüklenmiş Müttefik askerî görevliler, süslü üniformaları içinde, incelikle, ama açıkça azaltılmış olmayan bir düşmanlıkla sarılı, çevrede dolaşıyordu.

Türlü türlü komplolar, dal budak sarıyordu. Dışarıdan finanse edilen Rhineland ayrılıkçıları komplosu, devrimci askeri dernekler komplosu ve bizimki, devrimciler komplosu. Felsefe dilinde, Oswald Spengler Batı'nın Düşüşü'nü ilan etti: Gelin Mısır'ın cesetine bakın, Roma'nın sonu üzerinde uzun uzun düşünün. Devrimci şiirler yayımlanıyordu 'Dammerung der Menschen'*(İnsanlığın Alaca Karanlığı)*. Oskar Kokoschka'nın portreleri bütün çizgileri, renkleri ve oylumlarında evrensel bir sinirlilikle titriyordu; George Grosz'un metalik fırça darbeleri, domuz yavrusu burjuvalar, hayalet tutuklularla robot gardiyanların ve onlardan aşağıda gibi yaşayan işçilerin silüetlerini çiziyordu. Barlach, korku içinde şaşalamış köylü yontuları yaptı.

Kendime şöyle yazdım:

Yaşam hastalık gibidir:
Ancak kızıl korla otanan
Ne var ki, yerine zehir kullanıyorlar.

Öbeklerle bölünmüş alanların kenarlarında kırmızı tuğlalarla pekiştirilmiş küçük kiliseler uyukluyordu. Reichswehr'in en seçkin yaşlı angaryacıları, ağır çelik miğferleri altında, pencereleri çiçeklerle süslü bir Savunma Bakanlığı'nı koruyorlardı. Raphael'in Madonna'sı, Dresden galerisinde, ışıklar içindeki odasında, çok değerli ve gizem dolu, gelenlere bakıyordu. Organizasyon öylesine kusursuzdu ki, Saksonya ya da Harz ormanlarının en ıssız köşelerinde bile kâğıt atılacak sepetler ve *'Sahönes Blick'*ile – görünümü yücelten ya da salık veren – tabelelar buldum. Kentler geceleyin ışıl ışıldı. Rusya'mızın yoksulluğuyla karşılaştırıldığında zenginlik göz alıcıydı.

1. Hugo Stinnes (1870–1924): Çok büyük varlığını Milliyetçi çevrelerin hizmetine vermiş bir Alman sanayicisi; genel ekonominin ve çoğu onun tarafından denetlenen Basının arkasındaki güç.

Almanya'nın nesi var nesi yoksa elinden alınmıştı. Kimse geleceğe gerçek bir güven duymuyordu ve hemen hemen herkes için iyilik kavramı yok olmuştu. Kapitalistler devrim korkusu içinde yaşıyorlardı. Güçsüzleşmiş küçük burjuvazi dünün umutlarının ve davranış biçimlerinin gözlerinin önünde tükendiğini görüyordu. Yalnız Sosyal Demokratlar kapitalizmin geleceğine Alman demokrasisinin kalıcılığına ve hatta Versailles, galiplerinin iyilik severliğine ve aydınlarına inanıyordu. Onlar, 1848'in liberal burjuvazisinin iyimser tutumunu biliyorlardı. Milliyetçi ve Sosyalist eğilimli gençlik, onlarla hiçbir şey yapamazdı. İzlenimim genç insanların devrim için ve devrimci bir savaşa girmek için Rusya ile birleşmeyi umut etmekte olduğuydu. Enerji, sağduyudan koptuğu zaman, askeri birliklere sığındı; doğmatik muhakemeyle renklendiği zaman Komünist Parti çevresinde toplandı. Charles Rappoport, sakallı, alaycı yüzünde çarpık bir gülümsemeyle bana 'Alman devrimi, Rusya'da karşı devrimin olmamasıyla aynı nedenle olmayacak: Halk çok yorgun ve çok aç'- dedi.

Rus Devrimi burada olağanüstü bir kahramanlık olarak görülüyor. Benzersiz demokrasinin olduğu kadar, yeniden doğan düzen ve hak tamrlık aylasının hemen hemen tümünü koruyor. Hem bizimle hem genel olarak halkla ve hatta birçok gericiyle durum bu. Devrimin faturalarının, zorba karakter, uzun savaşlar ve kıtlıktan başka bir şey değil diye gören yalnızca Sosyal Demokratlardı. Bizim Sovyet yoksulluğumuz, doğuştan eşitçiliğimiz (yönetenler için çok alçak gönüllü ayrıcalıklarıyla), yaratıcı irademiz ve devrimcilerin, spekülasyonun yabanılca çıkarcılığı, kendini beğenmiş zenginin aptalca lüksü ve kitlelerin yüz kızartıcı yoksulluğunun tam tersine adanmışlıkları; öyleyse biz, Devrimi, bükülmez sertliği ve Spartalı katılığından dolayı kolayca bağışlayabilirdik. Bu dağılan burjuva dünyada özgüvenimizi yeniden kazanabilirdik.

Ben, Komintern Yürütme Kurulu'nun Basın bürosu, bütün dünya İşçi Basını'nı amaçlayan, Almanca, İngilizce ve Fransızca dillerinde çok bol gereç yayımlayan *Inprekorr*'un yayın kolundaydım. *Rote Fahne*'deki büromda, sırasıyla Siegfried ve Gottlieb idim; kentte Dr.Albert, gazetemde Viktor Klein ve Rusya yolculuklarımda Alexei Berlovski, Almanya'da eski bir Rus savaş tutsağı. Victor Serge, yazılarına (Çin gibi uzak yerlerde bile yeniden basılan), rastlantısal olarak hiç bulunmadığı bir kentten, Kiev'den tarih atardı. Unter den Linden'deki Sovyet Elçiliğinde ancak çok seyrek bulunuyor-

dum, ama yine de, Krestinski ve Yakubovich ile buluşmayı beceriyordum. Kurfürstendamm'da Radek'e rastlasam şöyle bir bakışıyorduk ama birbirimizi kesinlikle selamlamıyorduk, birimizi izliyor olabilirlerdi.

Grunewald'da (doğal olarak) düzmece adla yaşayan, ünlü bir Fransız Komünistinin tuttuğu dost bir eve giderdim; bitişik bahçede, gül ağaçları arasında dolaşan iri yarı bir beyfendi görürdük: 'Kara' (yani gizli) Reicswehr'in ve askeri komplonun önderlerinden biri, yüzbaşı Eckhart. Zehlendorff'da, yüksek çamlarla gölgelenmiş, sağlam görünüşlü, gül pembe bir villada (etkin bir militan olan Eduard Fuchs'a aitti) Enternasyonal'in yasa kaçağı ajanları, zaman zaman, Sosyalizm konuşmak ya da biraz müzik dinlemek için toplanırdık. Bu konuklar arasında Radek, Vuyovich kardeşler, Otto Pohl (Avusturya Büyük Elçisi), L.-O.Frossard ve birçok Rus vardı. Fuchs, Daumier ve Slevogt'un yapıtlarının, Çin ve Japon *objets d'art*'ının ve Alman Devrimi'nin aydınlanmamış yanlarına ilişkin anlaşılmaz olayların derlemecisi bir toplum, tarihçisiydi. Komünist hareketin saçaklarındaki bu adam, hiç sıkılmadan hâlâ severek hizmet veriyordu.

Birkaç kez aptalcasına tutuklanmaktan kılpayı kurtuldum. Tam *Rote Fahne*'nin kapı aralığına girmek üzereyken karım arkamdan kollarını doladı: 'Haydi çabuk yürü, benimle gel!' Giriş, yeşil *Schutzpolizei* üniformalarıyla doluydu. Onlara böyle açıkça ilan etmek, her şeye karşın iyi bir düşünceydi. Ticaret komisyoncusu -ne tür bir ticaret olduğunu hiçbir zaman açıklayamadım- olarak kentten uzak ayrı bir büro tuttum.

Inprekorr'un yayın kadrosu, dünya komünizminin düşünsel ve politik akıl hocası, göze çarpar bir olağanlıktaydı. Sorumlu, Gyula Alpari zamanında Macaristan Sovyet rejiminde bir üst düzey görevlisi aşırı şişman, kurnaz ve iyi bilgili bir kişiydi, onun rolüne ilişkin tek anlayışı, yasadışıyken bile, baş ağrıtmayan bir uğraş için hemen hemen bir memur önlemliliğiydi. Herhangi bir sorunda hiçbir zaman kendisini zor duruma sokmadı, hak ettiği ödülü bekleyen komformist bir devrimci tutumu içinde ince ve edilgin dolaştı durdu. Bana vıcık vıcık sırıtarak açıklardı: 'Güzel bir kız Hayır diyorsa bu Evet demektir; bir diplomat Evet diyorsa bu Hayır anlamına gelir; Ben Evet ya da Hayır dediğim zamansa ne Evet ne Hayır demektir...'

Alman kesimi, Prusya *Landtag*'ın iki milletvekili ile katılıyordu;

Bartz, küçük penceresi arkasında küçük memur izlenimi veren bir karikatürist ve Franz Dahlem, burnu çıkık, boş bakışlı, sert yüzlü bir genç: Dahlem, kişiliksiz bir angaryacı, kuşku duymaz bir militan, düşünceleri olmayan bir iş toparlayıcısıydı, o, kendisine, hiçbir zaman yaşamsal önemi olan en küçük bir soru sormadı, yalnızca yerine getirdi, her bilgi ve buyruğu, hep titizlikle, kabul etti. Bu Komünist N.C.O. tipiydi, ne bir mankafa ne de düşünür: Yalnızca, emirlere itaat eder. Bartz, inaçlı bir işçi milletvekili olarak öldü; Alpàri, Komintern ajanı olarak uğraşını Paris'in düşüşüne kadar sürdürdü; Franz Dahlem, Thaelmann'ın tutuklanmasından sonra Alman Komünist Partisi'nin önderi oldu, Fransa'da tutuklandı ve sonra Vichy Yönetimi tarafından Gestapo'ya verildi, büyük olasılıkla öldürülmesi için[2]. O, totaliter Komünizmin bütün alışılmış iğrençliklerini insafla uygulardı; iyi bir N.C.O. gibi yiğitçe ölecek (eğer ölmediyse). Daha 1920'lerde, Enternasyonal, elde olmadan, edilgin, boyun eğmeye hazır, kâhya türü memurlar oluşturdu.

Roma yürüyüşü ve Musolini'nin yükselişi, Faşizmin gelişmesini oldukça yakın çevreden izlediğim için içlerinde bulunduğum birkaç militan dışında, Enternasyonal'den hiç kimse tarafından kavranamadı. Önderliğin düşüncesi, bu gerici soytarılığının bir parçasıdır, kısa zamanda yavaşlayarak yok olur ve devrime yol açar, biçimindeydi. Ben, karşı devrimin bu yeni biçimi, propağanda ile kitle yönetimi ve baskı konularında Rus Devrimi'ni örnek aldı, diyen görüşe katılmadım, o, daha çok, gözleri açılmış, hırslı eski devrimciler kalabalığını toplamakta başarılı olmuştu; sonuç olarak son yıllara egemen olabilirdi.

Enternasyonal ve Sovyet Yönetimi birbirine paralel ve farklı iki amaca doğru ilerliyordu: İlki olayların gelişimine göre bütün Avrupa'da disiplinli partiler oluşturmak; ikincisi kapitalist dünyanın hoşgörüsünü kazanmak ve öylece, Rusya'nın yeniden kurulması için kredi sağlamak. Bu krediler gelecek olsaydı Sovyet sistemi liberal bir doğrultuda ilerleyebilirdi. 1922 Mayıs'ındaki Cenova Konferansı sırasında Lenin ve Kamenev'in Basın özgürlüğünü, bir oranda, yeniden yaşama geçirmeyi düşündüklerini öğrendim; Moskova'da

2. Dahlem, Doğu Alman S.E.D.'nin kadro kesiminin başı ve Politbüro üyesi olarak görev yaptı; 1953'de emperyalist ajanlara karşı siyasi budalalıkları yüzünden bütün görevlerinden atıldı; 1956–7'de kimi görevlerde hakları geri verildi (G.D.R.'de Merkez Komite Yüksek Öğrenim Bakanı); şimdi (1977) anılarını yazıyor.

Partili olmayan bir günlük gazetenin yayımlanmasına izin vermekten söz edildi. Devletin sayısız çatışmalara ve sonucundaki uygulamalara bir ölçüde neden olan yoksulluğu, kiliselerin değerli metallerine elkoymayı gerektiriyorduysa da, belli bir ölçüde dinsel hoşgörü de göz önüne alınıyordu. Cenova, Rusya için, Çiçerin ve Rakovski'nin gösterdiği esnekliğe karşın bir engeldi. Çiçerin, Almanya ile bir dostluk anlaşması imzaladığı ve böylece Sovyetler Birliği'ni kesinlikle Versailles'in yenikleri sırasına koyduğu Rapallo'daki kayıplarını dengeledi.

Üç Enternasyonal Konferansı, düşman kardeşleri ilk kez bir masa çevresine topladı (Reichstag'daki çalışma odalarından birinde): Sosyalist Enternasyonal'in önderleri, İki buçukuncu Enternasyonal önderleri (Bolşeviklerle reformistler arasına yığılmış küçük gruplara şaka yollu böyle diyorduk), Üçüncü Enternasyonal'in önderleri. Ben, bir gazeteci olarak gücümün yettiği kadar, konferansa gittim. Bu adamlar çarpıcı bir maddi muhalefet gösteriyordu. Sosyalistler, Abramovich, Vandervelde ve Friedrich Adler, Batılı aydınların güzel profilini ve yetenekli hukukçuların tutumunu yansıtıyorlardı; bütün davranışları ılımlılık işaretiydi. Onlara karşıt düşen, Clara Zetkin'in katı, güçlü, yaşlı yüzü, Radek'in, hareketli alaycı özellikleri ve Buharin'in etkilenmez inceliğiydi. Sosyalistler – iyi bir usavuruşla – Rusya'da siyasal kıyım sona ermelidir diye direttiler. Buharin bana 'Bu, yalnızca bir haklı çıkarmadır. Bu kişiler hiçbir zaman Sosyalizm için mücadeleye kararlı değildiler' dedi ve buyruk verirmiş gibi ekledi 'Bizim Basınımız onlara karşı acımasız olmalı...'.

Rus Toplumsal Devrimci Parti'nin Merkez Komitesi duruşması gerçekten herhangi bir işbirliği şansı bırakmadı. T.D.'ler, İç Savaşta bize karşı tutum almışlardı. 1918'de onların teröristlerinden biri, Semionov, Bolşevik konuşmacı Volodarski'ye karşı Petrograd'ta suikast girişimi düzenlemişti; Dora Kaplan, Lenin'e ateş etti. Semionov, Bolşevizmi benimsedi ve olağanüstü tam bir evetleme gösterdi....Lenin'e karşı girişimlerin perde arkası yakından incelendi – Petrograd'taki ilk girişimin yaratıcıları, o sırada Komünist Parti ile bağlantılıydılar – ve duruşma, Gotz, Timofeyev ve Gerstein'i de içine alan on iki sanığın ölüm mahkumiyetlerini askıya alarak sonuçlandı.

Toplantı tutanaklarını, Berlin'de, büyük üzüntüyle inceledim. İç Savaş bitmişti de şimdi biz, geçmiş günlerde Devrime onca kahraman sağlamış, yenik bir bölümün kanını dökmeye mi gidiyorduk? Politbüro çekiniyordu. 'Köylü sınıfıyla kaçınılmaz bir çatışmaya doğ-

ru gidiyoruz. Bu köylü kesimi belli görünümlere sahip; o nedenle başını vurmak zorunlu' dediklerini duydum.

Bu felâketi önlemeye çalışmak için birkaç arkadaşla işbirliği yaptım. Onlara Zetkin, Jacques Sadoul ve Souvarine aynı sonuca yönelik olarak baskı yaptılar; Maksim Gorki, Lenin'e bütün ilişkileri koparan bir mektup gönderdi..... Kan dökülmedi. On üç yıl sonra, yaşlı Gerstein'i Orenburg'a sürülmüş, hemen hemen tam bir yoksulluk içinde ölmek üzere gördüm. O, demokratik inançlarına son anına kadar, bağlı kalan, vicdan azabı çekmiş idealist bir dikkafaydı. Gotz, 1936'da ikinci kez, Volga'da bir kente sürülmüştü[3].

Az sonra Moskova'ya kısa bir gezi yaptım. Rusya yaşama geri dönüyordu; Petrograd yaralarını sarıyor ve yıkıntıdan çıkıyordu. Gecelere acınası aydınlatmayla ürkütücü bir bunalım yayılıyordu ama halk çok aç değildi ve her yerde canlı bir yaşama hızı görülüyordu. Terör, resmen kaldırılmış değilse de, durulmuştu ve herkes tutuklamalar ve idamlar karabasanını zor da olsa unutmaya çalışıyordu. 'Serapion Kardeşler' çevresinde ve dün bilinmeyen, bir gece ansızın büyükler arasına giren, Boris Pilniak, Vsevolod Ivanov, Konstantin Fedin[4] gibi yazarlar arasında yeni bir yazın ortaya çıkıverdi. Yapıtları derin ve coşkun, erkekçe insancılık ve eleştirel ruhla doygundu. Azarlamıyorlardı çünkü hiç Komünistçe değildiler, gerçekte, öyle olmaktan çok uzaktılar; ama yayımlandılar ve beğenildiler. Büyük Rus yazın geleneği, fırtınalı yıllar sırasında yarıda kesilmişti, barışın ikinci yılında yeniden doğuyordu. Olağanüstü bir şeydi bu.

3. Abraham R.Gotz (1882–1937), eski bir Toplumsal Devrimci terörist ve daha sonra güçlü bir Kerenski destekçisi, 1927'de salıverilmişti. Sonradan birçok yıl Devlet Bankası'nda çalıştı. Onu 1937'de Stalin'in vurdurduğuna inanılmıştır.

4. Boris Pilniak (1894–?): Romancı, Komünist Parti üyesi değil; bir operasyon (Stalin'in buyurduğu) sonunda Frunze'nin ölümüne adanmış *The Story of An Unextinguished Moon* (Sönmeyen Bir Ayın Öyküsü) (1926); *The Volga Flows İnto the Caspion Sea* (Volga Hazer Denizine Akar) (1930), Beş Yıllık Plâna ilişkin bir roman ve *Red Wood* (Kızıl Ağaç) (1929) un yazarı. 1937'de ortadan yok oldu. Vsevolod Ivanov (1895–1963): Denizci, oyuncu, sirk cambazı, dizgici, güldürü oyuncusu ve güreşçi olarak değişik bir yaşam sürdü; 1917'de Kızıl orduya katıldı; ilk öyküleri İç Savaşa ilişkin *(Partisans, Armoured Train No: 1469)* (Partizanlar, Zırhlı Tren 1469); *Adventures of A Fakir* (Bir Fakir'in Maceraları) (1934–1935); Maksim Gorki'nin anıları (1953); İkinci Dünya Savaşı üzerine bir roman. Konstantin Fedin (1892–1963): İlk yapıtları 1914–18'de asker ve bir savaş tutsağı olarak başından geçenlerden esinlenmiştir; Kızıl ordu gazetecisi ve gönüllüsü (1918); aydın sınıfın geleceğine önceleri kötümser bakarken sonra kendini uyarladı. Daha sonraki romanları *Early Joys, No Ordinary Summer* (İlk Sevinç, Herzamanki Yaz Değil); şimdi Sovyet Yazarlar Birliğinin başıdır ve genelde liberalleşmeye etkili olmayı sürdürüyor. Serge, Fedin'in ünü ve bir yazar olarak bütünlüğüne ilişkin çok olumlu bir kanıyı korudu *(New International*, Temmuz–Ağustos 1950'de Serge'in *Diaries*'inden alıntıya bak).

Her yerde küçük satıcılar doğuyor, kalabalıklar pazarlara üşüşmüş, tavernalar müziklerini yayıyor, âşıklara çiçek sunan çocuklar, çıplak ayaklarıyla arabalarının arkasında, aşağı yukarı koşuşuyorlardı. Çok dilenci vardı ama açlıktan ölmüyorlardı. Resmi çevrelerde Troçki tarafından savunulan Yeniden Yapılanma Plânı başlangıcında onlardan söz ediliyordu. Ulus, sayrılık ertesi dönemdeydi, ulus yürüyordu.

Kremlin'de alışık olduğum ortamı, buldum. Komintern Yürütme Kurulu genişletilmiş oturumu, doğal olarak belleğimden kaçan, belli sorunları inceliyordu. Amadeo Bordiga'ya rastladım, kaygılı, eskiden olduğundan daha iri kıyım ve kavgacıydı. Bu kez devrimci ahlak üzerine kapıştık. Zinovyev, onu gülümseyerek dinliyordu.

Ahlaki bozukluk, kölece davranış, dolap, perde gerisi, dedikodu ve memur anlıyışı Enternasyonal'in işlevinde gittikçe artan bir rol oynamaya başladı. Daha kötüsü, herhangi bir siyasi görev ya da etkiyi korumak isteyen herkes Ruslara ve onların özel görevlilerine, ayakdireyerek, aşırı bir saygı gösteriyordu. Bundan başka, onlar paranın denetimine sahiptiler ve öteki partiler yoksul akrabalar görünümündeydi. Bunları propağanda ya da eylem yetisi olmayanlar değil, burjuva yaşama alışık politikacılar yönlendiriyordu. Enternasyonal onlara biraz canlılık vermek için iki yöntem uyguladı: Ya onları, çoğunluğu Rus olan (bu nedenle de Batı anlayışına yabancı) Zinovyev hayranlarına olduğu gibi, 'yaşlı ünlüler'in yönetimine vererek büyücek fonlar gönderiyor; ya da eskinin onurlandırılmış politikacılarını bırakıp, mesleğinde yükselmekten başka bir şey düşünmeyenlerden daha genç olmayan genç militanlarla değişiyordu. Partiler bir bunalımdan başka bir bunalıma düşüyordu.

Berlin kızılhaçlarında, birçok temsilci ve ünlüyle karşılaştım. İçlerinde, 'gerçek bir güç' olarak büyük saygı gören Jacques Doriot adında Saint-Denis'lı genç bir mühendis vardı[5]. Fassard bana, onun, Üçüncü Cumhuriyet'in eski Parlamenter Sosyalizmi doğrultusuna başvurmadan Sovyet Devrimi'ne hizmet etmeye niyetli olduğuna dair güvence verdi. Demiryolcular Birliği'nin sekreteri, Pierre Sémard, uzun boylu, tipik bir Paris işçisi yüzünden belli dengeli bir adam olduğu, Parti'nin proleterleşmesinden söz etti. Louis Sellier, kendinden geçerek , hiçbir şey bilmediğini hemen anladığım bir konuya, Sovyet Rusya'da parasal reforma daldı.

5. Jacques Doriot (1898-1945): Sonradan, Paris'in banliyosu St.Denis'de işçi sınıfında güçlü taraftar bulan bir gelişmeyi başlattı; o, Komintern'deki 'Sosyalist' çizgiye karşıydı ve 1934'te Fransız Komünist Partisi'nden koptu, Sosyalistler ve liberal burjuvalarla 'Halk Cephesi'ni destekledi. St.Denis'de gözden düştükten sonra *Parti Populaire Français*'i kurdu, bu çabucak Faşist bir örgütlenme oldu. İşgal sonrasında kin dolu Fransız Nazi; Rusya cephesinde çarpıştı; bir arabada yolculuk yaparken bir Müttefik plânıyla öldürüldü.

Frossard birkaç ay sonra Enternasyonal'den ayrıldı,[6] Sémard birçok küçük düşmelere, hatta önderlikten alındığı zaman, ikiyüzlülükle lekelenmiş olduğu suçlamasına karşın ölünceye kadar Parti'ye bağlı kaldı (Onu 15 Nisan 1942'de Paris'te Naziler öldürdü.)

Marcel Cachin, Lenin'e Varşova'ya yürümemesini nasıl ısrarla örerdiğini anlatıyordu; ah, onu biri dinleseydi! Cachin sevimli ve açık yürekliydi. Kır saçlı ve bıyıklı, eski bir denizci ya da madenciyi andıran yüzü, tam bir Parlemento konuşmacısına yaraşır çeoşkulu bir sesi ve tam anlamıyla eksiksiz bir Fransızcası vardı. Kürsü konuşmacısı saflığında düşünüyordu; o, Partiyi taparcasına seviyor ve yalnız, onun herkes tarafından tutulması için yaşıyordu. Ününü sürdürmek için, her zaman, çabuk yakaladığı en güçlü düşünce akımlarını izlemeye çabalardı. Olup biten, hemen hemen her şeyi görebilen oldukça aydın bu adam –ona uzun süre güvendim– ciddi acılara katlandı; ama hiçbir zaman başkaldırmadı. Partisiz, Parlamentosuz nerede olabilirdi?

Versailles Anlaşmasıyla Almanya üzerine yüklenen aşırı ödence bunalımları günden güne daha da kötüleşti. Italya'daki Sovyet Büyükelçisi, yaşlı Marksist, Vorovski, Lozan'da, genç bir Beyaz Rus *émigre* tarafından mermilerle delik deşik edilerek öldüğü zaman Almanya'da hava o kadar gergindi ki, Moskova, cenaze bölgemizden geçerken büyük bir Komünist ve Sovyet yanlısı gösteri üzerinde direnerek duran bir emir gönderdi. Cenaze arabası, sisli bir akşam üzeri Silezya İstasyonuna geldi; kasvetli yapı hepsi kızıl bayraklı yoğun bir kalabalıkla sarılmıştı. Radek bayraklarla ve çiçeklerle dolu bir kamyondan acıyla konuştu. Her yanında meşaleler yalazlanıyordu. Onun tiz sesi bu elektirikli akşamı büyülüyordu ama kısa, keskin silüeti de açıkca seçilebiliyordu. Krestinski[7], Büyükelçi, tören alayını, yalnızca bir grub Alman Y.G.L.'sinin korumasında, yaya izledi.

Krestinski, zekâsı, sağduyusu ve yürekliliğiyle gözalıcıydı. Onun bütün yaşamı Devrimin Partisine adanmıştı ama o, burada bir tür sürgündü, Demokratik eğilimlerinden dolayı Genel Sekreterlikten

6. Frossard 1924'de Sosyalist Parti'ye katıldı ve bir 'ılımlı' oldu; birbiri ardından gelen burjuva kabinelerinde Çalışma Bakanı olmak için 1935'de Sosyalist Parti'den ayrıldı.

7. Nikolai N.Krestinski (1883–1938): 1907'den beri Bolşevikti, birçok kez tutuklandı; 1917'den sonra Maliye Halk Komiseri daha sonra Dışişleri Komiseri Milletvekili; 1919–21 Merkez Komite Sekreteri; 1938 Buharin –Rikov duruşmasında sanık; evetlemeyi ilk günden geri çevirdi sonraki yadsımayı da geri çevirince idamla yargılandı.

çıkarılmıştı. Hâlâ genç ve dikkat çekecek kadar miyoptu, bu yüzden zeki gözleri dörtte bir inç kalınlığındaki mercekler arkasında yok oluyor, mahzun bakıyordu. Uzun boyu, çıplak kafası ve bir tutam siyah saçıyla bir bilgini anımsatırdı; oysa gerçekte pratik büyük bir Sosyalizm teknisyeniydi. Gereksiz sakıncalar yüklenmeye karşıydı ama onlardan korkmazdı; gerçekten silah kullanma noktasına gelindiğinde Elçiliğini, sekreterleri ve büro kadrosuyla birlikte savunmaya hazırdı. O akşam, Sovyet Rusya'nın Berlin Büyükelçisinin kendisini küçük bir tehlikeye açık bırakması uygun olsa gerek diyerek, kendi güvenliği için önlemler alınmasına karşı çıktı. Vorovski'nin tabutu çevresindeki meşale ışığı gösterisi, devrimci seferberlik döneminin açılışı oldu.

Cuno Yönetimi, Almanya'nın daha çok borç ödemeye gücünün yetmediğini duyurdu. Yönetime arka çıkan *Schwerindustrie* bu yolla, bir devrim hatta Reich'in yok olması tehdidini Avrupa'nın başında sallıyordu. Fransız birlikleriyle Ruhr bölgesini işgal eden *Poincaré*, Schlageter adında milliyetçi bir provokatör tarafından vuruldu. Fransız ajanlar Rhineland'da ayrılıkçı bir hareket başlatmaya çalıştılar. Saati saatine izlediğim olaylar, baş döndürücü bir hızla gelişiyordu. Felâket getirici bir enflasyon vardı, spekülasyon sürüyordu; doların kambiyo değeri günde iki kez değişiyor, telefon konuşmalarında en son yükselişler müjdeleniyor, Amerika Feredal Bankalarının çıkardığı sırtı yeşil değerleri elde bulunduranlar mağazalardaki her şeyi kapışıyorlardı.....Büyük kentlerin, kalabalık bulvarlarını her an tahvil paketleriyle koşuşturan kişilerce tıkanmış görebilirdiniz. Almanlar, bütün halk, fırınların ve bakkal dükkânlarının dışında kaynaşıyordu; onları yatıştıracak günlük yiyecek maddeleri yoktu. Sokaklar aylak kalabalıktan geçilmiyordu. Bir mektup pulu kaç trilyonaydı? Bir Wertheim mağazasının ödeme kuyruğunda, el çantasından, geçmiş yılın (Walter Rathenau dönemi) yüz marklık bir banknotunu çıkaran, siyah dantel yakalı, yaşlı bir kadın gördüm.

'Ama bunların şimdi hiçbir değeri yok, *gnadige Frau* (sayın bayan).'

'Ne demek istiyorsunuz? Anlamadım....' İnsanlar ona kahkahalarla güldüler. Walter Rathenau, bedeni her yanından çentilmiş, mezarında yatıyor: Bu unutulmaz Yahudi, yeni, akıllıca örgütlenmiş bir Alman kapitalizmi düşlemişti; Radek'le bu konu üzerine tartışmalara girmiştim.

Alexandarplatz'dan ve *Polizeiprasidium*'dan pek uzakta olmayan bir dükkân, en olağan biçimde yağmalandı. Kimse üç kutu yiyecekten çok alamadı. Proleter disiplini! Başka bir yerde bir ayakkabı

atelyesinin yağmalandığını gördüm. İnsanlar ayaklarına uygun ayakkabıyı bulmak için birini çıkarıp öbürünü giyerken iki gönüllü dışarıda gözcülük yapıyordu; uygun ayakkabı bulamayanlar dürütçe eli boş çıktılar.

Wedding, Neukolln ve Moabit'in yaşlı görünümlü işçi kadınlarını, ilk kez merkez cezaevinde sonra da Devrim Rusya'sının açlıktan kıvranan kentlerinde oturanlar arasında görmüştüm. Percerelerde seyrek ışıklar, sokaklarda belirsiz gruplar. Her gün vurgunların umulmadık meyvelerini getiriyor, her gece uğursuz sessizlik silah sesleriyle yankılanıyordu. Sokakta, bir provokatörün sesi, onu çevreleyen yüzlere bir açıklama yapabilirdi. Güvenli Sosyal Demokrat, bir tür kızgınlık, gizli derneklerin yurtsever üyesi, daha yaşlı Komünistler hamen hemen tam uzlaşma içindeydiler: Versailles, Alman ulusunun boynuna geçirilmiş bir ilmiktir; ah Fransa, ah Polonya, ah Kapitalizm! Komünistlerin hoş bir plânı vardı: Sanayi Almanya'sı ile tarım Rusya'sı birleştirilebilirdi. Radek, Milliyetçilerle uzlaşmanın 'Schlağeter taktiği'ne girişti. Bu ateşle oynamaktır –peki, gelin oynayalım! Nereden başlayacağız? Kışkırtıcılarımız bize, bir anda ağız değiştiren bir sözcükle: Loschlagen! –Saldırın! dedi. Karar alınmıştı: Saldıracağız. Titiz ve eksiksiz hazırlıklardan sonra, yalnızca o an seçme hakkımız vardı. Troçki'nin Moskova Askeri Okulun'da söyledikleri birkaç dilde yayımlandı, özeti *'İnsan bir devrimin tarihini önceden sapatayabilir mi?'* idi. Kızıl Saksonya ve Thuringia, işçi sınıfının egemen olduğu yönetimler (Komünist ve Sosyal Demokrat) iki Kızıl birlik topladı. Silahlar Çekoslovakya'dan sağlandı; satın alma için Rusya'dan gelen dolarla daha çok Reichswehr tarafından alındı. (Sonuçta, bir akşam üstü Reichswehr bir kamyon dolusu karabina teslim etti ve gıcır gıcır dolarlar ellerine geçer geçmez, kamyona elkoysunlar diye *Schutzpolizei*'ye haber verdi...) Genç militanlar birliklerle gizli bağlar kurma; demiryolu işçileri, cephane vagonlarını yan yollara çekerek gizleme emirleri almışlardı; taşımanın başındaki yoldaşlar da Allah aşkına dikkatli ol! Gece kışlanın demir parmaklı kapıları dışında, saç örgüleri başlarının üstünde topuz yapılmış kızlar çelik miğferli delikanlılarla flört ediyordu.

'Birkaç el bombası çıkaracaksın değil mi sevgilim?' *Liebeslied* ve tatlı macera....

Kitleler bizi izleyecek mi? Parti, ancak, Rhineland'daki ilk büyük vurgundan sonra aklını başına topladı; harekete, güçlerini dağıtmayacak biçimde egemen oldu. Güçlerimiz toplanıyor mu yoksa beklemede mi? Sinirlenmeyen adamlara sahip olma gereği. Her şe-

ye Enternasyonal karar verirken nasıl olacak da işler ortalama Sosyal Demokratın (Komünistlere güvenmeyen) ve sokaktaki adımın kafasındaki gibi yürüyecekti? Yürütme Kurulunun oturumda olduğu Moskova'dan Boris Souvarine bana 'Ayaklarımızı Lenin'in ayakkaplarına sokmaya çabalıyoruz' diye yazdı.

Yürütme Kurulu, ayaklanma tarihini Petrograd'ta iktidarın ele geçirilişinin yıldönümü, 25 Ekim olarak saptadı. Bu noktada Julian ve Gregorian takvimleri arasındaki tarihler farkının pek önemi yoktu. Souvarine'e ve Moskova'daki öteki ilgililere, Parti'nin girişiminin kitlelerin hareketi ile aynı olmadığını, bunun yazgısının önceden belli olduğunu yazarak yanıt verdim. Her geçen gün silah stoklarının ele geçtiğini öğreniyorum. İşçi sınıfı bölgelerindeki gergin bekleyiş şaşılacak derecede gevşiyor gibi görünüyor. İşsizler, başkaldırı heyecanından bıkkın hızla boyun eğmeye geçiyor.

Voya Vuyovich Moskova'dan geldi: Alnı kırışık ve kül rengi gözleri genç yüzünü aydınlatıyor. Sırbistan'dan geri çekilme sırasında başlayan militanlık serüvenini öğrendim. Voya, hâlâ dingin düşünebilen adamların bulunduğu bu gürültücü kalabalık ortasındak gerçek dolayısıyla sosyalistleşti. Sonra Fransa'da tutukluluk, küçük komiteler, Enternasyonal, yasadışı yolculuklar, gizli mesajlar ve yaşlı Sosyalist partiler içinde fesat şokuna geldi. Voya, Leghorn Kongresinde İtalyan Sosyalist Partisi'ndeki bölünmenin gizli mimarlarından biriydi.

O, bana, 'Ruhr'daki işgal birlikleri arasındaki propagandamız yararlı sonuçlar getirdi. Cologne'de bir polis ajanı yok edildi...' diyor. Voya bir gün kazanacağımıza inanıyor. 'Herşey Rusya'dakinden çok daha iyi gidiyor...' umarım sen haklısındır Voya.

Öteki yoldaşlar, ayaklanmadan arta kalanları hedef alan 'temizleme' mangaları oluşturuyorlar: Bunlar karşı devrimin öncü kadrolarını yok etmek için. Baş etkinliklerimiz tat dolu, ama bunlar ancak birileri için öyle. Birkaç gün önce *Kommunistische Partei Deutschland*'ın askeri kesiminden bir militanı sorguladım, gözlerini gözlerime dikerek yanıtladı: 'Bozguna uğradığımız zaman iyi gösteri yapacağız ama öyle de olsa yenileceğiz.' Bunu hepimiz hissediyoruz: Ama bu arada K.P.D.'nin Merkez Komitesi, üyelerine, bir komiserler kabinesi görevi ayarlama peşinde ve Koenen, oynak keçi sakal ve öğretmen gözlüğüyle bize Merkez Komite Haberalma Dairesi adına her şeyin olağanüstü gittiğini açıklıyor. Berlin'deki ana silah depolarımız hâlâ ele geçip dururken o hâlâ olağanüstülüğü kanıtlamada. Şans başlıca habercim, üstelik de olağanüstü. Bir Parti görevlisinin, Willi Münzenberg'in evinden çıkarken tutuklandığını

öğrendim[8]; evrak çantasında Komintern Yürütme Kurulu'nun görmesini istediğimiz silah raporlarımız vardı. Böylece Parti, başkentte aşağı yukarı silahsız kaldı. Yönetimin bunu ilke olarak çözmeye karar verdiğini de öğrendim. Şu sıra onları kişisel olarak görmem olanaksız olduğu için Merkez Komite üyelerini bu gerçek konusunda dalaylı olarak uyardım. Onlar bunun bir sokak söylentisi olduğu, kendilerinin neyin ne olduğunu bildikleri anlamına gelen bir yanıt gönderdiler; kimsenin engel olmaya gücü yetmeyecek! 'Kuşkusuz, yitirebiliriz, o durumda....' Şimdiden, yeniktiler ama hâlâ çok emindiler.

Her şey, 25 Ekim 1923'de gücü ele geçirmek için ayarlandı! Kızıl Saksonya ve Thuringia öncüydüler. Komintern'in buyruklarına uygun olarak, Brandler, Heckert ve Böttcher, Sosyal Demokrat Zeigner'in Dresden kabinesine girdi. Komünistler bu yönetime ayaklanmanın müjdecisi gözüyle baktılar Sosyal Demokratları ise belki de, yalnızca bir bunalım kabinesi olarak, her defasında olduğu gibi herşey yatışacaktı. Ayın 21'ında Chemnitz'de Fabrika Komiteleri konferansı toplanıyor; bu, proletarya diktatörlüğünü öne sürecek olan İşçi Konseyleri Kongresi'nin işareti. Yüzlerce İşçi dışarıda nöbet tutuyor. Spor gömlekleri üzerinde beş uçlu yıldızı taşımaktan kıvançlı genç delikanlılar ya da Kasım 1918'i, Ocak 1919 ayaklanmasını, Karl ve Rosa'nın, güpegündüz, herkesin içinde, öldürülmesini, insan kanı diktatörlüğünü, değerli Sosyal Demokrat Gustav Noske'u yaşayan yaşlı Spartakistler. Bu insanlar onlardan istenebilecek her şeyi yapmaya hazırlar. Ben onlarla yaşıyorum, bana Rusya'ya ilişkin çekingen sorular soruyorlar, uzun boylu delikanlılar sokak savaşı tekniğini inceliyor. Chemnitz Konferansı yapılmakta ve Eberlein Berlindeki gizli hazırlıkları görmektedir, Rus askeri uzmanlar stratejik durumu yeniden gözden geçiriyor. Onların içinde, Ukrayna'da iç savaş deneyimi bulunan Yuri Piyatakov ve (sanırım) Lozovski de var. Sağlanan bu silahlar, Kiev yöresinde savaşmak için bile yeterli olabilirdi! Bir ayaklanma çağrısından başka bir şey değil bu. Gençler Chemnitz'den yüzleri asık dönerler. Kuryeler, ülkedeki her *Bezirk* (ya da bölge) için kaşıt buyruklar bırakır. Silahlarımızı

8. Willi Münzenberg (1889-1940): Alman Komünist Önder; 1914-1921'de Uluslararası Sosyalist Gençlik Derneklerinin ve sonra Genç Komünist Enternasyonal'in sekreteri; daha sonra 'Cephe' hareketinin önde gelen bir perde arkası düzenleyicisi; 1937 Moskova Duruşmalarından sonra Parti'den koptu; 1940'da Fransa'da bir gözaltı kampından kaçtıktan sonra asılmış bulundu. Ölümü Gestapo ya da N.K.V.D.'ye yakıştırıldı.

tamamlama ve soluklanma şansımız olacak mı? Böyle düşünmek için deli olmalı. Bozgunun tam boyutunu ilk anlarda kavrayan birkaç kişiyiz.

Karşı koyma emri Hamburg'a ulaşmadı: Orada 300 Komünist devrim başlattı. Kent sessizlik ve gergin bir bekleyiş içinde donmuştu; onlar korkunç bir coşkuyla programlı olarak, harekete geçtiler. Polis karakolları birbiri ardınca düştü ve keskin nişancılar anacaddelerdeki yüksek pencerelerde yerlerini aldılar. Hamburg alınmıştır, 300 kişi tarafından alımış! Ne bütün Almanya bir milim kıpırdamış ne de Hamburg'un kendisi. Polis özgüveni yeniden elde ederek, yaklaştıkları zaman ortadan yok olan bilinmez asilere karşı ateş açıp yeni bir macera başlatırken, ev kadanları alşverişe çıkıyorlar. İşçiler, evde, sabırsızlık içinde sonucu bekliyor.

Sosyal Demokratlar, 'Bir başka putsch' diyorlar 'siz, hiçbir zaman, bundan başka bir şey öğrenemeyecek misiniz?' Biz, 'Ya siz, ne öğrendiniz ki?' diye yanıtlıyoruz. Parti'nin Sol kanadı önderliği Sağcılar diyor: Diyalektikçi Thalheimer ve gözlerindeki kinle, kambur duvarcı Barndler, solcular sonuçta, Komintern Yürütme Kurulu, bir Alman Devrimi'nin tek önderliğinin, tek devrimcilerinin, 'gerçek kişilerinin bizler' olduğumuzun farkına varacak mı diye merak ediyorlar. Ruth Fischer, Arkadi Maslow, Heinz Neumann, ve Arthur Rosenberg saatlerinin geldiğine inanıyorlar. Ben, Rosenberg'i, *Rote Fahne*'deki birkaç olaydan tanırım. Bu parlak zekâ bana, 'Rusya'nın bir Alman devrimini istediğine gerçekten inanıyor musunuz?' diye sorarak hafif bir kararsızlık gösteriyor. O, onların bunu istediklerinden kuşkulu. Donuk, alaycı adam, Heinz Neumann, romantik bir aktör beğenisiyle komplocuyu oynuyor ama oynanan onun yürekliliğinde oyun değil. O, cebinde takma favoriler taşıyor; Rhineland'daki bir polis merkezinden yeni kurtuldu; içinde bulunduğu ev sarılmıştı, son anda uzaklaştı; onunla aynı pansiyonda oturan, Parti'deki karşıt eğilimli yoldaşlara gönderilmiş metupları aşırıyor; üç ya da dört farklı çevreyle aynı anda ilişkide: Biri Parti için, biri Parti içindeki Parti. Solcular için ötekiler çok daha tehlikeli yapıda, hanımlar da unutulmuş değil.... Yirmi beş yaşında, bir kinik gibi tartışan genç bir numussuz o. İlgi çekici bilgilere, tarih bilincine, büyüklerine ilişkin acımasız düşüncelerde bir harika çocuk yeteneğine, bir de, gerçek işçi sınıfı yalnızca son kerte yetersiz bir insan gerecidir, biçimindeki kuramsal bir işçi sınıfı sevgisine sahip.

'Almanya'daki gerçek Bolşevikler çok değil. Hepsi, ılımlılık, bilgelik, takma yakalar ve *Polezeiprasident*'e–Sokak Lambalarının Camlarını Kırmayın ve benzeri– saygılılık ile bozulmuş. Proletarya

kendisine saygılı. Onlar bütün bu patırtıyı onarmadan önce biz Faşizm'den geçeceğiz.' Heinz birkaç kez, gece yarısı, bana bu düşüncelerini açmak için geldi: Onunla birlikte bütün Alman polisi, beni, Lichterfelde kışlalarının tam karşısında yaşayan, gözaltındaki adamı görmeye geliyordu[9].

Sosyal Demokrat Başkan, Ebert, karışıklarla, onları sona erdirmesi için tüm güçleri, dünyadan el etek çekmiş anlamlı yüzü gazetelerde bir anda ortaya çıkan, General von Seeckt'e vererek uğraştı. General Müller bir alayla Dresden'e girdi ve Zeigner Yönetimini al aşağı etti; bir *aide-de camp* (yaver) inin izlediği von Seeckt, her sabah Tiergarten'de sabah yürüyüşüne çıkıyor, Heinz Neumann onun yolu üzerine tabancalı ve iyi nişancı iki işçi yerleştiriyor. Bu işçi ikilisi onların sinirlerini bozuyor ve von Seeckt geçip gidiyordu.....

9 Kasım'da Adolf Hitler, Bavyera'daki üzüntüyü körükleyen zayıf bir Parti'nin çelimsiz kışkırtıcısı, Münih'te saçmasapan darbesini başlattı. Sonuç: Tavanda, bira bardakları üzerinde bir tabanca patlar sokakta on dört ölü ve aç açına, meteliksiz Führer olmak üzere konforlu bir cezaevi onu bekler. Bakın işte, Sol da Sağ da kesinlikle yararsız!

Weimar Cumhuriyeti yalnızca kitlelerin ağır isteksizliğinden dolayı, Ekim-Kasım 1923 bunalımlarından sonra da yaşadı. Rakipler, devrimciler ve karşı devrimciler ne yüreklendiler ne de gizlendiler. İkisine de güven duyulmadığı için, halka mal olamadılar. İşsizlerin, kendilerini, bir ekmek parası için, Nazi Partisi'ne satmaları ya da, ötekiler gibi, umutsuzca, belli belirsiz bir ülküyü izlemelerinden önceki aldanış yıllar alacaktır. Sosyal Demokrat kitleler olmadan hiçbir şey yapılamazdı; ve bunlar, tökezleyen toplumsal sistem içinde, devrim korkusuna boğulmuş memurlarla, açıkgöz işçilere bölünmüşlerdi: Devrime gelince, Rus olanı, tek başarılmış olanı, daha çok açlık da çektirmiş, daha çok terörde ödetmiş ve ilk yıllarında özgürlüğü de daha çok boğmuştu. Troçki, Alınan bozgununu 'devrimci önderlik bunalımı' sözcükleriyle açıklamıştır ama bu bunalım iki başka bunalımın nedenidir. Bunlar halk bilincinin ve hemen hemen bürokratlaşmış bir Enternasyonal'in bunalımlarıdır.

Orada, sonucu belirleyen saatlerde Troçki'nin Almanya'ya çağırtıldığı söylentisi dolaşmıştı; Zinovyev'i çok üzen bir ima: İş ona

9. Neumann daha sonra 1927'de Canton Komünist ayaklanmasını düzenledi. Nazizmin iktidara gelmesinden sonra, kapağı Sovyetler Birliği'ne attı ve 1937 temizliğinde can verdi; Nazi-Sovyet Paktı'ndan sonra dul karısı Gestapo'ya teslim edildi.

kaldıysa niçin kendisi değil? Politbüro, Alman ayaklanmasının desteklenmesi için eğer gerekirse, askeri müdahaleye kadar gitmeye, ilke olarak karar vermişti; ve birlikler hazırlık yapıyorlardı. Ama şimdi E.C.C.I. kendi saygınlığı için yakırıyor, K.P.D.'nin iki önderinin, Alman Devrimini kotarmakta onca yetersiz kalan Brandler ve Thalheimer'in becereksizliğini 'eyyamcılığı'nı kınıyordu. Oysa onlar konuyu Yürütme Kurulu'na danışmadan parmaklarım kıpırdatmaya bile cesaret edemediler. Ama Brandler Saksonya'da Bakan yapıldığını ancak trende öğrendi! Nedir bu söyler misiniz? Yürütme Kurulu'nun saygınlığını yitimesi için o kadar uğraşan siz değil misiniz? Kim önce geliyor: Komünist Enternasyonal'in ünü mü? Yoksa sizin yorumunuz ve bireylerin aktörel ilgileri mi?

Şamar oğlanları bulundu. Bozgun, yalancılık, örtbas etme, morali, bulunçları yıkan bozuk disiplinden kaynaklanmıştı. Kimse temel yanlışa değinmedi. Bütün Parti, tek kaygıları üstlerini yalanlamamak olan memurların istemeyerek yaptığı blöfle yaşadı. Yanlış bilgilenme, yalnız işini korumak için, *Bezirk*'e ya da Merkez Komiteye örgütçü sağlayan yoksul umarsızla özel ilgisinden dolayı, temelde üretiliyordu; evet, onun elli adamı vardı –gerçekte on adamı vardı ve satılık mavzer araştırmak boşunaydı– öyleyse elli mavzer satın alınmıştı. Yanlış bilgilenme evre evre yükseldi, bütün sekreterler kademe kademe ve de hepsinin sonunda K.P.D.'nin Merkez Komite temsilcisi, Enternasyonal Başkanı'na 'Biz hazırız'diyebildiği zaman hiçbir şey hazır değildi ve böyle olduğunu, gizli raporlar hazırlayanlar dışında Parti'deki herkes biliyordu.

Von Seeckt'in diktatörlüğünü ilan ettiği sabah, ben, dört yaşındaki oğlum ve eşimle Prağ ekspresindeydim. Başvuracak bir kimliğe sahip olmaksızın, hemen hemen para almadan çalışarak, kritik günler yaşamış ve son anda yasadışı işçilere yardım ederek kendisini tehlikeye atmaya hiç niyetli olmayan Sovyet Elçisi tarafından, alel acele postalanmıştık. Vagonda kimi yolcular, akıcı olarak konuştuğu tek dil Almanca olan oğluma büyüdüğü zaman ne yapacağını sordular, çarpıcı bir yanıt verdi: *'Krieg gegen die Franzosen!'* (Fransızlara karşı savaş).

Prag, görgülü bir zenginlik vahasıydı. Akıllı Başkan Masaryk yönetiminde zaferin, meyveleri, bolluk ve özgürlüğün tadını çıkarıyordu. Viyana yeniden üzücü enflasyon bunalımına giriyordu: Avusturya, daracık sınırlarının arkasında yaşayamayacağının bilincinde, işçi siteleri yaparak ve en küçüğüne kadar her cafésinde hoş müziğinin tadına vararak, zamana oynuyordu. Yeni bir kimlikle ama, resmen dizelgeye yazılmadığı için bana bazı güçlükler çıkaran bir diplomatik pasaportla geldim.

İşçi Birlikleri Kızıl Enternasyonal'in sekreteri olan Andreu Nin, Lozovski ile Viyana'dan geçerken bana Lenin'in ölmek üzere olduğunu söyledi. Lenin hâlâ kendindeydi ama kendisini anlatmaya ya da herhangi bir işi yapmaya gücü yoktu. Zorla birkaç sözcük kekeleyebiliyordu; *Pravda* heceledikleri harfi harfine başlık yapıyordu. Gözleri sessiz bir üzüntüyle ağırlaşıyordu. Bir, keresinde kendisini daha iyi hissettiği için Kremlin'i, çalışma masasını ve telefonlarını yeniden görmek istedi; oraya götürüldü.

'Onu, Nadezhda Konstantinova (Krupskaya) ve Nikolai Ivanovich (Buharin)e dayanarak, hasta ayaklarını sürüye sürüye çalışma odasına geçip, pek de çok algılayamayacağı korkusu içinde, duvardaki haritaya gözlerini dikerek bakarken, ikinci çocukluğunu yaşayan, umarsız bir yaşlı adam, hep düş kuran biri gibi, zigzağlı bir imza atmak için parmakları arasına kalemler alırken görebilirsiniz. Buharin onu Gorki bölgesindeki yazlığında sık sık yokluyor; çevresinde eğlence düzenliyor ve sonra bir çalılığın arkasına gizlenerek yaşlı gözlerle bakıyor..... Bu, kesinlikle, dostumun sonudur.'

'Sonra?'

'Sonra, bir kargaşaya doğru gidiliyor. Parti'nin birliği, bugün, bu adamın gölgesine dayanıyor başka bir şeye değil.'

Berlin'de yaşayan yaşlı bir Bolşevik olan ve hastalığının başlangıcında bir konsültasyon için Lenin tarafından ivedilikle çağırılan Dr.Goldenberg'e Lenin'in söylediklerini anımsadım: 'Oldukça yıprandık! Bunun için, kesinlikle yeterli yetkiye sahip olmalıyız!'

1924'de bir Ocak gününde yolculuktaydım. Tren, kasvetli köknar dallarının beklenmedik bir yokuş oluşturduğu, karla parıldayan bir dağ üzerinde, çok geniş görünümler içinde, tünellere girip çıkmadan sarsıla sarsıla gidiyordu. Şisman eski kafalı adamlarla dolu bu vagonda biri bir gazete açtı da gördüm: *Lenin Öldü*. Sonra bu adamlar eşsiz ve çok büyük bir insanın göçüp gittiğinin bilincinde olduklarını göstererek, ölüm üzerini konuştular. Onların yüzlerinde başka bir dünya halkını, tüm yeni düşüncelere kapalı Avusturya küçük burjuvalarını, bir devrimcinin ölümüne yas tutarken gördüm: Lenin, orada, elleri bildik bir gösteri tavrıyle açık, dinleyicilere doğru biraz eğilmiş, doğrudan, kendisinden kuşkusu olmayan bir adamın gülümsemesi ve kararlı alnıyla tarihi kanıtları sıralarken, gözlerimin önündeydi. Birkaç kişiyle birlikte bu adam, son kerte de yüce ve kararlı bir siyasi bilinçle, tökezleyen kitlelere sınırsız bir hareket bağışlamıştı. Elverişli toplumsal koşullarda bile, böyle eşsiz, böyle yeri doldurulamaz insanca bir başarı çok enderdir. Onun önderliği

olmasaydı, karmaşa olasılıkları her aşamada daha bulanık ve sonunda bozgun ölçülemezcesine daha büyük olabilirdi; çünkü bilinç bir oranda, bir kez yitirilince, hiçbir zaman dengelenemez.

Olaylar bizi ezerek sürdü. Uzakta bile olsalar, onları özel anılarımdan ayırmayı güç buluyordum. Hepimiz tarih içinde bütünleşmiş bir etkinlik için yaşadık; biz birbirimizin yerine geçebilirdik; Rusya'daki olayların, Almanya'daki ve Balkanlar'daki olaylara yansımalarını hemen görebiliyorduk; biz kendimizi, Avrupa'nın başka bir ucunda can vermiş ya da bir başarı kazanmış, aynı amacın izleyicisi yoldaşlarımızla kenetli hissederdik. Hiçbirimiz, burjuvaların anladığı anlamda, özel herhangi bir varlık edinmedik: Adlarımızı, Parti gerekli görürse işlerimizi değiştirdik; rahatsız edici gereçleri değil, yaşamak için asgari olanı edindik. Para kazanmak, bir iş sahibi olmak, yazın kalıtı üretmek ya da arkamızda bir ad bırakmakla ilgilinmedik; biz yalnız Sosyalizme ulaşmak gibi zahmetli bir işle ilgilendik.

1 Aralık 1924 sabah 5.15'de 227 Estonyalı Komünist, E.C.C.I.'nin buyruklarına uyarak, gücü ele geçirmek için Tallinn'in kamu yapılarına saldırdı. Saat 9'da küçük kentin her köşesinde öldürülmüşlerdi. Öğle zamanı onların coşkularından geriye, küçük arnavut kaldırımı taşlar üzerinde kan lekelerinden başka bir şey kalmadı. Yan Tomp öldü.

Zinovyev bu aptalca macerayı nasıl başlatabildi? Adam bizi ürkütüyordu. Alman bozgununu doğrulmayı kabul etmedi. Onun gözünde yükseliş yalnızca gecikmeye uğramıştı ve K.P.D: hâlâ iktidara yürüyordu. Polonya'da devrimin ilan edilmesi için Cracow'da ayaklanma onun için yeterliydi. Aklına, onu 1917'de yeni başlamış Bolşevik devrime karşı çıkmaya götüren, başka bir durumda doğru sayılabilecek, yanlış kararına taktığını; bunun sonucunda, o şimdiki otoriter ve abartılı devrimci iyimserliğine sapıyordu. 'Zinovyev, Lenin'in en büyük yanlışı' demeye alıştık.

1924 Eylül'ünde, Gürcistan Sovyeti'nde bir ayaklanmanın bastırıldığını öğrendik. Rusya'dan gelen yoldaşlarımız, gizli tartışmalarda, bütün acılığıyla onu konuşuyorlar. 'Tarım politikamızın iflası....Gürcistan Partisi'nin hepsi, başları Mdivani ile birilikte, Merkez Komiteye karşı koyma durumunda ve bütün ülke Parti'ye karşı....'

Daha sonra toplu kıyımı duyduk, Sergo Orjonikidze, eski bir Schlüsselburg kuşu, yinelenen vicdan azabıyla kıvranan namuslu ve titiz bir adam, tarafından yönetildi. Trajedinin arka plânını öğrendim; bir provokatör, onların ulusal onurunu aşağılamış. Ayaklanan-

nanların eğilimlerini ortaya çıkarmak ve sonra temizlemek için Çeka'nın düzenlediği bir provokasyon sonucunda, Gürcistan Menşevik Merkez Komitesi üyeleri tutuklandı, ayaklanma hazırlığı haberini alarak, onarılması olanaksız bir felâketi önleyebilmek için birkaç gün özgür bırakılmalarını dilediler, hatta onlar harekete geçmeden önce zehir almayı önerdiler; ama güçsüz, içerde tutuldular sonra da vuruldular.... Kafkasya'nın siyasi soruna şuydu: Kızıl Rusya, büyük bir güç olarak, Petrollerini, manganezlerini ve stratejik yollarını kendilerine saklamak istedikleri için düşmanca etkilere eğilimli ve yabancı güçlere av alanı olma sınırındaki Gürcistan ve Azerbaycan gibi iki küçük ülkeyi uzlaştırabilir miydi?

Viyana'da Balkanların karmakarışık havasını soluyoruz. Oradaki olayları ancak parça parça görüntüler halinde yakalıyoruz, ama bunlar birleşerek görünüm halini alıyor: Ya açıkça kabul edilmiş ya da yadsınmış propağanda, etkinlik ve gizli kapaklı işler. Önceki bütün başarısızlıklara karşın Bulgaristan, hâlâ devrime gebe. Kremlin'deki bir mitingde, etkileyici bir milletvekili olan Kolarov'u ve zayıf, gözlerine kadar sakallı, Partisi, Bolşevikler gibi, ilkelerinden ödün vermeyen Avrupa'daki tek Sosyalist Parti diye gururla söz eden Kabakciev'i[10] dinledim. Kendilerine *Tesnyaki*, Dargeçit diyorlardı, herhangi bir ülkedeki, hoşgörülü, gevşek fırsat düşkünlerinin tersine. Yürütme Kurulu'nun uluslararası yan etkilerden kuşkusu yoksa hemen iktidara geçebileceklerini vurguluyorlardı; beklemek Stambuliski'nin Köylü Partisi'ne,,kendisini tüketmesi ve egemen kitlelerdeki saygınlığını yitirmesi için zaman tanımak gerekliydi, o zaman o, bize dönebilirdi.....Onlar 1923 Haziran'ında askeri bir komployla desteklenen Profesör Tsankov'un *coup*'unu gerçekleştirmesini bekliyorlardı. Stambuliski, kıvırcık saçlı kocaman dev, yazlığında basıldı ve onu ödüren canavarlar tarafından, ilkel düşgüçlerinin tüm acımasızlığıyla bacakları iyice açılarak oturtuldu. Kolarov, Kabakciev ve Dimitrov'un yönetimindeki güçlü Komünist Parti, en bağnaz öğretisel uzlaşmazlığa göre haklı olan bir yansızlık gözetti. 'Gerici büyük burjuvaziye karşı kırsal küçük burjuvaziyi desteklemek, bir işçi sınıfı partisine göre değildir....' Parti hemen işkenceye yöneldiği zaman, önderleri Moskova'da yanılgılarını kabul ediyor ve düzeltmeye söz veriyorlardı. İş işten geçmişti. Eylülde,

10. Hristo Kabakciev (1878–1940): Yirmilerin başında bir Komüntern gizli ajanı; 1923'de Bulgaristan'da tutuklanıp cezaevine kapıtıldı; Rusya'da Dimitrov ve Kolarov'un katkısıyla salıverildi, 1926'da; son yıllarında Sovyet Komünist Partisi üyesiydi.

Komünistler, zayıf ve umarsız köylünün çelimsiz desteğiyle silanlandı. Çarpıştılar ve dağıtıldılar; bu görece küçük yaylım ateşinin patırtısı, Alman devriminden kopan büyük çığın gürültüsü içinde kayboldu gitti.

Nisan 1925, başlarında 'Bulgar Kasabı' dediğimiz Çar Boris'e suikast girişimi, kıl payı, boşa gittiğinde, Viyana'daydım; 15 Nisan da General Kosta Georgiev terörist kurşunlarıyla vuruldu, 17 Nisan da Yönetim, onun cenaze töreni için Sofya'daki Yedi Aziz Katedrali'nde bir araya geldiğinde, bir bomba kubbelerin birini paramparça etti. Yıkıntıların atından üç milletvekili, onüç general, sekiz albay ve sekiz üst düzey görevlisinden yirmi beşi ölü olarak çıkarıldı. İnanılmaz bir şansla Yönetim ve Kraliyet ailesi zarar görmemişti. Patlama, belki kendi yararlarına –Parti, şiddetli muhalefetlerinden zarar görmekte olduğundan– belki de gizli buyruklara uyarak hareket eden Komünist Parti askeri kesiminden görevliler tarafından düzenlenmişti; bu, bir anda polis ve askeri birlikler tarafından saldırıya uğrayan, üzerlerine ateş açılan, işkence edilen ve öldürülen Komünistleri şaşırttı. Shablin, Rusya'dan tanıdığım, güleryüzlü, yakışıklı adam, (öyle görünüyor) bir fırında canlı canlı yakıldı. Patlamadan sorumlu iki adam, Yankov ve Minkov, tutuklamaya ayak direyerek öldüler. Mayısta 50.000 Sofyalının önünde üç Komünist asıldı ki içlerinden biri, yargıçlar önündeki yolunun her santiminde Parti'nin adını ve düşüncelerini savunan Marko Fridman'dı[11]. Bir Fransız Komünisti, Eugéne Léger, bu adamlarla uğraştı ve yargılandı, daha sonra anlaşılmaz koşullarda salıverildi ve Moskova'ya sığındı, orada da ortadan kayboldu. Daha sonra, Yaraslavl'daki gizli izolatör'de uzun bir dönem geçirdiğini, nasıl olmuşsa, akıl hastası diye bir akıl hastanesine aktarıldığını öğrendim.

Balkan Federasyonu hareketine ilgi duymaya başladım. Kavram soyluydu: Karşılıklı yaralamalarından dolayı eninde sonunda yıkılmaya mahkûm, yarımadanın güçsüz devletlerinde yaşayan, aynı kökten gelme halklar için uygun başka bir çare yoktu. İriyarı, ak saçlı, bilge ve Parislileşmiş bir Bulgar Doktor, benimle, güvenli, küçük, yerel cafélerde randevular düzenliyordu. Bir taksi, sonra bir tramvay; Floridsdorf ile Mödling arasındaki bağlara vuruyorduk. Orada, hemen koruyucu olarak nitelendirdiğim, büyük beden bir palto giymiş, genç bir yabancıya rastlardık; ceket cebindeki şişlikten, Makedonların gözdesi (onlar küçük mermilere güvenmezler) kocaman bir Browning taşıdığını düşünürdüm. Hep gülen, paltolu adam,

11. Bu, tam anlamıyla doğru değildir. Fridman duruşma sona ermeden önce çözüldü ve Komünist Parti ve onun askeri kesiminin iç örgütlenişi üzerine bilgi verdi.

beni inatla kaygılandırdı: Yeniden tramvay ve sonra tavernalarla dolu bir köye geldik sonra da, komşularınınki gibi çiçeklerle bezeli, içinde Komünist etkili *La Fédération Balkanique*'ın[12] geriye kalmış son önderinin, eski bir Osmanlı Parlamento Üyesinin yaşadığı bir villaya. Bir Osmanlı Parlamento'su oldu mu? A evet, Abdülhamit tarafından toplantıya çağırıldı ve açıldığı gün bombalar patladı.....V.-[13], şimdi binde bir dışarıya çıkıyor. Cinayet, onun için, her köşe başında pusuda, gece villasının bahçesinde güvenilir adamları nöbet tutuyor. Bu kentteki önceli Todor Panitza, geçenlerde, bir tiyatroda oyun izlerken öldürüldü. Kısa bir süre önce de Panitza'nın önceli, Peter Chaulev, bu sokaklarda izlendiğini farketti ve trenle Milan'a gitti. Milan'da öldürüldü. Kısa bir süre önce I.M.R.O. *(Internal Macedoninan Revoltonaray Organization)*[14] un yaşlı önderi Todor Alexandrov, komünistlerle işbirliği yapmayı savunduğu bir dağ toplantısında öldürülmüştü. Basın için üç ölüm taslağı çizdim.

Büyük Balkan Federasyonu kavramı çevresinde bir gizli ajanlar sürüsü uğulduyordu, Irredentizm emprasaryoları, etkili söz satıcıları aynı anda her dolapta parmağı olan gece gezen politikacılar; bütün bu aşırı süslü, kravatlı şık beyler, işe koşmak için başıboş *comitajis* enerjisi araştırıyor ve onu şurada ya da burada herhangi bir alıcıya satıyordu. Bulgar kanadı, Yugoslav kanadı, biri Kralcı öteki Cumhuriyetçi iki Yunan akımı, ideolojiler, özel klikler ve kan davaları vardı. Belli bir grubun tabancalarının saklandığı cafeler bilirdik. Bunlar karşıt başka birilerinin cafésinden gözlenirdi. *La Fédérastion Balkanique*, öteki trajedilerden geriye kalmış belli romantik devrimciler için bir odak oluşturdu. Onlar arasında, 28 Haziran 1914'de Sarajevo suikast girişimini gerçekleştiren grubu kurduktan sonra otuz yaşında tüberkülozdan ölen Bakuninci milliyetçi, Vladimir Gaçinoviç'in arkadaşları ve öğrencileri yeni üye, Genç Sırb'ları

12. *La Fédération Balkanique*: 1924'de Viyana'da ve 1931 den sonra, Komünist desteği ama daha geniş ve çekicilikle, çok dilde yayımlanan bir dergi. Birleşik ve özgür bir Makedonya içeren bir Balkan Federasyonu'nu savundu.

13.V.-, Dimitar Vlahov'dur, Makedonyalı Komünist önder, Kömintern temsilcisi, 1935'den sonra Sovyetler Birliğine sığındı; 1943'te Yugoslavya Makedonya'sı özel sorumluluğuyla, Tito ile partizan bir önder olarak göç etti 1951'de Yugoslavya Başkan Yardımcısı olarak öldü.

14. I.M.R.O. 1893'de kurulmuş Makedonya milliyetçi ve terörist örgütüydü. Makedonlardan zorla toplanan bir vergi ile finanse edildi; Ulusal bir topluluğa temsilciler seçen *comitajis* (komiteciler) denilen eylemci kişilere dayanıyordu.

tanıdım. Öğretmen İliç'in ve Gavrilo Princip'in anısının üzerine titriyorlardı. Önderleri olarak, eylem başlamadan önce Rusya'dan destek alan –yeraltı çevrelerinde takma adı 'Apis' olan– Albay Dragutin Dimitrijeviç'i[15] gösterdiler; destek, projeden haberi olan Belgrat'taki Rus İmparatorluğu askeri ataşesi Artamonov tarafından resmen verilmişti. Bu iddianın *Clarté*'de (Paris'te) yayımladım ve Dimitrijeviç'in eski bir meslektaşı, Albay Bozin Simiç ve de, ağzı daha sıkı, eski bir Sırbistan Büyükelçisi, M.Bogiçeviç tarafından doğrulandığını duydum. Bu açıklamanın sonucu, kimi Yugoslav dostlar bana Wörthersee'ye kısa yolculuklarım sırasında Yugoslav sınırı yakınına gitmememi ve Yugoslavya'ya girmememi salık verdiler; oralarda benimle ilgili çok gizli emirler bulunduğunu söylediler. Habsburg monarşisine karşı komplolardan geriye kalan bu Sırplar, kısa süre sonra Komünist Parti'ye girdiler. 1938'de adlarını, kovulduklarını bildiren bir komünist gazetede buldum. Rusya'da ortadan kalktılar.

Bütün bu engeller ve genel havaya karşın, Ruslar plancılıklarını ve bol iyimserliklerini sürdürdüler. Yararları kalmamış adamlar her zaman olduğu gibi yurtdışındaki, Sovyet görevlerinde, burjuva dünyanın çöküşünü gözleyerek yaşamlarını sona erdirdiler. Onlara bu arpalıklar sus payı olarak verildi. Bunlara, eski günlerdeki işkencenin emektarları, eski Marksist sürgünler ve herkesin beklentisinin tersine başarılı olmuş ilk Sovyet kurumlarının eski yöneticileri çeşni katıyordu. Kimi artık yalnız gevezelik ediyor, zorlanmış yüreklerini bastırıyor, arabalarıyla Cobenzl Restoran'a gidiyor ve iyi sigaralar tüttürmeye razı oluyorlardı. Bir dalkavuklar takımı onlar üzerine titizlendi ve ilginçliklerini gözleyerek kendilerine göre hatır gönül sayar biçimde belirlediler: 'Sıraları dolmuş diye baktığınız o büyük devrimciler bunlardır.' Bu adamların kimileri için bir şey demiyeceğim. Ama bu noktada, sevgiyle anımsadığım bu değerli insanlardan birkaç portre çizmek istiyorum. Onlar tarih olmuş bir kuşağı temsil ediyorlar.

Adolf Abramovich Joffe'u, Petrograd'ta, umutsuz direnme günlerinde son gördüğümden bu yana biraz yaşlanmış buldum. O şimdi, ölmek üzere olan bir hastanın başına çağırılmış, hemen hemen zengin görünümlü ve gülünç denecek kadar ağırbaşlı, akıllı bir

15. Dimitrijeviç, Sırb Haberalma örgütünün başı ve 'Kara El'diye bilinen gizli topluluğun öncü bir kişisiydi; Haziran 1917'de çok kuşkulu bir duruşmadan sonra idam edildi. Danilo İliç Şubat 1915 öldürme girişimindeki rolü yüzünden idam edilmişti; Arşidük'ü gerçekten vuran Princip, yaşı dikkate alınarak ölüm cezasından kurtuldu, Nisan 1918'de cezaevinde tüberkülozdan öldü.

doktoru anımsatıyordu. Sovyet dostluğu adına Sun Yat-Sen'i kazanarak Çin ve Japonya'dan yeni dönmüştü. Sovyetler Birliği'nin güven mektubuyla Avusturya Cumhuriyeti'ne gönderilmiş, atak görüşleri nedeniyle sevilmeyen, hasta bir adam, başka bir deyişle Şansölye Kardinal Seipel[16]. O, her türlü maceraya karşıydı. Bana, Yugoslav subaylar derneğinin ona, Belgrat'ta, zorla, bir sol kanat Yönetimi yerleştirme önerisi yaptığını söyledi. Stjepan Radiç'in Hırvat Köylü Partisi bunu destekleyebilirdi.....(Sık sık Stjepan Radiç'i konuştuk; çok geçmeden Yugoslav Parlamentosunun tam önünde öldürüldü.) Joffe, sakallı Asuri yüzü, güçlü dudakları ve her yeni göreni şaşırtan şaşı gözleriyle inandırıcı bir horgörme somurtması gösterirdi.

'Devrimleri bu gibilerin yaptığını sanırlar. Hayır, teşekkür ederim!' Hepsi, *coups d'état*, diktatörlükler, cumhuriyetçi eğilimler, Sovyet sempatizanlar, kuşkulu davranışlar ne isterseniz hepsi satılık. Joffe gibi biri, devrimci etkinliği kuşkulu meceracılıktan ayıran dev sınırı herkesten daha iyi bilir. Otekiler bilmemeyi yeğlerdi: Arnavutluk'ta Monsenyör Fan Noli yönetiminde Sovyet yanlısı Solcu bir Yönetim kurulmasını bunlar korudu. Bunu Ahmet Zogu'nun *putsch*'u izledi ve Arnavutluk İtalyan etki alanına girdi[17].

Elçilik sekreteri, Dr.Goldstein, görev gereği, bu karanlık sınır ülkesini sık sık delip geçiyordu. Bir Balkan uzmanı olan Goldstein, zayıf, uzun boylu ve kurnazdı; çok alçak gönüllü bir adam, olası en kötü emirleri, olası en küçük zararı yapacak biçimde gerçekleştiren, tam eski türden, dürüst bir Sosyalistti. Schwartzenbergplatz çevresinde, Sofya'nın katil mangaları, onun için pusudaydı. Neyse ki görevleri, onu hiçbir skandala neden olmadan temizlemeleri söylenmiş olduğundan, güçleşmişti. Bana, haberim olmadan benim çekmecemden alınmış bazı fotoğraflar gösterdi: 'Hizmetçinizi işten çıkarmanızı öneririm. Beyazlardan kimi oda arkadaşlarının, kâğıtlarınıza kârlı ziyaretleri oluyor; ne var ki aralarına yerleştirilmiş bir adamamız var....'

St.Petersburg hukukçusu olarak, geçmişine uygun düşen sevimli yüzüyle, yaşlı Kozlovski, ilk Adalet Halk Komiserimiz olmuştu. Sonraki işlevi aşırılıklarla savaşmaktı. Bana, Çeka'nın, kuşkulu birini tanımlama belgesini nasıl kaleme aldığını anlattı: *'Toplumsal*

16. Mgr.Ignaz Seipel (1876-1932), son Habsburg Kabinesinde Toplumsal Yönetim Bakanı, 1922'den 1924'e Hıristiyan-Toplumsal Parti öncüsü ve 1926'dan 1929'a Şansölye. İktidardayken, hemen hemen askeri sağ kanat *Heimwehr*'i yüreklendirerek demokratik kurumlara karşı düzenlere girişti.

17. Darbe Haziran 1924'deydi. Zogu az sonra, Kral Zog kraliyet sanını takındı.

kökenler: Aristokrat ya da burjuva, *Öğrenim: Üniversite....'* Kozlovski, kâğıdı alıp Lenin'in kapısını çalmıştı: 'Söyle bana, Vladimir Ilyich, bu ikimiz için basit bir konudur değil mi?' 'Korkunç aptallıklar' demiş Lenin. Bir taşra Çeka'sı 1918'de yabancı casusları konuşturmak için işkenceyi geri getirmeyi önerdi. Kamenev ve Kozlovski, günahı kısa yoldan kabul eden bu düşünceyle çileden çıktılar.

Yuri Kotzibinski, her şeyi dobra dobra konuşabildiğim bir adamdı. Onun tetikte geçen yaşamı, bir şans ya da mucize eseri uzun sürdü. Kızıllar kenti ele geçirdikleri sırada, Kiev'de bir bodrumda duvarın dibine götürülmeyi bekliyordu, o kadar sıkışmışlardı ki, Beyazlar son tutukluları öldüremediler. Ukrayna Yönetimi olarak da görev yapan, Sovyetler için son çarpışanlar ve Piyatokov ile birleşerek, sarılmış ilçeden kurtuldu. Ülke köy köy teslim alındı; çoğu kez, sabah ele geçirilen, gece düşüyordu. Evgenta Bosch, Yuri Kotzibinski ve Yuri Piyatokov adları, 1918 kahramanlarının arasında yer aldı. O uzun boylu, yanakları çevresinde incecik sakalı, kartalsı profili ve içinin çok daha sağlam doldurulmuş olması dışında, eskinin genç hümanistlerinin uyumlu başıyla yakışıklı bir adamdı. Kotzibinski de Kharkov işçi sınıfı içinde çok ünlüydü ve diplomasi dünyasına öyle sürülmüştü. O en köktenci muhalif grup olan 'Demokratik Merkezci'lere yakınlık gösterdi: Sapranov, Ukrayna'da Vladimir Smirnov ve Drobnis (1937'de öldürüldü). Leopoldsberg'in dik bayırlarını tırmanır oradan Tuna'nın mavi kıylarına gözlerimizi dikerek Parti sorunlarını tartışırdık. Şimdi onu, rüzgârda dalgalanan kemeri şeritli ipek gömleği içinde gülerken görüyorum. (Viyana'dan Baş Konsolos olarak Varşova'ya gitti; 1937'de mahkemeye çıkarılmadan öldürüldü).

Yuri Kotzibinski gibi, N.-de ceketinin altına genelde yalnız bir Rus gömleği giyerdi; ama N.-'nın yalnız eski gri bir takımı vardı ve başka herhangi bir şey giymenin de olası olduğu konusunda herhangi bir fikri yoktu. Genç, daha çok yaşlanmamış, Elçilikte resmi bir görevi olmayan, parasız (parayı hor görürdü), geçmişi ya da kişisel yaşamı bilinen, bakışları çok Yuhudimsi ve çocuk gibi olan N.-, yürekli bir suikastçıydı. Elçilikteki köşesi tamamıyla gizli görevlere ayrılmıştı; küçük şişeler, kimyasal reaktifler ve bileşikler, fotoğraf aygıtları ve kodlarla doluydu. Milliyeti ve kimliği o kadar değişmişti ki gerçek adını unutmuş olmasaydı şaşardım (ama o zamanlar gerçek ad neydi ki?) Hasta Parti'imizin şiddetli ateşinden konuşuyorduk: Hasta, ama dünyada ondan başka ne vardı?

(Yıllar geçti.N.-, Leningrad'da beni adımla çağırdığı zaman bir Sovyet cezaevinden çıkıyordum. 'Nereden geliyorsun ihtiyar hort-

lak?' 'Şanghay'dan' 1928'de Şanghay arpalık değildi. N.-, 1927 toplu kıyımından sonra işçi sendikalarını yeniden örgütlemişti. Orada, kendisinden daha adsız, daha kurnaz, daha dayanıklı adamlarla tanışmıştı. 'Anarşistlerle de' diye uyardı beni, 'Hepside olağanüstü, ama ideoloji yok! On iki yaşında çocuklara göre!' Moskova'ya geri dönüşünde hemen Yakov Blumkin'in idamını duymuştu; ortak dostumuzun son anlarını nasıl geçirdiğini öğrenmek için idam mangasındaki yoldaşları arayıp buldu. Bana haberlerle geldi.)

Komintern Yürütme Kurulu'nun ilk Sekreteri, ahlaki karşı çıkışlarıyla Lenin ve Zinovyev'i sık sık sıkıntıya sokan Angelica Balabanova, Üçüncü Enternasyonal'den yeni kovulmuştu. Şimdi, kimi kez Viyana'da kimi kez kenar mahallelerde, hep yoksul öğrenci olarak, bir odadan ötekine taşınıyordu: Çay için ispirto ocağı, omlet için küçük tava ve konukları için üç kupa; bunlarla birlikte Felippo Turati'nin çok büyük resmi, Matteotti'nin, erkekçe, sağlıklı portresi[18], *Avanti* dosyaları, İtalyan Maksimalist Partisinin yazışmaları ve şiirlerle dolu defterler. Küçük, esmer, yaşlanmaya yüz tutmuş Angelica, yüzyılın dörtte üçü kadar süren, romantik ateşli militan yaşamını hâlâ canla başla sürdürüyordu. Çevresindeki Mazziniciler ve *Carbonari*'nin Dünya Cumhuriyeti için çarpışma ateşiyle yanıyor olmalıydı! İçlerinde o ateşi hâlâ yaşattıkları, Parlamenter taktiklerinde dürüştçe sergilenen, Lazzari ve Serrati gibi politikacıların eşliğinde bir yaşam harcadıktan sonra, Angelica Sovyet Devrimi'nin hizmetine girdi (İsviçre'deki devrimciler kalabalığında ağır bir hırpalanma süreci geçirerek) ve Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu adı ile yürüyen Marksizmin dünya yönetimi ile yakın ilişki içinde yaşadı.

Zimmerwald'un havası uzun süreli değildi!. Değişik Komisyonlarda yerleşir ustalıkla silah taşırdı ve yurtdışındaki kardeş Partilere elmas taşıyan kuryeler gönderirdi (kuryeler de elmaslar da ortalıkta görülmeden); başka ajanlar, hâlâ 'sevgili yoldaş' diye çağırılan insanların kovulmasını düzenlemeye gönderilirdi. Devrimci politika sağduyu ve yüreklilikle davrandığı zaman, sonucu belirleyen belli zamanlarda iyi bir operatör nitelikleri ister, çünkü dünyada iyi bir

18. Felippo Turati (1857-1932): İtalyan reformcu Sosyalizminin kurucusu ve önderi; Birinci Dünya Savaşı'nda İtalyan karıştırmasına karşı çıktı; son derece Komünist karşıtı; 1926'dan sonra Korsika'ya sonra da Fransa'ya sürüldü. Giacomo Matteotti (1885-1924): İtalyan Sosyalisti ve Faşist karşıtı; köylü önderi ve milletvekili: Komünistlerle 'Birleşik Cephe'ye karşı çıktı; Musolini'nin sertliğine korkusuzca karşı koydu; onu, susturmak için, Faşist buyrukları öldürdü.

operatörünkinden daha sevecen ve namuslu kararter yoktur, canlı beden üzerinde, kan ve acı arasında çalışıyor olsa bile. Angelica, hem, herhangi saldırgan bir taktiği torpillemeye eğilimli reformist önderlerin kabaca giderilmesine yönelik siyasi operatörlüğe hem de Zinovyev'in küçük, pis, yarasarma oyunlarına karşı başkaldırdı. O, on beş yıl geçtikten sonra Bolşevizm'i ölüme götüren ahlaki çöküşün ilk belirtilerini çabuk saptamıştı. *Geschichte und Klassenbewusstsein*'in yazarı Georg Lukàcs, bir keresinde bana şu yorumu yaptı: 'Marksistler, büyük işler başarıldığı zaman, pis, küçük oyunların cezalandırılmadan oynanabildiğini bilirler; kimi yoldaşların yanılgısı insanın yalnızca pis, küçük oyunlar oynayarak büyük sonuçlar üretebileceğini varsaymasıdır....'

Angelica bana penceresinin kenarında kahve sundu ve resmi yayımlarımız yararına dostça eleştiriler yöneltti. Petrograd'daki açlık günlerimi anımsadım. Oğlumuz doğduğu zaman armağan olarak bize, diplomatik bagajda getirilmiş, başka bir dünyanın erişilmez yiyecekleri olan, bir portakal ve çubuk çikolata göndermişti. Ellerinde sevecenlik, gözlerinde güçlendirme tutkusu yatardı. Rosa Luxemburg'un ölümünü güçlükle unutabildiğini birkaç kez belirttim[19].

Antonio Gramsci, Viyana'da yaşıyordu, İtalyan Komünist Partisi'nin yasadışı Komitesi ile çalışan, geç yatan geç kalkan, faal ve Bohem bir sürgün. Başı iri, kaşları yüksek ve kalın, dudakları inceydi; hepsini, çelimsiz, köşeli omuzlu, dar göğüslü, kambur bir beden taşıyordu. İnce uzun, zarif ellerinin hareketlerinde bir incelik vardı. Gramsci, yemeklerinin niteliğine ve pansiyonun rahatlığına aldırış etmeyerek, yanlış trenlere binerek, alışık olduğu sokaklarda gece yolunu yitirerek, günden güne yayılan yavanlığa becereksizce uydu; ama akılca tümden canlıydı. Diyalektik içinde yanlışı hızla ortaya çıkarmaya ve onu ince alayla delip geçmeyi sezgiyle öğrendi, dünyaya olağanüstü bir saydamlıkla bakıyordu. Bir keresinde, Lenin'in ölümünden sonraydı, Rus Komünist Partisi'ne bir anda çeyrek milyon işçisinin kabul edilmesi üzerine söyleştik. Bu proleterler Parti'ye gelmek için Vladimir Ilyich'in ölümünü bekliyorlardıysa ne kadar değerliydiler?

Onun gibi Milletvekili olan, onun gibi tehditler arasında yaşayan Matteotti örneğinden sonra, Musolini'nin hem saygısını hem nefretini toplayan, çelimsiz sakat Gramsci, mücadelesini sürdürmek için Roma'da kalmıştı. Zavallı çocukluğunu, ailesinin onun

19. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Balabanova P.S.D.I.'nin G.Saragat tarafından yönetilen Batı yanlısı Sosyal Demokrat Parti'nin kurulmasına yardımcı oldu. 1965'de öldü.

için düşündüğü papazlığa girmekten nasıl korktuğuna ilişkin öyküler anlatmaya bayılır; yakından tanıdığı faşizmin belli öncü kişilerini alayla kah kah, kih kih anlatırdı. Rusya'da bunalım daha da artınca, Gramsci o süreç içinde ezilmek istemedi ve Parti'si tarafından İtalya'ya geri gönderildi: O, geniş alnı ve sakatlığıyla, ilk bakışta tanırdınız, Haziran 1928'de Umberto Terracini ve başkalarıyla birlikte tutuklandı. Faşist bir cezaevi onu, yaşıtı militanların hemen her yerde yok edildiği, operasyonların dışında tuttu. Bizim karanlık yıllarımız onun inatçı direniş yıllarıydı. (On iki yıl sonra, Rusya'daki sürgünlük döneminden çıkıp 1937'de Paris'e döndüğüm zaman, bir Halk Cephesi gösterisi izlerken, birisi elime bir komünist kitapçık sıkıştırdı: İçinde Antonio Gramsci'nin bir fotoğrafı vardı, sekiz yıl tutukluluktan sonra bir İtalyan cezaevi hastanesinde o yılın 27 Nisan günü ölmüştü.)

Macar göçmenler derinden bölünmüştü. Parti içindeki muhalefetin gözünde Bela Kun, iğrenç bir kişiydi. O, aydın yetersizliğinin, irade belirsizliğinin, yetki yanlısı çürümenin somut biçimiydi. Rakiplerinden birkaçı onu Viyana'da öldürmeye can atıyorlardı. Bunlar arasında en çok Georg Lukàcs'a saygı duydum; gerçekten, ona çok şey borçluyum. Budapeşte'de eski bir üniversite öğretmeni iken ön hatlardaki bir Kızıl birliğin komiseri olan Lukàcs, Hegel, Mark ve Freud'un yapıtlarını içine sindirmiş ve özgür düşünen, canlı zekâya sahip bir düşünürdü. Hiçbir zaman günışığına çıkmayan birkaç çarpıcı kitap yazmakla uğraştı. Otoriter bir güç ile dayanışma içinde yozlaşacak yerde toplumsal bir hareket içinde gelişseydi, gerçek bir aydın büyüklüğüyle Komünizmi bağışlatabilecek, birinci sınıf bir zekâ vardı. Lukàcs'nın düşünüşü onu, içinde insan yaşamının bütün yönlerini birleştirdiği totaliter bir Marksizm yorumuna yöneltti; onun Parti kuramı, koşullara bağlı olarak, ya çok güzel ya da felâket getirici sayılabilirdi. Örneğin, o, tarih politikadan ayırılamayacağı için, tarihin Merkez Komite hizmetindeki tarihçiler tarafından yazılması gerektiğini düşündü.

Bir gün, ölüme mahkûm devrimciler, ihtihar etmeli mi etmemeli mi sorununu tartışıyorduk; bu, Macar Çeka'sının gözetiminde olan ve asılması 'toplum' bireyleri için seçkin bir görünüm oluşturan, Otto Korwin'in 1919'da Budapeşte'de idam edilmesi olayından çıkmıştı. 'Ben, intiharı düşündüm' dedi Lukàcs asılmayı beklediğim saatlerde. Buna hakkım olmadığı kararına vardım: 'Bir Merkez Komite üyesi örnek olmak zorundaydı.' (Daha sonra Georg Lukacs ve karısına 1928 ya da 1929'da Moskova'da bir sokakta rastladım. O zamanlar Marks – Engels Enstitüsünde çalışıyordu; kitapları

yasaklanmıştı ve genel kaygı içinde kahramanca yaşıyordu. Bana karşı her ne kadar dürüstçe davrandıysa da, sürülmüş ve muhalif olarak tanındığımdan genel bir yerde elimi sıkmak için caba göstermedi. Komintern gazetelerinde kısa, ruhsuz başyazılar yazmayı ve bedensel olarak uzun yaşamayı tercih etti.)

Yeteneğimden dolayı olmasa da, Romanya–Sovyet barış konferansında Sovyet Basını'nın bir temsilcisi olarak bulundum. Sovyet temsilcilerin başı, İmparatorluk cezaevlerinin gediklisi, Sibirya'da ve bütün Rusya'da Devrim savaşçısı, demiryollarımızı yeniden düzenleyen Sovyet Demiryolcular Birliğinin örgütleyicisi ve eski bir maden işçisi olan Leonid Serebrikov'du. Parti'deki demokratik muhalefette önde gelen biriydi, otuz dört yaşında, ahlakçılığı, yeteneği ve geçmişi ile Sovyet Devlet'in gelecekteki önderlerinden biri olarak sivrilmişti. Kısa süre sonra, iş dünyasında büyük bir Sosyalist yönetici olarak ün yaptığı Birleşik Devletler'e gönderildi. Tıknaz, canlı tavırlı, bol sarı saçlı, değirmi yüzü ve kavgacı küçük bıyığıyla, en eski ekolden, geçkince, Romanya'lı bir diplomata karşı pek keyifli küstah tavrını korudu. Allahtan görüşmeler baştan sona başarısızdı. (Leonid Serebrikov 1937'de vuruldu)

Avusturya Sosyal Demokratlarıyla çok az ilişkimiz oldu. Zayıf Komünist Parti, her birinin 100 kadar militanı, Viyana duvarlarına, dönüşüne ilişkin olarak, işçilerin silahlanmasını ya da proleter diktatörlük isteyen afişler yapıştırarak savaşan, iki hizbe (Tomann'a karşı Frey) bölünmüştü. Ama bu arada Avusturya Sosyal Demokrasisi, hiç kuşkusuz görünüşte son yılları değilmiş gibi, büyük hızıyla sürüyordu. (Gerçekte bu kuşkuluydu, ama elverişsiz eşitsizliklere karşın güzel bir yiğitlik örneği, görmezlikten hatta umursamazlıktan geliniyordu.) Avusturya Marksizmi örgütlendi ve bir milyondan çok proleteri etkiledi, O, başarıdan yana zengin bir kentsel Sosyalizmin geliştiği, Viyana'nın sahibiydi; birkaç saaatte, tek tip spor ceketleri içinde ve (herkesin bildiği gibi) oldukça iyi silahlanmış 50.000 *Schutzbundler*'i harekete geçirebilir, işçi sınıfı dünyasının en yetenekli kuramcıları tarafından yönetilirdi; ama yine de, ılımlılığı, önlemliliği ve burjuva ağırbaşlılığından dolayı, kaderi, on yılda iki ya da üç kez başarısızlık oldu.

Keşke, Kızıl Avusturya, Macar Sovyetleriyle birleşseydi acaba o zaman, Bohemya ve onun örneğini izleyen Almanya derde düşmeye bilirmiydi? Bu dönemde Devrim İtalya'da olgunlaşıyordu. Ama belki de zaten gecikmişti. Keşke 1918'den sonra....Keşke, Sosyalist Yönetim tarafından kurulan, ana sanayinin ulusallaştırılması komisyonu öyle bir maskaralık olmasaydı! Keşke, Avusturya Sosyal De-

mokratları Rus Bolşeviklerin coşkulu enerjisinin birazına sahip olsaydı! Bolşevikler Sibirya karayolları üzerinde zincirlerle dolaşırken, onların hepsi Blue Danube'un Operet ülkesinde nefis beyaz şarap yudumluyorlardı. Fırsatlarını kaçırdılar, yiğitlik saatleri geçti; küçük Avusturya kendini, genişleyen Macaristan, İtalya ve Almanya karşı devrimleri arasında sıkışmış buldu; yurt içinde, Sosyalist Viyana kendini kırsal kesim ve Katolik burjuvazi tarafından tehdit edilir durumda buldu. Prens Starhemberg, köylü takımını buna karşın yeniden toparlanmıştı. Ben Sosyal Demokrat Parti eylemcilerinin toplantılarına gittim. Orta yaşlı adamlardı, aralarında, konuşmacıları dinlerken bira içen birkaçı hiç uygun değildi. *Schutzbund* çiçeklerle süslü 30.000 bisikletli ile Belediye Binasına yürüdü! Öyle özgüvenli, öyle şanlı bir geleceği hak etmiş Otto Bauer, her yanı yapmacık gülücüklerle selamlayarak, bu işçi gücünün geçit törenini izledi. Keşke, buna tam hak kazanmış olsaydı! (on dört yıl sonra, Paris'te, Otto Bauer'i tanıyamadım, pek de eskide kalmış olmayan kesin bir soyluluğu anımsatan sert, düzgün yüz çizgileri acımasızca bozularak buruşmuştu. Bir kalp krizinden, ama gerçekte Avusturya işçi sınıfının bozgunundan, ansızın öldü. Ölüm döşeğinde yüzü olağanüstü bir dinginlik ifadesini yeniden kazandı.)

Gece Mariahilferstrasse'de, ağır adımlarla uzak tepelere yürüyen, üniforma ve bere giymiş, tamamıyla farklı insan grupları gördüm, silah kullanma alıştırması için ordaydılar. Memur dernekleri, eski askerler, Starhemberg kuruluşları, haçlar, gamalı haçlar.... Politikacılar Avusturya'da herhangi bir faşist tehlikenin varlığını hâlâ yalanlıyorlardı. 1925'de Paris'te, *Vie Ouvriére*'de, Rusya'da etkisiz bir kitapçıkta, belki de ilk tehlike duyurusunu ben yaptım. Bu tehlike tüm açıklığıyla, sayı, eğitim ve yiğitlik açısından güçlü ama üç yanından sarılmış, bunun sonucunda ya umutsuzcu direnme ya da toptan güçsüzleşme seçenekleriyle yıkılan bir işçi sınıfı demokrasisi gerçeğinden doğdu. Almanya'da Weimar Cumhuriyeti daha uzun yaşasaydı, Avusturya işçi sınıfı hâlâ umutlu olabilirdi. Alman Sosyalizmi çöker çökmez o da ölüme mahkûm oldu. Keşke, Fransa ve Çekoslovakya, Almanya ve Avusturya'nın ikisi de demokrasiyken Alman ve Avusturya *Anschluss*'una karşı çıkmasaydı, iki işçi sınıfının birleşik gücü belki de Faşizmin yolunu tıkayabilirdi; onlar, kesinlikle, etkileyici birtakım Sosyalist reformlar gerçekleştirebilirlerdi. Keşke....

Viyana'nın baş döndürücü havasında bir yerde kan ve umutsuzluk asılıydı. Yeni yıl sırasında bir akşam, Opera Binası'nın sütunları altında bir patlama çınladığı zaman, Strauss valslerinin

um-pa-pa um-pa-pa'sı ve süsleme kâğıtlarıyla sarılı yumuşaçık bir kar yağışı altında yürüyorduk: İşsiz bir adam, bir dinamit kartuşuyla beynini dağıtmıştı. Bir başkası Kardinal Şansölye Seipel'e ateş etti. Çıplak danslara dadanmış büyüleyici bir gazeteci, Hugo Bettauer, çok özel ilanlarla, belli haftalık dergilerde duygusal Freud'çu bir erotizm yayıyordu. Genç bir bağnaz, bu 'Avusturya gençliğini bozan Yahudi'nin bedenine altı kurşun sıktı.

Ben Marks ve Freud'u inceliyor ve eski yoldaşlarımın, birbiri ardından *Sindicato Libre* kurşunları altında can verdikleri İspanya'da işverenler ve polis tarafından yürütülen teröre karşı uluslararası Basın kampanyaları yürütüyordum. Beyaz teröre karşı 'Bulgaristan bıçakla yönetiliyor!' diye verip veriştiriyordum. 1923-4'de Preobrajenski tarafından ve genelde Troçki'den esinlenerek yönetilen Rusya Partisi'ndeki muhalefetlerle birliktim. Rusya'da ağırlığını hâlâ kimsenin doğru ölçemediği bir mücadele başlıyordu. Zaman, Alman Devriminin tarihinin saptandığı, kırk altı yaşlı militanın Merkez Komiteyi iki tehlikeye karşı uyardığı zamandı: Gelişmemiş sanayinin kırsal kesimin gereksinimlerini karşılamaya yetmemesi ve bürokrasinin diktatörlüğü boğması. Son yılların ruhsal yoksulluğu içinde yalnız iki ışık pırıltısı görülmüştü: Troçki tarafından yazılan -ikisi de resmi basınımızca kötülenen- *The New Course*(Yeni Akım), istemleri, *Lessons of October* (Ekim Dersleri) de çözümlemeleri içeren iki küçük kitap. Biz, kimi dış bölgedekiler, bu çarpıcı sayfaları okuyup tartışmayı, ihtiyatle karşıladık. O zamanlar, disiplinle sınırlı, günlük geçimimize tutsak, doğru olduğuna inandığımız, aynı tatsız, mide bulandırıcı kınamalarla, bitmez tükenmez haber sayfalarımızı basmayı sürdürüyorduk. Devrimciler olarak bu ticareti yapmamız gerçekten değer meydi?

Bela Kun'un, Fransa Partisi ile ilgili, namussuzca bir emrini yerine getirmeyi kabul etmedim. Moskova'dan bana gönderilen mektup, anlaşılamaz biçimde durdurulmuştu. Enternasyonal'de üst düzeyde yeri olan ve ne kadar içten görünse de aslında beş para etmez biri, nedenini görmeme çalıştı. Bu aşağılık konuşmadan sonra Rusya'ya dönmek için koşulsuz bir dilekte bulundum. Enternasyonal dairelerinin havası soluk almamı olanaksızlaştırır olmuştu. Monatte, Rosmer ve Souvarine gibi adamlar, Rusya'ya ilişkin konuları, kendi özel ışığı altında bakmak isteğiyle, yalnızca siyasi yürekliliğe kanıt göstererek Fransız Partisi dışında avlanıyorlardı. Partililer dillerini hatta yüzlerini bile değiştiriyordu: Yayınlarımız üzerinde 'Agitprop Pidgin' dediğimiz, beylik bir cengel yerleşiyordu. Şimdi her şey, yalnız 'kardeş partilerin hızlı Bolşevikleşmesi', 'Bolşevik

tekparçalılığı' ve 'Yürütme Kurulunun doğru çizgisine yüzde yüz uygunluk' sorunuydu ki bunlar Zinovyev ve Bela Kun'un yeni yaratıcılıklarıydı. Neden yüzde üç yüz değil? İlk anda olumlu telgraflar gönderen Partilerin Merkez Komiteleri bunlardan hiçbirini daha düşünmüş değillerdi. Sistem olgunlaşmış gibi görünüyordu. Eski dostlarımdan biri şakaya alıyor: 'Moskova'daki kırkıncı Kongre'de doksan bir yaşındaki Zinovyev, bakıcıların desteğinde ayakta durarak Başkanlık çanını sallarken görülecek.... 'Fransa'da Paul Morion (adı geçen, 1941'de Petain ve Laval'ın Bakanı olmuştu) ve Jacques Doriot döneminde, Bobigny'de olduğu gibi, 'Bolşevizm Okulları' kuruluyordu. Enternasyonal ön cephesini hâlâ zorla kabul ettiriyor ve binlerce işçi ona inanarak gönülden destekliyor; ama ben içten çürüdüğünü görüyorum. Ve ancak Rusya'da Parti'nin yeniden doğmasıyla korunabileceğini görüyorum. Geri dönmek istiyorum.

'Yuri'dedi Lukacs, 'Her şeyden önce ahmak olma', o akşam, Votive Kilisesinin kuleleri altında aylak aylak dolaşıyorduk, 've meydan okurcasına oy verme zevki için yok yere kendini sürgün ettirme. İnan bana, aşağılanmalar bizim için pek önemli değildir. Marksist devrimcilerin sabır ve yürekliliğe gereksinimi var; onlara gurur gerekmez. Zaman kötü, karanlık bir yol ayrımındayız. Gel, gücümüzü harcamayalım: Zamanı gelince tarih bizi çağıracak.'

Leningrad'ta ve Moskova'da Parti ortamını ezici bulursam, Sibirya'da herhangi bir yere atanmamı isteyebilir ve orada, karlar arasında, politikanın namussuzluğundan uzak, kafamda şimdiden olgunlaşmış kitaplar yazabilir ve dahi iyi günler için beklerim yantını verdim. Beni hâlâ zaman zaman avlayan bir karabasandan kesinlikle kurtulma çabası içinde, Carinthian bir gölün kıyılarında, *Les Hommes dans la Prison*'u yazmaya başladım.

DEVRİMİN ÖLÜ NOKTASI
1926 – 1928

Yağmur yağıyor; dalgakıranlar karanlık. İki dizi lamba ışığı gecenin içinden karanlığa doğru uzanıyor. Aralarında Neva'nın siyah suları. Her iki yakada, ikiye ayrılmış, karanlık kent: Hiç konuksever görünmüyor. Mutsuzluğu bir yana atamamış. Dört gün önce, geceleri Berlin semasında yayılan büyük kızıllığa bakıyordum: Bizimkinden bile inanılmaz bir enflasyonu daha yeni yaşamış Berlin. Biz bir Limon için bir milyondan çoğunu hiçbir zaman ödemedik: Berlin'de posta pulları trilyonlara çıktı. Biz Rusların ülkesinde neden hâlâ bu güçsüzlük ağır basıyor? Gümrükten çıktığımızda çamur birikintileri üzerinde ileleyen bir taksiye rastlıyoruz; hayalet gibi bir at ve tangırtılı bir araba, tam Gogol zamanının zavallı kenti. Her zaman böyleydi. Rusya topraklarına yürekler acısı bir geri dönüş. Ozan Tyutchev *'Rusya Toprağı'* diye yazıyor *'senin, Köle İsa tarafından dokunulmamış bir yanın yok!'* Marksist, ayrı terimlerle açıklıyor: 'Mal üretimi hiç yeterli değildi, iletişim araçları her zaman yetersiz kaldı....' Ve bu yüzden zavallı köleler (onlar arasında kimi İsa'lar da var), yalınayak, sırtlarında torbalar, bir adımdan ötekine sürüklenerek, sonsuz kaçış, sonsuz arayış gereksinimiyle yollara düştüler.....

Bulduğum ortam, dingin, karanlık, ezici. Lutvinov ihtihar etmiş[1]. Maden işçileri örgütleyicisi, Berlin'de, Radek ile gece gezmesine alışıktı. Kurfürstendamm'ın kokteylleri boğazını yakardı: 'Hepsi söylenip yapıldığı zaman, burjuvazi kendisini sarhoş etmek için kesinlikle bir pislik bulur! Geri döneceksem ne yapmaya gideyim? Merkez Komiteye üzerine basa basa söyledim: Ücretler sorununda başka bir tavır almak zorundayız. Mühendislerimiz açlıktan ölüyor. Sonra, Partimin Sağlık Komisyonu kür için beni yurtdışına gönderiyor....'

1. Yuri Lutvinov, İşçi Muhaletindeki öncü rolünden dolayı suçlanmıştı. Mayıs 1924'de intihar etti.

Glazman intihar etmişti. Bu trajedinin perde arkası zar zor öğrenildi; O hep, Olağanüstü Savaş Konseyi Başkanı, Troçki'nin çevresinde yer aldı. Ancak sessizce anıldı. Glazman tek değildi[2].

'Yeni Akım' istemleri için Parti'den çıkarılan belli gençler silahlarını kendilerine yönelttiler. Genç kadınlar hep bilinen *veronal'i yeğlediler.* Partimiz bize hizmet etme hakkı tanımıyorsa yaşamanın yararı ne? Bu yeni doğan dünya bizi çağırıyor, biz ona aitiz–ve Bak! – o yalnız. O addaki biri yüzlerimize tükürüyor. 'Kovuldunuz....'Devrimin yıkık bedeni, ırzına geçilme nedeni olduğumuz için mi kovulduk? Ölmek daha iyi.... İntiharlar grafiği yükseliyor. Merkez Denetim Kurulu olağanüstü toplanıyor.

Evgenia Bogdanova Boesch intihar etmişti. Bolşevizmin yurtdışındaki en büyük kişilerinden birinin ölümüne ilişkin hiçbir yayın yoktu. İç Savaş, Ukrayna (orada Piyatakov'la birlikte İlk Sovyet Yönetiminin başı olmuştu), Aztrakhan'daki sıkıntıları şiddetle dağıtışı Perm'deki köylü karşı devrimi, komutasındaki kalabalıklar: O bütün bunlardan geçerken yastığının altında silahla uyudu. Parti 1923'de, onun bunalımının kaynağı, sekreteryalar diktatörlüğünü ve üniversite temizliğini, kaypak Merkez Komite açıklamalarında işçi demokrasisi diye yapılan aldatmacayı ve onun hastalıkla çökmüş, büyümüş, içe işleyen gözleriyle güçlü, yalın savaşçı yüzünü tartıştı. Lenin öldüğünde o kararını vermişti. Ilyich'in gidişiyle aldatılmış ve bölünmüş Parti'de yapılacak ne kalmıştı ki? O zamandan beri kendisi de bir şey yapabilmiş miydi? Yatağına gitti ve şakağına dayadığı bir silahla kendini öldürdü. Komiteler dinsel cenaze töreni sorununu çok tartıştılar. Daha katı yoldaşlar intiharın, umarsız hastalıkta haklı görülebilse de aslında disiplinsiz bir eylem olduğunu tartıştılar. Üstelik, bu intihar muhalif eğilimlerin bir kanıtıydı. Ulusal değil yerel bir cenaze töreni olmalıydı; Külleri Kremlin duvarları içinde değil ancak Novo–Devichy mezarlığında Komünistlere ayırılan bölgede, kariyerine yaraşır bir yerde olabilirdi. *Pravda*'da kırk satırlık ölüm ilânı. Preobrazjenski her şeyi el altından ustaca açıkladı. O, Almanlarla, Ukraynalı Milliyetçilerle, Beyazlarla ve kırsal kesim Vendee'siyle uğraşırken onun Parti'deki düzeyini hangi soytarı araştırabilirdi? Bu düşünceler o zamanlar varolmamıştı: Preobrazjenski dilini tutmak istemişti. Lenin'in özdek ve tinden yoksun bedeninin hayali Mozele'nin altında yatarken, –gösterecekleri daha bitmemiş– aşama sırası yalnız canlı da değil arsızcadır.

2. Glazman, Troçki'nin genç sekreteriydi, İç Savaş'ta çoğu kez yanında olmuştu.

Eşsiz ozanımız Sergei Yesenin ihtihar etti. Telefon çalıyor: 'Çabuk gel, Yesenin kendini öldürdü:' Karda dışarı fırlıyorum, Hotel İnternational'deki odasına dalıyorum ve onu zor tanıyorum, o artık kendisine bakmıyor. Gece içmeden önce, kuşkusuz sonra da, arkadaşlarına iyi geceler diledi. 'Yalnız kalmak istiyorum....'Sabah sıkıntılı uyandı, bir şeyler yazmak için şiddetli bir dürtü hissediyordu. Elinde ne kalem ne de dolma kalem vardı; ne de otelin mürekkep hokkasında mürekkep: Yalnız bileğini kestiği bir traş bıcağı. Ve Yesenin kendi kanına batırılmış paslı bir kalemle son dizelerini yazdı:

Allahaısmarladık, arkadaş, allahısmarladık....
...Bu yaşamda ölüme dair yeni bir şey yok
Ama yaşamak için yeni bir şey bulunmadığı da kesin.

Suçlu aranmasın diye otele bildirdi. Onu, boynuna sarılı bavul kayışı ile asılı buldular, bir ısıtma borusu yanında öldüğü sırada yaralanarak alnı ezilmişti. Ölüm yatağına uzatılarak yıkandı ve tarandı, yüzü yaşadığı halinden daha soluk, saçları altın sarısından daha koyu; yüzü sertlikten uzak, soğuk bir anlatım-içindeydi. Dikkat ettim: 'İnsan onu, acı bir yenilgiden sonra tek başına ölen genç bir asker olarak düşünebilirdi:' Otuç yaşında, ününün doruğunda, sekiz kez evlenmiş...O, bizim, Sovyet mücadelemizin, Moskova tavernalarının, Devrimcilerin Bohem şarkılarının en büyük lirik ozanıydı O, 'pırıltısız tarlalardaki' kızıl yeleli tayların ötesinde, çelik atların zaferini duyurdu. Köylü diliyle, o yalınlıkta iyine de göz kamaştırıcı imgelerle dolu dizeler yarattı. Uçurumun içine kendi düşünüşü ölçtü: *'Siz, benim korkusuz başımı nereye çevirdiniz?'* ve *'iğrenç oldum, tehlikeli oldum ve böylece daha gözalıcı biçimde parlayabildim...'*

Zamanla ve resmi yazınımızla uyum içinde olmaya çabaladı. *'Ben kendi ülkemde bir yabancıyım..'; 'Şiirlerim pek de gerekli değil, şimdi kendim de aranmıyorum...'; 'Ey genç insanlar, sağlıklı bedenlerinizdeki çiçek... Yaşamınız yabancıdır, şarkılarınız alışılmamış..'; 'Yeni bir adam değilim, bir ayağım geçmişte, sendeliyorum, sakatım ama yine de, bir kez daha, çelikten kohartlara katılmak isterim...'*

Acımasızca sertlik, bizim
O ki insan çilesinin öyküsüdür!
Orak ağır sapları keser
Kuğu boyunları keser gibi.

Vladimir Mayakovski, Yesenin'den sonra ozanlarımızın en halka mal olmuşu, ona sitem dolu bir selâm gönderdi:

Gittiğin için

Denildiği gibi:
Öte dünyaya...
Issız...
Bulunduğun çevre,
Yıldızlar itişiyor.

Şiddeti alaycı bir biçemde baştan aşağı dengede tutan atlet, Mayakovski, dinleyenler bu ölümü o yüzden bir simgeye döndürmeden önce, selâmını döve döve inceltti:

Bu gezegenin mutluluk donanımı iyi değil:
Mutluluk ancak gelecekte kazanılacak!

Ve bir süre sonra Mayakovski de intihar etti, yüreğinde bir mermiyle; ama bu başka bir öyküdür. Gecenin içinde, karların içinde Sergei Yesenin'in cesedini taşıdık. Şimdi düş kurma ve lirisizm zamanı değil. Elveda ozan.

Lenka Panteleyev, Kışlık Saray'ın kapılarında tüfeklere hedef, umursamaz dolaşan, 1917 Kronstadt denizcilerinden biri, yaşamının akışını Leningrad'ta noktaladı. Yeraltı dünyasında (yeniden bir yeraltı dünyamız olduğu için) onun üzerine bir söylence yayıldı. Para geri gelince, Lenka sonunun yakın olduğunu hissetti. O, kuramcı değil ama namuslu bir eşitlikçiydi. O.N.E.P:'nin ilk yeni kapitalistlerinin, ilk yeni kuyumcu dükkânlarını açtığı sırada, soyguncu bir hayduta dönüştü. Öyküyü bana anlatan –Lenka hayranı–, milisler, bir gece önce, onu, *malina*'sında, ya da sığınagında kıstırdılar; –bu bir içki ve kadınlar öyküsüydü– doğal olarak, aldatılmıştı dediler. Omuzlarında kürklü deri ceketiyle geldi, bir şişe votka içti ve gitarını aldı. Ne söylemeliydi? *'Baltanın altına yuvarlandı, Oy, Stenka Razin'in başı...'* Şarkının ortasında devirdiler. Ayda kırk ruble ödediği milisler, keplerinde, ilk kez Pantaleyev'in taktığı, kızıl yıldızı taşıyorlardı.

I.–, de var; ben onu bir yogi gibi bir deri bir kemik, yakıtsız ya da hammaddesiz fabrika çalıştıran hayaletlerimize katıldığı günlerden tanırım. Bir akşam, 1919'da, o buz yılında –altı yıl önce– kente otuz dakika uzaklıktaki Ligovo cephesinden dönerken bana kalan bütün güçlerimizle atış hattına saldırmalıyız, beyinlerimiz dışında, kansız on altı yaşından küçüklerimiz, her şeyimizle. Geride makineli tüfeklerle iyice korunmuş birkaç düşünen beyin kalmalı, gerisi her şeyiyle ateş hattına: Benim dedigim bu!' demişti.

Bugünlerde arkadaşım I.–Bile düşünmeyi durdurdu. Bir akşam onun evinde toplanmış kâğıt oynuyorduk. Bu apartman dairesinde, saltanat dönemi bolluğunun ılık havası: Güzel kitaplar, minyatür-

ler, hanedan armalı sofra takımı, İmparator Paul döneminden koyu maun mobilya. Bunların çoğu, Parti'nin güvenilir adamlarından birçoğunun evinde bulunacağı gibi, kamulaştırmadan kalma çalıntıydı. Ben güzel sarışın Lisa I.-'yi, ilk çocuğunun açlıktan ölüşünü görmüş, bir deri bir kemik, çılgına dönmüş günlerinden bilirim. Şimdi onların başka bir çocukları vardı ve biz işsiz işçilerin çocuklarından çok daha iyi besleniyordu. Lisa şimdi tombul bir sarışın, ağır Ural mücevherli bir kolye var boynunda. Gözlerinde, bende hâlâ çetin sorular sorma isteği uyandıran çok hafif bir çılgınlık izi var: *'O günler tam bir yıkımdı değil mi? Mazin'in köknar ağaçları altındaki bedenini anımsıyor musunuz? Niçin vurulduğunu hiçbir zaman öğrenemediğimiz, küçük heykeltraş Bloch'un cesedini? Ve ne kadar çocuksu olan karısının cesedini? söyleyin bana anımsıyor musunuz?'* Ama hiçbir şey söylemiyorum; güzel olmazdı, dünya değişiyordu. Grisha Yevdokimov bizimle bir parti oyun oynamaya geldi. Evi Almanya'da, Merkez Komite onu bir alkolikler kürüne göndermiş. Pushakov'un yaptıklarını konuştuk: Yaşam sürüyor. (Siyasetten söz açmadık, çünkü ben gözden düşmüş bir muhaliftim ve onlar bunu biliyorlardı. Ve çünkü onlar gelecekten kaygılıydılar, ben de bunu biliyordum: Politbüro içinde Zinovyev ile dostu Stalin arasında şaşılası bir soğukluk patlak vermişti.)

Pushakov'a eski günlerde, o, *Petrokommuna* ya da Petrograd Komünü Merkez Kooperatifi'ne gidip gelirken rastlamıştım. Karanlık işlere karışmış olması (ki bu Parti'den niçin atıldığını anlatır)nın ayrıntısı aşağıdaki gibiydi. Denetim Komisyonunun kesin kararı 'yönetim de düzensiz davranış (mahkemelere başvurmak) ve ahlak bozulması'ndan dem vuruyor. Pushakov evli bir adamdı. Onun yerinde, pazar akşamları ellerinde çay bardaklarıyla ayakta durarak, halk da kâğıt oynardı. O, karısını, meteryalist bir yönetici olduğu halde, karakterini şiddetle etkileyen bir tutkuyla seviyordu. Ölüm ansızın onu ondan aldığı zaman, maddenin çabuk bozulduğunu ve bu ölüm kültünün Parti öğretisince kınanmış bulunan atadan kalma ideolojilerin belirtisi olduğunu unuttu. Onu mumyalattı ve altında cam bir örtü içinde uyuyabileceği kubbeli bir mezar yaptırdı. Lenin, insanların belleğinde daha iyi yaşasın diye, bir Mozelede dinlenebiliyorsa o, niçin, bir erkeğin anısında olduğu gibi korunmasındı? Pushakov namusludur ama cam bir tabut pahalıdır: O, ortaklaşa fonlara el attı. Artık kimse onun adını anmayacak. Nedendir bilmiyorum, tüm bu olanlarda en üzücü bulduğum ölmüş bir kadının bir kez daha unutulmaya itilmesidir.

Her şeyin üzerinde yine paranın kirli kokusu görülüyor. Bakkal-

lar Gürcü şarapları ve Kırım meyvalarıyla tıka basa dolu, görkemle, gözler önüne seriliyor ama bir postacı ayda elli ruble kazanıyor. Yalnız Leningrad'ta 150.000 işsiz var: Onların payı, ayda yirmi ile yirmi yedi ruble arasında. Tarım gündelikçileri ve kadın hizmetçiler, yemeklerinin eklenmesiyle, on beş kazanıyor, gerçek bu. Parti görevlileri tıpkı nitelikli işçiler gibi 180'den 225 rubleye kadar çıkıyor. Dilenci sürüleri ve terkedilmiş çocuklar; sürüyle fahişe. Kentte üç büyük kumarhanemiz var, bakara, rulet ve şömendöfer oynanıyor, her köşesinde, her zaman suçun asılı bulunduğu uğursuz batakhaneler. Yabancılar ve Parti görevlileri için kurulmuş otellerin, kirli beyaz keten örtüler, tozlu hurma dalları ve Devrimin bilgi alanı ötesindeki gizleri bilen uyanık garsonlarla tamamlanmış masalarıyla barları var. 'Ne emrederdiniz, bir doz kar'? Avrupa barda otuz kız, ağzına kadar içki dolu kadehleri yuvarlayan, kürk astarlı paltolu ve kasketli erkeklere ucuz yüzükler ve kendi çıplak fotoğralarını gösteriyor: Bunların üçte biri hırsız, üçte biri zimmetine para geçirmiş öteki üçte biri de sabaha karşı 3'te bıçakları çekip kavga çıkaran karamsarlığa dalmış yoldaşlar ve işçiler. Sonra, başka bir gece, şaşılası bir kendini beğenmişlikle patlayan bir nara duydum: *'Ben* 1917'den beri Parti üyesiyim!' Bütün dünyayı sarsan yıl. Burada, karlı gecelerde gün doğumundan önce, sürücüleri tıpkı Çarlık günlerinin playboylarına hizmet edenler gibi sakallı, görkemli safkanların çektiği kızaklar dururdu. Ve ulusallaştırılmış bir fabrikanın yöneticisi, Lenin Fabrikasının kumaş toptancısı, katil, birlikte içki içtiği haberciler tarafından –Volga ya da Riazan'lı bir kızla, gençliğinden başka, satacak bir şeyi olmayan ve yayımcı olarak belirtmek zorundayım ki, intiharlar dizelgesine katılmaktan çok yaşamaya can atan bir açlık ve karmaşa hızıyla, daracık bir yere sıkışmış durumda– yakalandı. Leningrad, çoğu otuzun altında günde on on beş intihar pahasına yaşıyor.

Otel Avrupa'nın çatısına çıkabilir ve orada, Paris ya da Berlin'dekiler gibi ışık, dans ve caz dolu ve yeraltındakinden daha bile iç karartıcı başka bir bar bulabilirsiniz. Dışarıda sarımsı kurşuni bir gece başlarken, Mayakovski, alışılmış sportmen yürüyüşüyle içeri girdiği zaman, biz, iki yazar, salondan buraya yeni kaçmıştık. O geldi ve barda yanımıza yaslandı.

'Nasıl gidiyor?'

'Fena değil, Cehennem!'

'Usandın mı?'

'Hayır. Ama bir gün beynimi dağıtacağım. Herkes kalleş!' Bu intiharından birkaç yıl önceydi. Mayakovski, kimi kez çok güçlü ola-

bilen resmi şiirler yayımlayarak büyük para kazanıyordu.

Bizim amacımız hâlâ yoksulun partisi olmak; ama para yavaş yavaş efendi oluyor, para –her yerde yaşamı çiçeklendirse bile– her şeyi bozuyor. Ticaret özgürlüğü beş yıldan az bir zamanda mucizeler yarattı. Açlık daha çok değil ve bizi sersemletici bir yaşamın tadına vardırıyor, bizi kaplıyor ve çok hızlı bir düşüşün şanssız doyumunu veriyor. Ülkemiz, iyileşme dönemindeki çok büyük bir beden; ama bizim bedenimiz demek olan bu bedende sivilcelerin çoğaldığını görüyoruz.

Bir konut kooperatifinin Başkanı olduğum sırada, baştan sona burjuvalaşmış mülk parçamızda bir hizmetçi odasının bir kız öğrenciye verilmesi için uzun bir mücadelem oldu; bana bir mühendisin yaptığı açıklamalar tamamıyla çarpıtılmıştı ve ben onları olduğu gibi imzaladım. Kiracılarımızdan birinin, ulusallaştırılmış bir fabrikanın, az harcama yapması için ona ucuza sattığı kumaşları üzerine kâr koyarak yeniden sattığı ve zengin olduğu açıktı. Nasıl olurdu? Fabrika mamul eşya istemi 400.000.000 ruble değerine hızla erişsin diye olurdu. İşçiler o korkunç aile yaşamlarından kaçıp meyhanelere gidiyorlardı. Ev kadınları ayyaş kocalarının ücretlerinden hiç değilse bir bölümü kendi ellerine geçsin diye, akla yakın bir yol bulmaları için, Kızıl Putilov İşçileri alanında Parti Komitelerine yalvardılar. Ödeme günü kimi işçilerin körkütük sarhoş, kaldırımlara yayıldığı ve ötekilerin her türlü ıslıklamalarla selamlandığı görülebilirdi. Onlar, gözlüklü bir aydın olarak beni özel bir kinle sayarlardı. Çocuk Kurtarma Komitesi, kötü ün yapmış bir kumarhane işletirdi. Orada, dayağı göze alarak, bir kadının, yarısı yırtık giysisiyle taş merdivenden yuvarlandığını gördüm. Yönetici açıklama için yanıma geldi ve tam bir soğukkanlılıkla anlattı 'Neden bu kadar şaşırdınız? O, fahişeden başka bir şey değil! Kendinizi benim yerime koyun!' Bu yönetici, Komünistti: Biz aynı Parti'dendik.

İş, toplumu canlandırıyor, bir dereceye kadar, ama bu tasarlanabilir en kötü çalışma türüdür. Perakende ticaret yani yapılmış eşyanın dağıtımı, özel girişimin eline geçti ve Devlet ticaretiyle kooperetif sistemini yendi. Beş yıl önce varolmayan bu sermaye nereden geliyor? Hırsızlık, hileli spekülasyon ve olağanüstü ustalıklı şantajdan. Dolandırıcılar sahte bir kooperatif kurar; kredi, hammadde ve sipariş almak için görevlilere rüşvet verir. Dün hiçbir şeyleri yoktu; Sosyalist Devlet onlara her şeyi verdi, koşulların ağır olduğu doğru sözleşmeler, anlaşmalar, emirler hep yiyicilikle saptandı. Bir kez tezgâhlanınca onlar yürütür, Kamulaştırılmış sanayi ile tüketici arasında genel aracılar belirdi. Onlar her şeyin fiyatını ikiye katladılar.

Sovyet ticareti, sanayi zayıflığımızın sonucu olarak içinde en katı ve en kusursuz kapitalist davranışın açıkça seçildiği bir akraba sürüsünün av alanı oldu. Bu bakımdan N.E.P. kuşkusuz bir başarısızlıktır. İddia sahipleri, Krilenko'dan aşağı doğru, günlerini kuram için yararsız oturumlarda harcadılar. Leningrad'ta bütün spekülasyon ve yiyiciliğin merkezi, Pyatski adında, kızıl saçlı ve çenesi düşük, partal kılıklı biriydi. Bu, Balzac tipi, olayların adamı, düzineyle şirket kurdu, her kesimden görevlilere rüşvet verdi ve öldürülmedi çünkü aslında o vazgeçilemez biriydi: Her şeyin yürümesini o sağlıyordu.N.E.P. büyük bir gizli oyun olmuştu. Kırsal kesim için de, değişik biçimde de olsa, aynı şeyler geçerliydi. Tek bir yılın koyun artışı güneyde görülmemiş türden Sovyet milyonerler üretti: Kızları Kırım'daki en iyi otellerde yaşayan, oğulları gazinolarda yüksek oynayan, eski kızıl partizanlar.

Tamamıyla farklı bir alanda, dev ölçekli, belli krallıklar resmi bir yazının gelişmesini cesaretlendirdiler. Oyun yazarları, Shchegolev (tarihi) ve Alexei Tolstoy, Rasputin ve İmparatoriçe üzerine kaypak oyunları için yüzbinlerce ruble topluyor ve genç yazarlarımızın birçoğu onlara benzemeyi düşlüyor. Bu, yalnızca, halkın beğenisine ve Merkez Komite Kültür Kesimi'nin emirlerine uygun yazma sorunudur. Öyle kolay da değildir. Açıkça anlaşılmaktadır ki genç Sovyet yazarlarının çoğunun katkısız direnmelerine karşın, elimizde gelenekçi, biçimci ve kokuşmuş bir yazın var. Olaylar yaşama geri geliyor: Ama her yerde aklımıza gelmeyen, bizi tehdit eden ve kötü yazgımızı belirleyen bir sürecin belirtilerini görebiliyoruz.

Eşitliğe çözüm getiren Konstantinov'du. Her ne kadar hiç karşılaşmadıysak da birbirimizi tanıyorduk. Ondan tiksiniyordum ama onu anlamaya başlıyordum. Kimileri bana 'O, bir yazın adamıdır: Özgün elyazmaları topluyor. Tolstoy, Andreyev, Çehov ve Rozanov'unkilere sahip. Materyalist ama bir mistikler topluluğuna katılmaya başladı. Biraz kaçık ama akıllı. Çeka'ya alışık, size çok düşkün olduğunu söylüyor' dedi.

Sağ Yaka'da bir apartmanda, şamdanla aydınlatılmış bir odada birkaç kişi buldum. Yaşlı bir adam bize, Rozanov'un, içinde Nietzsche Tolstoy ve Freud'dan bir şeylerin bulunduğu, sürekli kendisiyle hesaplaşan özvarlığa ilişkin bir Hırıstiyanlık içerdiğini söyledi. Ahlak ve seks sorununu, bir azizcesine, çok derinden araştırmaya alışkın. Kendisini bir halk düşkünü gibi algılıyor; olmak istediği bu değil ama kendisine, nasıl olsa herkes aslında olduğu gibidir diyor; ve böylece, hafiften gerçek biri oluyor. *Fallen Leaves* (Dökülen Yapraklar)'ın, yaşam, ölüm, iki yüzlülük, bedensel kirlilik üzerine

düşünceler ve Saviour'un, w.c.'da tuvalet kâğıdına yazılmış kitabın, yazarı. Lenin'le aynı sırada öldü ve Rus aydınları arasında derin izler bıraktı. O odadan çıktığında, onun üzerine de konuşuldu.

Toplulukta genç kadınlar ve zayıf, uzun boylu, küçük beyaz bıyıklı bir adam da vardı. Onu görür görmez anımsadım: 1919-1920'de Çeka'nın yönetimsel kesiminin başı Ott. Tüm çevresinde olup bitenlere, bütün dolu formlara dikkatle bakan, buz gibi bir soğukkanlılık yeteneğine sahip, bir Estonyalı ya da Leton. Konstantinov seyrek saçlı, burnu kemikli, esmer, küstah ve gözlüklüydü; o, bana eski bir bildik gibi davrandıysa da onu tanımıyordum. Ancak daha sonra beni bir kenara çekti ve 'Her şeye karşın siz beni iyi bilirsiniz: Bayrach olayında sorgu yargıçlığı yapıyordum..'dedi.

Gerçekten, onu nasıl unutabilirdim? Bu, 1920'de Çeka'nın bir Fransız Komünistinin karşısına dikilen adamıydı ve ben, onu ne pahasına olsun öldürmek istediği, kesinlikle suçsuz kimi kişilerin yaşamı için uzun bir mücadeleye girmiştim. Bu, önemsiz olayı yinelemeyeceğim. Orada bana, cezaevi dışına getirilen kanlı gömlek olayı vardı; akılalmaz tuzaklarda sallandırılarak yapılan bu sadistçe sorgulamadan önce, *odalisque* (odalık) yüzlü bir kızın olayı ve bunlara ilişkin alçaltıcı koşullarda verilen sözler vardı. Birkaç olay gerçekti ve sonuçta Çeka'nın en önemli çevrelerine, sanırım Xenofontov'a giderek suçlanan adamları kurtardık. Petrograd Çeka'sında yoldaşlar sorgu yargıçlarından anlamlı terimlerle söz etmişlerdi: Sert bir adam, namuslu (acımasını satmaya ancak yalandan istekli olur), belki sadist, 'ama anlarsınız bu hepsinin psikolojisi!' Onunla tanışmaktan kaçındım, profesyonel bir manyak, tehlikeli biri olduğuna inanıyordum. Ve, yedi yıl sonra, burada bana çay sundu, bir arkadaş gibi davrandı.

'Koruduklarınız İstanbul'a gittiler, orada, kuşkusuz, büyük dolandırıcılar olmuşlardır. Onları temizlememi onca büyük tehlikeyi göze alarak durdurmanız tümüyle yanlıştı. Biçimsel açıdan suçsuz olduklarını biliyordum, ama dosyaları kabarıktı. Bu artık önemli değil. Başka davalarda, devrimci görevimi yapmaktan hiçbir zaman alıkonmadım, hatta sizden çok daha güçlü kişiler tarafından bile. Ben buydum....'

O, Ocak 1920'de, Lenin ile Dzerjinski ölüm cezasını kaldıran karanameyi çıkardıktan sonra, yüzlerce sanığı içine alan bir toplu kıyımı, basın yeni kararnameyi yayımlamak üzereyken, son anda, gece uygulayan Çeka'cılardan biri olmuştu.

'Öyleydiniz. Şimdi nasıl?'

Şimdi, Parti'nin kenarındaydı, kesin olarak çıkarılmış değil ama hoşgörülüp emekliye ayrılmıştı. Zaman zaman Moskova trenine binip kıdemli bir sekreter tarafından kabul edildiği Merkez Komiteye gidiyordu. Konstantinov, suçlamaların çürütülemez kaynağıyla tamamlanan anıları, el değmemiş çok güzel haberlerle şişmiş dosyalarını ortaya çıkarabilirdi. O, suçlamaları, kanıtları ve önemli kişilerin adlarını söyleyebilirdi ama hâlâ her şeyi anlatacak kadar yürekli değildi. Bunlar onu öldürüyordu.

Bana, hemen hemen her şeyi söylemeyi önerdi. Bu bana güven nereden geliyor? 'Siz, bir muhalifisiniz? Gerçek soruda tamamıyla yanılıyorsunuz. Hiçbir şeyden kuşkulanmadınız....' Önce ipuçları üzerine konuştu ve nasıl üzerine gidildiğini tartıştık; söylediği zaman Lenin ne sezmişti, 'Makineyi yönettiğinizi sanırsınız ve günün birinde o sizi yönetir; ansızın çarkın üzerindeki sizinki değildir.

İşsiz istatistikleri, ücret skalaları, kendi yarattığı devlet yağması dışında, ülke piyasası da özel girişimin egemenliğinde; kırsal mutsuzluk ve bir köylü burjuvazisinin doğuşu; Komintern becereksizliği ve Rapallo polisler; kentlerdeki yoksulluk ve kendini beğenmiş *nouveaux riches* (yeni zenginler), bu sonuçlar sizde tamamıyla doğal izlenimi bırakıyor mu? 'Ve bütün yaptıklarımızı bunlar gelsin diye mi yaptık?'

Konstantinov kartlarını masaya açıyor, sır olan her şeyi ortaya koyuyor sır olan her şeye ihanet edilmiş olmasıdır. Lenin'in sağ olduğu yıllardan beri, ihanet, Merkez Komite içinde, onun yolu üzerinde kıvıl kıvıl kıvıldıyordu. O, adlar biliyor, kanıtlar elinde. Bana her şeyi söyleyemez, tehlikelidir: Bildiğini biliyorlar. Her hangi biri bunu ondan duyduğumu tahmin etse yazgısı belirlenmiş biri olabilir. Çok büyük ve korkunç şeyler bunlar. Bu plân, ortaya çıkarmak için sonsuz bir gizli olanı sezme gücü, üstün bir soruşturma yeteneği ve salt ağzı sıkılık gerektirir. Üzerinde, Merkez Komite için yıllarca çalıştığı dev suç için çözümlemelerini, yaşamını tehlikeye atarak sunuyor. Yabancıların, en güçlü kapitalistlerin, onun için gizli bir önemi olan ötekilerin adlarını fısıldıyor. Atlantik ötesi bir kenti belirtiyor. İnsanın çılgınca bir mantığı hissettiği gizli tedirginliklerle usavurma zincirini izliyorum. Ve bir delinin yüz anlatımını çağrıştırdığını gözlüyorum. Ama konuşmamızı bir deli değil temel bir ilke yönlendiriyor; 'Biz Devrimi bunlar gelsin diye yaratmadık.'

Karşılıklı güven duyarak ayrıldık. Beyaz bir geceydi, tramvaylar durmuştu. Ott ile yürüdüm. Bulutlu bir gökyüzüyle bulanık bir su arasında uzanan bir köprüyü geçerken, arkadaşımın altı yılda değişmiş olduğuna dikkat ettim. Hâlâ rütbe işaretleri bulunmayan binici

ceketini giyiyor, aynı vurdum duymazlık soluk, küçük bıyığı altında aynı yarım gülüseme, hâlâ 1920'nin bir kış geçesinde Çeka karargâhı dışındaki yoldaymışız gibi. O, Konstantinov ile tam anlaşma içinde. Onun kavgası kristal duruluğunda değil mi? Plânın akışını ele aldık, bu ilk Sosyalist Cumhuriyet'e karşı dünya çapında dallanıp budaklanmış en kara ihanetti... her şey hâlâ kurtarılabilirdi, ancak... Merkez Komitede hâlâ birkaç adam var. Ama Kim?

Sabah ikinin sönük kenti bize büyük, insansız görünümlerini açtı. Dalgın gibi görünüyordu: Anılarla dolu, soğuk taş bir model. Mosque'un mavi kubbesinin yanından geçtik. Ocak 1825'teki mason komplonun beş kahramanı sağımızdaki küçük tepede asılmışlardı. Solumuzda, bir zamanlar 11. Nikola'nın bir sevdiğine ait küçük bir konakta, 1917 Bolşevik komplosu düzenlenmişti. Peter Paul Kalesi'nin yaldızlı tepesi yukarısındaki siperlere ve ırmağa karışıyordu. Burada, zincirler içindeki Nechayev, İmparatoru devirmek için olağanüstü plânını düşlemişti. *Narodnaya Volya* suikast girişimcileri de orada öldürüldü: 1881–1883 yıllarında açlıktan ölüme terk edildiler. Daha genç yoldaşlarından çoğu hâlâ yaşıyor: Bizlerle bağları sürekli yavaş ilerledi. Kırmızı granit surlu duvarla çevrili Mars a'nı'ndaki mezar taşlarına yaklaşıyoruz: Bizim kendi mezar taşlarımız. Tam karşıda, Mühendisler Kalesi'nde, kendi adamları tarafından öldürülüşüne tanık olduğum Paul. 'Bir dolap arkasından bir başkası değil mi?' dedi. Ott, gülümseyerek. 'Bunların hepsi çocuk oyuncağıydı. Bugün....'

Bir yanıtlama isteği duydum (ama bunun gibi bir paranoyak için yararsızdı): 'Bugün işler o kadar kolay değil. Tümüyle farklı. Ve, zavallı Ott'um sizlerin uydurduğunuz bu düzenler bütünüyle aşırı....'

Bu portreleri çiziyor ve 1926 yılının bu konuşmalarını aktarıyorsam, nedeni, bunların psikozun ilk evrelerinin o zaman bile anlaşılması güç belli havasını yansıtmasıdır. Çok daha sonra, Sovyet Rusya'nın bütünü, psikolojik fenomeni tarihte eşsiz olması gereken, bu psikozdan çok daha şiddetlisinin pençesinde bulunduğu zaman, trajik yıllar yaşadı. (Konstantinov, Orta Sibirya'ya sürüldükten sonra otuzların başında ortadan kalktı.)

Leningrad işçi kentinin durgunluğu, gençlerimizin yaşadığı koşullara uğursuz bir ışık saçan Cubarov Alley dramatik olayıyla bir anda bozuldu. San–Galli'de çalışan on beş kadar genç işçi, Ekim demiryolu istasyonuna yakın bir yerde, kendi yaşlarında talihsiz bir kızı zorla alıp götürdüler. Bu, işçi sınıfıyla yeraltı dünyası karşıtlığı, Ligovka alanında, ucuz, yarakabuğu gibi evlerle dolu bir bölgede ol-

du. Parti Denetim Komisyonu, o sıra, iğrenç ahlakı durumlar, bir tür toplu saldırı salgını araştırmasıyla yüklüydü. Kuşkusuz, önce devrimci sofuluğu ve sonra açlık ve yoksullukla onca bastırılmış cinsellik, tinsel bir besinden birdenbire kesilmiş bir toplumda, eski kışkırtılmış durumunu almaya başlıyordu. Cinsel gevşeklik, çevre koşullarının umutsuzluğuyla beslendi. Alexandra Kollantai'ninki[3] gibi kitapları aşırı yalınlaştırılmış bir özgür aşk kuramı yayıyordu: Materyalizmin, 'seksüel gereksinim'e onun tam anlamıyla hayvansal anlatımına indirgenmiş çocukça bir türü. 'Tıpkı kendinizi rahatlatmak için, bir bardak su içer gibi aşk yapın.' Gençliğin en çok bilmiş kesimi, üniversite öğrencileri Enchmen'in, geleceğin Komünist toplumunda törenin yok olmasına ilişkin kuramını tartışıyor (Buharin tarafından karşı çıkıldı)[4]

Cubarov Alley'den on beş sanık, Lenin'in portresine aldırış etmeden, bir işçi kulübü odasında bir gösteri duruşma yaptılar. Leningrad *Pravda*'nın yayın müdürü Rafail başkanlık etti, uysal, hinoğlu hin bakışlı, dazlak bir memurdu. Hiçbir zaman, aşağılık insanla, yoksulluğun neden olduğu bozulma karmaşasını anlama belirtisi göstermedi, görevi işçi sınıfı adaleti adına sorunu çözmekti. Salonu dolduran erkek ve kadın işçiler, kaygılı bir cansıkıntısı ortamında şaşırtmaca bir sorgulama izlediler. Suçlanan on beş kişinin, Ligovka hendek keçileri, çarpıcı özellikleri ilkel yabanıllık olan köylü proleter karışımı tipik yüzleri vardı. Evetlediler, ayrıntılara girmeyi dizginleyemeyerek birbirlerini ele verdiler. Sorun katı gerçekten uzaklaştıysa da onlar bunun farkına varmadılar ve her zaman hiç dert açmadan olup biten şeyler üzerinde büyük patırtı çıkarıldığı kanısına varıldı. Yıkık kentlerde seksten daha doğal olan ne vardı? Ve eğer, dört, beş ya da altısıyla arkadaşlığa bir diyeceği yoktuysa? Yalnız biriyle de olsa gebe kalabilir ya da hasta olabilirdi. Bir diyeceği varsa bu onun, belki de 'önyargıları'ydı.

Şaşırtmaca sorgulamanın, belirleyici bölümleri hâlâ belleğimde. Suçlama bölümünde işin içyüzünü kavrama eksikliği öyle ilkel düzeydeydi ki, iyi komite üyesi olan, yargıç Rafail, bundan sürekli rahatsız oldu. 'Yeni kültür' ve 'bizim olağanüstü Sovyet ahlakımız'-derken öyle gülünç oldu ki, kısa, sarı saçlı, yassı burunlu bir delikanlı onu şöyle yanıtladı:

3. Alexandra Kollantai (1872 – 1952): Bir süre için Menşevik, sonra önde gelen bir Bolşevik. İlk Sovyet yönetiminde Toplumsal Sağlık Komiseri 'Solcu Komünist' ve sonra İşçi muhalefetinin öncüsü; Meksika, Norveç ve İsveç'te büyükelçi; 1923 muhalefetinin önde gelen üyesi, daha sonra düzene boyun eğiş.

4. Emmanuel S.Enchmen, biyolog ve 'mekanikçi' materyalist. O, 'öteki zihinler'in varlığını kabul etmedi.

'Bunlar hiç duyulmadı.'

Rafail, sürdürdü, 'kuşkusuz, yabancı burjuva ahlakını yeğlerdiniz, değil mi?'

Anlamsızdı, korkunçtu. Çocuk yanıt verdi, Bunlara ilişkin hiçbir şey bilmiyorum.'

'Yabancı gazeteler okuyarak bu konuyu öğrenebilirdiniz.'

'Ben Sovyet gazetelerini bile hiç görmüyorum. Ligovka sokakları, işte benim bildiğim tek kültür.' Suçlulardan beşi ölüme mahkûm oldu. Cezayı uygulayabilmek için yetkililer yasayı çarpıtıp onları 'haydutluk'la suçladılar. Karar akşamında kent üzerinde gökyüzü kızıl erguvan rengindeydi. Işığa doğru yürüdüm: San-Galli işyerlerinin tamamı alevler içindeydi. Ertesi gün mahkûm gençlerden beşi idam edildi. Yangını başlatan işçilerin gizlice öldürüldüğü söylentisi vardı ama bunu doğrulamak olası değildi.

Büyük alevleri geceye haykıran bu toplumsal cehennemimizi öğrenmek için ani bir isteğe kapıldım. Çok ucuz Sovyet pansiyonlarını deştim. Yönetimsel kararlarla Uzak Kuzey'in toplama kamplarına gönderilen kızlar, toplandığı zaman oradaydım. Dürüstçe diyebilirim ki, Dostoyevski her şeyi görmemişti; Dostoyevski'den bu yana, dünyamızın belli karanlık köşelerinde, hiçbir şeyin iyiye dönüşmediğini farkettim. Ey, benim Paris'li gezi arkadaşlarım, toplumsal değişim ne kadar güç.

Vassily Nikiforovich Cadayev'in, Liningrad Basın Enstitüsü 'nde Kontes Panina'nın oturduğu Fontanka Embankment'inde önümü kestiği zamandı.

'Taras kendinden söz et bana...' Taras, Leningrad'taki illegal Muhalefetle ilişki kurabilmem için Moskova'daki Piyatakov'un çevresinde bana verilen parolaydı. 'Troçkistler' siyasi etkinlikten çekilmiş bir gruptu ve 1923'ten bu yana bu bekleme oyununu oynuyordu. Sol Muhalefeti bu Merkez yönetiyordu ve ben ona katılmak istiyordum. Astoria'da bir odada, çoğunlukla, ordu komiseri olmuş bir tarımsal bilimler profesörü olan N.I.Karpov'unkinde, toplanıyorduk. Buraya gelenleri, iki ya da üç işçi sınıfı kökenli öğrenci; son yirmi yılda Petrograd'daki her devrimin içinde bulunmuş iki yaşlı Bolşevik işçi; eskiden Parti basılı resimlerinin satıldığı bir dükkân açmış, aşırı dürüstlüğü yüzünden çeşitli arpalıklardan ayrılmış, yetki edindikten sonra on yıl hep, modası geçmiş bez kasketi altında, solgun ve sıska, olabildiğince yoksul yaşamış, gösterişsiz bir adam olan X.-; dev gibi, kızıl saçlı, gösterişli iri yarı, barbar bir savaşçıya yakışır açık yüz ifadeli bir fabrika işçisi olan ve az sonra grubumuzu bırakıp Zinovyev eğilimin bir üyesi olarak ölüme kavuşan Fe-

odorov, oluşturuyorda. Bizim gerçek değerde iki Marksist kuramcımız da vardı. Yakovin ve Dingelstedt. Grigori Yakollevich Yakovin, otuç yaşlarında, çok iyi bir kitap yazdığı ülkeden, Almanya'dan gelmişti. Sürekli uyanık bir zekâ, güzellik ve doğal bir çekicilikle sporcu coşkusu, ustaca yiğitlik ve tehlikeli yasadışılık içinde, sonra da belirsiz bir dönem için cezaevleri halkasında yıllar harcadı, 1937'de orada ortadan kalktı.

Feodor Dingelstedt, yirmi yaşında, 1917'deki Baltık donanması ayaklanmasının arkasındaki Bolşevik ajitatörlerden (Ensign Roshal, Ilyin Genevski ve Raskolnikov ile birlikte) biri olmuştu. Ormancılık Enstitüsü gözetimindeydi ve 'Hindistan'da Toprağa İlişkin Sorunlar' adlı yayımlanmış bir kitabı vardı. Aramızda, rejimin artık yozlaştığına inanan Sopronov grubuna benzer, aşırı sol eğilimi temsil ediyordu. Dingelstedt'in yüzü, sertliğiyle çirkinlik çağrıştıran yenilmez bir inatçılık tablosuydu. '*Onu* hiçbir zaman kıramayacaklar' tanımlamasını kullandım. Yanılmıyordum: Yakovin ile aynı yolu izledi hiç boyun eğmedi.

'Babuşka' ya da 'Büyükanne' toplantılarımızda çoğunlukla başkanlığı alırdı. Sevecen yüzü, bembeyaz saçlarıyla, tombul, Alexandra Lvovna Bronstein sağduyu ve dürüstlükte son sözdü. O, Sibirya'daki sürgün yılları da içinde mücadelelerde otuz beş yılını arkasında bırakmıştı; mücadelesinin ilk yıllarında Troçki'nin karısı olmuştu ve ona Nina ve Zina adlı (ikisi de ölmüştü) iki kız doğurmuştu. Ona bırakılan tek iş on beşin altındaki çocuklar için temel sosyoloji dersleriydi ve en çok istediği bu değildi. Temel görüşü, Alexandra Lvovna kadar özgür az Marksist tanıyorum.

Uzun, çentikli alnı ve mavi gözleriyle, küçük, güçlü bir adam olan Nikolai Pavlovich Baskakov, sistemin yeniden biçimlendirilebilir olup olmadığının tartışılabileceğini düşünürdü. O, orada ona ne olduğunu bilemediğim cezaevlerine gitti. Ve uluslararası sorunlarda uzmanlaşmış Cadayev ile birlikte bu, Merkez yoklamasıydı. Tarihi bir noktada ısrar ediyorum: Leningrad'ta Sol Muhalefet'in hiç bir zaman başka bir merkezi olmadı.

Cadayev dostum oldu. O, öldürülenlerimizin de ilki olmuştu. O, Parti önderliğinden çok benle, olağanüstü bir tez içinde, tarımın kolektifleştirilmesi sorununu ortaya koydu. Bizden, büyük aldatmaca denemelerini sezen ve ikinci bir parti sorununu (gizlilik içinde) ortaya atan tekkişi oydu. Bir 1917 savaşçısı, *Krassnaya Gazeta*, akşam gazetesinin yayımcısı olarak, işçi sınıfının sorunlarının bilincinde olduğu için siyasi sorunların gerçekçi değerlendirilmelerine yöneldi. İşsizler tarafından sonunda batırılan Labour Exchange'deki düzen-

sizlikleri gözlemişti.

'Bu ayaklanmada' dedi, '1917'nin en iyi günlerini anımsatan inanılınaz bir kadın gördüm. Kargaşaya amaç ve hemen hemen düzen verdi. Sıradan bir görünüşü vardı, ama önder olmak için biçilmiş kaftan olduğu hemen anlaşılıyordu. İşte, bize karşı çıkan onun gibi işçi kadınlardır!' Bir kadın, akla yakın bir güzellikte olmadıkça ve dahası, güleryüz göstermedikçe fabrikada çalışabileceği bir işe göndermeyen, Labour Exchange görevlilerinin tiksindirici duruşmasını birlikte izledik. O, arkasında, gözlemelerle dolu, belki de birçokları gibi kâgıt hamuru olmaya giden, birçok kitapçık bıraktı.

Parti, pinekliyordu. Toplantılar ilgisiz halka güçlükle duyurulabiliyordu. Üniversitelerdeki temizlikten bu yana, gençlik kendi içine kapanmıştı. Bununla birlikte, biz, şimdilik, az çok iyimserdik, çünkü Troçki bizim 'Kapitalizm değil Sosyalizm' yolunda olduğumuzu kanıtlayan bir dizi yazı yayımlıyor ve ulusallaştırılmış fabrikalar çevresinde sınırlı bir özel sektörün (bu bütün bunalımlar anlamına gelebilirdi) korunmasını destekliyordu. Paris gazetesi *Vie Ouvriére*'de bu görüşleri tartıştım. Victor Eltsin bana Yaşlı Adam (Troçki)dan bir emir getirdi: 'Şu an için hiç etkin olmayın: Kendinizi halk içinde göstermeyin ama ilişkilerinizi sürdürün. 1923 kadrolarını koruyun ve Zinovyev'in kendisini tüketmesini bekleyin...' Güzel kitaplar yazılması ve Leon Davidovich'in *Colleted Works* (Toplu Yapıtlar) unun yayımlanması moralimizi yüksek tutmamızı sağlıyordu. Victor Eltsin, bir taktisyen kadar serinkanlı yaradılıştaydı. Bana sol muhalefet'im Moskova'da 500'den çok yoldaş toplayabildiğini söyledi. Sermuks, sarı saçlı, incelikli ve düşünceli, efendiden bir tip, Poznanski, uzun boylu, dağınık saçlı bir Yahudiydi. Bunlar Troçki'nin üç sekreteriydi, hepsi otuz otuz beş yaşlarındaydılar; Yaşlı Adam'a ölünceye değin, Tanrı bilir ne kadar sarsılmaz bir inanç duydular[5].

Fırtına, beklenmedik bir anda patladı. Gelişimi biz bile beklemiyorduk. Bitkin, bakışı bile donmuş Zinovyev'in kısa, kesin yorumları beni uyarmış olmalıydı...1925 Baharında Moskova'dan geçerken, görünüşte, Politbüro'da hâlâ tam güçlü, en önemli iki kişi olan Zinovyev ve Kamenev'in, önümüzdeki On Dördüncü Parti

5. Poznanski ve Sermuks, Alma Ata'da sürgünde bulunan Troçki'ye katılmaya çalıştılar. Tutuklandılar ve yok oldular. Troçki, İstanbul'a sürgüne giderken yaptığı deniz yolculuğunda eşlik eden bir G.P.U. görevlisi, yolculuğun sonunda Poznanski ve Sermuks'un bırakılabileceği ve yurtdışında kendisine katılmasına izin verileceği sözünü vermişti. Bu, verilmiş bir sözden öteye gitmedi (Serge, *Vie et Mort de Trostsky*)

Kongresi'nde düşürülmeye yakın olduklarını ve Stalin'in Sanayi Bakanlığı'nı Troçki'ye önerdiğini öğrendim....1923 Muhalefeti kendisine ortaklık zorunlu mu diye soruyordu. Urallar savaşı kaharamım, Mraçhovski 'Kendimizi hiçbiriyle birleştirmeyeceğiz. Zinovyev'in aman bizi bırakmak. Stalin'de bizi oyuna getirecektir' duyurusunu yaptı. Eski İşçi muhalefeti de militanları, az da olsa bize inandıkları için ve dedikleri gibi, Troçki'nin otoriter yaradılışı kuşku yarattığı için söz vermemeyi denediler. Benim kendi düşüncem, bürokratik rejimi göğüslemek için Zinovyev'den, daha sert herhangi bir şey beklemek olası değildir; hiçbir şey bundan kötü olamaz biçimindeydi. Herhangi bir değişiklik günahtan arınmak için bir fırsat sunmak zorundadır. Artık açıkça ortaya çıktığı gibi, çok yanılıyordum.

Golos Truda (Emeğin Sesi), sendikacı grubunun önderi, Grosmann Roschin, o aynı zamanda grubun özgürlük içinde olan tek üyesiydi, bana ne kadar kaygılı olduğunu anlatmaya geldi: 'Stalin, Komintern'deki hödük ve yardakçı takımına homurdanıp duruyor. Zinovyev'i baştan atar atmaz onların tayınlarını kesmeye hazır. Bundan dolayı Komünist Enternasyonal'e zarar gelmesinden korkmaz mısınız?' 'Enternasyonal için tayınların hepsini kesmekten daha iyi hiçbir şey olamaz. Ticari karakterler başka yere gidecek, yapay Partiler yok olacak ve işçi sınıfı hareketi sağlığına yeniden kavuşacabilecek.' yanıtını verdim.

İşin doğrusu, Aralık 1925'deki On Dördüncü Kongre, iyi prova edilmiş bir oyundu, tam, yönetmenlerinin yıllardır plândıkları gibi sahneye kondu. Genel Sekreter tarafından saptanmış bütün bölgesel sekreterler, ona hizmete hazır temsilciler göndermişlerdi. Stalin–Rikov–Buharin koalisyonunun, yalnız Leningrad bürolarını denetleyen Zinovyev grubu üzerindeki zaferi bir büro zaferiydi. Zinovyev, Yevdokimov ve Bakayev tarafından yönlendirilen ve Kamenev–1936'da kurşuna dizilmeye mahkûm oldu– tarafından desteklenen Leningrad temsilcileri, seçime geçildiği zaman kendilerini tecrid edilmiş buldular. Zinovyev ve Kamenev herhangi bir ün ya da başarıdan yoksun sorumluluk yıllarının bedelini de ödüyorlardı: Almanya ve Bulgaristan'da iki devrim yenilgisi, Estonya'da kanlı ve aptalca macera; yurtta sınıf farklarının yeniden ortaya çıkması, 2.000.000 dolayında işsiz, mal darlığı, bütün demokrasinin yok edilmesi; Parti'de temizlikler, baskı (sessiz, yumuşak ama yeni olduğu için şaşırtıcı) Zaferin mimarı Troçki'ye kara çalma uğraşlarının çoğalması. Bütün bu yapılanlarda, kesinlikle, Stalin'in de payı vardı ama o, üçlü yönetimdeki arkadaşlarına düşman kesilerek bundan ustaca sıyrılmıştı. Zinovyev ve Kamenev tam tamına kendi yanlışla-

rının altında eziliyordu, biz yine de onların az çok haklı olduğunu görebiliyorduk. Onlar, 'Tek ülkede Sosyalizm' geçici çare öğretisine karşıydılar, Kamenev işçilerin umarsız durumundan söz ederek 'Devlet Kapitalizmi' deyimini kullandı ve ücretli işçilerin kendi fabrikalarının gelirinden pay almaları gerektiğini savundu. Zinovyev'in suçu kendi raporunu sunmak için Kongrede kürsüye çıkma hakkı istemesiydi. Bütün Merkez Komite ve Basın, bunda, Parti'nin birliğine bir saldırı görmeyi yeğledi. Buharin ortahalliler saltanatından tiksiniyordu; o, Stalin'in arkasındaki 'beyin' olmayı umdu. Rikov, Halk Komiserleri Konseyi Başkanı; Tomski, işçi sendikalarının başı; ve Kalinin, Merkez Yönetim Kurulunun başı; Voroşhilov, ordunun başı, enternasyonal macerasının tümüyle suçlanmasını ve köylünün devletten hoşnutsuzluğunu dikkatle izliyorlardı. Parti çalışanları kitlesi huzurlu bir yaşamdan başka hiçbir şey istemiyordu.

Demagojisi tamamıyla içten olan Zinovyev, kendi klik'i için Leningrad işçi sınıfı kitelerinin sıcak desteğine ilişkin söylenen her söze inanıyordu. 'Bizim kalemiz alınmaz' dediğini duydum. O, Leningrad *Pravda*'da kendisine bağlı olanların pişirip kotardığı düşünceleri halkın gerçek düşüncelerinin temsilcisi sayıyordu. Parti'ye ve kitlelere başvuruda bulunmak için döndüğü zaman Parti bürokratlarının imgelerinde bir gölgeden farksız, kitleler ilgisiz ve hareketsizdi. Ona bağlı işçiler, belli gecelerde, zorla bir *putsch* beklentisi içinde, Zinovyev için nöbet tutmaya gazetenin basımevine geldilerse de, gözlerimle gördüğüm Leningrad direnişi on beş günde kırıldı. Mart 1917 günlerinde ünlenen Vyborg bölgesi proleterleri, ilk teslim olanlardı. Şimdikiler ne aynı adamlardı ne de aynı ruhtaydılar. Her yerel komitede, Merkez Komite'den yana bir bildirinin iş yaşamında bir ilk adım olduğuna inanan, birtakım açıkgözler vardı. Daha nitelikli üyelerin elleri kolları kendilerine saygılarıyla ya da Merkez Komiteye yönelik oldukça ileri fetişizmle bağlıydı. Merkez Komite, yeni komiteler kurmak için bize Gusev ile Stetski'yi gönderdi. Stetski, otuz beş yaşlarında bir Buharin çömeziydi: Zevkli giyinişi, temiz traşı, cana yakın, yuvarlak başı, yuvarlak gözlükleri, aydınlara çok dostça yaklaşışı, 'Sorunlar'ı incelemekte onlara katılışı ile 'Amerikalı Sovyet' pozundaydı. (Daha sonra, Stalin'in çevresinde, geçici olarak, bir kuramcı sıfatıyla Buharin'in yerini alıp 1938'de cezaevinde ortadan kalkmadan önce, çarpıcı bir totaliter devlet kuramı geliştirerek ona ihanet etti.)

Gusev'i büyük Parti toplantılarında konuşurken izledim. Geniş, hafifçe dazlak, iri yapılı bir adamdı. Dinleyicilerini, sistemli şiddetle ve uyutarak elde ederdi. Özellikle bu pis davranış içindeki biri.

düşüncesini kanıtlamak için, önce, birinin onu koltuklamasından güç almak ve sonra, hiçbir şey için durmamayı aklına koymuş olmak zorundadır. Bu, aslında korku yaratan bir tekniktir. Onun yendiğini belirleyen bir tek sözcük ama yenilenler Merkez Komite'ye oy vermekten başka çare yok diyerek başlarını derde sokuyorlar Muhalifler olarak seçimden önce dışarı çıktık, çevremizi suskunluk almıştı. Eylemcinin başarısını, en alta eğitim düzeyindeki bazı dinleyiciler ve onların Parti komitelerini değerlendirmedeki maddi bağımlılıkları sağladı. Zinovyev'in Leningrad'ta 1918'den beri elde tuttuğu biçimsel çoğunluk, Gusev'in çekiç darbeleri altında bir hafta içinde dağıldı.

Kendi 'Sol Muhalefeti Yönlendirme Merkezi'miz bu savaştan kaçınmıştı. Troçki'nin 'Leningrad Muhalefeti'yle uzlaşmaya vardığı haberleri bizi şaşırtıyordu. Bizi yeren ve avlayan –Parti ilke ve düşüncelerinin katilleri– bürokratlarla aynı masaya nasıl oturabilirdik?

Leningrad Parti'sinin yaşlı önderleri, 1919'dan bu yana tanıdıklarımın hemen hepsi, Yevdokimov, Bakayev, Lashevic, Zorin, Yonov, Makhimson ve Gertik, ansızın bir değişmeye uğramış gibiydiler; onların, bizi sarsmak ve boğucu yalan sisinden kurtarmak için çok yüce bir görev aldıkları duygusu içinde olduklarını düşünmekten kendimi alamıyordum. Bir gün önce aşağıladıkları adamdan hayranlıkla söz ediyorlardı. Onun, Zinovyev ve Kamenev ile sürdürdüğü ilk konuşmaları, dikkate değer ayrıntılarıyla betimledilir. İlişkileri 'her zamankinden–hatta 1918'dekinden bile– daha iyi' idi. Bu, Zinovyev ve Kamenev'in Troçki'yi, Stalin, Buharin ve Rikov ile, onları lekeleme kampanyaları başlatabileceklere karşı, bir Troçkizm öğretisi üretmeye karar vermek için nasıl danıştıklarını doğrulayan mektuplarla, tanıttıkları sıradaydı. Daha sonra ele alacağım daha ciddi açıklamalar bile yaptılar. Parti içi rejim sorununda 1923 Muhalefetinin (Preobrajenski, Troçki, Rakovski ve Antonov–Ovseyenko) kendilerine oranla haklı olduğunu kabul eden bir bildiri imzaladılar.

Leningrad Merkezimiz çevresinde yirmi kadar sempatizan toplandı. Zinovyev beş, altı yüz arasında bir gizli üyelik beklediğini bildirmek eğilimindeydi. Bu sayıdan kuşku duyuyorduk, ama her iki tarafın güçlerini karşı karşıya geleceği zamana hazırlanırken, benzer boyutta bir örgütlemeye yönelik, bir toplama kampanyası açmaya karar verdik. Önde gelen üyelerimizin dizelgesini onlara vermekte ikircikliydik. Yarın sabah ne yaparlardı? Birkaçımız –bağlılıktan uzak bir öneri olarak geri çevirdiğimiz– belli adları yeni ortaklarımızdan gizlemeyi önerdi. Orta bölge düzenleyicisi Cadayev, buruşuk yüzünde gözleri parlayarak, gece beni görmeye geldi ve günün

sonuçlarını duyurdu: 'Size birleşme gününde 400 yoldaş örgütlemiş olacağız diyorum!' Biz bu toplamı gerçekten aşardık ama kuşkudan dolayı birleşmeyi erteleyip durduk.

Nechayev ve Cadayev, Moskova'ya, bazı kaygılarımız için Troçki'ye danışmaya gitti. Ben, Leon Davidovich'e bilgi vermek ve ona karşı olduğumuz konuları göstermek amacıyla, onları izledim. O gün Leon Davidovich ateşler içinde titriyordu; dudakları morarmıştı, ama omuzları hâlâ dimdikti ve yüzünün görünümü zekâ ve irade sergiliyordu. Leningrad ve Moskova'daki iki işçi sınıfı birikiminin siyasi güçlerini birleştirmek için zorunlu esaslarda birleşmeyi doğru buluyordu. 'Bu rahatlıkla kazanılması güç olacak bir savaştır' dedi 'ama üstün şanşlara sahibiz ve Devrimin kurtuluşu buna dayanıyor.' Birisi ona şifreli bir telgraf getirdi. Ayrıcalıklar Komisyonundaki büyük bekleme odasında, koyun postları ve örgülü tabaklanmış deri kunduraları içinde iki köylü, ülkenin uzak bir bölgesinde yerel yetkililerle giriştikleri bitmez tükenmez bir yasal çekişmeyi sunmak amacıyla Troçki ile görüşmek için Sermuks ile tartışıyorlardı. 'Bize adalet getirecek tek kişi Yoldaş Troçki'dir'.

Sarmuks bütün inceliği ve güleryüzlülüğüyle 'Sizi kesinlikle görecek' diye yanıtlıyordu sabırla 'ama şimdi hiçbir şey yapamaz; artık yönetimde değil.' *Mujikler* başlarını sallıyorlar, birinin onları 'Troçki şimdi hiçbir şey yapamaz'a inandırmaya çalışmasından sıkılmış görünüyorlar.

Sekreterlerden bir bana 'Dışarıya çıktığınız zaman sümkürüyormuş gibi yapın dedi. 'G.P.U binanın karşısına fotoğraf makineli adamlar yerleştirmiş. Kimi "Yoldaşlar"dan başka....'

İki Leningrad Muhalefetinin önderlerini birleştirmek için Moskova Merkezi bize Preobrajenski ile Smilga'yı gönderdi. Preobrajenski'nin bir halk adamına yaraşır kaba bir yüz ifadesi ve kısa kumral bir sakalı vardı. Kendisini öyle zorluyordu ki, toplantılar sırasında bir an içinin geçtiği görülebilirdi; ama beyni yine de işlek ve tarım sorununa ilişkin istatistiklerle doluydu.

Smilga, 1917'de Baltık donanmasında Lenin'in gizli ajanlığını yapmış eski bir ordu önderi ve iktisatçı, kırk yaşlarında sarı saçlı çinli sakallı, saçları ortadan ayrılmış, gözlüklü bir aydındı. Üstünkörü inceliyor ve açıkça, bilmediği türden bir işi yapıyordu. Küçük bir odaya kıpırdayamayacak biçimde tıkışmış elli kadar işçiye bütün bir akşam konuştu. Canlı saçları, gelenlerin hepsini irdelediği duygusuz yüzüyle odanın ortasında bir tabureye oturan Leton dev, Smilga, bir uzman tonuyla ve ajitasyon çekmeden üretim, işsizlik, tahıl ve bütçeye ilişkin sayılar ve bizim coşkuyla savunduğumuz plân üze-

rine konuştu. Devrimin ilk günlerinden beri Parti önderliği böylesi yoksul ve sade bir ortamda sıradan militanlarla karşı karşıya gelmemişti.

Cadayev ile birlikte, ben, büyük akşam gazetesi *Krassnaya Gazeta*'daki Parti hücresinin üyesiydim. (Kuşkusuz, Orta Avrupa'dan döndükten sonra 'sorumlu' konumlardan ve bütün komitelerden uzak kalmıştım.) 400 kişi kadardık: Basımcılar, litograflar, Linotype operatörleri, yazmanlar, yayın kadrosu ve gazeteye bağlı siyasi eylemciler. Yönetim kademelerinde bulunan üç Yaşlı Bolşevik bu kalabalıkta yok oluyordu. On kadar yoldaş İç Savaş'a katılmıştı. Öteki 387'si (ya da buna yakını) 'Lenin Kaydı'ndandılar: Parti'ye ancak Lenin'in ölümünde, iktidarın sağlamlaşmasından sonra ve N.E.P.'nin en civcivli zamanında katılan işçilerdi. Biz Muhalifler, biri kuşkulu, beş kişi; hepimiz İç Savaş kuşağındandık. Bu, Parti'nin genel durumunun bir minyatürüydü; bununla birçok şey açıklanabilirdi.

Düşünce savaşı, üzerine olası en üst düzeyde sessizliğin sindirildiği, üç sorun üzerinde birleşiyordu: Tarım sistemi, Parti demokrasisi, Çin Devrimi. Çan Kay Şek Blücher (Galen) ve danışman olarak yoldaşım Olgin (son günlerde Bokhara'daki yenginlerden biri) ile Kanton'dan Şanghay'a zafer yürüyüşüne başlıyor ve yol üzerinde ilk zaferleri kazanıyordu; Çin Devrim saygınlığı içindeydi. En başından beri bütün Parti'deki tartışma bürokratik işleyişten dolayı yalanlanmıştı. Bölge komitesinin emri altındaki hücre komitesi, her on beş günde bir birleşik toplantıya çağırılırdı. Katılmak zorunluydu ve bütün adlar kapıda işaretlenirdi. Ücretli bir konuşmacı, tek ülkede Sosyalizm kurma olanağını kanıtlamak için iki saat harcar ve Muhalifleri 'inanç yoksunu' ilân ederdi. Bütün yaptığı Merkez Komite propaganda ve ajitasyon dairesi tarafından yayımlanmış konuşmaları evirip çevirip söylemekti. Sonra konuşma sırası 'eylemciler' diye adlandırılanlara gelir, her zaman aynı kişiler, ya komitenin hoşuna gidecek, sözü dolandırıp duran yaşlı işçiler ya da gerçekte kendilerini kimi küçük konumlara seçilmeye aday olarak tanıtan çok istekli meslek sahipleri konuşurdu. Genç bir askerin, kürsüde çok zorlanarak, Marks ve Engels'in; Fransa, Britanya ve Almanya gibi 'küçük Batılı ülkelerde' kendi olanaklarından yola çıkarak Sosyalizmi kurmaya güçlerinin yeteceğini kuşkusuz düşünmediklerini, ama S.S.C.B.'nin dünyanın altıda birini oluşturduğunu açıklayışı hâlâ kulaklarımda.

Yönetime bağlı işçilerden oluşan Büro, hem Muhaliflerin konuşması için –uygun olduğu halde– zamanı kısıtlamak hem de kitlele-

rin Parti yaşamına katkılarının istatistik kanıtını vermek, için, uzun bir konuşmacılar listesi bulundurmaya pek hevesliydi. Muhaliflerin üçü düzeysizdiler; kürsüye çıkan yalnız Cadayev ile bendim ve bizim beşer dakikamız vardı. Zamanın bir saniyesini bile yitirmemek esastı, buna uygun bir biçem bulmuştuk. Hepsi, ya gerçeği dile getiren bildiriler ya da sorular olan yansız tümcelerle konuşurduk. Bunların her biri, 'eylemciler'in bastırma gürültüsünden önce söylenmiş olsa da, iz bırakırdı. Biz ağzımızı açır açmaz, bir anda, aşağılamalarla karışık, gürültü ve laf atmalar başlıyıverirdi: *'Vatan hainleri!, Menşevikler! Burjuvazi oyuncakları!'* Biri, başkana, yatıştırmak için araya girişleriyle yarım dakikanın yitirildiğini beilirtir ve kaba sataşmalar yeniden başlardı. Büro üyesi bir kişi, Merkez Komite ve Kent Komitesi'nin de yararlanması için hızla notlar alırdı. Salonun büyük bölümü bu düelloyu tam bir sessizlik içinde izlerdi. Dinleyici sıralarının yirmisini gürültü edenler doldururdu; biz onları ancak, ötekilerin sessizlikleriyle karşı karşıya bırakarak rahatsız ederdik.

Cin Devrimi hemen havayı elektriklendirirdi. Ben bütün Sovyet dünyasında –ya da en azından düşünen bölümünde– olumlu bir coşku dalgasının yükseldiği kanısındayım. Ülke, belli belirsiz, Kızıl Çin'in S.S.C.B.'nin kurtuluşu olabileceğini hissetti. Sonra Şanghay fiyaskosu geldi. Bunu bekliyordum; her şey önceden belliydi. Ben, Moskova'da Muhalefet Merkezince kurulan Uluslararası Komisyon'da, Zinovyev'in sözcüsü Kharitonov, Fritz Wolf (o hemen teslim oldu ama bu onun 1937'de öldürülmesini önleyemedi), Andres Nin, Bulgar Lebedev (ya da Stepanov, bize ihanet eden ve daha sonra İspanya devrimi sırasında Komintern ajanı olarak çalışan, gizli Muhalif) ve adlarını unuttuğum iki ya da üç başka militanla birlikte yer aldım. Çin'den gelen yoldaşlar ve Radek (sonradan Moskova daki Çin Üniversitesi Rektörü), Zinovyev ve Troçki'den bilgi alıyordum. Oldukça inanılmaz biçimde S.S.C.B.'ye girmesine izin verilen, komünist olmayan tek Fransız gazetesi, tutucu organı ama (para kokmadan) tanınmış, *Le Temps*, bana değerli doğrulama olanakları sağlıyordu.

Can Kay Şek, Şanghay önüne geldiği zaman, kenti, Rus ajanların yardımıyla örgütlenerek ayaklanmış işçi sendikalarının elinde buldu. Olası sonucu, Şanghay proletaryasının toplu kıyımı olabilecek, askeri *coup* hazırlığını gün gün izledik. Zinovyev, Troçki ve Radek, Merkez Komite'den ivedi bir tutum değişimi istediler. Bunun için Şanghay komitesine bir telgraf çekmek yeterli olabilirdi: 'Yapabilirseniz kendinizi savunun!' ve Çin Devrimi boynundan vurulmuş olmazdı. Bir tümen komutanı, işçilerin, silahları bırakmaya karşı

çıkması için birliklerini Komünist Parti emrine verdi. Ama Politbüro, Komüntang'in Komünist Parti'ye bağlanmasında diretti. Çin Partisi'ni namuslu bir adam, Chen Du Siyu, yönlendiriyordu. Hopei'de köylü ayaklanmalarını ve binlercesi toplu kıyıma uğrayan Chan – Sha çiftçilerinin başkaldırmalarına izin verilmesini doğru bulmadı.

Şanghay olayından birkaç gün önce Stalin, Moskova'nın birleşmiş eylemcilerine politikasını açıklamak için Bolşoy Tiyatrosu'na geldi. Bütün Parti onun acele yorumlarından birine tanık oldu: 'Biz, Çan Kay Şek yine bize karşı dönme hazırlığında dedik. Onun bize kurnazca bir oyun oynadığını biliyordum ama ezilecektir. Onu bir limon gibi sıkarak ondan kurtulmalıyız.'

Bu konuşma *Pravda*'da, korkunç haberler aldığımız sırada yayımlandı. Birlikler, makineli tüfek ve kılıçla Şanghay işçi mahallerini yok ediyorlardı (Malraux bu trajediyi, daha sonra, *Man's Estate* (İnsanlık Durumu)'nda betimledi.

Karşılaştığımız zaman hepimiz umutsuzluk içindeydik. Merkez Komitedeki kavgalar, Muhaliflerin bulunduğu her Parti hücresinde aynı şiddetle yineleniyordu. Cadayev'den hemen sonra kendi dalımda konuşmaya başladığım zaman, ani bir düşmanlık krizinin oluştuğunu ve çıkışta linç edilebileceğimizi hissettim. Beş dakikam, buz gibi bir sessizlik getiren bir tümcenin savurulmasıyla sonuçlandı: 'Genel Sekreter'in saygınlığı onun için Çin proletaryasının kanından son derece daha değerlidir!' Dinleyicilerin histerik kesimi patladı: 'Parti'nin düşmanları!'

İlk tutuklanmamız birkaç gün sonra oldu; kırk yaşlarında sert, yorgun yüz ve altın çerçeveli gözlüklü, bir zamanlar ordu komiserliği yapmış dalgın bir işçi, Merkezimizin yeni üyesi, Nechayev tutuklandı. Tutuklanmayı bir toplantıda dile getirdik. Büro bu konuda herhangi bir sorumluluk almaya cesaret edemedi. İki öfkeli konuşma hazırlamıştık: Cadayev kendisininkini kürsüden yaptı, ama ben, ön sıralardaki fanatiklere daha iyi meydan okumak için oturduğum yerden konuştum. 'Nechayev'i tutukladınız. Bu sabah binlercemizi tutuklayacaksınız. O zaman bilin ki, biz işçi sınıfının hizmetinde, cezaevini, sürgünü, Solovki Adaları'nı kabul edeceğiz. Bizi hiçbir şey susturamayacak. Partiyi ele geçirenler, karşı devrim sizin arkanızda yükseliyor!' diye bağırdım. 'Tempo tutmaya başladılar: *İftiracılar! Vatan hainleri!*'. Bu sataşmalar, önümüzdeki düşmanın, bizim de üyesi olduğumuz Parti'nin üyeleri ve cezaevinin bir adım ötede olduğunu bir anda hissettiğimiz bir yerde oluyordu; bu üzerimde dağıtıcı bir etki yaptı.

Başka bir olayda bir puan kazandık, ama ne hazin bir puandı! Dinleyiciye Adolf Abramovich Joffe'un ansına saygı duruşunda bulunmayı önerdik; Devrim uğruna ölmüştü, ölüm döşeğinde yatarken başucunda nöbet tutmuştum. Her zaman gizli bir genelgeyi özetleyen hücre sekreteri hınçla gözlerini üzerimize dikmiş bize bakıyordu ama kabul etmek zorunda kaldı. Genelgenin bunu yasakladığını bile bile saygı duruşunu yaptık....

'Şimdi, söyleyin bize o niçin ve naslı öldü?'

Sekreter 'Bölge Komitesinin bu noktada bana verdiği herhangi bir bilgi yok' diye yanıtladı. Hiç kimsenin bu konularda Merkez Komite'den önce konuşma hakkı yok diye de ekledi. Komiteden komiteye geçen memoranduma göre böyle bir ölüm hiç iz bırakmadan yok edilebilirdi. Bu kayıp karşısında gazeteler sessizdi; yarım ton kâğıt altında hiçliğe sıkıştırılmış oluyordu.

Bir alt düzey örgütündeki bu kısır mücadele bıktırmıştı. Bir keresinde, Cadayev ve Ben, yağmur altında, yol boyunca yürüyorduk, ikimiz de aynı şeyi düşünerek birbirimize baktık: 'Bu akşam sussak ne olur?' Ne tartışmakta olduğumuzu unuttum. Eylemciler tumturaklı söylevlerini bitirdikleri zaman, Başkan, şaşırtıcı bir sesle, listede başka konuşmacı adı bulunmadığını duyurdu. O zaman, ilk kez, ilgisiz dinleyici canlandı. Tüm çeremizde bir coşku, bir kaygı vardı. 'Hey arkadaşlar ne dersiniz?' Cadayev gülüyordu, onu çok uzaklara baktığını ve söz istemek için elini kaldırdığını gördüm.

Seçim için o son harekete gelindiğinde, karşı oy vermek için –250'ye karşı– her zaman yalnız kaldığımız o anda, bizimkilerle birlikte üçüncü bir el kalktı. Genç bir basımcı bağırıyordu. 'Onlar haklı! Ben onlarlayım!'

O, yolda, bize katıldı. Hepsi gizli güvenle bağlı, kırk kadar işçinin bizi desteklemeye hazır olduklarını ama işlerini kaybetmekten korktukları için yalnızca suskun kalabildiklerini öğrendik. Bir o kadar sempatizan vardı çevrelerinde. Karanlıkta, gergin ama umutlu eve gittik. Buzlar kırılıyordu. Başka kaynaklardan aynı durumun Parti'nin bütününde var olduğunu anladık.

Cadayev 'Düşünüyorum ki' dedi 'büyük çözülme gerçekleşmeden önce bizim pestilimizi çıkaracaklar.'

Zinovyev artık, Leningrad Sovyeti Başkanlığı'ndan çıkarılmıştı, aylardır kentte değildi. Oraya, kuşkusuz yalnızca biçimsel bir toplantı olan, Merkez Sovyet Yürütme Kurulunun bir mitingi için Troçki ile birlikte geldi. Kırmızı pamukludan tentelerle süslü duraklara ve Tauride Palace'a yakın geçen yürüyüşçülerinin üzerine gri bir çilenti yağıyordu. Muhalif önderler, platformda görevli gruptan

iyice uzakta ayakta duruyorlardı. Halk yalnız onlara bakıyordu. Sovyet'in yeni Başkanı Komarov'dan önce salıverilen ısmarlama yaşasın çığlıkları, Devlette artık pek bir anlamı kalmamış bu efsane adamlarla, geçit töreni kendi düzeyini buldu. Bu noktada göstericiler bir anda yavaşlayarak sessiz bir jest yaptı ve binlerce el mendil ya da kasketlerini sallayarak selâmladı. Bu sessiz, yararsız ama yine de ezici bir alkışlamaydı.

Zinovyev ve Troçki selâmlamayı belirli bir mutluluk içinde, bir güç gösterisinin kanıtlanması kabul ettiler. Onlar, o gece 'kitleler bizimle' diyorlardı. Kitlelerde, bu gibi coşkuları bulundurdukları halde, bunca boyun eğici kılan hangi olanaklar vardı? İşin doğrusu, bu kalabalıktaki herkes en küçük bir jestin kendisini ve ailesinin geçimini tehlikeye atmak olduğunu biliyordu.

İki önderle birlikte yasal bir coşturma kampanyası yürüttük: Parti kuralları militanların Merkez Komite üyeleriyle konuşmasını yasaklamaz. Elli kişi küçük bir odaya doldu, solgun, tıknaz Zinovyev'in büklümlü alçak sesinin çevresini aldı. Troçki, artık açıktan açığa yaşlı, hemen hemen ağarmış ama sağlığı yerinde, nitelikleri iyice keskinleşmiş, zekice bir yanıta hep hazır, masanın öteki ucuna oturdu. Yere bağdaş kurmuş bir işçi kadın sordu: 'Kovulursak ne olur?' Troçki 'Hiçbir şey bizi Parti'mizden gerçekten ayıramaz' diye açıkladı. Yeniden güven verici olınak kolaydır. Proletarya diktatörlüğünün en büyüğü olan, bu gibi yoksul bölgelere geri dönerek adam adama destek arayan bu insanlar için.

Ürkütücü yoksulluktaki bir apartmanda yapılan toplantılardan birinden çıktığında Troçki ile beraberdim. Sokakta Leon Davidovich paltosunun yakasını kaldırdı ve kasketinin güneşliğini indirdi, böylece tanınmayacaktı. Geçmişin yeraltı dünyasının yaşlı bir aydını gibi görünüyordu. Yirmi ögütülme yılı ve birkaç göz kamaştırıcı zaferden sonra her zamanki gerçek. Bir taksi şöförüne yaklaştık, paramız az olduğu için ben pazarlık ettim. Şöför eski Rusya'nın dobra adamlarından sakallı bir köylü, 'Sizin için yol parası gerekmez. Girin, yoldaş. Siz Troçki'sizin kuşkusuz?' Kasket, bir Devrim adamının tanınmamasına yetmemişti. Yaşlı Adam, hoşnutlukla hafifçe gülümsedi: 'Bunları kimseye söylemeyin. Herkes taksi şöförlerini bizi yalnızca gözden düşürmeyi yeğleyen küçük burjuvalar sanır...'

Uzak bölgelerde, uydurma adlar kullanarak konuştum. Gruplardan biri, toplantılarını terk edilmiş bir mezarlıkta, alçak köknar ağaçlarmm gölgesinde yapan, yarım düzine erkek ve kadın işçiden oluşuyordu. Ben, mezarların üzerinde durur, Merkez Komitenin gizli raporlarını, Çin'den haberleri ve Mao Zedung'un yazılarını tar-

tışırdım. (Çin Sovyeti'nin gelecekteki askeri önderi, düşünceleri bakımından bize çok yakındı; ama o silah ve gereçlerin sağlanmasını sürdürmek için Parti çizgisinde kaldı.)

Kazanabileceğimize güvenmiyordum; hep yenileceğimiz kuşkusu vardı içimde. Uzlaşma Komisyonu'undaki büyük bürosunda, bunu Troçki'ye söylediğimi anımsıyorum. Eski başkentte ancak birkaç yüz militanı hesaba katabilirdik ve işçi kitlesi bizim durumumuzla ilgilenmiyordu. Leon Davidovich ellerini iki yana açtı: 'Geçerli bir çekince her zaman vardır. Kimi kez Liebknecht gibi sonuçlanırsınız kimi kez Lenin gibi. 'Beni ilgilendirdiği kadarıyla her şey bir noktada özetlenmiş oluyordu: Burada, Devrimin ve işçi demokrasisinin yeniden doğuşu için ancak yüzde bir şans olsa bile, bu, şans ne pahasına olursa olsun kullanılmalıydı. Bu duyguları herhangi bir kişiye açıkça kabul ettirmeye gücüm yetmedi. Mezarlıkta, köknarların altında ya da hastane yakınındaki boş arsada, ya da yoksul düşmüş evlerde benden zafer sözü isteyen yoldaşlara, mücadelemizin uzun ve sert olabileceği yanıtını verebildim. Bu kişisel söyleşi yolunu birkaç kişiyle sınırlandırdım, bu onların yüz ifadelerini sertleştiriyordu; ama daha çok sayıda dinleyiciye karşı kullanıldığında sevimsiz bir roldü. Merkezimizdeki arkadaşlardan biri bana 'Sen, daha çok, aydın gibi davranıyorsun'demişti. Öteki coşturucular zafer sözleri dağıtıyorlardı, bense onların kendilerinin de böyle umutlar besleyerek yaşadıklarını düşünüyordum.

İşçi Sarayı'nda bir salonu ele geçirme şaşırtıcı taktiğini kullanmaya karar verdik. Orada, Zinovyev ile büyük bir toplantı düzenleyebilirdik. (Kamenev bunu, Moskova'da yapmıştı, Merkez Komite elektriği kestirdiği için mum ışığında konuşarak.) Son dakikada, Zinovyev, hesap vermeye çağrılmaktan korkarak caydı ve Radek konuşmayı kabul etmedi. Böylece yüz kişi, Marinski Tiyatrosu'ndaki mühendisler toplantısında gösteri yapmaya gitti. Bizden biri kötü dövüldü.

Merkezimiz geçici olarak Radek ile paylaştığım pansiyonda bir toplantı düzenledi. Karl Bernandovich ince dudakları arasında piposunu çiğnedi; Çok yorgun bakıyordu. Başlangıçta, belli bir tatsızlığa uğradığı için, her zaman olduğu gibi, aşırı zeki bir izlenim verdi; ama bu alaşcı anektodların arkasında ilke adamı pırıldıyordu. Bazıları, 1920 – 1'de Parti'nin bürokratlaşması ve işçi sınıfının durumu terimleriyle çözümlenen İşçi Muhalefeti'ni yedi yıl sonra yüksek sesle güç belâ yineleyebildiğimizi anımsattı. Lenin'e karşı haklı görülen bu muhalefet fikri Radek'i kızdırmıştı. 'Tehlikeli bir fikir. Bunu binimserseniz bize göre yok olacaksınız. 1920'de görünürde Ther-

midor yoktu, Lenin yaşıyordu ve Avrupa'da devrim patlamak üzereydi....'

Ona, Merkez Komite'nin fırtınalı bir oturumundan çıkışında, bir kalp kriziyle yığıldığı kanepede, hemen yakında ölmüş olan Derjinski'ye ilişkin sorular sordum. Derjinski'nin dürüstlüğünden kimsenin kuşkusu yoktu. Onu, herhalde önderliğimiz içinde dolaşmaya başlayan aşağılık yalan hasta etmişti.

Radek vurguladı 'Felix, tam zamanında öldü. O bir inatçıydı. Ellerini bizim kanlarımızla kızartmaktan çekinmeyebilirdi.' Gece yarısı telefon çaldı: 'Dağılın, çabuk olun! Hepiniz tutuklanıyorsunuz, emirler Messing tarafından verildi?'[6] Herkes telaşlanmadan dağıldı. Radek piposunu yeniden yaktı. 'Pek çok şey, olayı yeniden başlatıyor.'

Merkez Komite 'eylemciler'e 'yasadışı toplantılar'ı zorla dağıtma yetkisi verdi. Kentin çeşitli bölgelerinde, Merkez Komite adına herhangi bir kişiyi dövmeye hazır güçlü kuvvetli adamlardan kurulu ekipler oluşturuldu ve kamyonlarla donatıldı. Saygınlığını ilgilendirdiği için, Muhalefet, yumruk döğüşü görünümünden iğrenerek geri çekildi; toplantılar durdu ya da salt gizlilik içinde düzenlendi.

Ülke birkaç yıldır birçoğu eskimiş ve kimi bütünüyle yalan siyasi formüllerle yaşıyor. Muhalefet, kendisine bir program yapmaya, böylece de yönetenlerin ne bir programa sahip ne de Devrim için herhangi bir şey yapmaya niyetli olduklarını öne sürmeye karar verdi. Zinovyev tarım ve Kamenev ile birlikte Enternasyonal bölümlerini, bütün ayrıntılarıyla hazırlamayı üstlendi; sanayileşme bölümü Troçki'ye ayrıldı; Smilga ve Piyatakov, kimi genç yoldaşlarla yardımlaştı, her kesimde olduğu gibi, bizim toplantılarımızda ve olabildiği kadar işçi gruplarında da önerilen tasarılar üzerinde çalıştılar. Son zamanlarda Parti, işyerindeki insanlara danışmak kaygısıyla (ama biz bunun böyle olduğundan kuşkudaydık) kolektif düşünme geleneğine dönmüştü. Hâlâ girilemeyen Kremlin'deki bütün bölümlerde sabahlara kadar daktilolar takırdıyordu. İsviçre'de öldürülen Büyük Elçi Vorovski'nin kızı, kendisini bu işte yıprattı (iş, yoksulluk ve tüberkülozun etkisiyle çabucak öldü): Kimi yoldaşlar Moskova'da küçük bir odada üç dört daktiloyu bir arada buldular. Bu kapıları açıktan açığa G.P.U. ajanları kuşatıyordu. Kızıl Ordu önderlerinden biri, Okhotnikov, yakasındaki bütün işaretlerle geldi ve bu gözetimin başka yöne çevirilmesini emretti; stoklarımızın kimisini

6. S.A.Messing; Çeka'nın ve daha sonra G.P.U'nun önde gelen bir görevlisi, Yagoda'nın düşmesinden sonra kendisi de tutuklandı. 1946'da öldü.

kurtarabilirdik. Ertesi gün gazeteler 'Gizli baskı makinesinin ortaya çıkarıldığını yazıyordu! Daha büyük bir suç: Eski bir Beyaz subay bir gizliliğe bulaşmıştı ve bu, eski subayın şimdi bir G.P.U. üyesi olması dışında, bir derece doğruydu. İlk zamanlarda pis bir polis düzeni Parti'nin yaşamıyla iç içeydi.

Bu iğrenç söylenti Komünist Basın aracılığıyla yurtdışında kendiliğinden yayıldı. Vaillant-Couturier buna resmi rapor adını koydu. Birkaç gün sonra ona Moskova'da bir yazarlar konferansında rastladım. Yandan iteledim bana döndü. 'Bir karaçalmaya imza attığınızı çok iyi biliyorsunuz!' Kocaman tombul yüzü sarardı ve kekeledi, 'Bu akşam gelin size açıklayacağım. Resmi raporları gördüm, ben. Doğruluklarını nasıl araştırabilirdim?' O gece kapısını boş yere çaldım. Utanç içindeki umutsuz yüzünü hiç unutamayacağım. İlk zamanlar içtenlikle devrimci olmak isteyen bir adamın kendini alçaltışına tanık oldum; üstelik o, yeterli, anlamlı, duyarlı ve (hiç değilse bedensel olarak) yürekliydi. Ona bir köşe verdiler: 'Siz yazmak zorundasınız Vaillant; Yürütme Kurulu öyle istiyor?' Kabul etmemek Komintern'in bütün gücünden kopmak demek olabilirdi ve ünden vazgeçmek, varlıksız ya da basınsız bir azınlığa katılmak demekti....Bu özel yolla Parlamenter olmaktansa, seve seve, barikatlarda boynunu tehlikeye atabilirdi. Ayrıca, utanma yalnızca başlangıçta çarpıcıdır.

Bütün yasal iletişim araçları artık bize kapalıydı. 1926'dan sonra anarşistlerin, sendikacıların ya da Maksimalistlerin çıkardığı son küçücük gazeteler de ortadan kalkınca Merkez Komite, basılı her şeyi tekeline alma mutluluğunu tattı. *Platform*'umuzu, Troçki'nin Kanada'dan eski bir dostu ve şimdi Leningrad'ta bir basımevi yöneticisi olan Fishelev, gizlice basıyordu; onda on yedi, Merkez Komite üyesinin imzası vardı. (Troçki, Zinovyev, Kamenev, Smilga, Yevdokimov, Rakovski, Piyatakov, Bakayev v.b.). Fishelev kâğıt ve atelye çalmaktan suçlu bulundu ve Solovietsky Adalarındaki toplama kampına gönderildi. Bu arada *Platform* için imza topladık. Zinovyev 'Eğer 30.000 tane toplarsak' diyordu 'On beşinci Kongre'de konuşmamızı önleyemezler...' Beş altı bin imza toplamayı hatırı sayılır bir güçlükle başardık. Durum hızla daha kötüye gitmeye başlayınca, Merkez Komiteye ancak, Yaşlı Bolşevik Korucu'nun adamlarından birkaç yüzünün adları gönderildi. Olaylar, bütün bu dileklerin gerçek ışığında -ancak çocuk oyunu olarak- ortaya çıkarılabilecek bir sonuca doğru gidiyordu.

Platform'un 100 sayfası, tüccar, bürokrat ve zengin, köylü ya da *kulak*'la somutlaşmış N.E.P. sistemi altında gelişmiş anti Sosyalist

güçlere saldırdı. Dolaylı vergilendirmedeki artışın kitleler üzerine yüklendiğini; gerçek ücretlerin olağanüstü alt düzeyde, hemen hemen 1913 düzeyinde, sabit kaldığını; 2.000.000 işsizi; işçi sendikalarının, hızla işveren halindeki Devletin yürütme organları olduğunu (grev hakkının korunmasını istiyorduk); yoksul köylünün %30-40'nın atsız ya da araçsız ve %6 zenginin buğday rezervlerinin %53'ünü denetlediğini; yoksul köylüler için vergi bağışıklığını, kolektif üretimin (kolhozlar) gelişmesini ve ilerleyen bir vergi sistemini savunduk. Teknolojinin yenileştirilmesi için güçlü bir girişim ve yeni sanayiler yaratılmasını da savunduk ve Beş Yıllık Plân'ın acınacak derecede zayıf ilk yorumunu acımasızca eleştirdik. Öte yandan Devletin, önemli gelir sağlayan alkol ticaretini ortadan kaldırmasını da istedik. Lenin'in 'Biz, Votka ve İlkonlar dışında, her şeyi satacağız' sözünü aynen aktarmıştık.

Siyasal düzeyde, Sovyetlerin yaşamını onarmak, ulusların selfdeterminasyon ilkesine 'içtenlikle' uymak ve her şeyden önce Parti'yi ve sendikaları yeniden canladırmak temeldi. 'Proletarya Partisi'nin birleşiminde işçi sınıfı ancak üçte birde (daha çok değil): 430.000 işçiye karşı 465.000 memur; 303.000 köylü (bunların yarısından çoğu kırsal kesim memurlarıydı) ve 15.000 gündelikçi tarım işçisi. Merkez Komite içinde iki eğilimin var olduğunu ortaya çıkardık. Biri, ılımlı olanı, bir zengin köylü küçük burjuvazisi oluşmasını göze alıyordu; bu sağ eğilim, kapitalizme yönelik zorunlu bir kaymayı hızlandırmaya tam yetenekliydi. Ve, Rikov (İşçi Sendikaları Konseyi Başkanı), Kalinin (S.S.C.B.'nin Yürütme Kurulu Başkanı); Chubar (Halk Komiserleri Ukrayna Konseyi Başkanı), Petrovski (Ukrayna Sovyet Yürütme Kurulu Başkanı), ve İşçi Sendikaları Konseyi'nden Melnikovski ve Dagadov'u içine alıyordu. (Kalinin ve Voroşhilov dışında, bu insanların hepsi 1937-38'de ölmüşlerdi).

Stalin'in eğilimine (Molotov, Kaganovic, Mikoyan, Kirov, Uglanov) taktığımız ad, ortada görülen tek motifi sonunda Sağın ve Karşıtı'nın politikalarına dönmeye başvurabilmek için gücün korunması olduğundan, 'Merkezci' idi. Buharin kararlı değildi ve ikisi arasında yalpalıyordu. (Gerçekte Sağa aitti). Merkez Komitesi bunu 'hiçbir zaman, Lenin'in sağlığında bile, bu kadar eksiksiz anlaşmış değildi' diyerek 'iğrenç bir karalama' diye yanıtladı. (Harfi harfine aldım). Sonuçta, Muhalefeti, açıkça Parti'nin yeniden biçimlenmesi ve 1921 ve 1923'de uygulanmış olan iç demokrasi üzerine olağanüstü önermelerin yerine getirilmesi için bir Kongre istedi. *Platform* kuşkusuz, Çin'de aralıksız bir kanlı yıkımlar dizisine neden olan Komüntern politikalarım da şiddetle eleştirdi.

Anlamlı bir tarihi rastlantı; Sovyet Thermidor'u iktidara gelişinin yıldönümü olan Kasım 1927'de gerçekleşti. On yılda tükenen Devrim, çemberi tamamlayarak kendisine karşı dönmüştü. 7 Kasım 1917'de Petrograd Sovyeti'nin Başkanı Troçki, zafer ayaklanmasını örgütlemişti. Kasım 1927'nin ikinci günü *Pravda* onun, Merkez Komite'ye, bir bağırışma sağnağı altında yaptığı konuşmasını yayımladı. O, kürsüde konuşurken, dört bir yandan insandan siperlerle korunuyor, sürekli kaba aşağılamalarla izleniyordu, Skrypnik, Chubar, Unschlicht, Goldschekin, Lomov ve olabildiğince iyi beslenmiş öteki stenograflar tarafından gerektiği gibi yazıya alındı, onlar, hiç kuşkusuz, gelecekteki intiharlar ve ölüm mangaları kurbanlarının rahatsız hayeletlerinden daha gerçek değildiler: 'Menşevik! Vatan haini! Alçak! Liberal! Yalancı! Posa! Aşağılık lafazan! Dönek! Aşağılık!' Yaroslavski başına ağır bir kitap fırlattı. Yevdokimov, yaşlı bir işçi gibi kavgaya girmeye hazır kollarını sıvadı. Troçki'nin, hoşgörüsüz, alaycı, bastıran sesi: 'Kitaplarınız bugünlerde olumsuz oldu ama halkı vurup yere çalmakta hâlâ yararlı oluyor...'

Pravda'nın raporu: *'Konuşmacı*: Bürokratlar yeniden canlanan burjivazinin gerisinde duruyor... *(Karışıklık.* Yeter' *çığlıkları*) Voroşhilov: Yeter! Ayıp! *(Islıklar, Gürültü. Konuşmacı artık duyulmuyor. Başkan çıngırağını çalıyor. Islıklar. Bağırışlar:* Kürsüden in! *Yoldaş Troçki okumayı sürdürüyor, ama tek bir sözcük bile seçilemiyor. Merkez Komite üyeleri gitmeye başlıyorlar.)*

Zinovyev şunları söyledikten sonra bağırışlara boğularak kürsüyü bıraktı: 'Ya kendinizi Parti için konuşmamıza alıştıracaksınız ya da hepimizi tutsak edeceksiniz *(gülüşmeler)*....' Bu aşağılayanlar, bağıra bağıra söylediklerine inanıyorlar mıydı? Onlar çoğunlukla dar kafalı ve ateşli, içten insanlardı. Devrim tutkusunun bu kültürsüz türedileri, Sosyalizm için hizmetlerine başvurulanlar, sert uygulama ve ayrıcalıklarını haklı görüyorlardı. Muhalefet tarafından hiçe sayılıyorlar ve bunu kendilerine ihanet kabul ediyorlardı: Bu bir bakıma, yöneten bürokrasi Muhalefetin kendisine ait olduğundan beri böyleydi.

Kasım gösterilerinde kendi sloganlarımızla yer almaya karar verdik. Leningrad'ta tören düzenleme ustaları geçit töreni için muhaliflere, onları Hermitage Müzesi ile Arşivler yapısının kadın biçimli yontuları arasındaki yere sıkıştırmadan önce, Kış Sarayı'nın pencereleri altında resmi konuklara özel, saygın yeri verdiler. Birçok yanlış engele yöneldim ama törene katılmayı başaramadım. Kızıl bayraklar taşıyan yoksul halk topluluğuna bakmak için bir an durdum. Bir görevli, zaman zaman grubunu geri döndürüp, korodan yarı du-

yulur bir yankı bulan, yaşasın sesleri yükseltti. Tören alayına birkaç adım daha yaklaşıp birkaç adım ötemdeki bir kadın ve çocukla birlikte– aynı biçimde bağırdım. Ben Troçki ve Zinovyev'in adlarını haykırıyordum; onlar şaşkın bir susukunlukla kabul ediyorlardı. Alaydan bir görevli, uyuşukluğundan uyanıp kinci bir tonla yanıtladı: 'Çöplüğe!' Onu kimse izlemedi, ama bir anda çok farklı biçimde dizginleri kopardığım izlenimi edindim. İriyarı tipler oldukları yerde zıplayıp beni yukarıdan aşağıya süzdüler ama yine de duraksadılar çünkü üst düzey bir görevli olabilirdim. Bir öğrenci çevremde oluşan boş alanı geçip kulağıma 'Hadi çekip gidelim, işler çok kötüye gidebilir. Ben sizinle geleceğim, öylece arkadan vurulmayacaksınız.' diye fısıldadı. Bunun gerekli bir bildirim olduğunu biliyordum, uygar bir kentin halka açık bir alanında bir adam cezası verilmeden dövülebilir ve bastırılmış şiddet bir anda onun başında patlayabilirdi. Dolaylı bir yoldan yoldaşlarımın bölgesine sıvıştım.

Khalturin Sokağındaki (eskiden Millionaya) köprüde atlı milisler izleyici gruplarını engelliyorlardı. Karışık, kımıldamaz ve kötü niyetli olmayan bir öğrenme isteği Hermitage girişinin dayandığı gri granit yontuların ayaklarında patlıyordu. Birkaç yüz muhalif burada milislerle bir kardeş kavgasına tutuşmuştu. Atların gögüsleri kalabalığı inatla arkaya iteliyor, ama aynı insan dalgası yeniden karşılaşmak üzere geri dönüyordu, Çeka'mızın eşki başkanı, uzun boylu, sakalsız, temiz yüzlü asker, Bakayev, tarafından yönetiliyorlardı. İriyarı, tıknaz, ordular yönetmiş Lashevich'i, birkaç işçiyle birlikte, kendisini bir milisin üzerine atarken, onu eyerden çekip yere indirirken, sonra ona ayağa kalkması için yardım ederek kumandanı tavrıyla seslenirken gördüm: 'Nasıl olur da Leningrad'ın işçilerine yüklenmeye utanmazsınız? Onun, süssüz, nişansız asker pelerini, çevresinde dalgalanıyordu. Kaba yüzü, Franz Hals'un ayyaş tablosundaki gibi kıpkırmızıydı. Arbede oldukça uzun sürdü. İçinde bulunduğum gürültücü grubun çeresine bir suskunluk egemen oldu.

O akşam, üniformaları yırtılmış Bakayev ve Lashevich'in de hazır bulunduğu bir toplantı düzenledik. Coşkulu çığlıklar yükseldi. 'Oh! Savaşıyorsunuz!' başkaları öfkeyle sordular 'Kime karşı?' 'Kendi halkımıza karşı mı?' Evde, yedi yaşındaki oğlum, hep kavgaların, suçlamaların ve tutuklamaların sözünü duyuyordu çok şaşırdı: 'Neler oluyor, Baba? Kapitalislerle Faşistler mi geldi buraya?' Çünkü o, daha şimdiden Komünistlerin sokakta, kapitalistler ve faşist polis dışında kimse tarafından suçlanmadığını biliyordu. Ona nasıl açıklayabilirdim? Gazeteler bizi ayaklanma kışkırtıcılığıyla suçladı.

16 Kasım'da Troçki ve Zinovyev'ın Merkez Komite'den çıkarıldığı yayımlandı: Bu onların gelecek kongrede konuşamamalarını sağlıyordu. Zinovyev, Kremlin'deki küçük dairesinde aşırı yapay dingindi. Yanında, cam fanus içinde, bir ölüm maskı vardı: Yastık üzerinde kendinden geçmiş yatan Lenin'in başı. Sordum, bu kadar dokunaklı bir maskın kopyaları neden genel olarak dağıtılmadı? Çünkü o daha çok kederi ve ölümü anlatıyordu. Propağanda hesapları yukarı kalkmış ellerle bronz yontuları yeğlemeye zorlamıştı. Zinovyev bana, yalnız Merkez Komite üyelerinin Kremlin'de yaşama hakkı bulunduğundan yasal yoldan oradan çıkarıldığını söyledi. Yaşlı Ilyich'in ölüm maskını alarak yerine bıraktı.

Troçki arkasındaki gözleyicileri atlattı ve gizlice eve gitti, G.P.U. ve Politbüro bütün bir gün, gülünç bir korkuyla araştırıp birbirlerine onun hangi komploları hazırladığını sordular. O, Beleborodov'un Cheremetievsky sokağındaki Sovyet Evindeydi. Radek'i de Kremlin'de buldum. Yadırganacak bir düzenle, halının üzerinde karmakarışık yığılmış eski kitap kümeleri arkasında dağılmış kâğıtlarını düzenlemek ve yok etmekle meşguldü. Bana 'Aynasızlar yüzünden hepsini satıyorum.' dedi 've sonra temizleniyorum. Yalnızca ahmakmışız! Savaşın tatlı ganimetlerini kendimize sakalayabileceğimiz zaman meteliğimiz yoktu! Bugün kökümüz kazınıyor, paradan yoksun olarak, Övündüğümüz devrimci namusumuzla biz artık aydınların aşırı titiz çimleri oluyoruz.' Sonra, ara vermeden, sanki en olağan bir şeymiş gibi: 'Joffe bu gece kendini öldürdü. O.G.P.U'nun kuşkusuz anında çaldığı, Leon Davidovich'e gönderilmiş bir vasiyet bıraktı. Ama zamanında yetiştim ve geri vermezlerse yurtdışında onlar için güzel bir skandala niyetliydim. (Herhangi bir üst düzey militanın bütün kâgıtlarının, o ölür ölmez, Merkez Komite'ye ait olduğu biçimindeki kırtasiyecilik sürüyordu.) Radek, Troçki'nin öğüdü üzerine, bürokratik bir polis rejimi aracılığıyla proletarya diktatörlüğünün eski yerine yerleşmiş olduğuna inanan On beşler Grubu (Sapranov ve Vladimir Smirnov) ile ter düşmüş olmamıza yanıyordu. 'Onlar biraz abartılı; belki o kadar da yanılmış değiller, öyle düşünmüyormusun?''Tümüyle' dedim. Kamenev ve Sokolnikov damladılar. Bu Kamenev ile son karşılaşmamdı ve sakalının tamamıyla beyazlaştığını görerek şaşırdım: Gözleri bulutsuz yakışıklı bir ihtiyar. Radek bana 'Birkaç kitap ister miydin' diye sordu 'Hangilerini istiyorsan al: Hepsi gidecek.' O günün bir anısı olarak kırmızı deri ciltli bir Goethe aldım: The *West-Eastern Divan* (Doğu Batı Divanı).

Joffe, Leontievski Sokağı'nda çalışmakta olduğu büroda geniş

bir masa üzerinde uzanmış yatıyordu. Yaşlı devrimcinin düşüncelerini sayfalara döktüğü –olağanüstü sayfalar– yazı masasının tam üzerinde Lenin'in, gerçek boyundan daha büyük ve çok geniş alnıyla odaya egemen, bir portresi asılıydı. O, elleri kavuşturulmuş, alnı açık, kırlaşmış saçları tertemiz taranmış, uyuyordu. Göz kapakları hafifçe mavileşmiş, dudakları kararmıştı. Şakağındaki siyah kenarlı küçük deliğe birileri bir pamuk tampon yerleştirmişti. Tutsaklıklar, 1905 donanma ayaklanması, Sibirya, kaçış, sürgün, Kongreler, Brest–Litovsk, Alman Devrimi, Çin Devrimi, elçilikler, Tokyo, Viyana ile kırk yedi yıl...Yanda, çocukların oyuncaklarıyla dolu küçük bir odada, Maria Mikhailovna Joffe, yüzü kuru ve alev alev yanarak, yoldaşların birine alçak sesle söyledi. *Berliner Tageblatt*'ın habercisi Paul Scheffer, Joffe'nin siyasi bir vasiyeti bulunduğunu açıkladığından Merkez Komite bir kopyasının, Troçki'ye gönderilmesine izin veriyordu.

Joffe, o anda zihninde toplanan her şeyi yazmıştı. Önce intihar etme hakkını doğruluyordu: 'Bütün yaşımımda siyaset adamının doğru zamanda harekete geçmekle yükümlü olduğu kanısındaydım... Hizmet ettiği davaya artık yararlı olamayacağını sezinlediği anda yaşamı bırakması kesinlikle en doğru olanıdır...Otuz yıl önce, insan yaşamı, –bizim için insanlık demek olan– sonsuz bir şeyin hizmetinde bulunduğu sürecin dışında anlamsızdır, düşüncesini benimsedim; başka her şey sınırlı olduğu için de başka bir şey uğruna çalışmak anlamsızdır...' Bu satırları yazan adam, onları kanıyla mühürlümeye hazırdı, orada, artık ne sağduyunun ne de sağ duyusuzluğun hesaba alındığı o yerde, inancının doruğuna erişti; tüm dönemlerde, bütün insanlıkla devrimci katılımının daha iyi bir ifadesi olmadı.

'Benim ölümüm, Parti'yi, bu utanç karşısında, (Troçki ve Zinovyev'in Merkez Komiteden çıkarılması) topluca karşı çıkmaya gücü yetmeyecek bir duruma indirgeyenlere bir portestodur'. 'Belki bu iki olay, büyüğü ve küçüğü' (Joffe'nin intiharı) birlikte anımsanarak, Parti'yi uyandırır ve onu Termidor'a götüren yol üzerinde durdurur....Ölümümün boşa gitmeyeceğini bildikten sonra öyle düşündüğüm için sevinebilirim. Elbet Parti bir gün uyanacak ama o saatin geldiğine henüz inanmıyorum. Bu arada, kuşkum yok ki bugün ölmem, yaşamımın uzatılmasından daha yararlıdır.'

Joffe, Troçki'ye, kesinlikle dostça eleştiriler yöneltti, olduğu gibi korunan Leninizme karşı uzlaşmazlık önerdi, yayınlanmadan önce mektubun metnini değiştirme yetkisi verdi ve dul karısı ile çocuğunun bakımını ona emanet etti. 'Sımsıkı kucaklıyorum, Elveda.

Moskova, 16 Kasım 1927. Sizlerin A.A.Joffe.'

İmzalı mektup, zarfa konup kapatılmış ve yazı masası üzerine görülecek biçimde yerleştirilmiş. Özet düşünceler: Karı, çocuk, kent; uçsuz bucaksız sonsuz evren, kendine gel. Fransız Devriminde insanlar şöyle derdi: Ölüm bitmeyen bir uykudur....verilmiş değiştirilemez kararı şimdi çabuk ve iyi uygulamalı: Otomatiği rahatça şakağına sık, bir sarsıntı olacak ve hiç acı yok. Sarsılma; sonra hiçbir şey.

Hastalığı nedeniyle Joffe için coşku yolu kapalıydı. Geçmiş günlerin tatlı havasını onun cenaze töreninde son kez soluduk. Merkez Komite, Dışişleri Komiserliğinden Novo-Devichy Mezarlığına kadar cenazeye eşlik edecek tören alayının kalkış zamanını saat iki olarak saptamıştı; çalışan kişiler kolay kolay gelemezlerdi. Yoldaşlar cenazenin kaldırılmasını onların gelebileceği kadar erteledi. Saat dörde doğru Bolşoy Tiyatrosu yönünden birkaç kızıl bayrak taşıyan, kar üzerinde ağır adımlarla yürüyerek şarkı söyleyen bir kalabalık geldi. Hemen hemen birkaç bin kişiydiler. Kropotkin Sokağı boyunca eski Ostozhenka'ya gittik. Uzun zaman önce, tam bu caddede, aynı mezarlık yolunda Kopotkin'i görmüştüm, tümüyle farklı işkence kurbanları eşlik ediyordu; şimdi bizim kendi işkencemiz başlıyordu ve ben bunda gizli bir adaletten başka bir şey göremedim. Mezarlığa yaklaşıldığında olaylar başladı. Sapranov, yaşlı, zayıf, ölü beyaz kıllarla çevrili yüzünü (kırk yaşlarındaydı) sıralar üzerinde gezdirdi: 'Yoldaşlar, suskunluğu koruyun, kışkırtılmaya izin vermemeliyiz...Engeli yarıp geçeceğiz....' 1917'de Moskova ayaklanmasını düzenleyen adam, şimdi mezarlıkta bu acıklı kavgaya önderlik ediyordu. Girişte dev çarpışmaya hazır, birkaç dakika yerimizde saydık; Merkez Komite yalnız yirmi kişinin içeri bırakılması için emir çıkarmıştı.

Troçki ve Sapranov 'Pekâlâ' diye yanıtladılar 'tabut daha çok gitmeyecek ve konuşmalar kaldırım üzerinde yapılacak.' Bir an için zarbalık patlak veriyormuş gibi göründü. Merkez Komite temsilcileri araya girdiler ve hepimiz içeriye girdik. Tabut, son bir kez insanların başları üzerinde süzüldü, sonra çukura indirildi. Adını unuttuğum bir görevli başsağlığı dileklerini sundu. Mırıldanmalar duyuldu: 'Yeter artık!'. Neden çekip gitmiyor?' Bu çok can sıkıcıydı. Sağlam yapılı ve sinekkaydı traşlı Rakovski, kalabalığın üzerinden kule gibi yükseldi; onun büyük aralıklarla sürdürdüğü sözler durumu değiştirdi; *'Bu bayrağı-senin gibi-sonuna dek namuslu-izleyeceğimize-mezarının başında-yemin ediriz!'*

Joffe'nin silahının sesi bütün ülkede duyulmadı, son duyurusu

gizli kaldı. Ülke, *Platform*'umuzun yasadışı bir belgesinden başka hiçbir şeyi öğrenemedi. Bu metinlerin kopyalarını dağıttık ve G.P.U, onları aramak için gece yarısı oturduğumuz yerlere geldi. Onlardan birini okumanın cezası tutuklanmaktı. Memur Rusya, Ekim Devrimi'nin onuncu yıl dönümünü düzenliyordu: Kongreler, şölenler v.b. yabancı temsilciler, Komünist Parti, S.S.C.B.'nin dostları ve Moskova'ya üşüşmüs gizli servis tarafından, titizlikle seçildi. İki genç Fransız, eski sürrealist, olağanüstü dürüst karakterli ve boyun eğdirilemez biçimde keskin zekâlı, Pierre Naville ve Gerard Rosenthal[7] de onlar arasındaydı. Joffe'nin cenazesi başında benimle nöbet tutmaya geldiler. Onları Zinovyev ve Troçki'yi görmeye götürdüm. Zinovyev'le, miyop ve gözlerine kadar sakallı, çekingen, zor beğenir bir adam olan, yaşlı bir Marksist bilgin, Sachs Gladnev'in küçük dairesinde görüştü. Çin işi duvar kilimleri üzerinde uçan beyaz ipek leylekler görülüyordu. Kitap raflarında, Lenin'in yirmi beş cildi vardı. İki Fransız yoldaş Zinovyev'e Enternasyonal de Muhalefet olasılığı üzerine sorular sordu. Zinovyev aşağı yukarı şunları söyledi, 'Zimmerwald hareketini yeniden başlatıyoruz. Bu, savaşan Avrupa'nın ve bir İşviçre köyünde toplanmış bir avuç enternasyonalistin düşüncesi; biz daha şimdiden onlardan daha güçlüyüz. Hemen hemen her yerde kadrolarımız var. Bugün, tarih daha hızlı akıyor...'

Dışarı çıktığımızda, Naville, Rosenthal ve ben bakıştık, bu kaba yaklaşımla hepimiz biraz ürkmüştük. Zinovyev bize söylediklerine inanıyor muydu? Az çok öyle sanıyorum. Ama ikinci ve üçüncü olanakları yedekte tutuyor ve bunları açığa vurmuyordu. Zavallı Sachs–Gladnev, o günkü ev sahibimiz, 'terörist' sayılarak, 1937'de ortadan kaldırıldı.

On beşinci Parti Kongresi'ndeki 1600 temsilci arasında bir tek Muhalif yoktu, Stalin, Rikov, Buharin ve Orjonikidze, her alandaki kesintisiz başarı konusunda giderek daha büyüdü. Buharin, Troçkizmin suçunu ikinci bir parti kurmaya hazırlanmak olarak duyurdu; rejimin toparlanmasını istemeyenler bu ikinci partinin yanındaydı ve böyle bir bölünme, proletarya diktatörlüğünün çöküşüne yol açabilir ve Muhalefet, gizli 'üçüncü güç' tepkisinin çıbanbaşından

7. Pierre Naville (1903–): *La Revolution Surrealiste* (dergisini yönetti (1924–5); sonra Troçkist; üretken bir siyaset, psikoloji ve Marksist Sosyoloji yazarı. Gerard Resenthal (1903–) : Hukukçu ve yazar. Önce sürrealist harekette ve sora Fransa Troçkizmi, Maquis (Nazilere karşı çarpışan Fransız direnişçisi) ve Sartre'ın *Ressemblement Democratique et Revolutionnaire*'inde etkin; *Avocat de Trotsky*'nin yazarı (1975).

başka bir şey olmayabilirdi. Doğruluğu kabul edilen ve Kongre'yi, tamamıyla başka bir bildiri vererek, her şeye karşın bağlılığa yönelten bu akıl yürütme biçimi Muhalefeti, oldukça ürküttü. Yürürlükteki bürokrasinin hemen hemen merkezinde düzenlenmiş bu 'üçüncü güç' düşüncesi, yalnız, herkesin dışladığı Ossovski adında, tanınmamış genç bir yoldaşı akla getiriyordu.

Merkez Komite, Muhalefet içinde ne olup bittiğini biliyordu. Leningrad eğilimi, Zinovyev, Kamenev, Yevdokimov ve Bakayev ayrıcalığı yeğlerlerdi. 'Onlar Parti'de bize rahat vermemek ister; biz, ne pahasına olursa olsun kalıyoruz. Rejim bunalıma girdiği zaman, araya girme olanaksızlığı, sürgün, siyasi ölüm anlamında kovma başlatır...Parti dışında hiçbir şey yapılmamalı. Aşağılamalar bizim için küçük hesaplardır. Hiçbir şeyin dışında kalamadığı bürokratik çarkı yaşama geçiren sistemin mimarları Kamenev ve Zinovyev'di; ne var ki onlar, bu çarkın, yalnız dışarıda değil egemen Parti'nin içinde de bütün yaşamsal girişim gücünü ezmek üzere dönüşünü, bu nitel değişimi görmezden korktular.

Muhalefet Merkezi, Kongre boyunca sürekli tartışma içinde tutuldu. Leningrad'daki arkadaşlarımız sonunda şunu önerdiler: 'Gelin kendimizi onların acımasına bırakalım ve aşağılanma içkisi içelim.' Zinovyev ile Troçki arasında, elden ele geçen pusulalarda yer alan diyologlardan biri: Zinovyev: 'Leon Davidovich, teslim olmaya cesaret edeceğimiz zaman geldi..' Troçki 'Eğer cesaretin bu türü yeterli olaydı, Devrim şimdiye kadar bütün dünyada zafere ulaşmış olurdu...'

On beşinci Kongre, bir Menşevik ya da Sosyal Demokrat sapma adı verilen Muhalefet'in kovulmasına karar verdi. Az önce 'Bu, bizim, düşüncelerimizi bir gecede yadsımamız istemi midir?' diye soran Kamenev, şimdi yine bizim için çok acı da olsa, Kongre'nin kararlarına tereddütsüz boyun eğeriz, diye konuştu. Onlar Troçki'yi sıkıntıdan kurtarıyorlardı: Ama ne kurtuluş! Buharin, tükenmez neşesi ve alaycılığıyla, etkileyici bir tümce kullandı: 'Tarihin demir perdesi iniyordu siz tam zamanında yolundan çekildiniz...'

Demir perde aslında giyotin demekti, ama yeterince açık değildi. Rikov, Parti'nin kovulanlara karşı baskı önlemleri uygulamakta acımasız olabilceğini duyurdu. Böylece, tek sözcükle, Sovyet yasallığı ortadan kalktı ve düşünce özgürlüğü son nefesini verdi. Zinovyev ve Kamenev'in teslim oluşlarını siyasi intihar olarak gördük, sözlerini geri alışlarından dolayı öyleydiler. Rakovski, Radek ve Muralov, kovulanların Parti'lerine sarsılmaz bağlılıklarını son kez öne sürdüler. Bu bağlılık coşkusu içinde bölünme tamamlandı.

Parti'den atılmak, yeterince sık yinelediğimiz gibi, bizim için 'siyasal ölüm' anlamındaydı. İnanç, düşünce ve canla başla bağlı insanlar, birer siyasal cenaze olarak nasıl yaşayabilirlerdi? Yürünecek iki yol yoktu. Genel durum yırtıcı engelleme biçimleri için hâlâ uygun değildi. Merkez Komite kovulanların en göze çarpanlarıyla görüşmeler yaptı ve yerel komitelerde daha az önemli olanlarla da görüştü. Onlar her şeye karşın bağlılıklarını öne sürdükleri için, Başkırdistan, Kazakistan, Uzak Doğu ya da Kuzey Kutbunda görevler önerildi. Troçki 'kendi özgür iradesiyle' Çin Türkistanı sınırında Alma Ata' ya bu yolla hareket etti. Bu dostça sürgün edilme ikiyüzlülüğü ve G.P.U. tarafından, ceza yasasının, karşı devrimci komploya ilişkin 58.maddesine göre verilen karara hiçbir şey yapamazdı. Işin, Moskova'da ve bütün ülkede bir oranda bilinmesini sağlamak için direnç göstermeye karar verdi.

1918'de Romanov hanedanının yazgısını belirleyen kararı üstlenmiş ve son zamanlarda İçişleri Halk Komiserliği bile yapmış Urallı Bolşevik, Beloboradov ile aynı pansiyonda kalıyordu; bu, Granovski (eskiden Cheremetievski) Sokağı'ndaki Sovyet Evi idi. Zorla yola çıkarılıp sürülmezden birkaç gün önce onunla vedalaşmaya gittiğim yer burasıydı. Yoldaşlar gece gündüz, sokakta, evde her yerde G.P.U ajanlarınca gözaltında tutuluyorlardı. Motosikletliler gelen ve giden arabaları not ediyorlardı. Ben servis merdiveninden çıktım; kapı girişinde korucuların bulunduğu bir zemin kat: 'Burası'. Mutffakta yoldaşım Yakovin titizlikle savunmayı denetlerken bir yandan da bir belge düzenliyordu. Yaşlı adam beni içinde yalnız bir kamp yatağıyla üzerine dünyanın bütün ülkelerinin haritaları ile kaplı bir masanın bulunduğu, küçük bir odada kabul etti. Üzerinde oldukça eski bir ev ceketi vardı. Tetikte, görkemli, başının üzerinde saçları beyaza yakın, cildi soluk, zorla durdurulan bir enerji ateşi yayıyordu. Yan odada, yazdırdığı bildiriler çoğaltılıyor; yemek odası, telefon çağrıları arasında, ayaküstü konuşmalar yaptığı, ülkenin her yanından gelen yoldaşları kabul etmet için kullanılıyordu. Her an tutuklanması olasıydı. Tutuklamadan sonra, sonra ne? Bilmiyorduk ama, kesinlikle son olduklarını bildiğimiz için bu son saatlerin en iyi biçimde değerlendirilmesi kaygısındaydık.

Benim Troçki ile kendi konuşmam, esas olarak, etkinliği ne olursa olsun yayılmış ve açıktan açığa konuşulur olmuş yurdışındaki Muhalefet üzerineydi. Yaşlı Adam, dostlarım Magdeleine ve Maurice Paz ile ortaklaşa yayımlandığım *Contre la Courant*'ın ilk sayılarını Paris'ten yeni alınıştı. Bu yayının eğilimi ve tonundan hoşnuttu, bana olay yerinde çalışmak için, gerekirse gizli olarak, Fransa'ya ha-

rcket etmemi önerdi. Bir an için olanakları inceledik. 'Belki yıllar alacak ve birçok kurban isteyecek son kavgaya başlıyoruz. Ben Orta Asya'ya gidiyorum: Siz Avrupa'ya ve çalışmaya. İyi şanslar!' dedi. Kucaklaştık. Sokaktaki ajanları atlatmama uzamış gölgeleri yardım etti. Bir sonraki değilse, ertesi gün, halk, istasyonu ele geçirerek Yaşlı Adam'ın hareketini engelledi. G.P.U. onun alıp götürülmesi için şaşırtıcı bir çağrı yaptı. Yalan olmadığına inanılması için de ayrılış biçiminde değişiklik yaptı, siyasal polis Yaşlı Adamı kırılan kapıya bıraktı; o yürümeyi kabul etmedi, bunun üzerine ıssız, küçük bir istasyona bırakacak olan arabaya binmesine izin verildi. Yüce yazgısının doruğuna erişmiş olduğunu düşündüm. Biz, gizlice öldürüldüğünden korktuğumuz sırada o hâlâ ölü Devrimin simgesi oluyordu. Tehlikeler içinde, ciğerlerinde tek bir soluk, parmakları arasında bir kalem bulunduğu sürece çalıştı ve mücadelesini sürdürerek yaşadı...

Gözlerinden uzaklaşmıştı. *Izvestia*, küçük puntolarla, düşsel bir suçlamayla, 'ayaklanma girişimi'nden dolayı sürüldüğünü açıkladı. On sekiz ay önce, Zinovyev, Kamenev ve Stalin'in Politbürosu'na karşı bir *coup* olabilirdi ve bizim Muhalif çevremiz bunun olabilirliğini tartışıyordu. Eğer isteseydi, ordu ve hatta G.P.U. bile Troçki'ye oy verebilirdi; o bunu her zaman söylemişti. Bu konuda Sol Muhalefet'in önderleri arasında herhangi bir biçimsel sözleşme mi vardı. Bilmiyorum ama bu sorun tartışılmıştı. (1925 sonu 1926 başında) Troçki bu yetkiyi o zaman, sosyalist bir rejimde herhangi bir askeri ayaklanmaya başvurmayı yasaklayan bir geleneğe uymak uğruna bilerek kabul etmedi; şimdi bu güç, benzer bir biçimde, en soylu niyetlerle de olsa, sonuçta Sosyalist karşıtı olarak tanımlanan, bir asker ve polis diktatörlüğüyle sonuçlanarak kazanılıyordu. Troçki, daha sonra (1935) şöyle yazdı: 'Hiç kuşkusuz Zinovyev–Kamenev–Stalin üçlüsüne karşı askeri bir *coup*, hiç güçlük çekmeden ve hatta kan dökülmeden ortaya çıkabilirdi; ama bunun sonucu, onun yerini alan Sol Muhalefet'e karşı tam bir bürokrasi ve Bonapartizm için daha hızlı bir zafer olabilirdi.' Sosyalist bir demokrasi kurmak için eski silahlı şiddet araçlarının ve kendi emrindeki haklı gösterme araçlarının, uygunsuz olduğunu daha açıkça belirten bir son çok ender bulunur.

Rakovski Astrağan'a, Preobrajenski Urallar'a, Smilga Orta Sibirya'da Minussinsk'e, Radek Kuzey Sibirya'ya, Muralov Tara ormanlarına, Serebyakov, Ivan Smirnov, Sapranov, Vladimir Simirnov, Sosnovski ve Voya Vuyovich başka yerlere gönderildi; her şey gizlilik içinde yapıldığından nerede olduklarını bilmiyorduk. Chiris-

tian Rakovski'yi Paris'te elçiliğin arkasında diplomatlara ayırılmış otel, *Sophiskaya Naberezhnia*'da kalırken gördüm. İnsan, koridorlarda, güzel fildişi alnıyla, yolda yürürken bile ağırbaşlı, tetik, Krestinski'ye özellikleri ve tavrının olağanüstü soyluluğuna uymayan dikkatsiz giyinişine karşın şık, Karakhan'a rastlayabilirdi.[8]

Rakovski, Paris'ten meteliksiz döndü; elli dört yaşında ve keyifli, uzun mücadelenin hâlâ sürdüğünü sanıyordu. Onun heybetli, düzgün yüzü, hep gülümsediği için dinginlik içinde gibiydi. Karısı, onun hesabına, oldukça sinirliydi. Avrupa uyumsuz bir kararsızlık dönemine giriyor, onun için beklemek gerek dedi. Onu, Merkez Komiteye teslim olmaya çağıran birini incelikle yanıtladı: 'Yaşlanıyorum. Yaşam öykümü neden lekeleyeyim?'

Posta ve Telgraf Halk Komiseri Ivan Nikitich Smirnov'u, arasıra Varvarka'daki küçük bürosunda görürdüm. Ellinin biraz üstünde, uzun boylu, dimdik ve sıska, ürkek ve kararlı gözleriyle, burundan sıkma gözlüğü arkasından grimsi yeşil bakışlarıyla bir hayli genç gösteriyordu. Hep içe dönüktü. Bir gün yurtdışıyla haberleşmemin açılıp açılmadığını sorduğum zaman (Postada resmen sansür yoktu) canlı canlı yanıtladı, 'Hepsi. Hiçbir şeye güvenmek yok. Benim yerime bununla uğraşan, G.P.U.'nun işlettiği gerçek bir atelye var ve benim oraya gitme hakkım yok, Bakanlık çantası geri alındığı zaman çok sevinmişti. 'Bir süre için sıralara geri dönmek bize iyi gelir.' Eski işi beş para etmiyordu. İş Bulma Bürosu'na işsiz kaydı yaptırdı. Saf saf, yakında bir fabrikaya alınmayı umuyordu. Kendini beğenmiş küçük bir memur, penceresinin önünde, bu uzun boylu, kırlaşmış, suçsuz, büklümlü, zeki bakışı gördü, doldurduğu formda *Son İşi* hanesinde 'Posta Telgraf Halk Komiseri' yazıyordu. İş Bulma Bürosu Merkez Komite'ye bağlıydu ve G.P.U. Ivan Nikitich'i Kafkasya Rivyera'sına sürdü; iğrendirici baskının hafiften başlamasıydı.

1918 Sviazhk savaşında yalnız Troçki ve Rosengoltz, Ordu özel treninde daktilo yazanlar ve mühendisler, aşçılar ve telgraf operatörleri ile Ivan Smirnov, Kızılların bozguna uğramalarını ve Kappel ve Savinkov yönetimindeki Beyazların saldırı zaferlerini çabucak durduruyordu. O günlerde yeni doğmuş Cumhuriyet bu bir avuç insanla korunmuştu. Daha sonra, 1920–21'de, Lenin'in Sibirya karmaşasını yeniden düzenlemek ve Asya Rusya'sını Sovyet denetimine sokmakla görevlendirdiği bu Smirnov'du. O, genç kuşak için

8.Lev N.Karakhan (1889–1937): Eski Menşevik, sonra Bolşevik oldu ve Ekim Devrim'ne katıldı; Brest–Litovsk Antlaşmasında Sovyet sözcüsü (1918); Çin Büyük Elçisi (1923).1937)'de açık duruşmasız öldürüldü.

parlak laflardan ve gösterişten uzak, Parti idealizminin simgesiydi.

Sürgünler çok hızlıydı ve yüzlerceydi. 1917 Ekim'inin devrimcileri, on yıllık iktidarlarından dolayı, öyle görünüyordu ki, hiç bozulmuş değillerdi. Son yıllar onların en ünlüleri için, elçilik konutlarında, bakanlıklarda, yönetimsel konseylerde ve emredici konumlarda pürüzsüz geçti. Halk, şık giyinmeyi burjuvalaşma gibi gördüğünü öyle yüzeysel biçimde açığa vuruyordu ki, sürgünler, Devrimin esenliği için, Orta Asya ve Sibirya'nın ıssız çöllerine, çok ilkel bir yaşam sürmeye gerçek bir sevinçle gidiyorlardı. Onların sürgünleri karşısında inanılmaz biçimde yeniden güven duydum. Belli sayıda Komünist, kendilerini komplo dışı Muhalefet'e bağlamıştı, gelecek yönetimin onları kendi içinde gördüğüne inanıyordu pratik onların çok az olduğunu gösterdi. Onları, birkaç ay sonra, çok şükür ilk karanlık dönemeçte yitirdik. 1927 Muhalifleri değişik yollarla, ya Parti'ye bağlılıktan dolayı sonsuz aşağılanmayı, ya da Sosyalizme bağlılıktan dolayı sonsuz direnmeyi seçtiler, sonuna kadar aynı tehlikeli doğru yolu izlediler.

Yazarlar, Komünist temsilçiler ya da Devrim'in onuncu yıldönümü kutlamaları için o sırada Moskova'da bulunan seçkin liberal konuklar, bu adamlarla yabancılar arasında acaba hangi çarpıcı zıtlıkları not ettiler. Ve bize gerçekten akıllıca dersler verdiler! Jacques Sadoul bana dostça bir konferans çekti. Biz arkadaştık, Rusya ve Almanya'dan tatlı heyecanlı anılarımız vardı. Ben onun canlı alaycı zekâsını, epikürcü umursamazlığını, siyasi ustalığını severdim. Birinci sınıf bir Parlamenter önder olabildiği halde Fransa Komünist Partisi onun herhangi bir etkinliğe girişmesine izin vermiyordu. Aklı ve yaradılışı, şu ılımlı Sosyalist türündendi, ama Sovyet Devlet'e hizmet etmesi için iyi yaşaması gerekirdi. Yaşlı Kalinin ona Kızıl Bayrak Nişanı taktığı sırada, o bana, Vaillant-Couturier'in bu onurun önemini azaltmayı nasıl istediğini, aynı anda, herkesin bileceği gibi eski sahtecilerden biri olabilecek eski Communards nişanını önererek gösterdiğini anlatıyordu.

'Muhalefetin önderleri' dedi 'Kırım'da konforlu villalara kapatılacak ve kimsenin okumayacağı büyük kitaplar yazmalarına izin verilecek. Ama siz ötekiler, Serge, siz azar işitmeye gidiyorsunuz!' Yabancı ziyaretçiler masasında akşam yemeğindeydik; yakınımızda oturan esmer, bedenleri dolanmış kumaşlarla örtülü genç Hintli kızlar, konuşmamızın bir an sapmasma neden oldular. Jacques diretti, 'siz hâlâ kendinize işkence ediyorsunuz oysa hayat öyle güzel ki! Şu insanlara bak, nasıl büyüleyici, düşün nasıl...' Böyle sevgiyle ayrıldık. Jacques, madalyalı ve arpalıkla donatılmış, Paris'e döndü; ben

yeni baştan başlamaya hazırlanıyordum, güç yaşam v.b.'ne[9]

Sadoul kendine bir aziz süsü vermeye kalkışmadı. O sıralarda Barbusse mistik kitapları, *Jesus* (İsa) ve *The Judasses of Jesus* (İsa'nın Yudaları)nı yazıyordu; şimdi Moskova'da başka Yuda'ların konuğuydu. Onun *Under Fire*(Ateş Altında)'ını çok beğendim ve *Jesus*taki kimi sayfalar beni gerçekmiş gibi etkiledi. Arada mektuplaştığım Barbusse'u, Hotel Metropole'de çok güzel bir kadın sekreter eşliğinde ve bir erkek çevirmen sekreter tarafından korunmuş (G.P.U) buldum. Her gece yoldaşların sırra kadem bastığı, dış kentin kalabalık apartmanlarından geliyordum; onların karılarını hem kızarmış gözlerle hem de yurtdışından ülkemizi ziyarete gelmiş büyük resmi vicdanlarını, herhangi bir hoşgörüye eğilmem konusunda, kaygıyla yıkılmış gördüm; üstelik, otelin dışarıdan, büyük yazarın orada alıkonabileceği biçimde, gözlendiğini biliyordum.

Barbusse, geniş, zayıf ve yumuşak bir beden üzerinde, küçük, mum gibi ve iç bükey bir başla acı çekmiş bir adamın ince dudaklarına sahipti. İlk gördüğüm zamankinden tamamıyla farklı bir kişilikteydi; Onun ilgi alanı hiçbir şeye karışmamak oldu. İradesine karşın onu içine alabilecek, hiçbir şeyi görmedi, daha çok, pek de açıkça tanımlayamadığı düşüncelerle ilgilendi, doğrudan bütün sorulara teğet geçti. İncecik elleri havada – kendisini kazanan tarafın suç ortağı yapma niyetiyle! – 'sınırsız genişlik', 'derinlikler', 'çoşkunluk' gibi belirsiz sözcükler çevresinde eğriler çiziyordu. Mücadelenin kesinlikle oturup oturmadığı hâlâ bilinmediği için, o, kendisini tehlikeye atmaktan korkarak ziyaret etmediği Troçki'ye, büyük çapta bir kitap adamıştı. Ne zaman işkenceden söz ettiysem başı ağrıyormuş gibi yaptı, duymazlıktan geldi, ya da insanı şaşırtan doruklara yükseldi: 'Devrimlerin acınası yazgısı, sınırsızlıklar, derinlikler, evet...evet.. Ah dostum!' İkiyüzlülükle karşı karşıya kaldığımın farkına vardığım için çenelerim titiriyordu. Birkaç gün sonra, o zaman Helena Stassova tarafından yönetilen, Uluslararası Sınıf Savaşı Tuksaklarına Yardım'ın[10] Fransa'da Barbusse'un denetimindeki 'kültürel' bir haftalık derginin sermayesine önemli ölçüde katkıda bulunduğunu öğrendim. *Monde*'du bu. Ve Barbusse beni dayanışmalı yükümcüler listesine almıştı.

9. Serge'in 1936'da Fransa'ya dönüşünden sonra, Sadoul, canla başla, Moskova Duruşmalarını savundu ve Serge'in tanıklığını geçersiz kılmaya çalıştı.

10. Uluslararası Sınıf Savaşı Tutsaklarına Yardım: 'Devrimci savaşımın bütün kurbanlarına uygun yardım' için resmi bir kurtarma ve savunma örgütü.

Çabalarımız süresince iki doğrultuda etkinlik gösterdim: Leningrad ve Moskova merkezinde ve yazılarımdan dolayı yurtdışında (başlıca Fransa'da). Paris'de *Clarte*'nin yayın kurulundaydım. Bu dergideki yazılarımı –kendi adımla– Çin Devrimi ve Muhalefet Platformunda yayımlıyordum. Bazı aylarda öngörülerimin doğruluğu beni bile ezerdi. Sonunculardan biri benim adıma bir yoldaş tarafından imzalanmıştı ama içeriği yine de duruydu. 11 ve 12 Aralık 1927'deki Parti Kongresi sırasında, Çin Devrimi'ni bozguna uğrattığı kabul edilen Kanton Komünü'nün yıldırım başarısı, Muhalefeti çürütmek açısından ansızın ve şaşırtıcı bir zamanlama ile geldi. Basının etekleri zil çalıyordu. *Pravda* –arkasında, geniş sorumlulukla C.P.S.U.Genel Sekreterinin elçileri Lominadze ve eski yoldaşım Heinz Neumann'ın bulunduğu, zafer telgraflarıyla On beşinci Kongreyi baskı altına alan– Çin kentinin komünist diktatörlerince duyurulmuş, Rus Devrimi'ninkilere göze çarpar derecede benzer buyruklar yayımladı. Yirmi dört saat sonra Kanton meşalesini bir kan seli söndürdü; soğukkanlı olanlar, sosyal adelet için çarpışanlardan binlercesinin resmi bir rapor uğruna öldüğünü düşündüler; ve Sovyet konsolosluğunun, kadınlı erkekli kadrosu kazıklara oturtularak öldürüldü. Preobrajenski'ye rastladım şunu sordu:

'Kanton'a ilişkin yazdmız mı?'

'Evet, gönderildi de.'

'Ama deli olmalısınız! Bu, yıllarca cezaevinde yatmanıza mal olabilir....'

Başka bir adla yazdım. Ama yine de sürülmeyi bekliyordum.

Sonunda, Parti mahkemesine çıkmadan önce, Leningarad Merkez Bölge Denetim Komisyonu önüne çağırıldım. Üzgün yaşlı bir işçi, Karol, Başkandı; bir kadın işçi, gözlüklü genç bir adam ve iki ya da üç kişi daha. Kırmızı örtülü bir masanın çevresinde oturuyorlardı (Parti Komitesi, zamanmda Grand Dük Sergei'ye ait olan barok biçemi bir sarayda yerleşmişti). Karol benim kovulmam için özel bir hassasiyet göstermiyordu. Hatta bana güç durumdan kurtulmanın yollarını da gösterdi. Ama hainliği de elden bırakmadı ve belirleyici son soruyu sordu: Kongre'nin Muhaliflerin kovulmasını duyuran kararı konusunda tutumunuz nedir?'

'Disiplinle uygunluk içinde Parti'nin bütün kararlarına boyun eğerim, ama bu kararı, eğer hızla onarılmazsa, sonuçları ölümcül olabilecek, ağır bir yanlış sayıyorum...' yanıtını verdim.

Kırmızı başörtülü kadın işçi ayağa kalktı şaşalamış bir sesle 'Yoldaş, gerçekten bir *yalnış mı* dediniz? Parti kongresi'nin yanılmış

olabileceğini ve yanlış yaptığını mı düşünüyorsunuz?' dedi.

2 Ağustos 1914 savaşı için Alman Sosyal–Demokrasi oylamasını örnek aldım, yalnız Karl Liebknecht ve Otto Rühle karşı oy vermişlerdi. Bu, küfür sayılan karşılaştırma Komisyonu çok ürküttü. Hemen kovuldum. Vassili Nikiforovich Cadeyev içeri çağırıldı. O da benzer biçimde birkaç dakika sonra kovuldu. Dışarı çıktık. 'Biz burada siyasi cenazeleriz...' 'Öyledir, çünkü bizden başka canlı kalan yok.'

Birkaç gün geçti. Bir gece yarısı kapımın çıngırağı çaldı. Açtım ve bir anda anladım. (bu hiç güç değildi): Genç bir asker ve deri takımlı bir Yahudi. Arama yaptılar ve doğruca Lenin çevirilerinden birine gittiler. Alayla sordum 'Bunları da arıyor musunuz?' Birisi ('Şaka etmeyin' diye yanıtladı 'bilirsiniz bizler de Leninistiz') Ne iyi: Biz Leninistler hep bir aradaydık.

Emirlerinde bir araba bulunmadığı için özür dileyen bu iki yoldaşım arasında evden çıktığım zaman Leningrad üzerinde gün doğuşunun deniz mavilikleri asılıydı. 'Biz bunu her gece yapıyoruz...' 'Anlıyorum' dedim. Ayrılmazdan önce kucakladığım yedi yaşındaki oğlum ağlıyordu ama bana açıkladı: 'Baba korktuğum için değil sinirimden ağlıyorum.' Eski Tutukevine alındım.

Eski Adalet Sarayı'nın ateş karası tuğla iskeleti büyük kurtuluş günlerini çağrıştırıyordu. Ama şişirme duvarcılık yarım yüzyılda, içini biraz değiştirmişti. Yirmi yıldır burada çalışan bir gardiyan açıkladı! '1905 Devrimi'nden sonra yürüyüşleri için Troçki'yi dışarı çikardım...' Hâlâ böbürleniyordu: Aynı işe geri dönmeye hazırdı. İçeri atılmadan önceki bekleme dönemlerinden birinde, bir koridorda yakışıklı bir delikanlının hemen yanında duruyordum, beni tanıyormuş, kulağıma şöyle fısıldadı: 'Vybrog bölgesinden muhalif, Arnold ve B. – ve C. – tutuklandı.' Aferin! Başka ne bekleyebilirdik? Alaca karanlık içinde cezaevinin katlarını birleştiren demir merdiveni tırmanmaya başladım. Birbirinden uzun aralıklarla, blok sorumlularının köşelerdeki masaları üzerinde lambalar yanıyordu. Beşinci ya da altıncı katta kaba taş işi, karanlık bir kapı benim için açıldı. Pis hücre daha şimdiden iki adam tarafından tutulmuştu; eski bir memur, bir belediye mühendisi, Sovyet için yapacak yerde kendi çıkarı için Neva'dan buz satmakla suçlanmıştı; bir de saçma sapan konuşan, çılgınca bir gezinmenin acısını çeken, Katolik mezarlığında –küçük metal haçlar satarken– serserilikten tutuklanmış, pis bir yaratık. Polonya kökenli olduğu için ispiyonculukla görevli idi. Bu, buruşuk, yaşlı suratlı yaratık hiç yıkanmadı ve sürekli dualar mırıl-

danmanın dışında hiç konuşmadı. Günde birkaç kez, alnını şiddetle duvarın kenarına vurarak, dua için diz çökerdi. Gece beni oldukça ürkütücü seslerle uyandırıyor ve onu dizleri üzerinde elleri kenetlenmiş görüyordum. Daha sonra küçük bir muhasebeci geldi. Amiral Kolçak'ın Beyaz ordusunda görev yapmakla suçlanmıştı. Sorgu yargıcının onu bir Beyaz memur olarak tanımladığını anlattı. Bunlar hep insanlığa sığmaz gülünçlüklerdi.

Cezaevinin, saplantılılar, manyaklar ve işkenceciler grubu görevlilerinin, düşmanlıklarına hedef olmuş kurbanlarla dolu olduğunu farkettim. Hiç bitmeyen alacakaranlıkta yeniden Dostoyevski okuyordum; kitaplığa bakan Parti'ye bağlı suçsuz kurbanları, bana acıdıkları için bu kitabı getirmişlerdi. Neşe dolu büyücek erkek çocuklar bize günde iki kez çorba getirirdi (onlar, aptest suyu derlerdi), bu çorba önceleri yenemez ama dördüncü gün sabırsızlıkla beklenirdi. Bu delikanlılardan biri, bir sabah görünmedi, ötekilerin de yüzü asıktı. İşe gelmeyenin gece öldürülmüş olduğunu biliyorduk. Bunca zaman sonra böyle birşey beklemiyordu ve af dilemişti. Gün doğumundan az önce gelip aldılar onu. 'Arkadaşlarına hoşçakalın de ve korkma ha!' Sınır bölgesinden bir çocuktu, gizlice Polanya'ya geçip geri dönmekle görevliydi. Ölümü gizli tutulduğu için bir örnek olarak bile işe yaramadı.

Hemen bitişikte, vergi kaçırmakla suçlanan Sadovaya'lı bir gömlekçi vardı; koridordaki parmaklıktan atladı, havaya sıçradı ve sonsuz huzuru buldu. Bize komşu bir başkası kendini asmayı denedi bir başkası da damarlarını kesti....Biz bu trajedilerin yalnız zayıf yankılarını duyardık. Hücredeki üç kişiden ikimiz dengeyi, koruduğumuz için günlerimiz herhangi bir kaygıdan uzak barış içinde geçiyordu; Sosyalizm tartışıyorduk. Procurater (Baş memur)a yazdığım uzun yazılar Anayasa ve Sovyet hukukuna değiniyordu: Eğlenceli bir şaka.

Tutuklanmam Paris'te tepkiyle karşılandı ve yüksek çevrelerde yakışıksız sayıldı. Aklımı herhangi bir sözünden dönme uzlaşmasına takmamıştım; herhangi bir 'Sovyet karşıtı etkinlik' içine girmeyişimden hoşnuttular. Bu iğrenç bir dil sürçmesiydi, çünkü hiçbir yerde Sovyet karşıtı bir şey yapmış değildik.

Yedi ya da sekiz hafta yokluktan sonra beyaz bir gecede eve döndüğüm zaman, Fontanka toprakları boyunca uzanan körpe yeşilliğin olağanüstü tatlılığını hiç unutamayacağım. Evin kapıcısı tutuklanışımı çok akla yakın biçimde açıkladı. -tıpkı eski rejimdeki gibi' dedi. 'Tam Bir Mayıs'tan önce aydınlar böyle tutuklanırlardı.....'

Paris'te, Vaillant-Couturier *L'Humanite*'de, cezaevindeyken, olası en büyük saygıyı gördüğümü yazdı. Barbusse, tutuklandığımı öğrendiğinde, *Monde*'un destekleyicileri listesinden adımı sildiği için utançla özür dileyen mektuplar gönderdi. Cadeyev, altı ay cezaevinde kaldı, Paris ona ilgi göstermedi, sonra onu yönetim kurulu üyesi olan kişisel bir dost çıkardı. Sözünden dönmediği için Leningrad'ta istenmeyen adam sayılmıştı. *Krassnaya Gazeta* ona Kuban *kolkhozes*'larını inceleme görevini verdi. Tam yeni bir coşku içinde başladığına inandığı süre yaşamı sona erdi. İmparator Parkı'nın doğal güzellikleri içinde Dietskoe Selo gölünde kürek çekerek birçok saat geçirdik. Vassili Nikiforovich bana, insanın iyiliksever sığınaktan kendi payını aldığı cezaevi övgüleri söyledi. Birçok kişinin artık ona doğru gittiğine inandığı, Parti'nin yeniden doğuşundan kuşku duymuyordu.

Kuban'da, her türden, kuşkulu haksız kazançlar üzerine, araştırıcı bakışları, titiz soruları ve bloknotlar dolusu yazılarıyla sert eleştiriler yaptı. Tuapse'ta liman yapımında haksız kazanç, plajların düzenlenmesinde haksız kazanç, yolların onarılmasında haksız kazanç, tarımın kolektifleştirilmesinde haksız kazanç!

Bu gevşek ağızlı sorgucuların yola getirilmesi için karanlık yollarda ortaya çıkan 'Eşkiyalık', 26 Ağustos 1928'de, ağustos böceklerinin cıvıltılarıyla dolu bir yaz akşamı, yerel yetkililer, bir arabadaki birkaç yolcuyla birlikte komsu pazar kentine gitmesi için Cadeyev'i zorladılar. Bu, siteplerin ve mısır tarlalarının ortasında bir gece yolculuğuydu. Kafileye bir milis eşlik ediyordu; gecenin içinden kaba sesler geldiği zaman ilk o sıvıştı: '*Stoy!* Dur!' Cadeyev'in arabası yol kenarındaki biri tarafından durduruldu. Arabacı, zavallı Vassili'nin haydutlarla tartıştığını duydu: 'Seninle sorunumuz nedir? Hepimiz insanız. Nedir bu?' Hepsini gördüm kokunç fotoğraflardı: Tüfekle atılmış domdum kurşunları onun yüzünü ve göğsünü resmen biçmişti. Ona tutkunu olduğu kentte bir cenaze töreni yapmak istedik. O On yedi Yılı'nın savaşçısı değil miydi? Leningrad Komitesi buna karşı çıktı: Kovulmamış mıydu? Doğal olarak katilleri bulunamadı. Öldürüldüğü yere diktiğimiz yazılı taş parça parça edildi.

DİRENME YILLARI
1928–1933

Bu beş yıl, yalnız bir adamın –ailesi tarafından, ki bu zayıf yaratıklar tarafından demektir, kuşatılmış– acımasız, ezici bir totaliter rejim baskısına karşı direnişinden oluşmadır. Günlük ekmeği, yiyecek karnesi, Rusya'nın kara kışında yakacağı, bireysel olarak, Parti–Devlet'e bağlı olduğu için, onun karşısında tümüyle savunmasızdır. Ve Parti–Devlet'e, düşünce özgürlüğü adı altında karşı koyan biri nereye gitse 'kuşkulu' damgası taşır. Ona, hâlâ bırakılmış olan küçük bir parça özgürlük ve hatta kendi yürekliliği bile (tümüyle delice görünür) onun için kaygı ile karışık bir şaşkınlık kaynağıdır.

Muhalefetin yenik önderleri şimdi, gelecekte, konuşma ve propaganda özgürlüğüyle Parti'yi eski sağlığına kavuşturacak yeter güçte gizli bir örgüt kurmayı umuyorlardı. Ben bu düşe kapılmış değildim. Yasadışı yöntemler iki nedenle başarılı olamayabilir diyordum: Gizli polisin sınırsız gücü her şeyi parçalayabilir ve Parti'ye kendi ideolojik ve duygusal bağlılığımız bizi hem politik manevralara hem de, belki daha da çok, polis kışkırtmasıyla, yaralanabilir kılardı. Kendimizi, yasadışı olmanın içine atıvermektense, var olma, düşünme ve yazma hakkımızı bütün açıklığıyla savunmamız gerektiğini öne sürdüm; tamamıyla açıkça, tam anlamıyla bağlı (ortada herhangi bir örgütlenme bulunmadan) ama tam anlamıyla da uzlaşmaz bir muhalefet oluşturmalıydık. Bu tam akademik bir tartışmaydı, çünkü her iki seçenek eş oranda olanaksızdı.

1928 başlarında Leningrad'taki tanınmış muhaliflerden yalnız ben ve Alexandra Bronstein hâlâ özgürdük; Moskova'da, Andreu Nin özgürdü, ama İşçi Sendikaları Kızıl Enternasyonali Sekreterliği'nden 'çekilmiş'ti ve Lux Otel'de sıkı gözetim altındaydı. Onu cezaevine girmekten yabancı olması kurtarıyordu. Ruslardan, 1903'den beri Bolşevik ve Parti'nin kurucu üyesi, 1917'de Ekaterinberg (Sverdlovsk)'deki Sovyet'in Başkanı Boris Mikhailovich Eltsin, G.P.U. bir süre başkentte bulunmasını istediği için özgürdü. İlişkileri ve dar bir militan çevrenin gizli yaşamını sürdürme çabası içindeki hasta adam, yaşlı Eltsin, dinç –ve kurşun işlemez– eylemci bir adam olan Mikhail Tverskoy'a açıldı, oysa o G.P.U. ajanıydı.

Tverskoy, kısa yoldan, 'Sovyet karşıtı' belgeler olarak nitelendirilen –yazarları için çok kasıtlı– ahmakça broşürcükler düzenledi. Moskova fabrikalarındaki sol muhalefet sempatizanları tutuklandı, Leningrad'a, bize, 'yeniden örgütlenmenize yardım' diyerek geldi. Alexandra Brostein ve ben onunla görüşmeyi reddettik. Biz, onu durdurmaya yetişemeden, hızla, ellinin üstünde işçiden oluşan bir gölge örgüt kurdu, yalnızca iki ay içinde, yaygarayla 'genel cephe'de toplananlar tutuklanıp cezaevine atıldılar. Bu polis manevrası, bütün işçi sınıfı merkezlerinde yinelendi. Bu, Komünistlerin moralini bozarak daha kolay yapılıyordu. Muhaliflerle memurlar Parti'ye bağlılıkta yarışa girdi. Muhalifler, çok daha içtendi.

Hiç kimse gelen belânın çapını görmeye yanaşmıyordu. Düşünce olarak, bu bürokratik karşı devrim ve bu yeni despot Devlet –kimse, bizim sıralarımızdan hiç kimse kabul etmek istemiyorduysa da– bizi parçalamak ve ülkeyi tam bir sessizliğe boğmak için bizim ellerimizde oluştu. Troçki, Alma Ata'dan, sürgünlüğünün derinliklerinden, hâlâ proletaryaya ilişkin, hâlâ Sosyalist, hasta olsa bile hâlâ bizimle olduğunu söyledi, bizi afaroz eden, cezaevlerine tıkan ve öldürmeye başlayan Parti, bizim Parti'miz olarak kaldı ve biz hâlâ her şeyi ona borçluyduk: Yalnız onun için yaşamalıydık, çünkü Devrim'e ancak onunla yararlı olabilirdik. Parti sevgisiyle bozguna uğramıştık: O hem bizi ayaklanmaya kışkırtmış hem de kendimize karşı döndürmüştü.

Kovulmamızdan üç ay sonra, tahmin ettiğimiz tahıl krizi patladı. Kentler ve ordu için gerekli olan tahıl tehlikeye düştü. Vergilerini ödeyen köylüler yeterli karşılık alamadıkları için, tahıllarını Devlet'e vermeyi kabul etmiyorlardı. Merkez Komite stoklarını gizleyenlere Ceza Yasası'nın 107.Maddesini tamamıyla kanunsuz biçimde uygulayarak, el koymayı emretti. Genç Komünist grupları onların, bölgeye bağlı tahıl, keten, tütün ya da pamuk tarlalarını soyup soğana çevirerek kırsal kesimi temizledi. Tam İç Savaş yıllarındaki gibi, Komünistler yol kenarlarında kafatasları yarılmış olarak bulunmaya başladı. El konulmuş tahıl yığınları ateşe veriliyordu. Hiç kuru ot yoktu; ülke halkı ayarlama fiatıyla satın alınmış kara ekmekle hayvanlarını beslemek için kentlerde fırınları kuşatıyordu.

El koyma bir önlemden başka bir şey değildi. Gerçek politika On beşinci Parti Kongresi'nde Molotof tarafından özetlendi: Tarımda kolektif üretimin *(Kolkhozes)* ya da Devlet tahıl işletmelerinin (Sovkhozes) gelişmesi. Kolektif tarım, parça parça tarımla, makineleşmiş üretim için vazgeçilmez donanımla desteklenmiş Devlet çiftlikleri olarak, ancak evreden evreye yer değiştireceğinden, yıllara

yayılmış yavaş bir kalkınma göze alınmıştı. Ama bu, el koymadan dolayı, sanki köylüye savaş açılmıştı. Tahıla Devlet el koyacaktıysa ekimin yararı neydi? Gelecek baharda istatistikler ekili alanların daraldığını gösterecekti: Köylü grevi. Onları zorlamanın ancak bir yolu vardı: Komünistlerce yönetilen zorunlu kooperatifler. İnandırma başarılı olacak mı? Ya da daha çok baskıya karşı koyan bağımsız çiftçinin uğraşdaşlarından daha özgür olduğu ve daha iyi beslendiği ortaya çıktı. Yönetim kolektivizm tam ve bir anda olması zorunluğuna karar verdi. Ne var ki, toprak insanı savunmasını daha acı yapar. Onların direnmesi nasıl kırılabilir? Kamulaştırma ve zengin köylüler ya da *kulak*'lar ve *kulak*'lar gibi nitelendirilebilecek olanların kitlesel sürgünü ile. 'Bir sınıf olarak *kulak*'ların temizlenmesi' denen budur.

Bu, tarım düzeni bozulmasının ne kadar korkunç sonuçlandığı her zaman anımsanacak. Köylüler çiftlik hayvanlarını *kolkhoz*'a teslim etmektense onları kesiyor, etini satıp derisinden botlar yapıyordu. Çiftlik hayvanlarının yok edilmesinden dolayı ülke yoksulluktan açlığa geçti. Kentlerde ekmek karneleri, kara borsa, rublenin değeri ve gerçek ücretler birdenbire düştü. Nitelikli insan gücünü, iradelerine karşın, fabrikalarda tutmak için yurtiçi pasaportlar çıkarıldı. Kolektifleştirme, yıkılmaya yüz tuttuğu için, %68 lere ulaştığı hatta 1930 Mart'ında daha bile ilerlediği sırada, kıtlık ve terör doruğa çıktığı zaman tamamlandığı ilan edildi.

Kolhoz tarafından el konulmuş sığırları teslim etmeye kadınlar geldi; ama çiftlik hayvanları çevresinde kendi bedenlerinden bir kale oluşturdular: 'Hadi haydutlar vurun!' Ayaklananlar niçin vurulsunlardı? Bütün halkı sürülmüş, bir Kuban pazar kentinde, hiç kimsenin onları çırıl çıplak götürmeye cesaret edemeyeceğini düşünen kadınlar, evlerinin içinde giysilerini çıkardılar; ama sanki satılık sığırlarmış gibi tüfek dipçiğiyle dövülerek çıkarıldılar. Bu bölgedeki kitle sürgünü, Merkez Komiteden Sheboldayev'in gözetimindeydi, 1937'de, oradaki büyük coşkusu yüzünden öldürüldüğünden kimse kuşku duymadı. Terör en küçük köylerde saltanat sürdü. Avrasya Sovyetinde aynı anda ayaklanan 300'den çok köy merkezi vardı.

Sürgüne giden köylülerle yüklü trenler, buzlu kuzeyde, ormanlarda, steplerde, çöllerde kaldı. Hepsi, her şeyi ellerinden alınmış insanlardı; yaşlılar yol kenarlarına, göl, ırmak kenarlarına gömüldü ve her kırlıkta ağaç dalından ya da beyaz odundan yapılma küçük haçlardan, kısa kesilmiş ekinler oluştu. Başka bölgelerin halkları, sahip oldukları bütün araçları vagonlarda sürükleyerek, Polonya, Romanya ve Çin sınırlarına saldırdılar ve makineli tüfeklere karşı

– kuşkusuz kesinlikle zarar görmeden – oralara geçtiler. Ve Yönetime soylu bir üslupla yazılmış uzun bir bildiride, Abaza halk, Türkiye'ye göç etmek için izin istedi.

Bir Rus bilgini, Prokopovich, resmi Sovyet istatistiklerinden – istatistikçilerin tutuklandığı ve öldürüldüğü bir zamanda not edilmiş – aşağıdaki hesabı yaptı. 1929'a kadar köylü ev halkı sayısı sürekli artıyor.

1928: 24.500.000
1929: 25.800.000

Kolektifleşmenin 1936'da sona erdiği zaman, aile sayısı 20.600.000 den çok değildi. Yedi yılda 5.000.000'dan çok aile yok olmuştu.

Taşımacılık sistemi yıpranmış ve yeni istemlerle başa çıkmak için sanayi plânları alt üst olmuştu. Bu, Boris Souvarine'den alınma bir tanımlamaydı: 'Plân anarşisi'. Tarım teknisyenleri ve uzmanlar ahmaklıkları ve aşırılıkları dile getirmekte cesurdular; binlercesi tutuklandı ve sorumluluğu bir kişinin omuzlarından indirebilecek biçimde çok büyük baltalama duruşmaları yapılmaya başvuruldu. Ruble ortadan kalkma sürecindeydi; gümüş madeni para istifçileri vuruldu (1930). Kömür sanayiinde bunalımlar, Sıkati sabotajı duruşması, elli üç teknisyenin mahkemesi, idamlar. Doğal olarak bir yiyecek sıkıntısı vardır: Profesör Karatyagin ve kırk yedi suç ortağı yiyecek sağlamayı sabote etmekten duruşmasız idam edilirler. Bu kırk sekiz insanın topluca öldürüldüğü gün Moskova, Rabindranath Tagor'u konuk etmektedir, orada bolluk ve yeni hümanizm üzerine konuşmalar ve gösterişli bir kabul töreni yapılır. Kasım 1930'da 'Sanayi Partisi' duruşması vardır: Mühendis ve ajan Provokatör, Ramzin, Londra, Paris ve Varşova'da Sovyetler Birliği'ne karşı askeri darbe, plânladığını ve onun önderi olduğunu doğruladı ve bağışlandı. Bu deli saçmasıydı, beşi öldürüldü.

Aynı dönemde, toptan kolektivizme karşı çıkan, Profesör Makarov ve Profesör Kondratiev'i de içine alan Köylü Partisi safdışı bırakıldı. Palanlama Komisyonun'daki eski Sosyalistlerin (Menşevik eğilimliler) çılgınca duruşması yapıldı: Groman, Ginsberg. tarihçi Sukhanov, Rubin ve Sher. Maliye Komiserliği memurları Yurovski ve ötekilerin duruşması gizli oldu. Birkaçı cezaevinde olan biyologların duruşması vardı. Tarım Komiserliğinde öncü kişilerden otuz beşinin idamları vardı; ünlü Eski Komünistler (Konar, Halk Komiseri Yardımcısı Wolfe ve Kovarski) de onların arasındaydı. Akademi üyesi Lazarev'in sürülmesi ve fizikçilerin gizli duruşması vardı. Ta-

rihçi Tarle, Platonov ve Karayev'in gizli duruşması vardı...

Sabotaj suçlaması, genelde, binlerce hatta on binlerce teknisyene, yalnızca, artık dayanılmaz hale gelen ekonomik duruma sanık bulma gereksinimiyle yöneltilmiş korkunç bir kara çalmaydı. Olaylar yakından incelenince, teknisyenlerin yurtseverlikleri gerçeği bir yana suçun kendilerine zorla kabul ettirildiği, onların da sürekli yalvardıkları çürültülemez biçimde kanıtlanır. Böylesi bir karmaşının ortasında ve bunca katı bir otoriter sistemde sanayileşmenin bütün çabası, herhangi bir anda, herhangi bir yerde olası bir sabote bulmakta ilerlemekti. Ayrıca deyebilirim ki, deneyimime göre, teknisyen mantığı iyi yapılmış bir iş ve teknik tutkusuyla dolu olduğu kadar, sabotaja da tamamıyla düşmandır. Bu cehennem örneği koşullarda bile Sovyet teknik uzmanları görevlerinin çoskusuyla doluydular; ve her şeyi hesaba katarak harikalar yarattılar. 'Sanayi Partisi' tıpkı tarım öğrencilerin yönettiği 'Köylü Partisi' gibi, Politbüro'nun onayladığı bir polis kolundan başka bir şey değildi. Gerçekte, bunların hepsinde korkulacak biçimde yaygın bir 'Teknokrat anlayışı'vardı. Teknisyenler kendilerini vazgeçilmez ve Yönetimdeki insanlardan üstün görüyorlardı. Onların çoğu Yönetimin belli kararları sonucunda gelecek felâketi gerçekten gördükleri için cezalandırdı. Yaşlı Sosyalist, Groman, Plânlama Komisyonu'nda Miliutin ile sert bir tartışma yaptıktan sonra tutuklandı. Groman, sabrının sonuna geldiğinde ülkenin uçuruma sürüklendiğini haykırdı[1]

Her ne kadar yabancı casusluğu yaygındıysa da, Londra, Paris ve Varşova yönetimleriyle ve Enternasyonal'le teknisyenler yalnızca ve basitçe komplo çılgınlığıyla bağdaştırılabildi. Sözde 'Menşevik Merkez' davasında sanık, (o, kuşkusuz, boyun eğmişti), hepsi düzmece, eski Menşevik önder Abramovich ile Sovyetler Birliği'ne bir yolculuk aşağılık yalanı içinde yakalanmaya izin verdi.

Daha sonra, tarihçi Sukhanov, Vrkhne-Uralsk İsalatör'ünde yatarken, G.P.U. öğretmenlerince kendisine dava arkadaşları için nasıl evetleme metinleri bırakıldığı, yurtseverliğe başvurmanın nasıl ölüm tehditleriyle birleştiği ve engizisyon yargıçlarının onlara hangi tür güvenceler verdiği üzerine, ilişkili siyasi tutuklular arasında elden ele dolaşan, belgeler edindi. (Sukhanov söz verilen özgürlüğü elde etmek için uzun süre açlık grevi yaptı; 1934'de ortadan kalktı) 'Menşevik Merkez' duruşması sırasında her gün suçlamayla bağıntılı kişilerle karşılaştım, onların tanık olduğu gelişmeleri satır satır izleme konumundaydım.

1. Valentin G.Groman (1873-?): Eski Menşevik; iktisatçı ve istatistik uzmanı, plânlı ekonominin esinleyicilerinden biriydi ve Sovyet rejiminde Gosplânda önemli birtakım plânlama organlarında bulundu.

Politbüro, gerçeği çok iyi biliyordu. Duruşmalar yalnızca tek bir amaca hizmet etti: Yurtiçinde ve dışında kamuoyunu ustalıkla etkilemek. Kararlar Politbüro tarafından önerildi. G.P.U., sürekli sanayileşme için çalışan teknisyenleri aşağılamak için Çalışma Daireleri örgütledi. Kimi teknisyenler çabucak eski konumlarına döndüler. Bir keresinde, yirmi ay içinde ölüme mahkûm edilmiş, enerji konusunda önemli bir uzmanla yemek yemiştim, bir çalışma kampına (Çalışma Dairesi) gönderildi, bağışlandı, eski saygınlığına kavuştu ve ödüllendirildi. Fizikçi Lazarev, benzer biçimde eski konumuna geldi. Marksist olmayan, ünlü tek Sovyet tarihçi ve Akedemi üyesi Tarle, aylarını cezaevinde geçirmiş ve Alma Ata'ya sürülmüştü: Bugün (1942) Sovyetler Birliği'ndeki tarihçilerin en resmi olanıdır. Mühendis Ramzin, 'S.S.C.B.'ne karşı savaşım hazırlanmasında' Poincare ve Winston Churchill'in (inanılabilirse) suç ortağı, en aşırı cezaya çarptırıldı, bağışlandı, ılımlı bir tutsaklık içinde bilimsel çalışmalarını sürdürdü ve 1936 başlarında saygınlığı, başlıca suç ortaklarıyla birlikte, sanayileşmeye seçkin hizmetleri nedeniyle, geri verildi.

Öte yandan, sözüm ona 'Menşevik Merkez'in yaşlı Sosyalistleri bir daha görülmediler.

Ben Marks–Engels Enstitüsü bilimsel kadrosundan, orada dikkate değer nitelikli bir bilimsel kurum yaratmış olan David Borisovich Riyazanov, başta olmak üzere, birkaç kişiyle çok yakın kişisel ilişki içindeydim. Rus işçi sınıfı hareketinin kurucularından biri olan Riyazanov, altmışında, başarısı, böylesine acımasız bir zamanda bile olağanüstü görülebilmiş bir çalışmanın doruğunda biriydi. Yaşamının büyük bir bölümünü Marks'ın –ve onu onura boğan Devrimin– yaşam öyküsü ve yapıtları içinde birkaç titiz araştırmaya ayırdı: Onun görüşlerinde bağımsız olması partide saygı ile karşılanırdı. Yalnız o, ölüm cezasına karşı sesini yükseltmekten, Çeka ve ardılı G.P.U. 'nun yetkilerinin sıkı sıkıya sınırlanmasını istemekten hiçbir zaman, hatta Terör sırasında bile, geri durmadı. Bu Enstitü'de, her türden karşı rejim, Menşevik Sosyalistler, Sağ ya da Sol Muhalifler, bilime bağlı kalmaları koşuluyla, iş ve barış buldular. O bir konferansın yüzüne karşı şöyle deyebilen adamdı: 'Ben, Lenin'in, yirmi yıl ahmak bunaklar olarak nitelediği Eski Bolşevikler'den biri değilim....'

Onunla birkaç kez görüştüm; enine boyuna, sert yüz ifadeli, sakallı ve kalın beyaz bıyıklı, bakışları dikkatli, Olimpos'a özgü alımlılıkta, fırtınalı yaradılışlı, alaycı anlatımlıydı...Kuşkusuz, onun muhalif arkadaşları sık sık tutuklanırdı ve o gerekli bütün sağgörüyü gös-

tererek onları savunurdu. 'Bütün sorunlara girer ve önderler onun dobra dobra konuşmasından biraz çekinirlerdi. Yaşamını adadığı işinin ve doğumunun altmışıncı yıldönümünü kutlama töreninde, sinirli bir aydın olan Sher'in tutuklandığı ve herhangi bir kişinin onu seve seve kabullenmek zorunda bırakacağı bütün itiraflarını çabucak yaptığı zaman, Riyazanov'un gösterdiği çılgınca öfke onun ününü resmen kabul ettirmişti. Üstlerine olağanüstü gülünç itiraflarının yamandığı eski Sosyalistler duruşmasının başlamakta olduğu öğrenilmişti, Riyazanov birden alevlendi, tek tek bütün Politbüro üyelerine, rejim için onur kırıcı olduğunu, bütün bu düzenlemenin çılgınca olduğunu, ayakta duramadığını ve Sher'in herhalde delirdiğini söyledi.

Sözde 'Menşevik Merkez' duruşması sırasında, Riyazanov'un koruduklarından biri, sanık Rubin, Sovyetler Birliğine karşı savaşla ilgilenen Sosyalist Enternasyonal'in belgelerini Enstitüde sakladığı suçlamasıyla, soruşturmaya ansızın onun adını karıştırdı! Dinleyiciye anlatılan her şey, önceden hazırlanmış ve bu şaşırtıcı açıklama ısmarlama araya sokulmuştu. O geceden tezi yok, Politbüro önüne çağırılan Riyazanov, Stalin ile sert bir atışma yaptı. 'Belgeler nerede' diye bağırdı Genel Sekreter. Riyazanov şiddetle 'onları kendi elinizle koydurmadıkça hiçbir yerde bulamayacaksınız!' yanıtım verdi. Tutuklandı, cezaevine kondu ve Volga'daki küçük kent gruplarından birine sürüldü, yoksulluk içinde yaşadı bedenen çöktü; kitaplık memurları onun, Marks yayımlarının ve yazılarının stoklardan temizlenmesi talimatını aldılar. Sosyalist Enternasyonal'in politikasını ve onun önderleri Fritz Adler, Vandervelde, Abramovich, Otto Bauer ve Bracke'un [2] karakterlerini bilen herhangi biri için bu uydurma suçlama bütünüyle ve gülünç derecede mantık dışıydı. Gerçek olsaydı bir vatan haini olarak Riyazanov öldürülürdü; ama onu yalnızca sürdüler. Bu kitabı yazarken, birkaç yıl önce (1940?) kimsenin bilmediği bir yerde yalnız ve tutuklu öldüğünü öğrendim.

'Menşevik Merkez' duruşmasında gerçek dayanak yok muydu? Nikolai Nikiolaveyich Sukhanov (Himmer), Parti'ye üstün gelmiş bir Menşevik, 1917'deki kuruluşundan beri Petrograd Sovyeti'nin üyesi, Devrim'in başlangıcı üzerine on ciltlik değerli notların yazarıydı ve suçlanan arkadaşları, Ginsberg, Groman ve Rubin ile birlikte Plânlama Komisyonlarında çalışmıştı, bir tür *salon* sahibiydi

2. Otto Bauer (1881–1938): Fritz Adler'in arkadaşı ve uğraşdaşı Avusturyalı Sosyalist; Dışişleri Bakanı 1918–19; Avusturya Sol'unun 1934'de yıkılmasından sonra sürüldü. Alexandre Bracke (Desrousseaux) (1861–1956): Fransız Sosyalist ve Milletvekili; 1936'de *Le Populaire*'in yayımcısı; önemli bir klasik bilim adamı.

orada, anılar arasında söyleşi çok rahattı ve ülkenin 1930'lardaki durumu, yadsınamaz biçimde, tamamıyla felakete dönük olmakla yargılanıyordu. Bu çevrede bunalımlardan kurtuluş, Parti'nin sağındaki en iyi beyinleri (Rikov, Tomski ve belki, Buharin) Rus devrimci hareketinin belli emekçileri ve efsanevi ordu başkanı Blücher'e birleştiren yeni bir Sovyet Yönetimine bağlanıyordu. 1930'la 1934 arasında, yaklaşık üç yıl, yeni totaliter rejimin iktidarın, bütün akla yakın beklentilere ve her an çökmek üzere gibi görünmesine karşın, teröre saparak sürdürdüğü vurgulanmalıdır.

1928-29'a doğru Politbüro, şimdi kovulmuş olan, Muhalefetin temel düşüncelerini (elbette işçi sınıfı demokrasisi dışında) kendi yararına kullandı ve bunları acımasız bir şiddetle uygulandı. Biz zengin köylülere vergi konmasını önermiştik; onları gerçekten temizlediler! Biz, N.E.P.'nin yeniden düzenlenmesini ve sınırlandırılmasını önermiştik; gerçekten kaldırıldı! Biz, sanayileşme önermiştik; biz 'süper sanayileştiriciler'in, bize öyle diyorlardı, hiçbir zaman düşlemeye cesaret edemeyeceği ölçüde yapıldı. Üstelik ülkeye sonsuz acı çektirerek. Dünya ekonomik bunalımı doruğundayken altın rezervlerini çoğaltmak için yiyecek maddeleri olabilecek en düşük fiyatla ihraç edildi ve bütün Rusya açlıktan öldü.

Bu yılların başlarında, birçok yetenekli muhalif 'ortak çizgi'de birleşti, onların dediği gibi, 'Ne de olsa uygulanmakta olan bizim proğramımızdır' diyerek yanlışlarından vazgeçtiler, çünkü Cumhuriyet tehlikedeydi ve sonuçta, tutsaklığın tembelliğine zorlanmış olarak yüce ilkeleri savunmaktansa teslim olmak ve fabrikalar kurmak daha iyiydi. Piyatakov yıllarca kötümser olmuştu. Avrupa ve Rus işçi sınıfı uzun bir durgunluk döneminden geçiyor ve uzun süre ondan hiçbir şey beklenemez deyip duruyordu; bu onu, Troçki'ye kişisel bağlılığı dışında, bir ilke duygusundan dolayı da, salt muhalefet için, savaşa bağımlı kıldı. Bankacılık ve sanayileşmenin gözetim altına alınmasını kabul etmişti. Ivan Nikitich Smirnov arkadaşlarından birine şöyle şeyler söyledi: 'Eylemsizlik içinde kalamam. Yaratmak istiyorum: Merkez Komite, kendi barbarca ve kimi kez ahmakça tutumu içinde, geleceği kurmaktadır. İdeolojik ayrılıklarımız büyük yeni sanayiin kurulması karşısında önemsizdir. O, teslim oldu Smilga da öyle yaptı. 1928-29'daki Merkez Komite'ye teslim olma hareketi Muhaliflerin 5000'den büyük bir bölümünü tutukluluğa götürdü (o sırada beş ya da sekiz bin tutuklama yapıldı):

Parti'nin sol kanadı -bu bizdik- kovulduktan altı ay sonra, Politbüro ve Merkez Komite ilkel kavgalarla parçalandı: Sağ kanat Muhalefeti, Rikov, Tomski ve Buharin, Stalin'e karşı, onun zorla kolektifleştirme politikasına karşı, zamansız sanayileşmenin tehlike-

lerine karşı, totaliter sistem yöntemlerine karşı tavır aldılar. G.P.U.'nun başı, Henry Grigorievich Yagoda, bir başka sağ sempatizanıydı. Yapısı hâlâ karanlık kişisel nedenlerden dolaşı Kalinin ve Voroshilov, sağ kanat inançlarına karşın, Stalin ve Molotov'a çoğunluk sağladılar.

Sağ Muhalefet, bir örgüt olmaktan çok bir ruh haliydi; belli zamanlarda büyük memur çoğunluğunu içine alır ve bütün ulusun sempatisinden yararlanırdı. Ne var ki, yetersizliği birçok olayda kesinleşmiş ılımlı yaradılışlı kişilerden esinlendiği için üstün taktiklere yenik düşmeye, iftiraya uğramaya ve sonuçta yok olmaya katlandı. 1928 sonunda, Troçki Alma Ata'daki sürgün yerinden bize, bu konuda Sağ, kapitalizme kayma tehlikesini temsil ettiği için 'Merkez'e –Stalin'e– destek vermemizi yazdı. Stalin, hâlâ cezaevinde bulunan Sol Muhalefet önderlerinin ağzını arıyordu: 'Sizi Parti'deki eski saygınlığınıza geri getirirsem onlara karşı bana destek verecek misiniz?' Sorunu bazı kuşkularla tartıştık. Boris Mikhailovich Eltsin, Suzdal'da bir cezaevi olan İzolatör'de bir kovulmuş Muhalifler konferansı toplanmasını ön koşul olarak getirdi ve Troçki'nin geri dönmesi konusunu ortaya attı. Görüşmeler bundan ileri gitmedi.

1929'da Muhalefetliğimizin uzlaşmazlığı aşağıdaki biçime indirgendi: Troçki; Irtysh'de sürgünde bulunan Muralov, Tara ormanlarında; Rakovski, şimdi Orta Sibirya'da Barnaul'da önemsiz bir plânlama görevinde; Fedor Dingelstedt, Orta Sibirya'da bir pazar kasabasında; Maria Mikhailovna Joffe Orta Asya'da; cezaevindeki en genç olanlar takımı Eleazar Solntsev, Vassili Pankratov, Grigory Yakovin'i de kapsıyor. Moskova'da Andreu Nin, Liningrad'ta Alexandra Bronstein ve ben özgürdük. Leon Sosnovski cezaevindeydi. Cezaevlerindeki birkaç yüz yoldaş açlık grevleri, kimi kez kanlı kavgalar yaptılar; sürgündeki birkaç yüzüyse yollarının cezaevine düşmesini bekledi. Bizim düşünsel etkinliğimiz olağanüstü, siyasi etkinliğimiz sıfırdı. Burada binden az olsak gerek. 'Teslim olanlar'la aramızda bağıntı yok yalnızca sert ve büyüyen bir düşmanlık.

İki uzlaşmaza, Timofey Vladimirovich Sapronov ve Vladimir Mikhailovich Smirnov'a gelince, ilki, hasta olduğundan, Kırım'a sürülmüştü, ikincisi, yavaşça öleceği bir İzalatör'e.

Panait İstrati[3] ile ben, Merkez Yürütme Kurulu Başkanı, Ivanovich Kalinin'e bir ziyarette bulunduk. Akrabama yönelik belli

3. Panait İstrati (1884–1935): Romen Romancı; yaşamının çoğunda bir serseri yaşantısı sürdürdü, öyle yaşadı ve 'Balkan Gorki'si olarak ünlendi. Christian Rakovski ile devrimci çalışmaya girdi; 1927–28'de on altı ay Sovyet Rusya'da kaldıktan sonra düş kırıklığına uğradı; Romanya'ya döndü ve dönüşünde, yoksul ve yıkılmış, bir yazar olarak bütün haklarını bir emekli aylığı için Kral Carol yönetimine önerdi. Anlaşmanın kabul edilip edilmediği belli değildir; ne olduysa oldu, İstrati büyük yoksulluk içinde tüberkülozdan öldü.

öldürme tedbirleri üzerine onu görmeye gidiyorduk. Kalinin, Kremlin'e bitişik gösterişsiz bir evdeki, çok aklı başında döşenmiş, parlak ışıklı, küçük bir büroda çalışırdı. Cildi bozulmuş, gözleri canlı, sivri sakalı uzun ve temiz –yaşlı, şakacı bir köylü aydın– dı. Bir süre özgürlükten söz ettik. Anayasaya aykırı, muhalif tutuklamalarının nedenini sorduk. Gözlerini dinginlik içinde yüzlerimize dikti, en sevimli tavrını takındı ve 'Bunlar tamamıyla gerçek dışı...öyle çok söylenti yayılıyor ki! Biz yalnız Sovyetlere karşı gizli örgüt oluşturmuş birkaç düzine kişiyi tutukladık...' dedi. Devlet'in başına yalancı diyebilir miydik? Ama o bize, başka ne diyebilirdi? Dışarıda Panait kısaca yorumladı 'Acınacak bir adam, şu yaşlı şakacı, çünkü güzel bir yüzü var...'

O günlerde burada, bir Moskova cezaevinde, Troçki'nin eski sekreterlerinden biri, Georgi Valentinovich Butov, iki ayrı rapora göre, ya elli dört, ya da otuz gün açlık grevinden sonra öldü; ondan tehditle itiraf almayı denediler, çünkü bu, Yaşlı Adam'ı işin içine sokmakta yararlı olabilirdi. Lütfen, bunu sessiz geçelim! Her şeyden önce kişilerin yıkımlarını daha da dramatize etmeyelim! Yalnız Politik hesaplar. Ekim–Kasım 1929'da bu kez Leningrad'daki, başka bir trajediyi aydınlatmaya çalıştım ama başaramadım. 21 Ekim'de Albert Heinrichsohn, 1905 militanı ve İç Savaş Komünisti, Kızıl üçgen fabrikasından, sıradan işçi yoldaşlarımızdan biri, tutuklandı. On gün sonra karısı Tutukevine çağırıldı. Onu bekleyen kocasının ağzı parçalanmış, sakat cesediydi. Denetmen, dul kadına, tutuklunun intihar ettiğini açıkladı ve eline bir 100 rublelik tutuşturdu... Parti komiteleri araştırma sözü verdiler, olay örtbas edildi. Biz kendi araştırmamızı yaptık, bu beni eski bir Petersburg evine götürdü: Altı katlı aşırı dolu apartmanlar. Ölen adamın küçük oğlu bize, ayrıntılarıyla betimlediği odalara 'Baba dostları'nın bir toplantısına gitmek için buradan nasıl alındığını anlattı; bu 'yoldaşlar' ona babasının sözleri, etkinlikleri üzerine uzun süre sorular sormuşlardı. G.P.U. mu? Yoksa isteri mi? Çözemedik.

Birkaç ay geçti ve Blumkin'in akıl almaz durumu ortaya çıktı. Ben, Yakov Grigorievich Blumkin'i 1919'dan beri tanıyordum. Uzun boylu, kemikli, güçlü yüzü kaba siyah bir sakalla çevrili, gözleri koyu ve kararlıydı. Blumkin, o zamanlar, Metropole'de, soğuk bir odada Çiçerin'e yakın yaşıyordu. Bir hastalıktan yeni kurtulmuş Doğu'daki belli gizli görevlere girişmeye hazırlanıyordu. Bir yıl önce, Dışişleri Bakanlığı Almanlara, resmen, öldürüldüğünü bildirirken bile Merkez Komite onu Ukrayna'da tehlikeli operasyonlara sokmuştu.

6 Haziran 1918'de Blumkin –o zaman on dokuz yaşındaydı– Sol Sosyal Devrimci Parti'nin emriyle, Moskova'daki Alman Büyükelçisi Kont Mirbach'ı öldürdü. O ve yoldaşı Andreyev bir Alman görevlinin durumunu araştırmak için Çeka tarafından gönderildi; Büyükelçi onları küçük bir konuk odasında kabul etti. 'Onunla gözlerinin içine bakarak konuşuyor ve kendime, bu adamı öldürmek zorundayım, diyordum.....Evrak çantamda belgeler arasında bir tabanca vardı. "Bekle" dedim "kâğıtlar burada" ve burnunun dibinden ateş ettim. Mirbach yaralandı, yandaki büyük konuk odasına kaçtı, sekreteri koltukların arkasına çöktü. Mirbach konuk odasında düştü, sonra da mermer döşemeye hızla el bombamı fırlattım...'

Bu, Sol Sosyal Devrimciliğin Bolşeviklere ve Brest–Litovsk anlaşmasına karşı ayaklandığı gündü; ayaklananlar, yandaşlarıyla yan yana savaşarak, devrimci savaşı yeniden başlatmayı umuyorlardı. Yenildiler. Bana Blumkin'de anlattı: 'Alabildiğine bölünmüş Almanya'nın Rusya' ya karşı yeni bir savaş başlatamayacağını biliyorduk. Biz ona tadını unutamayacağı bir başarısızlık vermek istedik. Bu eylemin Almanya'daki etkisine güveniyorduk.' Yine: 'Bizden, Kayzer'in yaşamına saldırmakta olanları örgütlememiz için yardım isteyen Alman devrimcilerle görüşmeler yapıyorduk. Girişim, başaktörün Alman olması üzerinde direttiğimiz için suya düştü. Kimseyi bulamadılar.'

Bir süre sonra Ukrayna'da, yoldaşı Bonskoy, Feld Mareşal Eichhorn'u öldürdüğü sıralarda, Blumkin Bolşevik Parti'yi yeniden toparladı. Onun eski Parti'si şimdi yasadışıydı. Eski yoldaşları ona birkaç kez ateş ettiler ve içinde bulunduğu hastane koğuşuna bomba atmaya kadar gittiler; o el bambasını pencereden geri fırlattı. 1920–1'de Hazar kıyılarında Gilan'da[4] Kuchik Khan ile birlikte bir devrim başlatmak için İran'a gönderildi. Onunla Moskova'da yeniden karşılaştığımda, Kurmay Akademesi üniforması içinde, her zamankinden daha dengeli, sert ve sinek kaydı traşlı yüzü, bir Musevi savaşçının kendini beğenmiş görüntüsü içindeydi. Firdevsi'den[5] ezbere dizeler okudu ve *Pravda*'da Foch üzerine yazıları yayımlandı. 'Benim "İran öyküm"mü? *Biz başıbozuk* Ruslar birkaç yüz kişiydik.

4. Gilan, İran'ın en kuzey eyaletidir. Mayıs 1920'de orada Kuchik Han Yönetiminde, tanınması ve askeri yönetimiyle bağımsız bir Sovyet Cumhuriyeti kuruldu. Tahran üzerine bir yürüyüş başlamıştı ama Sovyet Yönetimi kabul etmedi ve birliklerini geri çekti. Ekim 1921'de İran birlikleri Gilan'a girdi ve Kuchik, bir ayaklanıcı olarak asıldı.

5. Firdevsi: İranlı ulusal epik ozan (onuncu yüzyıl).

Bir gün Merkez Komite'den bir telgraf aldık: *Kaybetmeye aldırmayın, hemen İran'daki devrime...* Ama bunun için Tahran'ı almalıydık.' Daha sonra, Ulan Bator'dan dönüşünde gördüm onu, orada Moğolistan Halk Cummhuriyeti'nin ordusunu düzenlemişti. Kızıl Ordu Gizli Servisi, Hindistan ve Mısır'da bazı görevleri ona bırakti. Arbat semtinde, bir Moğol prensinin armağanı, küçük bir halı ve gösterişli bir tabure ve olağanüstü şarap şişeleri üzerine asılı eğri suvari kılıçları dışında çıplak, küçük bir dairede oturuyordu.

Blumkin, çok yaygın bir sempati edinmeye hiç fırsat bulamadan muhalefete yatkındı. G.P.U.'nun yurtdışı gizli servisinin başı Trilisser, Yagoda ve Menzhinski onun görüşlerini iyi biliyorlardı. Yine de onu Troçki'yi gözlemek –belki de Yaşlı Adam'a karşı bir suikast yapmak için İstanbul'a gönderdiler. Blumkin, Troçki'nin koruyucusu olmakla durumu tersine mi çevirdi? Herhalde İstanbul'da Yaşlı Adam ile buluştu ve bize onun tamamıyla suçsuz bir bildirisini göndermeyi üstlendi. Ansızın, Moskova'da her an gözlendiğinin farkına vardı: Bu öyle inceden inceye bir gözaltıydı ki kaybettiğini anladı. Onu, sırdaşı olan, Rosenzweig adlı G.P.U. ajanı bir kadının satmış olduğunu düşünmek için esaslı nedenler vardır. Tutuklanma noktasına geldiği zaman Gizli Servis kuralının ona şans tanımadığını biliyordu, Radek'i görmeye gitti. Radek ona, hemen, yaşamını kurtarabilecek tek adam, sert ama vicdanlı bir adam olan Merkez Denetim Komitesi Başkanı, Orjonikidze'ye gitmesini önerdi. Radek toplantıyı da ayarladı. Blumkin sokakta tutuklandı. Hiç kimseyi ele vermedi. G.P.U.'nun gizli Dernek'i tarafından ölüme mahkûm edildikten sonra, anılarını yazmak için on beş günlük bir erteleme istediğini ve aldığını biliyorum; o günler birinci sınıf bir kitap oldu...İdam hücresine almaya geldikleri zaman gazetelerin ölüm haberini verip vermediğini sordu; ona bunun için söz verdiler; hiçbir zaman yerine getirilmeyen bir söz: Blumkin'in idam haberi yalnız Almanya'da yayımlandı. Leon Sedov bana, Blumkin'in Sekreteri burjuva kökenli heyecanlı, genç Fransız Komünist'in Odessa'da vurulduğunu söyledi. Sedov'un bu genç adamı anımsayışı çok sıcaktı; ama benim aşırı yüklü belleğim onun adını kaçırmış.

Şimdi kendimizi, artakalan birkaç kişiyi, Marks–Engels Entitüsü'nün bahçelerinde Blumkin'in ölümü ve son günleri üzerine çeşitli bilgiler ve kırık dökük parçacıklar toplamak için, büyüleyici bir kız yoldaşın çevresine birikmiş görüyorum. Birbirimize, Zinovyev ve Kamenev'in, 1924'de Genel Sekreter'in kendilerine Troçki'yi baştan defetmek için nasıl 'bir Floransa tekniği' önerdiğini anlatan mektuplarını yayımlamalı mıyız diye soruyorduk? Bunların yurdışın-

da yayımlanmasıyla rejim saygınlığını yetirmeyebilir miydi? Ben 'Floransa tekniği' haberi Batı'daki yoldaşlarımıza gönderilmeli düşüncesindeydim. Bu yapıldı mı bilmiyorum.

Zorbalığın özgür düşünceyi bastırmasının sonucu olarak, ikiyüzlülük Parti'de kural olmaya başladı. 'Teslim olan' yoldaşlar, düşüncelerini ve ilişkiyi sürdürdüler; siyasi yaşama katılmaları bütünüyle yasaklandığı için Politbüro'nun kuşkuyla baktığı bir çevre olmaktan öteye bir anlamları yoktu. Bana, bu adamların düşünce tarzlarının olağanüstü bir betimlemesini veren Smilga ile karşılaştım (Bu 1929'da oldu) Troçki'nin *My Life* (Yaşamım) da, onunla ilgili gizli imalarda bulunmasına üzülmüş ve Stalin'in tanrılaştırılmasıyla şaşkına dönmüştü; ama şöyle dedi:

Muhalefet, kısır acılığıyla bütünüyle sapmıştır. Kişinin görevi Parti içinde ve Parti ile çalışmaktır. Bu mücadelede söz konusu olan hangi düşüncedir: 160.000.000 nufuslu bir ulusun acısı. Bak, Sosyalist Devrim daha şimdiden burjuva devrimini nasıl geride bıraktı: Danton'u, Hebert'i, Robespierre'i ve Barras'ı ile bütün tartışma giyotinde son bulmuştu. Ben Minussinsk'den döndüm. Sürgünlerimizin ne anlamı oldu? Artık hepimizin kelle koltukta dolaşmamız gerekli mi?' Sonra yine: 'Çağdışı köylü üzerinde yalnız bu zafere '(Kolektivizme)'ulaşabilseydik, işçi sınıfını yıpratmadan, bu çok görkemli olacaktı...dedi. Gerçeği söylediğinden kuşkuluydu. (1932'de cezaevinde görünmez oldu, 1937'de, kuşkusuz işkenceden sonra, orada öldü.) Biz uzlaşmaz Muhaliflerin çizdiği program 1937'ye kadar değişmeyecekti: Sovyet Devleti'nin işçi sınıfı demokrasisine dönmesi reformu. Birkaçımız uzlaşmazlığımızla ikiyüzlülükten kurtulduk ama biz de tam anlamıyla 'siyasal cesetler' olmuştuk.

Parti içinde, Sağ direniş kovuluyor, Zinovyev eğilimi, güçlerini koruyarak ama burnu sürtülmüş olarak eski konumuna geldi. Moskova 'Merkezi'mizin son eylemlerinden biri, 1928'de, Buharin ile Kamenev arasındaki gizli tartışmaları içeren kitapçıklar yayımlamak oldu. Parti'nin resmi kuramcısı ve hâlâ Politbüro üyesi olan Buharin, 'Bu tür bir düşman önünde insan ne yapabilir? Merkez Komitenin ürettikleri yanında Cengiz Han hiç kalır. Eğer ülke yok olursa hepimiz (Yani Parti) yok oluruz. Eğer ülke zaman içinde eski yönetime geri dönerse, biz yine yok oluruz' dedi. Buharin, Kamenev'in 'bu konuşmayı kimse bilmemeli. Bana telefon etmeyin, dinleniyor. Ben gölgeli oldum, siz bekçili oldunuz.'dediğini de anlattı. Bu belgelerin yayımlanmasından, daha çok, 'Merkez'imiz (B.M.Eltsin) sorumlu olabilir. Bu andan sonra, Buharin'in Sağı, Rikov ve Tomski *de facto* (eylemsel olarak) iktidardan kovuldu.

Bu kritik yıllarda, herkesin kendisini, ulusun çıkarları için, biri resmen öteki başka amaçlar için kullandığı iki yüze sahip olmaya izinli saydığı Parti'de komplo komploy izleyecekti. 1930 sonunda R.S.F.S.R.'nin Halk Komiserleri Konsey Başkanı, Sergei Ivanovich (Syırtsov), Muhalefet sanığı bütün bir önderler grubuyla gözden yitiyor (onun yerine geçen Danil Yegorovich Sulimov'da daha sonra aynı sonuca ulaşacaktır): Syırtsov ile birlikte Lominadze, Shatstin ve 'Genç Stalinist Sol' yanlısı Yan Sten de gitti. (Lominadze 1935'-lerde kendini öldürdü; Yan Sten 'terörist' olarak nitelendirilerek 1937'lerde öldürüldü.)

1932 Sonunda 'Riutin grubu' tutukludur. Bir zamanlar bize karşı haydut çeteleri örgütleyen, Moskova Komitesi Sekreteri Riutin, Slepkov, Maretski, Astrov ve Eichenwald (hepsi 'Kızıl profesörler') ve eski Bolşevik Kayurov ile Buharin eğilimli birkaç aydına yakındır. Onlar Parti ve ulusun reformu için bir program kaleme aldılar, bu, bazı Moskova fabrikalarında dağıtıldı ve içeriği Zinovyev'e, Kamenev'e bizlerden birkaçına bildirildi. Bu, Genel Sekreter'in politikalarını acımasızca suçluyor ve işin içine, Troçki de içinde, kovulmuş bütün üyelerin eski durumlarına getirilmesi zorunluluğunu da sokan yeni bir hareket çağrısıyla bitiyordu. Rejimin durumunu, sonuçta aşağıdaki spekülasyonlara varan, gözüpek anlatımlarla çözmüştü: 'İnsan, çok büyük ve tümüyle bilinçli bir kışkırtma ürünü mü değil mi, şaşırabilir...'Genel Sekreter, eskinin polis casusu Azev'le karşılaştırılıyordu. Riutin, gizli Dernek tarafından ölüme mahkûm edildi, öldürüleceği sırada bağışlandı...Zinovyev, yazarların haberi olmadan bu belgeyi okurken, kendisi, Yan Sten tarafından ele verilmişti, bir kez daha Parti'den kovuldu: Yaroslavski ona jüri kararını söylediği zaman, pençelerini boğazına geçirdi ve bayılacak hale gelmeden önce 'Bunu, asla bir daha yaşamayacağım' diye fısıldadı.

1932 Sonunda Kafkasya'dan yeni dönen, Tarım Komiserliğinden iki Yaşlı Bolşevik, kolektivizmin sonuçlarını duyurdukları bir dostlar çevresinde tutuklandılar ve ortadan kalktılar: Bu Eismont ve Tolmachev olayıdır. 1933, Federe Cumhuriyetlerde 'Milliyetçi sapma' olaylarının başlangıcına tanık oldu: Ukrayna'da Sumski ve Maximov'un tutuklanması, Stalin'in en kararlı partizanlarından biri olan Skıryepnik'in intiharı, Orta Asya yönetimlerinde temizlikler. Uzak Sibirya'dan, sürgünden dönen bir mühendis bana 'Cezaevi katarının üç tür vagonu var: Bir türü bit kaynar –sıradan suçlular ve terk edilmiş çocuklar *(basprizornyi)* içindir– bundan dolayı cesetler dondurularak temizlenir; başka bir türü, teknisyenler ve "para stok-

çuları" için –eski bir Kerenski bakanı, yaşlı Liberal Nikolai Vissarionovich Nekrassov, onlardan birinde öldü– oldukça katlanılabilirdir; ve Orta Asya ve Halk Komiserleri için ayrıcalıklı bir tür vagon...' demişti.

Troçki ile iletişimimiz hemen tamamıyla kesildi. Aylardır haberleşmemiz o kadar güçleşmişti ki, Rakovski'nin öldüğünü sanıyorduk; oysa gerçekte yalnızca hastaymış. Sanırım 1929'da, Verkhne–Uralsk cezaevinden yayılan, mikroskobik harflerle ince uzun şeritlere yazılmış, çok sayıda haberi Troçki'ye göndermeyi başardım; işkence gören yoldaşlarından hep aldığı haberlerin sonuncusuydu. Troçki'nin yayımladığı *Bulletin of Opposition* (Muhalefetin Bülteni) bize ancak arasıra ve parçalanmış olarak ulaşırdı, o zamanlar, bütün bütün gelmez olmuştu. Bu kadar geniş bir ülkede, polis denetimine konu olduğu ölçüde, aklın sınırlarını sımsıkı mühürlemenin, olabildiğince tam olmasına şaşıyordum. Biz, Troçki'nin düşündüğü çizgiyi, şimdi S.S.C.B. de özgür Sosyalist arayışın son çaresi olan çizgiyi, yurtdışından döndükten sonra cezaevine atılmış ve artık cezaevi avlularında tartışan görevlilerden öğrendik. Birkaç ciddi konuda, Torçki'nin bir talihsizlik olarak Parti'ye bağlı çizgisiyle, çok bol yanlış yaptığını görmekten üzüntü duyduk. Olağan bir G.P.U. cinayeti, Blumkin'in öldürülmesi, sırasında o, bu soruşturmayı hâlâ ilke olarak savunuyordu. Daha sonra, polis örgütümüzün içine düştüğü, kinizm, mani ve insanlıkdışı tutumunu düşlemeye gücü yetmedi, Sabotaj ve teknisyenler ve Menşevikler 'komplo' öykülerini doğru kabul etti. Her ne kadar, dönemin çok aklı başında Sosyalist Basını, bu çok büyük sahtekârlıklara ilişkin görüşlerini dile getirdiyse de, onu bilgilendirme aracımız yoktu.

Troçki ile birlikte biz de, düşüncesiz sanayileşmeye, zorunlu kolektivizme, şişirilmiş plânlara, kurbanlara ve bürokratik diktatörlüğün ülkeye çektirdiği sonsuz tehlikeli gerginliğe karşıydık. Biz, aynı zamanda, bütün bu hastalıkları aynı sanayileşmenin elde ettiği başarılar sayıyorduk. Biz bunu Sosyalist devrimin çok büyük ahlaki birikimine yorduk. Bunu yapan aydın deposu kararlı halk enerjisi şimdi bitmez tükenmez biçimde ortaya çıkıyordu. Beceriksizce ve zorbaca da olsa, yokluğu ile karşılaştırıldığında, Plânlamanın üstünlüğü bizim için açıkça belliydi. Ama, sanayileşmenin, zorbalıkla yüz kez katlanmış fiyatına dikkat etmeden, saf saf güç tutkusuna eğilimli burjuva gazeteciler ve yabancı turist gibi olamıyorduk. Biz, Sosyalist demokrasi sisiteminin başarılarının daha iyi, sonsuz daha iyi ve daha büyük, daha az bedeli, açlık olmadan, terörsüz ve düşünceye baskı yapılmadan elde edilebileceğine inanmış olarak kaldık.

1928'de cezaevinden çıkışımdan birkaç gün sonra, dayanılmaz bir karın ağrısına tutuldum; yirmi dört saat süreyle ölümle yüzyüze idim. Anında gelen bir doktor arkadaş kılığındaki şans ve tehlikeyi atlatıncaya kadan Mainski Hastanesinde yanımdan ayrılmayan bir başka dost, bir Menşevik, yardımıyla kurtuldum. Bu bir bağırsak düğümelenmesiydi. İçinde, ansızın yakama yapışan titremelere uygun olarak, yarı sayıklamadan doğan zengin ve dingin iç duruluğuna kavuştuğum bölge hastanesinin loş aydınlığını hâlâ görebiliyorum.

Hemşireye 'Sanırım ölüyorum' diyordum 'doktoru çağırın.' Ve bir devmişim gibi, değerli ya da sürekli herhangi bir şey üretmeden çalışıp didindiğimi ve okuduğumu dile getiriyordum. Kendime 'Eğer yaşarsam, başladığım kitapları çabucak bitirmeliyim: Yazmalı yazmalıyım....' dedim. Ne yazabileceğimi düşündüm ve kafamda bu unutulmaz saatler üzerine bir dizi belgesel roman tasarladım. Tombul yanaklı güzel bir Rus hemşirenin yüzü üzerime eğiliyordu, bir doktor iğne yapıyordu; tümüyle kendimden geçtiğimi hissettim ve oğlumun beni unutmayacak yaşta, sekiz yaşında olduğu geldi aklıma. O sırada doktorun elini yüzümün üzerinden anlaşılmaz biçimde geçirdiğini gördüm. Kalkıp oturmayı becerdim ve onun, büyük, davul gibi şişmiş kimi bitleri fiskelediğini anladım. 'Yaşayacağıma inanıyor musunuz?' diye sordum. Dürüstçe yanıtladı 'öyle sanıyorum' 'Bunu size borçluyum', Ertesi sabah bana kurtulduğumu söyledi. Kararımı vermiştim: Yazar olacaktım.

Rus Devrimi'ne katıldığım zaman yazmaktan vazgeçmiştim. O çağda yazın – o zamana kadar kişisel olarak ilgiliydim – tamamıyla ikincil bir sorun gibi görünürdü. Görevimi tarihin kendisi belirlemişti. Ayrıca, herhangi bir şey yazdığım zaman duygularımla düşüncelerim arasında öyle çarpıcı bir terslik oluyordu ki gerçekten değeri olan hiçbir şey yazamıyordum.. Şimdi nerdeyse on yıl gelip geçti, kendimi yazmaya elverişli bir uyum içinde buluyorum. Kendi gerici evremizin sıkıcı olabileceğini yansıttım; Batı da gelmeyi yıllarca erteledi; sanayileşme çalışmasına katılma hakkını (eylemsizliğe zorlanmış bir Muhalif olarak uzlaşmazlığı sürdürüp) düşünce özgürlüğüm pahasına da olsa, geri çevirdiğim için, bugünlerin koşullarına yararlanılabilir bir tanıklık sağlayabildim. Tarih tutkum nedeniyle Devrime ilişkin bir yığın not ve belgeye sahiptim. Kendimi *L'An Un de la Revolution Russe* 'u yazmaya ve *L'An Deux* için gereç toplamaya hazırlandım. *Les Hommes dansla Prison*'u bitirdim.

Tarihi çalışma beni tam doyurmadı; hem, belki hiçbir zaman tadına varamayacağım, bir düzen içinde, rahatsız edilmeden geçen

boş zamana hem de gerçek kaynaklara dayananın dışında, insanları, gizli çalışmalarından ayırıp ruhlarının derinliklerine sızarak gerçekte yaşadıkları gibi göstermek için yeterli hareket özgürlüğüne izin vermiyordu. Tarihi kişiler ancak bir dereceye kadar aydınlatılabilir, ben, özgür ve yansız, herhangi bir pazarlama kaygısı olmadan anlatan yazınsal yapıtla doyum buldum. Yazınsal etkinlik için uçsuz bucaksız bir saygı –ve 'yazın' için aynı büyüklükte bir küçümseme– içindeydim, hâlâ da öyleyim. Birçok yazar keyf için yazar (özellikle varlıklı olanlar) ve iyi yapıyor olabilirler; başkaları yaşamını sürdürmek ve bir ad kazanmak için bilinçli bir uğraş olarak. Bu süreçte, bir mesajlar ve insani değere katkıları vardır. Ötekiler yalnızca kitap ticareti sağlarlar. Benim anlayışıma göre yazmak büyük bir haklılık gereksiniyordu ve gereksiniyor: Çoğu kendini ifade edecek güçte olmayan o sessizce yaşayan insanları anlatım aracı olarak yazmak; ona görüntülerini gelecek kuşaklar için saptamak zorunda olduğumuz engin akışlı yaşantımıza tanıklık aracı olarak yazmak; Bu bakımdan ben Rus yazın geleneğine aitim.

Yapıtlarımı gereği gibi incelemeye hiç zamanım olmayacağını biliyordum. Onlar böyle de zahmete değer olabilirdi. Mücadelenin de dışından olan ötekiler, kusursuz bir üslupta olabilirdi; ama *onlar* benim söylediklerimi söyleyemedi. Her birinin görevi kendine. Ben, bütün kapıların yüzüme kapandığı bir toplumda, kişilerin çoğu kez sokakta elimi sıkmaktan korktuğu bir yerde, ailemin günlük geçimi için acı acı savaştım. Her gün kendime, herhangi özel bir heyecan duymadan, ama kira, karımın sağlığı, oğlumun eğitimi sorunuyla düşünceli, geceyarısı tutuklanmamalıyım derdim. Kitaplarım için uygun bir biçim benimsedim: Onları her biri kendi içinde bir bütün olan bölümlere ayrılmış olarak kurdum ve hızla yurtdışına gönderdim; böylece, gerekirse kesinlikle olduğu gibi, tamamlanmadan yayımlanabilirdi; benim için başka biçimde yazmak güç de olurdu.

Biriyle –..... kendim– için, her zaman, az çok bilinçli zerrecikleri olduğumuz yaşamın bütününden dolayı ilginçti, bunun dışında değil. Bunun için klasik roman, bana dünyadan yapay bir biçimde soyutlanmış, birkaç varlık üzerine yoğunlaşan, verimsiz ve eski göründü. Bencilliğe ve aşk daramına, olsa olsa tek bir aile üzerine odaklaşmış beylik Fransız romanı, bedeli ne olursa olsun sakınmaya kararlı olduğum bir örnekti. İlk romanımda baş karakter yoktu; konusu ben değildim, şu ya da bu kişi de değildi, yalnızca insanlar ve cezaeviydi. Sonra *Naissance de Notre Force* yazdım, konusu 1917–18 Avrupa'sında esen devrimci idealizm dalgasıydı. Bundan

sonra 1919 Petrograd'ı üzerine acımasız bir belgesel olan *Ville Coenquise*'i. Her ne kadar onun izlenimcilik akımına kapılmadıysam da, beni etkileyen biri olduysa bu John Do Passos'di. Roman için yeni bir yol çizme konusunda güçlü bir kanım vardı. Rus yazarları arasında benzer bir yolu Boris Pilniak göze alıyordu.

1928 ile 1933 arasında Fransa ve İspanya'da basılan, üç roman ve bir tarihi kitap tamamladım. Paris'den Jacques Mesnil, Magdeleine Paz, büyük ozan Marcel Martinet, Georges Duhamel, Leon Werth'den ve *Europe*[6] dergisinden cesaret gördüm. Hemen hemen tümüyle yalnız, ezilmiş ve uzak arkadaşlarıma yazdığım gibi, 'yarıdan çok yenik' çalıştığım için buna bir oranda gereksinmem vardı. Burjuva eleştirileri bunları, en iyisi sessizce geçiştirmek olan devrimci çalışmalar olarak gördü. (Ayrıca yazarı çok uzaktaki bir şeytan değil miydi?); Sol kanat eleştirmenlerine Sovyetler Birliği egemendi, onları etkilemişti ya da onlara ödemede bulunmuştu, beni bile tam boykot ettiler. Kitaplarım, her şeye karşın, direnerek yaşadı; ama bana çok az kazandırdı.

Rusya'da durumum kiritikti. Devlet Basını yazınsal yayınevinin başı, eski bir kurban ve Zinovyev yanlısı muhalif, yaşlı dostum Ilya Yonov, zaten çevirisi yapılmış ilk romanımın basımını durdurdu, provalar ve sayfalar üzerinde düzeltmeler yaptı. Onu görmeye gittim. 'Bana söylenenler doğru mu?' 'Doğru. Siz her yıl bir başyapıt üretebilirsiniz, ama Parti çizgisine dönmüyorsanız güle güle, sizin çizginizi yaratacak değiliz!'

Arkamı döndüm ve çıktım.

İkinci romanım Paris'te yayımlandığı sırada, Proleter Yazarlar Birliği Genel Sekreteri Yoldaş Leopal Averbach ile tartışma çıkardım. Tanışıklığımız çok eskiydi. Bürokratik işlerde olağanüstü yeteneğe sahip genç bir Sovyet iş adamıydı. Otuzun altındaydı, genç kıdemli memur çıplak kafası, bir kongre demagogunun konuşma yeteneği ve miting dalaverecilerinin egemen olucu iğreti içten bakışları vardı.

6. Jacques Mesnil (1872–1940): Sosyalist yazar ve gazeteci; Birinci Dünya Savaşı sırasında Romain Roland'ın militarizme karşı muhalefetini destekledi; daha sonra Rusya'da Komüntern'in ilk günlerinde Serge'in arkadaşı. Magdeleine Paz: Romancı ve denemeci; Serge'in arkadaşı ve Sovyetler Birliğinde tutuklu bulunduğu dönemlerin ikisinde de destekleyicisi. Marcel Martinet (1887–1944): Devrimci ozan; Birinci Dünya Savaşı'ndan ikinci cinayete kadar Troçki'nin arkadaşı; Stalinizmin doğuşundan sonra *L'Humanite*'nin yazı işleri yöneticiliğinden çekildi; Serge yararına kampanya açtı. Georges Duhamel (1884–1966): 'Pasquier Chronicles' dizisinin ünlü yazarı. Leon Werth (1879–1955): Sömürgecilik karşıtı Fransız romancı; otuzların sonunda Serge'nin arkadaşı.

'Buna bakacağım, Victor Lvovich! Tutumunuzu biliyorum ama bir bakalım niçin boykot edilmişsiniz! Bundan kötüsüne varamayız!' Bunlar olurken, benimle bir kontrat imzalamış bulunan Leningradlı Yazarlar Yayın Kooperatifi, Parti Bölgesel Komitesi Kültür Kesiminin koşulsuz vetosuna çarpıldı. Doğrusu şu ki, siyasal tehlikeler, Averbach ve onun tekdüze *Literati*'sından öcümü almama olanak verdi. Paris'te *Literature and Revolution* (Devrim ve Yazın) adıyla, 'proleter yazın' denilen uymacılığa verip veriştiren küçük bir kitap yayımladım.

Bu kitapçık, ancak Leopold Averbach, Proleter Yazarlar Birliği'nin, Merkez Komite tarafından dağıtıldığını ve kendisinin artık hiçbir şeyin Genel Sekreteri olmadığını Sovyet gazetelerinden öğrendiği zaman basımdan kalktı. O hâlâ Güvenlik'in başı olan Yagoda'nın yeğeni ve üstelik iyi bir bürokrattı. O, dünkü kendi 'kültür politikası'nı kınayan birkaç demeç patlattı. Halk birbirine gülümseyerek, Averbach'ın Averbach'ı eleştirisini okudun mu?' diye soruyordu. Merkez Komite ona Magnitogorsk'da bir Komünist örgütlenmeyi yürütme görevi verdi. Leopold Averbach orada bir sabotaj duruşması başlattı, ilgili teknisyenlere karşı davacı rolünü kendisi üstlendi, kural gereği onları ölümü mahkûm etti ve benim görüş alanımdan yok oldu. (1937'de Yagoda'nın düşüşünden sonra, Sovyet basınında, yurt düşmanı, sobatajcı, trörist ve Troçkist ilân edildi ve bu yüzden vuruldu.) Küçük kitabım *Literature and Revolution*, Merkez Komite kararı bekliyorduysa da S.S.C.B.'de yasaklandı.

Bu noktada, yaşamı paylaştığım Sovyet yazarlarını ayrıntılarıyla ele almak zorundaydım; yaratma özgürlüklerinin boğulmasına direnişleriyle, çekingenlik ve inatçılıklarıyla; aşağılanmaları ve intiharlarıyla, dikkate değer kişilerin kabataslak portrelerini çizmeliydim. Bunu yapmaya yerim yok; ve bu kişilerin kimisi hâlâ yaşıyor. Onlardan söz açmakla onları tehlikeye atmış olabilirim. Burada kısaca söylemek istediğim, totaliter sistem –ve de ozan olsun romancı olsun, en üst düzeyde yetenekli insanlarda bu trajedinin neden olduğu değişik tepkiler– tarafından boğulmuş, yazının çok büyük manevi kaynaklarının trajedisidir.

Ozanlar ve romancılar siyasi varlıklar değillerdir, çünkü onlar temelde akılcı değillerdir. Siyasi zekâ, devrimci durumuna karşın, derin bir idealizme dayalıdır, bilimsel ve uygulamacı bir zırh ister ve sıkı sıkıya belirli bir toplumsal amacın peşinde koşmaya, bağlanır. Sanatçı, bunun tersine, ham maddelerini her zaman, bilinç altında, ön bilinçle sezgide, katı tanımlamadan çok kinik bir içsel yaşamda, araştırır; o, nereye gittiğini ya da ne yarattığını herhangi bir kesin-

likle bilmez. Romancının karakterleri gerçekten yaşıyorsa, sonuçta yazarlarını şaşkınlığa düşüren bir noktaya getirirler; ve eğer onları toplumsal yarar ya da ahlaka göre nitelenmeye kalkmışsa bütün bütün şaşalar. Dostoyevski, Gorki ve Balzac siyasal insanın tiksintiyle dışladığı suçluları hep, seve seve yaşama geçirdiler. Yeni totaliter devletler yazarlarını, katı ideoloji ve salt tabiyet emirleriyle zorlayarak onların yalnızca yaratma yetilerini öldürmekte başarılı oldular. 1921 ile 1928 arasında Sovyet yazını en görkemli en çiçekli mevsimini yaşadı. 1928'den itibaren zayıfladı ve söndü. Basım, kuşkusuz, sürüyor; ama basılan ne getiriyor?

Max Eastman bu konuda doğru bir deyim buldu: 'Üniformalı yazarlar'. Rus yazarların zorunlu askerliği ve üniformalılık süresini tamamlaması yıllar aldı; birbirinden ayrılamaz olan yaratma özgürlüğü ile düşünce özgürlüğü yan yana ortadan kalktı. 1928 ya da 1929'da Leningrad yazarları, sansür, karalayan ve tehdit eden Basın kampanyaları ve yönetimsel baskı karşısında açıkca protesto noktasındaydılar. Yüksek görevlilerle (yeniden güvence sunan) görüşmelerle, alışılmış önemsiz korkakça eylemlerden başka bir şey yapılmadı. Basın, Zamyatin diktatörlüğü üzerine iğneleyici bir taşlama Pilniak'ı çok gerçekçi bir roman nedeniyle halk düşmanları ilân ettiği zaman, yazar arkadaşlarım iki yoldaşlarına karşı, onların istediği her şeyi oylayarak kabul ettiler; gitmek ve onun özel olarak bağışlanmasını istemekte özgürdüler, bu yapıldı. Teknisyenler duruşması sırasında Parti, sanıkların idamından yana gösteriler ve ölüm cezası için kamuoyu oluşturduğu zaman yazarlar oy verdi ve başka herkes gibi gösteri yaptı; her ne kadar Konstantin Fedin, Boris Pilniak, Alexei Tolstoy, Vsevolod Ivanov ve Boris Pasternak gibi sayılı kişiler, nereye gidildiğini ve ne kadar tehlikeli olduğunu bildikleri halde.

Ramzin duruşması sırasında Leningrad Yazarlar Birliği, beni önemli bir toplantıya çağırttı. Bunun idam istemleriyle ilgili olduğunu bilerek gitmedim. Bir büro üyesi beni görmeye geldi:

'Kuşkusuz rahatsızdınız, Victor Lvovich?'

'Pek sayılmaz. Ben bugün ülkemizde ölüm cezasına ilke olarak karşıyım. Ben, S.S.C.B. 'de silahın bunca aşırı biçimde kötüye kullanılmasından çok, yalnızca insan yaşamına yeniden değer verme yolu olarak, 1917 Programı'na uygun biçimde, ölüm cezasının kaldırıldığı açıklanabilirdi diye düşünüyorum. Sizden ricam bu ifademi dikkate almanızdır.'

'Elbette, elbette. Bu durumda, lütfen sizde bizim, Sanayi Partisi duruşması için oybirliğiyle aldığımız kararı dikkate alır ve ölüm ce-

zası koşulunuzla onayınızı bize verir misiniz?

'Hayır. Ben, duruşmaların, mahkemelerin işi olduğunu düşünüyorum birliklerin değil.'

Sonuçta..Bana hiçbir şey olmadı, Aynı tutumu gösteren iki hanım öğretmen (onları tanımıyordum) birliklerinden atıldılar, işlerinde peşleri bırakılmadı, karşı devrimci olarak tutuklandı ve sürüldüler. Hepsinden kötüsü kan dökülmesine karşı çıkmak için onca çok sıkıntı çekildikten sonra Merkez Komite'nin suçlanan kişileri ferahlatmasıydı.

Bu türden oylamalar her zaman yapılır, yazarlar biraz daha evcilleşmişlik hissederlerdi. Çay toplantılarımız ikiye bölünmüştü. Gece sekizden ona kadar söyleşi basmakalıp olur ve doğrudan doğruya gazete başyazılarından esinlenirdi: Resmi hayranlık, resmi coşku vb. On ile gece yarısı arasında, birkaç kadeh votka içildikten sonra, bir tür histeri belirir ve söyleşiler –şimdi oransız ölçüde– kimi kez öfke ya da ağlama krizleriyle noktalanırdı. Herkes yanındakiyle yüz yüze resmi uslube değiniverirdi ve uyanık bir aydın eleştirisi yerine, trajik bir karanlık, tümüyle yaşayan kişilerden yayılıp ilerleyen bir Sovyet yurtseverliği sergilenirdi.

Andrei Sobol, dikkate değer bir romancı ve iyi bir devrimci (bir zamanların mahkûmu), 1926'da Sergei Yasenin ile aynı zamanda intihar etti. İntihar edenlerin birkaçı da gençlerdendi; Victor Dmitriev ve karısını anımsıyorum. 14 Nisan 1930'da Vladimir Mayakovski beynine bir kurşun sıktı. Bunu şöyle yazdım (Paris'te, imzasız olarak):

'O olağanüstü bir "yol arkadaşı" idi; en iyi yeteneklerini, ondan, tuhaf bir yaşam sürdüren küçük ukalaların istediği, Tanrı bilir hangi ideolojik çizgi için, bitkin bir arayış içinde harcadı. Para getiren gazeteciliğinin en çok aranan ozan bozuntusu olmak, o kişiliğinin bu ağır isçiliğe kurban olmasına izin verdi. Yok olmaya başladığını hissetti. Kendini haklı çıkarmayı hiç bırakmadı ve bunun üstün bir güce boyun eğme olduğunu savundu...' Mayakovski, Leopold Averbach'ın Proleter Yazarlar Birliği'ne yeni katılmıştı. Son 'Avazım çıktığı kadar!' şiirinde *'bugünün taşlaşmış şeyleri...'*ni yazdı.

Ben, ona şiddetle 'Sen bittin; bütün yaptığın kiralık beygirler için kopya işemek' demeyi sürdüren arkadaşları önünde, acı bir kendini haklı çıkarma çabası içinde harcadığı, geçmiş içki akşamları biliyorum. Onunla bir anlamı olan tek bir söyleşi yaptım. Batı'da bilinmediği sırada *Clarte*'de ona ayırdığım uzun bir yazıdan rahatsız olmuştu. 'Neden gelecekçiliğimin geçmişçilikten başka bir şey olmadığını söylüyorsunuz?'

'Çünkü abartmalarınız ve haykırışınız hatta en gözüpek imgeleriniz bile hep en bıktırıcı görünümler içinde geçmişle doymuş. Ve siz

İnsanların ruhlarında
Buhar ve elektrik....

diyorsunuz. Bunun gerçekten yeterli olduğunu mu düşünüyorsunuz? Bu özellikle çağdışı bir tür maddecilik değil mi?

O, kalabalıklar karşısında ustaca konuşmayı bilirdi ama tartışmayı bilmiyordu. 'Evet ben Materyalistim. Gelecekçilik maddeciliktir?'

İçtenlikle ayrıldık ama o kadar resmi davranmaya başladı ki bir daha hiç buluşmadık ve genç arkadaşların çoğu onu bıraktı.

S.S.C.B.'ne çok değişmiş dönen Gorki'nin artık hiçbir şeyini görmedim. Onu, gençliğinden beri tanıyan yakın akrabalarım, Sıkati duruşmasındaki beş ölüm kararını engellemek için araya girmeyi kabul etmediği zamandan bu yana onunla görüşmüyorlardı: O, kötü, acımasız ve safsata dolu, Sovyet hümanizminin topraklarında en insafsız yargılamaları haklı gören başyazılar yazdı! İçinde neler diyordu? Onun hâlâ homurdandığını, kaygılı olduğunu, sertliğinin bir karşı çıkış ve tedirgin yanı bulunduğunu biliyorduk. Birbirimize 'Bugünlerde patlayacak!' diyorduk. Gerçekten de ölümünden kısa bir süre önce Stalin ile bozuşarak bunu yaptı. Ama 1917'nin *Novaya Zhizn* (Yeni Hayat)'daki işbirlikçileri cezaevinde yok oluyordu. Yazın hayatı ölüyordu ve o hiçbir şey demedi.

Ona, sokakta, bir an için rastladım. Büyük bir Lincoln arabanın arka koltuğunda, tek başına, geriye yaslanmış, sokaktan uzak, Moskova yaşamından uzak, kendisini cebirsel bir sıfıra indirgemiş gibi görünüyordu. Yaşlanmış olmaktan çok zayıflamış, kurumuştu, kemikli başı Türk işi bir okul kasketi içinde kırpılmış, burnu ve çene kemikleri ileri çıkık, gözleri bir iskeletinki gibi çukara kaçmıştı. O gördügüm, yaşamak ve düşünmek dışında hiçbir canlılığı kalmamış, bir deri bir kemik çekilgen bir kişiydi. Şaşırdım, onda altmışında başlamış bir tür içsel ölüm katılığı ve büzülmesi olabilir miydi? Bu düşünceyle öylesini çarpıldım ki, yıllar sonra Paris'te, Romain Rolland, altmış beşinden sonra tıpkı yaşlı Gorki gibi, aynı ruhsal yolu izlediği zaman, Andre Gide'in insanseverliği ve açık görüşlülüğüyle önlenemez biçimde kaygılandım ve gönül borçluluğu içinde John Dewey'in namuslu kavrayış hızını düşündüm.

Bu karşılaşmadan sonra Alexei Maximovich'i görmeye çalıştım

ama kapı, o, Kriuchov yani Çengel[7] dediği için olağanüstü iyi adlandırılmış ve genelde hor görülen, kelebek gözlüklü, güçlü kuvvetli bir tip olan (G.P.U.) Sekreteri tarafından kapalı tutuldu.

Boris Andreyevic Pilniak *The Volga Flows Into the Caspian Sea* (Volga Hazar Denizine Dökülür)'ü yazıyordu. Çalışma masası üzerinde yeniden gözden geçirilen el yazmaları gördüm. Sovyet yazınından sürülmekten kurtulması için ona, 'Karşı devrimci' öyküsü *Forest of the Isles* (Adalar Ormanı)'nı Merkez Komite'nin hoşuna gidecek bir roman biçimine sokması önerilmişti. Kuruluşun Kültür Bölümü, ona, şunu zorlamak ve bunu eklemesini istemek için bir yardımcı yazar ayırdı. Yardımcının adı Yezhov'du ve onu şiddetli bir ölümün izlediği yüksek bir kariyer bekliyordu: Bu ölüm G.P.U.'nun başı olarak Yagoda'nın devamı olmaktı, Yagoda gibi, 1938 ya da 1939'da öldürüldü.

Pilniak, büyük ağzını çarpıttı: 'Bana hemen değiştirmek için elli pasajlık bir dizelge verdi!' 'Oh!' diye bağırdı, 'ancak özgürce yazabilirdim!' Başka bir zaman onu, şiddetli gerginlik acıları içinde buldum. 'Bunlar, sonunda beni içeri atacaklar...Öyle düşünmüyor musunuz?' Avrupa ve Amerika'daki ününün onu koruyacağını söyleyerek yüreklendirdim; bir süre için haklı da çıktım. 'Bu ülkede öldürülebileceğini düşünmeyen bir tek yetişkin yoktur...' dedi ve bana çakırkeyf cellatlarla içerken öğrendiği cinayetlerin ayrıntılarını anlattı. *Pravda* için teknisyenler duruşması üzerine berbat bir başyazı yazdı, Stalin'in kişisel izniyle yurtdışında yolculuk için pasaport aldı, Paris, New York ve Tokyo'ya gitti ve İngiliz tüviti giysilerle ve kendisine ait büyük bir araba içinde, Amerika ile başı dönmüş geri döndü. 'Halkımız bitmiştir!' dedi bana, 'Devrimci romantizminin modası geçti! Sovyet Amerikancılığı çağına giriyoruz: Teknik ve pratik sağlamlık!' Ününden ve maddi refahtan, çocuklar gibi, hoşnuttu.

Tutuklanmamdan kısa bir süre önce, tertemiz karın ve günışığının tadını çıkarmak için birlikte uzun bir geziye çıktık. Bir an kararsızca bana döndü, kederle baktı!: 'İnanıyorum ki Victor Lvovich, günün birinde ben de beynime bir kurşun sıkacağım. Bunu yapmam belki de en iyisi olurdu. Zamyatin gibi göç edemem: Rusya dışında yaşayamam oysa gidip gelirken bir sürü teresin silahlarını sırtıma dayamış olduklarını hissediyorum....'

Tutuklandığım zaman G.P.U.'ya giderek protesto etme yürekliliğini gösterdi. (1937'de yargılanmadan, tam bir gizem içinde ortadan yok oldu: Sovyet yazınının iki üç gerçek yaratıcısından

7. Kriuchov, 1938'de, o yılın Moskova Duruşması'nda Yagoda'nın emriyle Gorki'nin ölümüne neden olduğunu kabul ettiği zaman öldürüldü.

biri, on dile çevirilmiş büyük yazar, yazgısı ya da sonu, Eski ya da Yeni Dünya'dan hiçbir kişi –benim dışımda, ki benim sesim de bastırılmıştı– tarafından araştırılmadan yitti gitti!) Bir eleştirmen Yezhov'la yazdığı kitaplar 'yalanı bağırır ve gerçeği fısıldar' demişti.

Kont Alexei Nikolayevich Tolstoy'un yıldızı yavaş yavaş yükseklere çıkıyordu. Onunla 1922'de Berlin'de tanıştım, gerçek bir karşı devrimci *emigre* olarak, Rusya'ya dönüşünü ve yazım haklarının geleceğini tartışıyordu. Çarlık dönemi okumuş sınıflarından üst düzeyde saygı gören, ağzı sıkı, liberal ve dürüst yurtsever, Devrim'den Beyaz güçlerle kaçmıştı. Yerine göre biçemci, arasıra psikolog, herkesin tad alabildiği, çağdaş ilginin romanını ya da oyununu üretmeye yeterli ustalıkta biriydi. Karakteri, davranışı ve ahlaki açıdan, gerçekten eski günlerin, güzel şeyleri, iyi yaşamayı, incelikli yazını, ihtiyatlı liberal düşünceleri, güç kokusunu –üstelik Rus halkını: 'Sonsuz küçük *mujik*'imizi'– seven, soylu bir Rus Lorduydu.

Beni, Dietskoe Selo'daki, mobilyası İmparatorluk saraylarından gelme, villasına *Peter the Great* (Büyük Petro)'sunu dinlemeye çağırdı. O zamanlar özel bir saygınlığı yoktu ve kırsal kesimin yakılıp yıkılmasına derinden üzülüyordu; büyük tarihi romanını geçmişin diliyle bugünün zorbasının bir açıklaması olduğu gibi zorbaya karşı köylülerin bir savunması olarak kurdu. Kısa süre sonra, Büyük Petro ile Genel Sekreter arasında ikinciyi anlaşılmaz biçimde doyumsatmaya dönüşen bir benzerlik çizdi. Alexei Tolstoy da, sarhoşladığı zaman, böyle bunaltıcı bir ortamda yazmanın hemen hemen olanaksız olduğunu haykırmaya başlamıştı. O bunu, saraydaki bir yazarlar kabul töreninde, Genel Sekreter'in kendisine de anlattı ve Genel Sekreter onu arabasıyla evine götürdü, içini rahatlattı, bol bol dostluk sözleri verdi....Ertesi gün, romancıya saldırıyı durduttu. Alexei Tolstoy el yazmalarını yeniden gözden geçiriyordu. Bugün o resmen, Sovyet Rusya'nın 'büyük yazarı'dır. Ama o, Boris Pilniak'ın –ya da arkadaşları olan ötekilerin– yazgısından sonra hiç araştırma yaptı mı? Yazıların niteliği inanılmaz biçimde düştü, onlarda yalnızca çekilmez tarih saptırmaları bulunabilir. (İç Savaş üzerine bir romanını düşünüyorum.)

Dietskoe'deki eski yazlık evde buluşmaya alışık üç adam, bu resmi seçkinlik yükselişinden çok uzaktılar ve bunun için ben onlara değişik bir değerlendirmeyle değindim. Bunlar, 1905'den 1917'ye, büyük dönem Rus aydınlarının temsilcileriydiler. Yerin eskiliği ve içten yıkıklığı sessizce, her yana yayılmış gibi görünürdü. Andrei Bely ve Feodor Sologub, satranç oynarlardı. *The Petty Demon* (Aşa-

ğılık Şeytan) romanının yazarı Sologub yaşamının (altmış dört) son yılındaydı: Kısa boylu, ölü gibi soluk benizli, çok orantılı oval yüzü, yüksek alnı ile zeki bakışlı, çekingen ve içe dönük bir adam. Karısının ölümünden beri soyut bir ölümsüzlük biçimine kanıt bulmak için matematik kitapları tarıyordu. Çalışması, mistik dünya, duygusal dünya ve Devrim üzerine yoğunlaşmıştı. Üslubunda çocuksu bir incelik vardı ve şimdi bütün yaşadıklarının 'onun büyük gizi' olduğunu söylüyordu.

Andrei Bely'nin, buğulu gözlerinde ve ateşli sesinde söndürelemez bir alev hâlâ yanıyordu. Cezaevine kapatılmış karısı için mücadele ediyor ve kendi yaşam öyküsünü, *At the Frontier of Two Epochs* (İki Dönemin Sınırında), yazıyordu; o durumda bile bir aydınca heyacanı içinde yaşıyordu. Ivanov Razumnik, artık başarısızdı, yüzü kadavra gibi olmuştu ve giysileri dökülüyordu, zaman zaman alaycı bir gözlem yapabiliyordu; Ortadan kalkıncaya kadar, yalnız Sikedrin incelemesini yazmaya ve bilimsel konularla ilgilenmeye izinli oldu.

Sansür, birçok biçimde, kitapları sakatlar ya da öldürürdü. Elyazması yayımcıya gönderilmeden önce yazar, arkadaşlarını toplar, kitabını onlara okur ve onlarla birlikte şu sayfaların 'geçip' geçmeyeceğini tartışırdı. Sonra yayım şefi, elyazmalarının ve provaların sansür edildiği *Glavlit* ya da 'Yazın Bürosu'na başvurmaya kalkışırdı, kitap yayımlanınca, resmi eleştirmenler, kitabın kitapevlerine satılmasının hoşgörülebilir olup olmadığı ya da toplatılması gerekip gerekmediği üzerine düşüncelerini açıklarlardı. Leningradlı aydınların yıllarca didinmelerine mal olan bir *Ansiklopedik Sözlük*'ün ilk cildinin bütün baskısının kâğıt hamuru olmaya gönderildiğini gördüm. Bu Parti memurlarının başarısıydı. Seçilen kitap, ülkedeki bütün kitapevlerine salık verilir, on binlerce basılırdı; Yabancı Diller Basım Evi onu birkaç dile çevirir ve yazar para ve övgüye bağulur, bir mevsimde 'büyük yazar' olurdu ki bu, kuşkusuz, kimseyi aldatmazdı. Maria Shaginyan ve romanı *Hydrocentral* için durum buydu. Aynı dönemde, sansür ve 'eleştiri', halkın içinden gelen, usta Komünist yazar Artem Vesioly – önde gelen romanına *Russia Washed in Blood!* (Rusya Kana Bulandı) adını vermişti – yi susturmayı başardı.

Bağnazca boyun eğmeye zorunlu yazarların kimi toplantılarını kuşatan ezici, mide bulandırıcı o saçma ortamı, yeniden nasıl oluşturabilirim? Bir gün, Herzen House'da, küçük, karanlık bir toplantı odasında Averbach'dan, proletarya ruhu, kolektif çiftlik ve yazında Bolşevizm, üzerine bir rapor dinledik. Lunaçarski, bana alaycı

küçük notlar geçmekten geri kalmadan –ama o, resmi konuşmacının kullandığından daha aydın terimlerle hemen hemen resmi birkaç yorumdan başka bir şey söylememişti– sıkıntıdan patlayacak durumda donup kalmıştı. Enst Toller, ikimizin arasındaydı, bir Bavyera cezaevinden yeni çıkmıştı. Giderek tamamıyla zayıflayan konuşmayı çeviriyordu ve koyu renk büyük gözlerinde, güçlü ve incelikli yüzünde bir tür utanç görülebiliyordu. Kuşkusuz bir başkaldırı ozanı olarak tutuklu bulunduğu yıllarda Sovyetler yazınını bundan tamamıyla farklı biçimde resimlemişti. Leningrad Yazarlar Birliğimizin bir toplantısını anımsıyorum, orada, aslında elifi görse mertek sanır, kimi genç yazarlar, eski kitap satan dükkânlara gidip Önder'e saldıran tarihi kitapları toplayıp götürmek için 'temizleme' ekipleri kurulmasını önerdiler. Odanın içine kaygılandırıcı bir sessizlik çökmüştü.

Bu kutsal inekler yazınında kesinlikle yerim olmadı; yazarları ile ilişkilerim de hiç kolay değildi. Benim eyvallah demeyen tutumun onlar için yüzkarasıydı ve aralarında bulunmam onları tehlikeye atıyordu. Dostluğu bıraktıklarım yürekli kişlerdi; onlarla burada konuşmaya hakkım yoktu. Nasıl ve ne kadar yaşayabilirdim? Partiden kovulduktan sonra, bir süre, Lenin Enstitüsü için Lenin çevirilerimle uğraşmama, her ne kadar adım basılan ciltlerden çıkarıldıysa da, noktalı virgüller, dahil, herhangi bir sabotajı ortaya çıkarmakla görevli uzmanların gözetiminde, satır satır, denetlendiysem de, izin verilmişti. Nadezda Konstantinovna Krupskaya'nın, benzer koşullarda, Lenin'in anıları üzerinde çalıştığını biliyordum; onun her satırını, bir komite yeniden gözden geçiriyordu. Gorki, Merkez Komite'nin isteği üzerine kendi anılarını değiştiriyordu. Uluslararası Sosyal Yayımların Başı, Kreps, küçük kızıl gözlü bir Tatar, beni ellerini ovuşturarak selâmladı: 'Filipinler'de bir kitapevi işletiyordum!' Dostça bir ses takınarak, yurdışı iletişimimden dolayı, Vatan hainliği (büyük bir suçlama) ile suçlanma tehlikesi içinde olduğumu bildirdi. Parti'ye dönersem benim için şanlı bir gelecek ima ediyordu. İyi düşünmeliydim': 'Bir gün Paris Lenin Enstitüsünü yöneteceksiniz!' (Zavallı Kreps 1937'de kendisi yok oldu.)

Sonra karneye bağlı açlık ve karaborsa yılları geldi. Doğru düşünen yazarlar G.P.U. kooperatiflerinden, tereyağ, peynir ve çikolata da içinde inanılmaz gizli günlük yiyecekler edindiler. Bir arkadaş bana 'bu çok gizli Gravyerin tadına bakar mısınız?'diye sordu. Kuşku duyulmayan, romantik, mistik olan ya da politik olmayan yazarlar resmi tayınların orta karar olanlarını aldılar. Ben, ara sıra biraz balık dışında hiçbir şey almadım; ve yoldaşlar adımın listeden çıka-

rılmasını önlemek için komitede zorlu bir mücadele vereceklerini söylediler.

Karım ve oğlumla birlikte Leningrad'ın merkezinde, Zhelyabova Sokağı 19'da, bir düzine odalı, ortalama otuz kişinin kaldığı bir 'halk apartmanı'nda küçük bir dairede yaşıyordum. Kimi durumlarda bütün aile bir odaya sıkışırdı. Genç bir G.P.U. görevlisi, karısı, çocuğu ve büyükanne, avluya gören küçük bir odada yaşıyorlardı; onun, cezaevine kapatılmış bir teknisyenin boşalttığı bu odaya, bana yakın biri olsun diye yerleştirildiğini biliyordum. Ayrıca Besarabya'lı bir öğrenci geliş gidiş saatlerimi saptıyordu, Ayrıca koridordaki telefondan yaptığım konuşmaları dinliyor ve bildiriyordu. Banyoya bitişik daracık bir yerde küçük bir G.P.U. ajanı yaşıyordu; Bana ilişkin soruşturma yaptığını saklamıyordu. Beni dostluğuna inandırmıştı; o sevimli bir haberci tipiydi. Böylece, evde bile, üç ajanın sürekli gözetimi altındaydım. Üstlendiği rolden gözle görülür biçimde rahatsız, bir sahte muhalif, gizli siyasal tartışmalar yapmak için – konuştuklarımızın, ertesi gün, harfi harfine dosyama girdiğini biliyordum – haftada bir ya da iki kez beni arıyordu. Karımın akrabası bir genç, bir gece, kapımın önünde dolaşmaya geldi. O, iyi bir delikanlıydı, yeni evlenmişti ve çok yoksuldu. 'Dinleyin G.P.U.'dan şimdi çıktım. Benden, sizi arayan kişilere ilişkin ayrıntılı rapor istiyorlar. Kabul etmezsem işimi yitireceğim. Ne yapabilirim, Tanrım, ne yapabilirim?'

'Üzülme' diye yanıtladım 'Raporlarını birilikte yazacağız..'

Başka bir zaman, yine gece, gözlüklü, tıknefes ve kendi gözüpekliğinden ürkmüş bir aydın geldi ve soluğu normale dönünceye kadar uzun süre bir koltukta oturdu. Sonra cesaretini toplayarak:

'Vıctor Lvovich, beni tanımazsınız, ama ben sizi tanıyorum ve sizi çok beğeniyorum...Ben Gizli Servis'te sansür memuruyum. Dikkatli olun, dikkatli: Onlar her zaman size dikkat ediyorlar.'

'Saklayacak hiçbir şeyim yok, düşündüğümü düşünüyorum, neysem oyum.'

'Biliyorum, biliyorum, ama bu çok tehlikeli...' diye yanıtladı.

Sık sık gittiğim Moskova'da kaldığım zaman, bir av adamı olduğumu daha çok hissederdim. Bir otelde kalmak mı? Olanaksız, oteller görevlilere ayrılmıştır. Genelde bana bilgi veren ilgililer, ziyaretlerimi tehlikeli bulur ve benden başka yere gitmemi isterlerdi. Geceyi en çok G.P.U.'nun boşalttığı evlerde geçirirdim; buradaki kişiler benim ev sahibim olmakla daha çok tehlikeye düşeceklerinden korkmazlardı. Tanıdıklar yolda benden kaçarlardı. Tam Lüks Otel'in çıkışında rastladığım Buharin – sağı solu gözledikten sonra

belirginleşen– kaçamak bir 'İşler nasıl?' ile geçip gitmişti. Pierre Pascal'ın, Leontievski Sokağında sonradan olma bir oteldeki küçük odası, uzaktan şeytanca gözlenen başka bir noktaydı ama insan orada özgürce bir soluk alabilirdi. İtalyan Rossi (Angelo Tasca), hâlâ Komintern Yönetim Kurulun'daydı, kanapeye uzanmak için buraya gelirdi. Bir düşkurucu gibi çatık kaşlıydı. Hâlâ Enternasyonal'i sağlığına kavuşturmayı umuyordu! İtalya Partisi Merkez Komitesi'nde çoğunluğu kazanan Ercoli (Togliatti) ile birlişmeyi ve sonra Buharin'i desteklemeyi plânlıyordu. (Ercoli onu eleverdi ve Rossi kovuldu.) Bana, 'Sizi temin edirim, Serge, ki üçünüz her zaman bir aradaysanız, biriniz ajan provakotördür.''Ancak ikimiz varız.' diye yanıtladım, Andres Nin'i ima ederek, o Nin'ki, uzun saçları rüzgârla dalgalanırken, her adımda izlendiğimizi bilerek, Moskova sokaklarında dolaşmaya alışıktım.

Şans benden yanaydı. Bir gece eksi yirmilik bir ayazda, tutuklanmış bir arkadaşın yatağında uyumak için bir yoldaşın evine dönüyordum. Ürkmüş küçük bir kız yarı açık kapıda bana: 'Çabucak uzaklaş. Onlar dönerek dairenin altını üstüne getirdiler..' dedi. Nereye gideceğimi biliyordum, ama gittim. Başka bir zaman özel bir partiye çağırıldım ama telefonla çağıran ıska geçti; o gece bütün konuklar tutuklandı. Belki de bulunacağım önceden söylenmişti? Yine başka bir zaman, Maria Mikhailovna Joffe'nin evinden polis kuşatırken kurtuldum? Onlardan biri, doğal olarak, peşime düştü; çevresini dolaşmadan Komintern binasının önünden hızla geçiverdim, köşeyi döndüm bütün hızıyla giden bir tramvaya akrobatik bir sıçrayış yaptım. Ne kadar sürdürülebilirdi? (Büyük yoldaşımız Joffe'nin genç dulu bir daha görülmedi, oğlu –orada öldü– ile Orta Asya'ya sürüldü, sonra bir çok kez cezaevine kondu, yaşamı, 1936'da, nerede ya da nasıl olduğunu kimsenin bilmediği, tutsaklık içinde son buldu. Ben onu tanıdığımda fıkır fıkır, sarı saçlı, pek kurumlu bir kızdı; yeniden karşılaştığım zaman, bütün Rus köylü kadınları gibi büyüleyici, candan ve hep neşeli bir kadındı; Türkistan'da sürgün Muhalif kolonilerinde o sağlam yapıda, onun moral etkisi çoktu. Zaaf göstermeden sekiz yıl savaştı).

Daha sonra bir dizi komplo ortaya çıkardılar. Bu koşullar altında –kıtakıt soluk alınabilen bir ortamda, sırça evlerde yaşarken en küçük davranışlarımız ve yorumlarımız gözetlenirken– kim, nasıl komplo kurabilirdi?

Muhalif olarak bizim suçumuz yalnızca varolmak, kendimizi yadsımamak, arkadaşlıklarımızı sürdürmek ve birbirimizin toplantılarında özgürce konuşmaktı. İki başkentte, özgür düşünmeye dayalı

bu ilişkilerin kapsamı hepsi farklı düşünce ve karakterde yirmi kişiden çok değildi. Zayıf, dayanıklı, gerçekten öyle olduğu için gerçek bir proleter gibi giyinen, *Unione Sindicale*'nin İtalyan sendikacısı Francisco Ghezzi, Suzdal'daki tutsaklığından kurtulduğunda bize, ateşli ateşli, sanayileşmenin başarılarını anlattı. Aziz görünümlü yüzü, ateşli gözleriyle çakırkeyfti. Oysa fabrikadan döndüğünde kederli görünüyordu. 'Makinaların altına uzanıp uyumuş işçiler görüyorum. İzolatör'de geçen iki yılım sırasında ücretlerin yirmide bire indiğini biliyor musunuz?' (Ghezzi 1937'de ortadan kalktı.)

Gaston Bouley, Dışişleri Komiserliği'nde çalışıyor ve bir mevsim Paris sokaklarında sürtme isteğiyle Fransa'ya dönme plânları yapıyordu ama pasaport isteme yürekliliğini gösteremedi: 'Beni hemen tutuklayabilirlerdi' (1937'de Kamçatka'ya sürüldü.) Oldukça yumuşamış bir anarşist olan Herman Sandomirski de Dışişleri Komiserliği kadrosundaydı, İtalyan Faşizmi üzerine güçlü çalışmalar yayımlıyordu ve G.P.U. ile aracımız olma rolü oynuyordu; Kropotkin Müzesi için sessiz bir mücedele başlatmaktaydı. (1937'de ortadan yok oldu, Yenisseisk'e sürüldü ve belki de öldürüldü.) Zinaida Lvovna Bronstein, Troçki'in en küçük kızı, hastaydı: Yurtdışına gitmeyi başardı ve çok geçmeden orada intihar etti. Karakteri, tıpa tıp babasıydı; kıvrak bir zekâ ve olağanüstü ruhsal duyarlılık. Kocası, Volkov, cezaevindeydi, hiçbir zaman salıverilmedi. Andreu Nin aldatılmış yoldaşlara paketler gönderdi, Marks üzerine gereçler, Pilniak'ı Katalan diline çevirdi. İspanya'ya gitme izni elde edebilmek için, devrimin ortasında, Merkez Komite'ye korkusuz bir dille yazılmış olumlu bir ültimatom gönderdi. Gitme izin aldı; korkunç sonunu daha sonra anlatacağım. Ara sıra, birkaç fanteziyi hoşgörebiliyorduk: 'Eğer bir deli küçük prenslerden ya da ötekilerden birini vurduysa bir hafta öncesinden hepimiz vurulma tehlikesi içinde olabilirdik.'Ne kadar doğru söylediğimi bilemiyorum.

İşkence, insanların eziyet çekmesi ve onların delirtilmesi, kaçınılmaz biçimde yıllarca sürdü. Sistem her hafta yeni bir kurban sınıfını yuttu. Bu ortamda karım sağduyusunu yitirdi. Bir akşam onu elinde bir tıp sözlüğü ile dingin ama yıkılmış, yatağa uzanmış buldum. '*Delilik* maddesini okuyordum. Delirmeye başladığımı biliyorum. Ölmem daha iyi olmaz mıydı?' İlk kriz Boris Pilniak'ın bir ziyareti sırasında geldi; teknisyenler duruşmasını tartışıyorlardı, kendisine sunulan çayı tiksintiyle itti 'Zehirli bu içilmez!' Ona, genelde çok iyi bir adam olan bir psikiyatr getirdim. Bir kliniğe yerleştirildi. Ne var ki kilinik, sinirsel güçlükleri sağaltırken hastaların güvenini kazanan G.P.U. adamlarıyla doluydu. Eve, bir süre için, daha iyice

döndü ama sonra eski öykü yeniden başladı: Ekmek karnelerini kabul etmeyiş, ele vermeler, tutuklamalar, sokak köşelerine yerleştirilmiş bütün hoparlörlerde istenen ölüm kararları....

O, daha çok, yasal akrabalarımın –onlar yalnızca yasal akrabalarımdılar ve özgürlükten yanaydılar– uğradığı iğrenç işkenceden acı çetki. Bunun kökeninde hep yoksulluk içinde hayat mücadeleri vardı. Kaynatam, Russakov, 1905 Devriminde Rustov'da çarpışmış, Marsilya'da Rus Denizciler Birliği'nin Sekreterliğini yapımış ve 1918'de Beyaz'lara savaş araç gereci götürecek gemilerde grev düzenlediği için Fransa'dan kovulmuştu. Şimdi bez kasketli bir işçiydi, ailesiyle birlikte, bizimki gibi bir halk apartmanında, prenslere yaraşır bir çift odada yaşıyordu; savunmasız olduğu anda onu ordan çıkarma planları hazırdı. Parti ve G.P.U.'dan kişiler onu kendi evinde aşağılamaya ve karımın önünde dövmeye geldi; ona, karşı devrimci, eski kapitalist, Sami ırkı düşmanı ve terörist diye bağırdılar! Aynı gün içinde, sendikasında sıkıştırıldı ve suçlandı. Provokatörlerin bir işaretiyle bütün fabrikalar onun için ölüm cezası uygulanmasını istedi ve de bunu elde etme yolundaydılar. O sırada Moskova'daydım ve beni evde gözaltında tutanlar, gözden yitirdikleri için tututklandığımı düşünüyorlardı. Gerçekte ben Bıykovo koruluklarının derinliklerinde koybolup gitmiş küçük bir villada Panait İstrati ile birlikteydim. Olanları gazete haberlerinden öğrendik, İstrati, Dr.N. –ve ben, Leningrad'ta ilk kez, trene bindik ve yerel *Pravda*'nın yayın bürosuna koştuk. Kafası traşlı, katılaşmış ruhsuz memur, müdür, Rafail'e öfkeyle 'işlediğiniz bu saçma cinayet nedir?'diye sorduk: 'Bütün bu saçmaların yalan olduğunu ve bir koridorda istenmeden bir kavganın çıktığını, bu kavgada genç bir kadına saldırılıp yaşlı bir işçinin aşağılandığını, yüz kez kanıtlayabiliriz!' dedik.

'Ben, kişisel olarak işçi sınıfı demokrasisine saygı duyuyorum' diye yanıtladı, bu kusursuz görevli, 'Ve burada ölüm cezası isteyen fabrikalardan on tane açıklama var! Ne var ki, size duyduğum saygıdan dolayı, bu kampanyayı soruşturma süresince askıya alacağım!'

Bunun tersine, Parti önderleri, anlayışlı ve ılımlı olduklarını kanıtladılar. Soruşturma doğal olarak fos çıktı. Halka açık duruşmada karım ve babası, izleyenlerin övgüleriyle aklandılar. Aynı gün, Komünist hücreler 'bu skandal yargılama'nın ortadan kaldırılmasını istediler ve yumuşak başlı Bölge Savcısı, bana dediği gibi, 'kitlelerin sesine' uydu. Uygun bir sorgu yargıcı önünde ikinci bir duruşma yapıldı. Russakov yaşam tarihini, bütün belgeleriyle, anlatır ve (yirmi yıl önce, bulaşıkçı olarak) New York'a ve (öteki göçmenlerle birlikte sintinede) Buenos Aires'e yaptığı küçük gezilerden söz ederken

bu yargıç, alaycı biçimde 'Proletermiş gibi görünüyorsunuz ama yurtdışına geziler yaptığınızı görüyorum!' dedi.

Bununla birlikte, olayın gerisinde, G.P.U. tarafından kışkırtılmış kadın ihbarı bulunduğu için, ikinci duruşma yalnız bir kınama kararıyla sonuçlandı, gerçekte, suçun kurbanları kazanmıştı. Bu pis işler bir yıl boyuca sürdü, bu yılın her ayı Russakov'lara 'eski kapitalistler' denerek ekmek karnesi verilmedi; Russakov, kendine iş bulamadı. İşçiler ve Köylüler Müfettişi onun davasına inandı ve birlikteki saygınlığını geri verdi ama ona bir iş bulmayı beceremedi... Müfettişliğin denetmeni, olağanüstü bir dürüstlük gösteren, uzun boylu, zayıf, dağınık saçlı, gri gözlü bir gençti. Adı Nikolayev'di, daha sonra 1934'de Kirov'da vurulan eski G.P.U görevlisi ve Müfettişi aynı Nikolayev olmasına çok şaşırdım.

İstrati Fransa'ya, bu deneyimlerle üzgün döndü. Bu derin duygu onun anısını çağrıştırır. O, Balkan dağlılarının zayıflığı içinde hâlâ genç, uzun boylu, çıkık burunlu, oldukça çirkin, ama tüberkülozuna karşın canlı, hayat doluydu. Ya bir sünger avcısı, denizci, kaçakçı, bir serseri ya da bir duvarcının arkadaşı olarak, Akdeniz'in bütün limanlarını dolaştı; sonra yazmaya başladı ve bunlara son vermek için boğazını kesti. Onu, Romain Rolland kurtardı; Haiduk öykülerinin yayımlanması ona, hiç beklemediği anda, tatlı yazım hakları ve ün getirdi. Hiçbir dilbilgisi ya da uslup düşüncesi olmadan, macera, arkadaşlık, ayaklanma, akraba gibi basit şeylere çılgınca bir sevgiyle, doğuştan ozan olarak, yazdı. Kuramsal uslamlamaya güç yetiremezdi ve kolay safsatanın tuzağına o yüzden düşmeyebildi. Halk ona, benim önümde: 'Panait, insan yumurta kırmadan omlet yapamaz. Devrimimiz...'vb. dedi. O, bağırdı 'Pekâlâ bir sürü kırılmış yumurta görüyorum ama sizin şu omlet nerde?'

Kendi denetimleri altında, hurharca cinayetlerin özgürce işlendiği, Bolşevik benzeri örnek ceza kolonisinin dışına çıktık, İstrati'nin tek yorumu şu oldu: 'Yazık ki bütün bu rahata ve olağanüstü çalışma sistemine en azından halkı öldürmeden sahip olamadınız!' Her yazısına yüz ruble ödeyen dergilerin yayımcılarına öfkeyle sordu, 'Burada bir postacının ayda elli ruble kazandığı doğru mu?' Her an patlayabilirdi. İstrati'nin doğuştan inatçılığı, ona, saptırıcı yaklaşımlarda bulunmaya karşı direnme gücü verdi ve Sovyetler Birliği'nden 'İçinden bütün gerçeği anlatacağım, acı ve coşku dolu bir kitap yazacağım.' diyerek ayrıldı. Komünist Basın onu hemen Romen *Siguranta*'nın ajanı olmakla suçladı...Romanya'da, yoksul, yüzüstü bırakılmış ve utanç içinde öldü. Hâlâ yaşıyor olmamı bir ölçüde ona borçluyum.

Kısa bir süre sonra büyük, gerçekten ibret verici başka bir kişi, Vera Nikolayevna Figner'in yanında küçük bir çalışma yapmakta büyük avuntu buldum. Ben onun anılarını çeviriyordum, o beni, ses tonundaki titizlenmelerle düzeltmeler yaparak eziyordu. 77 Yaşında, soğuğa karşı atkı örtünen ufak tefek bir yaşlı kadındı, yüz çizgileri hâlâ düzgündü ve kusursuz bir ruh soyluluğu ve yetkin bir zekâ duruluğu ile klasık güzelliğin izlerini koruyordu. Kuşkusuz, geçmiş devrimci kuşakların, namus ve özveri kuşaklarının, yaşayan bir simgesi olarak kendisine gururla bakıyordu. 1879'dan 1883'e *Narodnaya Volya* (Halkın İradesi Partisi)'nin Merkez Komite üyesi olan Vera Figner, yoldaşlarıyla birlikte, son çare olarak terörizme başvurma kararının alınmasında sorumluydu; Çar II.Aleksandr'a karşı 10'dan çok girişimin düzenlenmesinde ve 1 Mart 1881'deki son ve başarılı saldırının plânlanmasında rol aldı ve Partinin etkinliğini, tutuklandıktan ve öteki öncüler asıldıktan yaklaşık iki yıl sonrasına kadar sürdürdü. Bundan sonra yirmi yılını Schlüssülburg Kale cezaevinde ve altı yılını Sibirya'da geçirdi. Bütün bu mücadelelerden, oldukça duyarlı, sert ve dimdik, kendisine karşı olduğu kadar başkalarına karşı da hoşgörüsüz olarak çıktı. 1931'de, her ne kadar başkaldırı patlamalarını gözlemedi ise de ilerlemiş yaşı ve olağanüstü ahlaki tutumu içinde tutsaklığından kurtuldu. Çok geçmeden (1942) gözetim altında da olsa özgürlük içinde öldü.

1928'den sonra halka, haftadan haftaya, acımasızca daralıyor. İnsan yaşamının değeri sürekli azalıyor, toplum ilişkilerinin özünde ki yalan her zamankinden daha pis ve baskı her zamankinden daha ağır olmaya başlıyor; bu 1935 ekonomik yumuşamalarını ve daha sonraki terör patlamalarını oluşturacaktır. Yurtdışına çıkmak için pasaport istiyordum, bu amaçla, Genel Sekreter'e kararlı ve içten bir mektup yazdım. Ona ulaştığını biliyorum ama hiçbir yanıt almadım. Bundan bütün elde ettiğim, dostça anlatımlı da olsa, askeri rütbe indirimim oldu. Albay ya da General rütbesine eşdeğer olan Cephe Haberalma Servisi Kumandan Yardımcısıydım. Bütün Muhalefet içeri atıldığı sırada bu konumumu bir süredir korumaktan duyduğum şaşkınlığı belirttim, Seçme Kadro'nun Kumandanı bana gülümseyerek anlattı. Muhalefetin savaş sırasında görevini yapacağını çok iyi biliyoruz. Biz, uygulamada ilk ve en önemli insanlarız. 'Bu duygu gösterisiyle şaşırdım. Askeri yetkililer pasaport alabilmem için rütbemi indiriyor ve askeri hizmet için yaş sınırını aştığım gerekçesiyle beni açığa alıyordu.

1932 Sonunda ekonomik ve siyasal durum bir anda daha da kötüleşti. Kırsal kesimin İç bölgesi boyunca güncel açlık, kuduruyor-

du; kulaktan kulağa, Kuzey Kafkasya'daki Stavropol bölgesinde veba salgını haberleri yayıldı. 8 Kasım'da Stalin'in genç karısı, Nadezha Alliluyeva, Kremlin'de, tabancayla göğsüne ateş ederek intihar etti. O, sokaklarda, bütün yapıları kaplar biçimde, kocasının portrelerini gören bir öğrenciydi; o yalnız, resmi yalan ve vicdanı trajedilerle çevrili iktidar yalnızlığında değil, Moskova'nın yalın gerçeğinde de yaşamıştı. Alliluyeva'ya ilk yardımı yapan genç kadın doktor, Kamenev'in gelini, birkaç gün gözetime alındı ve yurdışında, ölümün apandisitten olduğu söylentisi yayıldı.

'Genel çizgi' çevresinde birleşmiş eski Muhalifler arasında anlaşılmaz tutuklamalar başladı. Leningrad'ta Neva'nın karşı kıyısında, Vyborg bölgesinin büyük kırmızı tuğlalı işçiler sitesindeki Aleksandra Bronstein'ı ziyarete, uzun aralıklar ve ayrıntılı önlemlerle gidebiliyordum. Bana, beyaz saçları altında dingin yüzü ile o zamanlar Haliç'te Prinkipo'da sürgünde olan Yaşlı Adam'dan, ilk elden haberler verirdi. Onunla açıktan açığa haberleşiyordu ve bu yürekliliğini yaşamıyla ödedi (1936'da ortadan kalktı). Zinaida Lvovna Bronstein'ın Berlin'de intiharını bana o anlattı ve Troçki'den gelen mektubu gösterdi. Hiçbir yere çıkamayacak kadar çok tehlikelerle çevrili olduğunu, yalnız çok güvenli olan bahçesinde temiz hava aldığını yazıyordu o mektupta Troçki. Birkaç gün sanra oturduğu villa, belki de kaza sonucu tutuştu...

Smilga, Ter-Vağanian, Ivan Smirnov ve Mrachovski'nin tutuklandıklarını öğrendim. Merkez Komite'ye teslim edilen, iflah olmaz Muhalif, Mrachovski, Baykal Gölü kuzeyinde stratejik bir demiryolu kuruyordu ve Stalin onu, kısa bir süre önce, dostça kabul etmişti. Önder çevresini yalnız ahmakların sardığından yakınıyordu: 'Bir ahmaklar piramidi! Sizin gibi insanlara gereksinmemiz var...' Evgeny Alexeyevich Preobrajenski'yi gördüm, karanlık küçük bir avluda yapraksız ağaçlar altında bir an için birbirimize açıldık. 'Nereye gittiğimizi bilmiyorum? dedi. 'Soluk almamı engelliyor, herhangi bir şey olmasını umuyorum...'Dünyadaki bunalımlar üzerine ekonomik çalışmalarında yurt düşmanlığı belirtileri ortaya çıkarıyorlardı. O, gecenin ayazına karşı elleri ceplerinde, kamburlaşmış ve tasalı, benim anlayamadığım kadar duygulu, yazgısı belirlenmiş bir adamdı.[8]

Ben öyle yakından gözetleniyordum ki tutuklanacağım çok belliydi. Halk apartmanındaki G.P.U görevlisinin karısı ve büyükanne, hatta onca titiz ve canayakın o genç görevlinin kendisi bile, bana,

8. Preobrajenski, herhalde 1937'lerde ortadan kalktı. Hiçbir zaman ne halka açık bir duruşmaya çıkarıldı ne de bir 'evetleme' de bulundu.

özel bir biçimde bakıyorlarmış gibi geliyordu. Yaşlı kadın çekinerek ağzımı aradı ve 'İşi nasıl da zor! Oğlum her gece dışarı çıkıyor, onun için dua ediyorum...' Bana anlamlı anlamlı baktı ve ekledi '*Ötekiler* için de dua ediyorum...'

Çok yakın gelecekte ortadan kalkma olasılığımın yüzde yetmiş olduğuna karar verdim. Tek bir şans olarak Paris'teki bazı arkadaşlarla bir ilişki kurma yoluna girdim. Onlardan, ortadan kaldırılırsam, özünü yayımlamalarım isteyerek, Magdeline ve Maurice Paz, Jacques Mesnil ve Marcel Martinet'e bir mektup ya da vasiyetname yazdım. Bu yolla, direniş içinde geçirdiğim son yıllar bütünüyle boşa gitmiş olmayabilirdi.

Bu belgede, Sovyet Devletini totaliter bir Devlet olarak tanımlayan ilk kişi olduğuma kuşku duymuyorum 'yıllarca ve yıllarca, Devrim'in bir tepki dönemi de olduğunu...' yazdım 'İnsan Sosyalizm'in tepki tohumlarını içinde taşıdığı gerçeğini saklamak zorunda değildir. Rusya toprakları üzerinde bu tohumlar çiçek açıyor...Bu rejim, Devrim sırasında düşünülen ve istenilen, açıkca söylenen, dile getirilmiş her şeyin tam tersini anlatmaktadır.'

Şöyle yazdım:

'Başlıca, bütün taktik düşüncelerden önemli olan üç noktada, ederi benim için yüksek de olsa, sessizliği korumaya zorlayacak olan, açık ve uzlaşmamaya adanmış olarak kalıyorum, öyle kalmak zorundayım da.'

'1 – *İnsanı savunma. İnsana saygı.* İnsana, hakları, güvenliği, değeri verilmelidir. Bunlar olmadan sosyalizm olmaz. Bunlar olmadan hepsi iğreti, bozulmuş iflas etmiştir. Demek istediğim: İnsan, isterse insanların en değersizi –"sınıf düşmanı", burjuva çocuğu ya da torunu, umurumda değil– olsun insandır. Her gün, her yerde gözlerimin önünde bu unutulmaktadır ve en iğrenç ve anti sosyalist şey bunun olabilmesidir.'

'Bu noktada, ölümle tehdit edilen devrimlerde terörün gerekliliği üzerine yazdıklarımın tek bir satırını silmeden, belirtmeliyimki, gizli ve yönetimsel bir önlem olarak (barış zamanında! ötekilerin herhangi birinden güçlü bir Devlet'te) ölüm cezası uygulanmasının, gerici, mide bulandırıcı, anlatılması olanaksız iğrençlikte sürdüğüne inanıyorum.'

'Görüşüm, Dzerjinski'nin 1920 başlarında, İç Savaş'ın sonu göründüğünde, siyasal suçlar için ölüm cezasının kaldırılmasına başlandığı –ve Lenin'in seve seve onayladığı– zamanki gibidir. Olağanüstü Komisyonların (Çeka ve G.P.U) soruşturma gücünün azaltılmasını, yıllarca savunan Komünistlerinki de buydu. İnsan yaşamı-

nın değeri öyle alçaltıldı ve öyle trajik sonuçlar doğurdu ki varolan rejimdeki her ölüm cezası kınanmalıdır.'

'İşçi sınıfı hareketindeki bütün düşünce ayrılıklarının, yurdundan sürmek, sürgüne göndermek ve hemen hemen yaşam boyu cezaevinde tutmakla ortadan kaldırılması da aynı oranda iğrenç ve haklı gösterilemez bir şeydir.'

'II–*Gerçeği savunmak.* İnsan ve kitleler bir gerçek hakkına sahiptir. Tarihi sistemlice saptırmayı ya da Basındaki bütün ciddi haberlerin (salt karıştırıcı role özgü olan) örtbas edilmesini kabul edecek değilim. Fikri ve ahlaki sağlığın ön koşulu olan gerçeği savunuyorum. Gerçeğin söylenmesi namusun söylenmesidir. İkisi de insanların hakkıdır.'

'III–*Düşünceyi savunmak.* Fikri araştırmaya her alanda izin verildiği doğru değil. Her şey alıntıların sıralandığı bir safsataya indirgendi... Kişisel menfaatler, genel inanışlara aykırı düşme korkusu, felce uğratıcı türden özel bir bağnazlık ve inatçılığa yol açıyor. Ben Sosyalizmin, rekabetin, inceleme ve araştırmamın olmadığı, fikirlerin çarpışmadığı bir ortamda gelişemeyeceğini savunuyorum; kendi doğal akışı içinde düzeltilebilecek yanlıştan değil, daha çok, durgunluk ve tepkiden korkmalıyız; bu, insana saygı, onun her şeyi bilme hakkı ve düşünme özgürlüğü demektir. Sosyalizm, insana ve düşünce özgürlüğüne karşı olarak değil, tersine, düşünce özgürlüğüyle ve insanlığın daha iyiye doğru gitmesiyle zafere ulaşabilir' Tarih: '1 Şubat 1933, Moskova.' Bunu yeniden okumaya zamanım yoktu. Bu mesajı görebilecek arkadaşlar aynı amaçta olanlardı ve onlar her an tutuklanmayı bekliyorlardı.

Bu mektubun Paris'e vardığı gün sezgilerim gerçekleşti. Kimse bana ne olduğunu bilmiyordu ben de kendime ne olabileceğini bilmiyordum.

TUTSAKLIK YILLARI

1933 – 1936

Zavallı hastamın bakışlarında sınırsız bir acı vardı..Soğuk bir sabah, ona ağrı kesiciler bulmak ve psikiyatri kiliniğine telefon etmek için dışarı çıktım. Birisi bana Thaelmann'ın[1] Berlin'de tutuklandığını söylediği için, Kazan Katedrali aracılığıyla gönderilen gazeteleri de görmek istiyordum. İzlendiğimi biliyordum, zaten bu artık doğaldı. Ne varki, bu kez 'onlar' arkama o kadar yakından takıldılar ki kaygılanmaya başladım. Eczaneden çıktım, durdurdular. 25 Ekim Prospect'i kaldırımında yolun sağından solundan insanlar hızlı hızlı geçiyorlardı.

'Cinayet Soruşturma. Kimlik saptaması için lütfen bizi izleyin yurttaş.'

Alçak sesle konuşarak, kırmızı kartlarını çıkardılar ve iki yanıma geçtiler. Omuz silktim.

'Ben cinayet soruşturmasına konu olabilecek bir şeyi kesinlikle yapmadım. İşte Sovyet Yazarlar Birliği kartım. Bunlar acil hasta bir kadın için bazı ilaçlar. Yaşadığım ev bu; buyrun gidelim bekçiyi görün; o size kimliğimi açıklayacaktır.'

Hayır, on dakika için onlarla gitmem kesinlikle gerekli, yanlış anlama hemen ortaya çıkar...Pekâlâ. Aralarında konuştular: Hangi araba? Yakında park etmiş arabalara dikkatle baktılar, en konforlu olanını seçtiler ve bana kapısını açtılar 'Buyrun oturun, yurttaş.'

Şaşkınlıktan donmuş sürücü ile sert ve kısa bir tartışmadan sonra, 'G.P.U.'ya çabuk, haydi!'

'Ama yapamam! Tröst'ün müdürü çıkacak, ben...' 'Tartışma yok. Size bir pusula verilecek. Çek!' Eski Liteynaya Prospect ile Neva köşesinde, temiz granit ön yüzlü, on beş katlı, yeni Leningrad Sovyeti'nin en güzel yapısı, yeni G.P.U.'ya doğru yola çıktık. Bir yan kapı bir gözetleme deliği, 'Cinayet masası burası' (cani benim) 'Lütfen girin, yurttaş.' Genç bir asker gelip dostça elimi saktığı zaman kocaman bekleme odasında kendimi yapayalnız hissediyordum: 'Merhaba, Victor Lvovich! Her şey yolunda mı?'

Eh! Az çok...

'Kimliğimden kuşku yok değil mi?' dedim.

1. Ernst Thaelmann (1866 – 1944): Alman Komünist Partisi'nin Stalincileştikten sonraki önderi; 1924 – 33 Komünist Parti'nin Reichstag fraksiyonunun önderi; 1933'te tutuklandı ve savaşın sonlarında bir toplama kampında öldürüldü.

Bilinen biçimde güldü.

Yeni yapı, acımasız ve heybetli. Bronz bir Lenin, herkese olduğu gibi, beni de iyi karşılıyor. Beş dakika sonra Parti sorunlarından sorumlu sorgu yargıcı Karpovich'in geniş bürosundayım. O, iri, kıvırcık saçlı, soğuk yürekli, kurnaz ve dikkatli biri.

'Birlikte uzun bir konuşmaya başlıyoruz. Victor Lvovich...'

'Bundan kuşkum yok. Ama önce siz kimi istéklerimi yerine getirmezseniz hiçbir şey elde edemeyiz. Sizden karımın, bugünden tezi yok, Kızıl Ordu psikiyatri kiliniğine yatırılmasını sağlamanızı istemek zorundayım; bir de, oğluma, –o on iki yaşında– okuldan eve döner dönmez telefon etmek istiyorum.

'Elbette.'

Yoldaş Karpovich gözlerimin önünde telefon ederek kliniğe bilgi verdi. Hasta karım toplanırken evime telefon etme önerisine varıncaya değin sevecenlik gösterdi. Sonra:

'Victor Lvovich, Parti'nin genel çizgisi üzerine düşünceniz nedir?'

'Nasıl? Bilmiyor musunuz? Sizi böyle sıkıntıya sokan şeyi bana mı soruyorsunuz?'

Karpovich, 'Burada Partili iki yoldaş olduğumuzu anımsatmalımıyım?' diye yanıtladı.

'Bu o halde izin verin ilk soruları ben sorayım. Thaelmann'ın Berlin'de tutuklandığı doğru mu?'

Karpovich, haber dikkatle incelenmeli ama Berlin'de 'işler kötüye gidiyor' diye düşünüyor. İkinci sorum canını sıkıyor:

'Christian Rakovski sürgünde mi öldü?

Kıvırcık saçlı yüz duraksıyor, gözlerimin içine bakarak 'size herhangi bir şey söyleyemem' diyor ve başının bir hareketiyle *Hayır* işareti yapıyor.

Başladığımız konuşma, bana yemek verilmesiyle ve gevşeme gereksinimiyle dışarıdaki uzun koridorda bir başıma yürüdüğüm dinlenmelerle kesilerek, öğleden gece yarısına kadar sürdü. Dördüncü ya da beşinci kattayız. Çok geniş camlı pencerelerden kentin gürültülü trafiğine bakıyorum. Alacakanlık sonra da çöken gece içinde üzerine sinen görünümü görüyorum ve her şeyiyle sevdiğim bu kenti –eğer gerçekten görüyorsam?– yeniden görerek şaşırıyorum. Noktası virgülüne her şeyi konuşuyoruz. Tarım sorunu, sanayileşme, Komintern, Parti içi rejim vb. Genel çizgiye, her bakımdan, karşı çıkışlarım; Marksist karşı çıkışlar bunlar. Onların, evimde bulunmuş bavullar dolusu kâğıtlarımla geldiğini görüyorum. Söz konusu sorunu kuramsal tartışma için kısaltmamalıyız. Çay içiyoruz. Ge-

ce yarısı. 'Victor Lvovich, çok üzülerek, sizi Tutukevi'ne göndermek zorundayım; bununla birlikte size orada iyi davranmaları için gerekli emirleri veriyorum.

'Teşekkür ederim?. Bu iş hemen hemen tamamdır. Sade giyimli, tertemiz traşlı ve açık yüzlü genç bir polis memuru, benimle geliyor ve benim isteğimle, Neva'nın karanlık sularına bakan bir toprak set üzerine yaslanıyoruz. Açık deniz havası canlandırıyor. Bu ırmağı, gürültülü gücüyle öylesine yüklü bulurdum ki, bir Rus türküsü kadar duygulandırdı beni.

Eski Tutukevi 1928'den beri değişmemişti, ne de, kuşkusuz, son elli yılda değişmişti. Cezaevleri imparatorlukların çöküntüsüne ve devrimcilere egemen olmaya dayanamazlar mı? Giriş formaliteleri, bir kayıt bürosu ve insanın, içinden karmaşık bir öğütme düzeninden geçen bir tahıl tanesi gibi geçtiği bölmeler dizisi. Geçerken, beyaz saçlı soylu başıyla, uzun boylu, incelikli bir yaşlı adama rastladım; bana Bilimler Akademisi'nden olduğunu söyledi, az önce gözlüklerini almışlardı ve bu onun için en büyük sıkıntıydı...Alaca karanlıkta, demir merdivenler yükseliyor, sonra kaba taş duvar içinde bir kapı benim için açılıyor, açılıyor ve kapanıyor. Daracık bir hücre, adi bir ampulle çok az aydınlatılmış, tıpkı bir yeraltı geçidi gibi. İki ranzanın birinden bir adam kalkıyor, beni selâmlıyor ve kendini tanıtıyor. Kederli görünüyor, başlangıçta onu güçlükle izliyorum:

'Petrovski, Yazarlar Birliği, Ozanlar Kesimi...'

'Ben düzyazı yazarıyım' dedim.

Ağır deri paltomun altında sinirsel bitkinlikle titriyorum. Ozan da, sırtında eski koyun postu astarlı pelerini soğuktan ve zayıflıktan titriyor. O, genç, zayıf ve sarı benizli, rengi kaçmış seyrek sakallı biri. Ahbap olmaya başlıyoruz. O anlattıkça anlatıyor ve hiç yanlış olmaz, varlığımın onun için bir olay olduğunu hissediyorum. Bu yeraltı izbesinde aylardır tek başına yaşıyor ve öldürülüp öldürülmeyeceğini düşünüyor. Ortak huzursuzluğumuz, bizi uzun süre uyanık tuttu; şaşılası bir davranış, birbirimiz için ne yapacağımızı bilmeden, ansızın bir duygu taşmasını farkederek, birbirimize yakınlaştırdı. Benim onun için uygulayabileceğim bir tek şey vardı; onu dinlemek ve ona yeniden güven vermek. Onu tehdit eden o sorgucunun, profesyonel bir hilebaz ve bir zorba olduğunu, onu öldüremeyeceklerini kanıtladım; tutuklananlar gizli Bölüm'e teslim edilir ama olası tepkiler yine de hesaba katılırdı. Ben sakinim ve aklım başımda. Düşünüyorum ve ozanın biraz düzeldiğini kendine güveninin geri geldiğini görüyorum.

Sokakların ve açlığın çocuğu o. Kendi kendini yetiştirmiş, öğret-

men olmuş ve yalın şiirler yazmaya başlamış –onların hepsini çekici buldum– çünkü o sürekli buğday tarlalarının hışırtısına, kırların üzerindeki bulut yarışına, ayışığında pırıldayan yollara ve çalılıklara bakmayı seviyor. 'Bir köylü ozan, dinlediniz mi?' Dietskoe Selo'da, yalnız iki ya da üç arkadaşla, el yazması bir gazete yayımlamış; onda bozguncu bir eğilim bulunmuştu. Neden, dediler şiirlerinde kolektivizme değinen tek bir sayıydı: Çünkü kolektivizme düşmansın değil mi? Daha kötüsü –gizli olmayan biçimde– eski bir Sol Sosyal Devrimci olan, düşünür Ivanov–Razumnik'in yönettiği bir yazın çevresinden olmasıydı. Böylece, büyük, düşünceye doymaz, idealist dostum Ivanov–Razumnik'in de cezaevinde olduğunu öğrendim. 'Şiirleriniz bana yine çok güzel bulduğum bir şeyler söylüyor, ozan yoldaş...' Onları, boynu ipincecik, omuzları ısanmak için kürkü içinde dertop olmuş, gözleri pırıl pırıl, alçak sesle ezbere okuyor. Gün ağarırken yatmaya gidiyoruz. Geçen, bu gece unutulur gibi değil.

Hemen ardından, sıkı önlem altında, bir yolcu kompartımanında, G.P.U.'nun, biri sivil giyimli öteki üniformalı ikisi de yoldaşça ve incelikli iki adamı eşliğinde, Moskova'ya aktarıldım. Aktarma, durumumum ciddi olduğunu gösteriyordu. Ama hangi durum? Adımın yanında, yıllardır herkes tarafından bilinen ve sorumlu tutmak için kolayca yararlanılabilecek olan düşünce suçlarım dışında, hiçbir şey yoktu olamazdı da. Kuşkusuz, olay olmayan yerde uydurmaya yetkili birinin varlığı da gerçekti. Bir ajan provokatörün ziyareti geliyordu aklıma. Paris'teki arkadaşlara gönderdiğim mesajın ele geçtiğinden söz etmiştim. Bu çok ciddi olabilirdi ama hangi pasajına ağır bir suç dayandırabilirlerdi? Yurtdışıyla haberleşen kişiler sık sık casuslukla (büyük suç) suçlanırlardı. Ben 'Kimi kez, işe başlamanın bunca bol yolu varken, sonuçta şu ya da bu biçimde nasıl olup da adam öldürmediğimize şaşmaya başlıyorum...' diye yazmıştım.

Rejim en ağır biçimde suçlanmıyor muydu? Ama, mektup ancak ben ortadan kalktığım zaman yayımlanırdı. Rastlantıyla bulduğumu sandım: Şunu da yazmıştım: 'Sanki insan yalanı soluyor. Bütün Basın, daha birkaç gün önce, Beş Yıllık Plânın ücretlerde %68'lik artış oluşturduğunu ilân etti...Ne var ki ücretlerde bu sayısal değer artışına ulaşılırken, rublenin değeri otuzda bire indi...' Gizli Bölüm'ün gözünde bu 'ekonomik casusluk' suçlamasını haklı gösterebilirdi. Kısacası, Moskova'ya oldukça kaygılı ama kararlı olmak boyun eğmemekte direnecekti.

Hemen, son yüzyılın ticari stilinde yapılmış Derjinski Alanı'nda-

ki büyük Lubianka binasına getirildim. Bir saat içinde kendimi, içinde, doğrudan doğruya herkesin suçlamadığı, kimi, arkadaşlar arasında okunan karşı devrimci bir broşürü dinlediği için yeni tutuklanmış, G.P.U. sürücüsü olduğunu söyleyen, çenesi güçlü, iriyarı bir işçinin eşlik ettiği, penceresiz ama iyi aydınlatılmış, bir hücre belki de bodrumda buldum. İçinde bulunduğumuz, yaklaşık iki metreye iki metrelik bu boğucu kutu, onu şaşkına çeviriyordu. Sonunda bana burada ölüme mahkûm tutukluların bulunduğunu cezanın uygulanması için alınmalarını beklediklerini söyledi...Sabah üçe doğru, şimdi soluklarımızla havası bozulmuş ve aşırı sıcak bu hücrede on kişiden çoktuk. Kimimiz demir karyolalar üzerindeydi kimimiz soğuk seramik üzerinde ayakta duruyordu, ötekiler de kapı aralığına tıkışmışlardı. Başım ağrıyor ve yüreğim bana güçlük çıkarıyordu. Hepimiz birbirimize, cenaze kaldırıcıların inceliğiyle, çok iyi davrandık. Bir yıl önce birkaç gün tutuklu kalıp sonra yeniden çağırılan yaşlı Yahudi ile ne kadar çok güldüğümüzü anımsıyorum. Çok şükür, şimdi o, bir komisyoncunun iddiasına göre bir bürodan ötekine daktilo makinası satmakla suçlanıyordu. Saf saf 'kanıt yok' dedi 'doğru olmadığı bir yana; iki anlatım arasında fark da var. Bundan başka nasıl açıklayabileceğimi düşünürsünüz?' Bizim cehennem köşemizden, kötü niyetli olmayan bir kahkaha patladı.

Birkaç saat sonra sabah olduğunda, zemin katta, geniş kazaya uğramış denizciler kampı gibi görünen bir kışla odasına alındım. Burada, aşağı yukarı on beş kişi, haftalar belki de aylardır, ne olacağını bilmeden bekleyerek, yaşıyorlardı. Birkaçının somyası vardı, ötekiler yataklarını çimento taban üzerine yaymışlardı. Hava kaygıyla ağırdı ve zoraki bir neşe solunuyordu. Pencere kenarında dikilen genç bir asker yüksek sesle sürekli kendisinden söz etti; İnatla yineliyordu: 'Pekâlâ bırakın da beni vursunlar!' bunu korkunç bir küfür izledi. Kendime bir yer buldum ve sordum: 'Yurttaşlar, herhangi biriniz bana, başımın altına koyup yatmak için, bir sırt çantası ya da bir bavul verebilir mi' Sibirya giysili, yüzü çiçek bozuğu, iriyarı bir arkadaş üzerine havlu örtülmüş bir evrak çantası verdi ve yere bıraktığında kendisini bana 'N.-Irkutsk'ta bilimsel tarım okutmanı...' olarak tanıttı. Bir başka tarımcı, bu kez Moskova'dan, çok şık giyimli ve yüzündeki o acılı ifadeyle, biz konuşurken, aramıza katıldı. Bir önceki gece tutuklanmıştı ve şoku atlatamamıştı; Tarım Halk Komiserliğinde önde gelen kişilerin hepsi G.P.U. tarafından temizleniyordu ve bu, 'Parti'li olmayan teknisyen'i gerçekten çok derinden etkilemişti, Komünist üstleri şimdi bu cezaevi gibi yerlerdeydi, evet, Yardımcı Halk Komiseri Wolfe, Konar ve Kovarski bi-

le! Bir depremin ortasında gibi hissediyordu kendini.

O gün, asansörle cezaevi içindeki katlar arasında dolaştırıldım. Kısa bir sağlık denetimi, sonra beşinci aranışım: İnsanın alışkanlıklar taşıdığı birçok önemsiz şeyin hiçbiri kesinlikle üzerinde bırakılmamıştı. Ama bu sonuncu o kadar dikkatli bir aramaydıki astarıma gizlediğim kurşun kalem ve yakama yerleştirdiğim yarım traş bıçağı bile ortaya çıkarıldı. Ve sonunda cezaevine girdim, o açıkça belirgin kişiler için ayrılmıştı ve onlara en ağır suçlar yüklenirdi. Bu, sessiz, gizli hücrelere bölünmüş, gerekli büroları güvenle barındıracak biçimde, hemen hemen bir blok içine yapılmış bir cezaeviydi. Her kat kendi içinde ayrı bir cezaeviydi, kendi gerisi ve kabul kulübesiyle ötekilere kapalıydı; tutukluların birbirleriyle hiçbir zaman karşılaşmamaları için bizim inişlerde ve koridorlarda giriş çıkışları belirleyen renkli ışıklı işaretler vardı. Akılalmaz bir otel koridoru, en küçük ayaksesini susturan kırmızı bir halı; ve sonra gömme bir taban, hepsi gıcır gıcır, yatılabilir bir yatak, bir masa ve sandalye ile çıplak bir hücre. Büyük, dışa karşı maskeleyen bir perde ile demir parmaklıklı büyük bir pencere. Tek bir sıyrık ve karalama bulunmayan, yeni boyanmış duvarlar. Burada, şaşırtıcı bir sessizliğe bürünmüş boşluktaydım.

Bunun dışında, çok uzakta, bir çanlar ve demir ıvır zıvır ormanı, günün her saatinde tıklım tıklım dolu olan Miasnitskaya caddesinden tramvaylar geçiyordu...Özel Birlik'in gösterişli biçem ve tamamıyla mekanik işlev pırıltısındaki askerleri kapıyı arkamdan incelikle kapattılar. Kitaplar ve gazete için N.C.O.'larını sordum. 'Bu istemi Soruşturma Yetkilisi'ne bildiriniz yurttaş.' dediler.

Burada, salt gizlilik içinde, hiç kimseyle hiçbir iletişim kuramadan, hiçbir şey okumadan, bir sayfa gazete bile olsa, hiçbir uğraşı bulunmadan, avluda açık hava ekzersizi yapmadan, seksen gün geçirdim. Sinirler için ağır bir deneyimdi, ama kendimi oldukça iyi, düze çıkardım. Sinirsel tansiyonlu yıllarımla yıpranmıştım ve uçsuz bucaksız bir fiziksel dinlenme gereksinimi duyuyordum. Uyuyabildiğim kadar uyudum, günde en az on iki saat. Kalan zamanda sürekli kendi çalışmamı yaptım. Kendime tarih, siyasi ekonomi –ve hatta doğa bilimleri– kursları verdim! Akılda tutarak, bir oyun, kısa öyküler, şiirler yazdım. Yalnızca yararlı biçimde ve sınırlı bir zaman için olması dışında 'durumum'a yönelmekten kaçınmak için büyük bir irade gücü harcadım; bu, hiç gözümün önünden gitmemesine karşı bir önlemdi. İç yaşamım çok güçlü ve zengindi, ayrıca hiç cıvık da değildi. Günde birkaç kez cimnastik yapıyordum, bu bana çok iyi geldi. Beslenmem –kara buğday ya da darı ekmeğiyle balık

çorbası – katlanılabilir ama yetersizdi ve her akşam şiddetli açlık ağrıları duyuyordum. 1 Mayıs'ta (dünya işçileri bayramı) olağanüstü bir yemek verildi: Kıyılmış pirzola, patates ve komposto! Günde on üç sigara ve ön üç kibrik alıyordum. Ekmek kırıntılarından kendime bir çift zar ve bir tür takvim yaptım.

Bu tek düze yaşam soruşturmayla kesildi. Düzensiz aralıklarla yarım düzine sorgulama oldu. Diziyi Yetkili memur Bogin (sert ifadeli, gözlüklü, üniformalı biri) açtı. Herhalde bir G.P.U. eğitmen okulu (doğal olarak, ilerlemiş kurs) bitirmişti, akıcı bir konuşması vardı, kuşkusuz, küçük, psikolojik hileler deniyor ve ben sürdürmesine izin veriyordum, bu gibi durumlarda en iyisinin size söylenen herşeyi dikkatle dinlemek ve olabildiğince az konuşmak olduğunu iyi biliyordum. Gece yarısına yakın uyandırıldım –'Sorgulamaya yurttaş!' – asansörler, hücreler ve ofislerin sıralandığı koridorlar yoluyla hücre bölmenin tam yanında olduğu kapıya getirildim. Bu sonsuz koridorlardaki odaların hepsi sorgulama memurlarının kullanımına ayrılmıştı. Benim alındığım 380 ya da 390 numaralıydı. Yolda yalnız bir kişiyle karşılaştım: Bir tür piskopos, en heybetlisinden, bir bastona dayanarak büroların birinden çıktı. Korucularımızın korkusuyla eğlenmek için ona yüksek sesle 'kendinize dikkat edin *batiushka* (peder)!' dedim. O da bana elinin ağır bir hareketiyle yanıt verdi. Bu, onların kimi güzel bilgileri incelemeleri için başlangıç olmalıydı.

İlk araştırma oturumuma saldırgan bir ruh hali içinde gittim. 'Demek, gece sorgulama geleneğini sürdürüyorsunuz! Tıpkı Çarlığın en kötü günlerindeki gibi. Tebrikler!'

Bogin aldırmadı: 'Oo! Nasıl da acı konuşuyorsunuz! Sizi gece çağırdıysam bunun nedeni bizim gece gündüz çalışmamızdır, biz halkız! Bizim özel yaşamımız yok, biz halkız!'

Şimdi bu çok ince buluşa gülüyorduk. Bogin her şeyi bildiğini söyledi. 'Hepsini. Yoldaşlarınızın moralleri öylesine bozulduki –sahip olduğum kanıtlar burada, gözlerinize inanamayabilirsiniz. Biz, gerçek bir Komünist mi yoksa, kabul etmemenize karşın, bir düşmanmısınız öğrenmek zorundayız. İsterseniz sorularımı yanatlamayı kabul etmeyebilirsiniz: Sorgulama bugün kapalı olacak ve biz size açıkça siyasi bir düşmana yakışır saygıyı göstereceğiz.'

Tuzak! kolayca *açık kart* vererek, gizli raporlarınızla bana karşı her türlü ayrıntıyı uydurmaya –bana en azından İzolatör'de yıllar kazandırabilecek ayrıntılar– ve oyununuzu oynamaya niyetlisiniz. 'Hayır. Sınavınızı yanıtlamaya istekliyim. Bununla uğraşalım.'

'İyi o zaman, Komünistler gibi karşılıklı konuşalım. Ben, benim

için Parti tarafından saptanmış konumdayım. Siz Parti'ye hizmet etmek istiyorsunuz, evet, tamamıyla anladınız. Merkez Komitenin yetkesini kabul ediyor musunuz?'

Tuzak! Merkez Komite'nin yetkisini kabul edersem oyuna gelmiş olurum. Bana, Parti'den sapma adı altında istediklerini yapabilirler. 'Bağışlayın. Ben çıkarıldım. Yeniden kabul edilmeyi istemedim. Artık Parti disiplini ile bağlı değilim...'

Bogin:'Acınacak kadar biçimcisiniz!'

Ben: 'Suçlamaların yanlışlığını kanıtlayabilmek için, ne ile suçlandığımı bilmek isterim. Kuşku duymuyorum ki Sovyet yasalarında bana yüklenebilecek bir sorumluluk yok.'

Bogin: 'Biçimcilik! Demek kartlarımı açmamı isteyebiliyorsunuz?'

Ben:'Kâğıt oynuyor gibi miyiz?'

Sonunda bana evimde bulunmuş Troçki'ye ilişkin belgelerden söz etti. 'Bu doğru değil' dedim. Ben, sık sık Aleksandra Bronstein'i görmeye giderdim; ziyaretlerin sayısını tartışmıştık borcumu ödedim.

'Kabul edin, onunla Muhalefet sorunlarını konuşurdunuz!'

'Hayır. Sağlık durumumuz ve yazın üzerine konuşurduk!'

'Karşı devrimci olan Andres Nin ile ilişkiniz var, yok mu?'

'Evet, postayla, posta kartlarıyla. Nin örnek bir devrimcidir: Algericas'da cezaevinde olduğunu biliyor musunuz?' Bogin bana sigara tuttu ve görüşümün, katılaşmış bir karşı devrimci olduğumu, benim için olağanüstü tehlikeli aşamada, açıkça belli ettiğini açıkladı. Sözünü kestim:

'Ölüm cezasıyla tehdit edildiğim sonucunu mu çıkarmalıyım?'- Karşı çıktı 'Hiç değil! Ama her şeye karşın kendinizi yok etme yolundasınız. Tek kurtuluş umudunuz tam bir itiraf ve tutum değişikliğinde yatıyor. Bunu düşünüp taşının.'

Hücreme sabaha karşı 4'de döndüm.

Bu türden birkaç gece görüşmesinden sonra ikimiz de bir yere varamadık. Bütün öğrendiğim, hiç tanımadığım, Solovian denilen bir kişiyle aramda bağ kurmaya çalıştıklarıydı. Bu bilgi beni hem şaşırttı hem kaygılandırdı: Bu bir komplo ya da başka bir şeye açılan bir kapıydı.

Sınama duruşmasına hep gittim, yolu hep ışıklı işaretler gösterdi, öyle yeterliydi ki kendiminkinden başka hiçbir koruyucu görmedim. Bir gece birkaç gardiyanın, ben çıkarken özel bir dikkatle bana baktıklarını farkettim. Aşağıdan döndüğüm zaman onları kabul bürosu önünde toplaşmış buldum sanki bana dahi iyilikseverce bakı-

yorlardı, hale üzerimi arayan o kadar dostçaydı ki küçük bir şakayı bile göze alabildi. Daha sonra, birkaç sözü geçer Komünistde içinde, hepsi önde gelen memurlardan otuz beş tarım uzmanının, Konar, Wolfe ve Kovarski ile birlikte, o büyük gecede öldürüldüklerini öğrendim. Ben tam 'sınama duruşması için' çağırtıldığım sırada, büyük koridorlara inerken onlar götürülmüştü ve gardiyanlar onların aşağıdaki hücrelerde bir yerde öldürüldüklerinden başka bir şey bilmiyorlardı. Kuşkusuz, benim de aynı sona gittiğimi düşündükleri için bana, dikkatimi çeken, o insanca özenle bakmışlardı. Geri döndüğüm zaman şaşırdılar ve bu son 'sınama duruşması'ndan dönen birini görmekten sevindiler. Sorgulamaya gidip gelirken bodrum katta acımasızca aydınlatılmış çimento kaplı ağzı açık bir koridorun önünden geçerdim. Bu son yokuşa açılan kapı mıydı?

Soruşturmalar birden bire kesildi. Güçlü bir tehlike sezgisi içindeydim. Gün ortasında çağırtıldım ve ince, güvenilir dudakları, kuş gibi bir boyun üzerine tünemiş buruşuk, soğuk, küçük yüzüyle, yaşlı sıska, yüksek rütbeli biri tarafından kabul edildim. Ciddi Muhalif davalarının sorgulama yargıcı, Bölüm Başkanı Molchanov'un özel yardımcısı ve gizli Bölüm üyesi, Rutkovski'yi tanıdım. (Molchanov, Yagoda duruşması döneminde öldürüldü.) Rutkovski, kaypak ve ahlaksızdı:

'Kararlı bir düşman olduğunuzu görebiliyorum. Kendinizi mahvedeceksiniz. Sizi yıllar boyu tutukluluk bekliyor. Troçkist gizli örgütün elebaşısısınız. Biz her şeyi biliyoruz. Ben, denemek ve sizi kendinize karşın, kurtarmak istedim. Bu son şansımızdır.'

İliklerime kadar ürperdim. Birkaç dakika kazanabileceğimi hissettim ve onun sözünü kestim. 'Çok susadım. Bana bir bardak su getirtebilir misiniz?' Odada yoktu; Rutkovski ayağa kalktı ve birini çağırdı. Düşünmeye zaman buldum ve onun etkisi yıkılmış oldu. Yeniden başladı: 'Şimdi, sizi kurtarmak için son bir girişim yapıyorum. Sizden çok şey baklemiyorum; iyi de tanıyorum sizi. Karınızın kız kardeşi ve sekreteriniz Anita Russakova'nın itiraflarından tanıdım. Her yaptığınız söylendi "Doğruluğunu kabul ederim" ve imza. Ben size herahangi bir şey sormayacağım, soruşturma kapanacak, bütün konumunuz düzelecek ve Bölüm'ün size merhamet göstermesi için her şeyi yapacağım.'

Demek ki Anita Russakova tutuklanmıştı! O, benim yazdırdığım, bütünüyle önemsiz çevirileri yazardı. O, yeni doğmuş bir bebek kadar her şeyden habersiz, yalnız müzikle ilgilenen, politika dışı bir kızdı. 'Dinliyorum' dedim.

Rutkovski okumaya başladığında korktum! Düpedüz saçmalıyor-

du. Anita, hem ona hem bana tümüyle yabancı adreslere, özellikle de hiç tanımadığım bir kişiye, bir 'Kızıl Ordu kolonisi'nde yaşayan bir Solovian'a mesajlar götürüp paketler aldığını anlatmıştı. Bu düzenbazlıklar yığını, bir 'askeri yerleşim yeri'nin adresiyle bağıntılıyıdı, bu bana dolaysız bir açıklama gibi geldi. Beni bu yüzden öldürmeye niyetliydiler. Anita, bu yalanların içine düşsün diye işkence görmüş olmalıydı. Bu nedenle, tıpkı benim gibi, o da ölüme mahkûm edilmişti. Birden patladım:

'Durun! Bir satır daha yok. Her satırı uydurma, iğrenç bir yalan okuyorsunuz. Bu yalanları söyletmek için o çocuğa ne yaptınız?'

Kudurmuş gibiydim ve artık ihtiyatlı olmakla hiçbir şey elde edemeyeceğimi hissediyordum. Buna bir son verip kendimi öldürtebilirdim de.

Soruşturmacım kızmış gibi yaptı, belki gerçekten de kızmıştı:

'Beni aşağıladığınızın farkında mısınız? Ve bunun da ayrı bir suç olduğunun?'

'Yatışmama izin verin, sizi daha ağır başlı yanıtlayabileyim. Kendime saygım, size ve elinizde bulundurduğunuz mevkiye saygım yüzünden, bir yalanlar paketi olan bu tanıklığın bir satırını daha duymak istemiyorum; Anita Russakova ile yüzleştirilmek isterim.'

'Kendinizi yok ediyorsunuz.'

Oysa gerçekte, tüm davayı yıkıyor, kendimi de Anita'yı da kurtarıyordum. Bir anlık korkaklık, yalanın zaferi anlamına gelirdi ve o zaman beni öldürebilirlerdi. G.P.U. sorgucularının, çeşitli komitelerin özellikle de Merkez Komite'nin Denetim Komisyonu'nun özenli incelemeleri altında çalıştıklarını ve kurallara göre, gereksindikleri jüri kararları oluşmadan önce, bunların özetlerini hazırladıklarını biliyordum. Rutkovski'ye her gün, Anita ile yüzleştirilme istemimi, neden onun 'yalanları' adını verdiğimi açıklayabileceğimi yazdım. 'Ona, gitmiş gibi göründüğü yerleri betimletin!' Bir ikilem içinde olduğumun farkındaydım. Sorgucumu açıktan açığa iğrenç bir yalan içinde yakalamıştım. G.P.U.yu duruşmaya sokuyordum. Böyle olunca, yaşamama, ya salıverilip ya da bir İzolatör'e gönderilerek orada öteki yoldaşlarla bunları konuşmama, oradan Yönetim yetkililerine yazabilmeme izin verirler miydi? Rutkovski beni yıkmayı başaramazsa mesleğinde uğrayacağı kaybın en aza inmesine çalışıyordu (Üstleri Malchanov ve Yagoda ile birlikte 1938'de öldürüldüğüne inanıyorum.) Kendimi en kötüye hazırlamaya karar verdim.

Rutkovski ile ikinci sorgulanmam. Bu kez o, biraz sönük ve gülümsemeye yürekli. Biçim adına kısa bir uyarı:

'Size güvence verebilirim, tutumunuzu değiştirmek ve bize düşman gibi davranmaktan vazgeçmekle çok daha ihtiyacı olabilirdi-

niz...' vb.

Onu başımı sallayarak dinledim.

'Peki, o zaman, sizinle hiçbir şey yapamayacağımızı görüyorum. Sorgulamayı kapatıyorum. Sizin için de kötü.'

'Nasıl isterseniz.'

Sorgulamalar sırasında şimdiye kadar tek sözcük yazılmamıştı. Belki benden gizli bir stenograf çalışıyordu. Sorgucu büyük bir tabaka başlıklı kâğıt aldı ve soruları ve yanıtlarını yazmaya başladı. Bunlar altı anlamsız soru ve altı yavan yanıttı. Şu şu kişileri tanıyor musunuz? Siz ve onlar sürgünlere ne olduğuna ilgi duydunuz mu? Evet, kuşkusuz. Biz açık açık toplanıyorduk ve aynı açıklıkla sürgündeki kişilere mektuplar ve paketler gönderdik. Onlarla yıkıcı herhangi bir konuşma yaptınız mı? Kuşkusuz hayır. Hepsi bu kadar. Burayı imzalayın.

'Anita Russakova ile yüzleştirilmem? Size onun suçsuzluğunu kanıtlamak istiyorum. Benimle ilgili yalan söylerken kendisi içinde yalan söyledi. Onun kafasında Muhalif herhangi bir düşünce yok. O daha çocuk.'

Sorgucumun gri gözleri anlamlı bir tür gülümsemeyle üzerime dikildi.

'Russakova'nın tanıklığına hiç önem vermediğimize ve tüm işlerin baldızınız için ciddi sonuçları olmayacağına söz verirsem hoşnut kalacak mısınız?'

'Evet.'

'İyi! O zaman öyle. Soruşturma kapandı.'

Oğlum ve karımdan haber sordum.

'Onlar iyi gidiyorlar.'

Sonra kitap istedim. 'Niçin daha vermediler? Bu bağışlanmaz bir savsama!'

'Hayır' dedim sessizce, 'savsama değil..'

'Birkaç dakika içinde bir kitabınız olacak.'

'Ve uygar dünyanın cezaevlerinde olduğu gibi bir saatlik bir yürüme ekzersizi yapabilir miyim?'

Rutkovski şaşırmış gibi yaptı. 'Ne? Bu hakka sahip olmadığınızı mı söylemek istiyorsunuz?'

O akşam gardiyan bir yığın kitap getirdi: *History of the Moslem World* (Müslüman Dünyası Tarihi), *Economic History of the Directory* (Direktuvar'ın Ekonomi Tarihi), Nogin'in *Siberian Memoirs* (Sibirya Anıları), ne zenginlik ama! Siyasal Kızıl Haç bana, soğan, biraz tereyağ, bir somun beyaz ekmek ve bir parça sabun gönderdi. Şimdi, yok oluşumun Paris'te bilindiğini, benden yasal bir mahku-

miyeti haklı gösterebilecek bir imza koparamadıkları için, adım çevresinde tatsız bir yaygara kopmasından kaçınmak istediklerini biliyordum. Eğer bir Fransız yazar olacak yerde yalnızca bir Rus militan olsaydım işler bambaşka bir yön alabilirdi.

Sorgulamamın betimlenmesi üzerinde bu kadar çok durmamın nedeni daha sonra, öteki kaynaklardan öğrendiklerimle birlikte, büyük Duruşmaların nasıl tezgâhlandığını anlamamı sağlamakta çok yardımcı olmasıydı.

Tek başıma ve gece, bir cezaevi arabasında Moskova'ya getirildim; kent içinde bir kent olan eski Butyrki cezaevinde iyice aydınlatılmış bir hücrede buldum kendimi. Orada, verilen kitaplarla ve kaygıdan uzak, yalnız iki ya da üç gün kaldım. Beni içinde görmeyi bekleyen daha pek çok cezaevi bulunduğunu düşündüm. İkinci ya da üçüncü gün beni aşağı kata aldılar ve duvarları, bir banyo odası gibi, yeşil fayansla kaplı, koridorumsu bir hücreye kilitlediler. Benimle birlikte, kısa bir süre için, Moskova sokaklarından bir delikanlı vardı. Bana babasın ve erkek kardeşinin birlikte öldürüldüklerini, kendisini nasıl kurtardığını – anlaşılması güç bir durum – anlattı. Koridorda öteye beriye giden insanları duyabiliyordum Elinde küçük bir kâğıt pusulayla bir G.P.U. görevlisi geldi. 'Oku ve imzala'. Okudum: *'Karşı devrimci komplo. Özel Bölüm tarafından üç yıl için Orenburg'da sürgüne malıkıîm....'* Öfkeyle ve sevinçle bir anda imzaladım: Öfkeliydim, çünkü hiçbir şey yapamıyordum, sevinçliydim, sürgün, her şeye karşın, insanın başı özgür gökyüzü altında bir açık hava yaşamıydı.

Sürgünler koridorda bir tür cenaze alayı oluşturuyordu. Aralarında bir kız ve kendisini 'Solovian' olarak tanıtarak ve hızla 'Ben herhangi bir muhalif gruptan değilim: Genel Çizgi destekçisiyim...' diyerek herkesin elini sıkan, yüz çizgileri sert, genç bir aydın gördüm. Ona 'En iyi şans Genel Çizgi ile' dedim. Beni, kız ve üniformalı birkaç adamla birlikte, istasyon yönündeki açık bir arabaya aldılar. Elveda Moskova! Bahar güneşinin aydınlattığı kent gözlerimi kamaştırdı. Kız, kendisi Sol Muhalif olan, tutuklanmış bir Muhalifin karısı, Moskova'lı bir işçiydi; Volga'ya sürülmüştü. Bana kadın cezaevlerinde tutuklu kadın yoldaşlardan bazı haberler verdi ve varlığını benimle paylaştı: Bir topan sıkıştırılmaş çay ve yirmi ruble. 'Oo! demek siz Serge'siniz, kendisi için o kadar korkutuğumuz Serge! Sizin yıllardır cezaevinde olduğunuzu sanıyorduk! 'Tatar Cumhuriyeti'nin küçük bir istasyonunda yürekten bir kucaklaşmayla ayrıldık.

Kompartıman birkaç G.P.U. eri tarafından korunuyordu; olağa-

nüstü şık ve olağanüstü ahmak bir görevli, en son gözlük modasına göre dik açılı kesilmiş mercekli çok güzel bir kelebek gözlükle süslü, karşı koltukta, beni siyasal bir konuşmaya kışkırtarak, değişik pozlarda oturuyordu; ben hep konuyu keserek, aydan söz ediyordum. Tren Rusya düzlüklerinden yıldırım gibi geçiyordu. Volga kıyılarında, bülbül sesleriyle dolu bir ormanda, bir gece, bir anlık şaşkınlık titremesi geçirdim. Sabahın ilk saatlerinde Samara (Kuibyshev)'nın gül rengi ışıklı, uyuyan sokaklarını, yanımda kaçmaya davranırsam ateşlemeye hazır bir tüfek taşıyan bir erle geçtim. Yerel G.P.U. karargâhı; sağnak altında –gerçekte nimet– esmer, sakallı, çok zayıf birine rastladım, sıcak su kamçıları altında yavaş yavaş öteye beriye sıçrıyordu. Bana şen şakrak bir tonla 'Orada aydın soğukkanlılığıyla duran siz misiniz?' diye sordu. Sonra sürdürdü: 'Ben bir Sağcı Komünistim, Bölge Sekreteri, İç Savaş'ta Stalingrad yöresinde hizmet ettim, Ivan Yegorovich Babrov.' Sonra ben de kendimi tanıttım. Bobrov, bölgesindeki kolektifleştirme süreci hakkında acımasızca bir suçlama raporu nedeniyle otuz gününün onunu cehennem gibi bir cezaevi bodurumunda, ölümün eşiğinde, pratik olarak açlıktan ölüme mahkûm gibi geçirmişti; şimdi o da benim gibi, Orenburg yolundaydı. Arkadaşlığımız saman döşeli rahat bir bodrumda başlayıp sürdü.

Ertesi gün G.P.U.'dan bir düzine özel atlı er, mahmuzlarını kaldırım taşlarında şakırdatarak, bizi, genel trafiğin ortasında, dört yandan korunur durumda istasyona getirdiler. Bir cam kapı üzerindeki yansımamı görerek güldüm. Dağınık, kırçıl ve diken diken bir sakalım vardı ve yaz ortasında kürklü deri palto giyiyordum; Babrov –dirsekleri delik deşik ceketi, dizleri gitmiş, parça parça pantolonu ve bostan korkuluğu gibi zayıflığı ile– eksiksiz bir sokak serserisi örneğiydi. Gözlerimiz şen ve gururluydu. Çevremizdeki halk bize sempatiyle baktı ve bir köylü kadın bize buğday çöreği vermek için korucumuzdan izin istedi. Çörekler çok güzeldi.

Orenburg, Ural ırmağı üzerinde Kuibyshev–Taşkent çizgisinde, parlak bir gökyüzü altında ıpıssız bir bozkırlar başkentidir. Coğrafi bakımdan Avrupa Asya arasında bulunursa da Asya'ya aittir. 1925'e kadar Özerk Kazak (ya da Kırgız) Cumhuriyeti'nin başkenti olmuş, Orta Asya göçmeni halk, Türk kökenli ve inançlı Müslüman, hâlâ üç aşirete bölünmüş durumdalar. Sonradan Kazakistan S.S.C.B.'nin on birinci federal Cumhuriyeti olunca Başkent Alma Ata oldu. Çarlık zamanında, Orenburg, bozkırlardaki çok bol çiftlik hayvanlarının merkez pazarı, on beşten çok Ortodoks kilisesi ve birkaç büyük cami ile taçlanmış, zengin bir kent olmuştu. İç Sa-

vaş'ta burası, efsane savaşlara sahne oldu, bir Kazak atamanı General Dutov'a karşı yoksulların korkunç kıyımı ile damgalandı. N.E.P. sırasında kent, yaşamını sağladığı stepe borçlu olarak gerçek varsıllığına yeniden kavuştu. 1933 Haziran'ına geldiğimiz zaman, orada, korkunç bir kıtlık ortamında, yıkım ve çöküntü baş göstermişti.

Orada, Ural'ın karşı yakasındaki gümüş renkli yapraklarla kaplı gölgelik bir korudan başka herhangi bir bitki bulmak güçtü. Sokakları köy biçemi çok hoş küçük evlerle süslü sevimli bir kentti. Yollar boyunca ağır yükleri altında sıkıntılı, bir deri bir kemik, uzun boyunlu develer çekiyordu. Avrupa tipinde iki bulvarı Sovietskaya ve Kooperativnaya ve her yeri ekip biçtiren eski zaman vali paşalarının oturduğu İmparatorluk stili beyaz masif sütunlu gösterişçi birkaç yapı vardı. Komşu Kazak ilçesi Vorstadt (ya da Orenposad)'daki biri dışında bütün kiliseler yakın geçmişte yıktırılmıştı. Dinamitlenmiş katedralin molozu, alanlardan birinin ortasında, küçük bir taşlar adacığı oluşturuyordu. Irmağın üzerindeki bir tepede, 1774 Pugaçev ayaklanmasını çağrıştıran eski beyaz kilise yavrusu bile esirgenmemişti. Bütün rahipler ve piskoposlar kuzeye sürülmüştü; dinin işlevi yasadışıydı. Sinagog ya kapatılmış ya da yıkılmıştı; dinlerine uygun biçimde hayvan kesen kasap bulunmadığı için, Yahudiler artık et yemiyorlardı. Öte yandan, yetkilileri yeterince ürkütmüş olan Müslüman kitleleri kışkırtma korkusu yüzünden camiler zarar görmemişlerdi. En güzel cami, bir Kırgız lisesine dönüştürülmüştü. Bir iki Hıristiyan kilisesi, kubbeleri çatlak ve haçları yok edilmiş kooperatifler tarafından eşya deposu olarak kullanılıyordu ama içlerinde eşya yoktu. Oldukça kısa bir süre önce tıkabasa ticaret eşyası dolu olan geniş kervan pazarı şimdi bırakılmıştı ve kervansaray bomboştu. Bu yıkıkların yanında, barakalar ve askeri okullarla yeni bir kent büyümeye başlıyordu. Atlı sınıf, tank birlikleri ve Hava Kuvvetleri, kenti, iyi giyimli, iyi beslenmiş genç adamlarla dolduruyordu. Bozkırın çok içlerine kadar birçok hava alanı yapılmıştı, kırmızı tuğlalı yepyeni yapılara Uçuş Okulu yerleşmişti ve sokaklarda tombul yanaklı ve gösterişli ipek giysili genç hanımlara pas verdiyseniz onların havacı karıları olduğunu bilmeliydiniz. Devlet perakende ticareti ölümün eşiğindeydi: Dükkânlarda ne kumaş, ne kâğıt, ne ayakkabı ne de yiyecek bulunabiliyordu. Orada kaldığım üç yıl içinde, Orenburg'a, Parti ve G.P.U.'ya ayrılmış kooperatiflere gelenler dışında, hiç ayakkabı gelmedi. Veteriner, tarım uzmanı ve öğretmen yetiştirmek için birkaç teknik okul; bir giysi fabrikası; bir demiryolu onarım atölyesi; hepsi tıkabasa dolu birkaç cezaevi ve küçük bir top-

lama kampı vardı. Sık sık, tüfekleri inik askerler ve gözcü köpeklerle çevrili, üstü başı lime lime ve çoğunlukla yalınayak, penceremin altından gecen insan sürüleri gördüm. Bunlar eğitme yurdu dairesinin çalışma ekipleriydiler; onlara, acı bir alaycılıkla, kimileri gerçekten bu adla çalıştıkları ve 'Sosyalist çalışma rekabeti'nde rol aldıkları için 'coşkun ekipler' adını taktık. Müslümün mezarlığı (şimdi bırakılmış çocuklarla haydutların oturduğu), sıkıcı giysi fabrikası, biniciler okulu, bir doğumevi ve sonsuz kumluklarla çevrili, şimdi pirelerin yönettiği uçsuz bucaksız bir çarşı kentten steplere doğru uzanıyordu.

G.P.U. bize içinde bulunduğumuz ayın başından geçerli olmak üzere (büyük bir şans) ekmek kartları çıkardı. 'Korulukta temiz hava almaya gitmek dışında, kent dışına çıkmak yasaktır; bundan böyle herhangi bir iş ve oturacak yer bulabilirsiniz; ancak bizden izinsiz çalışmaya başlayamazsınız.'

Gökten inen ışığın, başka hiçbir yerde olmadığı kadar bol ve saydam olduğunu düşünürdük; öyleydi de. Kentin kendisi coşturucu, kartpostal gibi ve sıcak, yoksulluk ve kumla ezilmiş, güneşte kavrulmuş izlenimi veriyordu. Berbere gittik ve saçlarımız yeniden uygar insanlara benzedi; esmer tenli bir fırlama son üç rublemi aşırdı; kürklü deri paltomu belediyenin rehinci dükkânında seksen ruble karşılığında rehine verdim ve bununla açlık maceramız başladı. Köylü Hanı'nda bir gecelik oda iki rubleydi ve çarşaflar öylesine kirliydi ki, onları kibrit alevinde inceledikten sonra giysilerimle uyumaya karar verdim. Hanın dört yanında çok büyük bir avlusu vardı, arabalarla birlikte atlar, develer ve hayvanlarına yakın serilmiş hasırlar üzerinde bütün ailesi ile uyuyan göçebeler vardı. Sabahın tatlı serinliğinde bu, acıklı bir görünümdü. Bu saatte Kırgız aileleri uyanmış olurlardı, denilebilirdi ki onlar sessizce bağdaş kurmuş oturuyor ya da sabah tuvaletleriyle uğraşıyorlar: Kutsal kitaptakilere benzeyen yaşlılar, bebelerini emziren Moğol gözlü anneler, bütün dikkatlerini pirelerinden arınmaya vermiş, sık sık dişleri arasında bit kıran her yaştan çocuklar. Sık sık 'Sen beni yersen ben de seni yerim.' diyerek onları yermiş gibi yaparlardı. Bir dizi Asyalı helâ çukurlarına çömelerek kendilerini ferahlatırdı. Onlardan bir kaçından kan boşaldığını görürdüm. Her yanda paçavralar, paçavralar. Bu kalabalıkta İsrailli ya da İranlı prensesler gibi, olağanüstü güzellikleriyle göze çarpan fidan gibi kızlar.

Sokakta bir gürültü sonra da kapıda cayırtı koptu. Çabuk, Victor Lvovich, açın!. Bobrov, omuzunda sekizer librelik iki büyük kara ekmek somunuyla fırından dönüyordu. O, önlerine ekmek atıl-

mış serçeler gibi sıçrayan, giysilerine yapışarak 'Bir lokmacık amca, yalnız bir lokmacık' diye yalvaran aç çocuklar ordusu tarafından kuşatılmıştı. Hemen hemen çıplaktılar. Onlara birkaç lokma attık. Bir an sonra, yalınayak kız hizmetçimiz bize çay yapmak için, daha istemeden, sıcak su getirdi. Bir an için, benimle yalnız kaldığında, gözlerinin içi gülerek, 'Bana bir libre ekmek verin size hemen parola veriyim....Ve tanrı adına, yurttaş, size güvence verebilirim ki ben de frengi yok..' dedi. Bobrov ile ben ekmeği gözden kaçırmamak için dışarıya nöbetleşe çıkmaya karar verdik.

Sonraları, ikimiz de, kentte ve korulukta bu çocuklar kadar aç dolaştık. Restoranda etsuyu çorbanın fiyatı bir rubleydi ve orada sizden kalan ekmek kırıntılarını toplamak ve bitirdiğiniz zaman tabağınızı yalayabilmek için bekleşen kız çocukları vardı. Yolumuza çıkabilecek bir işe ya Paris ya da Leningrad'tan gelmesini umduğum başka bir avuntuya kadar zaman kazanarak, günlük tayınımıza sıkı sıkıya uyuyorduk. İki hafta, çarşıdan olmamış soğan demetleri ve koyun kemikleri satın alabildik ve avluda odun ateşi üzerinde, nefis kokulu bir çorba yaptık, Sonra bunu sindirmek için, gerçek bir mutluluk içinde, yattık. Bir keresinde, şölenden sonra adete hasta olduk. Olağan beslenmemiz kurumuş ekmek ve semaverde yapılmış tatlı çaydan oluşmaydı; bu sonuncuyu, Butyrki cezaevinde tanıştığım kız yoldaşın verdiği sıkıştırılmış çaya borçluyduk. Uzun süre sonra bazı haberler aldık: Bobrov, babasının köyde açlıktan öldüğünü, ben, karımın daha iyiye gittiğini ve bana bir paket gönderdiğini....

Kilise yıkıntıları arasında, yüzüstü bırakılmış sundurmalarda bozkırın kenarında ya da Uralların dik kayalıkları altında açlıktan ölerek birlikte yığılıp yatan Kırgız aileleri görülebiliyordu. Bir akşam, çarşıda yere bırakılmış, ateşler içinde yanan bir çocuğu kaldırdım; inliyordu ama çevresinde dikilen halk bulaşıcı hastalık korkusuyla ona dokunamıyordu. Basit bir açlık nöbeti olduğunu anladım ve ateş gibi yanan bileklerinden tutarak milis noktasına götürdüm; Bir bardak su ve kendi payımdan bir parça ekmek getirdim; gencin üzerindeki etkisi küçük ama bir mucizeydi.

Erler, 'onu ne yapmak istiyorsunuz?' diye sordular.

'Çocuk Yurdu'na alın.'

'Ama ölüme susadıkları için oradan kaçıyorlar!'

Eve döndüm ki, birileri son birkaç günlük ekmek stokundan çalmıştı.

Kırgız halkı, güneş altında kaderiyle boğuşuyordu; insan onların ölü mü sağ mı olduklarını bilemezdi; ve halk, onlara aldırış etme-

den geçip gidiyordu: Koşuşturan, kılıksız, yoksul halk, görevliler, asker, onların burjuva görünüşlü karıları, kısaca 'doyurulmuş %8'dediklerimizin hepsi. Gökyüzü ve çölle sınırlı ve kumlarla dolu çarşıya tutarsız bir kalabalık akın akın yağardı. Burada halk, bir ileri bir geri giderek, birbiriyle, başlıca, kalıcı yoksulluğun incik boncuğu alışverişini yapardı: Yüzlerce kez baştan savma tamir edilmiş, hâlâ, ışık değilse bile is çıkaran lambalar; yanlış büyüklükte pahalı lamba şişeleri; yıkıntı sobalar, göçebe giysileri, beş dakikadan çok çalışmayan çalıntı saatler (üç saatle bir ıvır zıvır stokundan dört saat yapabilen uzmanlar biliyordum), çiftlik hayvanları. Kırgız, tepeden bakan, şahane bir beyaz deve çevresinde uzun süre tartışır. Siyah gibi görünecek kadar koyu kahve renkli teniyle mağara adamı kılıklı yaşlı kadın fal bakar. Tanrısal sarığıyla gizemli bir Türkmen, üzerine Voltaire zamanında Amsterdam'da yayımlanmış Fransızca bir aşk kitabından alıntılar kazılmış keçi omurlarını atarak geleceği söyler. Burada insan en kötü günlerde bile, gençlik günlerinin sağlığa ilişkin kurallarından uzak ve her tür ahlak kuralının aykırı fiyattan ekmek, tereyağı ve et bulabilirdi. Her yaştan aç hırsızlar ve Türkistan ve Pamir kadar uzaktan gelme her türlüsü bu kalabalıkta elimizden bir havuç ya da bir soğan kaparak ve hemen boğazlarından aşağı atarak başıboş dolaşırdı. Karım şöyle bir hırsızlığa tanık olınuştu: Bir ev kadını on beş rubleye (usta bir işçinin üç günlük ücreti) bir libre tereyağını yeni almıştı; Asyalı bir açıkgöz elinden kapıp kaçtı. Kovalandı ve oldukça kolay yakalandı; Ne var ki ayaklarını altına alarak, top gibi yere oturdu üzerine yağan taş ve yumruk vuruşlarına karşın, tereyağını yedi. Onu orada kanlar içinde bıraktılar ama artık karnı doymuştu.

Dinlenmek için uygun bir kentti. Üç sinema, yaz aylarında, panayır düzeyinde, gezici bir tiyatro; *Topoli* (Ihlamur ağaçlığı) denilen bir süs bahçesi. Onda biri G.P.U. tarafından gönderilmiş 160.000 nufus. Sağlıklı bir iklimi: Beş ay, eksi kırk iki dereceye düşen, olağanüstü sert bir kış; artı kırk dereceye varan olağanüstü sıcak beş aylık bir yaz. Bütün yıl bozkırlardan esen sert rüzgârlar, kışın karı çevresinde canavarca döndüren ve alanları beyaz tepeler yığan yazın da sıcak kum fırtınaları çıkaran *buran.* Yoksul nufusun yüzde yetmişi sıtmadan kırılıyordu; doğal olarak kinin yoktu. Seksenlik nine ile süt bebesini aynı sıtma nöbeti içinde görebiliyordum; ve bu onları öldürmüyordu.

İlk geldiğimde on beş kadar siyasi sürgün vardı: Sosyal Devrimciler, Siyonistler, anarşistler, boyun eğmiş eski Muhalifler. Orenburg, sürgün için ayrıcalıklı bir nokta sayılıyordu. G.P.U. burayı yal-

nız önde gelen kişiler ve tutukluluk ya da başka bölgelerdeki sürgün yıllarında onların yanı başında bulunmuş mahkumlar kullanıyordu. Gerçekte sürgünün birkaç derecesi vardı. Kuzey Kutbu çevresinde beş eve yerleştirilmiş adamlar biliyordum; kerpiç kulübelerde ilkel Kazakların oturduğu, yılın beş ayında pratik olarak susuz Kazakistan çölünde Turgai'daki başkalarını da. Bizim bulunduğumuz kentte, Sosyal Devrimci Parti'nin Merkez Komitesi'nden L.-Gerstein son yıllarını rahatsız edilmeden yaşadı; G.P.U., bizi kaygılandıran çok karanlık amaçlarla, uzlaşmaz bilinen Troçkistleri topluyordu. Neredeyse olağanüstü canlılıkta, tam bir küçük kardeş grubumuz vardı. Yaşlı bir Gürcü Menşevik, Ramishvili, geldi, tutukluluğunun on dördüncü yılındaydı; sonra başka bir Menşevik, Georgi Dimitrievich Kuchin, eski bir Parti Merkez Komitesi üyesi; ve ancak daha dün yetki üstünlüğü olan Genel Çizgi'nin destekçi varlıkları, –bu sonuncularla hiçbir zaman, bir tek sözcük bile konuşmadık– kimi eski Sağcı Muhalifler.

Sürgünde yaşam, durağan olmayışı ile karakterize edilir. G.P.U. sınırlı bir aydın etkinliğinin doğmasına, bölünme ve ihbarcılığa kışkırtmaya ve sonra kolayca uydurulmuş sözde nedenlerle, uzlaşmayanları cezaevine tıkmaya ya da daha pis ve sapa bölgelere göndermeye olanak verecek biçimde aynı türleri bir araya getiren sürgün toplulukları oluşturdu. Sürgüne gönderilen kişiyi ayakta tutan, yakınlarından gelen mektuplardı. İş ve sağlık konusunda ise, birkaç memurun merhametine kalmıştı hayatı. Duruma göre her gün, üç, beş ya da yedi günde bir G.P.U.'ya rapor vermekle yükümlüydü. Yaşamı, issizlik, cezaevi, aktarılma, ile tamamıyla bozulabileceğinden biraz daha hızlı düzenlenemezdi. Bu, sonsuz bir kedi fare oyunuydu. Pişmanlık duyan ve Merkez Komite'den incelikle özür dileyen sürgün (her ne kadar her zaman değilse de) daha iyi davranış görür ve ekonomist ya da kitaplıkçı olarak rahat bir iş bulabilirdi; ama ötekiler onu boykot ederdi. Örneğin hâlâ cezaevinde bulunan bir boyun eğicinin karısı ve bir Troçkist olan bir kadın halk kitaplığının temizlenmesi yani, Troçki, Riyazanov, Preobrajenski'nin çalışmalarını çıkarmak ve zaman zaman yayımlanan dizelgelere uygun olarak ötekilere ev sahipliği yapmak görevi verildi; kitaplar, Nazi örneğinde olduğu gibi yakılmadı ama yeniden kâğıt yapımında ham madde oluşturmaya gönderildi.

Bana, G.P.U,'nun seçtiği dışında iş aramam gerektiği açıkça belirtilmişti. Bir keresinde Ural Altın Tröst'ünde olası bir işi tartışmaya gittim, gizli polisin yerel sorumlusu ile diyologlarım aşağıda:

'Parti için, okumuş görevi aramaya niyetiniz var mı?'

'Hiç yok.'

'Ya da Yurtiçi Özel Bölüme yargınıza karşıt bir başvurunuz?'

'Hiç yok.'

Burada herhangi bir iş verme düşünülmüyordu. Yeniden mücadeleye kararlıydım. Paris'te üç romanım, bir tarihi kitabım ve öteki yayımlarım satılıyordu. Orenburg'da bir *Torgsin* mağazası vardı, insan orada, kıtlık doruktayken bile, kimi kez dünya düzeyinin altında fiatlarla, tüm kentin açlıkla gözlerini diktiği, besin maddeleri ve yapılmış eşya alabilirdi. Yalnız, onların kabul ettikleri ödeme biçimi altın, gümüş ya da dövizdi. Tezgâha İran madeni paralarıyla yapılmış antik kolyeler ya da kabartma gümüş çerçeveli ikonalarla gelen Kırgız ve *müjik*'ler gördüm; bu az bulunan paralar, *objets d'art*, metal ağırlıklarına göre alınıyor ve un, kumaş ya da deriyle karşılanıyordu. Eski burjuvalar sürgünde yalnızca takma dişleriyle bırakılmışlardı. Ayda 300 frankla (yaklaşık on beş dolar kadar) hem kendi yaşamımı hem de bir yoldaşın ya da cezaevinden yeni çıkmış bir başkasının geçimini sağlayabiliyordum.

Karım Leningrad'tan birkaç kitapla geldi; G.P.U. yazı makinemle tamamlanmamış kitaplarımı ve elyazmalarımı bana geri verdi. Sanki geleceğim varmış gibi çalışmaya karar verdim; bu her şeye karşın hâlâ olasıydı. Bu, daha çok yaşama şansı da, cezaevlerinde yok olup gitme de olabilirdi. Ne pahasına olursa olsun, zorbalığa karşı çıkabilir, saygınlığımı ve bu en alt düzeydeki elden alınamaz haklarımı koruyabilirdim: Özgürce düşünme hakkı. Aynı anda iki kitap birden yazmaya başladım, biri Paris'teki gençlik mücadeleme ilişkin biyografik bir çalışmaydı ve 1918-20 yıllarının notlarını topluyordu. Çapayev patizanları[2] alanındaydım ve bu çağdan artakalanların kimilerini tanımıştım. Onlar önceleri, Sovyet filimlerinde dünyanın her yerinde Tanrısallaştırılırken şimdi moralleri bozulmuş ve alkolik ama yine de olağanüstü kişilikli bir yaşamı sürüklüyorlardı. İç Savaş'taki bu özel evreyi ve ilkel de olsa, insanca değeri daha çok olan, çevremdeki halk dünyasını inceledim.

Özellikle, sarhoşlukla bunu, ölümüne savaşma yiğitliği diye düşünen birkaç delikanlının anlık şiddetinden daha anlamlı olmayan bir haydutluk olayının yakın tanığıydım. Bir işçi kulübünün güvenilir varlığı bu gençlerden en yenilmezini gördüm. Vicdanımı rahatsız eden birkaç ölüm olayı vardı ve niçin üstlenmiş olduğunun açıkça bilincinde değildi. Adı Sudakov'du ve onlar onu vurdular. Adı çevresinde efsaneleşen olaya dikkat ettim. Boğucu bir Ağustos gecesi yapılan yargılamayı jüri kararından bir saat önce bıraktım. Ertesi

2. Vassili Capayev (1887-1917): İç Savaş'ta önde gelen bir Kızıl komutan. Çekoslovak alayı ve Kolçak birliklerine karşı savaştı.

gün hazır bulunanların birkaçı bana, Sudakov'un kaçtığını, büyük bir coşkuyla ve bütün ayrıntılarıyla anlattı. Eski Rus geleneği uyarınca dört yanındaki dinleyicileri başıyla selâmlamış ve sonra bir pencereden atlayarak dışarıdaki parkta yok olmuştu. Bütün kasaba olayı konuşuyordu; ancak doğru değildi. Akılları başlarına geldiği zaman, aynı insanlar Sudakov'un bağışlandığını öne sürdüler; sonra G.P.U. onun giysilerini ailesine gönderdi.

Kuru, kavurucu yazlar ve göz kamaştırıcı, acımasız kışlar, her saati bir boğuşma haline sokuyordu. Öncelik odun bulmaktaydı. Sovyetin ahmakça düzenlemeleri ve G.P.U.'nun sözde nedenlerle elkoyma alışkanlığı ya da hir rahat olmayan öteki köylü yurtlarından herhangi biri, insanları, büyük, iyi yapılmış evleri ve ancak tek bir ailenin oturabileceği ve öylece asker için baştan çıkarıcı olmayacak biçimdeki, yeni yapılmışlardan birini bırakmaya zorlardı. Büyük bir ev çürümeye bırakılabilir; sonra yıkılmasına izin verilebilir (durumundan dolayı) ve kerestesi –göz alıcı bir ticari işlem! – yakacak olarak satılırdı. Uzmanların bu acı ustalığını izledim ve kendimi bu teknikle ısıttım. Kentin nufusu aşırı artarken oturulacak evlerle dolu alan düzenli bir biçimde karaborsadan satın aldığımız parafin bidonu ya da çoğunlukla patates çuvalı yüklü kızakları kar fırtınaları içinde oğlum ve ben çekerdik. Bazı sabahlar, kar öyle bir yağardı ki, evi hemen hemen bütünüyle kaplardı ve biz küreklerimizle kapı ve pencereleri açmak için resmen savaş verirdik. Sonra da karı kürüyerek oduna varır ve çalınmasına karşı gözlerdik. Kapı önünü tıkayacak biçimde istif edilmiş odundan barikatlar yaptım. Ekmeğimizi almaya kentin en son ucuna giderdik ve kimi kez burunlarımıza küçücük bir not dayınırdı: *Ekmek tayını on gün için kaldırılmıştır.* Tayın dağıtım bürosunda bir yazı: 'Büyükbaba ve büyükannelerin beslenme kartı hakkı yoktur.' Her şeye karşın, halk bu 'yararsız boğazları' canlı tutmayı becerdi.

Bunun dışında, ormanda ve donmuş Ural'da uzun kayak gezilerine gitmeye alıştık. Gökkuşağı renkleri yansıtan kar, sık aralıklarla arkası sıra gittigimiz yabanıl hayvanların izlerini gösterirdi. Onüçündeki oğlum, kayakları olmadığı halde, ayaklarına yalnızca eski uzun tahta parçaları bağlayarak doğrusu birinci sınıf bir kayakçı oldu. Okula gidiyordu, orada üç öğrenciye bir el kitabı ve öğrenci başına her mevsim üç alıştırma kitabı düşüyordu; oradaki küçük haydutçuklar birbirleriyle bıcaklarla dövüşmeye ve çarşıda çapulculuğa gitmeye alışıktılar. Küçük *Frantzuz* (Fransız), bıçaksız, kendisini iyi aklıyor ve hepsinden saygı görüyordu. Bir sürgünün oğlu olduğu için, babasma ilişkin öyküler koparamadıkları için, Komünist kıdemli

kadroların hırpaladığı oğlum, onların endişe kaynağıydı. Toplumbilim dersinde Fransa'da sendikaların özgürce işlev gördüğünü söylediği için kısa bir süre okuldan uzaklaştırıldı. Okul müdürü, oğlumu yüreklendirdiğim 'Sovyet karşıtı etkinlikler' için beni azarladı. Ona 'Ama' dedim 'Sendika özgürlüğü doğrudur ve Fransa'da siyasi özgürlük de vardır; bunda Sovyet karşıtı hiçbir şey yok.'

'Size inanmam güç' diye yanıtladı müdür 've ne olursa olsun, bizim görevimiz çocuklarımızı gerçek özgürlüğün demokratik ülkeler denen kapitalist diktatörlüklerde değil, burada varolduğuna inandırmaktır.'

G.P.U. (kuşkusuz bir 'durum'u işletmek amacıyla) Sol Muhalefet'ten yarım düzine sürgünü birkaç sempatizanla birlikte Orenburg'ta toplamıştı; biz bir aile çemberiydik. Onlar eşsiz bir pulun kadınları ve erkekleriydiler. *S'il est Minuit dans le Siecle* romanımda sürgünün ruhsal havasını anımsayarak bu acıları yeniden yaşadım. Yıllarca cezaevinden cezaevine, sürgünden sürgüne dolaşan, yoksullukla ezilmiş bu yoldaşlar, devrimci inançlarını, neşelerini, pırıl pırıl siyasal zekâlarını koruyorlardı. Fanya Upstein, otuzun altında, inanmış bir öğrenci, Odessa'lı bir aydındı; Lydia Svalova, Perm'den, bir toplantıda ücretler konusunda sesini yükselttiği için Beyaz Deniz'e sürülmüş, hâlâ genç bir işçiydi; kuzeyde arabacı olarak çalışmıştı. Lisa Senatskaya, son beş yıldır cezaevinde olan bir Muhalif Vassili Pankratov'un karısı ve ondan boşanmayı kabul etmediği için, 'Kocası ile dayanıştığını kanıtlayan bir gerçek', sürgün edilen sevecen ve dirençli bir kişiydi. Burada yeniden birleşmeyi umuyorlardı.

Erkeklerin hepsi İç Savaş'ta çarpışmışlardı. Boris Mikhailovich Eltsin, 1903'den beri Bolşevik ve Muhalefetin 'Yönlendirme Merkezi' üyesi, kalbinden rahatsız ve romatizmalı, ufak tefek bir adam; güçlü başı, başkaldırıcı perçemlerin göze çarptığı siyah saçlarla örtülüydü: Siyah Çinli sakalı ve bıyığı, esmer teni, derin kırışıklar, canlı gözler ve düşünceli, aynı zamanda alaycı konuşma biçemi. Stalin ile uzlaşarak Suzdal cezaevinden bize geldiğinde elli beşin üzerindeydi. Önce tüberkülozdan ölen bir oğluyla Kırım'da Feodossia'ya sürülmüş; ama bunca dirençli bir adam için oranın iklimi kolay sayılmıştı Hegel'in *Collected Works* (Toplu Yapıtları)'u hep yanındaydı, arkadaşı olmuştu. Onu yarım ringa balığı ve birkaç patateslik akşam yemeğinde görmeye alışıktım; sonra eski öğrencilik günlerinde olduğu gibi çay yapardı ve sonunda ışıl ışıl gözleriyle, gülümser ve derdi ki: 'Bu gece Hegel'den bir sayfayı bir kez daha okudum: O aklımız için olağanüstü büyük bir uyarıcıdır!' Yorumlardı

da: 'Bizim benliğimiz G.P.U.'nun becerisidir; gerçekte biz militanlarınki kadar çok eğilimlere sahibiz. Bunun hiç bir sakınacası yok!' Oğlu, Victor Borisovich, beş yıl cezaevinde yattıktan sonra Archangel'e sürülmüştü.

Vassili Feodorovich Pankratov, İzolatör'de (Suzdal sanırım) beş yıl kaldıktan sonra bize gönderilmişti. Kırk yaşlarında, omuzları geniş ve başı dinç, yüz çizgileri yaradılışı gibi biçimli ve atletik 1917'de, bir savaş filosunda denizciyken Kronstadt hareketine yardımcı oldu; bundan sonra İç Savaş'ta veVladikavkaz (Kuzey Kafkasya)da G.P.U.'nun başında bulundu; 1928'de üç yıl için cezaevine kondu; bu üç yıl dolduktan sonra G.P.U. önce düşüncelerini değiştirip değiştirmediğini sordu, olumsuz yanıtlayınca cezasına iki yıl daha eklendi. Ancak cezaevindekilerin ölüm orucu tehdidinden sonra gizli Bölüm yavaş yavaş artan bu tür kararları durdurdu ve Pankratov –Sürgün edilerek– yeniden özgürlüğüne kavuştu. Karısı Lisa onu beklemişti; aramızda –Kısa bir süre için– mutluluk buldular.

Maliye Komiserliğinden, Mançurya savaşında ciddi biçimde sakatlanmış bir iktisatçı, Chanaan Markovich Pevzner. İçinde yedi kurşun bulunan ve bir paçavra gibi sallanan sol kolu nedeniyle İzolatör'de yalnız dört yıl yattı. G.P.U., ona, yeni başlayan iskorbüt nöbetleriyle gerektiği gibi ya da olabildiğince doyarak baş edebilmesi için, bölgesel maliye dairesinde bir iş ayarladı. Pevzner genç, canlı, güçlü bir yüzücüydü. Kötümserdi. Konuşmayı 'o yıllardayız' diyerek sürdürdü; 'Terörün söneceğine inanmıyorum: Onu ekonomik koşullar gerektiriyor.' O, eski İsrailli gözüpek bir savaşçının keskin yüz çizgilerine sahipti.

Vassili Mikhailovich Chernykh, yakın geçmişte, Ural bölgesinde bir G.P.U. üst düzey görevlisiydi, eski günlerde, küçük bir madenci, denizci, öğrenci ordusuyla Roztov'u almıştı. Bize Verkhne-Uralsk cezaevinden geldi. Uzun boylu, güçlü kolları, zora alışık yüzü, sarı yelesi ve alaycı gözleriyle tam bir İskandinav ormanları, orman köylüsü örneği, yüreği sıcak, aklı başında bir savaşçıydı. O, Petrograd Sovyeti'nin, 1917 Şubat–Martında, otokrasi yıkıldığı sırada, akıllı ve sonucu belirleyici bir önderliğin olmaması nedeniyle devrim şansının kaçtığını düşünüyordu; bu güç o zaman kazanılmalı, böylece yarı burjuva Kerenskizmin bir yılından kurtulunmalıydı. Chernykh (benim gibi); hem teoriyi hem de yakın tarihi, baştan sona yeniden gözden geçirmenin zorunluluğuna inanan, revizyonist takımındandı. Bu, Muhalefet konusunu kabaca ikiye bölmüştü: Revizyonistler vardı, kuramcılar vardı, onlar da kendilerini kurama tam bağlı olanlar, aşırı Sol ve S.S.C.B.'de Devlet kapitalizmini kuran ku-

ramı izleyenler olarak böldüler.

Ivan Byk bize Solovietski Adaları'ndaki bir toplama kampından geldi. Ukrayna'da savaşmış, İşçi Muhalefeti için savaş vermiş ve Verkhne-Uralks'de cezaevine kapatılmış bir genç adam: Orada, yönetim kararıyla cezaların 'iki kata çıkarılması'na karşı yaygın bir açlık grevinin örgütleyicilerinden biri olmuştu. Grevciler, uzun süre dayanabilmek için su içiyorlardı; on sekizinci gün grev komitesi hâlâ olduğu gibi sürdürüyordu. Siyasi cezaevlerini gözetim altında tutan korkunç Andreyeva, komiteyle konuşmaya geldi. Onları zorunlu çalışmayla tehdit ederek söze başladı. Byk onu 'çalışmaktan siz korkarsınız, ben değil: Ben işçiyim.'diye yanıtladı.

Toplama kampında Byk gazetelerde yayımlanan kısa bir telgraftan, Christian Rakovski'nin Merkez Komite'ye desteğini ilan ettiğini öğrendi, 'Parti' ile yan yana, korkunç savaşa karşı dur! Moskova cezaevi Butyrki'ye gönderildi. 'Muhalefetle Merkez Komite arasında birleşik bir cepheden yana mısınız?' 'Evet.' 'Rakovski daha ileri gidiyor....Şu yazıyı okuyun, imzalarsanız sizi bırakırız.' Yazıyı okuyunca, Byk, yalnızca toplama kampına geri gönderilmesini istedi. Cezasını çektikten sonra G.P.U. onu bize yolladı.

Alexei Semionovich Santalov, Putilov İşletmesinden bir proleter, yirmi yılı aşkın mücadelenin içinde Petrograd'taki bütün devrimlerde bulunmuştu. Eğitim görmüş ama dış görünüşüyle uyuşuk biri. Bulunduğu her işyerinde fabrika yasalarını ve sendikal hakları savunmaya alışık: Ciddi bir suç. O 'gençlerin çoğu yüreksiz. Bugünün işçi sınıfı bu!' diyordu. 'Yaşadıkları sürece bir elektrik ampulü yüzü görmediler, onları doğru düzgün bir tuvalet istemeye yanaştırmak on yıldan çok zaman alacak?' G.P.U. onu geriye bıraktı ama sonunda o da tehlikeye girdi. Bir işçi bayramı sırasında Santalov biraz içkili, bir işçi kulübünde dolanırken Önderin portresi önünde kısa bir süre durdu. Yüksek sesle ağlıyordu 'Kabul ediyorsunuz, onun, devrimin bu mezar kazıcısının güzel bir yüzü var!' Tutuklandı ve onu bir daha gören olmadı.

Bu insanları betimledim çünkü onlara, yaşadıkları ve bir dönemi somutlaştırdıkları için teşekkür borçluyum. Belki de hepsi öldü.

Moskova'da bir tarih profesörü Ch.-, verdiği Fransız Devrimi ('Thermidor') derslerinde belli imalar duyulabildiği ve düşünebildiği için tutuklandı. O kadar rahatsızdı ki, G.P.U.'dan onun Moskova'da bir kliniğe gönderilmesini istedik. İstemimiz yerine getirildi. Bize döndüğünde çok daha az sarsaktı ve haberler getirdi: Uzun zamandır kendisine ilişkin kesinlikle hiçbir şey duymadığımız Troçki, Dördüncü Enternasyonal'i kuruyordu. Hangi güçlerle? Hangi Parti-

lerle? tahmin etmeye çalıştık. Ch. – bana, hastanedeyken ilişki kurmayı becerdiği bazı illegal 'yoldaşlar' yararına, Eltsin ile benim yasadışı bir Muhalefet komitesi kurmamızı önerdi: 'Bize bir beyin gerek!' Yüzümüz bozkıra dönük, evimin basamaklarında oturuyorduk. Kimliklerini bulmaya çalışarak, ona Moskova'daki yoldaşlar üzerine sorular sordum; gözlerinin içine bakıyor kendi kendime düşünüyordum: 'Sen, arkadaşım, bir ajan provokatörsün!' Ona, bizim cezaevlerinde kapalı olduğumuz sıralarda bile yaşam ve özgürlüğün temel ilkelerini somutlaştırdığımızı ve kendimizi gizli kapaklı bir komite de örgütlemeye gerek duymadığımızı açıkladım. Haklıydım. Eğer onu dinleseydim bu saatlerde ensemde küçük bir delikle uzanmış yatıyor olacaktım.

1934–5 Kışı, Yeni Yıl'a doğru kıtlığın azalmasına, yiyeceğin karneye bağlanması uygulamasının kalkmasına ve ruble'nin bir kilo kara ekmeğe eşdeğer düzeye yükselmesine karşın, korkunçtu. Uzun süredir delilik krizlerinin kurbanı olan karım, iyileşmek için benden uzakta Leningrad'taydı. Oğlumla yalnız kalmıştım ve G.P.U. birden yiyeceğimi kesti. Paris'ten *Torgsin* aracılığıyla postalanmış para yardımı durduruldu ve 'yok oldu'. G.P.U.'dan iş istedim Gizli Servis bana, lâf arasında silah taşıma izni verilmesinin kurallara ters düşmesi nedeniyle, kesin olmadığını da ekleyerek, alaycı biçimde gece bekçiliği işi önerdi. Şimdi, beni boğmak için bir emir çıktığını – Ya da Fransa'da benim yararıma açılan protesto kampanyası Moskova'yı kızdırdığı için onlar beni yıkmaya çalışıyorlardı – anlamıştım. Dene yine dene! Moralim olağanüstüydü. 1934 Ekiminde Avusturya'daki çarpışmaları coşkuyla izledik; Ural Irmağı yanındaki ağaçlıklarda yaptığım konuşmalarda yoldaşlarıma İspanya Devrimini ilan ettim; yanılmış da değildim. Batı'da büyük bir halk zaferi, S.S.C.B.'de bir taze hava fırtınası kopararak bizi kurtarabilirdi. Bu haberler bir siyasal af söylentisiyle aynı zamana rastladı; G.P.U. görevlileri bize, Troçki'nin, Merkez Komite'ye öneri sunmak için, geri dönmek istediğini söylediler. Daha sonra öğrendik ki Lozovski de benzer biçimde, Paris'teki yoldaşlarıma benim boyun eğmek üzere olduğumu duyuruyordu; O, bu, 'Victor Serge olayı'nın sonu anlamına gelir diyordu. Rakovski hemen teslim oldu ama bu bizi kaygılandırmadı. Birbirimize 'O yaşlanıyor, ona, savaşın yaklaştığına ilişkin gizli belgeler göstererek, klasik numaralarını oynadılar.... diyorduk. Bu arada yoldaşların çoğu G.P.U tarafından işten atıldı.

Oğlumla benim, son iki gündür, bütün beslenmemiz için...günlük yiyecek hakkımız biraz kuzukulağı ve yalnız bir yumurtayla yap-

tığım 'yumurta çorbası' ve biraz kara ekmekti. Neyse ki odunumuz vardı. Biraz sonra çıbanlardan sıkıntı çekmeye başladım. Pevzner, aç ve evsiz, ayrıca zorlu sıtma nöbetleriyle yataktan çıkamaz durumda, bizim evde uyumaya geldi. Daha sonra kızıl olduğunu anladık. Sol göğsümün altında kocaman bir şarbon tümörü beni sırtüstü yere serdi, apsenin beni götürmekte olduğunu gördüm. G.P.U. bir uzman doktora göstermeyi kabul etmedi ve Vorstadt dispanserinden, genç, aşırı çalıştırılan bir kadın doktor, emrinde ilaç da bulunmadan, bize yapabileceği en iyi bakımı yaptı. Yörede Pevzner'in ölmekte olduğu (gerçekten de sayıklıyordu) ve benim öldüğüm söylentisi yayıldı. G.P.U., Merkez Bölüme karşı bizden sorumlu olduğu için, canlandı, bir sabah eve, birdenbire, kentin en ünlü operatörü girdi, başını salladı, bana 'Korkma, seni kurtaracağım' dedi ve beni hastaneye taşıttı. Pevzner zaten, bulaşıcı hastalıklar için ayrılmış kulübelerdeydi. Bu Kirov'un öldürülmesinden az sonraydı.

Günışığı ve karın göz kamaştırdığı bir günde, hasırdan yapılma alçak bir sedyeye uzatılarak hastaneye taşındım. Sakalı buruş buruş bir köylü, arasıra çok sarsılıp sarsılmadığımı sormak için çevremde dolanıyordu. Oğlum kızağın yanında tek başına yürüdü. Bir milim kıpırdayamıyordum; bütün görebildiğim üstün temizliğin mavimsi parlaklığıydı, Vassili Pankratov yeni yok olmuştu; genç karısı hamileyken, anlaşılmaz biçimde tutuklanmıştı. Yoldaşlar tutuklanmamı durumumum önlediğini düşündüler. Ama hastaneden çıkar çıkmaz tutuklanabilirdim. Bir daha hiç görmediğim Pevzner'in yazgısı bu olmuştu. O, iyileşir iyleşmez kulübelerin dışında bekleyen polis onu alıp G.P.U.'nun bodrumlarına götürdü.

İzolatör'lerden yeni çıkmış ve bu süre içinde tutuklu bulunan bir çok önemli sürgünle birlikte Pevzner ve Pankratov da, Kirov olayının paniğiyle uydurulmuş bir 'cezaevi illegalizmi' içinde sayıldılar. Pankratov'un, Kamenev ve Zinovyev'in tutuklu bulunduğu Verkhne Uralsk cezaevine girmesinden birkaç ay sonrası dışında olanların çoğunu duymadık. Bize mesajı, tek bir şey söylüyordu: 'Araştırma korkunç. Şimdiye kadar karşılaştığımız hiçbir şey olanlarla karşılaştırılamaz. Her şeye hazırlıklı olun!' Ve biz hazırdık.

Kışın en acı bölümünde, Orenburg hastanesi cerrahi bölümü 'kangrenliler'i arasında kaç hafta geçirdim pek bilmiyorum.Genel yoksulluktan hastanede payını alıyor ve onun izin verdiği kadar etkili olmaya çalışıyordu. Ele alınması gerekli ilk konu yoksulluktu. Hastane, hastalık ya da kaza ölümü olaylarıyla doluydu, bunlar, gerçek hastalık ya da kronik alkolizmin azdırdığı eksik beslenme olan kazalardı. Yağsız ekşi lahana çorbasıyla yaşayan işçinin basit bir be-

relenmesi apseyle sonuçlanabilir, apseyi mikrobik bir yangı izler ve bu, hastanenin kendi beslenmesi de çok zavallı olduğundan sınırsız sürüp gidebilirdi. Çocuklar şiddetli soğukta yüzüyorlardı; bütün duvarlar, köylülerin donmuş kolları bacaklarıyla doluydu; mideler boş, giysiler eski püskü, delik deşik, soğuktan korur gibi değildi.

Dezenfektanlar, anestetikler, analjezikler, gaz, sargı, tentürdiyot bile yetersiz miktarlarda geliyordu. Her gün değişmesi gereken giysiler ancak üç günde bir bulunabiliyordu. Sargı odasında hemşireler arasında geçen pazarlıklar ve uzlaşmalara tanık oldum: 'Acil hastam var, geçen gün borç aldığın üç yarda gazlı bezi ver artık!' 'Ama biliyorsun söz verdikleri dağıtım gelmedi..' Aynı sargılar yıkanır ve tekrar tekrar kullanılırdı. Donmuş kolları ya da bacakları kerpetenle henüz ayrılmış kangrenliler gördüm; ve sonucunda tanımlanamaz yara izleri, Bana bakan doktorlar G.P.U.'nun ayrıcalıklı revirinden aşılar ve ilaçlar istediler, hiçbir şey gelmedi. Doğrusu, hastanede –Capayev'in yaşlı partizanları yanısıra– zavallı durumundaydım. Memurlar, teknik ve askeri personel onlar için ayrılmış özel kiliniklerdeydi. Genelde çok alt düzeyde ücret alan tıbbi ve yardımcı kadro olağanüstü vicdanlıydı.

Uzun kış gecelerinde, iyileşmekte olan hastalar koridordaki büyük bir sobanın çevresinde toplanıp alçak sesle trajik bir aşk ve haydutluk baladını söylerlerdi; nakaratı şöyleydi:

Para, her zaman para:
Parasız yaşayamazsın...

Sanırım daha çok, G.P.U.'nun, son para havalesinin bana ulaşmasına izin vermesi ve böylece *Torgsin*'den pirinç, şeker ve tereyağı satın alabilmemle daha iyiye gidiyordum. Kimi hastaların, bu tür yiyecekleri satın aldığım zamanki bakışlarını ya da kendi paylarını aldıkları zamanki saygılarını hiçbir zaman unutamam. Ne de, umutsuzluk günlerimizin en kötüsünde, bölgesel bir *kolhoz* işçileri toplantısının radyo yayınını nasıl duyduğumuzu unutabileceğim. 'Bizi güzel yaşama yönelttiği' için Önder'e sonsuz teşekkürler gönderen coşkun sesler; ve yarısı *kolhoz* işçisi olan ve onları sessizlik içinde dinleyen, açlıktan kıvranan, yirmiden çok hasta.

Bütün kehanetlerimizin tersine, ortadan kaldırılmadım. Bunu sağlayan, Fransa'da adım çevresinde dönen öfke, inatçı mücadeleydi. Militanlar ve aydınlar, ya salıverilmemi ya da sürülmemin haklı gösterilmesini istiyorlardı. Duruşmaya çıkarılacağımı umuyorlardı; duruşma hiçbir zaman yapılmadı; davayı belgelemeyi umuyorlardı, belgeler gelmiyordu. Hemen hemen özgür kalacağımı umuyorlardı;

değildim. Sovyet politikasının Fransa'daki sol kanat çevrelerinin desteğini gerektirdiği bir sırada bu oldukça tatsızdı.

1934'de, tam Kirov öldürüldüğü sırada, Politbüro'nun bir olağanlaşma ve yumuşama politikasına girmekte olduğuna inandım. *Kolhoz* sistemi, çiftçilerin *kolhoz*'un kendi içinde bile özel mülkiyetlerini sürdürmelerine izin verecek biçimde değiştirildi. Yönetim, Sovyetler Birliğine, Milletler Cemiyeti içinde demokratik bir rol sunma kaygısındaydı ve öteki ülkelerdeki küçük burjuvazi ve aydın burjuvazinin desteğini arıyordu. Bir yabanıllık ve panik ortamında Nikolayev tarafından tabancalı bir saldırı yapıldı. İlk yanıt 114 kişinin idamıydı, sonra Nikolayev ve arkadaşlarının, hepsi hepsi on dört genç adam, idamı; sonra eski Zinovyev ve Kamenev eğilimlilerden, ayırdedebildiğim kadarıyla 3000 kişiye yakınının tutuklanıp cezaevine konması; sonra da on binlerce Leningrad'lının kitle sürgünü, aynı zamanda sürgünde bulunanlar arasında yüzlerce tutuklama ve bulundukları cezaevlerinde yeniden gizli duruşmalar açılması.

Parti doruğunda kesinlikle anlaşılmaz olaylar ortaya çıkıyor: Örneğin, Yenukidze davası. Bu anılarımda adını birkaç kez andığım Aveli Yenukidze, Stalin'in gençlik arkadaşı ve Stalin gibi, Gürcü olan Kafkasyalı eski bir Bolşevikti; Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan beri Merkez Yürütme Kurulu'nun Sekreteriy'di de. Bu yüksek görevlerden ayrıldığında insani duygularını yitirmemiş, özgürlükçü ve o yaşta olabileceği kadar yüce yürekli bir adam olduğunu kanıtladı. Dürüstlüğü, hazırlığı elinde bulunan büyük siyasal açıklamalar düzenlemeye açık bir engeldi. Görevlilerin sıkıntısını dindirdi ve bir ast konumuna geçti, Yenukidze yavaş yavaş ortalıktan yok oldu (en sonunda, 1937'de duruşma ya da 'itiraf' olmaksızın öldürüldü.)

Nikolayev'in suçu üzerine dünya, ne teröristlerin kendi ifadeleri ne de soruşturmanın belgeleri olan, hepsi olasılık dışı, özgün olmayan raporların yorumlarının yayımlandığını gördü. O, hemen hemen kesinlikle çileden çıkmış bir genç Komünist tarafından yapılmış bireysel bir eylemdi. O sıralarda Leningrad'ta Solcu ve Troçkist Muhalefet, her durumda, yalnız Alexandra Bronstein tarafından temsil ediliyordu; üyelerinin, düşüncelerinin ve genel durumunun çağrıştırdığı bilgimle onun hiçbir cinayet işlemediğinden kuşku duyamazdım. Biz kendimizi hâlâ, 'Sovyet reformu'nun partizanları olarak görüyorduk ve reform herhangi bir şiddete başvurmayı kabul etmezdi. Zinovyev akımının izleyicileriyle de, onların Sağ kanadı ile olduğu kadar iyi haberleşme içindeydim. Adamlar kendilerinden kuşkulanılmaması için, acınacak derecede dikkatli ve bağımlıydılar. Cinayet, anlık bir eylemdi ama bu Politbüro'yu korkunç bir

sorunla yüz yüze bıraktı: Yalnız karanlık yıllardan sorumlu oluşlarıyla değil, onlara karşı onca kötü davranılmasına karşın, halkın, Devletin önderlerinden haberli kesimleri arasında daha çok ünlenen Muhaliflere işkence etmede Yönetim'in yedek bir takımının varoluşuyla da. Bir görevli bana, korku içinde, 'şunu düşün bir kez' dedi. 'Parti önderlerinden biri, herhangi bir Muhalif eğilimden bile olmayan genç bir parti üyesi tarafından bile bile vuruluyor!'

Bütün 1935 yılı boyunca Politbüro bir yandan normalleştirmeye öte yandan teröre doğru, ters iki eğilim arasında bocaladı durdu. Normalleşme eğilimi kazanan yan olacak gibi göründü. Kitleleri kazanmak için idamlar, cezaevine atma ve sürgünler uzun süre durduruldu. Tersine, ekmek kısıtlamasının kaldırılması herkesi mutlu etti. Bu ülke, bolluk yönünde küçük bir ilerleme uğruna, yığınla cesedin üzerinde yürüyebilirdi. Kendi kendime dedim ki, Stalin yalnız gerçek ücretleri biraz yükseltse, kolektif çiftçilerin soluk almasına izin verse, toplama kamplarını bitirse veya yalnızca geçersiz muhalefet ya da yalnız görünüşü bozmadan onu desteklemekle ilgilenen siyasal rakiplerini bağışladığını ilan etse, bir anda ölümsüz bir üne kavuşabilirdi. Onun, üzerinde çalışmak için Buharin'i görevlendirdiği, yeni Sovyet Anayasası ile bu döneme girdiği düşüncesindeydim.

Yıl, böylece, sürgünler ailemizin nasıl bırakılacağına dair aldatıcı bir sukünetle gelip geçti. Sürekli, 'Genel Çizgi'ye bağlılıklarını belirten, birkaç Komünist sürgün geldi; birkaçı dışında, onlarla arkadaşlıktan sakındık.

Kitaplarımı, bir belirsizlik durumu içinde bitiriyordum. Onların ve benim yazgım ne olabilirdi? Birinci Dünya Savaşı öncesi Fransız anarşist hareketi üzerine biyografik bir oyun *(Les Hommes Perdus)* ve yayımlanmış romanlarımı sürdüren bir roman, *La Tourmente*, vardı. Bunda Devrim'in doruğu, 1920 yılının havasını yeniden kurmuştum. Küçük bir şiir derlememi de, *Resistance*, tamamladım ve Savaş Komünizmi üzerine bir yığın not biriktirdim. Bu yazıları iki buçuk yılda bitirmiştim; bunlar yalnızca boş zamanımda gözden geçirme fırsatı bulduğum yapıtlardı. Hiç kimsenin Fransızca anlamadığı bir kentte Fransızca yazıyordum; oğlum dışında, bu dilde konuşmam olanaksızdı. İrademi kullanmaya alışık da olsam, korunmamı olası kılanın, çoğu kez, yalnızca doğanın katılaşması olduğunu kabul ediyorum. İnsanın, yazdıklarının yarın yakalanmış, elkonulmuş ya da yok edilmiş olmayışına şaşarak, dinlenmeden çalışması kolay değildir. Sovyet Basını, Rusya'da o kadar sık yapılan, şu inceden alay ederek okşayışlardan biriyle, 1847'de Orenburg bozkırlarına 'yazma, çizme yasaklısı' olarak sürelen Ukraynalı ulusal ozan Taras

Sehvchenko'nun yıldönümünü anmaya sıvanmıştı. O, her şeye karşın, botların da gizlediği şiirler yazmıştı. Bu olaylar çok üzücüydü ama Rusyamızda, başkaldıran aydını acımasızca yok etmek için aynı inatçı saptamanın, bir reform, ilerleme ve devrim yüzyılından sonra hâlâ sürmekte olduğunu sezdim. Kendi kendime, varsın olsun, sürdürmek zorundayım diyordum. Sürdürmek ve çalışmak, bu kurşun kütük altında bile.

Elyazmalarımdan birkaç kopya çıkardım ve kitaplarımı kendisine postalamak için Romain Rolland ile bir anlaşma yaptım; onları Paris'teki bazı yayımcılara iletmek için çok istekliydi. Rolland, uzun süre önce Gandizm'den esinlenen şiddet karşıtı öğretisine sertçe saldırdığım için beni sevmezdi; ama S.S.C.B.'deki baskıdan üzüntü duyuyordu ve bana çok dostça yazdı. Yaptığımdan G.P.U.'ya bilgi vermeyi unutmadan, dört alındılı zarf içinde ilk elyazmamı ona gönderdim. Zarfların dördü de yok oldu. Gizli polis şefine yakınmaya gittim, bana bağırdı, 'Posta işletmesi nasıl acınası durumda gör! Gör de, sabotaj deyince abarttığımızı o zaman söyle! Karıma yazdığım, mektuplarım bile nasıl yolunu şaşırıyor! Size söz veriyorum, özel bir soruşturma açılacak ve bu postane size gecikmeden dolayı yasaya uygun ödeme yapacak!

O, çok incelikle, G.P.U.'nun yazım sansürü tarafından vize edildiğini gördüğü başka bir elyazması takımımın yine Romain Rolland'a gönderilmesini kişisel olarak denetlemeyi bile önerdi. Onları, onun özenine bıraktım, onlar da, kuşkusuz, hiçbir zaman yerine ulaşmadı.

Bunlar olurken, yurtdışıyla haberleşmem kesildi. Gizli polis şefi ciddiyetle başını salladı: 'Aman Tanrım! Postaneyi yola sokmamız için bize ne yapabilirdiniz?' Postane bana, ayda beş tane hesabıyla, sürekli gönderdiğim ve 'yanlış yere gitti' denen alındılı mektuplarım için düzenli olarak yüzlerce ruble ödüyordu. Bu beni iyi para alan bir teknisyenin gelirine sahip kıldı.

Bu arada, Fransa'da, 'Victor Serge olayı' işçi sınıfında ve aydınlar çevresinde rahatsız edici bir sorun olmuştu. Birleşik Öğretmenler Federasyonu'nun yıllık toplantılarında, salıverilmem istendi, kapalı tutulacaksam da geçerli bir neden gösterilmeliydi. Bu kuruluşun 1934 toplantısında Rus öğretmenlerin temsilcileri, hakkıyla kurulmuş bir yargı kurulu önünde yargılanabileceğime söz vermişlerdi. 1935'de Rhims'deki toplantıda, bütün salondan yükselen *Victor Serge! Victor Serge!* ezgileriyle selamlanan Rusya temsilcileri benim Kirov olayına karıştığımı öne sürerek bir yuhalama fırtınası kışkırtmış oldular! İnsan hakları derneği Magdeline Paz tarafından topla-

nan ayrıntılı belgeleri yayımladı. *'La Revolution Proletarienne, L'Ecole Emancipee, Le Combat Marxiste, Les Humbles* (Maurice Wullens yönetimde) kampanya başlattı. Georges Duhamel, Leon Werth, Charles Vildrac, Marcel Martinet, Jacques Mesnil, Maurice Parijanine, Boris Souvarine ve *L'Europe*'un ikircikli yönetim kadrosu, hepsi farklı biçimlerde, soruna ilgi gösterdiler. Hollanda'da, Henriette Roland-Holst, İsviçre'de Fritz Brupbacher, Belçika'da Charles Plisnier protestolara destek verdiler. Brupbacher, Uluslararası Sınıf Savaşı Tutsaklarına Yardım'ın Moskova sekreteri Helena Stassoya ile dobra dobra konuştu: 'Serge, hiçbir zaman anlaşılamayacak.[3]

Biçimsel olarak Alain, Barbusse, Romain Rolland, Elie Faure, Andre Gide, Andre Malraux ve Victor Margueritte [4] gibi sol kanatçıların girişimi üzerine Haziran 1935'de Paris'te Kültürün Savunulması için Uluslararası Yazarlar Kongresi yapıldı. Gerçek girişim ise, bu tür kongreler örgütlemekte uzmanlaşmış, belli Komünist ard odalarından geliyordu; onların amacı Fransız aydın sınıfı arasında ileri Stalinci bir hareket yaratmak ve birkaç ünlü vicdanı satın almaktı. Dostlarım kongreye gitmeye ve dinlenmelerini istemeye karar verdiler. Onların kimisi gözcüler tarafından kapı dışarı edildi. Aragon ve Ehrenburg toplantıyı gizli emirlere uyarak ustaca yönlendirdi. Barbusse, Malraux ve Gide bu toplantıya ezile büzüle başkanlık ettiler. Heinrich Mann ve Gustav Regler Almanya'da, Gaetano Salvemini İtalya'da aydınlara ve genelde düşünce özgürlüğüne işkence edildiğini söylediler. Salvemini 'bütün baskılar'ı kınayarak ve benim adımdan söz ederek bir sahneye neden oldu.[5] Gide, tartışmayı örtbas etmeye hazırlanırken ateşli çabalarla karşılasınca şaşırdı,

3. Maurice Wullens: 'Emek vermiş özgürlükçü' sayfa 328'ye bakın. Maurice Parijanine: Yazar, ozan ve Komünist Enternasyonal'in Yürütme kurulunun çeviri işlerinde Serge ile iş arkadaşı; Serge'in, yaşam öyküsü kitabı *Deux Reconres*'in konusu. Fritz Brupbacher (1874-1945): İsviçreli doktor ve kırk yıllık Sosyalist; devrimci enternasyonalizmi için 1914'de Sosyalist Parti'den, Troçkist değişiklikten çok, yarı anarşist Stalinizm 1933'de Komünist Parti'den çıkarıldı. Charles Plisnier (1896-1952): Belçikalı romancı ve eski Komünist militan; Troçkist olduğu için 1928'de Komünist Parti'den çıkarıldı; daha sonra özellikle yazınsal çalışmaya döndü.

4. Alain (1868-1951): Önde gelen bir Fransız öğretmen ve felsefe yazarı; kendisine özgü bir sistem geliştirmedi. Elie Faure (1873-1937): Reclus kardeşlerin yeğeni; doktor, sanat tarihçisi, biyograf yazarı ve gelişen duygudaşlıklardan söz eden filozof. Victor Margueritte (1866-1942): Eski subay, sonradan askerlik muhalifi yazar; çarpıcı barış yanlısı.

5. Henry Mann (1871-1950): Alman romancı ve oyun yazarı, Hitler'ın yükselişinden sonra Fransa ve Birleşik Devletlerde göçmen. Gustav Regler (1898-1963): Alman romancı ve eski Komünist; İspanya'da Enternasyonal Birliklerinde Siyasi Komiser; 1939'da Parti'den ayrıldı; Serge'in Meksika göçünde arkadaşı. Gaetane Salvemini (1873-1957): İtalyan tarihçi ve bağımsız milletvekili (1919-21); Musolini'nin yükselişinden sonra göçmen; 1934'den 1948'e kadar Harvard Üniversitesi'nde.

konunun açıkça tartışılmasında ayak diredi ve oturuma başkanlık eden Malraux, en sonunda, Mağdeleine Paz'ın konuşmasına izin verdi: O, hırçın ve kavgacı bir uslupla konuştu. Romancı ve mistik ozan, pek de eski olmayan bir geçmişte Komünist militan olan Charles Pisnier, onu destekledi. *Damnes de la Terre*'in yazarı, sözünü sakınmayan gerçek bir işçi mahalleleri çocuğu Henry Poulaille salonda gösteri yaptı.

Sovyet yazar temsilcileri arasında, dostça ilişkiler içinde olduğum iki ozan, Boris Pasternak ve Nikolai Tikhonov ve de Parti'nin en çok güvendiği çevreden, Moskova'da tanıdığım, yeteneğiyle olduğu kadar yumuşak başlılığıyla da tanınmış bir adam, bir memur gazeteci Mikhail Koltsov vardı; bunların yanında başarılı oyun yazarı Kirshon ve kiralık kışkırtıcı yazar Ehranburg da vardı. Rus şiirinin Mallarme'ı ve Apollinaire'i, gerçek büyük yazar ve üstelik bir yarı işkence kurbanı Pasternak geri plânda kaldı. Öğretileni yerine getiren öteki dördü –Sovyet Yazarlar Birliğinden iyi meslektaşlarım– gözlerini kırpmadan Victor Serge'in hiçbir şeyini bilmediklerini bildirdiler. Bütün bildikleri 'Kirov'un öldürülmesiyle sonuçlanan komplonun bir üyesi, karşı devrimci olduğunu kabul etmiş bir Sovyet yurttaşı' olduğuydu. Bu kürsüden böyle konuşan Koltsov'un, günün birinde 1939'da G.P.U cezaevlerinde tam bir anlaşılmazlık içinde yok olacağı hiç aklının ucuna gelmiyordu.[6] Kirshon, iki yıl sonra, 'Troçkist terörist' yakıştırmasıyla –kalemi hiçbir zaman, harfi harfine itaat dışında oynatmadığı halde– ortadan kalkabileceğini düşünmedi. Ehrenburg, Rusya'dan kaçışını, afaroz edilen romanlarını, Bolşevizme karşı 'çarmıha gerilmiş Rusya' suçlamasını unuttu. Tikhanov Yüreklilik ilahilerini, onlardaki, Fransızcaya benim çevirdiğim, çok güzel destansı baladlarını unuttu. Kimse Moskova Duruşmaları'nın korkunç arabalarını önceden göremezdi ama onlar 127 suçsuzun idamını biliyorlardı; Nikolayev'in ölümünden sonraki gün bunların, Sovyet Basınına göre, Jean–Richard Bloch ve Romain Rolland gibi hümanistler tarafından bile yigitçe uygun bulunduğu, açıktan açığa duyuruldu. Tutuklanışımdan iki yıl sonra işlenmiş bir cinayetle, tutsaklığımı haklı gösteren bu utanmaz anlatım birçok kişi için ürpertici oldu. Andre Gide, ona en az bilgi verecek olan Sovyet Büyükelçisi'ni görmeye gitti.

6. Koltsov 1938'de İspanya İç Savaşı'nı yazmaktan vazgeçmesinden sonra tutuklandı ve 1942'de öldü. Kishon, Yagoda'nın arkadaşı ve *Bread* (Ekmek) (1930), *kulaks* (Kulaklar) ın yok edilmeleri üzerine bir oyunun yazarıydı, 1938'de tutuklandı ve öldürüldü. Son yıllarda her ikisinin saygınlığı geri verildi.

Hemen hemen aynı zamanda, Moskova'ya çağırılnıış bulunan Romain Rolland, Stalin tarafından kabul edildi ve ona 'Victor Serge olayını' anlattı. Siyasi polisin başı Yagoda'ya danışıldı ve onun dosyalarında (eğer, tarafımdan imzalanmış en küçük bir suç ortaklığı kabulü bulunsaydı, ben yok olmuştum) hiçbir şey bulunamadı. Sıtalin, ailemle birlikte S.S.C.B.'den ayrılmak için bana yetki verileceğine söz verdi.

Ama nereye gidebilirdim? Bir an için, vizelerle savaşmak umutsuz gibi göründü. Fransa Başbakanı Laval, arkadaşlarımı suçladığı için Fransaya girmemize izin vermedi. Londra'ya yaklaşım verimsiz oldu. Hollanda da aynı biçimde. Kopenhag söz verdi. Sonra, şimdi Belçika Yönetimindeki Emile Vandervelde, bizim için üç yıllık oturma izni ayarladı. Eğer bu umursamazlıklar bir hafta daha sürseydi ülkeden hiçbir zaman ayrılamazdım; sandalda ölmüş bir adamdan başka bir şey olmazdım.

Ansızın, G.P.U. Bölümü'nün saptadığı bir 'bilinmeyen yer'den dolayı, Moskova'yı üç gün içinde terk etmem bildirildi. Siyasi Kızıl Haç, bir Belçika vizesi için imzalanmak üzere formlar gönderdiği zaman anlamalıydım diye düşündüm. Her şeyden önce, tutukluluğumu uzatmaya cesaret edememeleri için Fransa'da yeterli destek ve saygınlığı sağladığıma inanıyordum. Yoldaşlarım Bobrov ile Eltsin ve İzolatörlerden yeni dönmüş Leonid Girchek ile Yakov Belenki gibi olanlar benim, şanssız görüntülere kurban olduğumu düşünüyorlardı: 'Kendinizi iyice karanlık bir cezaevinde ya da Kazakistanda bir çölde bulduğunuz zaman kötü bir uyanışınız olacak...'

'Bu G.P.U.'nun çıkarına değil' diye yanıtladım, 'çarkın dönüşünü gözetleme konumunda bulunacağım. Hiçbir zaman boyun eğmeyeceğimi ve sonunda salıverileceğimi, her şeyi yazabileceğimi çok iyi biliyorlar...Ancak Faşizm Fransa'yı kazanırsa bu benim sonum olurdu ve 6 Şubat 1934 *coup*'unda başaramadı.' Yaşlı Eltsin, romatizma yüzünden sakattı, tuvaleti olmayan, küçük, buz gibi bir evde yaşıyordu; ona 'Yurdışına çıkarılman için Basında bir kampanya başlatayım mı?' diye sordum. Bana 'Hayır. Benim yerim burası.' dedi.

Bir ay için benim iyeliğimde kalmak ve eğer Sibirya'nın göbeğinden ya da başka bir yerden istersem gönderilmek koşuluyla ev eşyamı armağan etme önlemi aldım. Bütün kâğıtlarımı, yararlı kitapları ve kişisel anısı olan ufak tefeği yanıma aldım. Dondurucu bir Nisan gününde oğlumla birlikte yola çıktık. Ovalı Rus biçimi saçlı, canlı tavrı ve yabanıllığıyla çoğunlukla neşeli olan Chernykh bana hoşça kal derken sıkıntılıydı. 'Bizlerden hâlâ yaşamakta olanlar' dedi 'Rusya'da yeni bir özgürlük doğduğu gün, yaşlı, unutulmuş, modası geçmiş olacaklar. 1917 Mart günleri sırasında otuz sürgün yılından

sonra St.Petersburg'a dönen, bütün o karmaşa içinde kimsenin tanıyıp karşılamadığı ve bir otel odasında ihmalin öldürdüğü yaşlı devrimci gibi olacağız. Onu, her şey bittikten sonra tanımışlardı...!'

Ayrılırken yüreğim parçlandı; eşsiz nitelikte sağlam bağlılıklarım vardı. Bir daha hiçbir zaman görmediğim bu sevgili yüzleri seviyordum, beyaz kır görünümleri, hatta bu yiğit, yürekli, dayanıklı halkla birlikte yaşanmış Rusya'ya ilişkin büyük umutsuzluklarımız bile beynime kazınmıştı. Sonunda, hemen hemen kısır, sessiz bir mücadele içinde yok olmama şansımın bulunduğuna inanabilseydim burada –Kuzey Kutbu çevresinde küçük bir Moğol köyünde bile olsa– kalmaktan hoşnut olacaktım. Ama biz kendimiz için değil, çahşmak ve savaşmak için yaşarız.

Trenin pencerelerinden uçsuz bucaksız beyaz düzlükler uçarak geçti. Kılıksız iki polis bizden uzak olmayan yerlerini almışlardı. Kuibysehv'de Volga hâlâ donmuş durumdaydı. Tatar Cumhuriyeti, işlek küçük istasyonlar, saçlarında renkli başörtüleriyle genç kadınlar, huş ağaçlarıyla çevrili köylü konutları ve küçük ağaç çitli otlaklar...Syzran istasyonunda yolcuların atlamasından oluşan büyük bir demir çınlaması ve uysalca öteye beriye sürüklenen eşyalar katarı ve dans eden metaller gördük. Bu küçük, önemsiz bir raydan çıkma olayıydı: Yok olan balast, karların erken erimesiyle çözülen toprak ve yanlış hareket. Demiryolcular acı acı gülüyorlardı: 'Bu her yerde rastlayacağınız Stakhanovizm'dir yurttaş! Kütüğün de tıpkı insanlar gibi yorulduğunu hâlâ öğrenecekler!' Başka bir yerde tren bozkırın ortasında yavaşladı. Üzerinde yavaşça ilerlediğimiz kırık rayları bir arada tutan demir çubuklu işçiler gördüm. Trenimiz, yolda ciddi bir kaza olduğu için yol değiştirdi ve birkaç saat sonra vardı.

Moskova. Yolların patırtısı ve anılar, anılar! Ural taşından duvarları, granit kaldırımlarıyla görkemli Metro, yeraltında büyük bulvarlar var ama yolcular için bank yok ve pahalı. Bu yeraltı saraylarını yapmayı biliyoruz ama bir işçi kadının işten eve dönerken bu zengin renkli taşlar altında oturabilmeyi isteyebileceğini unutuyoruz.

Siyasi Kızıl Haç'ta, G.P:U. Yapısının uzun kare kulesinden bir taş atımı uzaklıkta, Kuznetski Köprüsü'nde aşırı kalabalı k küçük büroda Ekaterina Pavlovna Peshkova ile uğraşdaşı, eski bir özgürlükçü hukukçu Vinaver'i gördüm. Ekaterina Pavlovna hâlâ bir zamanlar karısı olduğu Gorki'nin adını taşıyordu ve hâlâ dostuna bağlıydı. Kızıl terör sırasında Lenin'in güvenini kazanarak, hangi tür olursa olsun, siyasal tutuklular için bir yardım örgütü kurdu; önce Çeka sonra G.P.U. tarafından saygı, güven ve düşmanlık karışımıyla hoşgörüldü. Peshkova hem kurbanların hem engizisyon sorgucularının güvenini aynı anda elde etme, şaşılası ustalığını gösterebildi!

Bu çok gösterişsiz giyimli, gri gözlü, üzgün ve zayıf kadın yıllar sonra yine seçkindi, birbiri arkasına gelen çeşitli terörlerin bütün kurbanlarını, kurtararak, işe karışarak, aracılık yaparak, hem de küçücük, yorulmak bilmez bir işçi dostu takımıyla, yardım ediyordu. Bu yüzyılda bütün dünyada, bir başkasının daha bu kadar dar bir yerde, bu kadar çok, felaket, ölüm, acımasızlık ve kimi kaçınılmaz, kimi anlamsız trajediyle karşılaştığına inanamam. Peshkova, hepsi ölümcül, hepsi son derece zehirli sayısız gizleri saklayan özel bir cehennemde yaşadı. Günün koşulları karanlıktı onun için, yalnız onun için, Devrimin her çağı karanlıktı, ama o hiç bıkmadan umudunu hiç yitirmeden gizliliğe güvence verdi, dış dünyanın büyük bölümü için bilinmeyen olarak kaldı.

Ekaterina Pavlovna bana, karımın, zavallı hastamın, bir yıldan biraz çok bir süre önce, ben Orenburg'da hastanedeyken doğan bebeğimiz, Jeannine ile birlikte beni beklediğini bildirdi. Ayrıca yeni tutuklanmış ve beş yıl için Viatka'ya sürülmüş bulunan Anita Russakova'yı göremeyeceğimi de haber verdi. Nedenini çabucak kavradım: Anita anlatmaya ve onun evetlemesi yalanının gizini ortaya çıkarmaya güç yetirememeliydi. Aynı akşam bana Varşova için bırakıldığımız söylendi. Ekaterina Pavlovna'dan, G.P.U.'dan yirmi dört saatlik bir erteleme istemesini istedim, böylece elyazmalarım için (bana ertesi gün sözü verilmişti) sansürden ve bağajım için ama gümrükten geçiş izni alabilirdim. Geri geldiğinde, Peshkova bana, 'Bu akşam gidin, başka bir şey için baskı da yapmayın. Gizli polis bana sizin daha ülke dışına çıkmadığınızı ve Yagoda'ya sizinle ilgili yeni bir not gönderdiğini söyledi..' dedi. Daha uzun boylu söylenemedim. Her ne kadar yazım sansürü, *Glavlit* tarafından çıkışıma izin verildiyse de elyazmalarımın hiçbiri, hiçbir zaman bana verilmedi. Yalnız ateşe çantalarımız içindeki birkaç yazıyı bagajımızla alıp geçtik. Geri kalanın hepsi, G.P.U. tarafından yakalandı, ya da daha doğrusu çalındı.

Sıska ve boyuneğmez, Francesco Ghezzi, şimdi Moskova fabrikasında işçi ve Rusya'da hâlâ özgür tek sendikacı, bizimle trene geldi. Dört kişide on dolar ve birkaç ruble ile, vagonumuzda yalnız, üçüncü sınıf yolculuğumuza çıktık. Gösterişli ve boş Negoreloye istasyonunda bizi süslü üniformalılar çevirdi ve iyiden iyiye aradı: Giysilerimizi çıkardık ayakkaplarımızın tabanları bile iyice gözden geçirildi. Tren sahipsiz sınır bölgesine girdi. Kolektif çiftliklerin sonsuz gri tarlalarını arkamızda bırakıyorduk; şimdi savaş için harcanmış bir tür çölden geçiyorduk. Bu ıssız yerde yalnız bizim yolculuk ettiğimizi hissediyorduk. Korkunç acılarımızın büyük Rusya'sı senden kopmak nasıl da güç.

On yedi yıllık muzaffer devrim deneyimim böyle son buldu.

BATIDA BOZGUN

1936 – 1941

Polonya sınırını geçer geçmez sevimli küçük evler, Paris, Berlin Londra ve New York gazeteleri satan gazeteci kulübeleri, tertemiz giyimli demiryolcular, yumuşak yüzler görmeye başladık. Akşam aydınlatmasıyla Varşova, mavi elektrik ışığı dizilerinin zevkle süslediği uzun bir ön cephe resmiydi. Marszalkowska'daki bütün kumaşlar ince ve sokağın büyük gürültüsü bir umursamazlık ve zenginlik havası gibi göründü. Akla gelecek her şeyle dolu dükkânlar bizim yetersiz kooperatiflerimizle karşılaştırıldığında daha da büyük bir çatışma oluşturuyordu. Bütün bu karşılaştırmaları içler acısı buluyorduk. Nazi Almanya'sından geçerken trenden dışarı çıkamadık. Ben ancak bir köprünün çıkıntısından Berlin'de Silezya İstasyonuna yakın, çok eski olmayan bir geçmişten bildiğim bir alana kısaca göz atmayı başarabildim. Almanya, sürgün gözüyle, değişme belirtisi göstermiyordu; Her yerde yeterlik ve temizlik, gizli ya da tam boyut için hazırlanmış bahçe plânlarıyla birlikte tasarlanmış mimari. Konuştuğum kimi Yahudi yolcular bana, hayatlarını ancak korku içinde sürdürebildiklerini anlattılar. Terörün açıkça uygulandığı böyle geniş bir ülkede, onlar, yalnızca kendi kaderleriyle meşguldüler. Rejimin karanlık yanını hiç bilmiyorlardı ve bunu Rus yolcularla bile biraz olsun konuşmaktan korkuyorladı. S.S.C.B.yi hâlâ ayrıcalıklı bir ülke sayıyorlardı.

Brüksel'de, son günlerde Suzdal'da cezaevinde bulunan ve sonra Sovyetler Birliği'nden sürülen, Rus kökenli bir sendikacı militanın küçük evinde barınak bulduk. İşsizlik parasıyla yaşıyor ve işsizler için en düşük fiyattan yemek sağlayan Belediye'ye gidiyordu. Zengin bir çorba, yahni ve patatesten oluşan akşam yemeğini benimle paylaşmayı önerdiği zaman 'Orada, eski yurtta, bu, yüksek bir Parti görevlisinin yiyebildiği türden bir yemek' diye bağırdım. Evi üç odalıydı ve bir bisikleti bir de gromafonu vardı. Bu işsiz Belçikalı, S.S.C.B.'de iyi ücret alan bir teknisyen kadar rahat yaşıyordu.

Gelişimizin ertesi günü, kalkar kalkmaz, taşra görünümleri ara-

maya çıktım. Boyalı evleri, bireysel bir tadı sürdürmek için dikkatle adlandırılmış yapılarıyla hâlâ eski Flandr kentlerini andırıyordu. Kare kaldırım taşları yeni yıkanmıştı. Oğlumla ben dükkânların önünde durup, sözcüklerin ötesine gidebiliyorduk. Jambonlar, çikolatalar, zencefilli çörekler ve portakal, mandalina ve muz gib inanılmız meyvelerle çıkıntı yapmış küçük pencereler! Bu zenginlik içteki zenginlikti, Sosyalizmin ya da Plân'ın yardımı olmadan, işsiz bir adamın içinde bulunduğu zenginlik. Alt üst ediciydi bu. Hepsini önceden de biliyordum ama gerçek beni bilmiyormuşum gibi çarptı. Bu insanın küçük düşmesi ve devrimlerimizin Rusyası için kaygılanarak gözyaşı dökmesi için yeterliydi.

1 Mayıs günü, bu taşra sokaklarını, aileleriyle birlikte Pazar giysileri içindeki işçilerin doldurduğunu gördük; saçları kırmızı kurdeleli genç kızlar, yakaları kırmızı rozetli erkekler, otuzunda, etine dolgun kadınlar ve kırkın üstünde topluca erkekler. Sinemanın etkisiyle Rusya'da yaygın kanıya göre tam bir burjuvazi resmi veren Sosyalist bir gösteriye gidiyorlardı. Yazgılarından hoşnut, dingin: Bu Batılı işçilerin şimdi Sosyalizm için ya da başka herhangi bir şey için hiç mi hiç savaşmak istemedikleri kanısına vardım. Ticari zenginliği, ışıklı işaretleri, kentin ortasında kaskatı duran Borsa'sı ile kent merkezi oğlum için çok şaşırtıcı oldu, o zaman on altı yaşındaydı ve bir Sovyet öğrenciydi; sorularına yanıtlarım ona inanılmaz gibi geldi ve onu daha da şaşırttı.

Çatısındaki pırıltı çağlayanları ve bütün dükkânlarıyla bu kocaman yapı, onunla her istediğini yapabilen bir adama ait olabilir mi? Orenburg'un tamamına yetecek ayakkabılarla, bu dükkân yalnız bir kişiye mi ait?

'Evet oğlum: Adı şurada ışıklarla yazılı. Beyfendinin herhalde, bir fabrikası, bir yazlığı, birkaç arabası olmalı...'

'Hepsi mi onun?'

'Evet, öyle diyebilirsin.'

Bunlar benim Sovyet delikanlıma delilik gibi göründü. Sürdürdü:

'Ama bu adam ne yapmak için yaşıyor? Yaşamdan amacı ne?'

'Onun amacı' diye yanıtladım 'genel olarak, kendisini ve çocuklarını zengin etmek...'

'Ama o zaten zengin! Daha çok zengin olmayı niçin istesin? Önce haksızlık, sonra da daha zengin olmak için yaşamak ancak aptallıktır?'

'Evet, evlât, ama senin söylediklerini duysalar deli –Hatta tehlikeli bir deli– olduğunu düşünebilirlerdi...'

Bu konuşmayı unutamadım; beni, oğlumu eğittiğinden daha çok eğitti.

Ixelles'e, çocukluğumun sokaklarını bir kez daha görmeye gittim: Orada bir şey değişmemişti, hiçbir şey. Place Communale'de Timmerman'ın fırınını yine buldum; on iki yaşındayken çok sevdiğim, üzeri pudra şekerli enfes pirinçli turtalar orada, yine vitrindeydi. Gelişmiş bir çocuk olarak Kızılderili öyküleri satın aldığım kitapçı dükkânı: Meydan okurcasına dikkatsiz boyunbağıyla bir anarşist olarak tanıdığım sahibi, şimdi beyaz saçlı ve doğal olarak şişman, sanatçı boyunbağı takan bir komünist sempatizanıydı... Bütün o alev alev yanan düşünceler, bütün mücadeleler, dökülen kanlar, savaşlar, devrimler, iç savaşlar, bütün cezaevi şehitlerimiz ve bunca zaman, Batıda hiçbir şeyi değiştirmemişti ve fırın vitrinlerinin lezzetli pirinçli turtaları, eşyanın uyuşuk sürekliliğini anlatıyordu.

Yoksul bölgeler bana tümüyle başka şeyler düşündürdü; onlar değişmişlerdi. La Marolle, Rue Haute, Rue Blaes ve bütün dağınık dar sokaklar, sağlıklı, şık, varlıklı sokaklara yaklaşmıştı. Bir zamanlar pislik içinde yüzen ve paçavralarla süslenen bu yoksullar kentinde şimdi bir mutluluk havası esiyordu: Olağanüstü domuzeti kasapları, çok güzel yeni bir hastane, yıkık dökük kulübelerle yer değişmiş, balkonlarına çiçekler dizili işçi katları. Bu, Viyana'da olduğu kadar görkemli, Reformist Sosyalizm'in işiydi.

Orada, bizi 'toplumsal hainler' diye adlandıran Vandervelde'yi gördüm: Bir gösteriden dönüyordu, onunla birlikte birkaç Sosyalist önder ve yol boyunca büyük bir sevgi mırıltısı, bir tür alkışlama fısıltısı dolaştı: *'Le Patron! Le Patron!'* Onu evinde görmeye gittim. Yetmiş yaşın ağırlığı gelmişti üstüne; sesi zayıftı ve bir işitme aygıtı ile dinliyordu, başı eğik ve gözleri dikkatini toplamaya hazırlanıyordu. Küçük sivri sakalı hâlâ siyahtı ve gözleri gözlüklerinin arkasında hâlâ aynı dalgın, hüzünlü canlılığını koruyordu. Başını aşağı yukarı sallayarak bana Rusya cezaevleri, Troçki, onun anlayamadığı 'saldırgan tutumu' –Bunu ona nasıl açıklayabilirdim?– üzerine sorular sordu. 'Görüyorsunuz bu alanda Belçika, tehlikeler, aşırı tehlikeler ortasında bir vahadır' dedi.

Başka bir zaman, Moskova'da onaltılar'ın idamından sonra, onu korkunç sıkıntılı buldum, hâlâ o akıl almazlık altında ezilmişti. 'Kamenev'in itirafını okudum: Olağanüstü çılgınlık...bunu bana nasıl açıklayabilirsiniz? Ben Kamenev'i tanırım: Beyaz saçları soylu başıyla gözümün önünde; bu kaskatı delilik patlamasından sonra onu öldürdüklerine inanamıyorum.. ' Yarım yüzyıl Sosyalist hümanizmin somut örneği olmuş bu yaşlı adama böylesi cinayetleri nasıl

açıklayabilirdim? Bu soruları oğlum sorduğu zaman daha da şaşkına dönüyordum.

Paris'ten ziyarete gelen arkadaşlar bana 'Rusya üzerine hiçbir şey yazmayın, size daha da acı gelebilir...Halkın coşkuyla katıldığı büyük bir hareket başlatıyoruz. Ah. Paris'i görebilseniz, mitingler, gösteriler! Sınırsız umut doğuyor. Görkemli halk kitlelerini kazanan Komünist Parti ile anlaşıyoruz; onlar için Rusya hâlâ tertemiz bir yıldızdır.. Ayrıca, hiçbiri size inanmayabilir..' dediler. Yalnız Boris Souvarine başka türü düşünüyordu. 'Gerçek' dedi o. 'Tamamıyla açık, sulandırılmamış, olabildiğince acımasız! Biz üst düzeyde tehlikeli bir budalalık salgınına tanık oluyoruz!'

Mayıs ve Haziran grevleri Fransa ve Belçika'da yeni mücadele biçimiyle kendiliğinden, ansızın patladı: Fabrikaların işgali. İşçiler, Fransa'daki olayların haberlerini okur okumaz Antwerp ve Borinage'de aynı anda hareket başladı. Sendika önderleri olan Sosyalist arkadaşlarım, sevinçten deliye dönmüş ve utanmışlardı. Leon Blum, başka zaman hiç kimsenin düşünde bile göremediği toplumsal reformlar ilân ederek –ücretli dinlence, savaş sanayiinin millileştirilmesi– iktidara geldi. İşveren sınıfı gerçek bir paniğe kapıldı.

Belçika *Sûrete* (güvenlik dairesi) beni çağırdı ve birkaç basın haberi doğrultusunda 'Borinağe medencileri arasında kışkırtma' ile suçladı. 'Jumet'te görülmüştüm.' İyi ki Brüksel dışına çıkmıyordum ama hemen hemen her akşamım etkili sosyalistlerin toplantılarında geçiyordu. 'G.P.U.'nun beni unutmadığından emin olabilirsiniz' diye dikkatlerini çektim.

Bundan yıllar sonra, çevreme suçlama sağnağı boşandı: Kimi kez genel, 'sığınma hakkına saygı adına' Belçika'dan kovulmamı isteyen Komünist Basın'ın tezgâhladığı; kimi kez giz, anlaşılmaz biçimde Batılı polis yetkililerindeydi. Troçki'nin bana Oslo'dan gönderdiği hoş geldin telgrafı –nasıl oldu bilinmez, ele geçti– yok oldu. Troçki'nin oğlunun, Sobolevicius[1] (Senine)un *provokatör ajan* olduğundan söz eden mektubu, hiçbir zaman elime geçmedi. Yaşadığım evde ilk kat, gizlenme numarası yapmadan gidiş gelişlerimi gözetleyen yabancılar tarafından kiralanmıştı. İspanya İç Savaşı patladığı zaman, arama izni bulunan bir polis müfettişi uğradı, kızımın beşiğine bile bakarak Cumhuriyetçiler için ayrılmış silah aradı. 'Kuşkusuz, biliyorum ciddiye almayabilirdik ama hakkınızda ihbar var.' diye özür diledi.

1. Sobolevicius, sonradan Jack Soble adıyla Troçki karşıtı bir ajan olarak Birleşik Devletler'e göç etti ve 1957'de casusluk suçundan bu adla tutuklandı.

İki gün sonra iyice esmer, aşırı şık ve aşırı yapmacık bir beyfendi bir kafede yanıma yaklıştı: 'Sevgili Victor Serge! Size rastlamak ne güzel!' *La Federation Balkanique*'den Bastajiç'i tanıdım; Cenevre'de yaşadığını söyledi ve beni onunla bir buluşma saptamaya zorladı. Kendi kendime 'Cenevre mi?' diye sordum, 'o zaman sen ajansın' ve randevuya gitmedim. Sonradan G.P.U. tarafından gönderildiğini öğrendim; Ignace Reiss cinayetinin çözülmesine yardım etti[2].

Rusya'daki bütün yakın akrabalarım, siyasetle ilgilenmeyen ikisi kız ikisi erkek dört genç de içinde, tutuklandılar; baldızlarım ve eniştelerimdi bunlar. Bir daha hiç haber alamadım. Aydın olduğu kadar siyaset dışı olan en büyük kız kardeşim de yok oldu. Kaynanam çocuklarından ayırıldı ve yalnız başına sürüldü. Tanrı bilir nerdedir.

1938'de Paris'in dış mahallelerinde yaşıyordum. Ill. Leopold, arkadaşım olan birkaç sosyalistide içeren görevliler grubu ile kenti ziyaret etti. Son anda beni 'Belçika Kralını öldürme girişimi' hazırlamakla suçlayan bir haber yayıldı ve bir bölümden ötekine geçti. Kıdemli bir Paris görevlisi bana 'başınıza dert olanların nereden geldiğini tahmin edebilir, bana güvenebilirsiniz!'dedi. Ama benim için terörizm kuşkulusu olarak bir kart düzenleyip Avrupa'daki bütün polis güçlerine gönderdi ve dosyam Vilâyet'teki görevlileri korkuya düşerecek kadar şişti. Sonuç olarak da derdimin sonu gelmedi.

Bu arada, İlk Moskova Duruşması'na karşı şiddetli protestomu yaptım, Brüksel'deki Sovyet Elçiliği pasaportlarımızı geri aldı. Birinci Sekreter, Antonov, bana 'Sovyet uyrukluğundan yoksun bırakılmış' olduğumuzu bildirdi.

Alay ederek, 'Daha on sekiz aylık kızım Jeannine de mi?' diye sordum.

'O da öyle.'

Antonov, bana, bu olgunun onaylı bir belgesini vermeyi kabul etmedi. Belçika Dışişleri Bakanı ondan, daha çok üsteleyerek ancak sözlü bir onay aldı. Komünist basın şimdi bana karşı inanılmaz bir yerme, karaçalma kampanyası başlattı; bunun, eski arkadaşlık bağlarım olan ve kendisi de bütün bu işlere uğramış ve onlardan tiksinmiş biri tarafından yönlendirildiğini öğrendim. Kısa bir süre için dünyanın en karaçalınmış adamıydım, çünkü bu utanç verici gazeteler bir emirle her dile çeviriliyordu. Ajanslar bir frank yirmi santime birer kopyasını çıkarıp göndermeyi önerdi. Basında ve Fransız

2. Pavle Bastajiç, Komünizme dönmeden önce eski bir genç Sırb militanı, 1940'da Yugoslavya'nın işgalinde geri döndü ama ertesi yıl tutuklandı ve daha sonra bir toplama kampında öldürüldü.

dergilerinde Komünist hücre örgütü, hayran olunacak derecede tamdı. Katkıda bulunduğum *Europe* dergisi az çok onlara bağımlıydı. *Nouvelle Revue Française*'de Malraux ile yakın ilişkideydiler. Sol kanat aydınlarının haftalık dergisi *Vendredi* Rusya ile iyi işler yapan sanayiciler tarafından destekleniyordu ve öylece 'o çizgide' idi. Yazı kadrosunun etkileyici baskısı yüzünden Leon Blum'un *Le Populaire*'indeki iyi ücretli işimi bıraktım. Romanlarımı yayımlayan Rieder yayınevi onları artık vitrine koymadı ve kataloğundan sildi. Toplu bir boykot karşısındaydım; bu yazarak yaşamamı olanaksızlaştırıyordu. Kaldığım tek alan, Liege Sosyalist günlüğü, La *Wallonie* ve dağıtımı sınırlı aşırı sol kanat yayınlarıydı.

Gençlik becerilerimden birine yeniden başlamaya karar verdim ve düzeltmen oldum. Komünistlerin bulunduğu basım evlerinde iş bulamadığım için bu pek de kolay değildi. Bereket versin ki sendika etki alanının dışındaydı. *Croissant* basım işlerinde çalıştım; on dokuzuncu yüzyıldan kalma yapıların makine gürültüsünü, toz ve mürekkep kokusunu ve çevredeki komşuları –birahaneler, işçilerin ve kadınların aşk yapma gereksinimini gideren küçük oteller, yaşlı Paris evleri, Jaures'in öldürüldüğü küçük lokanta– seviyordum. Bisikletliler son baskıyı beklerken bir iki bardak bira içerlerdi. 'Koşu' sona ererken, yüzler gevşeyebilir ve ileri geri 'taşlama' iş şakaları yapılırdı. Yazar olarak yaklaşmayı kabul etmediğim gerici gazetelerin provalarını düzelttim, kâğıt üstünde Jouhaux, gerçekte, gizli ya da yarı gizli ajan değillerse, eğitim için Moskova'ya gitmiş adamlar tarafından yönetilen, C.G.T. haftalığı, *Messidor*, gibi sol kanattan olanlarınkini de.

Bernard Grasset, kitaplarımı yayımladı: Rusya üzerine bir deneme, *(Destiny of a Revolution)* (Bir Devrimin Yazgısı) ve bir roman *(S'ilest Minuit dans le Siecle)*. Grasset, gericinin tekiydi ama özgür anlayış yeteneği vardı ve kendisi gibi, güzel olmak koşuluyla her kitabı seven meslektaşları vardı. İnsan bilirdi ki, gerçekten büyük yapıtlar bu evin yakınına hiçbir zaman gelmeyebilir. Ama kitap bütün kişiliğini elinde tutar; yayımcılar yazarın tek bir çizgiye gelmesini istemeye kalkışmazlar.

Fransa'da, güç duygusunu karakterize eden ve gelecekte, Halk Cephesi'nce, kendine güveni üreten bir anlatım doğdu: Buna 'euphoria' dendi. Troçki Norveç'ten bana, bunun doğruca yıkıma yol açmakta olduğunu yazdı, ben öyle düşünmüyordum, yanlış olarak, çünkü o bu bunalım döneminde uzaktan ve doğru görüyordu. Kısa bir süre için Leon Blum'un arkadaşları arasında bulundum: Blum'un parlaklığı, bütünlüğü, derin saygınlığı ve sevimliliği ona

olağünüstü bir saygınlık kazandırıyor ve bu, çevresindeki kişileri onun Sağcılar tarafından öldürülebileceğinden korkutuyordu. 'O, –büyük bir Parlamenter olmak için çok eksik ve militan kitlelere önder olmak için çok fazla– bir otorite adamı da olsaydı daha iyi olurdu' dedim. Onun öyle olduğuna güvence verdiler. O zamanlar, Basın, ustalıkla yönetilen gizli fonlar tarafından kullanılmayı kabul etmiyor ve kendi Partisine arka çıkıyordu; Halk Cephesine destek vermek için, yalnızca parasal olarak–Sonuçta elde ettiği– Musolini'den etkilenen büyük bir günlük gazete ile onun Basın Bürosu'nun başı arasında öğretici bir görüşmeyi yakın karelerden izledim.

Birkaç aşırı solcunun dile getirdiği, bir yüreklilik eksikliğinden dolayı 1936 Haziran'ındaki devrim fırsatının yitirildiği görüşü benimsenemedi. Başarılı gerevleri, savaşta güçten düşen fransız işçi sınıfının yeniden ortaya çıkışını, gücünü yeniden elde edişini saydım. Bana göre, toplu kıyım günlerinden sonra ancak 20–30 yılla ulaşılabilecek taze bir olgunluğu için hâlâ birkaç yıl gerekiyordu. İspanya işçi hareketine, aynı nedenle, sınırsız güven duyuyordum; savaşa karışmış olmadığı için İspanyol halkı ağzına kadar enerji dolu olmanın bilincinde yaşıyordu.

'Euphoria', herhalde tarihi bağlantısı bulunan iki olay tarafından tümüyle parçalandı. Yoldaşım Joaquin Maurin'in uzak görüşlülükle Cortes mahkemesinde duyurduğu İspanya askeri ayaklanması 18 Temmuz 1936'da patladı. Bu arada, Sovyetler Birliği'nin bütününde tanınmış Komünist görevliler tutuklanıyor ve resmen komuoyuna açıklanıyordu. Troçki bana *Pravda*'dan kestiği 'halk düşmanları güçlü bir elle yok edilecek' diycn bir rezaleti gönderdi. Yaşlı adam, bana, şöyle yazıyordu: 'Korkarım ki bu bir toplu kıyım peşrevidir...'Aylardır, belki de yıllardır, Rusya'dan ilk ağızdan haber almamıştı, ne desem onu sarsacaktı. Orada kalanlar için kaygılanmaya başladım. 14 Ağustos'ta Onaltılar Duruşmasının ve 25'inde –on bir gün sonra!– Zinovyev, Kamenev, Ivan Smirnov ve sanık arkadaşlarının hepsinin idam edildiği haberi, yıldırım gibi indi. Anladım ve hemen, bunun, tüm eski devrimci kuşağın yok edilmesinin bir başlangıcı olduğunu yazdım. Yalnız birini öldürmek ve ötekilerin, kardeşlerinin, belki güçsüz ama ne olup bittiğinin farkında olan tanıkların yaşmasına izin vermek olanaksızdı. 'Bu toplu kıyım neden?' *La Revolution Proletarienne*'de tahmin yürüttüm ve şimdi eli kulağında sayılan bir savaşın eşiğinde, yedek yönetim ekiplerini tamamıyla yok etme dürtüsü dışında başka bir açıklama bulamadım. Stalin'in duruşmaları özel olarak plânlamadığı kanısındaydım; ama o, İspanya İç Savaşı'nda, Avrupa'da savaşın başladığını görmüştü.

İlk duruşmanın *plânlı olmayan* karekterinin, aynı zamanda, bütün Duruşma'larda ortaya konan suçlamaların çılgınca sahteliğinin yaşayan tanığıydım. Bunun bilincindeyim. S.S.C.B.'den Nisan'ın ortasında, hemen hemen bütün sanıklar cezaevindeyken ayrılmıştım. Ben Zinovyev ve Troçki ile çalışmıştım, vurulan ve ortadan kaldıralanların düzinelercesinin yakından tanıdığı biriydim, Sol Muhalefet'in Leningrad'taki önderlerinden ve yurtdışındaki sözcülerinden biri olmuştum ve hiçbir zaman boyun eğmemiştim. Toptan yok etme duruşmaları hazırlanıyor olsaydı, usta bir yazar, çürültülemez gerçeklerin tanığı olarak, ödün vermez tutumumla Rusya'da yaşamama izin verilir miydi? Bütün duruşmalar süresince bana kırşı çılgın bir suçlama yapılmış da değildi; bu, bu yalanların kendilerini savunanlarca değil, yalnız onlara değgin olarak yayıldığının kanıtıydı. Troçki'nin durumu farklıydı: Onunki, ne pahasına olursa olsun vurulacak, en parlak beyindi.

Paris'te 'Moskova Duruşmalarını Araştırma ve Devrim İçinde Özgür Düşünceyi Savunma Komitesi' kurduk. Komitede gerçeküstücü ozan Andre Breton, barışçı Felicien Challaye, ozan Marcel Martinet, Mağdeleine Paz ve Andre Philip gibi Sosyalistler, Henry Poulaille ve Jean Galtier-Boissiere gibi yazarlar, Pierre Monatte ve Alfred Rosmer gibi işçi militanlar, Georges Pioch, Maurice Wullens ve Emery gibi Solcu gazeteciler ve Georges Michon ve Dommanget gibi tarihçiler vardı. Komitenin uzun adı, benim, 1936 yazından beri, aynı yalan ve cinayet yöntemleriyle Madrid ve Barselona'da Sovyet Totaliteryanizmiyle temizliğe girişen, İspanyol Devrimi içinde de savunma görevimiz olabileceği üzerinde ayak diremmemle kabul edildi. Önce Place de la Pepublique'de, sonra Odeon cafelerinin arka odalarında toplandık. Hiç paramız yoktu ve Halk Cephesi Basını bize kapalıydı. *Le Populaire* Duruşmalara ilişkin haberleri en azda tuttu ve bizim belgelerimizi hiç yayımlamadı. Sovyetler Birliği'nin başını vuran ve İspanyol Cumhuriyeti'nin hızla yıkılmasına neden olabilecek cinayetler karşısında, gerçeğin örtbas edilmesine karşı bir avuç bireyin vicdani mücadelesi yıllarca sürebilirdi. Sık sık çöldeki çığlıklar gibi kaldık. Birleşik Devletler'de John Dewey, Suzanne La Follette ve Otto Rühle'ün aynı araştırmayı sürdürmek için komisyon oluşturması bizi yüreklendirdi. (Şu satırları yazarken bile, bu komisyonla çalışan büyük idealistlerden biri, eski İtalyan anarşisti Carlo Tresca'nın[3] New York'ta anlaşılmaz biçimde öldürüldüğünü öğrendim...)

3. Ocak 1943'de. Tresca'nın katilleri hiçbir zaman bulunamadı.

Tasarlanabilir en anlamsızca yalan gözlerimizin önünde parladı. Ama tanıklar sustu. Duruşmaların –hepsi mengeneden geçmiş– öykülerini *Pravda*'dan okuyabiliyordum. Yüzlerce olasılık dışı, anlamsız, kabaca çarpıtılmış olgu, bütünüyle delice ifade buldum. Ne var ki, bu bir sayıklama tufanıydı. Bir büyük yalan dalgasını ancak çözümleyebildiğim sırada, daha korkunç bir başkası günlük çalışmamı alıp götürüyor boşa çıkarıyordu. Sağnak o kadar eziciydi ki insan yönünü bulamıyordu. Britanya Entelejan Servisi, Gestapo ile karışıyor, demiryolu kazaları siyasal cinayet oluyordu; işin içine Japonlar girdi; Kolektifleştirmenin Büyük Kıtlık'ını 'Troçkistler' (o zamanlar hepsi cezaevindeydi) düzenlemişti; duruşmaların sanık kalabalıkları o sıralarda sonsuza değin karanlıklarda yittiler; herhangi bir duruşmaya çıkmadan idam edilenler dizisi binleri buldu. Ve uygar dünyanın her ülkesinde bu yargılama yöntemlerinin doğru ve inandırıcı olduğunu düşünen, bilgili ve 'gittikçe gelişen' hukukçular bulundu. Çağdaş vicdan bütünüyle trajik bir yanılgıya dönüşüyordu. Fransa'da İnsan Hakları Derneği, Dreyfüs'e ünlü bir geri dönüşle ortasında bulunduğu bu çeşitliliğe bir hukukçu edindi. Dernek yönetimi herhangi bir araştırmaya karşı çıkan bir çoğunlukla, sonuçta boyun eğen, hiçe sayılmış bir azınlığa bölünmüştü. Tartışma, genelde, şu sava vardı: 'Rusya bizim müttefikimizdir...' Bu aptalca bir akıl yürütmeydi –ahlaki ve siyasal köleliğe dönen bir uluslararası birleşmede intiharı ima etmekten daha çoğu olmalıdır– ama kuvvetle işledi. İnsan Hakları Derneği'nin Başkanı Victor Basch, General Staff'a karşı eski savaşların yürekli kişilerinden biri, benimle birkaç saatlik bir görüşme yaptı. Bunun sonunda, bitkin düşerek üzüntüden, bir komisyon toplanabileceği umudunu verdi. Hiçbir zaman toplanmadı.

Umarsız, yardımcısız, üç büyük yalancı duruşmanın çürütülemez çözümlemelerini yayımladım. Olaylar, belli 'üstün noktalar'a kadar, her satırını doğruladı: On yıla mahkûm edilen Radek'in uzun süre yaşayamadığını; cezaevinde öldürüldüğünü öne sürdüm. Yok etme çarkı o kadar yalındı ki, insan işleyişini tahmin edemeyebilirdi. Rikov, Buharin, Krestinski, Smilga, Rakovski, Bubnov'un sonunu aylar önce söyledim; 1917'de Kışlık Saray'a saldırıyı yöneten devrimci Antonov–Ovseyenko, arkadaşım Andreu Nin ve Barselona'da anarşist düşünür Camillo Berneri'yi öldüren alçak, İspanya'daki yerinden Adalet Halk Komiserliği'ne çağırılmıştı. Bu yer karanlıklara karışan Krılenko'dan boşalmıştı; yok olmasına karar verildiğini önceden tahmin etmiştim. Öyle de oldu.G.P.U.'nu başı, Zinovyev duruşmasının düzenleyicisi, Yagoda, Posta Telgraf Halk Ko-

miserliğine atandı; onun yazgısının yazıldığını söyledim, öyle de oldu. İnsan sağduyusu kesinlikle yararsızdı. Korkunç çark, bizi küçük düşüren aydınları ve siyasetçileri öğütmeyi sürdürüyordu, Sol kamuoyu suskun ve kördü. Toplantı salonunun derinliklerinden bir Komünist işçi bana bağırdı: 'Vatan haini!' Faşist! Baskının yurtta kalmasında Sovyetler Birliğini durduracak hiçbir şey yapamazsın!' Sosyalist kollarda, sendika toplantılarında, İnsan Hakları Derneği'nde, mason localarında, *Esprit* grubu tarafından verilen kabul törenlerinde, konuşabildiğim her yerde konuştum. Bir toplantıyı kolayca sürükleyebilirdim; tersine, oldukça sık görülen tehdit ve aşağılamalara, hiç uğramadım. Paris polis görevlileri, oturduğum yeri değiştirmemi salık verdiler ve önlemler aldılar (yapamazdım, param yoktu).

Bütün yüreğiyle, derinden üzülen, iyi niyetli insanlar bana her yerde 'Ama bize anlaşılmaz itirafların, kabullerinin bir açıklamasını yapın' diyebiliyorlardı. Onlara, sanıkların ayıklanması, Parti'ye bağlılıkları ve terör üzerine Ruslarınkinin üç katı açıklama yaptığım zaman, başlarını sallayarak 'bireysel vicdana..'a başvuruyorlardı. Onlar, devrimlerin ve totaliter sistemlerin tümüyle farklı bir bireysel vicdan yarattığını ve vicdani değerlerin ters yüz olduğu çağda bulunduğumuzu kavramaya güç yetiremiyorlardı. Kimi kez, sıram gelince, öfkeleniyor ben onlara bağırıyordım. 'Şimdi de siz, siz bana, ünlü aydınlar ve hep yutan batılı parti önderleri –katil, saçma, önder kültü, yazarları çabucak öldürülmüş demokratik Anayasa– tarafından gösterilen vicdanın bir açıklamasını yapın! Romain Rolland'ın, istemim üzerine, ölüme mahkûm olma korkusu varsa araya girmeyi kabul edişi, uzun süre önce değildi. Ona yazdım 'Bugün Moskova'da bir duruşma açılıyor.. Artık kan dökülmesin, bu kan dökücü zavallı devrim üzerine daha çok kan dökülmesin! Siz tek başınıza, Sovyetler Birliği'nde aracı olabilirsiniz –olmak zorundasınız– anlamına gelen bir ahlak yetkisine sahipsiniz..' Romain Rolland ağzını kapalı tutmayı sürdürdü ve bunu onüç idam izledi.

Gedrges Duhamel, bana 'Bu dramı anlıyorum. Niteliğini açığa vuramayacağım, kişisel bir deneyimle öğrendim. Ama hiçbir şey, hiçbir şey yapamayacağımı hissediyorum..' dedi. Uzun boylu oğulları (hepsi bir sonraki savaş için seçilebilir) ile sarılmış ve ölmekte olan bir uygarlığın düşüyle çevresine kapanmış yaşıyordu. 'Ben bir burjuvayım Serge, her ne dersen de, bu dünya benim için, onca çok insanı meydana getirdiği için kutsaldır ve şimdi o yok olmaya gidiyormuş gibi görünüyor...'

Sosyalist Sağlık Bakanı Henri Sellier, bana, işçi sınıfı yerleşim

yerlerindeki deneyimlerinden söz etti, Halk Cephesi'nin Komünistlerin doğası gereği olanla ilgilendiğini açıkladı. *Esprit* dergisi çevresinde Jacques Lefranc ve Emmanuel Mounier gibi ince, zeki, dürüst gerçek Hıristiyanlar olan Sol kanat Katolikleriyle tanıştım. Bir çağın sonunu yaşadıklarını şiddetle hissediyorlardı; onlar yalana, özellikle de bu bir cinayeti bağışlatıcı biçimdeyse, gönülsüzdüler ve açıkça söylüyorlardı. Onların yalın öğretisi, 'insana saygı'yı hemen hemen onlardan biri gibi anlıyordum. Uygarlığın kendisi, volkanik bir patlamadaki kayalar gibi parçalanırken hangi öğreti daha sağlıklı olabilirdi?

Rusya'ya gideceği sıra, Ande Gide'e bir açık mektup yazdım. Şöyle diyordum:

'Biz Faşizme karşı bir ortak cephe kuruyoruz. Arkamızda onca çok toplama kampıyla onun yolunu nasıl tıkayabiliriz? Size şunu söylememe izin verin: İnsan işçi sınıfına ve S.S.C.B.'ye ancak kesinkes açıkça görerek hizmet edebilir. Ve yürekliliğin her türüne sahip oradakiler adına sormama izin verin: Açıkça görme yürekliliklerı var mı?'

Brüksel ve Paris'te birkaç kez karşılaştık. Altmışı geçmiş olduğu halde kafası ve davranışları hâlâ şaşırtacak kadar gençti. Uzun boyu, saçsız yüzü, alabildiğine gür kaşlarıyla bağışlamaz biriydi. Sanki dış çizgilerini içsel bir rahatsızlık biçimlendirmişti. İlk bakışta verdiği aşırı ürkek izlenimini özenli bir ahlaki yürekliliklе yeniyordu. Onu Sovyetler Birliği notlarımın her sözcüğünü tartarken gördüm. Duraksamalarla doluydu ama ancak yayımlama işine ilişkin olacak kadar; ruhu duraksama içindeydi ama verdiği yargı, o zaman bile umutsuz değildi. Elyazması, basımcıya bağışlama bilmez gizlilik emirleriyle bırakıldı, yine de Ehrenburg tarafından okundu: 'Bu kişilerin yöntemleri ve araçları var...' Madrit cephesinden milisler (bunu nasıl biliyorlardı?) onlar için 'Öldürücü bir darbe' oluşturabilecek bir kitap yayımlanmaması için Gide'e yalvaran bir telgraf çektiler. Gide her tür entrikadan tiksinirdi ama Madrit 'milislerine yürekten yakındı. Sözleri kederle yüklüydü' Moskova'da birçok kurban için birçok şey yapabileceğimi düşündüm... Bir anda insanın kesinlikle hiçbir şey yapamayacağını gördüm. Beni –sanki bayram için gitmişim gibi– şölenlerle ezdiler! Buharin iki kez yanıma yaklaşmaya çalıştı ama durduruldu. Yine de orada kitabımdaki kötümserliğe değinmeye en küçük bir gereksinme duymadım...Neden küfür sağnağına tutulayım! Ayrıca, İspanya'da benim gerçekten vatan haini olduğuma inanacak milisler olacaktı!' Sözlerinin altında yatan şaşkınlığın dayanılmaz acısıydı. 'Şimdi neye yararlı olabilirim?'

Beklediğim tam anlamıyla oldu. Mart 1937'de (kesin önemi olan bir tarih) Brüksel'de bir arkadaşın evini ziyaret ederken, gözleri korkuyla açılmış bir kadınla karşılaştım. 'Korkuyorum' dedi 'duyduklarıma inanmaktan. Ünlü bir Komünist İspanya'da kocamı görmüş. Onu dinledim Barselona'da anarşistlerin ve P.O.U.M. militanlarının binlercesini temizlemeye hazırlanılıyormuş ve bu çok iyi gidiyor dedi..'

Hemen P.O.U.M.'li yoldaşları uyardım. *Partido Obrero de Unificacion Marxista*, korkusuz devrimcilerin azınlık partisi, cephedeki gönüllülerin bir bölümü ve 40.000 ya da biraz çok üyesi var; önderleri, çeşitli Komünist Muhalefetlerde, hep bir perde gerisi bulunan ve Moskova Duruşmaları üzerine, ılımlı olmak için, pek açık olmayan terimlerle yargılarını bildiren Maurin (şimdi Franco bölgesinde yitik), Juan Andrade, Andreu Nin, Julian Gorkin, Gironella, Jordi Arquer ve Rovari idi. Troçki ile ciddi uyuşmazlıkları vardı ama ona yoldaşça bir hayranlıkla bakıyorlardı. Yazılarımı ve kitapçığımı *Seize Fusilles'i* yayımladılar. Komintern yöntemlerini çok iyi kavramışlardı ve işçi sınıfı demokrasisini uzlaşma kabul etmez biçimde savunmayı sürdürdüler. Bu onları, gizli yetkisi İspanya Cumhuriyeti üzerinde baskı yapmaya güç yetiremeyen Komünist Parti'den koparmadı.

Julian Gorkin Brüksel'den geçti, onunla Sosyalist Enternasyonal'in önderleri, Fritz Adler ve Oscar Pollak'ı[4] görmeye gittik. Adler, sonradan, Moskova'daki 'Büyücülük Duruşması' üzerine dokunaklı ve akıllı bir kitapçık yayımladı. Pollak bizi 'Bizim ne yapmamızı istiyorsunuz? Ruslar İspanya'ya silah gönderdikleri için durumu denetimlerinde tutuyorlar!' diye yanıtladı.

Nisan'da Barselona'nın kanlı Mayıs günlerinin hazırlandığını Paris'ten gün gün izledim. Birleşik Devletler'de olduğu kadar Sol kanat Sosyalist Basınında da boş yere uyarılar dağıttım. Saragossa'yı ele geçirebilen üstün silahlı güçler anlaşılmaz nedenlerle Borselona'da durdu ve Katalonya Rusya'nın söz verdiği silahları göndermedi. Franko bu bölgeye 1937 baharında saldırsaydı belki de orayı alabilirdi. Komünist kışkırtması saptanan zamanda, 4 Mayıs'ta gerektiği biçimde geldi. Sokaklarda savaşılıyordu ve cephe gerisinde bir iç savaşın başlamasından çok C.N.T. *(Confederacion Nacionale del Trabajo)* boyun eğdi. Birkaç gün geçti sonra P.O.U.M. dağıtıldı; önderleri tutuklandı ve gizli bir amaçla, düzenli Cumhuriyet polisince

4.Oscar Pollak (1893–1963): Avusturya Sosyalist Partisi ve İkinci Enternasyonal'de gazeteci (1936–8 Brüksel, 1938–40 Paris); Avusturya Sosyalist Partisi Yürütme Kurulu üyesi.

değil de Komünist Parti'nin polis güçleri tarafından alındı. Andreu Nin'in bu kez Rusya'nın ellerine düştüğünü öğrendim, canlı çıkmayabilirdi: O Moskova'yı da iyi bilirdi. Kuşkusuz iyimser ve hastalık yüzünden fizik olarak zayıf, saklanmaya çalışmadı. Paristeki Komitemiz, Magdeleine Paz, Felicien Challaye ve Georges Pioch'u temsilci olarak İspanya Elçiliği'ne göndermekte gecikmedi. Orada soğuk karşılandılar. Bir Elçilik Sekreteri onlara bütün tutukluların yargı hakkı üzerine güvence verdi ama küçük bir umarsızlık jestiyle 'Nin'e gelince..' diye ekledi.

'Nin'e gelince ne demek?'

'Hiçbir şey, hiçbir şey. Hiçbir şey bilmiyorum, size hiçbir şey söyleyemem.'

Cumhuriyet'e ve Rusya'ya güvenilir hizmetle ünlü, candan Sosyalist ve Air–France'ın başı, büyük pilot Edouard Serge, Paris'teki Sovyet Büyükelçisi, Suritz'i görmeye gitti[5]. Suritz'e ölümü İspanya sorunu için sınırsız bir geri tepmeye yol açabilecek olan Nin'i kurtarması için yakardı. Büyükelçi 'Beni görmeye geldiğiniz için teşekkür ederim' dedi. 'Konu üzerine gecikmeden kısa bir memorandum yazıldı ve onu ben teslim edeceğim.' Serre onu ziyaret ettiğini bize daha sonra söyledi.

Büyük çabalardan sonra, izinin yok olduğu karanlıkların sınırına kadar Nin'i izleyip bulmak için, İspanya'ya bir temsilci kurulu göndermeyi başardık. Nin, Madrit'in hemen dışında, Sovyet uçaklarıyla kaplı bir hava alanına yakın, alcala de Henares'te yalıtılmış bir villada kapalı tutulmuş, sonra üniformalı adamlar tarafından kaçırılmış ve sonsuza dek karanlıklara karışmıştı. Madrit siyasi polisinden Sosyalist bir memur ve bir soruşturma yargıcı soruşturma açtı, işin içine hemen önde gelen Komünist görevliler karıştı. Polis memuru, Gabirel Moron vazgeçti ve sorgu yargıcı en sonunda kaçtı. Yönetimin başı Large Caballcro da vazgeçti ve büroda Negrin ile yer değişti. Yaşlı Caballero'nun, P.O.U.M.'un dağıtılmasını, o bir işçi sınıfı partisi olduğu için kabul etmediğini ve daha yumuşak bu yönetimin yerleşmesine Komünist baskısıyla gelindiğini öğrendik. Şimdi hep birlikte yakınabilirdik: 'İspanya Cumhuriyeti ölüme mahkûmdur.' Doğrusu, en inanılır ve güçlü Faşist muhaliflerine karşı, Cumhuriyet içinde, bir toplama kampları ve adam öldürme sistemi yaratmışken faşizmi savunmak olası değildi; bu yöntemler demokrasinin ahlaki saygınlığını yıktı.

5. Yakov Suritz (1882–1952): Özgürlükçü olmaya içtenlikle ilgi duyan bir eski Menşevik; yurtdışında birçok diplomatik noktada etkin: 1940 da Stalin'e gönderdiği, içinde Britanya ile Fransa'yı 'savaş satıcısı' olarak gösteren bir Elçilik telgrafından dolayı Fransa Yönetimi tarafından *persona non grata* (istenmeyen adam) ilân edildikten sonra geri çağırıldı; 1946–9 Brezilya Büyükelçisi.

Menşevik önder Abramovich'in oğlu Rus Sosyalist mühendis Marc Rehein, aynı karanlık mezarlığa Nin'den önce getirilmişti. Avusturyalı Sosyalist Kurt Landau onu izledi. Çek-Alınan uyruklu ve burjuva kökenli bir öğrenci olan Erwin Wolf, Norveç'te Troçki'nin sekreteriydi. Beni görmeye Brüksel'e geldi ve bana, bir devrim kendi yaşam savaşını verirken, Marksizm inceleyerek, barış içinde yaşayamadığını anlattı. İspanya'ya gidiyordu. Ona, kesinlikle ölüme gidiyorsunuz dedim. Ne varki o, gençliğin bütün kavgacı güvenine sahipti. Geniş alın, güzel yüz çizgileri, genç kuramcı katılığı, plânlı ve keskin tek yollu bir düşünüş. Sosyalist Knudsen'in kızıyla, Norveç'li bir kız, evliydi: Mutluydu ve kendisine güveniyordu. Kuşkusuz, Barselona'da hemen tutuklandı. Çekoslovak ve Norveç konsalosları etkilerine başvurdular ve kurtuldu. Birkaç gün sonra yol ortasında kaçırıldı ve bu kez sonsuza dek yok oldu.

Bu cinayetlerin her biri Komünist Basın tarafından sürüklenen kalın, boğucu bulutlarla sarılmıştı.P.O.U.M. kaçırılma kurbanları, cinayet ya da (Mena'nın durumunda olduğu gibi) idam mangası[6] cezaevindeki devrimciler, Moskova Duruşmaları'nın su katılmadık biçemiyle hep sonu gelmez biçimde 'Troçkistler, casuslar, Franko-Hitler-Musolini ajanları, halk düşmanları' olarak ilân edildiler. Bu derecede yalan olabileceğini düşünemeyen ortalama insan, büyüklüğüyle insanı şaşkına çeviren beklenmedik savlarla gafil avlanıyordu. Açıkça aşağılayan dil onu korkutuyor ve aldanışı bağışlamaya götürüyor: Şokun etkisiyle bozguna uğrayarak, kendisine, her şeye karşın, bu çılgınlığın haklı bir yanı, onun kavrayamadığı haklılıkları olması gerektiğini söyleme isteği doğuruyor. Bu teknikler için başarı olasıdır, bu açık gibi de görünür. Ancak karışıklık dönemlerinde. Ancak eleştiri ruhunun somut temsilcisi olan yürekli azınlıkların kapatıldığı dönemlerde. Ya da kendi gereç kaynakları yoksa ve Devletin nedenlerinden dolayı, güçsüzlüğe indirgenmişse.

Her durumda, bu bir inanç meselesi değildi: Bu, temelden, bir cinayet konusuydu. Moskova Duruşmaları'nda başlatılan saçma sapan kampanyanın arkasındaki niyetlerden biri, resmi ve muhalif Komünistler arasında tümüyle olanaksız bir tartışma yaratmaktı. Totaliteryanizmin, her tür yok etme gücüne boyun eğdiren eleştiri ruhundan daha tehlikeli düşmanı yoktur. Aklı başında bir karşı çıkış, gürültülere boğulur ve karşı çıkan ayak direrse bir sedye üzerinde ölüme postalanır. Ben halk mitinglerinde yükseltilen herhangi bir soruya yanıt vererek, saldırıya uğramayla yüzyüze geldim. Onlar her zaman aşağılama fırtınaları içinde benim sesimi kesmek yerine kendi seslerini alabildiğini yükselttiler. Kitaplarım yalnız gerçeği

6. Marcia Mena, Lerida'dan P.O.U.M. üyesiydi, P.O.U.M. Yürütme Kurulu'nun tutuklanmasından sonra, Stalinist General Lister'in buyruğuyla öldürüldü.

ortaya çıkarmak tutkusuyla yazıldı ve kesinlikle belgeledi, Polanya, Britanya, Birleşik Devletler, Arjantin, Şili ve İspanya'da yayımlanmak üzere çevrildi. Onların hiçbirinde; karşı çıkılabilen ya da yanıt olarak tek bir kanıtın ileri sürüldüğü tek bir satır yer almadı: Yalnızca küfür, suçlama ve tehditler. Hem Paris hem Meksika'da, belli kafelerde halkın, tümüyle doğal bir şey gibi, öldürülmemin yakın olduğunu tartıştığı zamanlar oldu.

Bu eski dramları göz ardı eden okuyucu hatırına, belki de, buraya bir örnek sıkıştırmak zorundayım. Andreu Nin, gençliğini Rusyada geçirdi, önce bağlı Komünist, sonra Sol Muhalefet'in bir militanı olarak. İspanya'ya döndüğü zaman devrimci Cumhuriyet tarafından cezaevine atıldı, Dostoyevski ve Pilniak'tan çeviriler yaptı, yeni başlayan faşist akımlara saldırdı ve devrimci Marksist bir parti kurulmasına yardım etti. Temmuz 1936 devrimi onu Katalonya Generalitat'ında Adalet Bakanlığı'na getirdi. Bu görevde halk mahkemeleri kurdurdu, sorumsuz elemanlar terörüne son verdirdi ve yeni bir evlenme yasası koydu. O, bilgin bir Sosyalist ve birinci sınıf bir zekâydı. Katalan Yönetimi'nin başı, arkadaşları ile sıkı dostluk ilişkileri kurdu ve onu tanıyanlardan büyük saygı gördü. Hiç utanmadan Komünistler onu 'bir Franko–Hitler–Musolini ajanı' ilân ettiler ve öteki partiler tarafından önerilen 'karaçalmaya karşı antlaşma'yı imzalamadılar; öteki partilerin, bütün sükünetleriyle onlardan kanıt istedikleri bir toplantıyı terk ettiler. Kendi basınlarında sürekli Moskova Duruşmaları'nın kanıtlarına başvurdular, oysa onlarda Nin'in adı hiç anılmıyordu. Ama her şeye karşın, Nin'in ünü arttı, hem de haklı olarak; onu öldürtmekten başka çareleri kalmadı.

İşkence edilen İspanyol Sosyalistlerin savunulmasında, uluslararası bir kampanya açmayı başardık. Britanya'da Fenner Brockway, Maxton, McGovern ve MacNair de içinde Bağımsız İşçi Partisi, Hollanda'da Sneevliet'in Devrimci Sosyalist Partisi bize sürekli destek verdi. Fransa'da Sosyalist Parti'de Devrimci Sol çok etkindi; bu Marceau Pivert, Collinet, Edouard Serre ve Paul Schmierer'i

7. Marceau Pivert (1895–1958): Öğretmenler Birliği ve Sosyalist Parti de göze çarpan Devrimci militan; Halk Cephesi döneminde Sosyalist Parti'nin Sol'unu yönetti ama 1938'de ilişiğini keserek P.S.O.P.'yu kurdu (326. sayfaya bakın); Serge'in Meksika'da sürgün arkadaşı: savaştan sonra Yürütme Kurulu üyesi olarak Sosyalist Parti'ye yeniden girdi, ama Parti'nin Cezayir Savaşı'ndaki yardakçılığına muhalefeti nedeniyle konumunu yitirdi. Michel Collinet (1904–1977): Komünist Gençliğin (1925–8) ve sonra Troçkist grupların üyesi: 1935'den sonra Sosyalist Parti'nin etkin üyesi: P.S.O.P.'nin kurucularından; Direniş hareketinde, özellikle gazetecilikte etkili; 'Marksist–Revizyonist'bakış açısından toplumsal tarih ve önemli birçok sosyoloji yapıtının yazarı. Paul Schmierer (1905–): Doktor; 1922'den beri Sosyalist militan; İspanyol Devrimi için Yardım Komitesi Sekreteri (1936–9); Serge ile orada tanıştı; Marsilya'da (1940–44) *Centre Americain de Secours*'un düzenleyicisi olarak Serge'in karısına yardım etti; Direniş öncüsü.

kapsıyordu. Ancak azınlık Partilerinde ve bireysel vicdanlarda yankı buldu. *Le Populaire*'in bir yöneticisi ve faşizm tarihçisi, Rossi, bana 'Kitlelerin vicdanı yoktur dostum! Marcel Cachin gibi bir adamın kahpeliklerine hiçbir anlam verilemez –1915'de Musolini'ye para sağlayabilir, 1917'de Lenin'e çamur atar, 1920'de Lenin'e tapar, için için özel Moskova yöntemlerine özlem çeker, oradaki bütün öldürmelere olanca gücüyle alkış tutar, dün Leon Blum'a sosyal faşist diye bağırırken bugün dostluğuna kadeh kaldırır– ve Kızıl kenar mahallcler onu putlaştırır! Biz, modası geçmiş idealizmimizle tam anlamıyla engel olduk!' diye bağırdı. Tüm bunlar bana, Sosyalist bir gazeteye, P.O.U.M. duruşması üzerine kısacık bir not sokabilmemin ne kadar güç olduğunu açıklamak içindi.

I.L.P.'den Maxton ve Hollanda R.S.P.'den Sneevleit Ispanya temsilciler kurulumuzun başındaydılar. Temsilcilerimize dikkatle özetledik: 'Kimsenin sözüne güvenmeyin. Birisi bir cezaevinde bir adam gösterir Nin budur derse, onunla konuşmakta ayak direyin! Gorkin'in bir sanatoryumda tutuklu olduğunu söylerlerse –aynı gün– oraya gitmek için diretin! Size bir araba yükü "kanıt" getirseler tek bir sayfası için bir uzmanın düşüncesine –geçikmeden– başvurmakta ısrar edin.' Soruları ve potestolarıyla Cumhuriyetçi Bakanları bıktırdılar ve Komünist Parti'nin gizli cezaevlerinin kapılarını çalmayı sürdürdüler. Köşeli yüzü ve dingin kurşuni gözleriyle soğukkanlı Maxton, İspanyol bakanlar Irujo ve Zugazagoitia'yı –Kurbanları kurtarmak için yapabileceklerinin en çoğunu yapan namuslu Cumhuriyetçiler– ağzında piposuyla dinledi. O şöyle diyordu: 'Bu iğrenç eylemler bizim irademize karşın yapılıyor. Güvencede olduğumuzu mu sanıyorsunuz? Ve lütfen bize silah verenlerin Ruslar olduğunu anımsayın!' Yirmi kez P.O.U.M. üyelerinden söz edildiğini duymayı umduk. Yürütme kurulu bir komünist cezaevinde kısa yoldan idam edilmişti. Kampanyamız sağ olanları kurtardı. Duruşmaları, Cumhuriyetin hemen hemen can çekiştiği sırada yapıldı, gerçek bir ahlakın zaferiydi.

1937 İlk yazı çok kötüydü. Barselona dertleri güçbelâ bitti ve Rus trajedileri, önceden kolayca tahmin ettiğim gibi, dünyadaki özel rollerini bir kez daha aldığı zaman öldürülenlerin cesetleri toplu halde ya da başka anlaşılmaz bir biçimde yakıldı. Bütün bir devrimci kuşağın bitmez tükenmez kıyımı hemen hemen kimseyi duygulandırmadı. Gericiler, tersine, muzaffer bir devrimin, en iyi adamlarının kökünü kazıyarak kendi saygınlığını yitirdiğini görmekten hoşnuttular. Faşist bir İtalyan dergisi, Bolşevizmin faşist bicemi devlet oluşturmaya döndüğünü yazdı. Bolşevizmin Sosyalist düş-

manları, kuşkusuz onun kılıcıydı ama, bunun tarihin karşı konulamaz akışı olduğunu vurguladılar.

Sovyet Generali Staff'ın yok edilişi –Mareşal Tukaçevski ve kötü yazgılı arkadaşları– çok derin bir etki yaptı. Bir Fransız gazeteci bana 'Şimdi şunu düşün' dedi 'Dünyadaki her general şoke oldu! Mareşaller öldürülüyor. Olur şey değil!' Üstelik bu, Kızıl Ordu Yüksek Komutasında boyun vurma, bir Avrupa savaşının yaklaştığı bağlamda, çok ciddi sonuçlar doğurabilecekken gerçekleşmişti. Bu olayların mantığında anlaşılmaz bir şey yoktu: Orduya dokunmadan devrimci rejimin çekirdeğini yok etmek olanaksızdı; ordu bunun iyice bilincindeydi ve belki de onun yaşlı önderleri bir saldırıya kalkışabilirdi. 11 Haziranda Kızıl Ordu önderleri karanlıklara karıştılar. Tukaçevski olayı ön sayfalara yeni geçerken ben Bagnoles-sur-Orne cinayeti raporunu okuyordum: İki adam Normandiya'da bir kır yolunda arabaları içinde bıçaklanarak öldürüldü. Onlardan birini resimden hemen tanıdım: Giustizia e Liberta'nın müdürü, İtalyan, Faşist karşıtı, görkemli bir yoldaş, Carlo Rosselli, Matteotti olayındaki gibi, öldürme emri Musolini'nin kendisinden gelmişti. Bu arada, onunla birlikte öldürülebilmesi için İtalya'da yaşamasına (dinlenmek üzere) izin verilen, kardeşi, tarihçi Nello Roselli de öldü. O zamanlar, Musolini Avrupa ve Amerika'da hep sağ görüşlü halk tarafından 'Latin uygarlığının aydın diktatörü' olarak görülüyordu. Biz aynı anda iki yandan bıçaklanmış olduğumuzu duyumsadık.

Rusya'da, yazarlar, özellikle de en büyüklerinden biri olan Boris Pilniak, ortadan yok oluyordu; P.E.N. Klüpler önlemli bir suskunluğu sürdürüyor...Tukacevski'nin 'yargıçları' (o, yalandan bir duruşma bile yapılmadan idam edilmiş olsa gerekti) da görünmez oldular. Mezara giden Generaller ve savaş sanayii önderlerini amiraller ve uçak tasarımcıları izledi. Benim bu trajedileri çözme görevim, bitmesi dinlenmesi olmayan bir karabasana dönüşmüştü.

Eylül 1937... Hendricus Sneevleit ile yakın bir tanışıklık oluşturdum. Önceki yıl, Ispanyol Cumhuriyetçileri ile dayanışma için Amsterdam ve Rotterdam'da akşam toplantılarında aynı kürsüden konuşmuştuk. Dinleyicilerimiz işçi sınıfındandı ve olağanüstü duyarlıydılar. Şimdi o bana, Zinovyev duruşmasıyla kalbi kırılmış ve muhalefete katılmış önemli bir G.P.U. Gizli Servis görevlisinin Hollanda'da oturduğunu haber veriyordu: Ignace Reiss, tehlikede olduğumuz uyarısında bulunuyor ve bizi görmek istiyordu.

Reiss, İşviçre'de saklanmaktaydı. Onunla 5 Eylül 1937'de Rheims de bir toplantı düzenledik. Onu istasyon büfesinde, sonra da

postane de bekledik. Görünmedi. Şaşırdık, kentte, hayran hayran, bombardımandan hâlâ yıkık durumda bulanan katedrali seyrederek, kafelerde şampanya içerek ve acı deneyimlerin bıkkınlığında, üzgün erkeklerin özgüvenlerini değiş tokuş ederek başıboş dolaştık. Sneevliet'in her iki oğlu da – ikincisi, Amsterdam'da Nazi Muhalifi olup sığınanlara yardım ya da onları sınırdan geri dönmekten korumak için, gerçek hiçbir şey yapılamaması yüzünden umutsuz – intihar etmişti. Parti'sinin birkaç genci İspanya'da yeni ölmüştü. Onların özverisine değer miydi? Uzun süre önce, Sneevleit Doğu Hint Adaları Hollanda'sına sürülmüştü, o orada sevilen bir parti kurdu[8]; gençlik arkadaşları ömür boyu ağır hapis cezasına mahkûmdular ve yaptığı savunmalar onlar yararına hiçbir şey getirmemişti. Kendi ülkesindeydi, faşizm güçleri, nufusun çok büyük bölümü onlara karşı ise de, açıkça gelişiyordu. Sneevleit, Hollanda'nın, onun işçi sınıfının ve gelişmiş kültürünün paramparça olabileceği savaşın yaklaştığını seziyordu: Kuşkusuz yalnızca başlangıcını, yalnızca yeniden başladığını, ama ne zaman nasıl? 'Bizim için, kan banyolarından ve tam karanlıklardan geçmek zorunlu mu? İnsan ne yapabilir?'

Bunlar onu biraz yaşlandırmıştı, sürekli çatık kaşlılık yüzünü çizgilerle doldurup yıprattı ama yürekliliğini hiç yitirmedi. 'Tuhaf' diye belirtti 'Reiss gelmedi. Dakik bir adamdır o..' Trenle Paris'e dönerken bir gazetede, önceki gün Lozan yakınında, Chamblandes yolu üzerinde, kurşunlarla delik deşik edilmiş bir yabancı cesedinin bulunduğunu okudum. Adamın cebinde Rheims için alınmış bir tren bileti vardı.

Üç gün sonra, dul karısı, Elsa Reiss, düşürüldüğü tuzağı ağlamaklı bir sesle anlattı. Gertrude Schildbach adlı bir kadın yoldaş gelmişti. Moskova idamları haberlerine, onlar gibi, o da çok üzülüyormuş. Reiss'i on beş yıldır tanıyormuş ve ondan öğüt almaya gelmişmiş. Birlikte çıkmışlar; yoldaş karısı ve çocuğu için çikolata bırakmış. Bunlar zehirliymiş. Öldürülen adamın çırpınmış parmaklarında bir avuç kır saç bulundu.. İsviçre'deki Komünist Basın, bir Gestapo ajanı, arkadaşları tarafından temizlendi diye yazdı. Paris'te, bizim onlar kadar ayrıntılı açıklamamızı bir tek gazete almadı.

Gaston Bergery'yi *La Fleche*'in bürosunda ziyaret ettim. Bergery aynı anda hem Komünizme hem tekellere karşı *Le Frontisme* denen bir sol kanat hareketi yürütüyordu. O, ya kitle kışkırtması ya da Yönetim mevkii için eş oranda uygun gibi görünen yetenekleri

8. Bu 1913'de Sneevleit tarafından kurulan Hint Adaları Sosyal Demokrat Birliği'dir, daha sonra Endonezya Komünist Partisi oldu.

ve açık ama tanımlanması güç özelliklerle seçkin, kavgacı bir tipti. Açıktan açığa hırsla, zengin bir hayata düşkündü; bir gün, ya faşist sağ'a ya da devrime doğru kolayca dönebileceğini hepimiz biliyorduk[9] Halk Cephesi içinde bağımsız bir konum sürdürdü. 'Biz yayımlayacağız' dedi bana. Sessizlik bozuldu. Araştırmamız suçu günışığına çıkardı. Kıdemli Rus görevliler, diplomatik dokunulmazlıklarına sığındılar, üç gün içinde toplanıp gitmeleri istendi. Soruşturma Troçki'nin oğlu Leon Sedov'un çevresinde plânlanmış bir adam kaçırma hazırlığını ortaya çıkardı.

Öldürüleceğinden kuşku duyan ünlü bir kişi bizimle görüşmek isteğiyle telefon etti. Leon Sedov, Sneevleit ve ben, bu kişiyi bir Paris avukatının, Gerard Rosenthal'in bürosunda karşıladık. Zamansız kırışıklar ve ürkek gözlerle biraz sıska biriydi: Walter Krivitski idi bu, onunla Rusya'da birkaç kez karşılaşmıştım. Reiss ve Brunn (ya da ilk) ile birlikte Gizli Servis'in başındaydı ve İspanya için silah toplamakla uğraşıyordu. Arkadaşına pusu kurulmasında kendi isteğine karşın rol verilmişti; sonra da Reiss'in dul karısının Moskova'ya dönmeden önce 'temizlenmesi'ni düzenlemişti.

Konuşma başlangıçta üzücüydü. O, Sneevleit'e 'Partinizde bir casusumuz var ama adını bilmiyorum.' dedi. Sneevleit, namuslu ihtiyar, öfkeyle patladı: 'Sen alçaksın!' O, bana ortak dostumuz Brunn'un yenilerde, Devrim'in ilk dönemindeki gizli ajanların çoğu gibi, Rusya'da öldürüldüğünü söyledi. Her şeye karşın, bizden çok uzak hissettiğini ve devrimci Devlete bağlı kalabileceğini ekledi; bu devletin tarihi görevi cinayetlerinden çok daha önemliydi ayrıca o herhangi bir muhalefetin başarılı olabileceğine de inanmıyordu.

Bir akşam Sante cezaevinin meymenetsiz duvarına bitişik ıssız caddede, karanlıkta –Krivitski aydınlık sokaklardan korkardı– onunla uzun uzun konuştum. Sigara çıkarmak için elini paltosunun cebine her koyuşunda hareketlerini büyük bir dikkatle izliyor ben de elimi cebime sokuyordum.

'Her an öldürülme tehlikesi içindeyim'. Güçsüz, gücenik bir gülümsemeyle 've siz hâlâ bana güvenmiyorsunuz değil mi?' dedi.

'Doğru.'

'Oysa biz, aynı neden için ölüme gidebilirdik: Öyle değil mi?'

'Belki' dedim 'her şeye karşın bu nedenin tam olarak ne olduğunu tanımlamak iyi olurdu.'

Şubat 1938'de Troçki'nin büyük oğlu Leon Sedov anlaşılamaz koşullarda ansızın öldü. Gençti enerjikti. Onda iki özellik bir

9. Bergery daha sonra Vişi Yönetimi'nin Moskova, 1940–42, ve Ankara 1942–44 Büyükelçisi olarak hizmet verdi.

aradaydı; incelik ve kararlılık. Babasından canlı bir zekâ, tam bir devrim inancı ve şimdi yok olmuş Bolşevik kuşağın yararcı, bağışlamasız siyasi mantığını almıştı. Birkaç kez, Montparnasse sokaklarında gün doğumuna kadar, Moskova Duruşmalarının arap saçına dönmüş çılgınlığını tarayarak, zaman zaman birimizin ya da öbürümüzün yüksek sesle bağırışı için sokak lambalarının altında durarak, ağır ağır dolaşmıştık: 'Tam bir çılgınlık lâbirentindeyiz!' O, aşırı çalıştı, parasız, babası için kaygılı, bütün yaşamını bu lâbirentte geçirdi. Kasım 1936 da, Troçki arşivinin bir bölümü, birkaç gün önce bırakıldığı, Rue Michelet'deki Toplum Tarihi Enstitüsü'nden, bir kapıyı asetilen lambasıyla kolayca keserek giren hırsızlar tarafından çalındı. Sedov'un yararsız araştırmasına yardım ettim; bir hırsızlık bundan daha apaçık olabilir miydi?

Daha sonra Akdeniz kıyısına dinlenmeye gittiği zaman, bana adresini vermeyi kabul etmediği için özür diledi: 'Bunu yalnız bağlantı adamımıza veriyorum; doğrusu, en küçük bir boşboğazlıktan korkar oldum...' Aşağıda, Antibes'te, Reiss'in katillerinden ikisinin onun yakınında yaşadığını öğrendik; bir başkası, pansiyonda tam kapı komşusuydu. Her yandan sarılmıştı ve şüphe içindeydi. Her gece kriz geçiriyordu. Ruslar tarafından yönetilen bir klinikte apandisit ameliyatı oldu kesinlikle kuşkulu bir ameliyat, oraya takma isimle yattı. Orada belki de dikkatsizlik sonucu öldü... Beyaz tahtadan tabutunu kırmızı Sovyet bayrağına sararak Pere Lachaise mezarlığına taşıdık; adli soruşturmada hiçbir şey bulunamadı. O, Troçki'nin, öldüğünü gördüğü, üçüncü çocuğuydu; ve kardeşi Doğu Sibirya'da yeni yok olmuştu.

Mezarlıkta, uzun boylu, zayıf, solgun bir genç elimi sıkmaya geldi. Keder içindeydi gri gözleri insanın içine işliyordu. Tetikte bakıyordu, giysileri yıpranmıştı. Bu genç kuramcıyı Brüksel'de tanımıştım ama bir araya gelmiş değildik: Dördüncü Enternasyonal'in Sekreteri Rudolf Klement. Bu zayıp örgüte bir canlılık aşılama çabası içinde, birçok kez azarladığım, akıma uygun kaba siyasal aptallıklar yapan bağnaz bir eğilimde çalıştı. Aynı yılın (1938) 13 Temmuz'unda, açık bir mesaj aldım: 'Rudolf Paris'te kaçırıldı... Odasında her şey yerli yerinde, yemeği masada hazırdı...' Ondan, İspanya sınırından, –Belki de birilerinin silah zoruyla yazdırdığı– ağır ağır gelişen mektuplar geldi. Sonra, Meulan'da Seine'den Kelement'e benzeyen başsız bir ceset çıkarıldı. Halk Cephesi Basını, kuşkusuz, hiçbir şey demedi. Kayıp adamın arkadaşları, boynu vurulmuş cesedi, gövdesinin ve ellerinin karakteristik biçiminden tanıdılar. Komünist günlük gazete *L' Humanite* ve tartışmaya katılan *Ce Soir* ve sonra-

dan hiçbir yerde bulunamayan, aslında Rus olan bir İspanyol subayı, Klement'in ortadan yok olduğu gün Perpignan'da görüldüğünü öne sürdüler. İzleme belirsizleşmiş oluyordu, sorun kapandı.

Bundan kısa süre sonra, Krivitski Birleşik Amerika'ya kaçtı. Orada *I Was Stalin's Agent* (Stalin'in Ajanıydım) adlı kitabını yayımladı. Şubat 1941'de, Washington'da bir otel odasında, başında bir kurşun deliğiyle, ölü bulundu.

İspanya'nın çöküşü Fransa'da çok kötü bir moral yıkıntısı yarattı; ne var ki, bu, görmeye başlayan için tamamıyla açık olan, yüzeysel gözlemciye görünmeyebilirdi. Genelde insanoğlunun soylu sevgileriyle aynı ölçüdeki, en köklü sosyalist sevgiler birkaç ay içinde hemen hemen silindi. Binlerce kişi sığınma için Pireneleri geçiyor, ancak, onları soyan, gözdağı veren ve konuşulamayan toplama kamplarında oturmaya zorlayan Fransız polis örgütünce karşılanıyorlardı. C.G.T.'nin olağanüstü bir zenginliği yoktu. Kaynaklarını bu kahramanlar ve kurbanlar seline yardım için harcaması düşünülemezde. Anlaşmazlık bitti, yönetimler sağa, Başbakanlık Leon Blum'den Daladier'e, sonra Daladier–Deynaud dirsek ilişkisine döndü. Sığınanlara karşı yavaş yavaş acımasız yasalar (o kadar acımasız olduğu için hiçbir zaman sıkı sıkıya, tam tamına uygulanamadı) çıkarıldı. Kitleler, savaşı yitirenleri yüzüstü bıraktı ve onların yaydığı sessizlik somutlaştı. Olağan yaşamda onları kabul etmek, nüfusu azalan bölgelerde, çocukları ve gençleri de içine alan aileler düzenleyerek yerleştirmek– hatta Fransa'nın saldırı tehdidi altında olan kendi savunmasındaki bir iki çatlak için onları askere almak– çok kolay olabilirdi. Bu düşüncelerin hiçbiri hiç kimsenin aklına gelmedi.

Engelleme çalışmasının psikolojik düzeneğini görebiliyordum. Kendi zenginliklerini o kadar çok isteyen insanlar, daha çok acıya katlanmaktan kaçtılar. Onca tehlikenin gölgesinde yaşadıkları halde, insanlar, katlanılmış onca mücadeleden sonra, onca büyük bozgun görünümünden kaçtılar. Yeni düşmüş İspanyalılardan rahatsızdılar. Önceleri onları iyi karşılayan yoldaşlar, bir tür öfkeyle, onlardan kurtulmaya bakıyordu. Daha sonra, Fransa'nın düşüşü sırasında yollarda, İspanya'dan sığınanları aşağılar biçimde çok iyi halk konuşmaları duydum. Yazdığım her satırı gerçek örneklerle süsleyebilirdim; ama hangi amaca hizmet edebilir ki? Düzeltmenler Birliği'nde açlıktan ölen, yurtdışından sığınmışlarımız vardı, –her ne kadar üyelerimizin çoğunun hiçbir şeyi yoktuysa da, bu ısrarlı yalvarma sonunda– kardeşleri, onların haftada bir ya da iki gün çalışmasına izin verdi. Yetmişindeki bir yaşlı adam için, bir toplama kampında

berbat bir yatakta ölmekte olan, C.N.T.'nin kurucularından, Jose Negro için, 300 franklık bir bağışı toplamaya aylarca uğraştım. 'C.G.T.' nin daha büyükleri'ni uyandırdım, tümüyle boş yere Jouhaux ile görüştüm. Yücegönüllülük coşkusuyla dolu kişiler olarak tanıdığım bir kaç yaşlı ve candan arkadaş şimdi, tanımımın tümüyle dışında değişmişlerdi ve ilişkilerimiz az çok koptu. Ne diyebilirdik ki?

Münih yüksek politika alanı bu eğilimin bir yansımasıydı. Nazi gücü önünde teslim olmuştu müttefik olduğumuz Çekoslovakya'nın aldatması, Sovyetler Birliği'nin bir aldatması, Berlin'den geri gelmiş ve Fransa için nasıl korktuklarını –barış içinde olmalıydık, ne pahasına olursa olsun barış, yoksa sonu felâket olabilirdi– anlatarak vaazlar vermek için işçi sınıfı militanlarını çağıran Fransız politikacıları, gerici ama (inanıyorum ki) deneyimli adamlar biliyordum. Gerçek o ki, halkın çok büyük bölümü, utanç verici Münih işini anlatılamayacak bir belirginlikle iyi karşıladı. Daladier, Chamberlain, Hitler ve Musolini ile konuşmalardan döndüğünde, yüzü her zaman olduğu gibi karanlık, (bütün fotoğrafları onu –Başbakan bir siyasal sistemin cenaze töreninde görev yapıyor– üzgün ve sıkıntılı gösteriyordu) Kendisini alkışlarla karşılanmasına şaşırmıştı; çünkü ıslıklanmayı bekliyordu. Münih'te beliren duyguyla benim de duygulandığımı kabul etmek zorundayım. Bunalımın bu dikkate değer döneminde, özellikle Fransız ulusunun çarpışmaya gücü yetmez olduğu benim için apaçıktı. Cumhuriyeti korumak için çarpışmadılarsa, kanlı bir komediye dönüşmesini durdurmak için hiç karışmamaya bile güçleri yetmediyse, bu düş kırıklığından sonra bir gün onların uzak Çekoslovakya yararına savaşa girmeleri istenebilir miydi? Bundan sonra onlar tam moral bütünlüklerini yeniden elde edebilmek için, yallarca taze bir enerji birikimine ihtiyaç duyabilirlerdi.

İşçi sınıfı hareketinde bunalım başladı ve hatta bölünmeyle vurgulandı. Bütün değerler tartışılabilir olmaya başladığı için azınlıklar bağışlamaz bir biçimde katılaştı, çoğunluklar yönlerini yitirdiler. Sosyalist Parti Royan Kongresi'nde bölündü. Devrimci Sol, şimdi Paul Faure disipline ilişkin ahmakça ölçüleriyle baş ağrıtıyordu, bıraktı ve Sosyalist İşçi ve Köylü Partisi (P.S.C.P.)ni kurdu. Bu eylemle 300.000 den çok üyeli bir partideki izleyicilerini yitirdi, birkaç bin yandaşla tecrid oldu ve işçi sınıfı kendi moral yıkıntısı içinde tam içine kapanırken devrimci bir hareket başlattı. Royan'daki bölünme Sosyalist Parti'yi zayıflattı ve gereksiz bir seçenek parti yarattı.

Sendikalar üyelerini çıkarıp atıyorlardı. İkisi de olumsuz ideolojiler olan barışçılık ve Stalinizm muhalefetine, Komünistlerin körü

körüne bağlılığı ve mücadeleciliğine karşı tavır aldılar. Çoğunlukla çok aklı başında bir adam, eski bir özgürlükçü tarafından yönetilen küçük bir dergiyle ilişkimi, özgür tartışma ilkesine dayanırdı Nazizm'i bağışlanabilir gösteren yazıları hoşgördüğü için kestim!

Troçki'den kopuşum da bu dönemden sonraya rastlar. Sosyalizmin kurumları, töresi ve ideolojisinin yenileşmesi için Rusya'da Sol Muhalefet umutları bulabildiğim süre içinde Troçkist hareketten uzaklaşmıştım. Enternasyonal'in, Paris'te taze bir düşünce çıkaramadığı, yalnızca güçsüz ve bağımsız bir hareket anlamına geldiği yargısına vardığım, sık sık bölünmeyle, acınası kan davasıyla yıkılmış, küçücük partilerini, doğrudan doğruya ülekelerinde, Belçika, Hollanda, Fransa ve İspanya'da tanıdım. Bu grupların yaşamı, Yaşlı Adam'ın saygınlığı ve büyük, aralıksız çabasından başka bir anlam taşımıyordu; ve hem saygınlığının hem de çabalarının niteliği bozulma sürecindeydi. Uluslararası bütün Sosyalist örgütlerin ölmekte olduğu, sel gibi tepkinin geldiği ve herhangi türden bir desteğin bulunmadığı bir zamanda bir Enternasyonal başlatma düşüncesi bana tamamıyla anlamsız göründü. Leon Davidovich'e yazdım ve olduğu gibi anlattım. Onunla Devrim tarihinin belli önemli konularında anlaşamıyorduk: O Bolşevik Merkez Komite'nin 1921'in Korkunç Kronstadt olayında tek başına onun çok büyük sorumlulukları olduğunu, daha sonraki gereksiz barbarca baskıyı; ve gizli engizisyon tekniği ile Çeka'nın (daha sonra G.P.U.) kuruluşunun hiçbir Sosyalist felsefeyle bağdaşmadığını ve devrimci önderlik bakımından üzücü bir yanılgı olduğunu kabule yanaşmıyordu.

Rusya'nın çağdaş sorunları çerçevesinde Troçki'nin çarpıcı kavrama yetisinin ve ileri görüşlülüğünün farkındaydım. *The Revolution Btrayed* (Yolunu Şaşıran Devrim)'i yazdığı zaman Muhalefet programına, Sovyet sistemini kabul eden bütün partiler için bir özgürlük bildirisi katmaya onu razı ettim. Olağanüstü zekâsının parlamalarıyla kaynaşmış biçimde, bütün dünya ülkelerinde yeniden dirilişinin kaçınılmaz olduğuna inandığı Bolşevizmin sistemli plânlanışını görebiliyordum. Eğilmezliğini anlıyordum: Her şey bir yana, o, devler kuşağının son temsilcisiydi. Oysa ben büyük tarihi geleneklerin ancak yenilenme ile uzadıklarına inanırdım, Sosyalizmin de bugünün dünyasında kendisini yenilemesi gerektiğine ve bunun geçen yüzyılın otoriter, hoşgörüsüz Rus Marksizm geleneğini bırakmaktan geçerek gerçekleşmek zorunda olduğuna inanıyordum. Troçki'nin kendisine karşı kullanmak için, sanırım 1914'de yazdığı şaşırtıcı derecede ileri görüşlü bir tümceyi anımsattım: Bolşevizm gücün fethi için üstün bir araç olabilir ama daha sonra kendisinin karşı

devrimci görünüşlerini ortaya çıkaracak.'

1917'den 1923'e kadar olan yıllarda devrimci Rusya için düşünülüp taşınılması tamamıylá başarısız olmuş tek sorun özgürlük sorunuydu; yeniden yapılan ve hiçbir zaman yapılmış olmayan tek bildiri İnsan Hakları Bildirisi oldu.

Bu düşüncelerimi Paris'te *Puissances et limites du marxisme* ve New York'ta *Partisan Review as Marxism of Our Time* (Günümüz Marksizm'ine Partizanca bir bakışı) adlarıyla yayımlanan bir başyazıda açıkladım. Yaşlı Adam, alışılmış, tipine uygun biçimde, 'Bir küçük burjuva moral bozukluğu gösterisi' dışında hiçbir şey görmemekten hoşnut kalmıştı. Yardımcıları tarafından acınacak biçimde yanlış bilgilendirilerek –benim yazmadığım ve sık sık betimlenen düşünceleri benimle bütün bütün uyuşmazlık durumunda bulunan bir yazıyı benim üzerime yıkarak– bana karşı uzun bir polemik denemesi yazdı. Troçkist gazeteler düzeltmelerimi yayımlamayı kabul etmedi. İşkenceye uğrayanların gönüllerinde işkencecileriyle aynı tutumda sayıldım. Bulaşıcı mücadele kendi doğal mantığından geçti: Böylece Rus Devrimi, kendisine karşın, yeni yıkılmış despotizmden doğma, belli eski geleneklerin sürmesini sağladı; Troçkizm, yerini almış olmasına ve onun tarafından toz haline getirilmesine karşın Stalinizm ile tam uyum içindeki bir bakış açısının belirtilerini sergiliyordu.. Bunlara çok üzülüyordum çünkü, kesin olarak inanıyordum ki, kimi insanların direnme irade gücü, bütün olasılıklara karşın, bu soluk kesme gelenekleriyle başa çıkabilir ve ölüm getiren salgınlara dayanabilirdi. Üzücüdür, güçtür ama olanaklı olmak *zorundadır.* Bir karşı polemikten kaçındım.

Rusya'daki muhalif hareketimiz Troçkist olmamıştı, çünkü biz bir kişiliğe yapışmak niyetinde değildik, bizler gibi başkaldıranlar Önder'e tapmaya karşıydılar. Yaşlı Adam'ı, yalnızca, düşünceleri üzerinde özgürce tartıştığımız, ailenin büyük üyesi, yoldaşlarımızın en büyüklerinden biri sayardık. Oysa şimdi, on yıl sonra, Borinage bölgesinde birkaç yüzden çok üyesi olmayan, Walter Dauge'un Belçika'daki partisi gibi küçücük partiler ona 'bizim şanlı önderimiz' diyordu ve 'Dördüncü Enternasyonal' çevresinden, onun önerilerine karşı çıkan biri hemen kovuluyor, bürokrasinin Sovyetler Birliği'nde bizim için uyguladığı aynı dille suçlanıyordu. Kuşkusuz bu, çok önemli değildi; ama böyle kötü bir çevrenin kurulabilmiş olması hareketin içsel dağınıklığının korkunç bir psikolojik belirtisiydi.

Muhalefetimizin aynı anda iki karşıt anlamlı çizgisi olduğu sonucuna vardım. Üyelerinin büyük çoğunluğu, Devrimin başlangıcında tanımlanan demokratik ülküler adına totaliteryanizme ayak dire-

mek amacındaydı; Yaşlı Bolşevik önderlerimizden birkaçı içinse bu amaç, tersine, demokrasiye yönelik belli bir eğilimi dışlayarak bütün bütün ortadoks geleneğe bağlılıktı. Bir iki karışık akım, 1923 ile 1928 arasında, Troçki'nin canlı kişiliğini çok büyük bir havayla çevreledi. S.S.C.B.'den sürüldüğünde, kendisini, yenileşmiş, bakış açısı bakımından eleştirel ve doğmatizmdense kuramcısı az çeşitlilikten korkan bir Sosyalizm yapsaydı, belki yeni bir büyüklüğe ulaşabilirdi. Ama o, öğretiye bağlılığının tutsağıydı, daha çok, öğretiye bağlı olmayışta düştüğü yanılgılardan dolayı ülke düşmanı ilân edilmişti. O, rolünü, yalnız Ruslar için değil Rusya'nın kendisi için de sönmüş, iki kez, hem idamcıların kurşunlarıyla hem de insan mantığının değişimleriyle öldürülmüş ayrıntılı bir hareketi, dünyaya taşıyan kişi olarak gördü.

Savaş, kendi yolu üzerinde hızla ilerliyordu. Bir keresinde İspanya Cumhuriyeti'nin birkaç hafta ya da ayda hemen hemen kesinlikle kazanabileceğini gördüm. Askeri ayaklanmadan sonraki günlerde, hâlâ Fas'a dayandığı sıralarda, eğer Cumhuriyet onlarla yalnızca yüce gönüllü bir anlaşmaya girebilseydi, Faslı milliyetçiler Franko ile savaşırlardı. Görüşmeler (Birkaç arkadaşım yönetiyordu), belki de Avrupa Şansölyeleri bu kadar yürekli bir reforma düşmanlık ima ettikleri için, başarısız oldu. Sonradan olan her şey, Sovyetler Birliği, içinde Komünist Parti'nin egemenliğini koruyamadığı bir Cumhuriyet için zafer istemekten uzaktı, o yalnızca zaman kazanmak, Faşizme karşı direnişi uzatmak istiyordu, biçimindeki öngörüye uydu. Moral çöküntü, yapacağını yaptı, Franko Ocak 1939'da, hiçbir direnişle karşılaşmadan Barselona'ya girdi. Mart ortalarına doğru da Nazi'ler Prag'a.

Mart ayında *Pravda*'dan, Stalin'in On Sekizinci Parti Kongresi'ndeki konuşmasını okuyordum. Önder, Britanya ve Fransa'yı 'Sovyetler Birliği ile Almanya arasına anlaşmazlık tohumları ekmeye' çalışmakla suçluyordu. Voroşilov'un konuşması, Sovyet askeri gücünün, ayrıntılarıyla, bir Nazi askeri dergisinde yayımlandığını doğruluyordu. Reiss ve Krivitski'den dolayı Sovyet ajanlarının Nazi hükümdarıyla sürekli ilişkide olduklarını biliyorduk. 5 Mayıs'ta, 'Ortak Güvenlik'in ve Politbüro'nun Milletler Birliği'ndeki 'barış politikası'nın savunucusu Litvinov birdenbire çekildi. Bu ipucu, ötekilerle birlikte, Sovyet politikasının hızla Üçüncü Reich ile işbirliğine kaydığının açık bir belirtisiydi. Buna karşın, Fransız Basınının Komünist ajanlarca yönetilen kesimi, bunlardan herhangi bir şey anlamaya ne niyetli ne de yetenekliydi; Sol gazetelere önerdiğim yazılar kabul edilmedi ve yalnız *Esprit* dergisinde yer bulabildim. Politbü-

ro'nun Fransa'yı savaşmadan yenik saydığı ve bunun için daha güçlü olan yanla bir uyum sağlamaya doğru yüzgeri ettiği, benim için apaçıktı.

Tanınmamış bir gazeteci, Benoist–Mechin diye biri, *History of the German Army* (Alman Ordusu Tarihi) yazarı, ona uğramamı istedi. Bir sol yayımcıdan adama değgin bilgi vermesini istedim şöyle dedi: 'Eski bir besteci, iyi bir kesme yapıştırma adamı, özle siyasal bir rengi yok.' St.Michel Bulvarında bir kafede buluştuk. Genç (otuz beş yaşlarında), özelliği olmayan, gözlüklü, çok dikkatli ve önlemlice konuşan bir tipti. On dakika sonra, aynı zamanda hem *Deuxieme Bureau* hem de, belki de Alman, başka bir örgüt için çalıştığından kuşkum kalmamıştı. Bana Ukrayna İç Savaşı tarihini yazmayı düşündüğünü söyledi.

'Rusça biliyor musunuz?' diye sordum.

'Hayır.'

'Ukrayna'da bulundunuz mu?'

'Hayır.'

'Rus Devrimini incelediniz mi?'

'Özellikle değil...'

Günün olayları üzerine ordan burdan konuştuk ve konuştuğum kişinin öncelikle, Ukrayna köylüsünün savaş durumundaki daranışıyla ilgilendiğini gördüm. Konuşmayı kısa kestim ve 'Ukrayna hoşnut değildir ama herhangi bir saldırıya karşı kendisini şiddetle koruyacaktır. Bundan başka, bugün gündemde olan Almanya ile Sovyetler Birliği arasında bir savaş değil daha çok Polanya'nın yeni bir bölünmesidir' dedim.

Bu varsayımı, ilgili bölümlerdeki hiç kimse aklından geçirmediği için Benoist–Mechin Beyfendiyi baştan sona şaşkınlık içinde bırakmış oldum. (bir daha hiç buluşmadık; 1942'de Benoist–Mechin, Vişi yönetiminin önde gelen bir kişisi oldu.)

Savaş geldiği zaman, en kötü duygu ve düşünce karmaşası içinde bir halk kitlesi buldu. Hasta ve tümüyle yalnızdım. Pre–St. Gervais'de bir işçi mahallesinde yaşıyordum; yakınında yaşadığım yoldaşların çoğu seferberlik başlar başlamaz, bombalanma korkusu içinde taşraya kaçtı. Hemen hemen hiçbirini görmedim. Herkes kendisi için, bu budur, budalalığın zamanı değil. Yayınlar kendiliklerinden durdu. Genel seferberlik gününde, kendimi Sosyalist Parti'nin karargâhı yolunda Pigalle Palas'ın altındaki içki ve dans salonunda buldum; eski ve burjuva görünümlü dar sokak terk edilmiş yapının kendisi de boştu. Bütün öğle sonu oradaki tek ziyaretçi ben oldum. Severac[10] solgun ve durumuna razı, günlük alışılmış işleri

görüyordu. Maurice Paz, bana Henri de Man'ın şaşırtıcı bir sözünü aktardı: 'Almanya genel bir savaş istemiyor, seferberlik sürerken bir uzlaşmaya varılabilir...'[11] P.S.O.P. Paris bölgesinde etkisini yitirmişti ve en önde gelen önderler tarafından terk edilmiş olmanın ciddi moral çöküntüsünü yaşıyordu. Sahnede yaşayan hiçbir grup yoktu.

Doğu Garı'nda, askere alınmış gençler ağır bir sesizlik içinde kaygılı ve cansız vedalaşıyor. 'Marseillasise' söylemeden yola çıkıyorlardı. Kadınlar çok ağlamıyorlardı. *Metro* merdiveninde şaşırarak gördüğüm, kendi kendine *'Ah! nom de Dieu! Ah! nom de Dieu!* (Hay Allahım! Hay Allahım!) Bir yaşamda iki savaş' diyen yaşlı işçiyi hiç unutamayacağım. Barış yanlısı bir gazetedeki karikatür, seferberlik afişleri asan ve bir sarhoşa 'Savaş bu Ben.' diye açıklamada bulunan bir afiş yapıştırıcıyı gösteriyordu. Öteki de sersemlemiş bir sesle 'Hangi savaş?' diye yanıtlıyordu.

Bu kimsenin duyarlık göstermediği bir savaştı. Halk Cephesi'ni yeğleyen zengin sınıflar, faşizme karşı savaşmak istemiyordu. Aydınlar, 1914–18'in yitiklerini yeni yeni doldurmaya başlayan Fransa gibi, doğum oranının düşük olduğu bir ülke, daha çok kan dökme huysuzluğu içinde olamaz yargısına varmıştı. Solun barış severliği aynı duyguyu yansıtıyordu. İşçiler ve hakın orta sınıfı açığa vurulanın belli belirsiz farkındaydı, Yönetime ve Genel Kadro'ya güveniyordu ve Sosyalist Avusturya, Sosyalist İspanya ve müttefikimiz Çekoslovakya bırakıp gittikten sonra, Polonya için çarpışmayı sonuna kadar götüremeyebilirdi. İşçi sınıfı çevresindeki, Komünist adlı, en güçlü elemanlar, bir gecede, barşsever, emperyalist karşıtı ve yeni 'Sovyetler Birliği barış politikası' destekçisi oldu. Komünist Parti'nin önderi Maurice Thorez, bırakıp gitti; Meclis Başkan Yardımcısı Duclos, Mokova'ya kaçtı, birkaç milletvekili Parti'den ayrıldı ve kalanı cezaevini boyladı. Genel kanı, çok küçük çarpışmalar olabileceği ve Majino hattı gerisindeki herkesin tam güvenlikte olduğu biçimindeydi.

Paris bombalamanın başlamasını sükunetle bekledi: Karartmalar, gece, kimikez de güpegündüz sirenlerin uzun çığlıkları,

10. Jean-Baptiste Severac (1879–1951): Eski Sosyalist ve Kooperatif eylemci; 1918'e kadar *L'Humanite*'nin başyöneticisi; sonra da Le *Populaire*'in.

11. Henri de Man (1885–1953): Belçikalı Sosyalist önder, karma ekonomi içinde plânlamayı savunan *Plan du Travail* (1933) ile ünlü. İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman işgal yetkilileriyle (Leopold 111.e danışman olarak) işbirliği yaptı. Savaşın sonunda İsviçre'ye çekildi.

uçaksavar ateşi patlamaları, bodurumdaki sığınaklara iniş ve halka açık bahçelerde kazılmış hendek sığınaklar. Zenginler kendilerini Akdeniz kıyılarına atıyorlardı. Gerçekten yapmacık bir savaş.

Duvarlar afişlerle kaplıydı: *'Biz kazanacağız, çünkü biz daha güçlüyüz..'* Bir sağ kanat yazarı, Thierry Maulnier, zafere gerici partilerin egemen olma korkusunu duyurdu. Yinilgi olasılığımızı –nedensiz değil– biliyorlardı ve 'Almanya'nın yenilgisi, Komünist devrime hatta belki de Avrupa'nın yakın Bolşevikleşmesine karşı başlıca engeli oluşturan otoriter sistemlerin yıkımı anlamına gelebilirdi..' Kralcı *Action Française* İtalyan yanlısı olarak kaldı.

S'il Est Minuit dans Le Siecle romanımın başarısı beni gözaltına alınma tehlikesinden korudu. George Duhamel'i gördüm: Bir anda on yıl yaşlanmıştı, göz kapakları kızarık ve sesi zayıf; felaketin derinliğini şimdiden araştırıyordu. Jean Giraudoux ile de karşılaştım; gösterişsiz şıklığı içindeydi ve *Appeal to the Workers of France* (Fransa İşçilerine Yakarı)'ı Haberalma Bakanlığındaki yüksek konumuna karşın, sansüre uğradığı için üzgündü. Büyük bir yazar ve bir Yönetim üyesi 'işçilere' sesleniyor; ne anlaşılmaz bir düşünce! Aynı dönemde Fransız ordusunda gönüllü bir yoldaşım bir mektubunda 'özgürlük ve demokrasi yolunda çarpışmaktan mutlu' olduğunu yazdı. Bunun için kumandanı onu birkaç kez azarlamıştı: 'Biz Fransa için çarpışıyoruz başka hiçbir şey için değil!' *Les Javanais*'in yazarı Jean Malaquais, Majino Hattı'nda çalışıyordu, bana, cephedeki birliklerin tam hereketsizlik içinde olduklarını hiçbir düşünceleri olmadığını ve yalnız kadınlarla içkiden söz ettiklerini söyledi. Yılın en çok tartışılan kitabı, Jean Paul Sartre'in *La Nausee* (Bulantı) adlı bir nevroz halini çözümleyen romanıydı. Uygun bir ad.

Gallimard yayınevi, genç bir yazarın, İspanya İç Savaşı'na ayrılmış, baskıdaki romanını yayımlamamaya karar verdi. Konu daha sıcaktı: İtalyanlar tedirgin olabilirdi. Bernard Grasset *L'An Un de la Revolution Russe* adlı kitabının yeni bir baskısını hazırlıyordu, Haberalma Bakanlığı piyasaya çıkarılmasının uzun süre ertelenmesini istedi; başka bir bakımdan bu da oldukça sıcak bir konuydu. Yeni çıkan *Portrait de Staline* adlı kitabım üzerinde de geniş tanıtım yasaklaması emri vardı... Yayımcılar Hitler karşıtı herhangi bir çalışmayı geri çeviriyorlardı. Ne zihinsel ne de özgürlük amacı vardı. Savaş ideolojiden bile yoksundu.

Le Figaro, 8 ya da 9 Mayısta Alman güçlerinin Hollanda, Belçika, Lüksemburg sınırlarına yığılmasının yalnız blöf olabileceğinden söz etti. 9 Mayıs akşamını Leon Werth'de geçirdim. Son savaşın, ikincil sonuçlarının zekice ve sevecen, romantik bir tarihine sahipti

ama artık yazmıyordu; kendisine hiç durmadan yok olan değerler üzerine sorular sorarark, belirsizlik içinde yaşıyordu. Saint-Exupery orada, üniformalı, iri bedenini bir kanepeye uzattı: Saint-Exupery hâlâ düşman toprakları üzerinde bulgu girişimindeydi ve hava alanları için yeni bir savunma sistemi düşünüyordu. Onun sağcı ya da solcu olduğu belli değildi: Kendisini, saygınlığını yitirmiş partiler arasında bir yere yerleştirmeye gönülsüz, soyadıyla ve akrabalarıyla engellenmiş, İspanya trajedisiyle gözü açılmış, zekâsı çarpıcı özelliklerine egemen olmaya güç yetiremese bile, bütün ruhuyla dünyanın bu ucunda yaşıyordu. O akşam çok huzursuzdu, gitmeye can atıyordu ve hemen hemen sessizdi. Ona Müttefik hava gücünün, aylarca süreyle, düşmanınkinden az olmayı sürdürebileceğinin doğru olup olmadığını sordum. Verdiği tek yanıt karşılaştırmak için el kol hareketleriyle umutsuz birkaç sözcük oldu. Tam anlamıyla ağrılar içinde, cânım Paris gecesine çıktım. 10 Mayıs sabahı gazeteler Belçika ve Hollanda'nın işgalini yazdı.

Altı gün içinde Panzerler Sedan'a vardı. Kaçan Belçikalılar bana Ardenne'de Fransız atlılarının toptan öldürülüşünü anlattılar:- Tanklara ve uçaklara karşı atlılar! Bildiriler yeni bir tümce edindi 'temizleme operasyonu'. Harita açıkça gösteriyordu ki, düşman Fransa'nın yüreğini amaçlamaktadır ve Paris tehdit edilmektedir. 3 Haziran öğle vakti, pırıl pırıl gökyüzü makine gürültüleriyle doldu: Bir hava silahının seslerine benziyordu ama mavilikler üzerinde hiçbir şey görünmüyordu. Birdenbire bomba patlamaları ve uçaksavar ateşinin çatırtıları duyuldu. Karım ve ben bu görülmez savaşı pencere camlarının titrediği bir balkondan izledik. Bu dakikalarda aramızda suçsuz insanların kanı akıyordu: Bu düşünce üzerimizde öyle büyük bir duygu değişimi yaptı ki, unutmuş olduklarımız dışında her şey kirlendi. Bununla birlikte, Paris üzüntü izi taşımıyor, güneşin ona her zaman sunduğu bayram havasını koruyordu.

Yönetimin iki hizbi hemen hemen açıkça çatışmaya başladı. İvedi barışı yeğleyen hizip, tepki ve Petain için güç isteyen, geleceği teslim etme hizbi; her konuşmada, şimdiye değin bilinmeyen banker Paul Baudauin adını birdenbire ortaya çıkarıyor; karşıtı, direnmeyi yeğleyen hizip, Reynaur, Daladier, Mandel ve Leon Blum'u kapsıyordu. Sosyalistler, Paul Faure barış yanlısı eğilimde kalmış durumda bölündüler. Tutuklamak için belli kademelerde ad listeleri kaleme alındığını duydum. Şimdi İçişleri Bakanı olan Mandel, Paris'i temizlemeye başladı. Çelik başlıklı *Gardes Mobiles* tüfekleri dolu, St.Michel Bulvarı'ndaki öğrenci kafelerini sardı. Kâğıtları düzgün olmayan bütün yabancılar kamyonlarla toplanarak polis karar-

gâhlarına getirildiler. Onların çoğu Nazi karşıtı olup da sığınmış olanlardı, öteki yabancıların kâğıtları doğal olarak tümüyle düzenliydi. Sığınan biri, bu kırtasiyeci Vilayet, Sol kanat etkilileri, Sağ kanat etkilileri ve daha anlaşılmaz ötekiler arasında mekik dokuyarak nasıl uyum sağlayabilirdi? Nazi karşıtı ve faşist karşıtı sığınanlar şimdi daha çok cezaevi deneyimi ediniyorlardı: Cumhuriyet, onların, ölüm acılarının anlamını yitirdiği bu kıta parçası üzerinde son sığınma yeriydi. İspanyollar ve Madrit dışında Faşizmi geri püskürten Enternasyonal Birlikleri, baş belasıymışlar gibi işlem gördüler. Bu arada belgeleri düzenli ve para çantaları dolu İspanyol Falanjistler, İtalyan Faşistler (hâlâ yansız) ve Beyaz Ruslar (gerçekte kim bilir ne kadar Nazi bu kılık arkasında gizleniyordu?) Fransa'nın her yanında özgürce dolaştı. 'Yurt Savunması', burada bir güldürü, iğrenç bir simgedir.

Belçika sınırına gitmek bana boşuna gibi görünüyor. Polis Belçika'dan sığınanların geçisine göz yumuyor ama Nazi karşıtı ve İspanya sürgünleri bulundukları yerlerde kusurlu sayılıyorlar. Gestapo, tanklarla iz sürüyor, ama yanıt 'Vizeniz yok! Geçemezsinin!'dir. Polis onları durdurduğu zaman birkaçı geçecek. Kimi İspanyollar polisin bıraktığı silahları alıp Nazi tanklarıyla çarpışmaya başlıyor... Sneevleit ona vize almamı istiyor ama genel panik içinde Paris'te konuşacak biri yok ki (Sneevleit 15 Nisan 1942'de sekiz yoldaşıyla öldürülecektir).

Basın hâlâ rahatlatıcı yorumlar yapıyor: 'Weygand Hattı elde tutulacak' bu arada 'Alman sızma eylemcisi' Somma'da Forges-les Eaux'a ulaşıyor...Haziran güneşi altında Champs-Elysees, gülümseyen yüz çizgilerini hâlâ koruyor. Son trenle gitmeye karar verdim, çünkü durumun onarılacağı üzerine hâlâ bir umudum var gibi ve hemen hemen hiç param yok. Dünyanın sonu geldiği zaman; gerçeği görmek yararsızdır, insan bunu nasıl kubullenebilir? Ayın 9.günü Pazar, kabinedeki bakanları ev taşırken görüyorum. Battaniyelerle örtülü yataklarla ve aşırı yüklü bagajlarıyla arabalar, yıldırım gibi kentin güney kıyılarına doğru geçiyor.

Bir Haziran sabahı, *Metro*'dayım, gözleri yaşlı kadınlar ve erkekler. Kırgınlığın öfkeli uğultusunu herkes duyabiliyor: 'Ah kalleşler!' İtalya'nın savaşa girdiğini haber veren gazeteleri şiddetle sıkıp buruşturan eller; düşen adamı arkadan bıçaklama. Adamın biri bana 'Biz sürekli ihanete uğradık.' diyor. 'Evet, arkadaş, bu hep böyle oldu.'

Son imgeler Porte des Lilas'ın yüksek yerlerinden; dış mahalleler şaşılası, mavimsi bir sisle tamamen kaplı, kuşku verici görünü-

şüyle bir sis ya da duman Belleville ve Montmartre'a doğru sürükleniyor. Rouen'deki petrol tankları yanıyor. Kuzey Garı'nın dış mahalleri akşam inerken boş ve solgun; demir kepenkli dükkânlar, insanlar basamaklarında oturmuş uzaktan gelen bombardıman gürültülerini dinliyor. Bütün dükkâncılar kişisel olarak tehdit edildiklerini sezinliyorlar: Dünyanın sonu geliyor değil mi? Sebastopol Bulvarı tamamıyla karanlık, hemen hemen terk edilmiş; altında, hayvansı bir umarsızlık içinde, çeşit çeşit insan dolu Reaumur; Sebastopol *Metro* istasyonu: Trenler gecikmiş...Her şeye elveda; haydi yaya gidelim, yapabileceğlmiz en iyi şey bu! Gece, Lyon Garı yöresi, havada zorbalık seziliyor çünkü başka tren yok diyorlar, herhalde istasyonda yer de yok. Tek gözlü sürücüsü ile hızır gibi yetişen bir taksi bizi tıklım tıklım trafik boyunca, mermi yağmuru altında Fontainbleau ormanına geçirdi. 'Tanrı aşkına yola düzülün! Alarm var!' Çelik miğferli adamlar karanlıkta bağırıyor ama kimsenin dinlediği yok. Yolculuğu dört kişi yapıyoruz: Karım[12], oğlum, bize son anda katılan bir İspanyol arkadaş ve ben. Yanımda kaçışımız için 4.000 frank var. (Bu 100 dolar kadar ediyordu..)

Kaçışımıza kimi keze neşeyle çevrelenen bir kurtuluş duygusu eşlik etti. Hepimizin mal varlığı birkaç çıkına inmişti. Başka zaman kâğıtlarım arasında bir notu bulamasam sinirlenirdim; şimdi, ne olsa iyi; kitaplar, kişisel şeyler, belgeler, elyazmaları, hiçbir gerçek coşku yaratmadan bir vuruşta ortadan yok oluyor. (Gerçek o ki buna alıştım.) Yaşlı Avrupa'nın büyük bölümü boyun eğmekte, olayların açıklaması hazır! Kader! Boğucu bir çıkmaz sokaktayız. Çünkü yıllardır, belki bana öyle geliyor, Fransa'ya –belki de bütün Batı'ya– 'bu son olamaz' bilinci egemen oldu. Hiç kimse herhangi bir şeye daha çok inanmadı, çünkü hiçbir şey gerçekten daha olası değildi: bu, taze Cammbert'e doymuş işçi sınıfı, –üstelik, Nazi Almanya'sı, Faşist İtalya, Franko İspanya'sı ve adalı Tutucu Büyük Britanya tarafından her yandan sarılmış bir işçi sınıfı şarapçı köylüler ve artık yalnızca sözcük haline gelmiş eski anlayışımızla kesinlikle devrim değildi. Bu, ayrıca, yiğitlige ya da düşünmeye gücü yetmeyen ve işçilerin fabrikaları işgalinden bu yana kavgadan midesi bulanmış burjuvazi ile, karşı devrim de değildi. Bu da geçti: Çürük diş çıkarıldı, bilinmeyene atlandı. Kötü ve korkunç olacak ama geriye

12. Bu Serge'in üçüncü karısı, Paris'te tanıştığı Laurette, Rus olan karısı Liuba'nın Sovyetler Birliği'nde işkence sonucu iyileştirilemez biçimde delirdiği ve çocuklaştığı saptanmıştı; Serge onu 1940'da bir Fransız akıl hastanesine yerleştirdi. Hiçbir zaman iyileşemedi.

kalanlar yeni bir dünyanın doğduğunu görecekler. Modern insanı onca acıyla geliştiren bu yeni anlayışa sahip çok az insan var: Tarih anlayışı. Bizimle, Fransa'nın anayollarında ve son trenlerde, bozgun gelip çatmış gibi kaçan halk, her şeye karşın, 'olanların' farkında.

Çocukluğumun, üzerimde yaşam boyu etkili olduğuna inandığım, en derin ve canlı duygusunu bir anda yeniden yaşadım. Ben, Devrim, geleceğin derinlikleri dışında, acımasız, onlara yönelik yücelme olarak tanıyan, Rus Devrimi sürgünleri arasında büyüdüm. İnsanoğluna güvenmeyi, gerekli tufanlar için sabırla beklemeyi bana tek kelimeyle onlar öğretti. Onlar, zorbalıklar ortasında yarım yüzyıl beklediler. Bizimle birlikte yolculuk eden İspanyol bir arkadaşımız var. Aramızda, batmış rejimlerin iyi bir koleksiyonunu bir araya getirebiliyoruz. Açık kır ortasında gün ağarırken uyanığız, yüzümüze günışığıyla birlikte inceden bir yağmur yağıyor ve bu kez, Avrupa devrimine giden yolun daha şimdiden yarı açık olduğuna karar veriyoruz. Bizi fetheden Nazizm, üzerinde, gürleyen bir üstünlük hissediyoruz. Bunun ölüm yazgısı olduğunu biliyoruz. Kaçan ordu ile birlikte, Paris'ten, Alsace, Lorraine, Champagne'den Belçika, Hollanda ve daha başka bir çok yerden sığınanlarla, rant toplayıcısı ve kilise çevresinde uyuklayan, sofu, cüzdanı şişkin kasabalara zorla girdik. Burada halk eski evlerin karanlığında yaşar, elektriği kısıtlar, hiç kitap satın almaz, ama inatla, zamanın başlangıcından beri, yünlü çorapları parayla doldurarak küçük varlıklarını biriktirir. Ağlaşan dedikoducular 'Gerçekten olası mı?' 'Nedir bu olanlar?' 'Bundan birşey anlıyor musunuz efendim?' Askerler tek ağızdan yanıtlıyor 'Biz satıldık – istemediğiniz kadar anlayışlı, süslü kadınlarıyla birlikte umutlu subaylar tarafından; general kadrosu tarafından, Halk Cephesi'nden öcünü almak isteyen Cagoulards tarafından; hepsi açık.. – ihanete uğradık, daha ne?' General kadrosu, askerlik ruhu, gericilik, büyük burjuvazi, tek saldırıda saygınlıklarını yitiriyorlardı.

Kutsal bir sığınak olarak göreceğimiz hiçbir şey bırakmadık. İnsanlar için kendilerini Paris'e çağırmak moda oldu: 'Sizin için eski sevgili Paris'e gitmek hep ters gelmiş de olsa kuşkusuz benimle gelmeli ve Dordogne ya da Gironde'da kalmalısınız! Küçük şarap stokumdan tadacaksınız!' Her zaman incelikli idiyse de, yine de o nedenle, karım, – ince arduvaz kulecikler, yapay dere ve romantik kayalı bahçe üzerine sel gibi yağan yağmurlu günde – dünya malıyla iyi gelir bağlanmış bir anarşistin evi olan *château*'nun dışında az çok meraklandı. Ormanın ortasında bırakılmış bir çiftliğe girdik; sa-

hibi olduğunu açıklayan bir arkadaş, Sosyalist bir gazeteci, bizden hemen yola çıkmamızı istedi: 'Arabamı alın ama çabuk sıvışın. Bu yoldan geliyorlar!'Kaçtık, bu eski Sosyalist bana, onun şimdi, Hitler ve onun kaçınılmaz olarak güçlü yönetimiyle işbirliğine döndüğünü göstermiş oldu: Bir anlamda tamamıyla yok etme gücü. Yine de bana, barış yanlısı bir yazar eliyle, bir sığınma yeri sunuldu. Bu, güzel, çiçeklerle çevrili, kapısı kapalı küçük bir evdi ve iyi korunmuştu; yazar düşünceye dalmak için tepelere gidermiş. Polis bizi tutukladı, sonra aynı oranda düşünceye dalmaya eğilimli olarak bıraktı. Bunlar kişisel şanssızlıklar değildir, hemen hemen her durumda olur. Sığınanlar varlıklı yörelerde oturanlar için düşman gibi kuşkulu kişilerdir: Onlar yiyecekleri kapışır, bisikletleri çalar ve aralarında, tam tasarlandığı gibi, İspanyollar –Tanrı yardımcımız olsun– kabadayılar vardır. Yağmurun bardaktan boşanırcasına yağdığı bir günde bizi evine alan, kahve sunan ve para almayı kabul etmeyen köylü kadını (varlıklı biri değildi) sevgiyle kucakladık.

Bu, zenginliğin kötü etkisini ve kolay paranın ciddi bir ahlaki bozulmasına neden olduğunu gösteriyordu. Belli bir kasabanın tapar gibi sevdiği toplantı salonunu konukseverlik nedeniyle sendikalist militanlara verdiği hiç görülmedi. Gerici olmayan, çeşitli belediyeler, İspanyadan gelme herhangi bir sığınmacıya bağlanan aylığı ödemeyi kabul etmedi. Kuşkusuz, sığınmacılar, halk için iki kat öyleydi.

İşçi sınıfı örgütleri, Sosyalist Parti ve C.G.T., hiçbir şeye karışmadı. Eski kafalı Sosyalistler hizmet gördükleri belediye yönetimlerindeki konumlarını korumaya çalışıyordu. Aşırı Sol hizipleri –kadın öğretmenler, anarşist esnaf, farmasonlar ve Sosyalistler– düşünmeyi ve canlı dayanışmayı korumayı sürdürüyor. Dağılmış ordunun zoruyla girdiğimiz küçük bir kasabada –bugünkü Agen– beni otuz yıldan çok zamandır tanıyan yaşlı *'anarchos'*lara rastladık. Eski günlerde, ben proleter diktatörlüğü desteklediğim sırada benim bir iş sahibi olduğumu düşünmüşlerdi: Yanıldıklarını görmekten mutlu oldular. Irmak kıyısında sapa bir yerde toplandık. Tüfekli, aylak ve hırçın, Faslı erler, derin derin İmparatorluğun şanını düşünerek, ırmak boyunca bışıboş dolaşıyorlardı..

Gaskonya'da bir anayolda, kaçak yük arabaları karmaşası ortasında, küçük bir kafenin balkonunda yemek yiyen Belçikalı bir üst düzey görevlisi bana 'Fransa–Hitler'in üzerinde ayakdirediği yeni bir rejime gidiyor' dedi. Halk, hoparlörlerin duyurduğu, mütareke haberlerini öğrenerek ağlaşıyor. Her gün Bordeaux Yönetimi'nin dolaplarını izliyorum. Agen'li sosyalistlerden biri en son haberlerle

oradan gelmişti. 'Hitler, şimdi ayaklar altında ezilen Fransa'nın başka parlamentoları olmasını istemiyor. Yönetim sistemi faşist olmak zorunda. Bu, mütarekede yazılı olmayan bir madde. Laval ve Baudouin Britanya'nın üç ay içinde uzlaşacağını öne sürüyor. Britanya Adaları'nın işgali iyice ele alınmış.'

İnsan yağmur altında çadır içinde, oğlumla Narciso'nun yaptığı gibi yaşayabilir ve moralini yüksek tutabilir. İnsan, bizim yaptığımız gibi, mezbaha yanında, aşırı pahalı bir kulübede, pis kokular içinde uyuyabilir ve iyi de uyur. Yemeklerini bir okulda pişirebilir ve kafelerde çalışabilir; çünkü Bekleme Dönemi başlamıştır...İşe gidiyorum. Yarına ya da gelecek haftaya yiyecek bulmak sorun. İsviçre ve Atlantik ötesine S.O.S. mesajları gönderdik. Son posta pullarımıza düşkırıklıkları, küçük ihanetler yağıyor. Ansızın sert bir açığa vuruluşun farkına varıyorum: Biz şimdi, siyasal sığınmacılarız, köşeye sıkışmış devrimcileriz, tamamıyla yenikiz çünkü belli yoldaşlarımız artık pek de yoldaş değiller, en canalıcı noktalarından moralleri bozulmuş ve bozguna uğramışlar; ve aramızda batan geminin son cankurtaranı için pis bir kavga başlıyor. Bununla birlikte İsviçre ve Amerika'dan soluk kesici yanıtlar aldık. Ozan J.P.Samson ve Dwight Macdonald'dan gelen 'yaşamım boyunca hiç görmediğim iki adam – bu mektuplar karanlıkta ellerime yapışmış gibi geldi.[13] Güçlükle inanabiliyorum. Öyleyse onlara sarılalım.

Güney kıyısındaki küçük kasabalar hiçbir şey olmuyormuş gibi uyukluyor. Deprem dalgası daha buralara değmemiş. Marsilya'ya iş işten geçtikten üç hafta sonra vardık: Cankurtaran sandallarında bütün yerler tutulmuş. Hazırlanmış vize listelerinde, hem Amerika'da hem burada, ilk sürgün partilerinin önde gelen kişileri, öyle görünüyor ki, adları Bakanlığın gözünde uzlaşılabilir olanlar. Bunun dışında, artık herkes kaçışını siyasal ilişkileri aracılığıyla gerçekleştiriyor. Gruplar yalnız bu amaç için yararlı oluyor. Sosyalizmi, en geniş anlamında, yalnızca düşünmeye cesaret eden kişi için, bu nedenle iş daha kötü! Ekibimin tamamı, hepsi, vuruldu ya da öldürüldü; öyleyse tek başıma görülmemiş biçimde düzen bozucu biriyim. İnsanlar karşılaşıyor, el sıkışıyorlar ve her biri, ona yakın olan, yardım işine ve vizelere bakan Amerikalı beyfendinin adresini kendine

13. J.-P.Samson (1894–1964): Ozan ve çevirmen; Birinci Dünya Savaşı öncesi yıllarda bir Sosyalist militan; 1914'de savaş patlayınca, daha sonra da yaşadığı, Zürih'e sürülmeyi seçti, bağımsız *Temions* dergisinin müdürü. Dwight Macdonald (1906–): Amerikalı gazeteci ve eleştirmen; eski bir Troçkist, daha sonra barışçı, o sırada bağımsız bir Liberal; 1944'den 1949'a kadar *Politics* gazetesini yönetti.

saklıyor. Eski günlerin Moskova, Viyana ya da Berlin'inde benim için güçleri belli kişilerin yüzlerini şimdi çılgınca seğirmeler içinde görüyorum. Düşünün: Yirmi yılda yedinci savaş ve dördüncü sürgün!

Marsilya, gamsız ve sarhoş dolu barları, eski limanda, fahişelerle süslü dar sokakları, pencereleri kafesli eski burjuva evleri, cansız rıhtımları ve parlak deniz tablolarıyla önce ve en başta bir 'Kızıl Kent'tir ama onun tam rengi kötü kırmızı, kirli kırmızı ya da de ki gürültücü kırmızıdır. Vişi rejimi Sosyalist kent konseyini dağıttı, şimdi yeni yönetimin kilit adamı, Doriot'un takımından gerçek bir gangaster olan Sabiani. Sokaktaki adam kimin kim olduğunu iyice biliyor: 'Nazi işgali sürerken insan hiçbir şey yapamayabilir. Ondan sonra, piçlerle hesaplaşırız biz. Olacağı bu, bir eğlence sırasında kimi yüzler dağıtılır!'

Küçük otellerde tahammülerinin sonuna gelmiş kaç sürgün gizleniyordu? Alman, Avusturyalı, Çek, Hollandalı, Belçikalı, İtalyan, İspanyol ve iki üç Rus göçmenimiz vardı artı kimi Rumenler, Yugoslavlar, Yunanlılar ve Bulgarlar. Parisliler unutulmasın! Her ulustan zengin Yahudiler, vizeler, belgeler, döviz ve güzel haber parçacıkları satıyor, sıtın alıyor ve yeniden satıyorlar. Küçük uzman gruplar 'Karaborsa'da çok iyi taklit edilmiş dolarlarla onları destekliyor. Ve her ulustan yoksul Yahudiler ilerde olduğunu tasarladıkları her yazgıyı bekleyerek, sayısız türden korku ve cesaretle harcanıyor.

Oluşturduğumuz kaçaklar kalabalığı, totaliter baskıya (çok daha sessizce) 'Hayır!' deme yürekliliğinden dolayı varlığına son verilen her sınıftan en seçkin beyinleri kapsıyor. Sıralarımızdaki doktorlar, psikologlar, mühendisler, eğiticiler, ozanlar, ressamlar, yazarlar, müzisyenler, ekonomistler ve halk adamları bütün bir ülkeyi canlandırmaya yeter. Perişanlığımız Paris'in en önemli günlerinde çıkarabildiği kadar çok yetenek ve uzmanlık içeriyor; ve bunların hiçbiri belli değil, yalnız aranan, sinirsel becerilerinin son sınırında, çok yorgun insanlar, devrimlerin, demokrasilerin ve ezilmiş aydınların kalanları burada bir dilenciler toplantısındadır. Kimi kez kendi kendimize, bu yüzüstü bırakılmış insanların yalnız yüzde beşi Atlantiği geçmeyi ve orada yüreklerindeki savaş alevini yeniden yakmayı becerebilselerdi bu korkunç olabilirdi diyoruz. Varian Fry'ın Amerikan Yardım Komitesi için öyle olmasaydı, sığınanların birçoğu taşıyıcı köprüsünün tepesinden denize atlamaktan başka, kendilerine açık, akla yakın bir geçiş bulamayabilirlerdi, kesinlikle yeterli bir yöntem.

En büyük darbeyi en yaralı olanlar alır. Bunlar sayısız cezaevleri ve toplama kampından geçmiş genç devrimci işçiler ya da yarı aydınlardır. Onların kurtulması güçtür çünkü onları kimse tanımaz, çünkü eski teslimiyetçi partiler onlara sempati duymaz, çünkü Yeni Dünya yöneticileri onlardan korkar (bozguncular...), çünkü onların hiçbir şeyi yoktur ve çünkü her polis gücü onları yakalama peşindedir. Bizim dilenciler sokağı sinsi sinsi dolaşanlarla –*Sûrete*, pansiyon devriyeleri, Gestapo, O.V.R.A., Falanjist polis– dolu. Her hafta insanlar yok oluyor. Keyfi çok yerinde olanlarımızdan değil, her nasılsa hâlâ var olan yaşam kıvılcımını kahve içmeye giderek harcayanlardan birkaçı.

Ne aydını ne de militanı, Fransızlar bir zaman için göç etme niyetinde değiller. Uyuşturucu tutkunları, felâketin tam farkında değil. Katlanılabilir bir çıkar yolun belirsiz umudundalar. Aydınlar arasında genel olarak kendilerini uyarlama eğilimi var. Çeşitli militanlar bana, tam bir yalınlıkla, 'Bizim yerimiz burası' dediler ve haklıydılar. Ünlü yazarlar arasında Atlantiği geçmeye istekli tek kişi gerçeküstücü Andre Breton; ressamlar arasında Andre Masson. Şurası açık ki, ilk şaşkınlık dalgasında birçok kişi 'Ulusal Devrim' tarafından aldatıldı ve her sabah bozgunun acı içkisini içen seksenin üstündeki yaşlı adam 'Verdün Askeri'nin kişisel büyüsünü bıkkınlık içinde öğürüyor ama tiksindirici bir bağlılığı da sürdürüyor. Kış boyunca bu sisler dağıldı: Gerçek zorlayıcıdır. Sosyalist Basının bastırılması, şimdiye kadar Rousseau, Anatole France, Jean Jaures ve Pierre Curie'den ad almış sokakların yeniden adlandırılması ahmaklığı, resmi Yahudi düşmanlığı, acımasızca karneye bağlayış hep öğretici örnekler oldu. Rue Saint Ferreal'da kızaran bir tavuk görmek için *rotisserie* (kebap ocağı) önünde kalabalığın toplanması şaşılası bir görünüm! Limandaki martılar öylesine aç ki yardımsever olduğunu bildikleri pencereler çevresinde dolanıyorlar. Bu alçaltıcı yoksulluk öyle zengin bir ülkede ortaya çıkıyor ki halkın gözünü, bölücü herhangi bir propagandadan daha çok açıyor.

Müttefikler'in propagandası herhangi bir toplumsal hoşnutluk yaratmaktan yoksun olduğu için, sürekli Yeni Düzen ve 'Avrupa Devrimi' sözleri eden Nazi demagojisine göre eksikti. Neyse ki Wavell'in Afrika zaferi Londra radyosunun eksikliğini gideriyor. Gaulle'culuk kendiliğinden ve genelde dürüstçe yükseliyor; Sosyalist Parti sessizlik içinde çökse bile, Sosyalist düşünceler her yerde teklifsizce filizleniyor. Blum, cezaevine girerken ve Dormoy evde tutukluyken, sosyalist temsilciler Vişi rejiminden yana oy kullanıyorlar. Parti'nin en yetenekli beyinlerinden biri, Leon Blum ile çalışmış eski

Musolini düşmanı ve Paris'in düşmesinden bir ay önce, özgürlüğe dayalı bir inanç için gözümün önünde ateşli ateşli tartışan Rossi (Angelo Tasca), Marshal'ın 'Ulusal Devrim'ini desteklemek için Spinasse'ye katıldı; bu Sosyalist dalkavukların organı *L'Effort*, Nazi ajanı Marcel Deat'ın ağız kalabalığını basıyor. Paul Faure'ın eğilimine eş oranda uysal ve Marshal ile görüşmeler yapıyor; herhangi aldatıcı bir görünüm altında değil, sanırım, yalnızca on binlerce sol kanat görevli ve öğretmenin topluca kovulmasını ve sıkıntıya düşmelerini önlemek için. Bu bakımdan görüşmeler başarılı.

Birçoğumuzun varlığı, pamuk ipliğine bağlı. Birkaç kez, Fransa'nın tamamıyla işgalinin eli kulağında olduğu söylendi. Ve uzun süredir beklenen vizeler yok, hâlâ yok! Bu söylenmeli: Gerici ya da bürokratik eğilimlerinden dolayı Amerikan Cumhuriyetlerinden çoğunun göç politikalarında ne insanlık ne de duygu izi vardı. Vizeler en yalın aldatmacayla verildi; söz gelişi, öyle suçlu bir eli sıkılıkla ki binlerce binlerce kurban, hep incelikli insanlar, Nazilerin acımasına bırakıldı. Paralı kişilerin ve siyasi yükümlülükleri olmayanların daha kolay vize aldığı söyleniyordu; Faşizme karşı mücadele edenleri konuk eden biri hiçbir şey edinemedi. Hemen hemen her Amerikan Devleti için vizeler, her zaman olduğu gibi, az çok aşırı paralarla satıldı; ve çıkış izni işini Vişi görevlileri yönetti. Bu iyi bir ticaretti, batmış bir kıtada cankurtaran kemeri satışı! Birleşik Devletlerdeki arkadaşlarıma teşekkürler, ben, binlerce İspanyol'un yaşamlarını borçlu oldukları, Başkan Lazaro Gardenas aracılığıyla Meksika için bir vize sağladım.

O sırada iyi kimi arkadaşlarımla, *Espervisa* adını taktığımız yıkık bir *château*'da yaşıyorduk. Andre Breton, orada Kasım güneşi altında, limonlukta şiir yazmaya alıştı. Ben, yazın tutkumdan dolayı değilse de, bir romanın kimi sayfalarını yazdım. O ki bu çağa tanık olmak zorunda kalındı; tanık geçer ama tanıklığı sürekli olmayı becerirse yaşam sürer. Ötekiler –içlerinde Dunkirk'den iki er vardı–, toplama kamplarına karşı çıkan ve sürekli tehlike içinde çalışarak ezilenler; Amerikan Yardım Komitesi için gece gündüz çalışarak, çabalarıyla kurtulmuşlardı. Bu, bundan dolayı, birçok kazazedesi olan bir deniz kazası gibiydi.

Bir kez evde tutuklandım, sonra bırakılıverdim, iki kez sokakta yakalandım, bir kez adım toplama kampı için listeye girdi, bir kez Amerikan Yardım Komitesi yetkisiyle gemi bordasında birkaç gün için enterne edildim; ben bilinen bir yazar –ve oldukça güçlü desteğe sahip– olduğum için şanslıydım. Birçoğunun, çevrede bulunan birkaç Gestapo ajanından ve *Sûrete*'in özel gözetleyicilerinden dola-

yı yalnızca görece olarak sukunetle seçtiği adlarla sığındıkları bir otelde –*Hotel de Rome*– yaşadım. Hem Vilayette hem polis içinde, görevlilerin en az yarısı Britanya yanlısı ve ağzı sıkı Nazi muhalifiydi ve bu, sorunlara yardımcı oldu. Bu arada, Walter Hesenclever ve Walter Benjamin adlı ozanlar o günlerde intihar etti.[15] Rudolf Hilferding ve Breitscheid aramızdan alındı ve Nazilere teslim edildi.[16] Avukat Apfel, Varian Fry'ın bürosunda –kalp krizinden– öldü. Gazetelerde: Krivitski'nin Washington'da öldürülmesi ya da intiharı. Troçki Meksika'da öldürüldü. Evet, işçi sınıfları için Yaşlı Adam'ın ölüm saati en karanlık saatti: Tıpkı üstünlüğünün en görkemli dönemindeki en acı saat gibi. (Rusya savaşa girmenin eşiğindedir..)

İtalyan dostlarımın morali kusursuz. Bunlar, aslan yürekli genç bir Marksist, Lâtin özdeyişleriyle dolu yaşlı bir Garibaldici ve namuslu eski bir reformist öncü olan keskin zekâlı Modigliani. Onlar, dünyanın kendi bölümlerindeki tüm yapısının çatırdadığını duyabiliyor ve faşizmin kendine özgü vurguncularının tek kurtulma umutlarının, hızla yurt düşmanlığından dönmekte yattığını anlayacakları anın geldiğini açıklayabiliyorlar. Bir İtalyan senatör rejimin bunalıma girdiğini ve çevresinin anayasal bir anarşiye göre düşündüğünü yazıyor: Zamanı çeyrek yüzyıl geriye alarak kurtuluş, nasıl da kolay. Modigliani, –etkileyici sakalı, iri gövdesiyle, çok soylu tavırlı, üzgün ve dikkatli mavi gözleri, ölçülü sözcükleri, her zaman dalgın, düşünceli ve deneyim yüklü– altmış üç yaşında, yüreğinin derinliklerinde bir gün yine yardımcı olabilme umudunu saklıyor gibi. Her şey bir yana, karısı Vera, hâlâ yanında, üzerine titriyor. Kusursuz ağırbaşlılıklarıyla ikisi de geçmişteki bir dönemin aklı başında, Soylu sosyalizmini somutlaştırıyor. (Şimdi ne oldu onlara? Naziler işgal edilmemiş bölgenin yönetimini ele aldıkları zaman hâlâ Fransa'daydılar....)[17]

Kimimiz, sonuçta bizi sahne dışına atan tehlikeyi yaşıyor. Arkadaşlarının onların hatırı için yürüttüğü Vizeler Savaşı şöyle bir

15. Walter Hasenclever (1890–1940): Alman dışavurumcu ozan ve oyun yazarı, Brecht'ten etkilendiği söylendi. Water Benjamin (1892–1940) Alman estetikçisi ve ozanı: İspanyol sınır polisi tarafından tutuklandığı zaman intihar etti.

16. Rudolf Hilferding (1877–1944): Önde gelen Alman iktisatçısı ve Sosyal Demokrat politikacı; emperyalizm ve parasal sermeye üzerine önemli yapıtların yazarı. Rudolf Breitscheid (1874–1944): Alman Cumhuriyetinde, 1918–1919, İçişleri Bakanı, sonra önemli bir Sosyal Demokrat Milletvekili.

17. Modigliani 1943'de İsviçre'ye kaçmayı başardı ve kurtuluştan sonra İtalya'ya döndü. 1947'de Roma'da öldü.

betimlemeye hak kazandı: Perde arkasında karanlık oldu bittiler ve beklenmedik olaylarla dolu, Balzac boyutunda bir kitaba gereç sağlayabilecek, tek kişilik kaçış. Martinik'e kalkan son gemiye bindim. Fas yoluyla Fransız Batı Antilleri'ne yolculuk iznim yeni geri çevrilmişti ama ansızın, iki saat içinde, Vilayet'ten bana Martinik'e gitmem için bir transit vize bağışlandı...Böylece burdayız, ben ve oğlum, bir denizüstü toplama kampına dönüştürülmüş bir yük gemisinde: *Capitaine Paul-Lemerle*. Gitmekten sevinç duyuyor değilim. Keşke kalabilseydim, ama yerine gelmekte olan bir tür özgürlüğe kavuşmadan önce, yüzde doksan dokuz, pis bir cezaevinde ölecektim. Kurşun yağmuru altındaki Rusyaları, ezen ve ayaklar altında çiğneyen Almanyaları, saldırıya uğramış ulusları, barsakları dökülmüş Fransasıyla Avrupa: İnsan ona nasıl da bağlanıyor! Dönmek üzere ayrılıyoruz.

Gemide 300 sığınmacıdan kırkımız yoldaşız. Kalanı, kaçmaktan başka düşüncesi olmayan, siyaset dışı varlıklar ya da birçok durumda, gericiler. Büyük Sahra kıyılarının uzaklarından geçerek Atlantiğe çıktık, başlarımızın üzerinde yıldızlar yukarı aşağı yer değiştiriyorlardı. Üst güvertede cankurtaran sandallarıyla bacalar arasında bir toplantı yaptık. Yapabildiğimiz birkaç tahmin var. Almanya, Avusturya, İspanya ve İtalya'dan, gazetelerden elde edilemeyen türden, yeni haberlerimiz var. Hitler ile Stalin arasındaki ortaklığın tehlikeli sonunun yaklaştığını görebiliyoruz. Nazi zaferi ve Nazi esinli karşı devrimin Fransa'daki başarısızlığına tanığız. Bir bakıma yeni düşünme biçimlerinin büyümesine tanık oluyoruz, taze bir mücadele isteği, sınırsız değişikliklerin gerekliliği konusunda açık olmayan ama güçlü bir bilinç. İspanya sularında, balıkçılar küçük teknelerinden sıkılmış yumruklarla selâm verdiler bize. Kazablanka limanında, beni görmek için bazı arkadaşlar çıka geldi ve bana geleceği beklediklerini söylediler.

Bu kırk kişiyi, gökyüzü ile güneş arasında ve yıldızlarla karışık alaca karanlıkta bir araya getirmek en azından gereklidir diyebilir miyim? Neyin gerçekten gerekli olduğu konusunda hafif bir kuşkum var: Her şeye karşın, bir kaybımız yok, tek kaybımız zaman. Toplum kavgalarında, buyruğumuzdaki güçleri adamakıllı aşan bir bilinç ve irade bolluğuna katkıda bulunduk. Hepimizin arkasında, ancak duraksayan, tökezleyen adımlarla ilerleyebilen türde düşünce üretmek için, belli sayıda yanılgılar ve kusurlar var...Bu nitelendirme, yüreklerini yoklamaya zorunlu olanlara göre yapıldı ve şaşırtıcı oranda haklı çıktık. Biz ne olduğu belirsiz, küçük gazetelerimizle, devlet adamlarının felâket getiren ve gülünç akılsızlıklar içinde bo-

caladığı yeri çoğu kez açıkça gördük. Biz bir an için kendi tarihine kendi karar veren insanı gördük. Ve nasıl kazanılır biliyorduk, hiçbir zaman unutmamıştık ki. Aramızdaki Ruslar ve İspanyollar, dünyayı ellerinde tutanın, fabrikaları çalışmaya ve demiryollarını işletmeye hazırlamak, bombalanan kentleri savunmak, üretim plânları yapmak, dünün zavallı hükümdarlarına hak ettikleri davranışı göstermek olduğunu biliyorlardı. Toplama kamplarının kalıntısı olmak bizi sürükleyen alınyazısı türü değil. Cezaevlerinin işkencelerine gelince, biz onların duvar diplerine nasıl dizildiklerini çok iyi biliyoruz! Bu deneyimlerimiz boşa gitmeyecek. Bizi duymamış olan milyonlarca insan için bu, bizden sonra yine yineleniyor. Toplama kamplarında sağlam ordular, cezaevlerinde ve işkence altında sürülerle insan var. Evet, biz yok olduk, ama ruhumuz güçlü, ileriye sabırsızlıkla bakıyoruz.

Batı yarı küresinde, gözlerimizin önünde şaşılası görüntüler. Her şeyin üzerine güneş akıyor. Geminin önünde küçük kırlangıç balıkları selâm veriyor. Gökyüzünün rengi, denizden yusufçuk böcekleri yansıtıyor. Martinik'in yeşil tepeleri gözkamaştırıcı zenginlikler sergiliyor. Denizin gökkuşağı renkli kıyılarından yükseklere tırmanan hindistan cevizi ağaçları. Burada, polisin hırsızlar tarafından yönetildiği, uzun boylu, çocuksu Zencilerin koruduğu içecek suyu bulunmayan, kavurucu sıcaktan ibaret bir toplama kampı daha bulduk. Bazı Vişi görevlileri aslında Nazi idi. (Şu anda Batı Antiller'in, siyasal ekonomisinde ibret verici olacak biçimde, sulandırılmış bir köleliğin sürdüğü ada, büyük rom yapımcısı ve şeker üreticisi çok zengin birkaç ailenin malıdır. Daha ne kadar uzun süreceğini göreceğiz; belki de burada hâlâ çocukluğu yaşayan halklar sorunu bulunduğu için oldukça zaman alacak.)

Dominik Cumhuriyeti'nin küçük, temiz başkenti, Ciudad-Trujillo'da şaşılası bir özgürlük duyuyoruz. Burası, gösterişsiz biçimde aydınlatılmış bir yer. Her taraf bayraklarla süslü. O her türden Afrikalı yüzleriyle güzel vücutlu kızlar. Ve onca iyi yaşamayı nasıl becerdiklerine şaştığımız yoldaşlarımız, İspanyol sığınmacılardı. Bu tropikal gökyüzüne, ansızın, yeni bir savaşın, Nazi İmparatorunun şimdi de Rus halkına karşı açtığı o en uğursuz, belirleyici savaşın, patlamasıyla uzun süreli uğultular yansıyor. Siyahlar, yürekten coşkulu, duvar gazeteleri önünde kalabalıklar toplanıyor. Görülmeyen bir Enternasyonal'in yurttaşları olduklarını, bilinçsizce, onlarda mı seziyorlar? Rus sistemini felâket getirici yenilgilerin beklemediğini biliyorum. Düşünün ki, sayısız kurban bir alay ve haksızlık pahasına ortaya çıkarılanlar Nazi toplarının salvoları altında yok oluyor. Dev-

rimci kuşağına (Sovyetler Birliği'nin en iyi eğitilmiş beceri çekirdeğini oluşturan) topluca kıyılması yüzünden, korkunç başarılı bir gelişmeyle yüz yüze geldiğimizden hiç kuşkum yok. Haftalarca, Rusya'yı süpürüp geçen karabasandan başka bir şey düşünemez oldum. O günlerin çoğunda, son yoldaşlarımın Rusya cezaevlerinde öldürülmekte olduğunu tahmin edebiliyordum, çünkü onlar da farkındaydılar. Ve çünkü bir süre önce, daha da çok etki sağlayabilirlerdi. (Daha sonra tahminimde haklı olduğumu öğrendim.) Çalışmamı, tropikal sıcakta, lânet olası vize mücadelerinin sonuçlanmadığı, Fransa'da kalan karımın durumundan kaygılı, hemen hemen hiç belgesiz sürdürdüm. Yazdıklarım şunlar:

'Bu insanlardan hâlâ yaşayanlar, bugün savaşabiliyorsa Rus halkı için, Rus halkı ile birlikte kanları ve canlarıyla yaptıkları fabrikalar için, Ural partizanları ve Petrograd işçilerinin kızıl bayrakları içindir; bu insanlar, on yıldan uzun zamandır zincirliydiler, bütün varlıklarıyla savaşabilirler. Bu satırları yazan, aynı cezaevlerinden gelme bu adam da onların yanında olabilirdi. Bugün Rus halkının ve onun devrimci kahramanlarının kurtuluşu, dünyanın kurtuluşu için zorunludur.'

Alman sanayii önünde Rusya'nın zayıflığının (Rusya uçsuz bucaksız sanayileşme başarılarına karşın, hâlâ bir tarım ülkesidir) yıllarca uzayan, söylenmemiş acılar pahasına olabildiğini yazıyorum; bununla birlikte 'Rusya, kolay zafere, Rotterdam benzeri tartışmasız kasaplıklara – kasaplar şimdi dolaysız yağma fetihlerinin hesabını ödüyorlar – son vermeyi belirliyor. Asıl sıkıntı şimdi başlıyor; hiç kimse savaşın ne zaman biteceğini gerçekten söyleyemeyeceği için, yakın gelecekte barış umut etmenin sonu bu: Gerec ve iç güç yıpranmasına dönük öyle çok etken var ki.. Nazi İmparatoru yollarını şaşırıyor.'

Hep yinelenen, inatçı partizanlar mücadelelerini ve Rusyanın boyun eğmez kışlarını önceden haber veriyorum. 'Stalingrad'ın canavarca saldırılıp savunulacak stratejik bir nokta' olduğunu Temmuz 1941'de duyuruyorum; Japonya Vladivostok'a saldırmaktan belki de kaçınacak 'Sovyet gücü büsbütün dağılmadan...hatta, gerçekte dağılma denilebilecek bir şeyden çok az farklı bozgun halinde bile bir geri almayı deneyebilirdi..'

Savaşın iki yılı, Eylül 1941'de Meksika'da yayımlanan bir yapıtımı *(Hitler Contra Stalin)* yalanlamıyor; New York'ta hiçbir yayımcı ona ilgi duymadı. İkinci bölümde geleceği incelemeye giriştim ve totaliter boyunduruktan Rus demokrasisinin 'diriliş' olasılığının ne kadar sonsuz olduğunu gösterdim. Geçmişin siyasal sorumluluğunu

saptayacak araştırma soruları sorarak ve uzun süren terörü ortadan kaldırarak yeniden özgürlük içinde yaşamadan, böyle çetin bir sınavda hâlâ biraz ayakta kalabilen, böyle büyük bir halk ölemez.

Meksika yolculuğum, yoldaki birkaç olayla sürüyor. Ciudad--Trujillo'da yayımladığım yazılar, Meksika'daki güçlü örgütlerle kesin ilişkide olan kentin Komünist hücresinin dikkatini çekti. Yeni baştan, bir çamur atma sağnağına tutuldum. Haiti polisi, hava alanında bir terör paniğine kapıldı ve bizi gözetime aldı; böyle tümüyle soğuk bir biçimde karşılanmasaydık hemen orada ezilebilirdik. Onlar ancak, Franco konsolosları tarafından usulüne uygun damgalanmış düzgün pasaportla geçen Falanjist beyfendiye incelikle gülümsemek için biraz yatıştılar. Arkadan, Dominik Cumhuriyeti'nde ve Küba'da yine bagajımız araştırıldı ve sorguya çekildik. Ama bulunacak hiçbir şeyin olmadığı yerde en kötü karaçalma bile gücünü yitirir. Günler geçtikçe her şey açıklığa kavuştu.

Havana'nın güzelliği –acınacak oranda karanlık Avrupa kentlerinden sonra– bedensel zevki besleyen elektrikliliği, Arkadaşlarla şimdiye kadar görülmemiş toplantılar. Özgür bir ülkede bulunmanın coşkusu. Biz Havana'ya Leningrad savaşı başladığı sırada vardık ve oradaki mücadelelerin düşsel resimlerini görmeye başladık.

Uçak bize, dünyanın, şiir ya da resimde yeni bir sanat akımının yeşermesine gereç oluşturabilecek lirik zenginlikteki, yeni bir görünümünü gösteriyordu.[18] Ama bu yarı iflas etmiş uygarlık ancak, her tür coşkusu ölmüş, zenginlerin yolculuk için kullandığı bir ölüm makinesi içinde yaratılıyor. Karaibler Denizi ve Yucatan'ın fırtına salgınına uğramış toprakları, sonra da ışık mızraklarıyla delinmiş kara bulutlarla kaplı Meksika yaylaları üzerinde uçtuğumuz sırada onları, Douğlas yapısı uçağın rahat koltuklarında uyuklarken görürüz. Tenayuca'nın kocaman, gül pembesi ve kunt, çakmaktaşı pürüzsüzlüğündeki Güneş Piramidi birden göze çarpıyor.

Meksika hava alanında ilk kez bir İspanyol arkadaşın yüzünü görüyorum; gözlüklü, dalgın, güçlü ve avurtları çökük Julian Gorkin. İspanya cezaevlerindeyken on sekiz ay onun yaşamını kurtarmaya uğraşmıştık. Şimdi o ve öteki yoldaşlar New York ve Meksika'da bana bu yolculuğu, bu kaçışı sağlamak için on dört aydan çok tam bir mücadele veriyorlardı. Onlar olmasaydı hemen hemen umutsuz kalacaktım. Alınyazımın ayrıcalıkları: Altı yılda ikinci defadır akılcı dayanışma mucizesi benim yararıma işliyordu. Biz, dünyanın bir

18. Serge burada, sürgün sırasında tanıştığı Dr.Alt adlı Meksikalı bir sanatçının düşüncelerini çiziyor. Alt, *aeropittura*'nın yani uçaktan gözlendiği gibi peyzaç yapma sanatının kuramcısı ve uygulayıcısıdır.

ucundan öbürüne, bu sayıca az ama birbirine –ve tarihin akışı içinde kendine kesinlikle güvenenler, birbirimizden ayrılıyoruz.

Meksika sokaklarında şaşılası bir duyguyu tattım. Ben pek öyle yasa kaçağı, vızır vızır aranan, içeri atılması ya da yok olması an sorunu olan bir adam değilim. Ancak şimdi açıklamak durumundayım: 'Sakınmak zorunda olduğumuz belli tabancalar hep vardır..' Bu, kişinin kendisini kaygılandırabilir: Ben yaşamak istediğim her yerde yaşadım ama günü gününe. Meksikanın sevecen ışıkları, benim için, uzak kentlerin, huzursuz, yıkık ve karartmaya dalmış görünümleri üzerine biniyordu. Onlar içinde yürüyen adamlar, arkamda bıraktığım, dünyanın en çok aranan adamlarını görüyordum. Hepsinin bırakmadığını biliyorum, dayanabilenlerin dayanma görevi var (ve hiç kuşkusuz onlar bu yalın görevi iyi başarıyorlar); kimilerinin öldürüldüğünü biliyorum, istatistik öyle gerektiriyor. Ama onların, deneyimleri, tahammüller, idealizmleri, bilgilerinden dolayı yarının Avrupası için gerekli olup da öldürülmeye karşı koyamayanları da var. Eski Avrupa Sosyalizminin ve öldürülmüş genç demokrasilerin belkemiği olan insanlar kurtulmadıysa gelmesi kaçınılmaz devrimler totaliter damgalı eski Naziler, eski faşistler, eski komünistler ya da düşüncelerden ve insan sevgisinden yoksun maceracılar ya da yönlerini yitirmiş iyi niyetli adamlar tarafından yönlendirilecek. Bu yarın ve ivedi bir siyasal hesaptır. O zaman Amerika'lar bu savaşçıların birkaçını ağırlamak için kapılarında bir aralık açmayı niçin bu kadar güç buluyorlar?

İLERİYE BAKIŞ

Bu anıları Meksika'nın eşiğinde bitirdim. Yaşam sürüyor, mücadele sürüyor. Yazdıklarımın hem kavgacı hem yoğun olduğunu biliyorum; başımdan geçenlerin daha çoğunu yazmaya katlanamadığımı da. Sıkıntım yer darlığından, birçok portreyi ve birçok ayrıntıyı atladım. Yalnız tipik ve özlü olanı vermeye çalıştım. Çalışma koşullarım böyle bir çalışma için oldukça kötüydü: Güçlük içinde yaşamak, belirsiz tehditlerle çevrili olmak, nerede ya da ne zaman yayımlanabileceğini bilememek ama aynı zamanda bir gün özel yararı bulunacağı kanısında olmak. Belki, bazı ikincil noktalarda, bellek yanılmalarıyla suçlanabilirim; ama yalnız gerçeği anlattım, elimden geldiği kadar anlattım.

Dikkatle incelendiğinde kendimden çok az söz ettiğim görülür. Kendi kişiliğimi, toplumsal süreçten, içinde payı bulunan, daha da çok konu olduğu ve ona değer veren etkinlikler ve düşüncelerden ayırmak benim için güçtü. Kendimi hiç de bir bireyci olarak düşünmüyorum: Az çok bir 'kişilikçi' gibi, ancak toplum ve tarihle bütünleşmiş insan kişiliğini üstün bir değer olarak görürüm. Bir insanın düşünce ve deneyimi, bu duyguda olmanın dışında, sürdürülmeye hak kazanacak bir anlam taşımaz. Bununla birlikte, insan bunlar içinde kendini küçümseyen sözcükler okumamalı; hiç kuşku duymuyorum ki insan kendisi olmak zorundadır, yalın bir biçimde ve tam tamına, ne sorumluluk almaktan vazgeçerek ne de başkalarının küçülmesini dileyerek. Özet olarak, insanoğlunun ortak yaşamında paylaşmayı içtenlikle istiyor olmadıkça hiçbir şeyimiz gerçekten bizim, kendimizin değildir.

Elli yıldan biraz çoğunda, on yılımı, çoğunluğu zor geçen, tutuklulukta harcadım. Bu kapatılışlarım bana Nietzsche'nin paradoksal bir özdeyişinin doğruluğunu öğretti: 'Beni öldürmeyen, güçlendirir.' Hiçbir zaman malım mülküm olmadı. Ve hemen hemen hiç, güvencede olmadım. Birkaç kez üzerine titrediğim gereçlerimi yitirdim: Kitaplar, kâğıtlar ve kişisel anılar. Brüksel'de, Paris'te, Barselona'da, Berlin'de, Leningrad'ta, Sovyet sınırında, yine Paris'te hemen hemen her şeyi geride bıraktım ya da onlar benden alındı. Bu deneyimler her ne kadar cesaretimi kıracak bir etki yapmadıysa da

maddi şeylere ilgimi yok etti.

Her zaman düşünsel çalışmaya ilgi duydum. Anlatım ve onların kavranması benim için hemen hemen mutluluktur. Kitaplarım belki de en içten tutkum. Ama istediğimden daha az yazdım. Çalakalem, yoğun mücadele içinde yeniden gözden geçirmeye fırsat bulamadan. Kitaplarımın şaşılası bir kaderi var. Anayurdum, Rusya'da ve yalansız dolansız yalnız ülkeme hizmet etmek istediğim için, onların her biri daha yayımlanmadan yasaklanmıştı; Siyasi polis bir kaç yıllık çabalarımın ürünü, bitmiş birkaç kitabımın elyazmalarına elkoydu: Devrimin görkemini en iyi biçimde aktardığıma inandığım romanım da bunlar arasında. Öte yandan, *History of the First Years of the Revolution* (Devrimin ilk Yılları Tarihi) adlı kitabım, Paris'te ve Madrit'te yayımlandı. Belgeleri yok olmuş, belleklerin yanıldığı, tanıkları yanar döner kitaptan biridir. Kitaplarım Fransa'da ve İspanya'da güzel bir kabul töreni gördü; İspanya'da yakıldı, Fransa'da ne olduklarını bilmiyorum. Birleşik Devletler'de yalnız ikisi dışında, tutucu yayımcılar kitabı çok devrimci ve sol kanattakiler çok totaliteryanizm karşıtı buldular. Stalin rejimindeki güçlük de buydu. En son romanım, *La Terre Commence a Trembler*, bu iki neden yüzünden, şimdiye kadar haklarında hemen hemen hiçbir şey yazılmamış, hâlâ da ortalarda görülmeyen insanların yaşamını vermek tutkusuyla, dünya gezilerimde yazıldı. Nitelikleri, genelde sezildiyse de kitaplarım, kendiminki kadar güç bir yaşama sahip biliniyor. Öğrendim ki, bizim bozuk modern toplumumuzda yazar kendini, ufkunun sınırını zorlayanlara ve içtenliğini yok edenlere uydurmadıkça *var* bile olamaz.

Ben, o yürekli adamların üç kuşağından çok yaşadım, yanılmış olabilirler, onlara derinden bağlanmıştım ve anıları benim için kutsal. Yine burada, tam olarak inanılan bir soruna, tüm bir yaşamı bağlayarak yaşamanın hemen hemen olanaksız olduğunu buldum; bu, kişinin, yaşamı, günlük eylemden ayrı düşünmeyi kabul etmemesidir. Yirmili yaşlarımın genç Fransız ve Belçikalı başkaldırıcılarının hepsi öldü; 1917'deki Barselona'lı sendikalist yoldaşlarım toplu kıyıma uğradılar; Rus Devrimi'nden arkadaş ve yoldaşlarımın belki hepsi öldü; herhangi bir ayrıksılık varsa mucizedir. Hepsi yürekliydi, hepsi burjuva düzenine teslim olmaktan daha doğru ve daha soylu bir yaşam ilkesi arıyordu; belki bilinçleri belirli bir şekil almadan önce düşkırıklığını uğramış ve ezilmiş belli genç adamlar dışında, hepsi gelişme içindeydiler. Arkamda, çoğu, enerji, yetenek ve tarihi karakter bakımından en iyilerinden olan, onca çok ölü adam bulunduğunu hissetmenin beni sık sık ezdiğini kabul ediyo-

rum; ve bu duygu benim için, deyim yerindeyse, belli bir yürekliliğin kaynağı da oldu.

Doğuştan siyasi sürgün olduğum için, köklerinden koparılmış bir adamın bunaltıcı sıkıntılarını da gerçek çıkarlarını da bilirim. Onun dünya görüşü ve insanlara değgin bilgisi bir anda genişler; boyun eğme mahmurluğu dağılır ve kendini adama eğilimi dizginlenir; bu onu gerçekte kendini beğenmişlik yavanlığından başka birşey olmayan yurtseverlik hoşnutluğundan kurtarır; ama varolma savaşında bu, en ciddi engel olarak kalır. Eğemenlerin, onlar için bir milliyeti bile kabul etmediği insanların, çok büyük, 'uyruksuzlar' katagorisi doğurduğuna tanık oldum. Ülkesi olmayan bu insanların (ki, kendi ülkelerine ve insanoğlunun ülkesine gerçekte en bağlı olanlardı) yaşama haklarıyla da ilgili durumları, ancak, Orta Çağın, Lordu ya da hükümdarı olmadığı için hakları da güvencesi de olmayan ve adı çoğunlukla aşağılama olarak anılan 'yok sayılan adam'ı ile karşılaştırılabilir. Hiçbir şeyin daha uzun süre değişmeden 'korunmuş' kalmadığı bir zamanda, tutucu doğalarından ve yasalara tümüyle uygun eylemsizlikten dolayı, en modern devletler bu özgürlük savunucularının işkence çekmelerine suçortağı oldular. Şimdi en sonunda biz, uyruksuzlar, milyonlarca olmaya başlayınca belki bir şeyler değişir. Ben kendimi, hem Rus ve Fransız, Avrupalı ve Avrasyalı, yasaya karşın, hiçbir ülkenin yabancısı değil, bütün yer ve kişi farklılaşmaları içinde, her yerde dünyanın ve insanların birliğini tanıtıyor saydığımdan beri bu kurşun kadar ağır yükü taşımaktan yüksünmüyorum. Volkanik kıraçlığı içinde, onca derinden özgün olan Meksika topraklarında bile Rusya ve İspanya'nın dış çizgilerini görür gibiyim; bu ülkenin *İndio*'su kendini Orta Asya emekçisinin kardeşiymiş gibi eğlendirir.

Yaşamın anlamının yalnız tarihin yapılmasına bilinçli katkıda yattığını önce Rus aydınından öğrendim. Üzerinde düşündükçe bu, davada gerçek gibi görünüyor. Bunu, kişinin kendini, insanı alçaltan her şeyin karşısına etkili biçimde koyması ve onu özgürlüğe ve büyümeye yönelten mücadelelerin hepsine katılması izliyor. Böyle bir katılışın yanılgıyla lekelenmesinin kaçınılmaz oluşu bu kesin gerekliliği hiçbir biçimde azaltmaz: En kötü yanılgı, insanın acımasızca kirletilmiş gelenekler içinde tutulan, yalnızca kendisi için yaşamasıdır. Bende bu inanç oluştu, başkalarının oldukça yararsız bir yazgıya kapılmaları gibi; ama biz tarihi gelişmeye uygunduk; hâlâ da öyleyiz ve şurası apaçık ki, tüm bir dönem boyunca, milyonlarca bireyin yazgısı, ilk yolcuğunda bizim yaptığımız yolları izleyecek. Avrupa'da, Asya'da, Amerika'da bütün kuşaklar, hızlı ve büyük değiş-

me içindeler, ortak mücadelerde kabzaya sarıldılar, şiddet ve ağır tehlikeyle oynamaya başladılar; uğradıkları türlü türlü tutsaklık kendilerine 'her adam kendisi için' egoizminin bittiğini, özel zenginliklerin yaşam için uygun amaç olmadığını, dünkü tutuculukların felâketten başka bir şey getirmediğini kanıtlıyor ve dünyanın yeniden düzenlenmesine yönelik yepyeni bir bakış açısına eğilmenin gerekliliğini duyuyorlar.

Birtakım önemli durumları açık açık görmekte kendime güvenirim. Kendi içinde bunu başarmak o kadar güç değildir ve şimdilik, daha çok alışılmadıktır. Bence bu, yüce ya da ince bir zekâ için, sağduyu, iyi niyet ve kişinin hem başarılarının baskısına hem de dolaysız ilgilerimizden ve bizi esinleyen sorunlar korkusundan doğan günaha kışkırtma, olaylara gözyumma doğal eğiliminin üzerine yükselebilmek için belli bir tür yüreklilikten daha küçük bir sorundur. Bir fransız deneme yazarı şöyle diyor: 'Gerçeği araştırırken korkunç olan, bulduğumuzdur.' Onu bulursunuz, o zaman da kişisel çevrenizin ön yargılarını izlemek ya da moda klişeleri kabul etmekte pek özgür olamazsınız. Sovyet Devriminde, hoşgörüsüzlük ve düşünce ayrılığının işkenceye götürmesi gibi ciddi kötülük tohumlarını hemen farkettim. Bu kötülükler öğretinin katılığına aşılanmış gerçeğe ulaşma duygusunda ortaya çıktı. Yaşam biçimi ve çıkarımları farklı insan için izlenen, küçümsemeydi. Uygulamada her birimizin çözmek durumunda bulunduğumuz en büyük sorunlardan biri; hiç kuşkusuz, sarsılmaz inançları bu inançlara yönelik eleştirel bir ruh ve inanç farklılığı saygıdan gelen uyuşmazlık ortamında sindirmenin gerekliliğini kabul etmektir. Mücadelede sorun, en büyük pratik yetenekle düşmanlık içindeki kişiye saygıyı birleştirmektir; bir anlamda kin gütmeden savaş. Rus Devrimi her ne kadar namuslu ve zeki adamlar tarafından yönetildiyse de bu sorunu çözemedi; kitlelerin karakteri, despotizm deneyiminden dolayı, etkileri kendi önderlerinde yerleşen öldürücü bir damga yedi. Bu yargılamada, ekonomik ve tarihi etkenlerin önemini yadsıma niyetinde değilim; onlar geniş eylem koşuludur ama bütünün niteliğini belirlemez. Burada insan etkeni araya girer.

Birçok kez kendimi, toplumda zekâ, düşünce işlevi konusunda kötümser bir yargının eşiğinde hissettim. Rus Devrimi'nin 1920'den hemen önce durulmasından beri, çeyrek yüzyıldan çok zamandır, sürekli, anlayışlı düşüncenin bastırılması için genel bir eğilim buldum. Bundan daha öncesinde Birinci Dünya Savaşı Öncesi Avrupa toplumundaki duruma ilişkin doğru bir yargıya varmak için ben de gençtim; ama o dönemde en atak düşünce daha sıcak bir hoşgö-

rüyle karşılanabiliyordu ve bunun sonucu olarak daha uzun yaşamak için daha çok fırsat bulduğunu düşünüyorum.

Ne de olsa, konuya ilişkin düşüncelerim, ne Marksizmin bilimsel ruhuna ne de onun çağımız bilincine akla uygunluk ve idealizm karışımı katkısı üzerine herhangi bir kuşku duymuyor. Ama yine de, toplumsal değişim sancıları içindeki büyük bir ülkede, güç aygıtının yönetimini Marksist geleneğe uygunluğun ele almasının olumlu bir felâket olarak görülmesine yardımcı olamam. Öğretinin bilimsel değeri ne olursa olsun, yönetime ilişkin olmaya başladığı anda, Devlet ilgilileri yansız araştırma olanağına izin vermeyi durduracak; ve hatta onun bilimsel kesinliğini, önce eğitime girme sonra, aynı zamanda düşünmeye baskı yapan düşünmeye yol gösterme yöntemleriyle, kendisini eleştiriden bağışık tutmak için yönlendirecek. Gerçek kavrayışla yanılgı arasındaki akrabalık, onları otoriteyle düzene sokmaya kalkışan biri için anlaşılması güç bir durumdadır da; insanlar varsayımlar, yanılgılar ve düşsel tahminlerden dolayı uzun, dolambaçlı yollar yapmaktan başka bir seçme hakkına sihip değiller: Ve eğer bu yollar bir bölümü geçiciyse de çoğu doğru olan değerlendirmeleri zor durumdan kurtarmayı başarırsa. Bu bana tüm değerlerin en başlıcalarından biri gibi görünüyor.

En çok karşı çıkanlardan biri de odur. Her yerde ve her zaman, hemen hemen evrensel bir huzursuzluk mayasını bastırma ya da ondan kurtulma dileği olarak, düşünmenin engellenmesi, düşünme korkusu ile karşılaştım. Proletarya diktatörlüğü sırasında, Kızıl afişler 'İşçilerin Saltanatı hiç sona ermeyecek' derken, hiç kimse, kuşatma sırasında biçimlenmiş, açıktan açığa olağanüstü bir rejimin sonsuzluğundan kuşku duyamazdı. Bizim, bilimle büyümüş, büyük Rus Marksistlerimiz, diyalektik Doğa bilincinden –ki bu, her şeye karşın, varsayımdan ve de sürdürülmesi güç bir varsayımdan başka bir şey değildir –hiçbir kuşku duymuyorlardı: Komünist Enternasyonal'in önderliği, örgütlenişlerinin gelecekteki zaferine ilişkin en küçük kuşkuyu bir suç, bir moral sapma olarak nitelendirdi. Daha sonra, düşüncelerinin tüm doğruluğuyla, Muhalefetin canevindeki Troçki, kendisininkinden farklı herhangi bir görüşe hoşgörü göstermedi. Toplu saldırı isterisinin dalgalanmalarına, gelenek dinginliğine ya da yalnızlığa ilişkin körlüğe aldanmış insanlara sözüm yok. 1918'de, Brest–Litovsk görüşmeleri sırasında Rus Devrimini savunduğum için Fransız arkadaşlarım tarafından hemen hemen parçalara ayrıldım. Yirmi yıl sonra, aynı işçi arkadaşlar tarafından, bu kez de, bu Devrimden türeyen totalitarizmden söz ettiğim için parçalanıyordum.

Ünlü dergiler ve gazeteler yayımlamaktan sorumlu solcu aydınlar görüyorum, kesinlikle belli de olsa, onlara ters düşmese de gerçeği yayımlamayı kabul etmiyorlar; onu cansıkıcı buluyorlar, bilmezlikten gelmeyi yeğliyorlar. Bu onların moral ve materyal (genellikle ikisi birlikte gider) ilgileriyle ters düşüyor. Siyasette, önceden tahmin edene boykot, yerme ya da işkence getiren, konkunç bir doğru tahmin güçsüzlüğü gözledim. Eleştirel zekânın rolü bana tehlikeli ve hemen hemen yararsız gibi göründü. Bu, kendimi içine çekilmiş hissettiğim en kötümser yargıdır. Sonunda dile getirmemeye dikkat ediyorum; kişisel zayıflığıma ilişkin duyguyu kınıyorum, eleştirel ve anlayışlı düşüncede, salt bir gereklilik olarak, insanın kendisine ve topluma zarar vermeden sakınamayacağı koşulsuz bir zorunluluk ve üstelik uçsuz bucaksız doyumların kaynağı olarak, ayak diriyorum. Daha iyi günler gelecek, belki de hızla, bu, bir perhiz ve inancı o zamana kadar sürdürme sorunudur.

Çağımızın olaylarına tanık olan ve onlara katılan, tarihi felâkete karşı bildiride bulunmak zorundadır. Apaçıktır ki tarihi sürecin en geniş çizgileri, ancak eksik parçalar konduktan sonra öğrenebildiğimiz, kavrayış ve denetimimiz dışında bulunan etkenlerin ürünüdür. Ama tarihi olayların, karakter ve hatta belli durumlarda doğrultusunun, çok geniş oranda, insanın bireysel yeteneğine bağlı olduğu da daha az açık değildir. Aralık 1918'de, Bolşevik Parti Merkez Komitesi, yerli karşı devrimin saldırı yöntemlerini öğrenmek zorunda kaldığı zaman, yeni rejim için bulunabilen silahlar arasından bir seçim yaptı. Devrimci halk mahkemeleri (belli özel durumlarda gizli oturumlara izin veren) *kurabilir* ve bu mahkemeler içinde, savunma hakkına izin verip hukuki sertlik sağlayabilirdi. Ama o, gizli yargılama yöntemlerini, herhangi bir savunma hakkının ve kamuoyu denetiminin içeriye adım atamadığı bir Engizisyon sayılan Çeka'yı kurmayı *yeğledi*. Bu yapılırken, Merkez Komite belki de en az zorlanacağı yolu izlemişti; Rusya tarihini inceleyen biri için anlaşılabilir olan, başlıca Sosyalist ilkelerle hiçbir ortak yanı bulunmayan, psikolojik içtepilerin de etkisi oldu.

1926' ve 1927 Rusyasında, tarımsal dirilişle sınai geri kalmışlığın birleşiminden çıkabilecek güçlükleri önceden sezmek olasımıydı? Biz bunları önceden sezdik; onlar bir dereceye kadar, zamanında önlenebilirdi de. Ama gücü elde tutanlar, bir kez daha, en az zorlanacakları yolu izlemeyi yeğlediler; bu, aynı zamanda en az sağduyulu olan yoldur ama cerrahi bir operasyonu ertelemenin korkunç sakatlıklara yol açması gibi, ciddi bunalımların ertelendiği görünümü verir. Bile bile gözardı edilen güçlükler büyümeyi sürdür-

dü; bir tür paniği ve sağduyu tıkanıklığını kışkırttı. Kolektivzm ve totaliter sanayileşme için yalnız sert değil ama çirkin, insanlığa sığmayacak ve ezici çözümler gerektirdi. *Destiny of Revolution* (1937) (Devrimin Yazgısı)'da şu sonuca vardım: 'Bürokrasi eğer daha çok genel kültür ve Sosyalist ruh belirtisi gösterseydi hiç güçlük çekmeden kendisine, daha az yıkım getirici bir politika seçebilirdi gibi görünüyor. Yönetimsel ve askeri yöntemlere tutkunluğu, kritik anlarda paniğe kapılma eğilimi eklendi, gerçek, araçlarına indirgendi. Zorba rejimlerde, birçok şey de zorbaya bağlıdır..'; ve 'S.S.C.B.'de hepsi oldu, bir Sovyet demokrasisi ile çok daha iyi olabilecekken..'

Sonuç olarak, zorbanın karakteri, siyasal uyuşmazlığa felâket getirici bir hız katar. Altında idam yargılamaları ve kararlarının yattığı aldatmaca duruşmalara ve kana, Politbüro karar verdi. *On* kişiden çok olmayan bu araç, boş zamanında Muhalefet ruhu ile aşılanmış on binlerce yurttaşın toptan öldürülüp öldürülmemesini tartıştı; onlar rakiplerini siyasi haklarından yoksun bırakabilir ya da onları cezaevine atabilirlerdi. Bunun yerine olabilecek en acımasız ve en moral bozucu yolu kullanmaya karar verdiler. Aynı Politbüro, sınırsız hesapsız önemi bulunan bir başka durumda, artık kanıtlanmış bulunduğu gibi, yıkın tehlikeyi arttırarak birkaç ay yada yıl erteleyen, her ikisi de büyük savaş ve saldırı çekinceleri içeren, Hitler ile de demokratik güçlerle de işbirliğini seçen çözümleri benimsedi. Bunların hepsinde insan karakteri ve zekâsı aşırı rol oynadı; ve gözlem, zekâ ve erdemlerinin – daha yüce genel çıkarları temsil eden ilkelere bağlılık ve insanca duyguyla tanımlanan – kusurlu olduğunu gösterdi.

Bu örnekleri yalnız olaylardan ve iyi tanıdığım insanlardan alıyorum. Kuşkusuz, çağımızın en acımasız ve trajik suçu için de aynı şeyler söylenebilir. Avrupa'da yerleşmiş Yuhudilerin Naziler tarafından yok edilmesi. Bu suçun siyasal, toplumsal ve psikolojik sonuçları günümüzdeki hiçbir şeyle ölçülemez. Binlerce yıllık uygarlıktan kazanılmış insan düşüncesi bile tartışılır oldu. Bu olayla insan ruhu damgalanacaktı; ve bunun birkaç kişi tarafından düşünülüp taşınılmış bir emirle sağlanması için her şey yeterliydi. Öyleyse, totaliter çark, bir fabrika gibi işliyor, bir mühendis gelip bir kolu çeviriyor ve şimdiki gidişini sağlıyor.

İnsanın uçsuz bucaksız gücüne kişisel sorumluluğuna ve çaresizliğine karşın sonuca varmak kaçınılmazdır. Bu kötümser bir sonuç da değildir. Ama, çıldırtıcı gücü birkaç elde taplayan, sapmış ögelerin elenmesini zorlayan, güç üzerinde, ortalama insanın eksik bir denetimini bile yıkan ve kamu vicdanını felce uğratan sistemlerin

mahkûm edilişi olarak ayakta durur.

Benim kuşağımın insanları – 1890'da doğanlar – özellikle onların arasındaki Avrupalılar, bir dünyanın bitip bir başkasının başladığı sınırda yaşayan varlığın coşkusundan kendilerini alamadılar. Bir yüzyıldan ötekine geçiş, başdöndürücüydü. Bir çocuk olarak, sokaklardan ilk 'atsız araba'ların geçtiğini gördüğüm zamanki şaşkınlığımı anımsıyorum. Otomobil doğuyordu. Fransa'da ilk uçak mitingi düzenlendiği zaman gazete satıcısıydım; bu 1909'da olmuştu. Bleriot'un Manş'ı havadan geçme macerası kitlesel coşkuya neden olmuştu. Ben ev içi aydınlatmasının parafinle, sonra, elektirik daha çok varlıklı evlere girmiş olduğu için, hava gazıyla yapıldığı zamanı biliyorum. Bu gizemli tipse, ampul ışığına geçişi sokaklarda bekledim...Uzak çağların resimli gazeteleri Kralların ve İmparatorların portreleriyle doluydu: Rusya İmparatoru, Almanya İmparatoru, Avusturya – Macaristan İmparatoru, Cin İmparatoru, Osmanlı Sultanı...İlk sinemaların perdelerinde kalabalıklar, oldukça hızlı, kesik kesik adımlarla geçit töreni yapıyor ve bu canlı resimlerle şaşkınlıktan dilimiz tutuluyor. İnsan bedeninin, baştan sona, doğru olarak görülmesini sağlayan X ışınlarından söz edenler bile vardı.

On beşimdeyken enerji alanındaki buluşlarla uğraştım. Atomun parçlanmasına ayırılmış, halkın anlayacağı anlatım biçeminde bir yazı: 'Hiçbir şey yaratılmış değildir, her şey yıkılmıştır...' Kaygı içinde, Spencer'ci bir olgucu olan babamı sorguya çektim. Gülümseyerek yanıtladı, 'Sonsuz zaman ötesinin doğru olabileceğini nasıl düşlersin? Her şey, trilyonlarca yıl önce yok olmuş olabilirdi' Yeniden güven buldum; Mach'ın enerjiden söz eden kitabı başucu kitabım olmuştu. Katı özdek düşüncesi yıkılmıştı artık; Birinci Dünya Savaşı, dünyanın değişmezliği düşüncesini yıktı. İmparatorluklar oyun kâğıtlarından kuleler gibi çöktü, imparatorlar ansızın öldürülmüş bile olabilecek, bozgun halindeki zavallı şeytanlar olup çıktılar. Tılsımlı banknot bir kâğıt parçasından başka bir şey olmama durumuna düştü, hepimiz milyonerdik, ne var ki bir milyon bir kutu kibrit satın alabiliyordu. Bağıntılılık (Relativite) yeni – ve şaşırtıcı – bir zaman ve mekân kavramı öğretti.

Avrupa'nın yüzünün birkaç kez değiştiğini gördüm. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce canlı, iyimser, özgürlükçü ve kabaca paranın eğemen olduğu bir Avrupa tanıyordum. Yirmili yaşlarımıza genç idealist işçiler olarak eriştik ve zaman zaman, duvar yüzünden, öfkeli ve umutsuzduk: Haktanımaz ve kendini beğenmiş, uçsuz bucaksız bir burjuva dünyasının ötesinde hiçbir şey göremezdik.

Silahlar gürledi, Avrupa savaştaydı, bütün damarları kanayan,

bir elde etme isterisi kurbanı ve hâlâ, toplu kıyım ortasında, oldukça rahat. Cephelerin gerisinde iş iyiydi, dünya hâlâ güvenilirdi! Paris, gece uğursuz ama gündüz hemen hemen şen; Barselona, kuşlar, dansçı kızlar ve *Anarchos*, trenler tıka basa yorgun, bitkin askerlerle dolu..dünya, tehlikeli bir burgaca sürüklendiğinden habersiz.

Devrimler Avrupası, ansızın Petrograd'ta doğdu. Kızıl askerlerimiz bütün Avrupa ve bütün Sibirya boyunca generaller takımını kovaladı. Orta Avrupa'da ayaklanmalar ve kestirme idamlar, birbirini izledi. Kendi kârlı işlerine halkın ahmakça özgüvenini geri getiren muzaffer güçler arasında dinginlik egemendi. Hepsi susacak şimdi bekle ve gör!' İş yerleri, kançılaryalar, yönetimler, gazeteler, Milletler Cemiyeti hep, bedence olağanüstü iyi beslenmiş ve ruhsal beslenmeden yoksun, bol bol yetenekli beyefendilerle donatılmıştı ne var ki bundan söz etmek tatsız kaçıyordu. Savaş sonrası 'iyi zaman?, galiplerinin barışı..Dünyada genişleyen çatlaklar gördük; ve söylediğimiz zaman bize düş kurucular dediler.

Bu arada, totaliter Avrupa, sırtlarımızda gittikçe büyüyordu. Buna gelince kördük. Biz, yeni bir toplum yaratmayı ('en geniş işçiler demokrasisi') amaçlayan devrimciler, farkına varmadan, kendi ellerimizle, düşünülebilir en ürkütücü Devlet mahkemesini kurduk; gerçeği görüp tepki gösterdiğimizde, bu makine, arkadaşlarımız ve yoldaşlarımız tarafından kullanılıyor, üzerimize sürülüyor ve bizi eziyordu. Acımasız zorbalık içinde olgunlaşan Rus Devrimi uzun süre; Alman halkını, gücünü ve olanaklarını sonuna kadar vermeye çağıramadı. Nazizm iktidara geldi, Marksizme öykünerek, tiksinti yarattı. Avrupa'da toplama kampları çoğaldı, kitaplar yakıldı ya da parçalandı, sağduyu silindir geçmiş gibi ezildi ve bütün hoparlörlerden her yöne çılgına döndürücü yalanlar yayıldı.

Orada belli belirsiz umutlar düşlendi: Halk Cephelerinin ve Moskova Duruşmalarının Avrupası tam ölüme mahkum edildiği anlarda sağlığına kavuşuyor gibi göründü. Devrimle gericilik arasında, demokrasi ile faşist eğilimler ve kılık değiştirmiş faşizm arasında, gizli iç savaşla demokrasi kuralları arasında, açık iç savaşla Devletler arası savaş arasında, işe karışmakla karışmamak arasında, Muhalefet içinde ama bir süre için birbirine bağlı totaliteryanizm damgaları arasında, en öldürücü sahtecilikle yalın gerçek arasında ayrım yapmak gittikçe daha güç olmaya başladı. Bu karışıklık, ona kapılıp büyük felâkete sürüklenen insanların güçsüzlüğünden oluştu ve güçsüzlük onun içinde beslenerek karışıklığa dönüştü.

Dev çağını çöküşler izledi. Geriye insanca hiçbir değer kalmaya-

bilirmiş gibi görünüyordu. Yalnız, işlevi kölelik kurmak olan dev savaş makineleri vardı.

Avrupa'dan kaçtığımdan beri başka değişikler de oldu. Totaliter Güçlerin saygınlık ve etkinliği zayıfladı. Zaferleri bile,gelecek yenilgilerinin belirtisi gibi görünüyor. Ufuk aydınlanmaya başladı; bilanço çıkarılıyor. Son otuz yılda, insanın teknik bilgisine (bilinç düzeyinin gelişmesiyle orantılı olmaksızın) çok büyük ekler yapan buluşların varlığıyla dünyanın toptan değiştiği bir döneme girdik. Bunun için de yıkılma noktasına gelecek kadar yıpranmış toplumsal sistemlerin tutsaklarıyız. Kendilerini ölü bir dünyaya göre biçimlendirmiş, en iyi ve en sağgörülü olanlarımız, çoğu kez, çağımızın fırtınaları içinde, neredeyse yarı kör gibi kaldılar. Sarsıntının önünde ayakta kalabilmiş bir öğreti yok. Bu kadar şaşırtıcı bir şey olamaz: İnsan ve öğretinin bu kadar sınırlanması. Bu arada, gerçekleşmekte olan tarihin geniş dış çizgileri, karmaşada, duruluğunu yitiriyor. Dünyanın olağanüstü devrimini yapanlar pek de devrimciler değil onu hazırlayan zorba yönetimlerdir, yeni temeller üzerinde, yeniden yaşama başlama gereksinimi içinden geçip dağılarak kıtalara yayılan halkları vahşice kıran modern dünyanın güncel tekniğidir. Şu, sosyal adelet, akla uygun örgütlenme, bireye saygı, özgürlük ilkelerinin, günümüzün acımasızlığı ötesinde, kendisini azar azar, zarla kabul ettirmekte olduğu benim için olağanüstü açık bir gerçektir. Gelecek, bana, bütün geçmişimiz süresince herhangi bir anda gördüğümüzden daha büyük olanaklarla dolu gibi görünüyor. Benim savaşımcı kuşağımın öfkesi, yaşantısı ve hatta suçları, önündeki yolu aydanlatmak için çok küçük bir güce sahip bulunmasına bağlanabilir!

Meksika, Şubat 1942–43

EK
VICTOR SERGE
Ve
GAULLE'CULUK

31 Ocak 1948'de, General de Gaulle'un *Rassemblement du Peuple Francais* (R.P.F.)'sinin resmi organı *Le Rassemblement*, şimdi olduğu gibi o zaman da Gaulle'culuğun en belirgin kişilerinden biri olan Andre Malraux'a, Victor Serge'in, ölümünden altı gün önce yazdığı özel bir mektuptan kısa bir özet yayımladı. (Serge bir önceki yılın Kasımında ölmüştü.) Alınan satırlar şöyle: *'Benimsediğiniz siyasi konumu yüreklice ve belki de akla yakın bulduğumu söylemek isterim; Fransa'da olsaydım ben de üyesi olduğunuz hareketle destek işbirliği yapan bu sosyalistler arasında olurdum. Hareketinizin önceden tahmin ettiğim ama büyüklüğü benim için sürpriz olan seçim zaferi,*[1] *kanımca Fransa'nın yakın güvenliğine yönelik büyük bir adımdı.'* Özet birkaç politik yuvarlak lafla bitiyordu.

Bu satırların yayımlanması Serge'in arkadaşları ve işbirliği yaptığı kişilerde korkunç bir şok etkisi yarattı.[2] 1947'deki Gaulle'culuk bir çok bakımdan, geleneksel Sosyalist bakış açısından bile, Beşinci Cumhuriyet Gaulle'culuğundan, çok daha kuşkuluydu. Programındaki düzensiz birleştirici çizgiyle, çirkin bir kabadayılığa doğru alçalan bir önder tutkusuyla, iyi yönlendirilmiş bir parlamento karşıtı kitle hareketiydi o. Genelde halkın eski Vişi yanlısı elemanlarına karşı 'yumuşak' olmasını sol kanat sağladı. Böyle bir hareketi desteklediğini ilan eden herhangi bir Marksist devrimci, dönek olmakla suçlanabilirdi.

Serge üzerine böyle bir yargı, sertin de ötesinde; ya da daha çok, kesinlikle yanıltıcı olurdu. Ne de olsa, Serge, yaşamı süresince, herhangi bir anda Gaullizmi (Ya da, sosyalist olmayan herhangi bir inancı da diyebiliriz) yeğleyen bir kamu bildirisi yapmış değildi.

1. O seçimde R.P.F. tüm oyların yüzde 40'ını almıştı.

2. *La Revolution Proletarienne*, Nisan 1948'deki başyazı yorumlarına bakın.

İşin bütün kanıtı yayımlanması için bilerek yazılmış olmayan özel bir mektuptan alınmış, önü arkası bulunmayan, bir özetten oluşuyordu. Oğlu Vlady'ye[3] göre bu mektup Serge'in Malraux ile kişisel ilişkisinin yeniden başladığını gösterir. Malraux'un sicili 1935-6 'Victor Serge Kampanyası'nı desteklediğini (onun tarafından Stalin'e yapılan kişisel başvuru da içinde) göstermesine karşın, onların Serge'in Meksika'ya sürülmesinden önce Marsilya'daki son görüşmeleri yabancılaşmış bir karakterde olmuştu.[4] Özette R.P.F.'nin başarısını betimleyen 'Fransa'nın yakın güvenliğine yönelik büyük bir adım' tümcesi kuşkusuz Serge'in Fransız Komünist Parti'sinin savaş sonrasındaki gücüne derin ilgisini yansıtıyor.

Oysa akla yakın olan, Serge'in, bu satırlarının siyasal bir başarı belgesi olarak alıntılanacağını bilmesi durumunda, oldukça başka türlü yazabileceğine şaşmaktır. Geriye kalan onları onun yazdığı gerçeğidir. Serge'in yazdıklarında ya da ortaklaşa anılarında Gaullist yanlısı yapıda başka herhangi bir bildirimin bulunmayışı da aynı oranda gerçektir.

Gerçekten, onun çalışmalarını alan birkaç Paris dergisinden birinin yayımcısına gönderdiği (tarihsiz ama görünüşe göre Ekim 1946 da) bir mektupta Victor Serge, derginin yayın politikasının Batı yanlısı ve Gaullist eğilimi üzerine, ağır başlılıkla, üzüntüsünü dile getirdi. 'Kendime, sizinle acaba hâlâ aynı dili mi konuşuyoruz diye soruyorum. Daha da ciddi olan öteki yazılarım Gaullizm ile, Hıristiyanlıkla (üçüncü sayınıza kadar) flört etmesi, Amerikan emperyalizmine doğrudan karşı, herhangi kesin bir eleştiri oluşturmayı unutup -iki blokun çatışmasına yerinerek- Britanya Dışişleri politikası aktarmasıdır.[5]'Serge'in 1946 sonundaki uyarısı, Malraux mektubundaki gönültanırlığına çarpıcı bir çelişki içinde, Komünist karşıtı seçmenin bozgununa ilişkin görüşlerini vurguluyor. 'Komünist karşıtı bir bloka yakınlaşmamalıyız...C.P. işçi sınıfının geniş bir kesimini uzun süredir elde tutuyor...C.P.'ye karşı tümüyle olumsuz bir tavır takınamayız. İşçileri savunmakla olduğundan daha çok Stalinizm'i eleştirmekle uğraşıyor gibi görünürsek hiçbir yerde kazanamayacağız. Gerici tehlike hâlâ gerçek ve pratikte çoğu kez Komünistlerle yan yana hareket etmek zorundayız.

3. *Le Revolution Proletarienne,* Mayıs 1948'de.

4. M.Malraux, hem bakanlık görevlerinin baskısı hem de arşivlerinin erişilmezliği yüzünden, sözü edilen özete herhangi, daha ileri bir bağlam ya da arkaplân sağlamaktan, yazık ki, engellendi.

5.*Seize Fusilles a Moscou; Letters inedites* (Paris, 1972, Spartacus basımı), s.125.

Serge, Malraux özetinin tarihinden yalnızca kısa bir süre önce öldüğü için, bir tür ölüm döşeği pişmanlığı ortaya çıktığını kabul etmek kolay olurdu. Kararsız eylemlerde bulunmakla tanınmış öteki devrimciler unutuldu ya da bağışlandı, suçlu olanlarsa kendilerini başka yollardan bağışlatmak için yaşadı. Lenin Nisan 1917'de *Rusya'ya geri* dönmesi için Alman emperyalizminin sağladığı mühürlü trende ölseydi; ya da Troçki, Aralık 1939'de Amerikalı Olmayan Etkinlikler Komitesi Yurdunda bildiğini söylemek için Birleşik Devletlere yolculuk etmeyi kabul ettikten kısa süre sonra ölseydi, hiç kuşkusuz, iki bozguncunun –yalnız kendi diktatörleriyle değil– eski düzenle uzlaştıkılarından kuşkulanılırdı.

Bu altı satır, ya da Gaullist'leri alıntıladığı kadarı, sonuçta, herhalde, Victor Serge'in son dönem siyasal yazın eğilimine karşın yargılandı. O, Haziran 1947'de ölmüş önderin dul karısıyla işbirliği yaparak Troçki'nin yaşamöyküsü üzerine büyük bir kitabı tamamlamıştı. Bunu izleyen iki ayda, yaşadığı süre içinde yayımlanmış son denemesi olan, Rus Devrimi'nin Otuzuncu yıldönümünü anmaya yönelik uzun bir parça yazdı.[6] Serge, daha sonraki gazeteciliğinin hemen hemen hepsinde, önemsiz, tanınmamış, küçük bir aşırı sol dergi için yazdı. Onda eski, kavgacı ateş azalmış değildir:

'Bize Stalinist Sovyetler Birliği'nin karanlık görünümünü işaret eden zayıf mantık, sosyalizm tarafından izlenen, Marksizm tarafından izlenen, Bolşevizm'in iflasını gösteriyor... Öteki iflasları unuttunuz mu? Toplumun çeşitli felâketlerinde Hıristiyanlık ne yapıyordu? Liberalizm ne oldu? Tutuculuk, aydın ya da gerici biçimi içinde ne üretti? Musolini, Hitler, Salazar ve Franko yavrulamadılar mı? Eğer ideoloji iflaslarını gerçekten namusluca tartacaksak, uzun sürecek bir işimiz olacak... Ve daha hiçbir şey bitmiş değil...' Serge, burada da Stalin'in, Lenin'in gerçek sürdürülüşü olduğunu öne süren Amerikalı eski Marksist James Burnham'a karşı, kendisini şiddetli bir aşağılamaya kaptırıyor:

Onun, kışkırtıcı bir kurama, kuşkusuz, sevgi duymayarak geliştirdiği paradoks, tehlikeli olduğu kadar iğretidir de. Üçüncü Dünya Savaşı'na hazırlanan bu çağın Basın ve yazınında bu, bir yavan biçimde bulunuyor. Gericiler, Bolşevizmin kendisiyle –Bolşeviklerin kökünü kazıyan– Stalinist totaliteryanizme apaçık bir ilgi duyuyorlar; onların amacı işçi sınıfında, Sosyalizmde, Marksizmde, hatta liberalizmde bile vurgundur..'

Ne olursa olsun, bunlar, bir Sağcının sözleri ya da bir eski devrimcinin pişmanlığı türünden sözler değildir.

6. *Trente Ans Apres La Revolutian Russe, La Revolution Proletarienne* Kasım 1947'de.

SEÇKİN KAYNAKÇA

TARİH, SİYASAL ÇÖZÜMLEME Ve ÖZYAŞAMÖYKÜSÜ

1. *Contra la faim:* Paris, Editions de l'anarchie, 1911. (Genç Kibalchich (Victor Serge) tarafından *Le Retif* takma adıyla yazılmış bir kitapçık.)

2. *Pendant la guerre civile: Petrograd mai-juin 1909*: Paris, Biblio theque du Travail, 1921. (Serge'in Petrograd kuşatması sırasında ki günlüğü.)

3. *Les Anarchistes et l'experience de la revolution russe*: Paris, Lebrairie du Travail, 1921. (Sosyalist devlette özgürlükçülerin ve anarşistlerin rolü ve devrimci gücün sorunları üzerine bir deneme.) Ayrıca, A.Skirda (yayıncı)nın Dördüncü Cildi Olarak, *Les Anarchistes dans le revolution russe:* Paris, Editions de la Tete de Feuelles, 1973.

4. *La Ville en danger: Petrograd, l'an II de la revolution:* Paris, Librairie du Travail, 1924. (İç Savaş'ta kuşatma üzerine başka bir yapıt.) Aşağıda 9.sıradaki Maspero 1971 basımına ek olarak yeniden basıldı.

5. *Le Coulisses d'une sûrete generale: l'Okhrana*: Paris, Libraire du Travail, 1925. (Serge'in Okhrana arşivlerindeki buluşlarını anlatımı ve Batılı işçi hareketlerine polis sızmasının boyutu üzerine bir uyarı. Ayrıca: *Ce que tout revolutionnaire doit savoir de le repression:* Paris, Francois Maspero, 1970. olarak yeniden de basıldı.)

6. *Lenine, 1917:* Paris, Librairie du Travail, 1925. Yeni bir önsözle *Vingt ans apres:* Paris Cahiers Spartacus, 1937. olarak da yayımlandı. (Lenin'in devrim yılındaki düşünceleri ve eylemleri üzerine tarihi bir deneme.)

7. *La lutte des classes dans la revolution chinoise: Clarte* (Paris) Mayıs'tan Ekim 1927'ye kadar 9,11,12,13, ve 14. sayıları. *La Revolution Chinoise:* Paris, Edition Savelli, 1977 olarak Pierre Naville'in önsözü ve Serge'in Mart 1927 *Clarte*'nin 7.sayısındaki 'Le bolchevisme dans l'Asie' ve *La Lutte des Classes* Şubat-Mart 1928 sayı l'de Paul Sizoff (*Anılar* s.276'a bakın) takma adıyla yayımlanan ilk mektubu 'Canton' adlı iki yazısının da eklenmesiyle yeniden basıldı. Gregor Bentonun İngilizce çevirisi, emektar Çinli Troçkist Wang Fan-hsi'nin bir önsözüyle 1978'de Pluto Press, London tarafından yayımlanacak.

8. *Vie des revolutionnaires:* Paris, Librairie du Travail, 1930. Teksirle çoğaltılmış yeni basım, Paris, U.C.I. (Union Communiste Internationale) 1961. (Bir oranda tanınmayan kimi Bolşevik militanları anma öyküsü.)

9. *L'An I de la Revolution russe:* Paris, Librairie du Travail, 1930. Ayrıca Paris, Editions de Delphes, 1965; Paris, François Maspero, 1971. (İngilizce çevirisi, Peter Sergwick: *Year One of the Russian Revolution* (Rus Devrimi'nin bir Yılı); New York, Hoelt, Rinehart, 1972; London, Allen Lane, 1972.)

10. *Litterature et revolution:* Paris, Librairie Vlois, 1932. Ayrıca Paris, François Maspero, 1976 ve (epeyce çoğaltılmış bir baskısı) 1978.

11. Seize fusilles a Moscou: Paris, Cahiers Spartacus, 1936. (İlk Moskova Duruşması'na saldırı kitapçığı) Ayrıca Serge'in basılmamış mektuplarını da içine alan bir çilt. Paris, Spartacus, 1972.

12. *De Lenine a Staline:* Paris, *Le Crapouillot,* özel sayı, Ocak 1937. (İngilizce çevirisi, Ralph Manheim: *From Lenin to Stalin* (Lenin'den Stalin'e); New York, Pioneer Publishers, 1937; London, Secker and Warburg, 1937. Ayrıca Serge'in Rusya üzerine seçkin başyazılarının bir bısımı içinde: New York, Monad Press, 1973)

13. *Vingt-neuf fusilles et la fin de Yagoda:* Paris, 1937, *Lectures Proletariennes* dergisinin özel sayısı (No.3,Nisan,1937).

14. *Destin d'une Revolution: U.R.S.S., 1907-1937:* Paris, Bernard Grasset, 1937. (İngilizce çeviri Max Schachtman: *Russia Twenty Years After* (Yirmi Yıl Sonra Rusya), New York, Pioneer Publishers, 1937 ve Connecticut Hyperion Press, 1973; *Destiny of a Revolution,* (Devrimin Yazgısı), London, Jarrolds, 1937.)

15. 'La Pensee anarchiste': *L' Anarchie'de; Le Crapouillot*'un ocak 1938 özel sayısında.

16. *L'Assassinat d'Ignace Reiss:* V.Serge, M.Wullens ve A.Rosmer'in *L' Assassinat politique et l'U.R.S.S.*'inde: Paris, Editions Pierre Tisne, 1938.

17. *La Revolution Russe: Fevrier-Octobre 1917: Histoire des Revolutions de Crowell a Franco:* Paris, Editions Pierre Tisne, 1938. Derlemenin altıncı kitabı.

18. 'Deux rencontres': *Les Humbles,* Cahiers 8-12, August-December 1938, *A Maurice Parijanine* (Serge'in Lenin, Troçki vb. nin çevirmeni olarak anımsadığı arkadaşı) özel sayısında. Ayrıca, *Temoins* (Zürih), No.23,Mayıs 1960'da. (İngilizce çevirisi 'Twice Met' (İkili Rastlaşma) adı altında *İnternasional Socialism* (London), No.20, Spring, 1965'de.)

19. *Portrait de Staline:* Paris, Bernard Grasset, 1940.

20. *Hitler contra Stalin:* Mexico City, Ediciones Quetzal, 1941. (İspanyolca)

21. *Las Problemas del Socialismo en nuestro tiempo: Mexico City, Mundo* 1944. (Julian Gorkin, Marcveau Pivert ve Serge'in İspanyolca basılmış denemeler demeti.)

22. *La Tragedie des ecrivains sovietiques:* Paris, Les Egaux, 1947. Ayrıca 1972'de Spartacus'ta çıkan, yukarıda 11.sırada gösterilen. İngilizce çevirisi 'The Writer's Conscience' (Yazarların Buluncu) *Now* (London), No.7,Mart .1947'de.

23. *Le Nouvel Imperialisme russe:* Paris, Cahiers Spartacus, 1947. Ayrıca Serge'in dört kısa başyazısıyla *Hommage a Victor Serge*'de. *Le Nouvel İmperialisme Russe:* Paris, Spartacus, 1972.

24. *Vie et Mort de Trotsky:* Paris, Amiot-Dumont, 1951. (Troçki'nin dul eşi Natalia Sedova ile işbirliği içinde yazılmış bir yaşam öyküsü, anılarında metin içinde belirtilmiştir. Ayrıca: Paris, Club des Amis du Livre, 1961, ve (*Vie et Mort de Leon Trotsky* olarak) Paris, François Maspero, 1973. İngilizce çevirisi Arnold Pomerans: *The Life and Death of Leon Trotsky* (Leon Troçki'nin Yaşamı ve Ölümü); New York Basıc Books, 1975; London, Wildwood House, 1975.)

25. *Le Tournant oscur:* Paris, Les İles d'Or, 1951. (Serge'in 1940'da Paris'te bıraktığı ve daha sonra gerçekten değişmemiş tam Anılar'ında birleştirdiği, anılarının bir parçası; yanlışlıkla ayrı olarak yayımlandı.) Ayrıca: Paris, Edition Albatros, 1972.

26. *Memoires d'un revolutionnaire, 1901-1941:* Paris, Editions du Seuil, 1951. Ayrıca (Julian Gorkin ve ötekilerin ilginç gerçekleriyle): Paris, Club des Editeurs, 1957. *Anılar*'ın, Ethel Libson'un İngilizceye çevirisi ile *Politics* (New York)'in Haziran 1944 Temmuz 1945 sayılarında görülen bölümleri *Anılar*'ın ikinci bir yorumu, Serge tarafından yeniden gözden geçirildi, düzeltildi ve Editions du Seuil, Paris, Collection 'Points-Histoire', 1978.de yayımlandı.

27. *Carnets:* Paris, Rene Julliard, 1952. (1936-1938 ve 1942-1947 döneminden defterler. Serge'in defterlerinden James A.Fenwick'in İngilizce çevirisi, *New International* (New York), Eylül 1949-Kasım Aralık 1950'de bulunan *Carnets* (Defterler) ile ancak bölümsel olarak çakışıyor. Bu çeviri Serge'in günlüğüne girenlerden biraz ayrıdır: *Les Temps Modernes* (Paris) No.44 ve No.45, Haziran ve Temmuz 1949'da *Pages de Journal* (1936-8 ve 1945-7 yılları için).

28. Victor Serge, Leon Trotsky: *La Lutte contre le stalinisme*. Michel Dreyfus tarafından seçilip alınmış 1936 ile 1939 arası metinler (Serge ile Troçki arasında ve Serge'den öteki muhabirlere mektuplar olduğu gibi, iki devrimcinin ayrımlı konumlarını sergileyen, anarşizm ve Troçkizm, İspanya, Kronstadt konuları üzerine çeşitli yazılar; yazarı olan Victor Serge'in birçok kez yalanladığı ve yayımlanmış görüşlerine tamamıyla aykırı *Anılar* yapıtının 349' sayfasına başvurularak gerçek bir Serge metni gibi yeniden üretilen bir derleme)

ROMANLAR

29. *Les Hommes dans la prison:* Paris, Editions Rieder, 1930. (Serge'in Fransız cezaevlerindeki beş yılından, 1912-17, çizgiler, İngilizce çevirisi Richard Greeman: *Men in Prison* (Cezaevindeki insanlar); New York, Doubleday, 1969; Londan, Gollancz, 1970; Harmondsworth, Penguin, 1972; London, Writers and Readers Publihing Co-operative 1978.)

30. *Naissance de Notre Force:* Paris, Editions Rieder, 1931. (1917 Barselona ayaklanması ve Serge'in Rusya'ya geri dönüşü. İngilizce çevrisi, Richard Greeman: *Birth of Our Power* (Gücümüzün Doğuşu), New York, Doubleday, 1967. London Gollancz, 1968; Harmondsworth, Penguin, 1970); London, Writers and Readers Publishing Co-operative, 1978.)

31. *Ville conquise:* Paris, Editions Rieder, 1932. (1919'da Petrograd) Ayrıca: Lausanne, Editions Rencontre, 1964. (İngilizce çevirisi Richard Greeamn: *Conqered City* (Yenik Kent); New York; Doubleday, 1975, London, Gollancz, 1976; London, Writers and Readers Publishing Co-operative, 1978.)

32. *S'il est Minuit dans le Siecle:* Paris, Bernard Grasset, 1939. Paris, Hachette, Le Livre de Poche, 1976. (S.S.C.B.'de Muhalife siyasal tutkluların yaşamı ile ilgili. İngilizce çevirisi Richarda Greeman, Writers and Readers Publishing Co-operative, tarafından 1978'de yayımlandı.)

33. *Le Derniers Temps:* Mantreal, Editions de l'Arbre, Grasset, 1951. (Fransa'nın düşüşü sırasında sığınanların mallarından edilişinin romanı. İngilizce çevirisi Ralph Manheim: *The Long Dusk* (Uzun Karanlık); New York, Dial Press, 1946; Toronto, Longmans, 1946.)

34. *Kirov'un Öldürülmesi:* Paris, Editions du Seuil, 1948. Paris, Hachette, Le Livre de Poche, 1978. (Temizlik'lerin çarpıcı bir romanı. İngilizce çeirisi, Willard R.Trask: *Kirov'un Öldürülmesi:* New York, Doubleday, 1950; London, Hamish Hamilton, 1951; Harmondsaworth, Penguin, 1968.)

35. *Les Annees sans pardon:* Paris, François Maspero, 1971. (Kahramanları Rusya cephesinde, Berlin kuşatmasında ve sonuçta Meksika'da bir G.P.U. cinayet sahnesinde Komünist trajedileri yaşayan bir İkinci Dünya Savaşı romanı.)

Serge'in 372.sayfada adını andığı *Le Terre commence a trembler, 34.sıradaki Kirov'un Öldürülmesi*'nin bir başka adı gibi görünüyor. 29.30, 31.32 ve 34. sıradakiler *Les Revolutionnaires* adı altında, tek bir cilt halinde yayımlandı, Paris, Editions du Seuil, 1967.

KISA ÖYKÜLER

36. *Le Tropique et le Nord:* Paris, François Maspero, 1972. (İki, savaş öncesi öyküsünü (Mer Blanche, 1932, ve L'Impasse Saint-Barnabe, 1936), bir psikiyatri kliniğine ilişkin öykü, *L'Hopital de Leningrad*'ı ve daha önce yayımlanmamış bir Meksika anısı, *Le Seisme'i* kapsayan Serge tarafından plânlanmış bir derleme)

ŞİİR

37. *Resistance:* Paris, Les Humbles, 1938. *Pour un brasier dans un desert* adıyla yeniden yayımlandı. Paris, François Maspero, 1972.(S.S.C.B.'de yazılmış, Sovyet sansürü tarafından 1936'da elkonulmuş ve bellekten yeniden oluşturulmuş şiirler.)

YAYIMLANMAMIŞ MEKTUPLAR

38. Serge'in cezaevinden Rirette'e yazdığı 528 mektuptan E.Michon'da, *Un Peu du l'âme des bandits,* Paris, 1918. verilen ikisi.

39. Fransa'daki arkadaşlarına, Rusya'daki koşulları (1926-30) betimleyen on iki mektubu, *La Revolution proletarienne* (Paris), Temmuz-Kasım 1933' de.

40. *Letters a Antonie Borie,* Serge'in bir Fransız hayranıyla 1946-7 deki mektuplaşması, *Temoins* (Zürih), No.21, Şubat 1959'da.

41. *De Kibaltchiche a Victor Serge: Le Retif (1909-1919),* Serge'in anarşizmden Marksizm'e evrimini yansıtan E.Armand'a yazılmış bir dizi mektubu, Jean Maitron'un tanıtımı ve sunuşuyla, *Le Mouvement Social* (Paris), No.47,1964.

42. 'Emmanuel Mounier-Victor Serge Mektuplaşması', 1940-7'de Mounier ile Serge arasında gidip gelen mektuplar, *Bulletin des amis d' Emmanuel Mounier* (Paris), No.39,1972.'de

1940'ta Mlle Jeanne Saint-Martin'e iki mektup ve 1945-7'de yayıncı Rene Lefeuvre'a on sekiz mektup, 11.sıradaki Spartacus 1972 yayımında toplanmıştır.

Serge ile Troçki, Marcel Martinet, Andreu Nin, Leon Sedov ve Henryk Sneevliet arasındaki mektuplar yukarıda 28.sıradaki yayında yayımlandı.

SOVYET SANSÜRÜNÜN ALIKOYDUĞU ÇALIŞMALAR

L'An II De la Revolution russe: Savaş Komünizmi üzerine tamamlanamamış gereçler.

Les Hommes perdus: Fransız anarşist hareketi üzerine bir anı

La Tourmente: 1920 Rusyası üzerine bir roman, 'ki onun içinde Devrim'in büyüklüğünü en iyi biçimde aktardığımı düşünüyorum'(*Anılar, s.350).*

Victor Serge'in çalışmalarının tam kaynakçası Jean Riere'in büyük incelemesi *Victor Serge'un voix sous la glace et le granit*'de hazırlanmıştır.

Abdul Hamid, 182
Abramovich, R.R., 137, 167, 241, 243, 319
Adad, Me, 58
Adler, Friedrich, 70, 167, 243, 317
Alain, 301
Aleksandrov, Todor, 182
Alexander II. Çar, 268
Aleynikov, B.M., 128
Alfonso XIII, 47, 70
Alliluyeva, Nadezhda, 269
Almereyda, Miguel, 48-49, 50, 68, 78-79
Alpari, Gyula, 165
Anarşistler 114-115, 135, 158-159
Belçikalı, 33-34
Fransız, 31, 39-42, 43-44, 45, 47, 51, 56, 57, 58, 59, 62, 65, 78, 114, 338, 339,
Rus, 89, 96, 97, 100, 105, 106, 109, 111, 116, 127-128, 129-131, 132-133, 136, 141, 146, 150, 158, 235, 289
İspanyol, 72, 73, 74 : C.N.T. bakın
Andrade, Juan, 317
Andreyev, Leonid, 200
Andreyev (S.-R.), 247
Andreyeva 294
Antonov, A.S., 137
Antonov (diplomat), 310
Antonov-Ovseyenko,V.A. 210, 314
Apfel, 343
Aragon, Louis, 301
Armand, E.(Jouin), 43
Arnold, 234
Aruer, Jordi, 317
Artamonov, 183
Artzybashev, M., 46
Ascaso, Francisco, 74
Askarov G.K. 129
Astrov, 250
Atabekian.A.A., 129
Atl.Dr., 347n.
Averbach,L.L., 255 x 256, 257, 261
Azev, E.F., 37, 44, 108, 250

Bak, 155
Bakayev, I.P., 93,95
Muhalif 208, 210, 219, 222
Boyun eğici, 227
Bakunin, 70, 85
Balabanova, Angelica, 96, 112, 116, 186, 188
Balmont, K., 46
Barbusse,Henri, 156, 232, 236, 301
Barlach, Ernst, 163
Baron, Aaron, 130, 133, 157
Baron, Fanny, 157,
Bartz 166
Basch, Victor, 314
Baskakov, N.P., 206
Bastajiç, Pavle, 310
Baudouin, Paul, 334, 339
Bauer, Otto, 190, 243
Bayrach, 201
Bebel, August, 33
Belenki, Y., 303
Belinski, V,G., 25
Beloborodov, A,G., 223,228
Bely, Andrei, 156, 157, 260
Benjamin, Walter, 343
Benoist-Mechin, Jacques 331,
Berdyaev, N., 151
Bergery, Gaston, 323
Berkman, Alexander, 135, 136, 158
Berneri, Camillo, 314

Bertillon, Alphonse, 57
Berton, Germaine, 59
Bertoni, Luigi, 35,
Bettauer, Hugo, 191
Bléroit, Louis, 356
Bloch (yontu sanatçısı) 197
Bloch, Jean-Richard, 302
Blok, Alexander, 151, 155
Blücher,V.K., 131, 212, 244 Blum, Léon, 309, 311, 321, 326, 334, 341
Blumkin,Y., 119, 186, 247-48, 251
Bobrov, I.Y., 284, 286-7, 303
Body, Marcel, 134.159
Bogdanov, A.A.,(Malinovski),141
Bogiçeviç, M., 183
Bogin, 278-79,
Bonnot, Joseph,53,55
Bonskoy, 247
Bordiga, Amadeo, 115,117,118, 169
Borghi, Armando, 114
Boris, Çar, 181
Borodin, M.A., 152
Borovoy, A.A., 89
Bosch, Evgenia, 185,194
Böttcher, Paul, 174
Bouley, Gaston, 265
Bracke (Desrousseaux), Alexander 243
Brandler, Heinrich, 174, 175, 177
Brecht, Bertolt, 343
Breitscheid, Rudolf, 343
Breton, Andre, 313, 341
Brockway, Fenner, 320
Bronstein, Alexandra, 206, 237, 238, 245, 269, 279, 298
Bronstein, Nina, 206
Bronstein, Zina, 206, 265, 269
Broutchoux, Benoit, 32
Brunn(İlk), 324
Brupbacher, Fritz, 301
Brussilov, General,111
Bubnov, A.S., 138, 314
Budyenny, S.M., 106, 119
Buharin, N.I., 96, 111, 112, 117, 125, 142, 143, 167, 178, 208, 209 299, karakter 143 sağ eğilim, 208, 209, 220, 226, 227, 244 Sağ muhalefet 244, 249, 263 İdamı 314
Burnham, James, 361
Burstsev, V.L., 237
Butov, G.V., 246
Byk,I., 299

Cachin, Marcel, 115, 170, 321
Caillaux, Joseph, 78
Caillaux, Mme., 59
Callemin, Raymond, 28, 31, 37, 52, 53, 55, 57, 59
Campinchi, Me César, 58, 68
Cárdenas, Lazaro, 342
Carouy, Edouard, 36, 52, 56. 60
Caserio, Santo-Jeronimo 60
Cengiz, Han, 249
Cadayev, V.N., 205, 206, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 236
Çaykovski. N.V.,100
Challaye, Félicien, 313, 318
Chamberlain, Neville 327
Capayev 290, 297
Capelier, Emile, 34
Caulev, Peter, 182
Çeka 81, 92, 93, 95 96, 105, 106, 110, 120, 126, 131, 132, 133, 135, 137, 138, 139, 140, 150, 154, 158, 184, 185, 200, 242, 270, 328, 354
Ocak 1920 kıyımı, 110-111, 130, 201

G.P.U.'ya da bakın
Çehov, 200
Çen,Tusiu, 214
Cerniki,V.M., 293, 303
Çernişevski,N.G., 25
Çan Kayşek, 212, 213, 214
Çicerin, G.V., 81, 128, 143, 151, 167
Corni, Lev (Turchaninov), 157
Chose.67
Cubar, V.Y., 220, 212
Cubarov Alley, 204-206
Cudin, 94-95
Churchill, Winston,35,242
Clemenceau, Georges, 32, 36, 48, 78, 79, 99, 145
C.N.T., 71, 74, 112, 114, 317, 327
Collinet. Michel. 320
Companys, Luis,320
Crispien, Arthur, 114,116
Cuno Yönetimi, 171

Dahlem,Franz, 166
Daladier,Edouard, 326, 327, 334,
Dan,F.I.(Gurvich), 137
Daudet, Léon, 51
Dauge, Walter, 329
Dauming, Ernst, 114, 116
Déat, Marcel, 342
De Los Rios, Fernando, 352
de Man, Henri,332
Denikin, General 99, 100, 106, 110, 130
Dewey, John, 258, 313
Dieudonné, Eugène, 57, 58,59, 60
Dimitrijeviç, D.,183
Dimitrov, G., 116, 180
Dingelstedt, F., 206, 245
Dittmann, Wilhelm, 114, 116
Dmitriev, V., 257
Dogadov, A.İ., 220
Domingo, Marcelino, 72
Dommanget, Maurice 313
Doriot, Jacques, 169, 192
Dormoy, Marx, 341
Dos Passos, John, 354
Dostoyevski 205, 256, 320
Dördüncü Enternasyonal 294, 325, 328
Drobnis, Y.I., 185
Duclos, Jacques, 332
Duhamel, Georges, 254, 301, 315, 333
Durruti, Buenaventura, 74
Dibenko,P.E., 138
Dizerjinski,Felix, 94, 95, 110, 119, 143, 155, 209, 270 ölümü. 218

Eastman,Max, 256
Eberlein,Hugo, 174
Ebert, Friedrich, 162, 176
Eckhart,Yüzbaşı, 165
Ehrenburg,Ilya, 99, 301, 302, 316
Eichenwald 250
Eichhorn,Feld Maraşal, 247
Eismont,N., 250
Eloranta, Voyto, 121
Eltsin,B.M., 237, 245, 249, 292, 295, 303
Eltsin,V.B., 207, 293
Emery,L., 313
Enchmen,E.S., 205
Engels, 212
Enver,Paşa, 119

Fan Noli, Mgr., 184
Faure, Elie, 31, 52

Faure, Paul, 327, 334, 342
Faure, Sébastien, 54
Fédération Balkanique, La, 182, 83, 310
Fedin, Konstantin, 105, 168, 256
Feodorov, 256
Ferral, Edouard, 45, 46, 49
Ferrer, Francisco, 47, 49
Figner, Vera,268
Fischer, Ruth, 175
Fishelev, 219
Fouchs, Paul,80
Fraina, Louis 116
France, Anatole,37, 41
Franko, General, 327, 330, 347
Freud, 188, 191, 200
Frey, Josef, 189
Fridman, Marko,181
Frossard, Ludovic-Oscar, 115, 165, 170
Frunze, M.V., 131
Fry, Varian, 340, 343
Fuchs, Eduard, 165

Gaçinoviç,V., 182
Gallacher, William, 116
Galliffet,General,Marquis de, 85
Galtier-Boissère, Jean, 313
Gandi, 156
Garnier, Octave, 52, 43, 55
Gavrilenko, 131
Georgiev, Gen.Kosta, 181
Gerrasimov, L., 35
Gersuni, G.A., 45
Gerstein, L.N., 168, 289
Gertik, A.M., 210
Ghezzi, Francisco, 265, 305
Gide,André, 258, 301, 302, 316
Ginsberg, A.M., 240, 243
Giraudoux, Jean, 333-34
Girchek,L., 303
Gironella, Enrique (Adroher), 317
Glazman, 194
Goldberg, Mécislas, 46
Goldenberg, Dr., 178
Goldman, Emma, 136, 157-158
Goldstein, Dr., 184
Goloschekin, F.I., 221
Gorkin, Julián (Gomez), 317, 321, 347
Gorki, Maksim (Peshkov), 87-88, 90, 96, 107, 109, 111, 130, 138, 147, 159, 168, 256, 258, 262
Gotz, A.R., 168
G.P.U., 211, 218, 223, 228, 231, 232 *birçok yerde,* 237, 241, 242, 245-48 *birçok yerde,*251, 259-271 *birçok yerde*272-306, *birçok yerde*310, 314 322-23 Çeka'*ya da bakın* 328
Gramsci, Antonio,188
Grasset, Bernard, 311, 333
Grave,Jean, 39, 68
Griffuelhes, Victor, 32
Groman, V.G., 240, 241, 243
Grosman-Roschin,J., 129, 208
Grosz, George, 163
Guesde, Jules, 33, 67
Guichard, Xavier, 57
Guilbeaux, Henri, 150
Gumilev, N.S., 76, 155-156
Guralski, A.(Heifitz), 162
Gusev, S.I., 131, 209
Guyot, Yves,61

Hartenstein, V. (Sokolov), 35-36

Hasenclever, Walter, 343
Haywood, Bill, 151
Heckert, Friedrich, 174
Heinrichsohn, Albert, 246
Hellfer, Georges, 134
Henry, Emile, 34, 60
Henry, Fortune, 34
Hervé, Gustave, 32, 49, 50, 65
Herzen, A.I., 25, 97
Hilferding, Rudolf, 343–344
Hingleize (kardeşler), 88
Hitler, 176, 327, 338, 339
Hoffmann, General, 96
Huysmans, Camille 32

I.– –, 197
Iliç, Danilo, 183
Ilyin–Genevski,A.F., 206
I.M.R.O., 182
İnsan Hakları Derneği 300, 314, 315
Irujo, Manuel de, 321
Istrati, Panait, 246, 266, 267
Ivanov, Vsevolod, 168, 256
Ivanov–Razumnik (R.V.Ivanov) 156, 261, 275

Juarès, Jean, 38, 48, 67, 120, 311
Jeunes–Gardes Socialistes, 31, 32
Joffe, A.A., 143, 184
Ölümü, 215, 223–225
Joffe, Maria, 224, 245, 264
Joffre, General, 68, 77
Jogiches (Tyszko),Leo, 117, 144
Jouhaux, Léon, 311, 327
Jouin, 54
Julien, André, 148, 149

Kabakçiev, Hristo, 180
Kaganoviç, L.N., 220
Kalinin, M.I., 135, 143, 209, 220, 231, 245, 246
Kamenev, L.B.(Rosenfeld), 108, 111, 166, 185 ve anarşistler, 120, 129, 132, 158 triyumvira, 229, 248, 249, 250 Muhalif, 207, 209, 210, 217, 218, 219 boyun eğme, 227; Tutuklama 296; idam, 308, 312
Kambov, B.D., 128
Kamo (S.A.Ter.–Petrosian), 61
Kaplan, Dora, 81, 167
Kappel, V.O., 130
Karakhan, L.N., 230
Kartygin, 240
Karelin, A.A., 129
Karetnik, 131
Karayev, N.I., 241
Karol, 233
Karolyi, Michael, 96
Karpov, N.I., 205
Karpoviç, 273

Muhalefeti İşçilerin, 127, 131–132 138, 144, 151, 193n, 208, 218 Sol, 191, 192, 197, 205–208, 227–232, 233, 234, 237, 238, 244, 246, 247, 248, 249, 251–252, 264, 265, 269–270, 279, 284, 291–294, 295, 298, 313, 320, 324–325, 329–330, 346, 353; cezaevi, 209–211 212, 213–227, 255; Sağ, 220, 244 Ötekiler 138, 139, 186, 206, 224, 246
Kayurov, 250
Kerenski, A.F., 68n, 75, 159n, 251
Keynes, J.M., 113
Karitonov, 213
Kibalchich, Jeannine, 305, 310
Kibalchich, Leon (Victor Serge'in babası) 24, 27, 29, 30, 38, 356
Kibalchich, Laurette, 336, 346

Kibalchich, Liuba, 103, 160, 162, 165, 177, 263, 265-266, 272, 273 282, 288, 290, 295, 305, 336n.
Kibalchich, N.I., 24
Kibalchich, Raoul 27
Kibalchich, Victor Lvovich, Victor Serge'ye bakın
Kibalchich, Vladimir (Vlady) 162, 177, 252, 263, 273, 281, 282, 285, 291, 296, 299, 307-308, 336, 344, 360
Kirov,S.M., 220, 267, 296, 302-303
Kirson, V.M., 302, 303
Klement,Rudolf, 325
Klinger,G., 96
Knudsen,Konrad, 319
Koenen, 173
Kokoscka,Oskar, 163
Kokoskin,F.F., 8
Kolabuskin, 105, 106
Kolarov,Vasil, 116, 180
Kolçak,Amiral, 96, 100, 106, 110, 235, 290n
Kollantai,Alexandra M, 131, 204
Koltsov,M.Y., 302
Komarov,N.P., 216
Komünist Enternasyonal 90, 91, 96, 101, 111-112, 121, 139, 146, 151, 166, 167, 169, 170, 179, 186, 187, 188, 189, 192, 202, 213, 218, 219, 221, 226, 273,353
Birinci Kongre, 91 İkinci Kongre 119-120, 122, 128 Üçüncü Kongre 144-149, 158 ve Almanya (1923) 161-165, 173-177 Uluslararası İlişkiler Bölümü (O.M.S.) 121, 162
Konar,F., 240, 276, 280
Kondratiev,Profesör, 240
Konstaninov, 200, 201-203,
Korwin,Otto, 188
Kotzibinski,Y.M., 185
Kovarski, 240, 276, 280
Kozlovski,'General', 134, 135, 139
Kozlovski,M.Y., 109, 185
Krassin,L.B., 61, 102, 143
Krauterkrafft, 79
Kreps, 262
Kretinski,N.N., 165, 170, 230, 314
Kriuckov,P.P., 259
Krivitski,Walter, 324, 326, 343
Kronstadt Ayaklanması 128, 131-133, 144, 148, 328
Kropotkin, Prens Peter, 29, 61, 68, 132-133, 225
Krupskaya,N.K., 178, 262
Krilenko,N.V., 109, 121, 200, 314
Kucik Han, 247
Kucin,G.D, 289
Kun,Béla, 96, 111, 119, 131, 145-146, 162, 188, 192
Kusskova,E.D.,159
Kuusinen,O.V., 121
Kuzmin,N.N., 135

Lafargue,Paul, 52, 80
LaFollette,Suzanne, 313
Lagardelle,Hubert,32
Landau,Kurt, 319
Lansbury,George, 111
Largo Caballero,Francisco 318
Lasheviç,M.M., 127-128, 209, 222-223
Laval,Pierre, 192, 303, 339
Lavargne,General,81
Lavrov,P.L., 46
Lazarev,240, 242

Lazzari,Constantino, 115, 186
Lebedev(Stepanov), 213
Le Bon, Gustave, 38
Le Dantec, Yves, 40
Lefebvre, Raymond, 115, 121
Lefranc, Jacques, 316
Léger, Eugène, 181
Lenin, V.I. (Ulyanov), 37, 77, 81, 85, 86, 93, 107, 120, 122, 123, 125, 129, 132, 139, 147, 150, 159, 168, 218, 226, 234, 242, 262, 321, 361, ve Terör, 96, 110, 111 120, 158, 185, 202, 270, 304, ve İç Savaş 103, 104, 230 ve Kömüntern 96, 112, 114, 117, 118, 146, 179, ve Makno, 128, 141. ve demokrasi 128, 132, 140, 141, 147. 167, 202, ve Kronstadt, 137, 138, ve N.E.P., 137, 142, 145, ölümü, 178, 194, 197, 201, 223, karakteri, 112, 113, 141
Leonidov, 110
Leontieva, Tatiana, 35
Leopold III, 310, 332
Lepetit (Francois Berthon), 114, 121
Lepine, Louis, 48, 49,
Lerroux, Alejandro, 72.
Levi, Paul, 114, 116, 146
Liabeuf, 49, 50
Liasonov, S., 99
Libertad, Albert, 39, 40, 42, 43, 53, 61
Liebknecht, Karl, 82, 117n 144, 174, 234
Liliana, Z.I., 86
Lister, Enrique, 319n
Litvinov, M.M., 61, 81, 330
Lloyd George, David, 99
Lockhart, R. Bruce, 81
Lominadze, V.V., 233, 250
Lomov, G.I. (Oppokov), 221
Londres, Albert, 60
Longuet, Jean, 78
Loriot, Fernand, 148
Lozovski, S.A., 151, 174, 178, 295
Lukàcs, Georg, 187, 188, 189, 192
Lunaçarski, A.V., 99, 129, 142, 261
Lutvinov, Y.K., 193, 194 Luxemburg Rosa 82, 117, 144, 174, 187,

Macdonald, Dwight, 339
McGovern, John, 320
Mach, Ernst, 356
Machin, 68
MacNair, John, 320
Maeterlinck, Maurice, 44
Makarov, 240
Makhimson, 210
Makhno, Nestor, 105, 120, 128, 130, 131, 141, 146, 158
Malaquais, Jean, 333
Malinovski, R.V., 108, 109
Malraux, André, 214, 301, 302, 311, 359, 361.
Mandel, Georges, 334
Mao Zedung, 216
Marchard, René, 104, 150
Marclewski, J., 119
Maretski 250
Margueritte, Victor, 301
Marinetti, Filippo, 50
Marion, Paul, 192
Martinet, Marcel, 254, 270, 313
Martov, L. (Julius O. Cederbaum), 120, 121, 158
Marks 52, 92, 188, 192, 212, 242, 243,
Masaryk, Thomas, 177
Maslow, Akadi, 175

Masson, André, 341
Maulnier, Thierry, 333
Maura, Antonio, 47
Maurin, Joaquin, 148, 312, 317
Maximalistler, 45, 91, 219
Maximov, 158
Maximoviç, 258
Maxton, James, 320, 321
Mayakovski, V., 99, 195, 257, 258.
Mazin (Lichtenstadt), V., 91, 92, 101, 106, 107, 197
Mdivani, B., 179
Medvedev, S.P., 131
Melnicanski, G.P., 220
Mena, Marciano, 319,
Menşevikler 89, 108, 120, 127, 134, 137, 141, 142, 240, 241, 242, 243, 251, 252, 289
Menzinski, V.R., 248
Merle, Eugène, 49
Merezkovski, D., 46
Mensil, Clara, 148
Mesnil, Jacques, 148, 152, 254, 270, 301
Messing, S.A., 218
Metivier, 36
Miasnikov, G.I., 140
Michon, Georges, 313
Mikhailov, M.T., 24
Mikoyan, A.I., 220
Miliutin, V.P., 241
Minkov, Ivan, 181
Mirbach, Kont, 247
Modigliani, Giuseppe, 343
Moilin, Dr. Tony, 44
Molcanov, 280, 281
Molotov, V.M. 220, 238, 245
Monatte, Pierre, 78, 191, 313
Monier, 57, 60
Morizet, Andrè, 148, 149
Moro - Giafferi, Me, 58,
Moron, Gabriel, 318
Mostovenko, P.I., 133
Mounier, Emmanuel, 316
Mraçhovski, S.V., 208, 269
Münzenberg, Willi, 173
Muralov, N. I., 227, 229, 245
Musolini, 321,62, 115, 166, 186n, 312, 321, 322, 327, 342,

N. - - -, 185
N. - - -, Dr.,226
N. - - -ko, Dr., 81
Narciso, 336, 337, 339,
Narodnaya Volya 24, 203, 268
Naville, Pierre, 226
Nechayev (Muhalif), 211, 214
Nechayev, S.G., 85, 203
Negre, Josè, 327
Negrìn Lopez, Juan 318
Nekrassov, N.V., 251
N.E.P., 138, 139, 144, 145, 152, 153, 196, 198, 200, 212, 219, 220, 244, 285.
Nesterenko, 95
Neumann, Heinz, 175, 176, 233
Nicholas II (Çar), 70, 203
Nietzsche 52, 200, 349
Nikolayev, L.V., 267, 298, 302
Nin, Andreu, 149, 178, Muhalif 213, 237, 238, 245, 264, 265, 279, yokoluşu 318, 318, 321,
P.O.U.M. Öncüsü, 317 öldürülüşü 314
karakteri, 148, 149, 320, 321,
Nivelle, General, 77

Noske, Gustav, 174
Novomirski 89, 129, 159,
Novoruski 107

Okhotnikov, 218
Olgin, M., 212
Orjonikidze, G.K., 92, 143, 179, 226, 248
Orlandis, 148
Ossovki, Y.A., 227
Ott, 201, 203,

Panitza, Todor, 182
Paniuskin, V.L., 140
Pankratov, VF., 245, 292, 293, 296,
Panteleyev, L., 196,
Parijanine, Maurice, 301
Pascal, Pierre, 150, 151, 159, 264,
Pasternak, Boris, 256, 302
Pataud, Emile, 32,
Patrick, 44
Paul, Dr., 57
Paul, İmparator, 197, 203
Paz. Magdeleine, 228, 270, 300, 302, 313, 318
Paz. Maurice, 228, 270, 332
Perepelkin, 139
Perkus, 136
Perovskaya, S.L., 24
Peskova. E. P.,304, 305
Pestana, Angel, 112, 114
Pétain, Marşal, 32, 192, 334, 342
Peter the Great (Büyük Petro) 260
Petriçenko. S., 139
Petrov, A., 45
Petrovski, G.L., 220
Petrovski, (Ozan), 274, 275
Pevzner, K. M., 293, 296,
Philip, André, 313
Piyatakov, G.L., 143, 174, 185,
Muhalif, 205, 218, 219
boyun eğici, 244
Pilniak, Boris, 168, 256, 259, 265, 320, 322
Pilsudski, Joseph, 61, 111
Pioch, Georges, 313, 318
Pivert, Marceau, 320
Platonov, S.F., 241
Plehve, V.K. von, 37, 45, 68n
Plehanov, G.V., 68, 120
Plisnier, Charles, 301, 302
Pilyatski, 200
Pohl, Otto, 165
Poincaré, Raymond, 68, 242
Polivanov, General, 111
Pollak, Oskar, 317
Pouget, Emile, 32
Poulaille, Henry, 302, 313
P.O.U.M., 74, 317, 318, 319, 321,
Poznanski, I., 207
Preobrajenski, E.A., 143, 194, 289,
Muhalif, 191, 210, 211, 229, 223, 269
Princip, Gavrilo, 183
Prokopovic, S.N., 159, 240
Prudhomme, Sully, 27,
Pugaçev, 285
Puşkov, 197,

Radek, Karl, 142, 144, 147, 165, 171,193, 248, ve Kömüntern, 96, 117, 118, 119 167, 172; Muhalif 213, 217, 218, 223, 227, 229 öldürülüşü 314; karakteri 143,
Radiç, Stjepan, 184
Rafail 204, 266

Rakovski, K.G., 111, 116. 117, 119, 143, 167 245n Muhalif 210, 219, 225 dışlanması, 207 sürülmesi 230. 245,273 boyun eğişi, 294, 295, öldürülmesi, 314
Ramishvili, I., 289
Ramzin, Prof. L.K., 240, 242, 256,
Rappoport, Charles. 78, 164,
Raskolnikov, F.F., 206
Rathenau, Walter, 171
Ravachol (Leon Koenigstein), 60
Raymond. Callemin'e *bakın*
Reclus, Elisée, 37, 40, 52, 61
Reed, John. 111, 116, 119,
Regler, Gustav, 301
Reiss, Elsa, 323
Reynaud, Paul, 58, 326. 334
Rhein, Marc, 319
Riyazanov, D. B. (Goldenbach), 110, 242, 243, 289
Ribot, Alexandre. 79n
Rictus, Jehan. 37, 41,
Rips, 35
Riette (Maitrejean), 43, 49, 55, 59
Riutin, M.N., 250
Rogdayev, N., 129
Rolant-Holst, Henriette, 148, 301
Rolland, Romain, 82, 156, 254n, 258, 267, 300, 301, 302, 315,
Romains, Jules, 41
Rosenberg, Arthur, 175
Rosengo, A.P., 104, 230
Rosenthal, Gérard. 226, 324
Rosenzweig, 248
Roshal, S.G., 206
Rosmer, Alfred, 78, 115, 119, 121, 133, 191, 313
Roselli, Carlo, 322
Roselli, Nello, 322
Rossi, Angelo (Tasca), 264, 321, 342
Rovira. José, 317
Roy M.N., 117
Rozanov V., 200
Rozkov, N.A., 127
Rubin, N., 240, 243
Rudrianski, A.Y., 96
Rühle, Otto, 234, 313
Russakov, A.I., 136, 154, 266, 267
Russakova, Anita, 281, 282, 305
Rutkovski, 280, 281, 282
Rikov, A.I., 108, 111, Stalin ile birleşmesi 209, 210, 226, 227. 244, 249, sağ eğilimi, 220, 244, idamı, 314
Ryss, Salomon, 45
Russakov, N., 24

Sabiani, 340
Sachs-Gladnev, S.M., 226
Sadoul, Jacques, 150, 168, 231,
Saint-Exupéry, Antoine, 334
Salvemini, Gaetano, 301
Samson, J.-P., 339
Sandomirski, H., 129, 265
Sangnier, Marc, 51n
Santalov, A.Ş. 294
Sapronov, T.V. 184, 206, 223, 225, 229, 245
Savaş Komünizmi, 125, 126, 127, 140, 152, 153, 299
Saragat, Guiseppe, 187n
Sartre, Jean-Paul, 226n
Savinkov, B.V., 68, 230
Sazanov, Y.S., 45
Scheffer, Paul, 224
Schildbach, Gertrude, 323
Schlageter, Albert, 171, 172

Schmierer, Paul, 320n
Sedov, L.L., 248, 324, 325,
Seeckt, General Hans von, 176
Segui, Salvador, 71, 74
Seipel, Kardinal, 184, 191
Sellier, Henri, 315
Sellier, Louis, 169
Sémard, Pierre, 169
Sembat, Marcel, 67
Seminov (Çekist), 138
Seminov (S. – R.) 167
Senatskaya, L., 292
Serebriyakov, L.P., 189, 229
Serge, Victor (Victor Lvovich Kibalchich), çocukluk ve gençlik 24, 42; ilk anarşist taban, 33, 34, 36, 39, 42, 43, 44, 50, 54, 61
İlk Rus taban 24 – 26, 44, 73, 77; Fransa'ya göç 38, 69,76, 82; 'Bonnot olayın-'53, 60,; Fransa'da tutuklanma 56, 60, 63, 67; salıverilme, 79, 82; Barselona'da, 69, 75 Précigné'de tutuklanma, 39, 76, 94, 95, 122, 124, 127, 128, 160, 161, 252, 346, 352, 353, Komütern'de çalışma 90, 94, 96, 102, 111, 120, 142, 144, 146, 160, 191; ve İç Savaş 90, 96, 97, 102, 103, 107, 111, 126; Ohrana kayıtları, 102, 103, 107, 109; Kronstadt ayaklanması 133, 136, 139; Fransız Komünü kuruşu 154 Almanya'da 160, 178, Viyana'da 178, 192
La Fédération Balkanique'te, 181, 183 Rusya'ya dönüş, 193; Sol Muhalif 191, 205, 208, 209, 218, 219, 222, 226, 228, 229, 230, 234, 237, 238, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 264, 269, 270, 291, 294, 298, 313, 329, 330, 346, 354,
Rusya'daki öteki karşıt görüşlerle ilişkiler 88, 89, 106, 114, 120, 127, 128, 129, 132, 133, 139, 148, 149, 152, 156, 159, 160, 168, 225, 226, 242, 247, 248, 260, 264, 265, 266, 267, 268, 289, 306;
N.E.P. deneyimleri 192, 197, 205; Parti'den atılması, 233, 234, ilk Sovyet tutukluluğu 234, 236; yazınsal ilgiler 253, 255, 289, 291, 292, 299, 300, 332, 350, yazınsal ilişkiler, 87, 88, 90, 95, 98, 100, 107, 154, 156, 159, 188, 189,, 195, 199, 254, 262, 275, 316, 317, 323, 324, 325 Rusya'da işkence, 262, 264, 265, 267, 270, yakalanma 273, 283; İkinci Sovyet tutukluluğu 272, 273, Orenburg'a sürgün 284, 300, 303, 304, salıverilme, 304, 306, Belçika'ya dönüş 307, 310, Paris'te Halk Cephe'sinde, 310, 336, Moskova Duruşmalarını ortaya çıkarma, 312, 316, 319, 324, İspanya İç Savaşı 317, 319, 320, 321, 326, 346; ve Reiss olayı, 322, 323; ve Dördüncü Enternasyonal, 324, 325, 328, 330, 'yapmacık savaş' sırasında, 331, 335, Fransa'nın çöküşünden sonra kaçış 335, 343, Meksika'ya yolculuk, 343, 348, hastalıklar, 67, 252, 253, 296, 298, 331, kişisel görüşleri, 29, 33, 46, 49, 56, 62, 63, 74, 79, 80, 84, 89,,124, 140, 142, 153, 157, 158, 160, 161, 230, 251, 252, 256, 270, 272, 327, 344, 345, 349, 358.
Sergei, Grand Dük, 37, 68n, 233
Sermuks, 207, 211
Serova, Julia, 108
Serrati, Giacinto, 115, 118, 146n, 186
Serre, Edouard, 318
Séverac, Jean – Baptiste, 332
Shablin, N., 121, 181
Shaginyan, Marietta, 261
Skati duruşması, 240, 259

Shapiro, A., 129
Shatov, W., 96, 97, 98, 101, 102
Shchegolev, P.E., 107, 108, 200
Sheboldayev, B.P., 239
Sher, V.V., 240, 243
Sevcenko, Taras, 299, 300
Singarev, A.I., 88
Sklovski, 86
Sliapnikov, A.G., 131, 132,
Sumski, A.I., 250
Simiç, Bozin, 183
Sindicato Libre, 75, 191
Sirola, Yrjö, 96, 121
Skrypnik, N.A., 221, 250
Slepkov, A., 250
Slivkin, 162
Smilga, I.T., 119, 143; Muhalif 212, 219; yurtdışı edilme, 230 boyun eğme, 245, 249; tutuklanma, 270; idam, 315
Smirnov, I.N., 104, 230, 231, 244, 269, 312,
Smirnov, V.M., 185, 223, 229, 245,
Sneevliet, Hendricus, 321, 322, 323, 324, 335
Sobol, Andrei, 257
Sobolevicius (Sénine), 309
Sokolnikov, G.Y., 143
Sokolov, A. (Hartenstein), 35, 36
Solntsev, E., 245
Sologub, Feodor, 260
Solovian, 279, 281, 283
Sorel, Georges, 45, 52
Sosnovski, L.S., 229, 245
Sosyalist Enternasyonel, 167, 168, 243, 317, 318,
Sosyal Devrimciler, 44, 76, 77, 108, 127, 134, 137, 145, 156, 168, 247, 248, 275, 289,
Souchy, Augustin, 114
Soudy, André, 54, 55, 57, 58, 60, 61
Souvarine, Boris, 148, 149, 168, 173, 191, 240, 301, 309
Spencer, Herbert, 25
Spengler, Oswald, 163
Spinasse, Charles, 342
Spiridonova, M., 128
Stalin, J.V., (Çugaşvili) 61, 92, 117n, 118, 168n, 226, 258, 299, 318, manevraları, 197, 208, 210, 245, 270, Komüntern, 208, 214, 234, ve Temizlikler, 168n, 243, 298, 312, ve yazın, 256, 259, 260, ve Serge 303, 361; ve Naziler, 330, 331
Stalin, Nadezhda, 169
Stambuliski, Alexander, 180
Starhemberg, Prens, 190
Stassova, E. D., 92, 232, 301
Steinheil, Mme. 59
Sten, Y., 250
Stetski, A.I., 209
Stinnes, Hugo, 163
Stirner, Max, 43
Stolypin, P.A., 45, 91
Stuçka, P.I., 93
Stürgkh, Kont von, 70
Sudakov, 290
Sukhanov, N.N., 240, 241, 243, 244
Sulimov, D.Y., 250
Sun Yatssen, 184
Suritz, Y.Z., 318, 319
Svalova, L., 292
Svoboda, 35
Sıyırtsov, S.I., 250

Tagantsev, 154,

Tagore, Rabindranath. 240
Tarle, Y.V., 241, 242
Terracini. Umberto, 115, 188
Thaelmann, Ernst, 166, 272, 273
Thalheimer, August, 175, 177
Thomas, Albert, 150
Thorez, Maurice, 332
Tikhonov, Nikolai, 302
Timofeyev, A.. 167
Tito (Josip Broz), 182n
Togliatti, Palmiro (Ercoli), 115, 264
Toller, Ernest, 262
Tolmaçev. V., 250
Tolstoy, Alexei, 200, 256, 260
Toman, Karl, 189
Tomp, Yan, 179
Tomski, M.P., 209. 244. 249
Tresca, Carlo, 313
Trilisser, M.A., 248
Troçki, L.D., (Bronstein), 68, 111, 115, 125, 126, 132, 142, 150, 169, 172, 194, 207, 211, 224, 225, 265, 279, 289, 313, 317, 319, 324, 325; İç Savaş'ta, 104, 105, 106, 112, 231; Komüntern. 117, 147, 148, 177, 213, 214; Kronstadt ayaklanması 137, 139, 328; Sol Muhalif 191, 207, 208, 209, 210, 213, 214, 216, 217, 219, 221, dışlanma, 223, 225; sürülme 228, 229; yurtdışı edilme, 238, 245, 248. 251. 269, 270, 312, öldürülme, 343, eleştiri, 112, 147, 148, 328, 330, 353,
Troytski, 110
Tsankov, Profesör, 180
Tsintsadze, A. (Koté), 61
Tsiuriupa, A.D., 122
Tsvetkova, 105
Tubin, Sasha, 121, 122
Tuhaçevski, M.N., 118, 137, 138, 139, 322,
Turati, Filippo, 186
Tverskoy, M., 238
Tyutçev, Feodor, 193

Uglanov, N., 220
Ulbricht, Walter, 166n
Unschlicht, J.S., 221
Upstein, Fanya, 292
Uritski, M.S., 93

Vaillant. 60
Vaillant-Couturier, Paul, 148, 149, 219, 231, 236
Valet. René, 41. 42, 49, 54, 55,
Valois, Georges, 51
Vandervelde, Emile, 33, 167, 243, 303, 308
Vergeat, Jean, 121
Verhaeren, Emile, 37
Vesioly, Artem. 261
Vidal. Germinal, 74
Vildrac, Charles, 41, 301,
Vinaver, 304
Vlahov, Dimitar, 182n
Voline (Boris Eichenbaum), 119, 129. 130, 158
Volkov, P., 265
Volodarski, V. (M.M.Goldstein), 93, 167
Voroşhilov, K. 209, 220, 245, 330
Vorovski, V.V., 170, 171, 218
Vuyoviç, V., 165, 173, 229

Werth, Léon, 254, 301, 333
Winjnkoop, David, 116
Wolf, Ervin, 319

Wolf, Fritz, 213
Wolfe, 240, 276, 280,
Warangel, Baron, 131, 146, 147
Wullence, Maurice. 301, 313

X.- - -, 205
Xenofontov, 201

Yagoda, G.G., 218, 245, 248, 255, 259, 280, 281, 302n, 303, 314
Yakovin, G.Y., 206, 228, 245
Yakuboviç, 165
Yankov Kosta, 181
Yarçuk, E., 129, 132
Yaroslavski, Y.M., 221, 241
Yenukidze, A.S, 89, 90, 298
Yesenin, Sergei, 98, 156; ölümü. 195, 196
Yevdokimov, G.Y., 92, 97, 112, 197, 208 Muhalif 210, 219, 221; boyun eğici, 227
Yezhov. N.I., 259, 260
Yonov,I., 93, 133, 210
Yudeniç, General, 100, 101, 102, 105, 106
Yurovski, 240
Yvetot, Georges, 32

Zamyatin, Evgeny, 256, 259
Zeigner, Erich, 174, 176
Zetkin, Clara, 167, 168
Zévaès Me Alexandre (Bourson), 67
Zelyabov, A.I., 24
Zuçyenko, Zinaida, 14
Zinovyev. G.Y., (Radomyslski) 84, 86, 93, 95, 101, 103, 107, 119, 123, 132, 133, 136, 158, 222, 313, 322 Komüntern, 90, 91, 96, 111, 117, 121, 122, 129, 142, 147, 160, 169, 175, 179 Stalin birleşmesi, 229, 230; Stalin ile bozuşma, 197, 207; Cezaevi Muhalifliği, 208, 209, 210, 213, 214, 216, 217, 218, 219, 221 dışlanma, 233, 226; karakter, 87, 142, 179, 226; boyun eğme, 227, tutuklanma, 298; idam, 312
Zogu (Kral Zogo), 184
Zola, 29
Zorin, S.S., 92, 136, 138, 210
Zugazagoitia. Julian, 321

Victor Serge

KİROV'un ÖLDÜRÜLMESİ

(1937-38 Yargılamaları)

Victor Serge'in Stalin Rusya'sını anlatan bu klasik romanı, totaliter bir yönetimde varoluş savaşını tüm ayrıntılarıyla inceleyen derinlemesine bir yapıttır. Karakterler tüm çıplaklıkları ile ele alınır ve sonuna dek irdelenir, konumlar ise Sibirya'dan Moskova ve Barselona'ya dek değişir - böylece karakterlerin umutsuzluğunu ve yabancılaşmasını simgeler.

Etienne Balibar

PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ ÜZERİNE

Komünistler kendi kendilerine, "proletarya diktatörlüğü" tam olarak nedir, nasıl tanımlanabilir...

..."proletarya diktatörlüğü"nden bütün komünistler aynı şeyi anlamasalar da, yapıldığı sanılan bir tartışma gerçekte yapılmamıştır. Tartışılan proletarya diktatörlüğü kavramı ya da kavramları nesnel anlamda proletarya diktatörlüğü olan şeye tekabül etmese de, proletarya diktatörlüğünden konuşulduğu sanılırken gerçekte başka birşeyden söz edilse de, oybirliği giderek birbirinden ayrı pratikleri ve yorumları gerçekte örtüp saklayacaktır. Birlik değil, bölünme.

...Komünistlerin teorik düşüncesinin, Marksist teorinin dogmatik bir anlayış ve kullanımından kurtarmasını sağlamak.

Lise Vogel

marksist teoride

kadın

... eviçi emeğinin toplumsallaştırılması ve ailenin "söndürülmesi" ve yerleşik değerleri yıkmak isteyen yeni düşünceleri harekete geçiren, Marksizmin kadınların kurtuluşu için vazgeçilmez bir teori....

Özellikle "kadın sorunu" üzerinde Marksist belgeleri sunuşu inanılmaz, "Muhteşem bir kitap"

İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü
Tümda-Say-Özgür-Bilgi-Arkadaş

Pencere Yayınları: Salkımsögüt Sok. 2/4 Cağaloğlu-İST.
Tel: 513 27 17

Shere Hite/Kate Colleran

iyi

AŞIKLAR

kötü

AŞIKLAR

Shere Hite ve **Kate Colleran** 1990'ların ilişkilerine ışık tutan, şaşırtıcı ve yol gösterici, devrimci bir rehber hazırladılar.

İlişkinizde canınızı sıkan ufak tefek şeylerden sık sık bunalıma mı giriyorsunuz? Belki de bu 'şeyler' pek ufak tefek değil!

İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü
Tümda-Say-Özgür-Bilgi-Arkadaş

Pencere Yayınları: Salkımsögüt Sok. 2/4 Cağaloğlu-İST.
Tel: 513 27 17

...benim önümde: 'Panait, insan yumurta kırmadan omlet yapamaz. Devrimimiz...'vb. dedi. O, bağırdı 'Pekala bir sürü kırılmış yumurta görüyorum ama sizin şu omlet nerde?' İstrati'nin tek yorumu şu oldu: 'Yazık ki bütün bu rahata ve olağanüstü çalışma sistemine en azından halkı öldürmeden sahip olamadınız!' Her yazısına yüz ruble ödeyen dergilerin yayımcılarına öfkeyle sordu, 'Burada bir postacının ayda elli ruble kazandığı doğru mu?' Her an patlayabilirdi. İstrati'nin doğuştan inatçılığı, ona, saptırıcı yaklaşımlarda bulunmaya karşı direnme gücü verdi ve Sovyetler Birliği'nden 'İçinde bütün gerçeği anlatacağım, acı ve coşku dolu bir kitap yazacağım' diyerek ayrıldı. Basın onu hemen Romen *Siguranta*'nın ajanı olmakla suçladı... Romanya'da, yoksul, yüzüstü bırakılmış ve utanç içinde öldü. Hâlâ yaşıyor olmamı bir ölçüde ona borçluyum.

***Victor Serge**, 1917 **Ekim Devrimi**'nden itibaren hayalindeki ülke haline gelen Sovyetler Birliği'ne 1918'de nasıl gittiğini, 1921'deki **Kronstadt** olaylarından itibaren Sovyetler Birliği'nin hayalindeki ülke olmaktan nasıl yavaş yavaş uzaklaştığını, 1933 yılında ise o ülke hapishanelerine atıldığını, 1936'deki **İstrati** vb. gibi ünlü yazarların müdahalesi sonucu bir daha geri dönmemek üzere ülkeyi nasıl terkettiğini ayrıntılarıyla anlatıyor.*